E-TEXT

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Електронна хрестоматія
6 клас

Електронна хрестоматія

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

6 клас

Упорядники:
Ольга Ніколенко, Лідія Мацевко-Бекерська,
Наталія Рудніцька, Вікторія Туряниця,
Дмитро Лебедь

Київ
ВЦ «Академія»
2023

Умовні позначення

Барви художнього твору

Готуємося до читання

Читаємо з розумінням

Любіть Україну

Літературна мандрівка

У медіапросторі

Арт-майданчик

Теорія літератури

CLASSROOM

Ніколенко О.М. та ін.

Зарубіжна література. 6 кл.: Електронна хрестоматія / Упорядники: Ніколенко О.М., Мацевко-Бекерська Л.В., Рудніцька Н.П., Туряниця В.Г., Лебедь Д.О. – К.: ВЦ «Академія», 2023. – 378 с.

Хрестоматію укладено відповідно до модельної навчальної програми «Школа радості» із зарубіжної літератури для 5-6 класів (авт. Ніколенко О.М., Ісаєва О.О., Клименко Ж.В., Мацевко-Бекерська Л.В. та ін.). У виданні представлені твори для основного читання – варіативні компоненти модельної програми, а також твори для додаткового читання – для вибору учнів і вчителів. Програмні твори подано цілісно, скорочено або у ключових уривках. До художніх текстів запропоновано коментарі, інтерактивні питання і завдання для формування ключових компетентностей та інтересу до читання класичної і сучасної літератури.

Для учнів закладів загальної середньої освіти.

На обкладинці – кадр із мультсеріалу «Джим Ґудзик і машиніст Лукас». Ауґсбурзький ляльковий театр (режисер Манфред Єннінґ, Німеччина, 1976—1977).

ЗМІСТ

ДЛЯ ОСНОВНОГО ЧИТАННЯ (ВАРІАТИВНІ КОМПОНЕНТИ ПРОГРАМИ)

МІФИ НА ВСІ ЧАСИ

Орфей і Еврідіка 6

ПРИГОДИ І ФАНТАСТИКА

Даніель Дефо 12

Життя і незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо (*Уривки*) 13

Ульф Старк 30

Маленька книжка про любов (*Уривки*) 32

НЕ ЗДАВАТИСЯ В ЖИТТЄВИХ ВИПРОБУВАННЯХ

Крістіне Нестлінґер (щось одне з них, можливо?) 39

Конрад, або Дитина з бляшанки (*Уривки*) 40

Клаус Гаґеруп 51

Маркус і Діана (*Уривки*) 52

ДЛЯ ДОДАТКОВОГО ЧИТАННЯ (ЗА ВИБОРОМ УЧНІВ І ВЧИТЕЛІВ)

Індійські міфи 63

Творення 64

Про створення ночі 64

Про золоті часи 65

Езоп 67

Лисиця і виноград 69

Вовк і Ягня 69

Крук і Лисиця 69

Мурашки і Цикада 70

Джеймс-Метью Баррі 72

Пітер Пен і Венді *(Уривки)* 74

Гаррієт Бічер-Стоу 97

Хатина дядька Тома *(Уривки)* 99

Джералд Даррелл. 107
Моя родина та інші звірі *(Уривки)*. 109

Джеймс Крюс. 121
Тім Талер, або Проданий сміх *(Уривки)*. 122

Джеймс Олдрідж. 139
Останній дюйм *(Скорочено)*. 141

Ернест Сетон-Томпсон. 152
Маленькі дикуни *(Уривки)*. 154

Роберт-Льюїс Стівенсон. 170
Острів скарбів *(Уривки)*. 172

Оскар Вайлд. 192
Кентервільський привид *(Уривки)*. 193

Джоель-Чандлер Харріс. 219
Казки дядечка Рімуса *(Уривки)*. 220

Із сучасної літератури
Майкл Бонд. 241
Ведмежа на ім'я Паддінгтон. 242

Міхаель Енде. 252
Момо *(Уривки)*. 253

Астрід Ліндґрен. 298
Брати Лев'яче серце *(Уривки)*. 299

Джоан Ролінґ. 312
Гаррі Поттер і таємна кімната *(Уривки)*. 313

Джон Толкін. 357
Гоббіт, або Туди і звідти *(Уривки)*. 358

ДЛЯ ОСНОВНОГО ЧИТАННЯ
(ВАРІАТИВНІ КОМПОНЕНТИ ПРОГРАМИ)

МІФИ НА ВСІ ЧАСИ

Барви художнього твору

Міф про Орфея та Еврідіку

Основні події міфу про *співця Орфея* відбуваються в підземному царстві мертвих, де володарював Аїд. За уявленнями давніх греків, воно було розташоване на краю світу за *річкою Стікс*. Смертним було заборонено ходити туди, але спів і гра Орфея пом'якшили серця богів, і Орфеєві дозволили спуститися в *Аїдове царство.* Співець шукав там померлу дружину *Еврідіку,* щоб вивести її із собою. Однак закоханим не судилося повернутися разом у світ живих. Співець, забувши засторогу бога смерті, озирнувся – і назавжди втратив Еврідіку. Кохання Орфея й Еврідіки стали символом відданого, вічного кохання. А образ співця – втіленням *мистецтва*, чарівна сила якого впливає на серця і душі, осяває їх світлом добра й любові.

Орфей і Еврідіка

Готуємося до читання

Читаючи твір, поміркуйте, чому Орфей порушив засторогу богів і озирнувся?

Читаємо з розумінням

На півночі, у гористій Фракії, жив колись знаменитий співець Орфей. Мати його була найславніша з-поміж муз – Калліопа, а батько – річковий бог Еагр. А може, батьком його був сам бог Аполлон, покровитель мистецтва і муз, бо він надто ласкаво ставився до Орфея і саме йому – першому з людей – подарував кіфару, чи ліру, як згодом стали її називати. А навесні Аполлонові подруги, прекрасні музи, навчили юнака грати на ній.

Під Орфеєвими пальцями срібні струни кіфари ніжно й ласкаво бриніли; співав же він так, що зачаровував навіть диких звірів, а дерева і скелі підступали ближче послухати той спів. Замовкали тоді галасливі птахи, вщухали буйні вітри, морські хвилі лагідно лягали на берег, і вся природа завмирала, слухаючи божественного співця.

Замолоду Орфей їздив на кораблі «Арго» далеко на північ, до незнаної країни Колхіди, шукати золоте руно, і музика та спів юнака часто допомагали аргонавтам долати труднощі та перешкоди. Повернувшись до Фракії, Орфей став жити сам-один, і жодна жінка не зупиняла на собі його погляду.

Та настав і йому час. Зустрів Орфей юну німфу Еврідіку, прихилився палкою душею до неї, і невдовзі, вони побралися. Однак бог шлюбу Гіменей спершу не схотів прийти на їхнє весілля. Чи він був не в гуморі, чи, може, знав, що скоро станеться лихо? Та щасливий Орфей так гарно співав, що той нарешті зласкавився і прилетів тримаючи, як завжди, в одній руці смолоскип, а в другій вінок із білих троянд.

Але Гіменей не приніс із собою ані урочистих гімнів, ані веселощів, ані щасливих прикмет. Смолоскип його не розгорявся, хоч як ним махали, а тільки чадив їдким димом. Це віщувало неминучу біду.

Вона й сталася незабаром.

Якось юна Еврідіка весело гралася на березі струмка з іншими німфами. Ховаючись од них, вона забігла у високу траву і ненароком наступила голою ніжкою на отруйну змію. Зойкнула німфа болісно, страшно, і на цей зойк позбігалися до неї перелякані подруги, та Еврідіку вже полишило життя.

Гірко, невтішно заплакали німфи, і похмурим плачем озвалися гори. Могутні Родопи тяжко сумували за Еврідікою, вітер вив і стогнав, а швидкоплинний Герб із горя аж потемнів.

Цілими днями, від ясного світанку до темної ночі, самотньо сидів на березі моря Орфей. Краялася йому з тяжкого болю душа, тим болем бриніли срібні струни кіфари, і пісня лунала, як плач.

Орфей співав про свою Еврідіку, тільки про неї, кохану, тільки про неї одну. Кликав її, благав повернутись, бо жити йому несила. Та співець добре знав – нікому нема вороття з чорного царства тіней. І тоді він надумав зробити те, чого не дозволялося смертним, – спуститися в Аїдове царство і вивести звідти дружину.

Там, де темніє провалля Тенару, став Орфей спускатися все нижче і нижче, аж до темної річки Стікс, що оперізує царство мертвих, відмежовуючи його від усього живого.

Сюди ніколи не спускаються безжурні боги-олімпійці. Лише зрідка, коли поміж ними заходить на сварку і Зевсові треба розсудити, хто каже правду, він посилає сюди свою вісницю Іріду. Швидко злітає на райдужних крилах Іріда до чорного Стіксу, набирає з нього води в золоту амфору і мерщій вертає назад, на осяйний Олімп. Над чорною Стіксовою водою вічні боги клянуться, і немає страшнішої клятви за цю. (...)

Повільно, тихо схлинув Стікс, не здіймаючи ані плюскоту, ані хвиль. Нараз у цій тиші залунали срібні звуки, не чувані тут. Підплив ближче на своєму човну похмурий Харон, що перевозив до Аїдового царства тіні померлих. Живих людей він ніколи не брав, та вражений дивним співом Орфея, погодився його перевезти.

Ось і царство мертвих. Вартує його страшне чудовисько – триголовий пес Кербер, лютий, підступний: усіх, хто іде до підземного світу, він зустрічає привітно і радо метляє хвостом, але вийти не дає нікому. Тоді ошкірює він усі свої пащі, і рве людину на шмаття.

Однак тепер Кербер тільки роззявив свої пащі й завмер, дослухаючись. А Орфей співав і йшов долиною, де ростуть асфоделі, білі квіти забуття, а над ними витають душі померлих.

Немов сивий туман, оточили тіні Орфея, причаровані його музикою і співом, їх ставало дедалі більше й більше. Тут були й старі, знесилені життям люди, і дужі герої, і дівчата, як скошений цвіт, і діти дрібненькі. Ніби тисячі птахів, що позганяв з дерев зимовий буревій, летіли тіні померлих до Орфея, та він ішов далі, туди, де в палаці на високому троні сидів володар підземного царства Аїд разом із своєю дружиною Персефоною.

Безсмертне подружжя теж зачудовано слухало спів про юну німфу Еврідіку, про те, як палко кохав її Орфей і як рано втратив назавжди. Співець замовк, шанобливо схилившись перед богами, і настала мертва тиша. Порушив її сам Аїд.

– Як ти насмілився, смертний, заради цікавості спуститися сюди, у мої володіння? – похмуро спитав Аїд, та не було звичної суворості в голосі могутнього бога.

– О володарю підземного царства, де всі ми, смертні, колись опинимося! – мовив Орфей. – Дозволь сказати обом вам щиру правду. Мене вела сюди не цікавість, а любов до моєї дружини. Коли вона померла, я думав здолати нестерпне горе, та був переможений сам. Ви добре знаєте, яку владу має кохання, адже, якщо правду кажуть старовинні оповіді, вас обох теж поєднало кохання. Благаю вас жахливою безоднею Хаосу і мертвою тишею вашого царства, благаю – поверніть мені Еврідіку! Ми ж усі – ваші боржники, натішимося трохи життям, а тоді, рано чи пізно, всі прийдемо сюди, тут наша остання домівка. Поверніть же мені хоч на якійсь час мою любу дружину. А як не повернете – то і мені життя не потрібне, радійте й тоді з смерті обох!

І Орфей знову заспівав. Усі померлі тихо плакали, розчулені його великим горем. Навіть Тантал кинув даремно ловити спраглими вустами зрадливу хвилю, навіть Данаїди перестали наповнювати водою бездонну амфору. Вперше тоді у богинь кривавої помсти, сурових ериній, потекли рясні сльози з очей, а сірі змії – їхні коси – перестали сичати. Зайшлася плачем навіть богиня підземних примар Геката, що насилає на смертних тяжкі сни і непереборний жах. Навіть незворушна Персефона ледь усміхнулася до співця.

– Гаразд, Орфею, – глухо мовив Аїд, – можеш вивести звідси свою дружину, тільки з однією умовою: вона піде позад тебе, а ти не оглядайся, аж поки не вийдеш звідси на землю. Коли ж озирнешся – вона миттю щезне і вже ніколи ти не побачиш її.

Привели Еврідіку. Її тиха бліда тінь наблизилася поволі, ніби долаючи тяжкий біль. Не дивлячись на дружину, Орфей схопив її за холодну, неживу руку і повів до виходу з підземного царства. Він ішов попереду, і тіні померлих, наче сивий туман, розступалися перед сміливцем. Ось уже проминули вони долину, де ростуть білі квіти забуття асфоделі, перепливли на Хароновім човні через Стікс і ступили на стежку, що круто спиналася вгору до вже недалекого краю землі.

Співець радий був бігти чимдуж, але Еврідіка і так ледве встигала за ним. Він відчував це, стискаючи її руку. Але чого ж вона і досі така крижана? Невже життя не повертається до його коханої? Невже вона насправді мертва? У відчаї Орфей, забувши про Аїдову пересторогу, озирнувся, та в ту ж мить оглушливий грім розлігся вгорі, холодна рука вислизнула з Орфеєвих пальців і бліда тінь Еврідіки розтанула в темряві і тільки в повітрі ніби прошелестіло: «Прощавай!»

Кинувся за нею Орфей, та його простягнуті руки хапали тільки порожнечу. Ніде нема його коханої, тепер він сам її убив, сам! У розпачі співець побіг униз, аж до берега чорноводого Стіксу, та невблаганний Харон не схотів перевозити його, хоч як просив його слізно Орфей. Так і зостався він на березі, нещасний, знеможений, спраглий.

Сім днів і сім ночей просидів він тут, благаючи богів підземного царства, та все було марно.

Нарешті збагнув це Орфей і подався в Родопські гори. Тут, на березі швидкоплинного Гербу, співець прожив кілька літ самотою, сторонячись людей, а надто жінок.

Тільки співати любив Орфей , як і раніше. Той пагорб, де він сидів і співав, спершу був голий, без дерев і кущів, тільки порослий зеленою травою. Та на Орфеїв спів все ближче і ближче підступали, наче зачаровані, молоді дубки, стрункі кипариси, розлогі липи, тіняві платани, припливли рожеві лотоси, а каміння обплів в`юнкий плющ. І нарешті це місто стало найкрасивішим у горах. Кажуть люди: ще й тепер можна побачити там, на березі Гебру, старезні дуби, що наче завмерли в журбі.

На своєму улюбленому пагорбі, далеко від людей, Орфей грав на лірі, співав про кохану Еврідіку, розмовляв із квітами і деревами.

Та якось зранку загули Родопські гори, задзвеніли сміхом, голосними піснями, музикою флейт і тимпанів. То лісом бігла юрба кіконських жінок, справляючи свято їхнього улюбленого бога Діоніса. Веселі й галасливі від п`янкого виноградного соку, ледь вбрані, з розмаяними косами, вакханки кружляли лісом, потім вибігли на високу полонину і звідти побачили Орфея.

– Це той, хто зневажає нас, жінок! – вигукнула якась вакханка і спересердя метнула свій тирс у співця.

Але тирс, оповитий зеленим плющем, не завдав Орфеєві ніякої шкоди. Тоді інша кинула камінь, але він упав співцеві до ніг, немов дарував йому таке зухвальство. Все навкруги було зачароване Орфеєвим співом.

Та галас той дужчав і заглушував той спів. Пронизливо сурмили вигнуті флейти, гучно гриміли тампани, лунали вигуки й пісні, що славили світлого бога Діоніса. Нестримно мчали кіконські жінки до Орфея і нищили все на своєму шляху. Неподалік на полонині кілька селян мирно орали землю, та, побачивши юрбу вакханок, мерщій повтікали. Розлючені жінки схопили кинуті мотики та граблі й напали на Орфея. Він спробував заспокоїти їх, та вони нічого не чули, важкий дух крові тьмарив їм розум, і вперше в житті Орфеєва музика втратила силу. Від смертельного удару співець нарешті упав, і ясний день назавжди згаснув для нього. Тяжко заплакали тоді і звірі, і птахи, і скелі холодні. Дерева тужно посхиляли свої верховіття, гірські струми від сліз повиходили з берегів, а німфи вбралися в чорну жалобу.

Отямилися вакханки і побігли до річки змити з себе Орфеєву кров, та тільки-но вони наблизилися до берега, як вода враз просочилася в землю і річки не стало. А тут ще відчули вакханки, що їхні ноги вростають у землю, тіло береться корою, руки стають гілками. То безсмертні боги, розгнівані страшним злочином жінок, перетворили їх навічно в дерева.

Тим часом засмучені музи зібрали останки Орфея і поховали їх біля підніжжя Олімпу, і там, у кущах над його могилою, солов`ї співають краще, ніж будь-де в світі.

А співцеву голову прийняв швидкоплинний Герб та й поніс її разом із нерозлучною кіфарою до синього моря, і срібні струни весь час сумно бриніли. Морські хвилі донесли Орфеєву голову до острова Лесбос, і відтоді той острів став батьківщиною славетних поетів. А кіфара співця з волі богів засяяла незгасно на небі – темної ночі високо вгорі яскраво палає сузір`я Ліри.

(За переказом Катерини Гловацької)

CLASSROOM

УСНО

1. Якими вміннями володів Орфей? У чому полягала його чарівна сила?

2. Розкажіть, за яких обставин померла Еврідіка.

3. Як Орфей дістався до Аїдового царства? Кого він зустрів на своєму шляху?

4. За яких обставин пішов із життя Орфей?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

5. Виразно прочитайте діалог між подружжям Аїда і Персефони та Орфеєм. Які аргументи переконали подружню пару відпустити Еврідіку?

6. Чому кіконські жінки напали на Орфея? Чи мав він можливість врятуватися?

ПИСЬМОВО

7. Опишіть шлях Орфея до Аїдового царства. Зверніть увагу на істот, тварин і природні явища, які траплялися на його шляху.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

8. За допомогою інтернету з'ясуйте значення таких слів, які зустрічаються в міфі: золоте руно, аргонавти, асфоделі, Родопи, Стікс, тирс.

ДОСЛІДЖЕННЯ

9. Зробіть дослідження музичних інструментів, які згадані в міфі. Коли і як їх використовували? Які з них використовують і в наш час?

10. Випишіть з тексту міфу імена всіх богів і міфологічних істот. За допомогою словника стисло охарактеризуйте їх (їхні сфери впливу).

ВАША ТВОРЧІСТЬ

11. Створіть імпровізовану схему маршруту Орфея до царства Аїда. Які умовні позначки ви використали? Аргументуйте.

12. Намалюйте ілюстрацію до одного з епізодів міфу. Доберіть цитату.

ПРОЄКТ

13. Доберіть улюблену музику, яка би вразила так само, як гра Орфея. Яка це буде музика? Підготуйте презентацію музичних смаків і вподобань 1) ваших однолітків; 2) ваших рідних і близьких; 3) ваших учителів (одне за вибором). Здійсніть опитування.

У КОМАНДІ

14. Об'єднайтеся в групи. Спробуйте дослідити почуття головного героя:

1) до того, як він спустився до царства Аїда;

2) під час перебування в царстві мертвих;

3) після остаточної втрати коханої.

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

15. Чи могла Еврідіка уникнути смерті?

16. Які почуття змусили Орфея озирнутися?

17. Напишіть кілька практичних порад Орфею та Еврідіці.

Даніель Дефо
(1660 – 1731)

Він першим змусив людину дослухатися до законів природи.
Соломія Павличко

Англійський письменник Даніель Дефо найбільше відомий в усьому світі як автор роману про Робінзона Крузо. І якщо навіть хтось не читав цей роман, та все одно чув про героїв, які вже давно вийшли за межі твору, а *робінзоном* називають людину, яка силою обставин позбавлена людського середовища й змушена виживати на лоні дикої природи.

Народився письменник 1660 року в *м. Лондоні (Велика Британія)*, у родині торговця. Справжнє ім'я та прізвище митця – *Даніель Фо*. Він був комерсантом, який із мандрував по всьому світові. Фо мав чимало різних проєктів, не боявся ризикувати, тож одного разу він вчергове збанкрутів. Саме тоді в нього виникла ідея дописати до прізвища частку *де*, що означало шляхетне походження. Так торговець *Фо* перетворився на дворянина *де Фо (пізніше Дефо)* і почав реалізовувати новий проєкт – він вирішив зайнятися літературою, книговиданням і журналістикою. А ще він брав активну участь у політичному житті свого часу, брав участь у повстаннях проти короля, які були жорстоко придушені. Хоча він написав багато творів, проте всесвітньо відомим його зробив роман *«Життя і незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо».*

Барви художнього твору

«Життя і незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо» (1719)

Повна назва роману – *«Життя й надзвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо, моряка з Йорка, що прожив двадцять вісім років у цілковитій самотності на безлюдному острові біля американського узбережжя, недалеко від гирла ріки Оріноко, опинившись на березі після аварії корабля, під час якої загинув весь екіпаж, крім нього, з додатком розповіді про не менш дивовижний спосіб, яким його врешті-решт визволили пірати. Писано ним самим»*. За часів Д. Дефо було прийнято в назві твору коротко висвітлювати його зміст.

Головний герой Робінзон має прототип. Якось автор прочитав у газеті історію про те, що, нібито після сварки з капітаном корабля матроса *Олександра Селькірка* висадили на безлюдному острові неподалік Південної Америки. Йому видали запас продуктів і речей першої необхідності, а також Біблію. За чотири роки й чотири місяці, протягом яких матрос перебував на острові, поки його не забрали, чоловік майже повністю здичавів і не міг вимовити ані слова.

Д. Дефо скористався цим реальним сюжетом, але переосмислив його. Робінзов жив самотньо на острові не чотири, а двадцять вісім років. Але головне, що автор зобразив свого героя не зневіреним дикуном, а сильною особистістю, здатною долати труднощі.

У наступні часи в різних національних літературах з'явилося багато наслідувань книжки Д. Дефо. Їх стали називати *робінзонадами,* адже провідною темою в них є зображення поведінки людей в умовах дикої природи та способи виживання в ній.

Життя і незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо (*Уривки*)

Готуємося до читання

Яку помилку припустили матроси під час бурі?

Які речі взяв Робінзон із корабля? Чи раціонально він підійшов до їхнього вибору?

Читаємо з розумінням

Розділи 1-8

Розповідь ведеться від першої особи, оповідачем є сам Робінзон. Робінзон народився в родині ремісників, був третім сином у батьків, і замість того, щоб вивчати ремесло, мріяв про морські подорожі. Уже з вісімнадцяти років герой полишив батьківський дім і вирушив у подорож. Перша подорож була не дуже вдалою – він потрапив у шторм на морі. Однак ця мандрівка навчила його боротися з труднощами й познайомила з гарними людьми. Хлопець сподобався капітанові який навчив його різних умінь. Капітан незабаром помер, і хлопець вийшов у море сам. Подорож виявилася небезпечною, герой потрапив у полон до піратів, проте зумів звільнитися, згодом став плантатором… Але його кликало море…

(…) Лихої години, 1 вересня 1659 року, я ступив на корабель. Саме того дня, як і вісім років тому, коли я втік від батька та матері в Гулль, – того дня, коли я повстав проти батьківської волі і так безглуздо розпорядився своєю долею.

Наше судно мало щось із сто двадцять тонн місткості: на ньому було шість гармат і чотирнадцять чоловік екіпажу, не рахуючи капітана, юнги та мене. Важкого вантажу у нас не було, і весь він складався з різних дрібних виробів, які звичайно вживають для торгівлі з афроамериканцями: із намиста, шматочків скла, черепашок, дзеркалець, ножів, ножиць, сокир тощо.

Того самого дня, коли я ступив на корабель, ми знялися з якоря й попливли на північ вздовж побережжя Бразилії, розраховуючи повернути до африканського берега, коли досягнемо десятого або дванадцятого градуса північної широти: такий був тоді звичайний курс кораблів. Весь час, поки ми держались наших берегів, (…) стояла гарна погода, тільки було дуже жарко. Від мису Святого Августина ми повернули у відкрите море і скоро згубили землю з очей. Ми йшли приблизно на острів Фернандо (…) коли на нас несподівано налетів жорстокий шквал. То був справжній ураган. Він знявся на південному сході, потім повернув у протилежний бік і нарешті задув з північного сходу з такою страшною силою, що протягом дванадцяти днів ми тільки мчались за вітром і, пустившись напризволяще, пливли туди, куди нас гнала люта стихія. Нема чого й казати, що всі ці дванадцять днів я щохвилини чекав смерті, та й ніхто на кораблі не сподівався, що залишиться живим.

Та мучив нас не тільки жах перед бурею, один з наших матросів помер від тропічної пропасниці, а ще двох – матроса та юнгу – змило в море. На дванадцятий день шторм почав ущухати, і капітан пробив якомога точніші виміри. Виявилось, що ми перебуваємо приблизно під 11° північної широти, але нас віднесло на 22° на захід від мису Святого Августина. (…)

Якось уранці, коли ми отак бідували, – вітер усе ще не вщухав, – один з матросів вигукнув: «Земля!» – але не встигли ми вибігти з каюти, щоб довідатись, де ми, як наш корабель сів на мілину. Тієї ж миті вода від раптової зупинки ринула на палубу з такою силою, що ми вже вважали себе пропащими: прожогом кинулись ми вниз до закритих приміщень, шукаючи там захисту від морського шумовиння та бризок.

Той, хто ніколи не бував у такому становищі, навряд чи уявить наш відчай. Ми не знали, де ми, до якої землі нас прибило, острів це чи материк, заселений він чи ні. Хоч буря лютувала трохи менше, ніж раніше, ми не мали надії, що наше судно продержиться навіть кілька хвилин, не розбившись ущент, якщо тільки вітер якимсь дивом не зміниться. (…)

У цьому безпорадному становищі нам залишалось тільки зробити спробу врятувати своє життя будь-якою ціною. Ми мали дві шлюпки: одна висіла над кормою, але під час шторму її розбило об стерно, а потім зірвало й потопило або віднесло в море, отож на неї нічого було

розраховувати. Залишилася друга шлюпка, та чи можна буде спустити її на воду – важко було сказати. А проте роздумувати не було часу: кожної хвилини корабель міг розколотись навпіл; дехто говорив навіть, що він уже дав тріщину.

В цю тяжку хвилину помічник капітана підійшов до шлюпки і з допомогою решти матросів перекинув її через борт. Всі ми – одинадцятеро чоловік – спустилися в шлюпку, відчалили й здалися на боже милосердя та на волю шалених хвиль (…)

Тепер наше становище було зовсім безнадійне; хвилі здіймалися так високо, що ми розуміли: шлюпка не витримає і ми неминуче потонемо. Йти під вітрилом ми не могли, бо у нас його не було, та ми й не мали б з нього ніякої користі. Ми гребли до берега з важким серцем, як люди, що йдуть на страту. Всі ми добре знали, що як тільки шлюпка підійде ближче до берега, прибій розтрощить її на тисячу скалок. І, гнані вітром, покладаючись на господнє милосердя, ми налягли на весла, власноручно наближаючи свою загибель. (…)

Не можна описати душевне сум'яття, яке охопило мене, коли я занурився у воду. Я дуже добре плаваю, а проте не зміг відразу виринути й мало не захлинувся. Хвиля ж, підхопивши мене, покотилась далеко в напрямі до берега, розбилась і відлинула назад, залишивши мене на мілкому місці напівмертвим від води, якої я наковтався. Мені вистачило самовладання настільки, що, побачивши суходіл набагато ближче, ніж я думав, я схопився на ноги й мерщій кинувся бігти, намагаючись дібратись до берега раніше, ніж набіжить і підхопить мене друга хвиля, але швидко побачив, що мені від неї не втекти: море йшло горою й наздоганяло мене, мов розлючений ворог, змагатися з яким я не мав ні сили, ні засобів. Лишалося тільки, затримавши подих, виринути на гребінь хвилі й щосили пливти до берега. Найбільше старався я, щоб хвиля, піднісши мене ще ближче до берега, не захопила мене знову, вертаючись у море. (…)

Наступна хвиля відразу поховала мене футів на двадцять-тридцять під водою. Я відчув, як мене підхопило і з надзвичайною силою та швидкістю помчало до берега. Я затримав подих і поплив за водою, щосили допомагаючи течії. Я вже задихався, коли раптом відчув, що підіймаюсь угору. (…)

Останній вал трохи не став для мене фатальним: підхопивши мене, він виніс чи, точніше, шпурнув мене па скелю з такою силою, що я знепритомнів, ставши зовсім безпорадним. Удар у бік та в груди зовсім забив мені дух, і коли б море знову підхопило мене, я неминуче захлинувся б. На щастя, я прийшов до пам'яті саме вчасно: побачивши, що зараз мене знову накриє хвилею, я міцно вчепився за виступ скелі і, затримавши скількимога подих, вирішив перечекати, поки хвиля спаде. Ближче до берега хвилі були не такі високі, і я, переждавши одну, знову кинувся бігти й опинився так близько від берега, що наступна хвиля хоч і перекотилася через мене, але не могла вже підхопити й винести мене

назад у море. Пробігши ще трохи, я, на велику радість, відчув себе на суходолі і, видершись на прибережні скелі, сів на траву. Тут я був у безпеці: море не могло дістати до мене.

Опинившись на березі живим і здоровим, я звів очі до неба й подякував богові за порятунок, хоч кілька хвилин тому я вже втратив був останню надію. Думаю, немає таких слів, якими можна було б правдиво змалювати захоплення і поривання людської душі, врятованої, сказав би я, з самої могили, і я анітрохи не дивуюся тому, що, коли оголошують помилування злочинцеві, який стоїть уже із зашморгом на шиї й от-от має повиснути, то завжди при цьому присутній лікар, щоб пустити йому кров, бо від несподіваної радості у помилуваного може зупинитися серце.

Неждана радість, як і жаль, вражають розум.

Я ходив по березі, здіймав руки до неба і робив ще тисячу жестів і рухів, яких не можу тепер описати. Все моє єство, якщо можна так висловитися, було перейняте думками про порятунок. Я думав про своїх товаришів, які всі потонули, і про те, що ніхто, крім мене, не врятувався; принаймні нікого з них я більше не бачив; від них не залишилося й сліду, крім трьох капелюхів, одного кашкета та двох непарних черевиків.

Глянувши туди, де на мілині стояв наш корабель, я ледве міг розгледіти його за пінявими валами, – так він був далеко, і сказав собі: «Боже! Яким дивом я вибрався на берег?»

Натішившись думками про порятунок від смертельної небезпеки, я почав роздивлятись навкруги, щоб довідатись, куди потрапив і що маю далі робити. Мій радісний настрій відразу ж підупав, бо я зрозумів, що хоч і врятувався, але не втік від подальших страхів та лих. Я змок до рубця, переодягнутись не було в що; я не мав ні їжі, ні води, щоб підкріпити свої сили – отож я або помру з голоду, або мене роздеруть хижі звірі; і що найгірше – я не мав зброї і не міг ні полювати на дичину, щоб забезпечити себе харчами, ні боронитись від хижаків, які захочуть напасти на мене. Взагалі у мене не було нічого, крім ножа, люльки та бляшанки з тютюном. То було все мов майно. На саму думку про це я впав у такий розпач, що довго бігав, мов божевільний, по березі. Коли настала ніч, я з завмиранням серця питав себе, що мене чекає, коли тут водяться хижі звірі, адже вони завжди виходять на полювання вночі. (…)

Коли я прокинувся, уже зовсім розвиднілось.

Спустившись із свого пристановища на, дереві, я ще раз озирнувся навкруги й найперше побачив нашу шлюпку, що лежала милі за дві праворуч від мене на березі, куди її викинуло море. (…) Тоді я повернув назад, бо мені важливіше було потрапити якнайшвидше на корабель, де я сподівався знайти що-небудь для підтримки свого життя.

Пополудні море зовсім заспокоїлось, і відплив був такий низький, що мені пощастило підійти до корабля на чверть милі. І тут я знову відчув напад глибокого горя, бо зрозумів, що ми всі врятувалися б, якби залишились на кораблі: переждавши шторм, ми щасливо перебралися б на

берег, і я не був би, як тепер, такою бідолашною істотою, геть позбавленою людського товариства. На цю думку сльози потекли в мене з очей, але сльозами горю не зарадиш, і я вирішив по змозі дістатися до корабля. (…)

Однак даремно було сидіти склавши руки і мріяти про те, чого я не міг дістати. При потребі ми стаємо винахідниками, і я відразу взявся до праці. На кораблі були запасні щогли, стеньги та реї; з них я вирішив збудувати пліт. (…).

Тепер мій пліт був досить міцний і міг витримати чималу вагу. Далі мені треба було навантажити його і вберегти мою поклажу від морського прибою; над цим я роздумував недовго. Насамперед я поклав на пліт усі дошки, які знайшов на кораблі, а на них поставив три матроські скриньки, зламавши в них перед цим замки та спорожнивши їх. Добре зваживши, які з речей найпотрібніші, я відібрав їх і наповнив ними усі три скриньки. В одну з них я склав харчові припаси: рис, сухарі, три головки голландського сиру, п'ять великих шматків в'яленої козлятини, що була на кораблі основною їжею, і рештки зерна для курей, яких ми взяли з собою і давно вже з'їли. То був ячмінь упереміж із пшеницею; на превеликий мій жаль, згодом виявилося, що його попсували пацюки. Я знайшов також кілька ящиків вин і п'ять чи шість галонів рисової горілки, що належала нашому шкіперові. Ящики я поставив просто на пліт, бо в скрині вони б не вмістилися, та й не було потреби їх ховати. Тим часом, поки я робив усе це, почався приплив, і я з жалем побачив, що мій камзол, сорочку і жилет, які я поклав на березі, понесло в море. Тепер у мене лишились тільки полотняні штани до колін та панчохи, яких я не знімав, коли плив до корабля. Це примусило мене поклопотатись про одяг. На кораблі я знайшов його чимало, але взяв тільки те, що було мені в ту хвилину потрібно, бо мене значно більше спокушало багато чого іншого, насамперед робочий інструмент. Після довгих розшуків я знайшов скриньку нашого теслі, і це була справді дорогоцінна знахідка, якої я не віддав би в той час за цілий корабель золота. Я поставив на пліт цю скриньку, навіть не зазирнувши в неї, бо приблизно знав, які в ній інструменти.

Тепер мені лишалося запастися зброєю та набоями. В кают-компанії я знайшов дві чудові мисливські рушниці і два пістолі, які й переправив на пліт разом з кількома порохівницями, невеликою торбою з дробом та двома старими іржавими шпагами. Я знав, що на кораблі було три бочки пороху, тільки не знав, де їх зберігав наш канонір. Але, пошукавши добре, я знайшов усі три: одна підмокла, а дві були зовсім сухі, і я перетяг їх на пліт разом із зброєю. Тепер він був досить навантажений, і я почав думати, як мені добратись до берега без вітрила, весел та стерна, – адже найменший порив вітру в одну мить перекинув би всю мою споруду.

Три обставини допомагали мені: перша – рівне та тихе море, друга –приплив, що мав гнати пліт до берега, і третя – невеличкий вітрець, що

дув теж до берега. Отже, розшукавши два чи три зламаних весла від корабельної шлюпки і прихопивши ще дві пилки, сокиру та молоток, крім того знаряддя, що було в скриньці, я з цим вантажем пустився в море. З милю мій пліт ішов чудово; я помітив лише, що його відносить від того місця, куди вчора мене викинуло море. З цього я зробив висновок, що там, певне, берегова течія, і що я можу потрапити в якусь маленьку затоку або річку, де мені буде зручно причалити з моїм вантажем.

Сталося так, як я й передбачав. Незабаром спереду показалась маленька бухта, і мене швидко понесло до неї. Я правив як умів, стараючись держатись середини течії. (…)

Літературна мандрівка

Чому не можна вживати слово *негр* у наш час?

У перекладі вживається слово *негр*. Воно походить від іспанського negro, що в перекладі означає «чорний». У XIX ст. в Європі, США та інших країнах це слово набуло зневажливого відтінку, оскільки темношкірих людей, підкорених місцевим населенням багатьох колоній, розглядали як рабів, «нижчу расу». Слово сягає в колоніальне минуле, коли характеристика за кольором шкіри означала «раб», людина «нижчого сорту». Хоча в Україні немає досвіду колоніального минулого, це слово вживати не варто, оскільки українці – високоосвічена європейська нація, яка не допускає дискримінації інших людей за кольором шкіри, походження, соціального статусу, ґендеру тощо. Тому краще вживати слово «афроамериканець/афроамериканка». Так прийнято в усіх цивілізованих країнах.

***

Робінзон зрозумів, що він опинився на безлюдному острові, тож мав потурбуватися про безпечне життя. Дванадцять разів він ще повертався до корабля, аби набрати якнайбільше речей, потрібних для життя. Натрапив на скриньку з монетами, забрав її, проте зрозумів марність грошей на безлюдному острові. Якось під час великого дощу його охопив страх: а що буде, коли намокне його порох?..

Готуємося до читання

Яким способом Робінзон намагався облаштувати своє життя? Навіщо йому знадобився календар?

Читаємо з розумінням

(…) Цей випадок справив на мене таке велике враження, що, як тільки минула гроза, я відклав на якийсь час усі роботи по влаштуванню й зміцненню житла, а взявся робити торбинки та ящики. Я вирішив розподілити порох на невеликі частини й зберігати потроху в різних місцях, щоб він не вибухнув весь відразу і самі ці частини не могли зайнятись одна від одної. На цю роботу я витратив майже два тижні. Всього пороху в мене було фунтів двісті сорок, і поділив я його щонайменше на сто частин. За бочку

з намоклим порохом я не турбувався і тому поставив її в свою печеру, чи «кухню», як я її подумки називав. Торбинки і ящики я сховав у розколинах скель, куди не проходила вогкість, і дуже ретельно позначив кожне місце.

У перервах між цими заняттями я принаймні раз на день виходив з рушницею, щоб розважитись, підстрелити яку дичину і познайомитися з природними багатствами острова. Першого ж разу я зробив відкриття, що на острові водяться кози, і дуже зрадів, та, на великий жаль, кози були страшенно боязкі, чуйні й такі прудконогі, що підійти до них було найважчою річчю в світі. Однак це не турбувало мене, бо я був певний, що рано чи пізно підстрелю одну з них, що й сталося згодом. Вистеживши місця, де вони збираються, я помітив таке: якщо кози були на горі, а я – в долині, все стадо злякано тікало геть; якщо ж я був на горі, а кози паслись у долині, вони не звертали на мене ніякої уваги. З цього я зробив висновок, що очі цих тварин мають особливу будову: їхній зір спрямований вниз, отож вони не можуть бачити того, що відбувається над ними. Відтоді я додержувався такого способу: спочатку злазив на будь-яку скелю, щоб бути над ними, і тоді часто влучав у них. (...)

Влаштувавши остаточно своє житло, я вважав за необхідне насамперед відвести місце для вогнища й запасти палива. Як я впорався з цим, як поширив свій льох і помалу оточив себе всякими вигодами, я докладно розповім далі, а тепер мені хотілося б поговорити про себе й поділитись думками, яких, звичайно, було в мене чимало.

Моє становище видавалося мені дуже сумним. Мене закинуло жахливим штормом на острів, що лежав далеко від місця призначення нашого корабля і за кількасот миль від торгових шляхів, і я мав усі підстави гадати, що так судило небо і що тут, у цьому відлюдді й самотині, мені доведеться скінчити свої дні. Рясні сльози текли по моєму обличчю, коли я думав про це. Я часто запитував себе, чому провидіння занапащає свої ж створіння, кидає їх напризволяще, залишає без будь-якої підтримки і робить такими безнадійно нещасними, безпорадними й охопленими таким відчаєм, що навряд чи розумно було б дякувати за таке життя. (...)

Моя нога вперше ступила на цей жахливий острів, за моїм рахунком, 30 вересня, під час осіннього рівнодення; а в тих широтах (тобто, за моїми обрахунками, на 9 °22' на північ від екватора) сонце того місяця стоїть майже просто над головою.

Минуло днів десять або дванадцять, і мені спало на думку, що я, через брак книжок, пера та чорнила, загублю рахунок дням і нарешті перестану відрізняти будні від свят. Щоб запобігти цьому, я поставив чималий стовп на тому місці берега, куди мене закинуло море, і, вирізьбивши на широкій дерев'яній дошці великими літерами напис: «Тут я ступив на берег 30 вересня 1659 року», прибив її навхрест до стовпа.

На цьому чотирикутному стовпі я щодня робив ножем зарубку; кожний сьомий день робив удвоє довшу – це означало неділю; перше число кожного місяця я позначав ще довшою зарубиною. Отак я вів свій календар, відзначаючи дні, тижні, місяці та роки.

Слід ще зазначити, що серед багатьох речей, перевезених з корабля, як було сказано вище, за кілька разів, я не згадав багатьох дрібних речей, хоч і не дуже цінних, але таких, що стали мені в пригоді. Наприклад, у каютах капітана, його помічника, каноніра й теслі я знайшов пера, чорнило, папір, три чи чотири компаси, деяке астрономічне приладдя, підзорні труби, хронометри, географічні карти та книжки з мореплавства. Все це я поскладав в одну з скриньок, не знаючи навіть, чи придасться мені що-не-будь з цих речей. Крім того, я знайшов у моєму власному багажі три Біблії, дуже, гарно видані, які я одержав з Англії разом із замовленими товарами і, вирушаючи в плавання, упакував з своїми речами. Знайшов я й кілька книжок португальською мовою, серед них три католицьких молитовники, і ще якісь книжки. Їх я теж забрав. (…)

Мушу згадати також, що у нас на кораблі були дві кішки й собака – я розповім свого часу цікаву історію життя цих тварин на острові. Обох кішок я перевіз на берег з собою; що ж до собаки, то він сплигнув з корабля сам і приплив до мене на другий день після того, як я перевіз мій перший вантаж. Він був мені відданим слугою багато років.

Він робив для мене все, що міг, і майже заміняв мені людське товариство. Мені хотілося б тільки, щоб він міг говорити, але це йому не було дано. Як уже сказано, я взяв з корабля пера, чорнило та папір.

Я заощаджував їх як тільки міг і, поки в мене було чорнило, дбайливо записував усе, що траплялось; коли ж його не стало, довелося кинути записи, бо я не вмів зробити собі чорнила й не міг вигадали, чим його замінити.

І тоді мені спало на думку, що, незважаючи на чималий запас різних речей, мені, крім чорнила, бракувало ще багато чого; не мав я ні заступа, ні мотики, ні лопати, мені не було чим копати й викидати землю; не було ні голки, ні шпильки, ні ниток. Що ж до білизни, то обходитись без неї я навчився дуже швидко.

Через недостачу інструментів усяка робота йшла у мене дуже повільно й з великими труднощами. Мало не цілий рік пішов на те, щоб закінчити огорожу, якою я надумав обнести свою оселю. (…)

Тут маю зауважити, що розум є основа й джерело математики, а тому, визначаючи й виміряючи розумом речі і складаючи собі про них правильні уявлення, кожен з часом може навчитися першого-ліпшого ремесла. Доти я зроду не брав у руки ніякого інструмента, а проте завдяки працьовитості, ретельності та винахідливості, поволі так набив руку, що, безперечно, міг би зробити що завгодно, особливо маючи відповідне знаряддя. Але навіть і без інструментів чи майже без інструментів, з самим стругом та сокирою, я змайстрував безліч речей, хоч, мабуть, ніхто ще не робив їх таким способом і не витрачав на них стільки

праці. Наприклад, коли мені була потрібна дошка, я мусив зрубати дерево, обчистити стовбур від гілок і, поставивши його перед собою, обтісувати з обох боків, поки він не набирав належної форми; а потім дошку треба було ще вирівняти стругом. Щоправда, за таким методом з цілого дерева виходила лише одна дошка, і обробка цієї дошки забирала в мене силу часу та праці. Але проти цього у мене був лише єдиний засіб – терпіння. До того ж мій час і моя праця коштували недорого, то чи не однаково, на що вони витрачалися. (…)

Аж тоді почав я вести свій щоденник, записуючи туди все, що робив протягом дня. Спочатку, звичайно, я був надто пригнічений і заклопотаний працею, і мій похмурий настрій неминуче позначився б на моєму щоденнику. Мені, наприклад, довелося б зробити такий запис:

«30 вересня. Коли я вибрався на берег і врятувався від смерті, то мене занудило від солоної води, якої я наковтався. Трохи оговтавшись, я, замість подякувати богові за порятунок, почав бігати по березі, і, ламаючи руки, бити себе по голові та по обличчю, вигукуючи: «Я пропав, пропав!» – аж поки, знеможений, не впав на землю, щоб відпочити. Але заснути я не наважився, боячись, щоб мене не з'їли хижі звірі».

Протягом ще багатьох днів після того, як я побував на кораблі й забрав звідти все, що можна було взяти, я щодня вибігав на горбок і дивився на море, сподіваючись побачити на горизонти судно. Не один раз мені здавалося, ніби вдалині біліє вітрило. Тоді я віддавався радісним надіям, дивився, поки мені не темніло в очах, а потім у розпачі кидався на землю й плакав, як дитина, тільки збільшуючи своє нещастя власного дурістю.

Але коли нарешті я певного мірою опанував себе, коли я влаштував своє житло і дав лад своєму добру, зробив собі стіл та стілець і подбав по змозі про якісь зручності для себе, я взявся до щоденника. Наводжу його тут весь до кінця, хоч описані в ньому події вже відомі читачеві. Я вів його, поки в мене було чорнило; коли ж його не стало, щоденник мимоволі довелося припинити. (…).

***

Розділи 8-19

Робінзон писав щоденник, переосмислюючи своє минуле, згадуючи свої помилки… Він ніби спілкується зі своїм щоденником, який став для нього єдиним співрозмовником. Після того, як герой пережив важку хворобу, він звернувся до Біблії, шукаючи розраду в молитві й сенс провидіння. Виживати в природі було нелегко. Щоб вижити, він мусив доглядати доглядає за посівами, збирати врожай, турбуватися про домашніх тварин – кіз, яких приручив. Так минуло кілька років.

Готуємося до читання

Які відкриття й спостереження за природою допомогли Робінзонові краще обладнати свій побут?

Читаємо з розумінням

(…) Та я покидаю ці міркування й повертаюсь до щоденника.

Хоч мені й жилося тепер не краще, ніж досі, зате на серці в мене полегшало. Від постійного читання святого письма й молитов мої думки були скеровані до питань вищого розряду: я знайшов душевний спокій, якого не знав раніше. Крім того, як тільки до мене вернулись здоров'я та сили, я з новою енергією взявся до праці, щоб забезпечити себе усім, чого мені ще бракувало, і намагався зробити своє життя якомога правильнішим.

Від *4 до 14 липня* здебільшого ходив з рушницею, але потроху, як годиться людині, що не зовсім ще одужала після хвороби, бо важко уявити собі, як я тоді знесилів і виснажився. Моє лікування тютюном, мабуть, ще ніколи досі не застосовувалося проти пропасниці; випробувавши на собі, я не зважусь нікому радити його. Правда, воно припинило мою пропасницю, але разом з цим страшенно ослабило мене, і протягом деякого часу мене мучили корчі й нервовий дрож.

Крім того, хвороба навчила мене, що залишатись просто неба під час дощів, особливо під час грози та бурі, дуже шкідливо для здоров'я і що дощі, які йдуть дощової пори, тобто у вересні та жовтні, не такі небезпечні, як ті, що перепадають у посуху.

Минуло більше десяти місяців мого життя на цьому нещасливому острові. Я був певний, що ніколи до мене нога людська не ступала на ці пустельні береги і вважав, що мені треба зовсім відмовитись від надії на визволення. Тепер, коли моє житло було досить захищене,, я вирішив ґрунтовніше обстежити острів і подивитись, чи немає тут іще якихось тварин і рослин, не відомих мені досі.

Я почав це обстеження *15 липня*. Насамперед я вирушив до бухти, де я причалював з моїми плотами. Пройшовши миль з дві вгору за течією, я пересвідчився, що приплив не сягає далі і, починаючи з цього місця й вище, вода в струмку чиста й прозора. Через суху пору року струмок місцями майже пересох і ледве точився. (…).

Тут була сила кокосових пальм, апельсинових та лимонних дерев, але всі дикорослі, і лише на деяких із них були плоди, принаймні в той час. Проте я нарвав зелених лимонів, що були не тільки приємні на смак, а й дуже корисні для здоров'я. Згодом я пив воду з лимонним соком, і вона мене відсвіжала й зміцнювала.(…)

Я мав тепер багато праці, збираючи плоди та переносячи їх додому, бо вирішив запасти винограду та лимонів на дощову пору, яка вже наближалась.

Для цієї мети я назбирав винограду, склав його великою купою в одному, місці, і меншою – в другому. Так само вробив і з лимонами, склавши їх у третю купу. Потім, взявши з собою трохи винограду й лимонів, я пішов додому, з тим щоб прийти знову а мішком або з торбою й віднести додому решту. (…)

30 вересня. Я дожив до сумних роковин мого перебування на острові. Я перелічив зарубки на стовпі, і вийшло, що я живу тут уже триста

шістдесят п'ять днів. Я присвятив цей день суворому посту й молитвам. Я впав на землю, найсмиренніше висповідав перед богом свої гріхи, визнав справедливість його присуду й просив помилувати мене в ім'я Ісуса Христа. Я не мав у роті ні ріски дванадцять годин, поки не почало сідати сонце, а тоді з'їв сухар та гроно винограду й ліг спати, закінчивши день так само, як і почав його. (...).

Десь на той час мій запас чорнила почав вичерпуватись; я вирішив поводитися з ним ощадніше й став записувати тільки видатні події в моєму житті, зовсім припинивши щоденні записи про все інше.

Я звернув увагу, що дощова пора року дуже правильно чергується з засушливим періодом, і таким чином міг заздалегідь підготуватись до дощів і посухи. Але знання свої я набував дорогою ціною, і те, про що я зараз розкажу, був один з найсумніших моїх дослідів. Я згадував уже, як був здивований, коли несподівано побачив коло свого житла кілька колосків рису та ячменю, що, як мені здавалось, виросли самі собою. Пригадую, там було колосків тридцять рису і колосків двадцять ячменю. І ось після дощів, коли сонце перейшло у південну півкулю, я вирішив, що настав найкращий час для сівби.

Я перекопав, як міг, невеличкий клаптик землі дерев'яною лопатою, поділив його надвоє й засіяв одну половину рисом, а другу – ячменем; але під час сівби мені спало на думку, що краще першого разу не висівати всього насіння, бо я не знаю напевне, коли саме треба сіяти. І я висіяв приблизно дві третини всього зерна, залишивши по жмені кожного сорту про запас.

Це було для мене велике щастя, що я вчинив так обачно, бо з першого мого засіву жодна зернина не зійшла. Настали посушливі місяці; з того часу, як я засіяв поле, вологи зовсім не було, і насіння не могло прорости. А згодом, коли почалися дощі, воно зійшло, ніби я щойно посіяв його.

Бачачи, що мій перший засів не сходить, я пояснив собі це посухою і почав шукати іншого місця з більш вогкими ґрунтом, щоб спробувати ще раз. Я перекопав новий клаптик землі коло мого куреня й посіяв там рештки зерна. Це було в лютому, невдовзі перед весняним рівноденням. Березневі й квітневі дощі щедро напоїли землю, насіння зійшло чудово й дало рясний урожай. Але насіння в мене залишилося дуже мало, і я не наважився засіяти його все, то й ужинок вийшов невеликий – не більше як по пів пека кожного сорту.

Але тепер я був досвідчений хлібороб і вже напевне знав, яка саме пора найсприятливіша для засіву і що сіяти можна двічі на рік, і отже, двічі збирати урожай.

Поки ріс мій хліб, я зробив маленьке відкриття, що згодом дуже придалось мені. Як тільки пройшли дощі й настала гарна година (це було приблизно в листопаді), я пішов до своєї лісової дачі, де знайшов усе в такому вигляді, в якому й покинув, дарма що не був там кілька місяців. Подвійна огорожа, що я поставив, не тільки була ціла, але й усі кілки в ній, нарізані з околишніх дерев, пустили довгі паростки, як пускає їх першого

року верба, коли зрізати в неї верхівку. Я не знав, що то за дерева, та був дуже приємно здивований, коли побачив ці молоді паростки. Я підстриг усі деревця, постаравшись надати їм однакової форми. Просто неймовірно, як гарно розрослись вони за три роки. Незважаючи на те, що огороджене місце мало до двадцяти п'яти ярдів у діаметрі, дерева – тепер я можу назвати їх так – незабаром укрили його своїм віттям і давали густий затінок, де можна було сховатись від сонця посушливої пори року.

За моїми спостереженнями, пори року на острові треба було поділяти не на зимову та літню, як у нас в Європі, а на дощову й посушливу, приблизно так:

Від середини лютого до середини квітня. Дощі: сонце стоїть у зеніті чи майже в зеніті.

Від середини квітня до середини серпня. Посуха: сонце переміщається на північ.

Від середини серпня до середини жовтня. Дощі: сонце знову стоїть у зеніті.

Від середини жовтня до середини лютого. Посуха, сонце переміщається на південь.

Дощова пора може бути довша чи коротша, залежно від того, куди дують вітри, але тут я узагальнив свої спостереження. Зазнавши з власного досвіду, як шкідливо для здоров'я перебувати під відкритим небом під час дощу, я кожного разу перед початком дощів заздалегідь запасав харчі, щоб не виходити, і просиджував удома майже всі дощові місяці. (…)

Не можу сказати, що протягом наступних п'яти років зі мною трапилось що-небудь незвичайне. Життя моє пливло тихо й мирно. Я жив на старому місці. Крім щорічних робіт – засіву, збирання ячменю та рису, збирання винограду (хліба я засівав саме стільки, щоб його вистачило на цілий рік, і стільки ж збирав винограду) і моїх щоденних виходів з рушницею, головною моєю працею було будування нового човна. Цього разу я не тільки зробив човна, але й спустив його на воду. Я вивів його до бухточки каналом на шість футів завширшки й чотири фути завглибшки, який мені довелося викопати на протязі трохи не півмилі. Перший мій човен, як читач уже знає, я, не розрахувавши заздалегідь, чи вистачить у мене сили спустити його на воду, зробив таким великим, що мусив кинути його на місці роботи, наче пам'ятку, що вказувала мені бути надалі розумнішим. Другого разу я вчинив багато практичніше. Щоправда, я й тепер будував човна майже за милю від води, бо ближче не знайшов годящого дерева, але тепер я принаймні добре погодив його розміри та вагу з своїми силами. Впевнившись, що мій замір цього разу цілком здійсненний, я непохитно вирішив довести його до кінця. Майже два роки проморочився я з будуванням човна, але не жалкував за цим: так мені кортіло дістати нарешті змогу пуститись у море. (…)

Завдяки свіжому вітрові я перетяв цю течію, збочуючи на північний захід, і приблизно через годину був уже за милю від берега; море було спокійне, і я незабаром висів на землю.

Відчувши під ногами землю, я впав навколішки, палко подякував богові за свій, порятунок і вирішив раз назавжди відмовитися від свого плану визволитись за допомогою човна. Після цього, підкріпившись тим, що було в мене, я провів човен у маленьку бухточку, під дерева, що росли тут на самому березі, і, вкрай знесилений утомою та важкою працею під час подорожі, ліг спати. (…)

Обміркувавши все це, я вирішив обійтись без човна, дарма що його будування, а особливо спуск на воду коштували мені стільки місяців важкої роботи.

Такий настрій тривав у мене майже цілий рік. Я жив тихо й самотньо, як ви легко можете собі уявити. Думки мої дійшли повної рівноваги, і я почував себе щасливим, скорившись волі провидіння. Мені нічого не бракувало, за винятком людського товариства.

Протягом цього року я вдосконалився в усіх ремеслах, яких вимагали умови мого життя, і гадаю, наприклад, що з мене був би чудовий тесляр, особливо коли взяти до уваги, як мало в мене було інструментів.

Крім того, я досяг несподіваних успіхів у гончарстві: навчився користуватись гончарським кругом, що значно полегшило мою роботу й поліпшило її якість. Тепер, замість незграбних, грубих виробів, на які бридко було дивитись, у мене виходили акуратні речі гарної форми. Але ніколи я, здається, так не радів і не пишався своїми здібностями, як того дня, коли мені вдалося зробити люльку. Дуже неоковирна, із звичайної обпаленої глини, як і всі мої гончарні вироби, вона, проте, була міцна і добре тягла дим; а головне – це ж була люлька, про яку я давно мріяв, бо любив курити. На нашому кораблі були люльки, але я не знав тоді, що на острові росте тютюн, і не взяв їх; згодом, коли я знову обшукав корабель, то не міг уже знайти їх.

Удосконалився я й у виробництві кошиків; я виготовив їх силу-силенну найрізноманітнішої форми, яку тільки підказувала мені моя винахідливість. Вони були не дуже гарні, але цілком придатні, щоб ховати та носити різні речі. Коли мені тепер траплялось забити козу, я вішав тушу на дерево, білував її, розрізав на шматки й приносив додому в кошику. Так само й з черепахами: мені вже не треба було тягати на плечах цілу черепаху, тепер я міг розчинити її на місці, вийняти яйця, відрізати потрібний мені шматок і покласти його в кошик, а решту кинути. У великі, глибокі кошики я зсипав зерно, яке вимолочував, щойно воно висихало.

Мій запас пороху помітно зменшувався. Тут я був безсилий чимось зарадити, і мене не на жарт почало непокоїти, що я робитиму, коли порох зовсім вийде, і як я полюватиму тоді на кіз. Я казав уже, що на третій рік мого перебування на острові я піймав і приручив молоду козу. Я сподівався піймати цапа, але все якось не натрапляв на нього. Так моя коза й постаріла без нащадків. Мені не стало духу зарізати її, і вона здохла сама від старості.

Але на одинадцятому році мого ув'язнення, коли, як сказано, мій запас пороху став вичерпуватись, я почав серйозно думати, як ловити живих кіз; найбільше хотілось мені піймати самку з козенятами.

З цією метою я наробив силець, і кози в них таки не раз попадали, але приладдя моє було погане: я не мав дроту, через те завжди знаходив мої мотузяні сильця порваними, а принаду з'їденою. (…)

Тепер я мав невичерпний запас козлятини, і не тільки козлятини, а й молока. Останнє, правду сказати, було для мене приємною несподіванкою, бо, збираючись розводити кіз, я зовсім не думав про молоко, і тільки згодом мені спало на думку, що я можу їх доїти. Я влаштував цілу молочну ферму, з якої діставав іноді до двох галонів молока на день. Природа, що живить усяку тварину, сама навчає нас, як користуватись її дарами. Ніколи зроду я не доїв корів, а тим більше – кіз, і тільки в дитинстві бачив, як роблять масло й сир. Та коли настала потреба, я навчився – правда, не відразу, а після багатьох невдалих спроб – і доїти, і робити масло та сир і ніколи пізніше не знав нестачі цих продуктів. (…).

***

Розділи 20-28

Увагу Робінзона привернули дикуни, які іноді з'являлися на острові. Він ще більше укріпив своє житло, навколо печери з'явився цілий ліс. Людожери-дикуни привозили полонених для жертовного обряду. Чоловік вирішив урятувати одного з них, щоб ця людина стала йому супутником життя й компаньйоном на безлюдному острові.

Також герой став свідком кораблетрощі, перед його очима відбулася ще одна трагедія із загибеллю людей.

Готуємося до читання

Яку роль відіграв П'ятниця в житті героя?

Читаємо з розумінням

Дійшовши до берега (це була частина острова, де, повторюю, я ще ніколи не був), я одразу переконався в тому, що сліди людських ніг на моєму острові зовсім не така дивина, як мені здавалось. Я переконався, що коли б з особливої ласки провидіння мене не викинуло на той бік острова, куди дикуни ніколи не причалювали, то я скоро дізнався б, що мій острів вони відвідують дуже часто: вирушаючи далеко в море, вони використовували його західні береги як гавань. А також дізнався б і про те, що між пірогами дикунів часто відбувалися сутички, що переможці привозили сюди полонених і за своїм жахливим звичаєм, оскільки всі вони були людожерами, убивали й з'їдали їх. Але про це далі.

Картина, що відкрилася моїм очам, коли я спустився з горба й підійшов до берега моря, буквально приголомшила мене. Не можна описати жаху, що охопив мене, коли я побачив, що весь берег засіяний черепами, кістками рук, ніг та інших частин людського тіла. Я побачив також утоптаний майданчик, де було видно рештки вогнища, – тут, мабуть, ниці дикуни сиділи під час своїх жахливих людожерських бенкетів.

Я був такий вражений, побачивши все це, що навіть забув про небезпеку, яка мені загрожувала. Від жаху перед страшним викривленням людської природи, що могла дійти до такої пекельної жорстокості, у мене пропав весь страх за самого себе. Хоч я не раз чув про такі речі, але ніколи не бачив їх так близько. Я відсахнувся від цього жахливого видовища; мене почало нудити, і я б зомлів, коли б природа не очистила мій шлунок. Після того як я віддав геть усе, мені трохи полегшало, але деякий час я був такий слабий, що не міг стояти. Трохи очунявши, я знову якомога швидше зійшов на горбок і почвалав додому. (…)

Далі мені спало на думку, що, хоч би яких звірячих звичаїв додержували дикуни, мене це не обходить. Мене вони нічим не скривдили, так за що ж мені убивати їх? Коли б вони напали На мене і мені довелось боронити своє життя, тоді інша річ. Поки що я не був в їхніх руках. Вони навіть не знали про моє існування і, значить, не мали ніяких злих намірів проти мене. Отже, я не мав права нападати на них. (…).

Отже, як я сказав, ішов двадцять, третій рік мого перебування на острові. Настав грудень – час південного сонцестояння (я не можу назвати цю пору зимою), а для мене – пора жнив, яка вимагала моєї постійної присутності в полі. Вийшовши якось удосвіта з дому, я страшенно здивувався, побачивши вогонь на березі, милі за дві від мого житла, і не з того боку острова, де, за моїми спостереженнями, звичайно висідали дикуни, а з того, де жив я сам.

Я був буквально приголомшений тим, що побачив, і сховався в своєму ліску, не зважуючись ступити ні кроку далі, щоб не наразитися на несподіваних гостей. Але й там я не почував себе спокійним і боявся, що, коли дикуни, почавши блукати по острові, натраплять на мої ниви або на щось з моїх робіт, вони відразу ж догадаються, що тут живуть люди, і не заспокояться, поки не знайдуть мене. Охоплений тривогою, я поспішив до своєї фортеці, втяг за собою драбину, щоб замести сліди, і почав готуватися до оборони. (…)

Дикуни прибули двома човнами, які тепер лежали на березі: був час відпливу, і вони, очевидно, чекали припливу, щоб пуститися знову в море. Ви не можете собі уявити, як збентежило мене це видовище, а головне те, що вони висадилися на моєму боці острова, так близько від мого житла. А втім, я трохи заспокоївся, зміркувавши, що, очевидно, вони завжди приїздять під час приливу і, значить, протягом усього відпливу я можу сміливо виходити, якщо тільки вони не причалили перед його початком. Підбадьорений цими міркуваннями, я заходився збирати далі свій врожай. (…).

Це був гарний хлопець, високий на зріст, бездоганно збудований, з рівними, міцними руками й ногами і добре розвиненим тілом. На вигляд йому було років двадцять шість. В його обличчі не було нічого дикого або жорстокого. Це було мужнє обличчя з м'яким і ніжним виразом європейця, особливо коли він посміхався. Волосся в нього було довге й чорне, але не кучеряве, як овеча вовна; лоб високий і широкий; очі жваві й блис-

кучі; колір шкіри не чорний, а смуглий, проте не того жовто-рудого гидкого відтінку, як у бразильських або віргінських індіанців, а скоріше оливковий, дуже приємний для очей, хоч його й важко описати. Обличчя в нього було кругле й повне, ніс – невеликий, але зовсім не приплющений, як у негрів. До того ж у нього був гарно окреслений рот з тонкими губами і правильної форми, білі, немов слонова кістка, чудові зуби.

Проспавши або, вірніше, продрімавши з півгодини, він прокинувся й вийшов до мене. Я саме доїв своїх кіз у загоні біля печери. Побачивши мене, він відразу ж підбіг і ліг переді мною на землю, показуючи всією своєю позою найсмиреннішу вдячність і виробляючи при цьому всім тілом безліч чудернацьких рухів. Припавши обличчям до землі, він знову поставив собі на голову мою ногу і всіма приступними йому засобами старався довести свою безмежну відданість та покірність і дати мені зрозуміти, що з цього дня він буде моїм слугою довіку. Я зрозумів багато дечого з того, що він хотів мені сказати, і постарався пояснити йому, що я дуже задоволений ним. Відразу ж я почав говорити з ним і вчити його відповідати. Насамперед я сказав йому, що його ім'я буде П'ятниця, бо цього дня я врятував йому життя. Після цього я навчив його вимовляти слово «господар» і дав йому зрозуміти, що це моє ім'я; навчив вимовляти «так» та «ні» і розтлумачив значення цих слів. Я дав йому молока в череп'яному глечику, надпивши спочатку сам та вмочивши в нього хліб; я дав йому також коржа, щоб він наслідував мій приклад. П'ятниця з охотою послухався і на мигах показав, що їжа йому до смаку. (…)

Ніхто ще, мабуть, не мав такого ласкавого, такого вірного й відданого слуги, як мій П'ятниця: ні гнівливості, ні впертості, ні свавілля; завжди добрий і послужливий, він прихилився до мене, як до рідного батька. Я певен, що, коли б треба було, він віддав би за мене життя. Свою вірність він довів не раз, отож незабаром у мене зникли найменші сумніви, і я переконався, що зовсім не потребую перестороги.

(*Переклад Юрія Шкрумеляка*)

Робінзон виховував П'ятницю, прагнув викорінити його дикунські звички, навчав англійської мови. За багато років самотності герой нарешті знайшов вірного друга і співрозмовника. Коли П'ятниця вивчив мову, Робінзон розповів йому свою історію. П'ятниця сказав, що на острові його племені живуть кілька врятованих із загиблого корабля іспанців. Через деякий час чоловіки звільнили полоненого іспанця та батька П'ятниці. Невдовзі до острова прибув англійський корабель, на якому відбувся заколот. Команда вирішила залишити капітана і ще кількох пасажирів на безлюдному острові. Робінзон звільнив капітана, і вони всі разом розправилися з негідниками. Бунтівників залишили на безлюдному острові, а корабель відплив до Англії. Двадцятивосьмирічна історія виживання на безлюдному острові завершилася. Робінзон Крузо із П'ятницею повернулися додому. Робінзон невдовзі одружився. Протягом подальших років він залюбки всім розповідав про життя на острові.

CLASSROOM

УСНО

1. За яких обставин Робінзон Крузо потрапив на безлюдний острів?
2. Що найперше побачив герой на острові? Якими його були дії?
3. З якими труднощами зіткнувся головний герой на острові? Перекажіть два-три епізоди.
4. Розкажіть, як саме Робінзон облаштував свій побут від початку і до кінця перебування на острові.
5. У які моменти сила думки головного героя рятувала його проти небезпек?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

6. Поясніть, чому Робінзон так ретельно розпланував свій побут? Про що це свідчить?
7. Проаналізуйте, яку роль відіграла Біблія у зміцненні духовних сил Робінзона Крузо.
8. Знайдіть у творі описи явищ природи, особливостей клімату на острові. Чому автор так детально їх зображує?

ПИСЬМОВО

9. Складіть перелік досягнень Робінзона Крузо з покращення побуту й облаштування житла.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

10. За допомогою інтернету знайдіть інформацію про безлюдні острови Атлантичного океану. Що вас найбільше вразило? Зробіть презентацію про один із безлюдних островів.

ДОСЛІДЖЕННЯ

11. Дослідіть уміння і навчики, яких набув Робінзон на острові. Які з них необхідні в наш час?

ВАША ТВОРЧІСТЬ

12. Створіть з підручних засобів (пластиліну, паперу, паличок тощо – за вибором) макет житла Робінзона Крузо на острові. Прокоментуйте.

ПРОЄКТ

13. Створіть онлайн-щоденник Робінзона Крузо про життя на безлюдному острові (основні етапи) за допомогою сторінки в соцмережі. Аргументуйте вибір своїх історій.
14. Намалюйте острів і життя головного героя на ньому.

У КОМАНДІ

15. Об’єднайтеся в групи. Зробіть прогноз подій, у разі якщо 1) Робінзон опинився на острові з розбійниками; 2) Робінзон втратив пам’ять і забув, що насправді проживає в цивілізованому світі; 3) Робінзон на безлюдному острові натрапив на все необхідне для комфортного життя і не має потреби у виживанні в дикій природі.

Презентуйте свої дослідження. Зробіть взаємооцінку проєктів.

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

16. Напишіть пам’ятку-інструкцію (5-6 пунктів) для тих, хто а) заблукав у лісі; б) живе серед незнайомих людей; в) опинився в чужій країні і не знає мови спілкування (1 за вибором).

Ульф Старк
(1944 – 2017)

Зарубіжна література дарує усвідомлення того,
що діється довкола, за межами власного світу, а також того,
що відбувається з душею і тілом..
Ульф Старк

Ульф Старк – один із найкращих сучасних письменників Швеції. Народився 12 липня 1944 р. в *м. Стокгольмі*. Його дебютом стала книжка *«Петер і червоний птах»* (1975). Світове визнання як дитячий письменник він здобув із публікацією повісті *«Диваки і зануди»* (1984). За цей твір У. Старк удостоєний дипломом переможця Премії в галузі дитячої літератури Бонніра-молодшого, що є однією із найпрестижніших у Швеції. У 1989-1998 роках обраний членом Шведської академії дитячої книги. 1998 р. став лауреатом Скандинавської літературної премії (англ. *Nordic Literary Prize*). У. Старк був двічі номінований на Премію Г.Х. Андерсена (1996, 2000), нагороджений спеціальним дипломом за особливі заслуги міжнародною комісією Премії Г.Х. Андерсена (2000). Він має й інші міжнародні премії та відзнаки. У 2016 р. У. Старк став почесним гостем Дитячої програми Книжкового Арсеналу в м. Києві, де презентував українські переклади книжок *«Чи вмієш ти свистати, Юганно?»* і *«Диваки і зануди»*. Написав понад 30 творів, перекладених десятками мовами світу. До речі, в Японії перекладені й видані всі книжки У. Старка! Тож рівняймося на японців і читаймо цікаві книжечки!

Барви художнього твору
«Маленька книжка про любов» (2015)

Головний герой повісті – хлопчик Фред, якого назвали на честь американського актора, танцюриста, хореографа і співака Фреда Астера. Зі шведської мови слово «fred» перекладається як «мир».

Батько хлопчика у мирний час дуже любив танцювати. Захоплення Фредом Астером було невипадкове. Це була своєрідна духовна енергія життя, кохання, мистецтва прекрасного... Але настала Друга світова війна, і все зруйнувала. Батько хлопчика Фреда пішов захищати кордони. Швеція, як й інші країни Європи, опинилася у воєнному стані. Їжу люди отримували за картками. Вночі треба було робити затемнення. Усі жили в стані тривоги й очікування чогось невідомого й страшного.

Коли батько був призваний в армію, Фред залишився зі своєю мамою, ставши їй гідною опорою. Усі герої твору пов'язані невидимими міцними ланцюгами. І цей зв'язок між ними зумовила війна, тяжкі випробування, які вони долають, виявляючи найкращі людські якості – дружбу, любов, співчуття і взаємодопомогу. Дорослі й малі шведи єднаються, гуртуються, щоб у духовному єднанні дочекатися перемоги й повернення близьких і рідних.

Фінал повісті Ульфа Старка щасливий. На Різдво, коли Фред і мама святкували, несподівано приїхав тато, і це стало справжнім дивом для всіх. «Потім він приніс свої черевики, у яких завжди танцював, почистив їх і завів патефон. Коли Фред Астер почав співати, тато запросив маму на танець...». Добро, любов і надія на мирне життя повернулися в дім!

У медіапросторі

Хто такий Фред Астер?

Фред Астер (*Fred Astaire*, 1899 – 1987) – геніальний голлівудський актор (США), великий майстер музичного і танцювального жанрів. Він створив понад 30 фільмів. Злет його кар'єри тривав між двома війнами – Першою і Другою світовою. Його ролі (довоєнні) є своєрідним утіленням щастя й любові. Він співав і танцював, розповідаючи людям про найкращі людські почуття. Ім'я Фреда Астера – це ще й символ миру, мирного життя, бо до війни люди жили спокійно, любили одне одного, танцювали... Ім'я Фреда Астера у творі згадано ще з однієї причини. Його справжнє ім'я – *Фредерік Аустерліц*, його батько Фріц (Фредерік Емануель) був із родини чеських євреїв. Згадка про Фреда Астера у творі містить натяк на жертви фашизму, на те, як нацисти знищували євреїв – чеських, польських, українських та ін. Ім'я Фреда Астера часто згадують поруч із іменем американської актриси Джинджер Роджерс, з якою він знімався у фільмах з 1933 по 1949 роки (10 фільмів). Разом вони кардинально оновили жанр музичної комедії. Одна із найвідоміших комедій Фреда Астера і Джинджер Роджерс – «Циліндр» (*Top Hat, США, режисер Марк Сендрич, 1935)*. Тут Фред і Джинджер виконали чудові ролі. У 1990 р. Бібліотека Конгресу США включила цей фільм у Національний реєстр культурної спадщини. У цьому фільмі вперше прозвучала пісня «Щока до щоки» (Cheek to Cheek), яка стала символом американського міжвоєнного кінематографа. А також символом довоєнного щастя й кохання. Під цю пісню у фільмі «Циліндр» Фред Астер танцює із Джинджер Роджерс. І сам же й співає. Автором слів пісні є Ірвінг Берлін (він же Ісраель Бейлін, американський автор пісень). Музику написав інший єврей Макс Стайнер. Пісня «Щока до щоки» (Cheek to Cheek) із фільму «Циліндр» була номінована на премію «Оскар». Цю пісню в різні роки виконували Луї Армстронг, Гай Ломбардо, Бінг Кросбі та ін. У 2004 р. в рейтинзі кращих пісень американського кіно вона посіла 15 місце. Пісня «Щока до щоки» неодноразово згадується звучить у творі Ульфа Старка «Маленька книжка про любов», ставши символом любові й мирного життя.

Маленька книжка про любов
(Уривки)

РОЗМОВА З ВЕНТИЛЯТОРОМ

Готуємося до читання

Яку таємницю довірив хлопчик Фред татові? Про які стосунки між сином і батьком це свідчить?

Читаємо з розумінням

Мама й тато назвали мене Фредом. Але це не допомогло. Почалася війна. І татові довелося поїхати з дому і оберігати кордон десь далеко на півночі. Мама плела рукавиці та шкарпетки, щоб він не мерз, бо зима видалася дуже холодна. Коли ми дихали, то з рота хмарами випливала пара. А дорогою до школи під носом виростали бурульки, що розтавали аж після першого уроку.

Я поставив тат на полиці кахляної груби, щоб він відчув тепло. Власне, не тат, а його фотографію. На голові в нього був негарний формений кашкет. Здавалося, він намагався усміхнутися.

– Усе буде гаразд, – мовив я. – Скоро ти повернешся, ось побачиш.

Він не відповів. Але я все одно з ним говорив.

– До речі, я вже знаю, що подарую тобі на Різдво, – сказав я, щоб хоч трохи його підбадьорити.

Потім я поставив поруч з його фотографією мамину, аби тато не почувався самотнім. На фото мама усміхається, бо в неї в животі сиджу я.

Тоді мені здалося, що в тат трішки смикнувся кутик рота. (…)

– З ким ти говориш? – крикнула мама з передпокою.

– З татом, – відповів я.

– Чудово, – мовила вона. – Скажи йому, нехай швидше повертається додому. (…)

Я пішов у гардеробну кімнату. Світла не запалював. А в дверях залишив невелику шпарину. Там мені було добре чути, як у вентиляторі шумить вітер. На підлозі стояли татові святкові черевики, готові закружляти в танці, щойно тато засуне у них ноги. Над черевиками висів гарний костюм, темно-синій, у вузеньку світлу смужку. А на полиці лежав капелюх, очікуючи, коли тато вдягне його не свій вимитий причесаний чуб.

Коли я в напівтемряві примружив очі, то ніби побачив його на повен зріст.

– Хочеш почути таємницю? – пошепки спитав я.

– Ну, звісно, старий, – прошумів тато з вентилятора.

– Я люблю Ельсу з нашого класу.

– О-о, – прошурхотів він. – Любов – це вагоме слово.

– Знаю, – мовив я. – Я трохи закоханий. Принаймні дуже багато думаю про неї. І мені стає тепло, щойно її побачу.

– Добре, – сказав він. – У такий холод це аж ніяк не зайве.

– Так, – сказав я. – Але ти нікому не скажеш? Бо ніхто про це не знає. Навіть Оскар. І вона також. Тобто Ельса.

– Та я й не писну, – відповів він.

– Обіцяєш?

– Є шведи, що вміють мовчати, – сказав він. (…)

Як приємно було говорити з татом, навіть якщо тепер замість його голосу до мене долинав лише шум із вентилятора в гардеробній кімнаті. Він будь-чию любов сприймав усерйоз. Він не молов дурниць тільки тому, що людина ще зовсім юна. (…)

АГОВ! ЯЛИНКИ ТУТ!

Готуємося до читання

Як Фред допомагав мамі під час війни?

Читаємо з розумінням

(…) Коли я прийшов доялинок, уже почало смеркати, хоч була лише третя година дня. Ґранфош, що продавав ялинки, підхопив мене попід руки й кілька разів підкинув угору, щоб зігріти. Пара з його рота кудлатою хмарою звисала йому на груди, як борода у гнома.

– Добре, що ти прийшов, – зрадів він. – У тебе гарно виходить закликати.

– Дякую, – сказав я. – Приємно чути.

Саме так, як правило, говорять дорослі. Але я відчув, що мені стало трішки тепліше. Потім я заходився гукати:

– Ялинки! Тут повно ялинок! Із самого лісу! Купуйте, поки ще є!

Ґранфош жив у тому самому будинку, що й ми. Він був кремезний і сильний, а долоні мав завбільшки з лопати, якими відгортають сніг. Але в нього була хвора нога. Він тягнув її, коли йшов. Через те його й не взяли до війська. (…)

Я виймав із купи, яка лежала на землі, нові ялинки і клав їх на сніг так, щоб люди могли ходити довкола них і роздивлятися з усіх боків. І відцюкував на них зайве гілля. Я обрубував стовбури внизу так, щоб ялинки можна було поставити у хрестовину. Я брав гроші, оскільки добре вмів рахувати. А ще допомагав покупцям, якщо вони хотіли, віднести ялинки до них додому.

За це Ґранфош мені платив, а люди давали чайові. А ще мені діставалося гілля та обрубки ялин, яке потім ми з мамою закидали вдома в камін та в кахляну грубу. Це було добре. Так я бодай чимось забезпечував родину.

Мені подобалися пахощі хвої та живиці. А ще мені подобався Ґранфош.

– Ти працюєш за десятьох, – сказав він. – Невдовзі станеш багатою людиною.

– Стараюсь, як можу, – відповів я. (…)

ПАХОЩІ ВИЩОГО СВІТУ

Готуємося до читання

Доведіть, що шведи допомагали одне одному під час війни.

Читаємо з розумінням

(…) Ялинка була важка. А її треба було віднести в кінець Великої вулиці. І хоч мене пробирав холод, я спітнів. Хвоя колола мені потилицю… (…) Мені довелося самому нести ялинку аж на шостий поверх, бо вона не влазила в ліфт. Я поставив ялинку у великій кімнаті, сперши її до стіни. (…)

– Правда ж, ялинка дужа гарна? – спитала пані.

– Так, – відповів я.

– Тільки б швидше закінчилась війна, – додала вона.

– Так, – я зітхнув, бо подумав про тата, який не приїде додому на Різдво, і про Ельсу, яка зі злості розбиває лінійки…

Але раптом мої похмурі думки розвіялися. Бо пані підійшла до мене. І я враз відчув, як гарно вона пахне. Немов якась літня лука, де водночас зацвіли геть усі квіти.

– Ось. І дякую за допомогу, – мовила вона й дала мені банкноту.

– Це дуже багато, – сказав я.

– Та ні, – заперечила вона.

– Тоді дякую і до побачення, – попрощався я.

Я вклонився і вже ступив кілька кроків до передпокою, але потім обернувся.

– Можна понюхати ще раз? – спитав я.

– Що понюхати?

– Те, що пахне. Від нього стає радісно на серці. Я зроду не нюхав нічого кращого.

– Це звичайні парфуми, – сказала вона.

Пані принесла флакончик із парфумами. Маленький кришталевий флакончик, на дні якого ще було трохи парфумів.

– Бери собі та й будеш радіти, коли захочеш, – сказала вона. – А це тобі за те, що ти такий молодець.

І вона простягла мені шоколадку «Марабу», на обгортці якої були намальовані дві добродушні корови, що паслися на літній луці. Звідки вона знала, що я люблю шоколад?

– Щасливого Різдва, – сказала вона і ще більше, ніж раніше, стала схожа на фею.

– Щасливого Різдва, – відповів я.

ТАНЕЦЬ ЗІ ШВАБРОЮ

Готуємося до читання

Як Фред утішив свою маму?

Читаємо з розумінням

Дорогою до школи я минав ринок і на тому місці, де стояв Ґранфош, набрав повен лантух гілля і трісок. Вулиці були темні, безрадісні, бо цієї зими ніде не горіли ліхтарі. І на вікнах висіли чорні маскувальні штори, щоб ніякі бомбардувальники не загледіли будинків із повітря.

Але в нашому будинку світилося. Мама вже була вдома. У неї грав патефон. Сама вона танцювала по кімнаті зі шваброю. Притискала її до себе й мовби пливла, перебуваючи у сні, з якого не хотіла прокидатися. Пісня називалася «Cheek to cheek», тобто «Щока до щоки».

– «I`m in Heaven», – співав Фред Астер. Саме на його честь я й отримав своє ім'я.

– Привіт, – мовила мама, побачивши мене. – Я танцюю, щоб зігрітися. Але ні до чого доброго зі шваброю не дотанцюєшся.

– Не так, як із татом? – спитав я.

– Не так, – відповіла вона.

Мама любила танцювати з татом. То було тоді, як вони зустрічалися. Але тепер черевики, в яких тато танцював, стояли в гардеробній кімнаті і тужили за його ногами. Ми також тужили. Але ми тужили не лише за його ногами, а й за цілим татом.

– А може, він усе-таки приїде на Святвечір? – спитав я.

– Ні, він написав, щоб ми його не чекали. Мовляв, так вирішило вище керівництво.

– Дурна війна, – сказав я.

– Чорт забирай цю кляту війну, – мовила мама й пожбурила швабру в куток.

– Ти вилаялася, – зауважив я. – Так не можна.

– Якщо це стосується війни, то можна.

Мама подивилася на татову фотографію, що стояла на кахляній грубі. І на свою, яку я поставив поруч. На тій фотографії вона тримала руку на своєму круглому животі й усміхалася, бо в неї в животі був я. Тепер вона не усміхалася. Та однак тримала руку на животі.

– Як би мені хотілося, щоб він приїхав, – сказала вона й зітхнула. – Бодай на кілька годин.

– Від любові стільки туги, – сказав я і теж зітхнув.

– Атож, – мовила вона. – Коли любиш, то ніби радієш і сумуєш водночас.

– Саме так, – погодився я.

Я бризнув краплю парфумів з флакончика собі на вказівний палець і тицьнув їй під ніс.

– Понюхай, – сказав я. – Правда ж, гарно пахне?

– Дивовижно, – відповіла вона. – Де ти взяв?

– Мені дала пані, яка купила ялинку, – відповів я. – Вона була схожа

на фею. Тож тепер у нас усе владнається. А на ці гроші ти можеш купити щось на різдвяний стіл. І гіацинтів, бо вони теж гарно пахнуть.

Я віддав мамі банкноту, яку отримав від тієї пані. І мама мене обійняла.

– Ми матимемо на Різдво все, що треба. Навіть якщо вдома будемо тільки ти, я і мій живіт. Може, виймемо різдвяні ясла?

– Виймемо, – відповів я.

Ми поставили ясла з дерев'яними фігурками так, щоб тато міг дивитися на них зі свого місця на кахляній грубі. Як-не-як, а це він їх змайстрував. Так гарно вмів майструвати хіба що Ісусів тато. Мама дивилася на дитину. А я дивився на двох корівок. Вони були схожі на корівок із шоколадної обгортки. Коли я подумав про шоколадку, у мене аж слинки потекли. Прибережу її га Святвечір. (...)

МАЙОР БУДЬ ЛАСКА

Готуємося до читання

1. Про який різдвяний подарунок татові розповіла мама?
2. Кого і чому в цьому розділі названо «вусатим ідіотом»?

Читаємо з розумінням

Мама відсунула чорну штору й відчинила вікно.

– Ви з глузду з'їхали? – крикнула вона. – Як можна зчиняти такий гуркіт? Хіба не знаєте, що сьогодні Святвечір?

– Знаю! – долинув із подвір'я захриплий голос.

Там стояв військовий мотоцикл з коляскою. Гуркотів мотор. А голос належав водієві у шкіряній шапці та окулярах для їзди на мотоциклі. Він підняв одну руку й незграбно махнув твердою рукавицею.

– Фреде! Едіт! – гукнув він. – Допоможіть мені!

– Едвін! – скрикнула мама і похитнулася, ніби в неї запаморочилася голова.

– Тату! – загорлав я.

Бо то справді був тато. Коли ми прошкребли йому окуляри, що взялися морозом, він моргнув. Я обійняв його. Здавалось, я обіймав сніговика. У колясці біля нього сидів якийсь бородань в офіцерській шапці. Він зовсім не ворушився.

– Любі мої, – мовив тато слабеньким, але радісним голосом. – Як добре, що ви вже тут! Ану, Фреде, гайни до Ґранфоша й попроси, нехай прийде сюди і віднесе мене в хату. Бо сам я не здужаю й пальцем поворухнути.

Він так довго їхав по морозу, що тепер не міг розігнути ніг. Вони в нього були мов загіпсовані. Я відчув це, коли постукав по них пальцями.

– Зараз гайну, – сказав я.

Я біг так швидко, аж гуло. Бо в голові крутилося одне: «А що, як це сон? Тоді краще повернутися назад, перш ніж я прокинуся». Коли я привів Ґранфоша, тато все ще розтавав від маминих поцілунків та обіймів. У нього вже порожевіли щоки. (...) Ґранфош завдав тат на плечі, як мішок картоплі. Він майже не сопів, хоч сходити треба було на четвертий

поверх. Коли Ґранфош садовив тат в крісло перед кахляною трубою, тато вже міг згинати ноги. Мама відчинила втулки на кахляній трубі, щоб у кімнаті стало тепліше. Тато сидів, усміхався й розтавав.

Я позичив мотоцикл в ординарця, – сказав він. – На жаль, я зовсім на трішки, бо завтра мушу бути вже на місці.

– Але все-таки ти тут, – сказала мама. – Це просто якесь диво.

– Так, диво, – додав я. (...)

– Найгірше, що ти виріс, – сказав мені тато.

– Це не так вже й погано, – відповів я, бо був одним із найменших у класі.

– А ти вся чогось сяєш, – сказав він мамі.

– Фред подарував мені парфуми радості, – усміхнулася мама.

Тоді татові заманулося їх понюхати. Вона підставила свою щоку йому до носа. І поки він удихав у себе ті приємні пахощі, вона влучила момент і похвалилася йому, що має для нього в животі різдвяний подарунок. І тут по татових щоках потекли сльози, наче в нього щось заболіло.

– Який я щасливий, – мовив він. – Які ми щасливі.

Тато підвівся з кріслі, бо тепер його ноги по-справжньому нагрілися. Він пригорнув маму до грудей і кивнув мені, щоб я підійшов. Потім заходився нас погойдувати туди-сюди, мовби на світі не було ніяких вусатих ідіотів. (...)

Я вручив татові пакет. У ньому була нова щітка для чищення взуття. І бляшанка чорного крему «Viking».

– Ти точно знаєш, чого людині хочеться, – сказав він.

Потім він приніс свої черевики, у яких завжди танцював, почистив їх і завів патефон. Коли Фред Астер почав співати, тато запросив маму на танець. Я ліг на канапі і вийняв з кишені люстерко, що мені подарувала Ельса. Тільки-но я глянув на нього, як задзвонив телефон.

– Візьмеш слухавку? – спитала мама, бо їй не хотілося відривати свою щоку від татової. – Хто це може телефонувати в такий час на Святвечір?

Тримаючи в руці люстерко, я взяв слухавку. То була Ельса.

– Привіт, – сказала вона. – Знаєш, що я роблю?

– Ні.

– Я їм шоколад. Найсмачніший у світі шоколад. Я просто хочу подякувати. А ти що робиш?

– Дивлюся на себе в люстерко.

– Тоді ти бачиш там того, хто мені подобається, – сказала вона.

І тут сталося щось дивне. Якщо не зважати на ніс, то я побачив когось такого, хто мав дуже непоганий вигляд. До того ж він усміхався так, що мені відібрало мову. Здалека я чув, як Фред Астер співав «I`m in Heaven».

– Агов? Де ти? – спитала вона.

– I`m in Heaven, – відповів я.

– Побачимося завтра?

– А чом би й ні, – відповів я, а тато й мама все танцювали біля ялинки.

(Переклад Галини Кирпи)

CLASSROOM

УСНО

1. Як війна вплинула на життя родини Фреда?
2. З якою метою Фред працював? Куди він витрачав гроші?
3. Які різдвяні подарунки отримали герої та героїні твору? Прокоментуйте.

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

4. Назвіть імена членів родини хлопчика Фреда. Охарактеризуйте їхні взаємини.
5. Які почуття переживали Фред, мама і тато під час Другої світової війни. У які моменти вони відчували сум і печаль, а в які – радість і надію?
6. Що означає запах парфумів для хлопчика, для його мами і тата? Виразно прочитайте і прокоментуйте відповідні епізоди.

ПИСЬМОВО

7. Напишіть лист татові від імені Фреда.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

8. З допомогою інтернету послухайте (або подивіться кліп) пісні «Cheek to cheek» із кінофільму «Циліндр» за участі Фреда Астера і Джинджер Роджерс. Які емоції викликала у вас ця пісня? Про що вона?

ДОСЛІДЖЕННЯ

9. Дослідіть вплив Другої світової війни на життя Швеції та інших країн Європи. Хто розпочав Другу світову війну? Чому цю людину називають диктатором, який здійснив «злочини проти людства»?
10. З'ясуйте значення слів і виразів «I`m in Heaven», «Viking».

ВАША ТВОРЧІСТЬ

11. Створіть малюнок до улюбленого епізоду твору. Доберіть цитату.

ПРОЄКТ

12. Підготуйте проєкт на тему «Наслідки війни і як їх долати».

У КОМАНДІ

13. Об'єднайтеся в групи і створіть «хмару слів» до твору «Маленька книжка про любов».

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

14. Які моменти мирного життя найбільш дорогі для персонажів твору У. Старка? А для вас?

Крістіне Нестлінґер
(1936 – 2018)

Книги для дітей повинні бути дотепними й захопливими.
Крістіне Нестлінґер

Сучасну австрійську письменницю *Крістіне Нестлінґер* нерідко порівнюють із Астрід Ліндґрен за веселу вдачу й багату фантазію. Дитячі роки Крістіне Нестлінґер були пов`язані з найскрутнішим періодом в історії Австрії й усієї Європи: війною, голодом, руйнуваннями, духовною кризою. Однак негаразди не зламали природного бажання маленької Крістіне залишатися собою у будь-яких обставинах.

Створювати книжки для дітей мисткиня почала із серії малюнків про неслухняну *дівчинку Фредеріку*. Ці історії вона вигадала для своїх маленьких доньок. Так у 1970 р. з`явилася книга *«Рудоволоса Фредеріка»*. Пізніше діти прочитали нові книжки: *«Діти з дитячого підземелля»* (1971), *«Геть огіркового короля!»* (1972), *«Чорний пан і велика собака»* (1973), *«Конрад, або Дитина з бляшанки»* (1975). Крістіне Нестлінґер – лауреатка багатьох літературних премій, серед яких *Міжнародна премія імені Ґ.Х. Андерсена* (1984) і *Премія пам`яті Астрід Ліндґрен* (2003).

Барви художнього твору
«Конрад, або Дитина з бляшанки» (1975)

Задум фантастичної повісті «Конрад, або Дитина з бляшанки» (нім. «Konrad oder Das Kind aus der Konservenbьchse») виник у авторки невипадково. Коли Крістіне Нестлінґер була маленькою, вона не хотіла бути подібною на зразкових дітей, яких їй ставили за приклад. Навпаки, вона вигадувала власні історії про незвичайних дітей, вважаючи, що кожна дитина має право на свободу, на вільні прояви своєї індивідуальності та свою думку.

Історія Конрада розпочинається з того, що літня жінка на ім`я Берті Бартолотті отримала поштою бляшанку зі штучною дитиною – хлопчиком Конрадом. Вдаючись до неймовірних фантастичних ситуацій, письменниця зображує пригоди, які сталися з Конрадом спочатку в родині, а потім під час навчання у школі, коли надмірну чемність і слухняність Конрада не сприйняли однолітки. Поступово ідеальна дитина перетворилася на бешкетника. Отже, якою повинна бути сучасна дитина? Як ви думаєте?

Конрад, або Дитина з бляшанки
(Уривки)

Готуємося до читання

Перша зустріч пані Бартолотті з Конрадом відбувається несподівано. Коли вона відкрила бляшанку, то перш за все почула привітання, яке лунало з неї. Вона страшенно злякалася. Читаючи цей епізод, поміркуйте, як у ньому переплітаються фантастичне й реальне.

Читаємо з розумінням

(…) – Добрий день, люба матусю.

Коли пані Бартолотті дуже лякалася, вона не тільки тремтіла, їй не тільки ставало млосно. Коли пані Бартолотті дуже лякалася, то перед очима в неї миготіли золоті зірки, а за ними мінилася синя імла.

Тепер пані Бартолотті була страшенно злякана. Вона бачила золоті зірки, за ними – синювато-золотаву імлу, за імлою – нижню частину бляшанки, а в бляшанці – верхню частину зморщеного карлика. Бачила його зморщену, як сушене яблуко, голову, зморщені руки, зморщену шию і зморщені груди. Потім побачила й зморщений живіт, бо карлик, що, мабуть, сидів у бляшанці, тепер підвівся на ноги. І його зморщений рот проказав:

– Люба матусю, живильний розчин у накривці.

Пані Бартолотті потрусила головою і закліпала повіками: вона хотіла, щоб з-перед очей у неї зникли зірки й синя імла. Зірки зникли, а крізь синю імлу вона помітила під накривкою коробки блакитний пакуночок. На ньому було написано: «ЖИВИЛЬНИЙ РОЗЧИН». А нижче, дрібнішими літерами:

Розчинити вміст пакуночка в чотирьох літрах теплої води і, відкривши бляшанку, негайно вилити розчин на те, що в ній міститься.

На одному ріжку пакуночка пані Бартолотті побачила напис: «Відрізати тут», а під ним стрілку. Вона відрізала ріжок пакуночка рівно під стрілкою.

– Добре було б, якби ви поквапилися, – сказав карлик, – бо без живильної рідини я довго не витримаю на свіжому повітрі.

Пані Бартолотті підвелася з ослінчика й заточилась, мало не впавши. Вона витягла з-під зливальниці рожеве пластмасове відро, поставила його під кран і повернула ручку колонки на позначку «гаряча». (Колонка в неї була дуже стара, й на позначці «гаряча» вода нагрівалася тільки до теплої). Тоді взяла півлітровий кухоль, – пані Бартолотті знала, що він півлітровий, – налила у відро вісім кухлів води й висипала в неї живильний розчин. Той розчин був темно-рудого кольору. Пані Бартолотті розмішала його у відрі ополоником. Вода стала ясно-рудою.

Нарешті пані Бартолотті почала поволі лити воду на голову зморщеному карликові. Вона гадала, що ясно-руда вода спливе з нього, як душ, – частина в бляшанку, а частина на підлогу. Коли ж ні: карлик усю воду вбирав у себе, і зморшки його вирівнювались на очах. Скоро він став схожий не на карлика, а на звичайну дитину.

Так пані Бартолотті вилила всі чотири літри. Перед нею тепер стояв хлопчик, якому можна було дати років сім. У нього була гладенька, ніжна

дитяча шкіра здорового, смаглявого кольору, рожеві щоки, блакитні очі, білі зуби й біляві кучері. Він був голенький.

Хлопчик виліз із бляшанки й подав пані Бартолотті блакитний конверт. Вона взяла його в руки. Конверт був пластмасовий, зварений по краях, щоб не попала всередину волога. На ньому було надруковано чорними літерами: «ПАПЕРИ».

Пані Бартолотті взяла ножиці й надрізала конверт із того боку, де була пунктирна лінія. В конверті виявились метрика, посвідчення про громадянство й медична довідка.

У метриці стояло:

Батько: Конрад Август Бартолотті

Мати: Берті Бартолотті

Дата народження: 23.10.1967

Місце народження: невідоме

У посвідченні про громадянство було написано, що Конрад Бартолотті, син Конрада Августа Бартолотті й Берті Бартолотті, – громадянин Австрії.

А в медичній довідці засвідчено, що Конрадові Бартолотті було зроблено щеплення проти скарлатини, коклюшу, кору, сухот, тифу, дизентерії, дифтерії, правцю й віспи.

А ще пані Бартолотті знайшла в конверті картку з зубчастими берегами з особливого, тисненого паперу, на якій блакитним чорнилом було гарно виведено:

Дорогі батьки!
От і здійснилося ваше палке бажання.
Ми, виробники, зичимо Вам великого
щастя й великої втіхи від Вашого нащадка.
Хай він завжди дає Вам радість і
справджує ті сподівання, які Ви поклали
на нього й на нашу фірму.
Наша фірма зробила все, щоб забезпечити
Вас радісним, ласкавим і здібним
нащадком.
Тепер зробіть те, що залежить від Вас!
У Вас напевне не виникне великих
труднощів, бо з нашими виробами дуже
легко поводитися й легко доглядати їх,
тим більше, що в нашому технічно
досконалому кінцевому продукті немає
природних вад.
Наостанці ще одне прохання!
Ваш нащадок так сконструйований, що,
крім звичайного догляду й піклування,
потребує також прихильності.
Просимо про це не забувати!
Радощів і щастя в майбутньому бажає вам.

І знов той самий підпис: «Гунберт», чи «Гонберт», чи «Монберт». (…)

***

Готуємося до читання

Перебуваючи в будинку пані Бартолотті, Конрад вразив свою нову маму вихованістю, чемністю, правильною вимовою. Але вона порадила йому розмовляти по-дитячому. Читаючи епізод, поміркуйте над словами Конрада: «Мені ще дуже важко розрізняти, що означає говорити по-дитячому, а що означає говорити нечемно». Як ви розрізняєте ці поняття?

Читаємо з розумінням

(…) Опівдні, о дванадцятій годині, пані Бартолотті прийшла до школи по Конрада.

Перед брамою стояв пан Еґон. Усе ще ображений, він пояснив пані Бартолотті, що не знав, прийде вона по хлопця чи ні.

– Ти ж бо ніколи не буваєш точна, – сказав він.

Пані Бартолотті просто осатаніла. Бо вона завжди була точна. Коли йшлося про щось важливе, завжди була точна.

– Такі, як ти, – закричала вона, – все звертають на інших! Тільки тому, що я не маю чоловіка, тчу килими й густо малюю обличчя, ти заявляєш, що я неточна! Це нечуване нахабство!

– Не кричи, прошу тебе, не кричи, на нас уже дивляться! – мовив аптекар. Тоді витяг із кишені кілька асигнацій і додав: – Ось решта аліментів. Першого числа наступного місяця ти знов отримаєш від мене гроші.

Пані Бартолотті сховала гроші й спробувала всміхнутися. Хоч їй не так легко було всміхнутися. У школі пролунав дзвінок.

– Зараз він вийде, – сказав пан Еґон.

– Хоч би йому там сподобалося, – мовила пані Бартолотті.

– Він напевне першого ж дня отримав п`ятірку, – сказав пан Еґон.

– Мені до його оцінок байдуже, – мовила пані Бартолотті.

Зі школи спершу сипнув гурт хлопців, потім гурт дівчат, далі гурт хлопців і дівчат, і аж тоді з`явився Конрад.

Він побачив пані Бартолотті та пана Еґона й рушив до них. Услід йому хтось гукнув:

– Бартолотті у болоті, Бартолотті у болоті!

Конрад не оглянувся.

– Добре тобі було в школі? – запитала пані Бартолотті.

– Ти отримав п`ятірку? – й собі запитав пан Еґон.

Конрад похитав головою.

– Ні? Чому? – розчаровано запитав пан Еґон. – Може, ти краще підеш до другого класу?

– Нє, предку, – відповів Конрад. – Нє, справді, нє. Та каламуть, якої тут навчають, однаково й там, і там нудна до безтями. Я не отримав п`ятірки, бо ще не розтуляв писка.

– Конраде, як ти говориш?

Пан Еґон був такий вражений, що на лобі в нього проступило сім зморщок.

– Говорю по-дитячому, – відповів хлопчик. – Так само, як інші діти. – Він обернувся до пані Бартолотті. – Мені здається, я зрозумів, що ви мали на думці, коли вранці казали про мою дорослу мову, і здається, що я вже трохи навчився говорити по-дитячому. – Конрад знов обернувся до пана Еґона. – Я тому сьогодні нічого не відповідав на уроках, що хотів спершу засвоїти правильну вимову. Завтра… – хлопчик усміхнувся панові Еґонові, – завтра я вже відповідатиму й напевне отримаю п`ятірку. Якщо вона вас так тішить!

Конрад ішов головною вулицею між пані Бартолотті й паном Еґоном.

– Мені ще дуже важко розрізняти, що означає говорити по-дитячому, а що означає говорити нечемно. Мені ще треба добре вивчити цю різницю.

Коли вони повернули на вуличку, де мешкала пані Бартолотті, то помітили, що за ними біжить Кіті Рузіка й махає рукою. Пані Бартолотті зупинилася.

– Це, бува, не та нечемна дівчинка, що мешкає під тобою? – запитав пан Еґон, а коли пані Бартолотті кивнула головою, додав: – Я не хочу, щоб Конрад спілкувався з нею. Ця дівчинка не раз показувала мені язика!

Кіті Рузіка відразу здалася пані Бартолотті ще приємнішою.

– Мій син спілкуватиметься з цією дівчинкою скільки захоче! – вигукнула вона.

– А мій ні! – вигукнув пан Еґон.

Кіті була вже зовсім близько, тому Конрад запитав:

– То що мені тепер робити? Спілкуватися з нею чи ні?

– Ти повинен… – почав пан Еґон, тоді крикнув: «Ой!» – бо пані Бартолотті знов наступила йому на пальці.

– Чуєш, що каже батько? Ти повинен спілкуватися з нею, – посміхнувшись, мовила пані Бартолотті.

Кіті саме підійшла до них.

– Добрий день, пані Бартолотті, – мовила вона. Панові Еґону дівчинка тільки вклонилася, а Конрадові всміхнулась. – Сьогодні мій день народження, – повела вона далі, – і в мене зберуться діти. Я була б дуже рада, коли б і ти прийшов. Ми збираємось о третій! Бувай! До третьої!

Кіті побігла далі. Мабуть, вона тому так поспішала, що до третьої години ще мала багато справ. А Конрад із батьками йшов поволі.

– Я проти, – заявив пан Еґон. – Вона невихована дитина!

– Не плещи дурниць! – розсердилась пані Бартолотті. – Вона цілком нормальна дівчинка. Та ще й гарненька!

– Тобі дуже хочеться йти туди? – запитав Конрада пан Еґон.

Конрад подумав. Потім сказав, що добре не знає, чи йому дуже хочеться. Але Кіті йому подобається. А крім того, йому здається, що піти до Кіті, напевне, було б корисно, він міг би там краще навчитися говорити по-дитячому.

Пан Еґон зітхнув. І тому, що не хотів нічого забороняти Конрадові, і тому, що боявся за свої пальці. Бо в пані Бартолотті знов з`явився сердитий, грізний вираз на обличчі. Вона сказала:

– Конраде, це справа дуже проста: якщо ти сьогодні підеш до Кіті, то ти мій син, а якщо ввечері тихенько ляжеш у ліжко, то його!

– Зрозуміло, мамо, – мовив Конрад.

Проте пан Еґон іще не хотів здаватися.

Коли вони підійшли до входу в будинок, він раптом згадав, що мав намір після обіду повести Конрада на чортове колесо.

– Еґоне, іди собі до своєї аптеки! – крикнула пані Бартолотті, тремтячи з люті.

Та пан Еґон не квапився до аптеки. Саме була обідня перерва. Аптеку він відчиняв аж о другій. В нього була ще ціла година вільна, і він хотів провести її в помешканні пані Бартолотті. Проте вона рішуче запротестувала.

– Нам ніколи! – сказала вона. – У нас немає ще подарунка на день народження. І немає обіду на тебе. І взагалі ми хочемо побути самі, розумієш?

– То до побачення, - сказав пан Еґон і сумно поплентався до своєї аптеки.

Конрад стояв і дивився йому вслід. Він також посмутнішав і тихо сказав:

– Мені шкода батька.

– Нема чого його шкодувати. Таку стару зануду!

Пані Бартолотті потягла Конрада додому.

– Він мій батько, і я його люблю!

Конрад ще дужче посмутнішав. Тому пані Бартолотті квапливо запевнила його, що й вона любить Еґона. Всім серцем любить! І Конрад знов повеселішав.

Коли вони пообідали, пані Бартолотті почала шукати подарунок для Кіті. Дістаючи з шафи у вітальні іграшковий сервіз, давно колись замовлений, вона помітила, що Конрад хоче поговорити про пана Еґона. Він почав із натяків: мовляв, батьки повинні миритися між собою, так краще для дітей, і якщо батьки сваряться, то здебільшого винні обоє. А ще сказав, що всі люди різні й треба бути поблажливим до своїх ближніх.

Пані Бартолотті мила запорошений сервіз і стиха бубоніла:

– Авжеж. – Або: – Так, так. – А сама думала: «Тепер мені не можна й слова сказати про Еґона! Бо я знов лютуватиму, почну лаяти його, і Конрад знов посумнішає».

Вона поклала собі перед Конрадом не казати більше про аптекаря нічого поганого. (…)

***

Готуємося до читання

За три тижні перебування у пані Бартолотті Конрад не тільки відчув тепло материнського і батьківського піклування про нього, але й знайшов справжню подругу – Кіті Рузіку, котра мешкала по сусідству і з якою він разом ходив до школи та проводив свій вільний час. Конрад дивував усіх оточуючих своєю вихованістю. Проте більшість його однокласників

(Антон, Флоріан, Міхі, Гіті) ставилася до нього негативно. Поясніть, чому Конрад відчував себе самотнім у колі однокласників? Чим його манера поводження відрізнялася від їхньої?

Читаємо з розумінням

(...) Конрад уже три тижні жив у пані Бартолотті. Кожного дня за чверть до восьмої на другому поверсі на нього чекала Кіті, спершись на поруччя, і вони разом ішли до школи. І майже щоранку на розі на них чекав Антон. Він ішов за ними й бурчав:

Начувайтеся!

А на розі головної вулиці на них чекав Флоріан. Він приєднувався до Антона і вигадував лайливе слово на кожну літеру абетки. Він кричав:

– Аферист, бовдур, вовкулака, галайда, довбня, егоїст, єхида, жаба, зайда, ірод, їжак, йолоп, квач, лобур, мармиза, нюня, опудало, потороча, рило, свиня, телепень, урвиголова, фертик, хвалько, цап, чортяка, шелихвіст, щупак, юда, ящірка!

Але близько вони не підходили. І лушпинням чи кісточками теж не кидались. Боялися Кіті.

Кіті охороняла Конрада й дорогою додому, коли вони поверталися разом. Та вона ходила до другого класу, і в понеділок, у середу й у п`ятницю в неї було на один урок менше, ніж у Конрада. Їй неважко було б почекати на нього годину в роздягальні чи біля школи. Двічі Кіті так і зробила, але це страшенно обурило її матір, і вона зчинила бучу.

– Щоб ти не пізніше як за п`ятнадцять хвилин після закінчення уроків була вдома! – звеліла вона дочці. – І як забаришся хоч на хвилину, то буде тобі непереливки!

Пані Рузіка вважала, що дівчині боронити хлопця просто смішно.

– Я нічого не маю проти Конрада, – сказала вона. – Він дуже вихований, чемний, розумний хлопчик. Навіть знає всі відповіді у вікторині й завжди ввічливо вітається. Але хай обороняється сам! – А потім додала: – Між іншим, дивно, що та чудна жінка має такого вихованого сина, і взагалі мене цікавить, де він раптом узявся.

Кіті знала, де Конрад узявся. Він їй усе розповів, і вона заприсяглася йому, що нікому не скаже про це жодного слова. Тому вона не сказала жодного слова і своїй матері.

Отже, в понеділок, у середу і в п`ятницю Конрадові доводилось повертатися зі школи самому. Не зовсім самому. Половина третього «А» бігла за ним назирці. І коли Кіті не було з Конрадом, Флоріан не боявся. Він шпурляв у нього камінцями, підставляв йому ногу, бив його кулаком у живіт або штурхав ногою ззаду. Решті дітей це подобалося. Вони страх як не любили Конрада. Вчителька, пані Штайнц, щонайменше тричі за урок казала їм: «Беріть приклад із Конрада!» А це їм не подобалось. І коли ніхто в класі не міг розв`язати задачу, пані Штайнц казала: «Конрад напевне її розв`яже!» І Конрад справді розв`язував задачу. Це також дітям анітрохи не подобалося. Крім того, Конрад знав, як треба писати

кожне слово. І писав дуже гарно, вмів, читаючи вголос, правильно ставити наголос у реченні, не крутився на місці, ніколи не балакав і не їв на уроках, не жував гумки, дивився тільки на пані Штайнц і уважно слухав її. Певна річ, це страшенно дратувало решту дітей. Якби він хоч пас задніх на фізкультурі, як часто буває з найкращими учнями. Коли ж ні! Він єдиний у класі миттю спинався по канату аж до самої стелі у спортивній залі й мав голос, про який учителька казала: «Ангельський голос, чистий, як дзвіночок, аж серце мліє, як він заспіває!» Крім того, Конрад умів так намалювати машину, що можна було розпізнати, якої вона марки.

– Нам ще бракувало такої цяці, – казали діти в класі. – Проклятий вискочень, де він узявся на нашу голову!

Конрад не знав, як поводитися з нормальними дітьми, і справді робив багато помилок. Другого ж дня, як він пішов до школи, на третьому уроці була контрольна з арифметики. Фреді, з яким Конрад сидів за одною партою, тихо запитав його:

– Скільки буде дванадцять помножити на дванадцять, відняти сімнадцять і додати тридцять шість?

Але Конрад не відповів йому, бо пані Штайнц попередила:

– Щоб я жодного слова не чула під час контрольної роботи!

Фреді, що дуже погано знав арифметику, ще тричі питав у нього те саме. Нарешті Конрад відповів йому:

– Здається, мені заборонено підказувати тобі.

Фреді розсердився і відтоді так само не злюбив Конрада, як і Флоріан.

Другого дня Анналіза ляснула лінійкою по вікні, і скло тріснуло. Вчительки саме не було в класі. Коли вона повернулася й побачила тріснуту шибку, то почала допитуватись, хто її розбив. Ніхто не признавався. Анналіза порпалась у своєму ранці, наче шибка її зовсім не стосувалася. Пані Штайнц почала питати всіх по черзі. Учні, яких вона питала, вдавали, що нічого не знають. І тоді вчителька звернулася до Конрада:

– Конраде, ти бачив, хто розбив шибку? Якщо бачив, то повинен сказати. Це твій обов`язок.

І Конрад сказав, що шибку розбила Анналіза. Весь клас обурено загув, лише вчителька була дуже задоволена.

А ще через три дні пані Штайнц зробила Конрада своїм заступником. Як тільки їй треба було кудись вийти, вона залишала Конрада біля свого столу, щоб він стежив за класом. Він мав пильнувати, щоб ніхто не підходив до відчиненого вікна, не виходив з класу, не розмовляв голосно й не зчиняв сварки з сусідами.

Спершу діти не звертали уваги на Конрада, коли він сидів біля столу. Вони й до відчиненого вікна підходили, і сварилися, і виходили з класу, і розмовляли. Та як побачили, що Конрад записує всі їхні порушення, і як учителька потім почала карати за них, усі озлилися на Конрада і справді оточили його зневагою. (…)

* * *

Готуємося до читання

Одного разу на адресу пані Бартолотті, прийшов лист, в якому повідомлялося, що відділ збуту готової продукції підприємства з виготовлення штучних дітей припустився помилки, надіславши їй хлопчика на ім`я Конрад, і що вона терміново зобов`язана повернути його назад. Водночас зазначалося, що на нього вже чекають його законні батьки. Пані Бартолотті не могла й думки припустити, що назавжди розлучиться з хлопчиком, котрого полюбила. І вона, разом з Кіті й паном Еґоном, якого Конрад вважав своїм батьком, вдалася до хитрощів. Як пані Бартолотті вдалося залишити Конрада?

Читаємо з розумінням

(…) О пів на одинадцяту до аптеки зайшов чоловік у блакитному плащі, в окулярах у сріблястій оправі і з сріблястою течкою в руці. За ним з`явився чоловік у блакитному комбінезоні, а потім якесь подружжя в сірому. У жінки був маленький гострий носик, а в чоловіка величезна лисина.

Жінка з чоловіком сіли на лавку. Чоловік в окулярах сказав їм:

– Скоро ви зможете обійняти свого сина.

– Та й пора вже, – відповів лисий.

– Ви вже нам обіцяєте це не перший тиждень, – мовила його дружина.

Крім чотирьох людей у блакитному й подружжя, в аптеці було ще двоє звичайних клієнтів. І тоді чоловік у комбінезоні відчинив двері й гукнув:

– З`явилася небезпека епідемії, залиште аптеку!

У клієнтів з переляку витяглися обличчя.

– Виходьте ж! – гримнув чоловік в окулярах і показав клієнтам на двері.

– Це все брехня, ніякої епідемії немає! – вигукнув пан Еґон.

– Нікуди не йдіть! – звернулася й пані Бартолотті до клієнтів.

Але чоловік у комбінезоні виштовхав їх надвір. Замкнув двері й обернув табличку на шибці. Тепер з вулиці видно було напис: «зачинено».

– Отримаю я нарешті свого чемного, вихованого хлопчика чи ні? – запитала гостроноса жінка.

– Зараз, ласкава пані! – запевнив її чоловік в окулярах і крикнув панові Еґону: – Ану віддавайте хлопця! Він належить мені, ви не маєте ніякого права на нього! – Тоді обернувся до пані Бартолотті й вигукнув: – А ви тим більше, поторочо! – І він із чоловіком у комбінезоні рушив до задніх дверей.

– Тільки через мій труп! – вигукнув пан Еґон, але його тремтячий голос прозвучав тихо й жалісливо.

– Не пускай його! – крикнула пані Бартолотті. – Вдар його по нозі!

– А мені не конче йти туди, я й так його заберу, – усміхнувся чоловік в окулярах. – Мої фабричні діти слухаються мене з одного слова. – Він склав долоні в трубочку й гукнув: – Конраде!

Чоловік в окулярах ще тричі гукав: «Конраде!», а потім тричі: «Конраде, негайно йди сюди!» Та Конрад не з`являвся. Люстри й далі

розгойдувалися, пляшечки на полицях і далі бряжчали, а мокра пляма вже розпливлася на пів стелі.

– Чого ж він не йде? – запитав лисий. – Ми замовляли слухняну дитину!

– А він, щоб ви знали, і чує, і не чує, – озвалася пані Бартолотті. – Діти завжди такі. Буває, охрипнеш, балакаючи до них, а вони не чують.

Гостроноса схопилася з лавки й заверещала:

– Та дитина, яку ми замовляли, чує все з першого слова!

– Звичайно, чує, звичайно, – заспокоїв її чоловік в окулярах. – Може, хтось не дає йому спуститися вниз. Мабуть, та дівчина його тримає. – Він тицьнув пальцем у чоловіка в комбінезоні. – Ви охоронятимете вихід. А ми зараз до них доберемося!

І хоч пан Еґон мужньо заступив їм дорогу, а пані Бартолотті так само мужньо вчепилася в коси жінці в блакитному, чоловік в окулярах, решта людей у блакитному і подружжя в сірому пробилися крізь двері і пробігли всі три задні кімнати. Коли вони опинилися біля гвинтових сходів, то почули Конрадів голос:

– Іду вже, бовдури!

І хлопець на животі ногами вперед з`їхав униз поруччям. А що гостроноса саме там, де кінчалося поруччя, то він, на жаль, влучив їй ногами в живіт. Ставши на підлогу, Конрад сказав:

– Пардон, бабо, на жаль, я штовхнув тебе навмисне! – Тоді озирнувся навколо й запитав: – А який це йолоп гукав мене, аж надсаджувався?

Гостроноса, тримаючись за живіт, заверещала:

– Пане директоре, і ви мене хочете переконати, що я цього хлопця замовляла?

Директор поправив окуляри і втупився в Конрада.

– Дядьку, а яку я гарну пісеньку знаю! – вигукнув той і заспівав: – «Спи, моє дитятко, носоріг – твій татко, верблюдиця – мати…»

– Світ такого не бачив! – вигукнув лисий. – І це називається вихована дитина? Ви фірма шахраїв, ошуканців!

– Не галасуй, діду, а то відчикрижу тобі вуса і не матимеш на цілій голові ані волосинки, – сказав Конрад.

Угорі на сходах з`явилася Кіті, перехилилась через поруччя й гукнула:

– Конраде, ти голодний?

– Як вовк! – відповів той.

– А що тобі дати?

– Малинового пудингу зі шпинатом! – відповів Конрад.

– Зараз! – крикнула Кіті, і люди в блакитному зі своїм директором та подружжя в сірому порозскакувалися хто куди, бо вона почала кидати згори малиновий пудинг і шпинат. – Ми завжди так робимо, я стою нагорі, а він унизу, я шпурляю пригір шпинату, а він роззявляє рота!

– Тільки, на жаль, вона часом не влучає! – докинув Конрад.

Директор скинув окуляри, бо нічого не бачив крізь них. Ліве скельце було заляпане пудингом, а праве шпинатом. Підсліпувато кліпаючи очима, він глянув на Конрада й мовив:

– Не може бути, щоб цей хлопець вийшов із мого підприємства.

Люди у блакитному витирали свій одяг, бо були геть заляпані. Подружжя в сірому сховалося за купою порожніх картонних коробок.

– Жахлива дитина! – сказав лисий.

– Ми краще купимо собі собаку! – мовила його дружина.

Вони вийшли з – за коробок і, не попрощавшись ні з директором, ні з його помічниками, подалися через три задні кімнати до виходу з аптеки.

– Шефе, що сталося? – крикнув той, що охороняв двері. – Чого ці люди вертаються без дитини? Чого вони називають нас шахраями? Шефе! Шефе, що сталося? – З тону його чути було, що він геть розгублений.

Директор протер окуляри, його помічники обтрусили з себе пудинг і шпинат.

– Ходімо, – сказав директор, надягши окуляри.

– А як же я? – запитав Конрад.

– Я не хочу тебе більше бачити, сатанинське поріддя! – вилаявся директор.

– Приємно чути це, – сказала пані Бартолотті й відімкнула задні двері. – Для мене це було справжнє свято!

Непрохані гості в блакитному мовчки вийшли в задні двері.

– І заберіть свою варту з подвір`я, нехай не дратує нашу двірничку! – гукнув їм навздогінці пан Еґон.

Кіті замкнула за ними двері.

* * *

Конрад сидів на ящику сухого молока для немовлят. Він був блідий і стомлений.

– Ох, як же мені було важко! – мовив він.

– Бідне моє хлоп`ятко, – сказала пані Бартолотті й погладила його по правій щоці.

– Бідне моє хлоп`ятко, – сказав пан Еґон і погладив його по лівій щоці.

– Ти був молодець! – вигукнула Кіті, збігла сходами вниз і поцілувала його в губи.

– Я відтепер завжди маю бути такий? – запитав Конрад.

– Боронь, Боже! – вигукнув пан Еґон.

– То я відтепер завжди маю бути такий, як був раніше? – запитав Конрад.

– Боронь, Боже! – вигукнула пані Бартолотті.

Кіті поклала руки йому на плечі і сказала:

– Ох, Конраде, побачимо, який ти будеш.

(Переклад Євгена Поповича)

CLASSROOM

УСНО

1. Розкажіть про те, як хлопчик з`явився в кімнаті пані Бартолотті.
2. Якою була її реакція на появу Конрада? Чи змінилося ставлення пані Бартолотті до Конрада протягом твору?
3. Виразно прочитайте і прокоментуйте портрет Конрада.

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

4. Як змінюється Конрад протягом сюжету твору?
5. Як ви вважаєте, чи зрозумів Конрад, яким йому слід бути?
6. Поясніть ідеї, які втілені у творі.

ПИСЬМОВО

7. Напишіть список учинків Конрада, які свідчать про те, що він ідеальний учень.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

8. З допомогою інтернету знайдіть факти (1-2) про передові технології навчання у країнах світу. Які б із них, на вашу думку, варто запровадити в Україні?

ДОСЛІДЖЕННЯ

9. Дослідіть мову Конрада. Чим вона вас здивувала?

ВАША ТВОРЧІСТЬ

10. Намалюйте портрети персонажів твору (1-2 за вибором). Прокоментуйте.

ПРОЄКТ

11. Створіть проєкт на тему «Ідеальний учень/учениця Нової української школи».

У КОМАНДІ

12. Об’єднайтеся в групи і напишіть поради батькам про те, як слід виховувати сучасних дітей (5-7 пунктів).

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

13. Що може очікувати дитину з бляшанки та його родину у подальшому житті?
14. Складіть список умінь і навичок, які необхідні людині в сучасному житті.

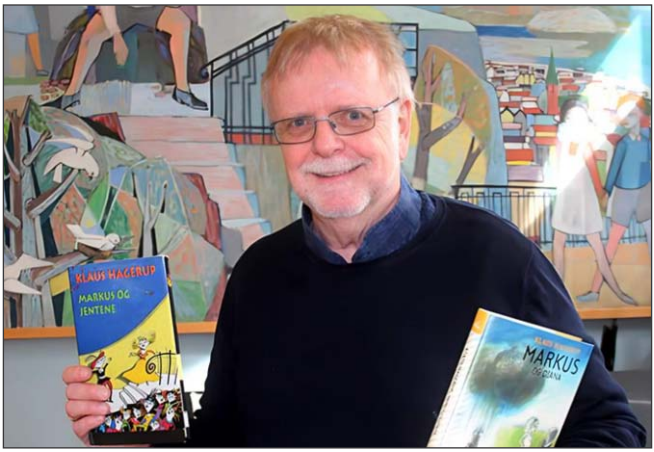

Клаус Гаґеруп
(1946 – 2018)

Любов творить дива, а любов – обличчя Бога.
Інґер Гаґеруп

Клаус Гаґеруп – один із найпопулярніших сучасних письменників Норвегії. Він народився 5 березня 1946 р. в м. Осло. Його батько Андерс був ученим, а мати Інґер – письменницею. Старший брат Клауса відомий як драматург, поет і прозаїк. Отже, вся родина Гаґерупів була надзвичайно творчою. Клаус Гаґеруп навчався в Національній театральній академії, після закінчення якої з 1969 р. працював у Норвезькому національному театрі, у театрі Галоґаланд та ін. Він писав вірші, п'єси, романи й повісті для дітей і дорослих. Один із найвідоміших творів Клауса Гагерупа – повість «Маркус і Діана» (1994), яка дала початок цілій серії творів про хлопчика Маркуса у часи його дорослішання і становлення як особистості: «Маркус і дівчата» (1997), «Маркус і велика любов до футболу» (1999), «Маркус і Зігмунд» (2003), «Маркус і король караоке» (2004) та ін.

Барви художнього твору
«Маркус і Діана: Світло Сіріуса» (1994)

У повісті «Маркус і Діана» йдеться про норвезького школяра, котрий мав чимало внутрішніх комплексів і від того мав проблеми в класі, в родині, із самим собою… Його дражнили в школі Мавпусом, що завдавало йому неабиякого болю. Він зазнав прикрощів булінгу, проте не схилився перед життєвими труднощами. Маркус навчився жити у двох світах: один – той, де він незграба й нікчема (як вважали інші), а другий – той, який він придумав собі сам. У другому (вигаданому) світі він спілкувався з відомими людьми, писав їм листи, інколи отримував відповіді й автографи і над ним ніхто не сміявся…

Якось він наважився написати лист відомій кіноактрисі Діані Мортенсен. Маркус написав лист від імені начебто мільйонера, але надалі події розгортаються несподівано. Як виявилося, Діані потрібна допомога, бо вона почувалася самотньою у Голлівуді. Маркус і його друг Сіґмунд вирішили організувати власний клуб «Допоможи Діані» (клуб «ДД»). Маркус поступово змінюється, адже готується до зустрічі з кінозіркою, хоча й не під своїм ім'ям, а під іменем Маркуса «молодшого» – нібито сина мільйонера. Але згодом буде цікавий і водночас складний шлях повернення до самого себе... Отже, головна думка цього твору – як залишитися собою, як не втратити своє «я», як знайти власну життєву дорогу, як побудувати стосунки із собою і зі світом, якщо навіть світ не є досконалим. А ще – як вибудувати стосунки із татом, адже Маркус і його батько Монс давно живуть самі, без мами, обидва сумують за нею і обидва люблять одне одного до нестями. Саме любов допомагає їм вийти зі складних ситуацій.

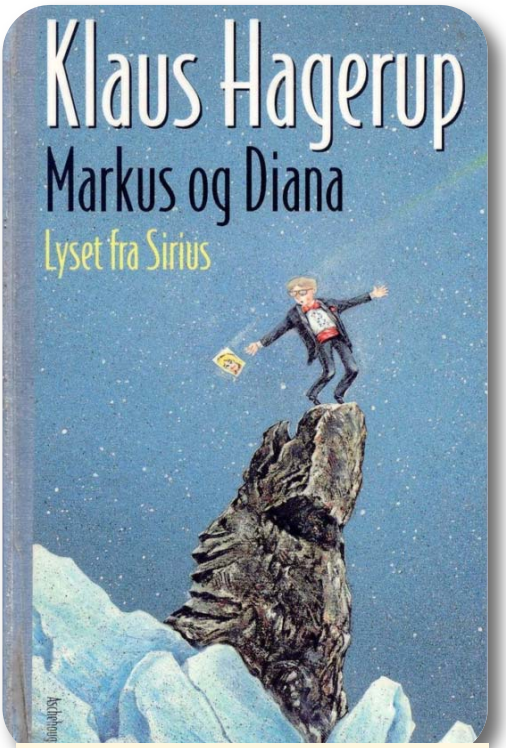

Обкладинка видання «Маркус і Діана: Світло Сіріуса» 1994 р. Видавництво «Aschehoug»

Маркус і Діана: Світло Сіріуса
(Уривки)
Розділ I

Готуємося до читання
Чого боявся Маркус?
Читаємо з розумінням

Більшого страхополоха, ніж Мавпус, на світі не було. Це він, тобто Маркус Сімонсен, до смерті страшився висоти й темряви. Це він, Маркус Сімонсен, був певен, що з'явився на світ задля того, щоб його вдарила блискавка, як тільки він зійде з хідника на бруківку, і це він, Маркус Сімонсен, ніколи не наважувався сідати в ліфт. Це він, Маркус Сімонсен, боявся павуків, собак і майже всього того, чого можна було на цьому світі боятися. А найдужче – дівчат. Він їх боявся, мов заєць бубна, і завжди, коли вони на нього поглядали, червонів, як варений рак. (...)

Він мав чуба піщаного кольору й носив окуляри з товстими скельцями в рудій оправі. В них він скидався на дідка, дарма що йому виповнилося лише тринадцять. Втім, не самі окуляри робили його старшим на вигляд. То було ще й через те, що в його душі оселявся страх. Прогулюючись разом із Сіґмундом сюди й туди шкільним подвір'ям, він ступав повільними кроками і хилив голову. «Ніби старезний гном», – хмикав Рейдар, який пробігав шістдесят метрів за 8,3 секунди й мав спортивного велосипеда за кілька тисяч крон. У Маркуса взагалі не було велосипеда. На саму думку, що йому довелося б крутити ногами колеса на якомусь одороблі, він відчував нудоту. Ні, краще ходити в школу пішки. Щоправда, й так на нього чатувало повно небезпек. Скажімо, собаки, спущені зі швор, і автомобілісти-дальтоніки, що не розрізняли, де червоне, а де зелене. Нічого не можна було передбачити зарані. Найкоаще триматись безпечного боку. Та, власне, чи є де той безпечний бік? Навряд. Маркус ішов по життю, як по канату. (…)

***

Готуємося до читання

Яке захоплення було у Маркуса? Чому, на вашу думку, воно виникло?

Читаємо з розумінням

(…) Маркус мешкав у червоному дерев'яному будинку за кілька кілометрів од школи. Вони перебралися на околицю міста два роки тому, ще до маминої смерті. В нього не було ні сестри, ні брата, але він мав фантастичну колекцію автографів. Атож, він збирав автографи. Справжні автографи. Зустрічаючи відомих людей на вулиці, Маркус дуже боявся просити в них автографи, тому писав їм листи. Сотні листів – чудернацьких, змістовних, сповнених лукавства і захоплення. Коли він водив ручкою по аркушу паперу, то ввесь страх мовби вітром здувало, а найдивніше було те, що в своїй брехні він просто не знав міри й так уживався у вигадки, що майже вірив у написане. Він навіть не червонів, коли писав знаменитим людям. (…)

Маркус писав купи листів і майже завжди отримував відповіді. Стіни в його кімнаті були обліплені світлинами знаменитих людей цілого світу, а в шухлядах комода лежало повно листів із автографами та підбадьорливими словами. Все те тішило обох – і сина, і батька, який колекціонував марки, до сьомого поту трудився в конторі й був такий самий страхополох, як і Маркус. Власне, їх обох різнив лише вік, у всьому іншому вони були схожі, мов дві краплі води. З однаковими на колір чубами, з однаковою вайлуватою ходою і однаковим видом окулярів. У вічі впадала одна відмінність: Маркус був худенький, а Монс Сімонсен – гладкий. На роботі його називали Кротом. Маркус про те не знав, одначе й батько не знав, що сина прозивали Мавпусом. (…)

Розділ V

Готуємося до читання

Чому Маркус не хотів йти до школи?

Поясніть внутрішній стан Маркуса. Чому він погано почувався? Що йому допомогло?

Читаємо з розумінням

До літніх канікул лишався якийсь тиждень, але Маркус відмовлявся йти до школи.

– Здається, мене трохи лихоманить, – сказав він.

– Зараз же зателефонуємо лікареві, – відповів Монс, перелякано витріщившись на градусник, якого Маркус нагрів до 42 градусів.

– Не треба, – попросив Маркус. – Температура майже нормальна.

– Усе буде добре, ось побачиш, – сказав батько й кинувся до телефону.

До приходу лікаря температура впала до 36,9.

– Хлопець здоровий, як бик, – сказав лікар. – То у вас щось із градусником.

– Будемо сподіватись, – промимрив Маркус, ледь усміхаючись до батька.

Лікар пішов, а Маркус став одягатися. Батько дивився на нього з острахом.

– Як ти, синку?

– Чудово, – відповів Маркус і знов сів на ліжко. – Тільки щось паморочиться в голові.

– Я відвезу тебе до школи.

– Не треба, тату. Може ж, я не знепритомнію, поки зайду в той задушливий клас.

– Тобі не хочеться йти в школу, еге ж, Маркусе?

– Еге ж, тату, хоч убий мене.

– Чому?

Вони дивилися один на одного протягом чотирьох безкінечно двогих секунд, і Маркус знав, що відповідати нема потреби. Монс якось незграбно погладив його по голові.

– Все владнається, ось побачиш.

– А коли?

– Врешті-решт владнається.

– Ні, тату, врешті-решт усе буде вкрай погано.

Монс засмучено глянув на сина. Йому хотілося підбадьорити його бодай словом, але нічого путнього не спадало на думку.

– Мені не треба було телефонувати, мабуть, не треба, – стиха мовив він.

– Та чого там.

– З тебе глузували через те, що я телефонував?

– Ні. То ти телефонував через те, що з мене глузували.

– Що мені зробити для тебе, Маркусе?

– Лишися зі мною, тату.

І тоді Монс пустив сльозу.

– Нема нічого страшного, тату, – стиха мовив Маркус. – Ти ж біля мене.

– Мені треба на роботу.

– Зателефонуй і скажи, що в тебе… шумить у вухах.

– Звідки ти знаєш?

– Я вгадав, – відповів Маркус. – Зіграємо в кості? (…)

Розділ VI

Готуємося до читання

Як Маркус сприйняв лист від Діани Мортенсен?

Читаємо з розумінням

(…) На свій подив, Маркус зумів пережити останній тиждень у Рюдшколі. З нього, звісно, іноді глузували, питаючи, по якому льодовику вони з батьком лаштуються мандрувати цього літа. Він червонів дванадцять чи чотирнадцять разів, а коли проходжувався разом із Сіґмундом сюди-туди шкільним подвір'ям, то ледве переставляв ноги й схиляв голову так само низько, як і раніше, хоч усе-таки надто великі неприємності його оминули. Може, тому, що він перебував у власному світі. У світі, де панували гроші та влада і де він пережив своє перше глибоке кохання до Ребекки Джонс, власне, не до Ребекки Джонс, а до кінозірки Діани Мортенсен. У тому світі він був не найменшим і вічно наляканим хлопцем, а відомим мільйонером і альпіністом Маркусом Сімонсеном на прізвисько Горностай.

Протягом тижня він пережив не менше дев'ятнадцяти серій «Грошей та влади», де сам був героєм, а Діана Мортенсен – героїнею. Коли шкільний дзвоник задзвонив востаннє, надворі вже стояло літо. Діана порвала з Генрі й повинна була таємно побратися з Маркусом… (…)

– Тобі прийшов лист, – повідомив Монс. – Зі Сполучених Штатів. Я й не знав, що ти, Маркусе, листуєшся з кимось зі Штатів. (…)

– Мабуть, від когось із Америки, – відповів Маркус і збагнув, що почервонів дужче, ніж будь-яколи в своєму житті.

Він вихопив листа й кинувся до своєї кімнати, де розпечатав конверт, прочитав підпис під листом, гупнувся на стілець і рвучко підхопився на ноги, навіть не відчувши, забився чи ні.

– Приготувати тобі щось попоїсти? – крикнув батько.

– Я не голодний, – і собі спробував прокричати Маркус.

Правда, його крик більше нагадував не крик, а стогін.

– Без їжі та напою не вижити герою! – долинуло з вітальні, але Маркус того не чув.

Сумнівів не було. З фотокартки, яка лежала в конверті разом із листом, усміхалася Діана Мортенсен. Він читав і пихтів, як паротяг.

«Дорогий Маркусе Сімонсене!

Пишу Вам, щоб подякувати за Вашого листа. Я, звичайно, отримую безліч листів, – пишуть мої юні фани, якісь старезні залицяльники, що просять моєї руки… Одначе Ваш лист дуже особливий. І не лише тому, що я люблю рідні норвезькі гори. Просто я зуміла прочитати між рядками, що ви один із небагатьох, хто мене розуміє. Я доволі самотня, хоч про це навряд чи хто й знає. Здебільшого люди думають, що я безсердечна й холодна, але в моїй душі й досі живе маленька дівчинка з рум'янцем на щоках, яка, сповнена очікувань, покинула маму й тата і всіх своїх приятелів, аби тільки полонити Голлівуд і світ. Отака моя правда, любий Маркусе Сімонсене. Я – Попелюшка, а де ж принц? У кого другий кришталевий черевичок? Ще раз страшенно дякую Вам за листа. Він мене зігрів.

Зі щирими вітаннями Діана Мортенсен

P.S. На Ваше прохання надсилаю фотокартку з автографом. Ви, певно, колись одружитеся, проте ніхто краще за мене не знає, як нелегко знайти підхожу собі людину. Мені хотілося б написати Вам ще багато чого, та за півгодини я домовилася про зустріч зі своїм перукарем. Додам хіба лиш одне: за словами тих, хто добре мене знає, мені властиве почуття гумору, а мій найулюбленіший письменник – Вільям Шекспір. Я мрію зіграти в «Ромео і Джульєтті». Уявіть собі таке дурненьке дівча, як я, в ролі Джульєтти! Ще раз дякую.

Діана» (…)

Розділ VII

Готуємося до читання

1. Що в листі до Діани було правдою, а що вигадкою?

2. Які власні риси увиразнив Маркус у листі до Діани?

Читаємо з розумінням

(…) Надворі вже смеркалося, коли вони завершили складати список усього того, що Маркус повинен був навчитися, щоб переконати Діану Мортенсен в тому, що він справді син мільйонера. Отже, йому треба було визубрити правила гри в гольф і теніс, напхатися знаннями про те, як провадять торги на біржі, ознайомитися з курсом валют, звикнути щодня носити костюм і краватку, вивчити правила доброго тону та гарних манер, навчитися провадити розмову і головне – вишколитися невимушено поводитися в дорогих ресторанах. І загалом свої літні вакації згайнуватися на те, чого йому не хотілося, хоч ти плач.

– Невже я без цього не обійдуся? – приречено спитав він.

– Все для Діани! – відповів Сіґмунд, поплескуючи його по плечу.

– Звичайно. Все для Діани. Коли почнемо тренуватися?

– Завтра. А зараз напишемо листа Діані.

– Про те, що я хочу з нею зустрітися.

– Ні, мабуть, краще нехай то станеться несподівано. Ми напишемо, що в тебе є син.

– У мене немає сина.

– Що в мільйонера є син.

– Атож, – відповів Маркус. – Чого доброго, влітку той син зламає ногу.

«Люба Діано!

Дякую за листа. Те, що ти приїдеш у серпні до Норвегії, було для мене приємною вісткою. Нічого кращого за зустріч із тобою я не можу собі й уявити. Напевно, ми разом могли б ще й у гори прогулятися чи зіграти в гольф, якщо мені пощастить залагодити підписання договору, яке призначено на той час. До речі, мій син також хотів би тебе побачити. Атож, я, мабуть, не розповідав тобі, що маю сина. Від першого шлюбу. Він – викапаний батько. Кучеряве хлоп'я, цікаве до всього, як білка, й моторне, мов горностай. Та водночас мій малий халамидник любить поринати в роздуми. Нема на світі теми, яку я не міг би обговорити з Маркусом молодшим. Зараз він читає Шекспіра. Між іншим, у нього є невеличкий акторський хист. Я не здивуюся, якщо одного прекрасного дня він зіграє Ромео в «Ромео і Джульєтті». В тяжкі хвилини мого життя хлопець дарує мені радість і втіху. Отак, моя люба Діано. Це трохи про мого сина. Я пишаюся й радію, що ти назвала свого жвавого пташка Маркусом. То мовби наближає мене до тебе. Може, і я куплю собі якусь пташку. Маленьку Діану, яка світлими літніми ранками будитиме нас із сином своїм веселим щебетанням.

Сподіваюсь на твою відповідь.

Твій Маркус».

Маркус сам вигадав про те кучеряве хлоп'я, що до всього цікаве, як білка, й моторне, мов горностай, але, перечитавши листа перед Сіґмундом уголос, засумнівався.

– Може, викреслимо кучеряве хлоп'я?

Сіґмунд похитав головою.

– Навіщо? Про кучеряве хлоп'я гарно сказано!

– Але ж у мене немає кучерів.

– То зараз немає. А коли зустрічатимешся з Діаною, вони в тебе будуть.

– Оцього я й боявся, – сказав Маркус і заклеїв конверт. (…)

Розділ XI

Готуємося до читання

Чому Маркус так сильно переживав перед зустріччю з Діаною Мортенсен?

Читаємо з розумінням

(…) Монс сидів у холі й читав тамтешню газету. Коли хлопці спустилися, він обвів їх загадковим поглядом і спитав:

– Ви знаєте, хто приїздить сюди в четвер?

– Ні, пане Сімонсене, – відповів Сіґмунд. – І гадки не маємо.

– Діана Мортенсен!

Хлопці вдали неймовірне здивування.

– Вперше таке чую, – сказав Сіґмунд.

– Оце так несподіванка, – промимрив Маркус і зашарівся.

– Так от, – вдоволено вів далі Монс. – Її привезуть в Форнебю на лімузині. В цьому готелі в ресторані «Фішланн» на її честь відбудеться прийом. Б'юся об заклад, тут аж кишітиме від журналістів.

– Авжеж, можна собі уявити, – сказав Сіґмунд.

Монс підморгнув Маркусові.

– Слухайте, хлопці, в мене з'явилася ідея.

– Цікаво, яка, – сказав Сіґмунд.

– Я ж обіцяв почастувати вас обідом у ресторані «Фішланн». Що як спробувати замовити столика на четвер?

– Блискуча ідея, – сказав Сіґмунд.

– Прекрасна, – промимрив Маркус.

Монс усміхнувся до нього.

– Якщо тобі пощастить, то, може, візьмеш у неї автографа. Хочеш, щоб пощастило?

– Хочу, – відповів Маркус. – Та вже як буде.

– Я зараз же замовлю столика, – сказав Монс. – Може ж, іще не всі зайняті. (…)

Цілий вечір Маркус намагався вікараскатися від усіх своїх думок. (…) У Монса і Сіґмунда настрій поліпшувався. А у Маркуса навпаки – він падав просто на очах. Зворотній відлік часу почався, і вже неможливо було не думати. Вмостившися в ліжку, він заходився лічити смуги на піжамі… Він рвучко сів на ліжку. Його пойняло відчуття, що ось-ось станеться якесь жахіття, але він не міг утямити, де це він опинився. (…)

Сіґмунд розсунув штори й підійшов до ліжка. Маркус удав, що спить.

– Прокидайся, Маркусе! Заповідається знаменний день!

Маркус ледь кліпнув. Атож, заповідався знаменний день. І вже завтра від нього не лишиться й помину. Так він зазвичай думав, коли збирався до зубного лікаря. Одначе нинішній день видавався куди гіршим, ніж той, коли він ходив вставляти пломби. Все було настільки гидко, що йому навіть не вдавалося радіти завтрашньому дневі. Таж після сьогоднішнього дня вже все буде інакше. Йому доведеться пережити найганебніше в своєму житті падіння, і він довіку не позбудеться тієї ганьби. Вона тягнутиметься за ним доти, доки він житиме. І хоч би як вправно він прикидався сином мільйонера, однак його викриють. Неодмінно викриють. А коли те станеться, йому більш ніколи не пощастить перестати думати. На саму гадку про жахливу зустріч із Діаною Мортенсен його охоплював більший переляк, розгубленість і сором, ніж раніше. Так, чого доброго, й справді можна стати Мавпусом.

– Атож, сказав він. – Заповідається знаменний день. (…)

Кадр з фільму «Маркус і Діана» 1996 р. Режисер Свен Скарффенберг

Розділ XIII

Готуємося до читання

Поясніть причини вчинку Маркуса.

Читаємо з розумінням

(…) – Глянь-но, Маркусе, – шепнув йому батько.

– Вона стоїть якраз за тобою, – шепнув Сіґмунд.

Їхні голоси нагадували вітер, що шамотів у височині.

– Обернися, – зашепотів Сіґмунд. – Обернися, Маркусе.

Йому не захотілося обертатися. Але довелося. Дороги назад не було. Він повернув голову. (…)

Діана Мортенсен стояла посеред зали. В коротенькій білій спідничці, білій шовковій блузці та в білому піджаку. На шиї в неї золотів ланцюжок із блискучим зеленим камінчиком. Вона була золотокоса, шкіру мала бліду, як слонова кістка… Обличчям вона була повернута до Маркуса. Та він знав, що вона його не бачила. Діана дивилася на трьох фотографів, які її фотографували, усміхалася до них білозубою усмішкою та сяяла здивованими блакитними очима. (…) Фотографи не відступалися. Їм пощастило її вполювати, тож відпускати її вони не хотіли. Спалахи фотоапаратів освітлювали її обличчя, а вона все всміхалася та всміхалася. Троє кровожерних фотографів загнали її в саму пастку. Вони нічого не знали. Навіть поняття не мали про те, що знаменита кінозірка Діана Мортенсен насправді не кінозірка, а підневільна пташка, яка мріяла розпростати крила й вільно полинути аж у височінь, де можна бути самою собою, а не успішною лялькою Барбі, якою її всі вважали.

Кадр з фільму «Маркус і Діана» 1996 р. Режисер Свен Скарффенберг

Маркус відчув, як у нього запашіли щоки. Жар перекинувся далі. Всередину голови. Зайнявся мозок. Невидиме полум'я немов пожирало весь страх, соромливість та непевність, які він носив у собі впродовж цілого життя. Його думки згоряли на попіл, а безтямний гнів, що опановував ним, перетворював його на когось іншого. Тепер він не був Маркусом Сімонсеном. І Маркусом Сімонсеном молодшим також не був. Він був її братом. Єдиною людиною на світі, яка розуміла, що відбувалося в її душі. Колись і він був малий і наляканий. Але то було хтозна-коли. Тепер він старший брат і її особистий охоронець Маркус. Єдиний, хто міг би захистити її від всесвітнього зла. Він підвівся зі стільця.

– Зараз не варто просити автограф, – сказав батько. – Почекай, поки вони закінчать фотографуватися.

Маркус кинув на нього холодний погляд.

– Іноді людина повинна зробити те, що вона повинна зробити, – сказав він.

Він обернувся спиною до столу й, минаючи фотографів, прудко побіг до Діани. Коли він зупинився біля неї, вона все ще усміхалася, але він помітив, яка силувана то була усмішка. Дівчина страждала, і його завданням було позбавити її тих страждань.

– Я допоможу тобі, Діано, – спокійно мовив він. – Я знаю про твої проблеми.

Не чекаючи відповіді, він обернувся до фотографів.

– О.К., люди добрі. Мабуть, на сьогодні досить, ми вам дуже вдячні.

Спершу запала тиша, а тоді хтось із фотографів хихикнув. Нічого нового в тому не було. Люди й раніше брали його на посміх. Ну й що ж, йому однаково.

– Атож, – спокійно сказав він. – Дуже смішно, еге ж? Як на вас, то, може, й страшенно смішно? Хіба ви знаєте смішніше заняття, ніж знущатися з тих, кому не до снаги за себе постояти? Але тепер ваше свято закінчилося.

І так воно й сталося. В ресторані запала мертвецька тиша. Монс підвівся з-за столу. Він почервонів, як рак. Сіґмунд потягнув його за рукав.

– Сядьте, пане Сімонсене, – шепнув він. – Я думаю, що так буде краще.

Монс опустився на стілець і втягнув голову в плечі.

– Невже ви не розумієте, що вона також людина? – голосно й дзвінко спитав Маркус. – Людина! Але вам не відомо, що таке бути людиною, правда ж? Бо ви думаєте, що вона всього-на-всього лялька. Еге ж? Лялька, з якою можна робити все, що завгодно. Ви скрадаєтеся за нею назирці й фотографуєте її, аби тільки заробити собі купу грошей і розбагатіти, як... – він не згадав іншого імені, – як дядечко Скрудж!

Спершу здалося, ніби фотографи ось-ось розгніваються, та раптом той, що хихотів, підняв камеру й почав нею клацати. Маркус замахав руками, щоб захистити Діану, одначе фотограф клацав і далі, а за ним заходилися клацати й інші двоє. Їхні обличчя ховалися за камерами. Фотографи були схожі на чудовиськ, що метали смертельно небезпечні сліпучі блискавки, хоч цілилися вони не в Діану. Вони цілилися в нього. В Маркуса Сімонсена, охоронця.

– Ану, стріляйте! – крикнув він. – Ми вас не боїмося!

Він почув позад себе кроки, – то підійшла Діана. Вона зупинилася поруч. Він розставив навкруг неї руки, ніби захисний заслін. Вона все ще усміхалася. Овва, вона начебто й зраділа. Потім обняла його за стан.

Тепер, напевно, вона відчувала себе впевненіше. І в неї на те були всі підстави. Він її не розчарує.

– Ну ось, бачите, де ми стоїмо? – крикнув він. – Думаєте, ви вже нас спіймали? А дзуськи! Ви вже нам у печінки в'їлися. Ми – як птахи. Полинемо нагору... високо і вільно. А ви, ви просто нікчемні горопахи... мавпуси!

Він замовк. Стояв непорушно й бездумно. Блискавки сяяли, а Діана усміхалася. Тоді погладила його по голові й підморгнула фотографам.

– Який ти милий, – сказала вона. – Як тебе звати?

– Мене звати Маркус, – відповів він. – Маркус Сімонсен. Саме так мене звати. (...)

– То ти Маркус?.. Маркус молодший?

Голос звучав тихо й лагідно. (...) Її обличчя було зовсім близько. Вона поцілувала його в щоку. Діана Мортенсен взяла його за руку, і він полинув у небо.

– Дуже приємно тебе бачити, – голосно сказала вона. – Я багато про тебе чула. Нам буде про що поговорити. (...)

(Переклад Галини Кирпи)

CLASSROOM

УСНО

1. Опишіть зовнішній і внутрішній портрет Маркуса. Чому він почувався невпевненим у житті?
2. Які комплекси, на вашу думку, заважали Маркусу?
3. Чому Маркус жив у двох світах? Що ви думаєте про кожен із цих світів?
4. Що поєднувало Маркуса і Діану?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

5. Охарактеризуйте стосунки Маркуса із
а) батьком; б) другом; в) однокласниками.
Де йому було більш затишно?
6. Чому Маркус вирішив захищати Діану? Чи вдалося йому це?
7. Як змінився Маркус протягом твору?

ПИСЬМОВО

8. Напишіть твір-роздум на тему «Маркус – смішний невдаха чи герой-захисник?».

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

9. З допомогою інтернету подивіться кінофільм «Маркус і Діана» (режисер Свейн Шарффенберг, Норвегія, 1996 р.). Поділіться враженнями.

ДОСЛІДЖЕННЯ

10. Випишіть імена казкових і літературних героїв та героїнь, які зустрічаються у творі. Дослідіть їхню роль у повісті Клауса Гаґерупа.

ВАША ТВОРЧІСТЬ

11. Намалюйте портрети Маркуса і Діани. Напишіть кожному із них лист від себе.

ПРОЄКТ

12. Створіть проєкт на тему «Небезпеки жовтої преси й папараці».

У КОМАНДІ

13. Об’єднайтеся в групи. Уявіть, що ви створюєте клуб на захист когось із відомих людей на кшалт клубу Маркуса і Сіґмунда «ДД» («Допоможи Діані»). Від чого б ви захистили того/ту, кого ви обрали? Яким чином?

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

14. Як, на вашу думку, дітям і підліткам набути впевненості в своїх силах?

ДЛЯ ДОДАТКОВОГО ЧИТАННЯ
(ЗА ВИБОРОМ УЧНІВ І ВЧИТЕЛІВ)

ІНДІЙСЬКІ МІФИ
Творення. Про створення ночі. Про золоті часи

Барви художнього твору

Півострів Індостан відокремлений горами від іншої частини континенту – Азія. Він омивається водами Індійського океану, Аравійського моря і Бенгальської затоки. Тут розташована прекрасна й загадкова країна Індія, де приблизно в II тисячолітті до нашої ери виникли індійські міфи.

У різні часи індійці вклонялися різним богам. Найважливішими для них були *Брахма* – бог-отець, прабатько всього і всіх, один із трьох правителів всесвіту, *Вішну* та *Шива* – теж правителі всесвіту разом із Брахмою. Крім того, дуже популярними були *Індра* – бог грози та грому, *Варуна* – бог океану і володар Заходу, *Вівасват* – бог сонця і прабатько смертних людей, Агні – бог вогню, Кубера – бог багатства, цар царів і володар Півночі. Серед богів-жінок древні індійці шанували *Адіті* – матір світлих богів, *Дану* – матір могутніх велетнів, *Діті* – матір грізних демонів, *Калі* – богиню війни.

Як і в міфах інших країн, в індійській міфології були істоти, що чинили спротив богам, шкодили людям. Це змієподібні страховиська *асури, демони* та *велетні.* І хоча за походженням вони були старшими братами богів, але потім стали їх запеклими ворогами, борючись за панування над світом.

Боротьба добра і зла, природні стихії та їх подолання, людське життя – традиційні теми індійських міфів.

Літературна мандрівка

Бог Шива

Який вигляд має Шива, який допомагає Брахмі та Вішну правити світом? Статуї Шиви в Індії найчастіше мають чотири обличчя і стільки ж рук. На божественному чолі сяє третє око, що, за віруваннями індійців, має могутню руйнівну силу. Бог мусить усе бачити і все встигати робити, адже він милосердний бог і водночас карає того, хто вчиняє погано.

Творення світу

Готуємося до читання

1. Як з'явилися діти бога Брахми?

2. За що боролися між собою нащадки богів?

Читаємо з розумінням

Спочатку не було нічого: ні сонця, ні місяця, ні зірок. З темряви хаосу першою виникла вода, з неї – вогонь. Од великої сили тепла, що дав той вогонь, зародилося Золоте Яйце, яке плавало у водах безмежного океану, доки в ньому не виник Брахма. Він розбив те яйце, і воно розкололось на дві половини: верхня стала Небом, нижня – Землею, а між ними Брахма розмістив повітряний простір. І утвердив він землю серед вод. Так було створено світ.

Спочатку в Брахми з'явилося шестеро синів. Він породив їх силою своєї думки. А от сьомий син Дакша вийшов з великого пальця на правій нозі Брахми. З пальця на лівій нозі у Брахми народилася донька Віріні. Дакша та Віріні побралися і мали багато дітей. Їхня найстарша донька, Діті, стала матір'ю грізних демонів. Друга донька, Дану, породила могутніх велетнів. Третя, Адіті, народила дванадцятеро світлих синів – великих богів. Серед них наймогутнішими були бог океану Варуна, бог грози та грому Індра, бог сонця Вівасват. Та найславетнішим серед них став наймолодший син Адіті – Вішну, один із володарів світу. З давніх-давен Діти й Дану (їх називають асурами) були ворогами богів, синів Адіті. А боротьба між асурами та богами за владу над всесвітом тривала багато століть, і не було їй кінця…

(Переказ Ольги Бондарук)

Про створення ночі

Готуємося до читання

Як у міфі пояснюється причина створення ночі?

Читаємо з розумінням

Коли Яма помер, його сестра і кохана дружина, невтішно плакала, і не було меж її горю. Марно боги намагалися полегшити страждання Ямі. На всі вмовляння вона лише відповідала: «Але ж він помер тільки сьогодні!» А тоді не було ще ні дня, ні ночі, ніхто не вів відлік часу. Боги сказали: «Так, вона його ніколи не забуде. Ми створимо ніч!» І вони створили ніч. І ніч минула, і настав день. І Ямі забула померлого чоловіка. Тому кажуть: «Зміна дня і ночі приносить забуття горю».

(Переказ Ольги Бондарук)

Про потоп

Готуємося до читання

Хто став рятівником від потопу? Чому?

Читаємо з розумінням

Ману, син Вівасвата, самітником оселився на землі поблизу південних гір. Якось вранці, вмиваючись, він побачив у воді маленьку рибку. Враз рибка промовила:

– Допоможи мені вижити, і врятую тебе.

– Від чого ти рятуватимеш мене? – запитав здивований Ману.

І тоді рибка сказала:

– Настане потоп для всіх живих істот. Від нього я тебе і врятую.

– Як же мені допомогти тобі вижити?

І рибка пояснила:

– Нам, рибам, доки ми невеликі на зріст, звідусіль загрожує смерть. Одна риба поїдає іншу. Ти спочатку тримай мене у глечику, а коли я виросту, викопай ставок і пусти туди. Коли ж підросту ще більше, віднеси мене до моря, бо тоді смерть вже не загрожуватиме мені.

Ману так і зробив.

З часом рибка справді виросла і стала велетенською рибою з рогом на голові, а це, як відомо, одна з найбільших риб на землі. І Ману випустив її в море. На прощання риба сказала:

– У такому-то році буде потом. Ти зроби корабель і чекай на мене. А коли потоп почнеться, зійди на корабель, і я врятую тебе.

Того ж року, який назвала риба, Ману побудував корабель. Коли почався на землі потоп, риба припливла за Ману. Виконуючи її накази, Ману взяв із собою насіння найрізноманітніших рослин. Потім він прив'язав шнур до рога риби, і вона швидко потягла корабель вперед бурхливими водами океану.

Не стало видно землі, неможливо було визначити, де яка сторона світу; тільки вода оточувала їх з усіх боків. Люті вітри розгойдували корабель. Але риба усе пливла та й пливла уперед водяною пустелею і нарешті привела корабель Ману до найвищої гори Гімалаїв. Тут вона сказала:

– Я врятувала тебе. Прив'яжи корабель до дерева. Але будь обережним, щоб вода не змила тебе. Сходь на діл поступово, як спадатиме вода.

Ману послухався поради риби. З тих часів те місце у північних горах називається «Спуск Ману». А потоп змив усіх живих істот. Один Ману лишився, щоб продовжити рід людській на землі.

(Переказ Ольги Бондарук)

CLASSROOM

УСНО

1. Як виникли небо і земля в міфі «Про створення світу»? Перекажіть цей епізод.
2. Розкажіть, як у міфі «Про створення ночі» пояснено таке явище, як ніч.
3. Яку послугу запропонувала Ману рибка («Про потоп»)? Перекажіть відповідний епізод.
4. Яку пораду дала рибка? Чи прислухався до неї Ману?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

5. Виразно прочитайте діалог між Ману і рибкою. Які риси характеру втілено в образі рибки?
6. Про які конфлікти йдеться у міфі «Про створення світу»? Поясніть їх.

ПИСЬМОВО

7. Випишіть імена персонажів з прочитаних міфів. Поясніть їхні функції.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

8. За допомогою інтернету доберіть ілюстрації або світлини до прочитаних міфів. Прокоментуйте.

ДОСЛІДЖЕННЯ

9. Дослідіть особливості культури Індії в наш час. Прокоментуйте 1-2 факти. Які міфологічні уявлення ще існують у сучасній Індії?

ВАША ТВОРЧІСТЬ

10. Створіть комікс за прочитаними індійськими міфами.

ПРОЄКТ

11. Підготуйте проєкт на тему «Міфологічні пояснення явищ природи у різних народів».

У КОМАНДІ

12. Об’єднайтеся в групи і підготуйте розповідь (в особах) одного з міфів (за вибором).

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

13. Як ви вважаєте, що для людини є кориснішим – міфологічні уявлення чи наукові знання? Аргументуйте.

Езоп
(близько VI ст. до н.е.)

Ніхто не може вбити в собі зло,
коли не втямить спершу,
що таке те зло, а що добро…
Григорій Сковорода

Першим автором байок у світовій літературі вважають Езопа – давньогрецького мудреця і письменника. Про нього залишилось небагато достовірних відомостей. Припускають, що Езоп жив у VI столітті до нашої ери на грецькому острові Самос, а сам був родом з Малої Азії. Незмінним у всіх розповідях про Езопа є те, що він був рабом і мав вельми непривабливу зовнішність. Проте тягар неволі й фізичні вади не тільки не зламали Езопа, а, навпаки, загострили розум, загартували волю й розвинули письменницький талант.

Саме Езопові належать перші алегоричні розповіді про голодного вовка і хитру лисицю, хвалькуватого павича і довірливу ворону, які почали називати байками. За образами тварин, рослин, речей у байках Езопа, як і в народних казках, були приховані ситуації із життя людей. Рабське положення спонукало письменника говорити про несправедливість сильних і про беззахисність слабких, про людські недоліки і вади, але не відкрито, а з допомогою інакомовлення (алегорій, натяків тощо). У подальшому таку розповідь почали називати *«езоповою мовою».*

Байки Езопа, як родючі зерна, дали пишний ужинок у світовій літературі. Сюжети, образи й мотиви митця знайшли подальший розвиток у творах французького байкаря Жана Лафонтена, а також українських байкарів Петра Гулака-Артемовського, Євгена Гребінки, Леоніда Глібова та інших.

Барви художнього твору
Байка як літературний жанр

Байки, як і казки, прислів'я та приказки навчають людину, як їй жити, якими моральними нормами керуватися життєвою мудрістю предків.

Байка як жанр літератури спирається на традиції фольклору. У ній поєдналися *ознаки казки про тварин і прислів'я*. Персонажам, які прийшли в байку з усної народної творчості, притаманні риси характеру й поведінки людини. Лисиця завжди хитрує, лев прагне влади, заєць усього боїться, віслюк вперто заперечує очевидне…

Головною ознакою байки, як і народних казок про тварин, є *алегорія* – перенесення людських якостей і стосунків, загальних уявлень про них на конкретні образи (тварин, рослин, людей, предмети). Алегорія є способом інакомовлення, тобто коли йдеться про одне, а на увазі мають зовсім інше. Наприклад, образ вовка дає можливість байкареві викрити жорстокість, а потім – показати несправедливість і беззаконня, до яких призводять ці якості. Алегоричні персонажі тварин віддзеркалюють світ людей, їхні взаємини, уявлення про чесноти та вади.

У побудові байки виділяють дві основні частини: *розповідь* (про якусь ситуацію чи епізод) і *мораль* – висновок, який утілює ідею байки та її повчальний зміст. Мораль може міститися як на початку байки (*зачин*), так і наприкінці твору (*кінцівка*). Мораль (у вигляді влучного висловлювання) містить глибоке узагальнення, яке може бути доречним у різних життєвих ситуаціях, нерідко стаючи крилатим висловом. Моральні висновки байки мають на меті практичне застосування – вказати на недоліки, висміяти вади або негативні явища, попередити людину, підказати розумне рішення.

У байці немає розгалуженого сюжету, розлогих описів, великої кількості персонажів. У цьому жанрі на прикладі простої ситуації та 1-2 (рідше 3-4) персонажів розкривається певна проблема, що стосується людської поведінки, характеру або явища життя.

Характерною ознакою байки є відкрита присутність автора. За тими подіями, про які йдеться, ми завжди відчуваємо мудрий погляд автора, його моральну позицію.

Теорія літератури

Байка – короткий віршований або прозовий літературний твір повчального змісту, в якому діють алегоричні персонажі, що уособлюють риси людських характерів, чесноти й вади, явища життя. Характерні ознаки байки: невеликий обсяг; алегоричність персонажів; наявність прихованого змісту (інакомовність); повчальний характер; висміювання недоліків людини і вад суспільства; втілення уявлень про моральні принципи життя і поведінки; чітка будова (*розповідь і мораль*); відкрита присутність автора; наявність дотепних й влучних висловів, що нерідко стають приказками і прислів'ями.

Вада – 1) негативна риса, особливість кого-небудь або чого-небудь, недолік; 2) пошкодження або неякісність чого-небудь; 3) те, що шкодить, має шкідливий вплив.

Езопова мова – художня мова, де думка не висловлена прямо, а зашифрована в алегоріях і натяках.

Мораль – 1) система норм і оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві; 2) повчальний висновок байки.

Лисиця і виноград

Готуємося до читання

Чому Лисиця вважала виноград кислим?

Читаємо з розумінням

Молода Лисиця побачила, що з виноградної лози звисають грона, і захотіла дістати їх, але не змогла. Відходячи, сказала сама до себе:

– Вони кислі!

Так і в людей буває. Коли хто неспроможний досягти чогось, посилається на обставини.

(Переклад Андрія Білецького)

Вовк і Ягня

Готуємося до читання

За що Вовк хотів з'їсти Ягня?

Читаємо з розумінням

Вовк побачив, що Ягня п'є воду з річки, і хотів знайти якийсь слушний привід, щоб його з'їсти. Отже, хоч він стояв і вище по течії, але почав обвинувачувати Ягня, що воно каламутить йому воду й не дає пити. Ягня відповідало, що воно п'є, торкаючись води тільки краєчком губ, і що, зрештою, воно, стоячи внизу, не може йому каламутити воду. Тоді Вовк зауважив:

– Минулого року ти зневажило мого батька.

– Мене тоді й на світі не було, – відповіло Ягня.

Але Вовк сказав йому:

– Хоч би як ти виправдовувалось, я все одно тебе з'їм.

Так навіть справедливий захист не має сили для тих, хто заповзявся чинити кривду.

(Переклад Юрія Мушака)

Крук і Лисиця

Готуємося до читання

Чим саме підманула Лисиця Крука?

Читаємо з розумінням

Крук украв кусок м'яса і сів на якесь дерево. Побачила це Лисиця й захотіла відібрати м'ясо. Вона стала перед Круком і почала вихваляти його велич і красу, кажучи, що йому найбільше з усіх годилося б царювати над птахами, і це сталося б напевно, коли б він мав голос. Крук хотів похвалитися, що в нього є голос, закрякав і випустив м'ясо. Лисиця підбігла, вхопила м'ясо і сказала:

«О, Круче, коли б ти мав також розум, тобі більше не бракувало б нічого, щоб стати царем».

Ця байка стосується нерозумної людини.

(Переклад Юрія Мушака)

Мурашки і Цикада

Готуємося до читання

Чому Цикада не зробила запасів на зиму?

Читаємо з розумінням

Мурашки взимку сушили на сонці вогке збіжжя, коли до них підійшла голодна Цикада й попросила, щоб їй дали їсти. Тоді вони спитали її, чому вона не заготувала собі харчів улітку, а вона їм: «Мені все було ніколи, я співала». На це Мурашки, сміючись, відповіли: «Якщо ти співала влітку, то потанцюй узимку».

Не слід зневажати нічого, щоб згодом не довелося шкодувати.

(Переклад Андрія Білецького)

Любіть Україну

Слідом за Езопом

Сюжети Езопових творів використовували байкарі усього світу. Українські письменники услід за давньогрецьким байкарем викривали людські й суспільні вади, прославляли моральні чесноти. На традиції Езопа спиралися Григорій Сковорода, Петро Гулак-Артемовський, Євген Гребінка, Леонід Глібов. Використовуючи Езопові сюжети та образи, українські митці додавали їм виразного національного колориту. Так, Григорій Сковорода мораль байки називав *«сила»,* підкреслюючи її значення для укріплення душевних сил людини.

Літературна мандрівка

Сад скульптур за мотивами байок Езопа

У Версалі – резиденції французьких королів, за часів володарювання Людовіка XIV за пропозицією відомого казкаря Шарля Перро був створений Лабіринт із зелених рослин, на перехрестях якого були розміщені фонтани зі скульптурами на сюжети байок Езопа. Усього в Лабіринті було створено 333 скульптури тварин, біля кожної стояла металева табличка з написаною байкою, для того, щоб маленький син короля вчився читати. Скульптури були зроблені напрочуд майстерно, а водяні струмені фонтанів створювали враження, ніби фігурки тварин розмовляють одна з одною.

CLASSROOM

УСНО

1. Назвіть героїв та героїнь прочитаних байок Езопа. Поділіть їх на позитивних і негативних.
2. У чому полягає хитрість Лисиці і нерозумність Крука?
3. Як у тексті байки «Вовк і Ягня» показано агресивну поведінку Вовка?
4. За яких обставин Лисиця відмовилася від винограду?
5. Чому Мурашка відмовила Цикаді?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

6. Виразно прочитайте байку «Лисиця і виноград». Які риси характеру критикує автор в образі Лисиці?
7. Чому Вовк погрожував Ягняті? Чи були на це підстави?
8. Проаналізуйте, які риси характеру проявила Цикада.

ПИСЬМОВО

9. Опишіть персонажів (зовнішність, поведінка) 1-2 байок Езопа.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

10. За допомогою інтернету з'ясуйте значення незрозумілих слів, з'ясуйте їхнє лексичне значення, доберіть синоніми.

ДОСЛІДЖЕННЯ

11. Дослідіть особливості «езопової мови» в одній із прочитаних байок.

ВАША ТВОРЧІСТЬ

12. Намалюйте ілюстрацію до однієї з байок Езопа. Доберіть цитату.

ПРОЄКТ

13. Дайте поради 2-3 персонажам байок Езопа, як їм варто змінити життя чи поведінку.

У КОМАНДІ

14. Об'єднайтеся в групи. Підготуйте виразне читання або інсценування однієї байки Езопа. Проведіть взаємооцінювання.

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

15. Розкажіть про відому вам життєву ситуацію (що сталася з вами чи вашими знайомими), яка відповідає одній із прочитаних байок Езопа. Як у цій ситуації діяли люди? Які риси характеру виявили?

Джеймс-Метью Баррі
(1860 –1937)

Варто лише засумніватися в здатності літати, як вона зникає назавжди! Птахи літають лише тому, що вони, на відміну від людей, абсолютно впевнені у своїй летючості. А мати віру в себе – це практично те саме, що мати крила…

Джеймс Баррі

Джеймс-Метью Баррі – шотландський драматург, письменник і журналіст, автор відомої дитячої казки про чарівного хлопчика Пітера Пена, образ якого приніс авторові всесвітнє визнання й славу.

Народився 1860 р. на околиці маленького шотландського містечка *Кіррім'юре* неподалік від *м. Данді (Велика Британія)*. Був дев'ятою дитиною з десяти в родині ткача Девіда Баррі. Мати Джеймса-Метью була обдарованою жінкою. Вона прекрасно співала пісні рідної Шотландії, знала численні легенди й народні сказання, любов до яких прищепила синам і донькам. Родина жила бідно, відмовляючи собі багато в чому, щоб здійснити заповітну мрію – дати освіту дітям. Старший, Олександр, ставши викладачем у Глазго, взяв на себе турботи про освіту Джеймса-Метью. З його допомогою юнак після навчання у школі був слухачем підготовчого курсу в академії Дамфріс, закінчив Единбурзький університет і став журналістом.

1885 р. Джеймс-Метью оселився в м. Лондоні, де впродовж 15 років займався літературною діяльністю. Його п'єси мали шалений успіх у публіки й пізніше були екранізовані. Відомі письменники Джон Голсуорсі, Герберт Веллс, Артур Конан Дойл стали друзями Баррі.

Митця шанували не лише за літературну, а й за активну громадську діяльність. Цьому неабияк сприяли риси вдачі: він був надзвичайно доброю й чуйною людиною. Серед друзів Джеймса-Метью було чимало мандрівників-дослідників, якими він захоплювався. Коли в Антарктиді загинула експедиція відомого дослідника Роберта Скотта, через півроку на його тілі знайшли лист, адресований саме Джеймсові-Метью Баррі. Капітан Р. Скотт у листі просив товариша в разі загибелі членів його експедиції подбати про їхніх дітей та вдів. Баррі беззаперечно виконав останнє прохання друга.

Вершиною творчості Джеймса-Метью Баррі стала книжка *«Пітер Пен і Венді»* (1911). У 1912 р. в Кенсінгтонському саду (м. Лондон) встановлено пам'ятник Пітеру Пену, пізніше подібний пам'ятник з'явився в м. Ліверпулі та м. Кіррім'юре – батьківщині митця.

Джеймс-Метью Баррі був лорд-ректором найстарішого шотландського університету Сент-Ендрюса, почесним президентом Единбурзького університету.

Усі права на прибутки від «Пітера Пена» – перевидань, переказів, театральних і кінопостановок – Джеймс-Метью Баррі заповів дитячій лікарні на Грейт-Омонд-стріт в м. Лондоні. Лікарня до наших днів користується цим правом – тож виходить, що навіть після смерті Джеймс-Метью Баррі продовжує піклуватися про дітей.

Барви художнього твору
«Пітер Пен і Венді» (1911)

Джеймса-Метью Баррі нерідко порівнюють із Льюїсом Керроллом, адже найвідоміший свій твір він теж написав під впливом знайомих дітей. Як і «Аліса у Країні Див», історія Пітера Пена була вигадана письменником для того, аби розважити малюків. І почалася вона з того, що, переїхавши до м. Лондона, Джеймс-Метью Баррі потоваришував із сусідами – молодим подружжям Артуром і Сильвією Девіс, які мали п'ятеро дітей. Однак із родиною сталося лихо: спершу Артур, а потім Сильвія померли. Джеймс-Метью Баррі став опікуном п'ятьох їхніх синів, узявши на себе відповідальність за їхнє виховання й освіту. В іграх із п'ятьма бешкетниками, у казках на ніч, цікавих і захопливих розповідях народилася Небувалія – країна вічного дитинства і Пітер Пен, загублений хлопчик, що не хотів дорослішати й так і залишився хлопчиськом.

Персонаж уперше з'явився в романі *«Томмі і Грізель»* (1902), пізніше про хлопчика на ім'я Пітер, який дуже не хотів дорослішати, йдеться в дитячій книжці *«Біла пташка»*. Потім з'явилася *дитяча п'єса «Пітер Пен»* (1904), яка стала настільки популярною, що спектаклі про Пітера Пена й досі ставлять щороку на Різдво не тільки у Великій Британії, а й далеко за її межами. Незабаром вийшла книжка-передісторія *«Пітер Пен у Кенсінгтонських Садах»* (1906), де зображені події, що відбувалися з Пітером до того, як він опинився в країні Небувалії.

Повість «Пітер Пен і Венді» (1911) принесла Джеймсові-Метью Баррі всесвітню славу. Книжка перекладена багатьма мовами світу, її залюбки читають і діти, і дорослі.

Пітер Пен і Венді
(*Уривки*)

Готуємося до читання

Розкрийте значення висловів «у нього виросли крила», «крилата людина».

У яких прочитаних вами творах змальовано світ дітей і світ дорослих? Як вони співвіднесені між собою?

Читаємо з розумінням

Розділ 1. Пітер Пен: вторгнення

Всі дітлахи на світі – всі, крім одного-єдиного, – виростають. Вони рано довідуються про те, що мусять вирости. А Венді дізналася про це ось так. Одного разу – їй було тоді два рочки – вона бавилася в саду, зірвала якусь квіточку і прибігла з нею до мами.

Уявіть, яка Венді була прекрасна в ту мить! Аж її мама, пані Дарлінг, притулила руку до серця і вигукнула:

– О, чому ти не можеш залишитись такою назавжди?!

Оце і все, що було сказано, але відтоді Венді вже знала, що мусить вирости. Це відкривається кожному з нас, як тільки нам виповниться два роки. Два роки – це початок кінця.

Отже, Дарлінги жили в будинку під номером 14, і доки не з'явилася Венді, її мама була тут найголовнішою. Вона була прекрасна і шляхетна жінка, і ніжна усмішка блукала на її вустах. Її загадкову душу можна порівняти з безліччю маленьких скриньок, одна в одній, що примандрували до нас із казкового Сходу, – скільки їх не відкривай, завжди всередині знайдеться ще одна. А її солодко усміхнені вуста таїли поцілунок, що його Венді так ніколи й не спізнала, хоча він там таки був, виразно помітний у правому кутику. (…)

Батько Венді, пан Дарлінг любив із виглядом знавця говорити про акції, що зростають чи падають, хоча розумівся на цьому не краще за інших. У родині було троє дітей: Венді, Джон і Майкл. Через тиждень-два після появи Венді у батька виникло питання, чи в змозі вони утримувати дитину – це ж іще один голодний рот. Мати була сліпа у своїй любові до Венді, а батько довго й безуспішно рахував, у що виллється їм утримання доньки. Ті самі переживання супроводжували появу Джона і Майкла – може, навіть іще більші. Але попри те обох вирішили-таки залишити в сім'ї, і невдовзі вже можна було бачити, як уся трійця чимчикує дорогою до дитсадочка у супроводі няні. За няню був колись бездомний ньюфаундленд на ім'я Нана. Собака доглядала за дітьми не гірше за людину, вважали батьки. Єдина в домі Дарлінгів служниця Ліза часто влаштовувала для дітей танці й веселі забави, які приносили величезне задоволення й місіс Дарлінг. І не було на світі щасливішої сім'ї – аж доки не з'явився Пітер Пен. Мати вперше дізналася про нього, коли наводила лад у думках своїх поснулих дітлахів за гарною традицією кожної доброї матері. Одного разу вона побачила там думки про Дивну Країну.

(…) Небувалія – це чомусь завжди острів, з дивовижними каскадами барв то тут, то там, з кораловими рифами і летючим вітрильником на обрії, з дикунами і покинутими барлогами. І ще там бувають гноми – здебільшого кравці, – і печери, крізь які протікають ріки, і князівни з шістьома старшими братами, і хатинка, готова ось-ось розвалитися, і одна старезна пані – дуже маленька на зріст і з гачкуватим носом. І це була б іще не найскладніша карта, якби тільки цим усе й обмежувалося. Але ж на ній ще треба вмістити і перший шкільний дзвоник, і релігію, і батьків, і округлий ставок, і ручну працю, і вбивства, і шибениці, й іменники в давальному відмінку, і святковий шоколадний пудинг, і фігурні дужки, і число дев'яносто дев'ять, і три пенси за зуб, вирваний власноруч, і всяке таке, – і все воно або становить частину вашого острова, або утворює додаткову карту, яку можна побачити на просвіт, але в будь-якому разі все це дуже складно і заплутано, тим більше, що ніщо тут не стоїть на місці.

Ну і, звичайно, Небувалія буває дуже різна – у кожного своя. Наприклад, у Джона там була затока, і над нею літали фламінго, і Джон полював на них. А у маленького Майкла – усе навпаки: у нього був фламінго, а над ним літали затоки. Джон жив на своєму острові у перекинутому догори днищем човні серед пісків, Майкл – у вігвамі, а Венді – в курені з великих листків, вправно зшитих докупи. У Джона там не було друзів, у Майкла були друзі – нічні, а Венді приручила вовченя-сироту, покинуте батьками. Але все-таки загалом усі Небувалії схожі одна на одну, як рідні сестри, і якби їх поставити в рядочок, то можна було б помітити, що всі вони мають спільні риси. На цих казкових берегах діти у вічних забавах витягають на пісок свої човни. Ми теж бували там; ми й досі чуємо часами звук прибою, хоча й ніколи вже не зможемо причалити туди.

З-поміж усіх омріяних островів Небувалія – найпотаємніший і найміcткіший, хоч і не аж такий велетенський і розлогий, – ну, знаєте, не із занадто довгими відстанями від однієї пригоди до іншої, а якраз такий як треба. Коли на ньому цілий день бавитися зі стільцями і скатертиною, то в цьому немає нічого хвилюючого – ви його навіть не помічаєте, – але за дві хвилини до сну цей острів стає реальністю. Ось для чого існують нічні світильники. (…)

Пані Дарлінг не знала ніякого Пітера, але він зустрічався то тут, то там у голівках її Джона і Майкла, а Венді взагалі завела з ним листування своїми жахливими кривулями. Написане жирними літерами, це ім'я здалося пані Дарлінг надто підозрілим. До того ж Венді визнала цього хлопця досить зухвалим. Пані Дарлінг після спогадів про своє дитинство згадала-таки Пітера, який, здається, живе у країні фей. В одній із легенд про цього дивака йшлося, що він супроводжує на той світ померлих дітей, щоб їм було не так страшно. Пані Дарлінг вірила в нього в дитинстві.

(…) – Але ж, – звернула мама увагу Венді, – він мав би досі вирости.

– О ні, він не росте, – твердо і впевнено сказала Венді, – він точнісінько такий, як я.

Вона мала на увазі, що Пітер залишився дитиною душею і тілом. Венді навіть не уявляла, звідки їй це відомо, просто знала – і край.

…Але невдовзі цей хлопчисько – цей бешкетник! – вразив пані Дарлінг до глибини душі.

Одного ранку охайна Венді, побачивши на підлозі дитячої кілька листочків з дерева, яких там не було ввечері, розповіла, що Пітер Пен часто не витирає ніг, коли іноді ночами приходить до них в дитячу кімнату через вікно, сідає на ліжко в її ногах і грає на сопілці. Мати була переконана, що все це доньці наснилося. Однак незвичне сухе листя на підлозі було справжнім. Наступної ночі, коли діти поснули, розпочалися надзвичайні пригоди. У Нани був вихідний, пані Дарлінг сама скупала й уклала дітей спати, а потім сіла шити при вогні сорочку Майклові до дня народження. Задрімала – і їй наснилося, що країна Небувалія зовсім поруч, і той дивний хлопчик – якраз звідти. У цей момент з вікна на підлогу дитячої зістрибнув хлопчик.

Його супроводжувало дивне світло – ніби світлячок з кулачок завбільшки, – і це світло почало гасати кімнатою, як живе. Мабуть, воно й розбудило пані Дарлінг.

Вона підскочила з криком, побачила хлопчика і якимось дивом відразу зрозуміла, що це і є Пітер Пен. (…) Це був дуже гарний хлопчик, у вбранні з сухого листя і деревної смоли, але найпримітніше у ньому було те, що він досі міг похвалитися усіма своїми молочними зубами. Коли він, Пітер, побачив, що пані Дарлінг вже доросла, він заскреготав на неї тими маленькими перлинами. (…)

Розділ 2. Тінь

Нана, що зайшла до кімнати, кинулась на незнайомця, і він легко вистрибнув через вікно. Та собака встигла схопити зубами його тінь і вивісила за вікно, звідки хлопцеві буде легше її забрати. Розуміючи, що пан Дарлінг (він саме обраховував можливість купівлі зимових пальт для Джона і Майкла, і гріх було його тривожити в цю мить) їй не допоможе, пані вирішила поки що згорнути тінь і обережно сховати її в шухляду, а при слушній нагоді розповісти про все чоловікові.

Це трапилося буденним п’ятничним вечором: Майкл верещав, бо не хотів купатися; мати зайшла у білій вечірній сукні, якою так любила милуватися Венді; двоє старших дітей бавились у пана й пані Дарлінг. До кімнати влетів схожий на стихійне лихо роздратований пан Дарлінг, що не міг зав’язати краватку. Дружина допомогла йому, діти обступили батьків – і зчинилася гучна забава, що скінчилася з появою Нани. Шерсть собаки при доторку обліпила вихідні штани батька. Той розсердився й укотре завів розмову, що негоже мати собаку за няньку. Йому незручно перед сусідами, та й пес недолюблював пана. Дружина запе-

речила й вирішила розповісти про хлопчика, тінь якого сховала. Батько поглузував з її розповіді.

Через ліки для Майкла й істерику малого зав'язалася суперечка. Раптом виявилося, що хвалько й самолюб Дарлінг, який підняв на кпини слабкість сина, теж хворіє, але настільки гидує мікстурою, що виявив на очах у дітей слабкодухість і підступність, втративши власну гідність і сміливість дорослого мужчини, вилив вміст пляшечки у тарілку Нани й обманув її, що це молоко. Усі вступилися за улюбленицю, та роздратований батько замість того, щоб визнати провину, заходився виганяти собаку, щоб прив'язати у дворі. Він намірився показати всім, хто в домі господар, і брутально потягнув Нану геть із кімнати. Панові Дарлінгу було соромно за себе, але він був упертюх і самолюб, його надзвичайно тонка натура завжди жадала визнання. Тож він таки прив'язав собаку у дворі, а сам, пригнічений і нещасний, сів у коридорі, крадькома втираючи кулаками очі.

Діти вкладалися спати, не вимовивши жодного слова. Знадвору чувся гавкіт Нани. Пані Дарлінг відчула тривогу.

Вона пройшла від ліжечка до ліжечка, ніжно наспівуючи дітям, а маленький Майкл обійняв її за шию і вигукнув:

– Мамусенько, ти моя радість!

Це були останні слова, які вона чула від нього, – останні на довгий, довгий час. (…)

Щойно двері будинку номер 27 зачинилися за паном і пані Дарлінгами, в небесах почалася метушня, і найменша зіронька Чумацького Шляху вигукнула:

– Пітере, пора! (…)

Розділ 3. Летімо, летімо!

(…) Тепер кімнату осявало інше світло, в тисячу разів яскравіше, ніж вогники світильників. На той час, про який ми розповідаємо, це світло побувало вже в усіх шафах і шухлядках дитячої кімнати: у пошуках Пітерової тіні воно перерило весь гардероб і вивернуло навиворіт кожну кишеню. Це не було звичайне світло, до якого ми звикли: воно сяяло тільки коли швидко-швидко рухалося, а коли хоч на хвильку зупинялося перепочити, тоді було видно, що насправді це фея – маленька, як дитяча долонька, і сама ще зовсім дитина. Цю чарівну дівчинку звали Дзенька, на ній була вишукана сукня із сухого листка з низьким квадратним вирізом, яка підкреслювала красу її фігурки. Хоча, правду кажучи, ця фейка була трохи пухкенька.

Ще за мить після появи феї вікно знову прочинилося від подуву маленьких зірочок, і в кімнаті приземлився Пітер. Півдороги він ніс Дзеньку на руках, і на нього натрусилося трохи чарівного пилу.

– Дзенько, – тихо покликав він, коли пересвідчився, що діти поснули, – Дзенько, ти де?

А вона тим часом залетіла в глечик, і їй там дуже сподобалось – вона ж іще ніколи в житті не бувала в глечику.

– Ой, та вилазь уже звідти і скажи мені: ти довідалась, куди вони запроторили мою тінь?

У відповідь пролунав найніжніший передзвін золотих дзвіночків. Це була мова фей, яку звичайні діти ніколи не можуть почути. Але якби ви все-таки колись почули її, то одразу впізнали б.

Дзенька сказала, що тінь лежить у величезній коробці. Пітер зрозумів, що величезна коробка – це комод, і кинувся до нього. Обома руками він повисував шухляди і повисипав усе, що в них було, на підлогу – так королі кидають милостиню в юрбу. Дуже скоро він відшукав свою тінь і на радощах зовсім забув, що Дзенька лишилася в шухляді – тепер уже зачиненій.

Та пильні старання Пітера приєднати тінь до себе були марними, і він заплакав.

Його плач розбудив Венді, і вона піднялася в ліжечку. Вона зовсім не злякалася, коли побачила, що в кімнаті на підлозі сидить незнайомець і плаче, – їй стало просто цікаво.

– Хлопчику, – ввічливо запитала вона, – чого ти плачеш?

Пітер теж міг похвалитися гарними манерами – їх він перейняв у фей під час чарівних церемоній. Він гордо встав і вишукано вклонився. Це було дуже приємно, і вона теж вклонилась йому у відповідь – зі свого ліжечка.

– Як тебе звати? – спитав він.

– Венді Мойра Анжела Дарлінг, – кокетливо відповіла вона. – А тебе?

– Пітер Пен.

Вона вже знала, що це не хто інший як Пітер, але його ім'я здалося їй занадто коротким.

– Оце і все?

– Саме так, – різкувато відповів гість. Він уперше відчув, що його ім'я справді закоротке.

– Пробач, будь ласка, – сказала Венді Мойра Анжела.

– Нічого, – проковтнув образу Пітер.

Вона спитала, де він живе.

– Секундочку праворуч, – відповів він, – і далі прямо, аж до ранку.

– Яка кумедна адреса!

Пітер знову образився. Йому вперше здалося, що, можливо, ця адреса справді кумедна.

– А по-моєму, ні, – сказав він.

– Я питала, – чемно сказала Венді, пам'ятаючи, що вона тут господиня, – про ту адресу, на яку можна надсилати листи.

Йому була неприємна згадка про листи.

– Я не чекаю листів, – зверхньо відказав він.

– А твоя мама?

– У мене немає мами, – сказав він.

Так, Пітер не тільки не мав мами – він не мав навіть найменшого бажання мати її. Він думав, що люди занадто високої думки про мамів.

Однак Венді відразу відчула себе причетною до трагедії.

– О, Пітере, тепер я не дивуюся, що ти плакав, – вигукнула вона, зіскочила з ліжечка і підбігла до нього.

– Я плакав не за мамою, – обурено відповів він. – Я плакав тому, що моя тінь ніяк не хоче триматися мене. Це єдине, що могло змусити мене заплакати.

– Твоя тінь відірвалась?

– Так.

Аж тепер Венді побачила на підлозі тінь – таку жалюгідну! – і щиро поспівчувала Пітерові.

– Це жахливо, – сказала вона, але не змогла стримати посмішку, коли побачила, як він намагається приклеїти ту тінь до себе милом. Як це по-хлоп'ячому! На щастя, Венді добре знала, що робити.

– Її треба пришити, – порадила вона ледь-ледь поблажливо.

– Що пришити? – спитав він.

– Який же ти безпорадний!

– Я? Вперше чую!

Але насправді вона насолоджувалась його безпорадністю.

– Я пришию її тобі, мій маленький джентльмене, – сказала вона, хоча Пітер був одного з нею зросту. Венді вийняла торбинку зі швейним приладдям і пришила тінь до ноги Пітера.

– Май на увазі: зараз буде трохи боліти, – застерегла вона його.

– О ні, я не заплачу, – відповів на це Пітер, якому вже знову здавалося, що він не плакав ніколи в житті. Він зціпив зуби і навіть не ойкнув, і невдовзі тінь уже трималася як слід, хоча ще й була трохи пом'ята.

– Може, її годилось би попрасувати, – глибокодумно промовила Венді, але Пітер, як то хлопець, був абсолютно байдужий до свого зовнішнього вигляду, і тепер тільки й міг, що стрибати до стелі від щастя. Овва! Він уже й забув, що завдячує своїм щастям Венді. І вже думає, що сам, власноручно, причепив до себе тінь.

– Який же я кмітливий! – самозакохано кричав він. – Яка розумна в мене голова!

Хоч як прикро, але доведеться визнати, що оця марнославність Пітера була однією з його визначальних рис. Додайте ще бездумну відвертість і побачите, що світ ще не знав такого зухвальця! Венді аж остовпіла.

– Ти хвалько! – вигукнула вона з нищівним сарказмом. – Хочеш сказати, я нічого для тебе не зробила?!

– Чому? Ти теж зробила дещо, – мимохіть промовив Пітер і пострибав далі.

– Я – дещо? – образилась вона. – Добре, якщо я не можу допомогти, то принаймні можу піти – і вона з величезним почуттям власної гідності застрибнула в ліжечко і з головою накрилася ковдрою.

Щоб знову привернути її увагу, він зробив вигляд, ніби збирається іти геть, а коли цей план провалився, Пітер сів на краєчок ліжка і легенько поштурхав її ногою.

– Венді, – попросив він, – не втікай. Я ніяк не можу стриматися, коли мені щось вдається і я собою задоволений.

Але вона так і не висунула носа з-під ковдри, хоча й нашорошила вушка.

– Венді, – продовжував він голосом, перед яким не могла би встояти жодна дівчина у світі, – Венді, від однієї дівчинки завжди більше користі, ніж від двох десятків хлопців.

Отепер Венді кожним сантиметром відчула свою жіночність – і хоч тих сантиметрів було не так уже й багато, вона таки визирнула з-під ковдри.

– Ти справді так думаєш, Пітере?

– Аякже, справді.

– А я думаю, що це дуже люб'язно з твого боку, – заявила вона. – І тому я знову встаю!

Після цих слів Венді сіла поруч з Пітером на краєчок ліжка. І ще вона додала, що може подарувати йому поцілунок, якщо він захоче, але Пітер не розумів, про що вона говорить, і очікувально простягнув до неї руку. (…)

Венді хотіла полегшити йому справу і схилила до нього личко, але він просто втиснув в її долоньку жолудь, і вона розчаровано повернула личко назад і чемно пообіцяла почепити подарований цілунок на ланцюжок і носити на шиї. На щастя, вона дотримала слова і справді носила жолудь на ланцюжку, а згодом він врятував їй життя.

Коли виховані люди знайомляться, то зазвичай питають одне одного, скільки кому років; тож Венді, яка завжди любила робити все як слід, теж спитала Пітера про вік. Правду кажучи, це було не найприємніше для нього запитання: ситуація нагадувала екзамен, коли тобі дістається питання з англійської граматики, а ти готувався відповідати про англійських королів.

– Не знаю, – відповів він стурбовано, – але я ще зовсім молодий.

Пітер справді не знав, скільки йому років, у нього існували тільки певні припущення щодо цього, і він відважно зізнався:

– Венді, я втік з дому того ж дня, коли народився.

Це дуже здивувало Венді – і дуже зацікавило; вона чарівним граційним жестом торкнулася своєї нічної сорочки, натякаючи, що можна сісти ближче. «Це сталося тому, що я почув розмову між татом і мамою, – пошепки пояснив він, – розмову про те, ким я буду, коли стану дорослим». Пітер розхвилювався. «Але я не хочу ставати дорослим дядьком, ніколи! – палко вигукнув він. – Я хочу завжди залишатися маленьким хлопчиком і бавитися. Тому я втік у Кенсінгтонські Сади і довго жив там серед фей».

Вона обдарувала його неймовірно захопленим поглядом, і він подумав, що це через ту відважну втечу – але насправді Венді подивилася на Пітера так тому, що він знався з феями. Вона жила звичайним домашнім життям, і знайомство з феями видавалося їй чимось казковим.

Пітер розповів про фей, які йому частенько дошкуляли, хоча загалом він симпатизував їм. У кожного хлопчика і дівчинки має бути своя фея. Але сучасні діти стільки всього знають, що дуже рано перестають вірити у фей, і щоразу, як котрась дитина каже, що фей не буває, десь падає мертвою котрась із них. І тут він згадав про Майстриньку Дзеньку, яку випадково зачинив у комоді. Ще Пітер розповів, що він – командир загублених хлопчиків, які випадають із візочків, поки няні дивляться в інший бік. Якщо їх не розшукують, вони вирушають далеко-далеко, в Небувалію, і там собі живуть, як знають. Там немає жодної дівчинки, хоча до них Пітер ставиться дуже добре. Він зізнається, що прилітав до вікна Дарлінгів не заради того, щоб побачити Венді, а щоб послухати казки, які розповідала мама. Особливо прекрасною була казка про принца, який не міг відшукати дівчину, що загубила кришталевий черевичок. Венді сказала, що теж знає багато казок. І тоді Пітер потягнув її до вікна, кличучи летіти з ним, щоб розповідати їм казки.

– О, літати – це прекрасно! Я навчу тебе, як осідлати спину вітру, і ми полетимо далеко-далеко.

– О-о-о! – захоплено вигукнула вона.

– Венді, Венді, подумай, поки ти спиш у своєму нудному ліжку, ми могли б разом літати в небі і розмовляти з зорями.

– О-о-о!

– І ще, Венді, – там є русалки.

– Русалки! З хвостами?

– З довжелезними хвостами.

– Невже? Я побачу русалку!

Пітер зробився хитрий, як старий лис.

– Венді, – казав він, – уяви, як ми всі будемо тебе шанувати.

Вона тремтіла всім тілом від хвилювання. Здавалося, ніби вона зі всієї сили старається втриматись на підлозі своєї кімнати. Але він не мав до неї співчуття.

– Венді, – хитро примружився він, – ти могла би вкривати нас ночами.

– О-о-о!

– Бо ми самі не звикли вкриватися.

– О-о-о! – і її руки простягнулися до нього.

– І ти латала б нам одяг і пришивала б кишені. Бо у нас зовсім немає кишень.

Хіба могла вона встояти?

Та дівчинка завжди пам'ятала про братів. Довго будити їх не довелося. Несподівано до дитячої увійшла Ліза з Наною на повідку. Хлопці, сховавшись за віконними шторами, вправно імітували власне розмірене дихання. Та Нана відчувала небезпеку і не полишала думки попередити своїх господарів, що гостювали неподалік. Нарешті вона увірвала ланцюг, за якусь мить влетіла у вітальню будинку номер 27 і задерла лапи до неба – найпереконливіший спосіб дати знати господарям, що з

їхніми дітьми сталося щось жахливе. Дарлінги негайно вибігли на вулицю, навіть не попрощавшись з господинею.

У цей час Пітер навчав Дарлінгів-молодших літати. Та навряд чи в них щось вийшло б без чарівного пилку. Діти були в захопленні. Джон першим запропонував вилетіти з кімнати. Майкл був готовий: йому понад усе хотілося знати, скільки часу знадобиться, щоб пролетіти мільярд миль. Їм усім довелося вмовляти Венді. Пан і пані Дарлінги опинилися в кімнаті занадто пізно. Пташенята випурхнули з гнізда.

Розділ 5. Острів справджується

(…) Поки немає Пітера, на острові тихо і спокійно. Феї вранці сплять на годину довше, звірі більше уваги приділяють своєму потомству, індіанці тяжко об'їдаються шість днів і шість ночей на тиждень, а коли пірати і загублені хлопчики ненароком зустрічаються, то просто для годиться кусають одне одного за великий палець. Але з появою Пітера, який ненавидить сон, все мерщій повертається на свої місця, і якщо прикласти вухо до землі, то можна почути, як увесь острів вирує.

Цього вечора головні сили Небувалії були розташовані таким чином: загублені хлопчики шукали Пітера, пірати шукали загублених хлопчиків, індіанці шукали піратів, а хижаки шукали індіанців. Вони всі ходили колами довкола острова, але не зіштовхувались між собою, бо рухалися всі в одному напрямку. (…)

Загублені хлопчики носять ведмежі шкури, тому вони круглі й пухнасті. Дуда – найсумирніший з-поміж них, не найбільший боягуз, але найбільший невдаха. Зазнав найменше пригод, бо завжди щось важливе відбувається саме тоді, коли він на хвильку відлучиться. Чубчик веселий і добродушний. Ледь-Ледь – найсамовпевненіший із хлопців, витинає свищики з дерева і захоплено танцює під власні мелодії. Вічно задирає носа, бо певен, що добре пам'ятає своє минуле, включно з усіма добрими звичаями і манерами. Кудрик – великий бешкетник, заводила усіх справ. Близнюків краще не описувати, щоб не переплутати. Пітер досі не вміє розрізняти їх, а його команда не має права знати щось, чого він не знає. Ці двоє завжди полишені на себе і стараються триматися разом та жити з усіма в мирі – так їм зручніше.

На них полює зі своєю незмінною жахливою пісенькою ватага піратів, серед них найчорніший і найбільший капітан Джеймс Гак, або Джез Гак. Його грубо зладжену колісницю тягнуть вперед його люди. Замість правої руки у нього залізний гак, яким він раз-у-раз підганяє їх. Цей жахливий чоловік ставиться до підлеглих, як до собак, поводиться з ними, як із собаками, – а вони, як собаки, слухаються його. На вигляд він мертвотний, темноликий, з довгими кучерями, схожими зблизька на чорні свічки, що надають особливо грізного виразу його владному обличчю. Очі в нього сині, як незабудки, і повні глибокої меланхолії, навіть коли він чіпляє вас гаком, занурюючи його у ваше тіло, і у його очах спалахують два червоні вогники і запалюють їх жахним світлом. Гак міг би, не

змигнувши оком, роздерти вас на шматки, і водночас він втішається репутацією доброго оповідача. Але найбільший жах капітан вселяє саме тоді, коли поводиться особливо люб'язно. Він боїться лише одного – вигляду власної крові. В одязі наслідує стиль короля Чарльза II, бо колись хтось сказав, наче вони схожі. В зубах у капітана подвійний мундштук, змайстрований власноруч, завдяки якому він може курити дві сигари одразу.

Якось пірат Скайлайтс ненароком повалився на капітана і зачепив його гофрований комірець – і ось: гак вистрілює вперед, пробиває тіло наскрізь із характерним хрустом, лунає несамовитий крик, тіло відкидають набік, пірати переступають через нього і йдуть далі. А капітан навіть не вийняв сигари з рота. Це страхітливий чоловік, і Пітер супроти нього – просто комашка. То хто ж переможе?

Слідом за піратами, безгучно скрадаючись стежкою війни, невидимою для недосвідченого ока, ступають індіанці. В руках у них ножі і томагавки, оголені тіла розмальовані фарбами і натерті олією до блиску. Вони обвішані скальпами – і хлопчаків, і піратів, – щоб усі одразу бачили, що це войовниче плем'я пікканіні, і не плутали їх із якимись там м'якотілими делаварами чи гуронами. Тут і велетенський Маленький Барс, прикрашений такою купою скальпів, що вони навіть трохи заважають йому пересуватися, і Тигрова Лілея, гордо виструнчена, повноправна принцеса. Індіанці переступають через сухі галузки без найменшого звуку. Єдине, що можна почути, – це їхнє утруднене дихання, бо вони зараз трохи розжиріли від спокою і переїдання, але всьому свій час, і скоро вони повернуться до норми. Однак сьогодні це їхня найбільша небезпека. Індіанці зникають, ніби тіні.

Їхнє місце займає велика і різношерста процесія звірів: леви, тигри, ведмеді й тьма-тьменна менших тварин, які втікають від них. Усі ці хижаки, навіть людоїди, живуть пліч-о-пліч на своєму улюбленому острові. Цієї ночі вони дуже хочуть їсти.

Коли вже всі пройшли, з'являється остання постать – велетенський крокодил. Невдовзі ми дізнаємось, на кого він полює.

Першими випали з рухомого кола хлопчаки, посідавши на траву на галявині біля своєї підземної домівки. Вони дуже боялися піратів, тому хотіли, щоб Пітер швидше повернувся. Ледь-Ледь мріяв почути продовження розповіді про Попелюшку. Дуда запевняв усіх, що його мама дуже схожа на неї. Про мам вони могли поговорити тільки за відсутності Пітера – цю заборонену тему він вважав найбезглуздішою у світі. Чубчик ділився єдиним спогадом про свою маму, яка повторювала батькові, що дуже хоче мати свою чекову книжку. Чубчик не знав, що це, але був би щасливий подарувати її мамі.

Удалині почулася зловісна піратська пісня. Чубчик негайно помчав у розвідку, решта зникла у своєму дивовижному домі під землею через ходи, які капітан Гак марно шукав стільки днів і ночей. Це були дупла в семи великих деревах, у кожне з яких міг пролізти хлопчик.

Гостре око пірата Старкі вихопило з темряви Чубчика, що петляв між деревами, як заєць. Але залізним кігтем і моторошним голосом Гак заборонив йому стріляти, бо це б вивело на них індіанців Тигрової Лілеї. А капітан піратів не хотів попрощатися зі своїм скальпом. І понад усе бажав поквитатися з усіма сімома хлопцями. Та найбільше у світі Гак хотів дістатися до їхнього ватажка, Пітера Пена, що скалічив капітана, кинувши його руку крокодилові. Відтоді Гак боявся крокодила, якому так засмакувала правиця, що він усюди переслідує пірата, від моря до моря, від суші до суші.

Однак рептилія проковтнула годинника, який тепер цокає у неї в животі, тому Гак чує цокання і ховається. Понад усе капітан боїться дня, коли годинник зупиниться.

Випадково на галявині пірати натрапили на комин підземної оселі, який хлопчаки мали звичай затуляти грибом, коли поблизу снували вороги. Підслухавши, що Пітера Пена немає вдома, злочинці вигадали найпідступніший план.

– І приготуємо великий масний торт, багатоповерховий, з кремом, зверху посипаний зеленою цукровою пудрою. Там, унизу, має бути лише одна кімната, бо тут є тільки один комин. Цим дурним кротам навіть не вистачило розуму здогадатись, що їм зовсім не потрібен окремий вхід для кожного. Зразу видно, що вони ростуть без мам. Ми поставимо торт на березі в Затоці Русалок. Ці хлопці весь час плавають там і бавляться з русалками. Вони знайдуть торт і тут же зжеруть його весь, бо у них немає мами, яка сказала б їм, як небезпечно їсти багато масного торта з кремом.

Та тихеньке цок-цок, що наближалося, змусило піратів чимдуж чкурнути геть. Бо крокодил проминув індіанців, які зараз ішли слідами решти піратів – він упевнено повз услід за Гаком. Чубчика ж трохи не роздерла зграя вовків. І тоді хлопці згадали, що Пітер подивився б на хижаків крізь ноги! Це був найефективніший спосіб приборкання вовків, бо як тільки вони почали наступати на вовків таким жахливим способом – назадгузь, хижаки підібгали хвости й утекли. Аж раптом Чубчик побачив щось неймовірне.

– Велика біла пташка. Вона летить сюди.

– Що це за пташка, як ти думаєш?

– Не знаю, – перелякано відповів Чубчик. – Але вона така втомлена, летить і стогне: «Бідна Венді».

– Як? Бідна Венді?

– Я пригадую, – негайно підхопив Ледь-Ледь, – що є такі птахи, які називаються венді.

– Дивіться, ось вона летить! – закричав Кудрик і тицьнув пальцем у небо. Венді була вже майже у них над головами, і вони чули її жалібний стогін. Але виразніше звучав пронизливий голосок Дзеньки. Ревнива фея давно скинула дружню личину і нападала на свою жертву в польоті, як на живу мішень, при кожному дотику дошкульно щипаючи.

– Привіт, Дзенько, – гукали здивовані хлоп'ята.

У відповідь Дзенька продзеленчала:

– Пітер хотів, щоб ви стріляли у Венді.

Не в їхній натурі було ставити якісь запитання, коли Пітер віддавав наказ.

– Ми зробимо те, що хоче Пітер! – кричали наївні хлоп'ята. – Швидше, лук і стріли!

Усі, крім Дуди пострибали у свої дуплаві дерева. А він мав лук і стріли при собі, Дзенька це помітила і зловтішно потирала долоньки.

– Швидше, Дудо, мерщій, – кричала вона. – Пітер так зрадіє!

Дуда збуджено припасовував стрілу до лука.

– Геть з дороги, Дзенько, – гукнув він, випустив стрілу, і Венді, тріпочучи, впала на землю зі стрілою в грудях.

Розділ 6. Маленький будиночок

Дурненький Дуда почувався героєм над тілом Венді, мріючи, як Пітер буде ним пишатися. Хлопці з'юрмилися довкола Венді й дивилися на неї, довкола запанувала моторошна тиша. Якби серденько Венді билося, усі почули б його. Першим озвався Ледь-Ледь.

– Це не пташка, – промовив він переляканим голосом. – Я думаю, що це, мабуть, панна.

– Панна? – перепитав Дуда і затремтів усім тілом.

– І ми її вбили, – хрипкувато промовив Чубчик.

Всі поскидали шапки.

– Тепер я розумію: це за нею літав Пітер! – сказав Кудрик і в розпачі кинувся на землю.

– Це та панна, яка нарешті піклувалась би про нас, – сказав один із Близнюків, – а ти її вбив!

Хлопцям було шкода Дуду, але ще більше їм було шкода себе, і коли він підступив ближче, вони відвернулися від нього. Дуда побілів як полотно, але на його лиці проступила гідність, якої раніше не було.

– Що я наробив?.. – сказав він замислено. – Коли панна приходила до мене уві сні, я казав їй: «Дорога моя, люба мамонько», – а коли вона нарешті прийшла насправді, я взяв і застрелив її.

Він поволі пішов геть.

– Не йди, – співчутливо сказали друзі.

– Я мушу йти, – відповів він невпевнено. – Я так боюся Пітера.

І саме в цю трагічну мить усі почули звук, від якого серце мало не вискочило з грудей. Вони почули кукурікання Пітера.

– Пітер, Пітер! – усі впізнали його: він завжди так повідомляв про своє повернення.

– Сховаймо її, – заметушилися діти і поспішно збилися в коло біля Венді. Тільки Дуда стояв збоку. Знову пролунало дзвінке «ку-ку-рі-ку!» – і перед ними приземлився Пітер.

– Мої вітання, хлопці! – вигукнув він. Йому завчено помахали руками, і знову запала тиша.

Він насупився:

– Я повернувся! Чому ж ви не вітаєте мене?

Вони повідкривали роти, але вітальні вигуки так і не пролунали. А Пітер пропустив це повз увагу, поспішаючи поділитися грандіозними новинами.

– Друзі, в мене чудові новини! – вигукнув він. – Я нарешті знайшов для вас маму.

Жодного звуку, тільки глухий стук об землю – це Дуда впав на коліна.

– Хіба ви її ще не бачили? – спитав Пітер, і в його голосі забринів неспокій. – Вона якраз летіла сюди.

– От біда! – озвався один голос, а за ним другий: – Який нещасливий день!

Дуда встав.

– Пітере, – тихо сказав він, – я покажу тобі її. – І хоча інші ще заступали Венді, Дуда зробив перший крок зі словами: – Близнюки, відступіться, нехай Пітер подивиться сам.

Відтак хлопчаки розступилися, щоб Пітер міг усе побачити на власні очі; він трохи постояв мовчки – не знав, що робити далі.

– Вона померла, – сказав він збентежено. – Може, їй страшно бути мертвою?..

Він уже думав, було, летіти звідти геть, обернувши все на жарт, щоб тільки не бачити її, і потім ніколи більше й близько не підходити до того місця. Хлопчаки готові були піти за ним, якби він так вчинив. Але в грудях у Венді стриміла стріла. Пітер висмикнув її і побачив на ній мітку.

– Чия стріла? – суворо спитав він.

– Моя, Пітере, – зізнався Дуда і знову впав на коліна.

– О, підла твоя рука! – вигукнув Пітер і заніс стрілу, щоб вдарити винного нею, як кинджалом. Дуда навіть не здригнувся. Він випнув груди.

– Бий, Пітере, – промовив рішуче. – Не вагайся.

Двічі Пітер заносив стрілу, і двічі його рука падала.

– Я не можу вдарити, – з острахом сказав він, – щось ніби тримає мою руку.

Всі здивовано втупилися в нього – всі, крім Чубчика, який тим часом радісно дивився на Венді.

– Це вона тримає, – мало не підстрибнув він, – це панна Венді, погляньте: он її рука!

Радий вам повідомити, що Венді підняла руку. Чубчик схилився над нею і шанобливо прислухався.

– Здається, вона сказала: «Бідний Дуда», – прошепотів він.

– Вона жива, – коротко сказав Пітер.

Ледь-Ледь тут же загорлав:

– Панна Венді жива!

Тоді Пітер став на коліна, схилився над нею і побачив свій подарунок.

Пам'ятаєте – жолудь, який вона почепила на ланцюжок і повісила на шию, і так весь час носила?

– Бачите, – сказав він, – стріла влучила ось сюди. Це поцілунок, який я подарував їй колись. І тепер він врятував їй життя.

– Я пам'ятаю, що таке поцілунок, – втрутився Ледь-Ледь. – Дайте-но я подивлюся. Так, справді, це він і є.

Але Пітер його не слухав. Він просив Венді якнайшвидше видужувати, щоб можна було показати їй русалок. Звичайно, вона ще не могла нічого відповісти, бо була страшенно знесилена; зате згори долинали відчайдушні зойки.

– Чуєте? Це Дзенька, – сказав Кудрик. – Вона плаче, тому що Венді вижила.

І тепер вони вже змушені були розповісти Пітерові про Дзеньчин злочин, і ніхто ніколи не бачив Пітера таким сердитим.

– Послухай уважно, Майстринько Дзенько! – закричав він. – Я тобі більше не друг! Забирайся від мене назавжди!

Вона прилетіла до нього на плече і ревно просила пробачення, але Пітер весь час стріпував її. І тільки коли Венді знову піднесла руку, він пом'якшив свій вирок:

– Добре, хай не назавжди, а на цілий тиждень.

Ви думаєте, Майстринька Дзенька подякувала Венді за те, що та врятувала її? О ні, аж ніяк, ні за що вона не бажала собі такої ганьби. Феї справді чудернацькі створіння, і Пітер, який найкраще розумів їх, частенько давав їм лупня.

Хлопці були розгублені, бо не знали, що робити з Венді. Пітер зауважив, що нести її до підземної хатинки було б неввічливо. Він запропонував збудувати маленьку хатинку кругом Венді і принести для неї найкраще, що тільки знайдеться в їхньому підземеллі. Усі поринули в роботу, як кравці в останню ніч перед весіллям. І тут з'явилися сонні Джон і Майкл, які спали на ходу, ледве ступали крок і засинали знову. Пітер, якого брати впізнали, обмірював Венді стопами, щоб знати, який завбільшки будиночок їй знадобиться, щоб було й місце для стола і стільців. Пітер особливим командним голосом промовив, щоб новенькі теж допомагали на будові.

– Ми будуєм хатку для Венді, – пояснив Кудрик.

– Для Венді? – приголомшено пробурмотів Джон. – Але чому? Вона ж звичайна дівчина!

– Тому що ми, – пояснив Кудрик, – її піддані.

– Ви? Піддані Венді?

– Саме так, – ствердив Пітер. – І ви теж. Забирайте їх з собою!

Приголомшених братів запрягли до роботи – рубати і носити дерево.

– Найперше робимо стільці і піч, – наказав Пітер, – а потім довкола них збудуємо дім.

– Так-так, – сказав Ледь-Ледь, – саме так і будується дім; я тепер це потрохи пригадую.

Пітер наказав привести лікаря. Ледь-Ледь вдав його й повернувся з поважним виглядом у Джоновому циліндрі на голові. Пітер, на відміну від решти хлопчаків, частенько не відрізняв правду від вигадки. Часом це дратувало їх, наприклад, коли вони їли уявний обід. Коли ж хтось руйнував його вигаданий світ, то отримував від Пітера по ребрах. Лікар Ледь-Ледь приклав скельце до рота Венді, збрехав, що це їй допомогло, і наказав подати їй міцного бульйону в горнятку з дзьобиком. Зводячи будиночок, хлопчаки понад усе прагнули догодити Венді. Пітер жартома попросив її проспівати, який будиночок вона хотіла б мати. У своїй пісні дівчинка змалювала маленький гарненький дім з червоними стінами і дахом із моху, з великими гарними вікнами, у які зазиратимуть троянди, а визиратимуть діти. Уся компанія мерщій взялася уявно вирощувати найпрекрасніші в світі троянди попід стінами. Дітьми вирішили бути самі хлопці. Пітер власноруч поправляв останні штрихи. Ніщо не могло сховатися від його орлиного ока.

– Зараз ми всі маємо бути якнайкращими, – застеріг Пітер. – Бо перше враження – найважливіше.

Він зрадів, що ніхто не допитувався у нього, що таке перше враження, – хлопчаки дуже старалися бути найнайкращими. Він чемно постукав, і весь ліс довкола притих, і всі діти – не чути було ні звуку, тільки Майстринька Дзенька, спостерігаючи з високої гілки, голосно насміхалася.

Хлопчаків непокоїла єдина думка: що зараз станеться у відповідь на стук? І якщо відчинить панна, то на кого вона буде схожа?

Двері відчинилися, і вийшла панна. Це була Венді. Хлопці, всі як один, поскидали шапки. В очах її світився радісний подив, і це був власне той погляд, якого вони й сподівалися від неї.

– Де я? – спитала вона.

Звичайно, першим озвався Ледь-Ледь.

– Панно Венді, – поспішно сказав він, – ми для Вас збудували цей дім.

– О, скажіть, будь ласка, що він Вам подобається! – нетерпляче вигукнув Чубчик.

– Прекрасний, гарнесенький будиночок, – сказала Венді, і це були саме ті слова, яких вони й сподівалися від неї.

– А ми – Ваші діти, – вигукнули Близнюки.

І всі вони впали на коліна й простягли до неї руки з благанням:

– О, панно Венді, будь нашою мамою!

– Я? – здивувалася Венді і вся аж засяяла. – Звичайно, мені страшенно приємно, але ж ви бачите, що я – зовсім маленька дівчинка. Зовсім недосвідчена.

– Це не важливо, – сказав Пітер, так, ніби саме він найбільше знав про це, хоч насправді саме він знав про це найменше. – Нам потрібна тільки всього-на-всього просто добра людина: щоб була нам, як мама.

– Дорогі мої дітки! – відповіла Венді. – Розумієте, я відчуваю, що я саме така і є.

– Така і є, така і є! – закричали всі разом. – Ми це зразу побачили.

– От і добре, – сказала вона. – Я буду дуже старатися. Ходіть-но сюди, неслухняні дітлахи; я знаю: у вас ноги мокрі. Але перед тим як повкладати вас спати, я ще встигну доказати казочку про Попелюшку.

І всі зайшли до будиночка. Не знаю, як вони там розмістилися, але в Небувалії все можливо. Це був перший із багатьох радісних вечорів, які вони провели разом із Венді. Невдовзі вона вже поклала їх спати у великому ліжку в домі під деревами, а сама пішла ночувати в Маленький будиночок; і Пітер пильнував поблизу з мечем напоготові, бо здалеку долинали звуки піратського бенкету і десь тут блукали вовки.

Маленький будиночок здавався таким затишним і безпечним у темряві: ясно світив вікнами і мальовниче димів комином, – але Пітер стояв на сторожі. (…)

Розділ 15. А тепер – або Гак, або я!

Дивні речі трапляються з нами на життєвій дорозі – а ми часом навіть не знаємо, що вони вже сталися. Так, наприклад, буває: раптом помічаєш, що вже не знати скільки недочуваєш на одне вухо – ну, скажімо, півгодини. Щось подібне пережив цієї ночі Пітер. Коли ми бачили його востаннє, він скрадався островом з пальцем на вустах і з кинджалом напоготові. Він бачив, як його обігнав крокодил, і спершу не зауважив нічого особливого, але потім його осінило: крокодил не цокає. Спочатку йому стало моторошно, але невдовзі він зробив слушний висновок, що це просто годинник зупинився.

Не заглиблюючись у те, що має відчувати жива істота, так раптово позбавлена свого найближчого супутника – свого внутрішнього голосу, Пітер почав міркувати над тим, як обернути цю катастрофу собі на користь, і вирішив… сам цокати, як той годинник, щоб хижаки думали, що він крокодил, і не чіпали його. Він цокав прекрасно, але… було одне але: крокодил теж почув цей звук і пішов за ним – чи то з метою знайти те, що загубив, чи просто з дружніх почуттів до чогось, що цокає, – ми про це ніколи не дізнаємося, оскільки він був тупою бестією.

Пітер дістався берега без пригод і пішов далі, у воду, ніби його ноги зовсім не відчули, що вступили в інше середовище. Так, буває, заходять у воду тварини, але люди – з тих, кого я знаю, – ніколи. Він плив і весь час думав тільки одне: «Тепер – або Гак, або я!» Пітер цокав так довго, що вже звик і навіть не помічав цього. А якби помітив, то перестав би, бо геніальна ідея проникнути на корабель за допомогою крокодилячого цокання ще не спала йому на гадку. Навпаки, він думав, що вилазить на борт нечутно, як мишка, і дуже здивувався, коли побачив, що пірати ховаються від нього, заступаючи собою Гака – такого наляканого, ніби він почув наближення крокодила.

Крокодил! Щойно Пітер згадав його, як почув цокання. Спочатку він подумав, що звук справді долинає від крокодила, і стрімко озирнувся. Цього було досить, щоб переконатися, що цокає він сам, і швидко

опанувати ситуацію. «Який же я розумний!» – тут же подумав він і подав хлопчакам знак утриматись від овацій.

Саме цієї миті Ед Тейнт, інтендант, вийшов із носового кубрика на палубу.

А зараз, шановні читачі, пора засікти час.

Пітер відважив Едові доброго бебеха. Джон поклав обидві долоні на рот злощасного пірата, щоб здушити його передсмертний стогін. Пірат повалився долілиць, а четверо хлопчиків підтримали його, щоб не зчинилося шуму. Пітер подав знак, і тіло викинули за борт. Пролунав сплеск, а потім – тиша…

Скільки часу знадобилося на це?

– Один, – Ледь-Ледь відкрив рахунок.

Без зайвого поспіху Пітер навшпиньки підійшов до каюти і зник у ній. Тим часом кілька піратів нарешті відважились озирнутися. Тепер кожен з них чув важкий подих іншого, а це означало, що те страхітливе цокання зникло.

– Він пішов, капітане, – сказав Смі, протираючи окуляри. – Все в нормі.

Гак поволі підвів голову, поправив комір і прислухався так пильно, що, мабуть, вловив би луну від цокання. Але звуку таки не було, і він рішуче випростався на повен зріст.

– Тоді давай, Джонні, дошку! – злісно вигукнув він. Його ненависть до хлопчаків вибухнула з новою силою, бо вони щойно бачили його безпорадність. Він загорлав жахливу пісеньку (…)

Щоб іще більше залякати полонених, він, забувши про гордість, горлав цю пісеньку, пританцьовуючи нібито на дошці, і корчив гримаси; а закінчивши, прохрипів:

– А хочете – перед тим як «прогулятися по дошці» – спробувати «кішечку», з дев'ятьма хвостиками і з дев'ятьма кігтиками?

І тут діти впали на коліна:

– Ні, ні! – благали вони так жалісливо, що жоден пірат не міг стримати посмішки.

– Принеси-но «кішечку», Джакесе, – скомандував Гак. – Вона в каюті.

Каюта! Але ж в каюті сидів Пітер! Діти багатозначно перезирнулися.

– Ага, – неуважно відповів Джакес і пішов виконувати наказ. Діти супроводжували його очима; вони навіть не розчули, що Гак знову затяг свою пісеньку, а його вірні пси підхопили її:

Дряпуча кішка в нас, гей-го,
Із дев'ятьма хвостами.
Коли подряпає кого –…

Що там було в останньому рядку, ми ніколи так і не дізнаємося, бо пісню обірвав моторошний зойк. Він прокотився судном і завмер. А тоді почулося кукурікання, таке близьке і зрозуміле для хлопчаків і таке страхітливе – ще гірше, ніж той зойк – для піратів.

– Що це було? – ревнув Гак.

– Два, – урочисто промовив Ледь-Ледь.

Італієць Чекко завагався на мить, а тоді почвалав до каюти. Він вийшов звідти, похитуючись, як п'яний.

– Що сталося з Біллом Джакесом, ти, собако? – прошипів Гак, нависаючи над ним.

– З ним сталося от що: він мертвий, забитий на смерть, – відповів Чекко безбарвним голосом.

– Білл Джакес загинув! – закричали вражені пірати.

– В каюті чорно, як у ямі, – мурмотів Чекко не дуже розбірливо. – Але там ховається щось страшне: ви чули – воно кукурікає!

Ні радість хлопчаків, ні опущені очі піратів – ніщо не сховалося від Гака.

– Чекко, – наказав він своїм найзалізнішим голосом, – вернись і приведи мені оте кукурікало.

Чекко, найхоробріший з хоробрих, заволав: «Ні, ні!» – і кинувся ховатись від капітана, але Гак покивав на нього кігтем.

– Ти ж погодився піти, правда, Чекко? – понуро спитав він.

І Чекко пішов, у відчаї жбурнувши зброю. Тепер було вже не до пісень: усі уважно прислухалися; і знову почули передсмертний зойк, і знову – кукурікання.

Ніхто не промовив і слова, крім Ледь-Ледя:

– Три, – сказав він.

Гак жестом прикликав до себе своїх вірних псів.

– Тисяча чортів і смола пекельна! – проревів він. – То хто ж принесе мені оте кукурікало?

– Почекайте, хай-но вийде Чекко, – гаркнув Старкі, і решта піратів зчинили галас.

– Здається, я чув, що ти, Старкі, готовий ризикнути, – промовив Гак солоденько.

– Ні, хай йому грець! – вигукнув Старкі.

– Мій кіготь підказує, що ти таки підеш, – промовив Гак і підійшов до нього впритул. – Старкі, невже тобі хочеться пожартувати з кігтем?

– Я краще повішусь, ніж зайду туди, – вперто повторив Старкі і знову відчув підтримку команди.

– Це що, заколот? – муркнув Гак ще лагідніше, ніж перед тим. – А Старкі – заводій?

– Пощадіть, капітане! – скривився Старкі, і всі затремтіли.

– Потиснемо один одному руки, Старкі, – сказав Гак і простягнув йому свій кіготь.

Старкі озирнувся в пошуках допомоги чи підтримки, але ніхто не дивився на нього. Він позадкував, Гак почав наступати, і червоний вогник блимнув йому в очах. З відчайдушним криком пірат стрибнув на Довгого Тома і кинувся в море.

– Чотири, – сказав Ледь-Ледь.

– Ну а тепер, – люб'язно промовив Гак, – може, ще хто-небудь хоче бунтувати?

Капітан схопив ліхтар і загрозливо підніс кіготь.

– Добре, я сам добуду оте кукурікало! – сказав він і пішов у каюту.

«П'ять!» – Ледь-Ледь так хотів промовити це. Він навіть завгодя облизав губи, щоб бути готовим, – але Гак вийшов, щоправда, похитуючись і без ліхтаря.

– Щось загасило світло, – процідив він трохи невпевнено.

– Щось! – вторував йому Муллінз.

– А що там з Чекко? – запитав Нудлер.

– Він мертвий – так само, як і Джакес, – коротко відповів Гак.

Його небажання повертатися в каюту неприємно вразило всіх, і знову почулися обурені вигуки. Всі пірати відзначаються забобонністю, і Куксон репетував:

– Знаєте, кажуть, що коли на борту з'являється хтось невідомий – це значить, що корабель проклятий!

– Я чув, – пробурмотів Маллінс, – що той «хтось» завжди з'являється тоді, коли піратський корабель приречений. У нього був хвіст, капітане?

– Кажуть, – додав ще хтось, сердито зиркаючи на Гака, – що він завжди буває схожий на найлютішого пірата на кораблі.

– А в нього був кіготь, капітане? – нахабно спитав Куксон.

І тут усі, один за одним, здійняли крик: «Наш корабель проклятий!» А діти, звичайно ж, не могли стримати радісних вигуків. Гак досі вже майже забув про своїх полонених, але тепер повернувся до них, і лице його просвітліло.

– Хлопці, – гукнув він своїй команді, – в мене ідея! Відчиніть каюту і киньте туди дітей. Нехай вони б'ються з тим, хто там сидить, не на життя, а на смерть. Якщо вони вб'ють його – тим ліпше; якщо ж воно повбиває їх – теж непогано.

Востаннє його вірні пси захоплювалися ним і віддано виконували його розпорядження. Хлопчаки нібито впиралися, тож їх насилу ввіпхнули в каюту і замкнули двері.

– А тепер послухаймо! – гаркнув Гак.

Усі завмерли.

І ніхто, ні один не смів глянути на двері. Ні, хтось один смів – і це була Венді, весь час прив'язана до щогли. Їй було байдуже до зойків і кукурікань – вона чекала появи Пітера.

Довго чекати не довелося. У каюті він знайшов те, що шукав, – ключі від наручників, – звільнив дітей, і тепер вони прокралися назовні, озброєні тим, що кому вдалося підібрати. Спершу Пітер знаком велів їм сховатися, а сам пробрався до Венді, перерізав мотузки і – далі. Мабуть, не було б нічого простішого, ніж усім разом втекти з корабля. Але одне стояло на перешкоді: страшна присяга Пітера: «Або Гак, або я!» Він звільнив Венді і пошепки наказав їй сховатися разом з усіма, а сам став при щоглі і загорнувся у її плащ, щоб бути схожим на неї. Потім набрав повні легені повітря і закукурікав. Для піратів цей крик означав, що всі хлопчики в каюті вже вбиті. Їх охопила паніка.

Гак спробував підбадьорити своїх підлеглих, але вони, як ті собаки, за яких він їх мав, тепер показували йому ікла; і він добре знав, що досить тільки відвести очі, як вони тут же накинуться на нього.

– Хлопці, – сказав він улесливо, але готовий безстрашно дати відсіч, якщо доведеться. – Я думав над цим. На нашому кораблі є хтось, хто приносить нещастя.

– Ага, – проревли вони, – людина з гаком.

– Ні, хлопці, це дівчинка. Ніколи фортуна не сприяла тим піратським кораблям, на борту яких була жінка. Ми врятуємось, коли вона зникне.

Дехто з них пам'ятав, що те саме колись казав Флінт.

– Можна спробувати, – з деяким сумнівом погодились вони.

– За борт її! – крикнув Гак, і пірати накинулись на постать у плащі.

– Немає нікого, хто міг би Вас врятувати, панночко, – глумливо прошипів Муллінз.

– Є! – відповіла постать.

– Хто це?

– Це Пітер Пен – месник! – почулася вражаюча відповідь.

І з цими словами Пітер скинув плащ.

Тепер усі зрозуміли, ким був той, хто вбивав піратів у каюті; двічі Гак пробував щось сказати, і обидва рази безуспішно. В ту страшну мить, я думаю, його крижане серце розбилось. Нарешті він здобувся на крик:

– Розрубайте його надвоє! – але не досить переконливо.

– Вперед, друзі, на піратів! – продзвенів голос Пітера, і на кораблі забряжчала зброя!

Якби пірати трималися купи, вони точно перемогли б. Але бій застав їх зненацька, і вони заметушилися, заметалися туди-сюди, як божевільні, і кожен думав, що він єдиний з команди лишився живим. Пірати були дорослі чоловіки і, безперечно, сильніші за хлопчаків, але вони весь час тільки оборонялися, дозволивши хлопчакам виступати проти них парами і вибирати жертву. Дехто з піратів стрибав у море, інші ховалися по темних закапелках, де їх знаходив Ледь-Ледь, який не бився зброєю, а ходив собі з ліхтарем, світив ворогам у вічі, засліплював їх, і вони, як достиглі плоди, падали на ножі інших хлопців. Але один рівномірний звук пробивався навіть крізь брязкіт зброї, зойки і плюскіт води. Це Ледь-Ледь монотонно відлічував: п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять, десять, одинадцять. Думаю, всі вже були мертві, коли дика хлоп'яча компанія обступила Гака: він, здавалося, був заворожений від смерті.

Діти перебили всіх його вірних псів, але, здавалося, один цей чоловік гідний цілої зграї. Знову і знову вони наступали на нього, та знову і знову він відвойовував свої позиції. Він зачепив на гак одного хлопчика, підняв його і використовував як щит. Тоді, обтерши свій меч об Муллінза, у бій вступив ще один, вигукнувши:

– Друзі, ховайте зброю, він мій!

Таким чином зненацька Гак опинився віч-на-віч з Пітером. Усі інші розступилися і утворили коло. Довго ці двоє дивились один на одного

– Гак ледь помітно тремтів, а на обличчі Пітера грав дивний усміх.

– Ну що, Пене, – сказав нарешті Гак, – бачиш, що ти наробив?

– Так, Джеймсе Гак, – пролунала сувора відповідь, – бачу, що я наробив.

– Ти, зухвалий і нахабний хлопчиську, – сказав Гак, – готуйся зустріти свою смерть!

– Ти, похмурий і злючий дядьку, – відповів Пітер, – я тебе переможу!

Без зайвих слів вони почали поєдинок і спочатку билися на рівних. Пітер був чудовим фехтувальником і відбивав удари з неперевершеною спритністю. Час від часу він навіть застосовував хитромудрий маневр з випадом, який мав би припинити спротив ворога. Але Пітер був маленький, мав коротші, ніж у його суперника руки, і це ставило його в програшні умови, не даючи змоги встромити лезо у ворога. Гак трохи поступався йому спритністю, але не майстерністю, змушував Пітера, сподіваючись раптово все закінчити своїм улюбленим ударом, який колись давно перейняв від Барбекю в Ріо-де-Жанейро. Але, на диво, Пітер знову і знову відбивав цей удар. Тоді капітан піратів вирішив врешті покінчити з цим і завдати смертельного удару залізним кігтем, але Пітер встиг випорснути з-під руки і у відчайдушному випаді штрикнув суперника під ребра. Від вигляду власної крові, специфічний колір якої – ви пригадуєте – був нестерпний для Гака, шабля випала з його руки, і він здався на ласку Пітера.

– Давай! – закричали хлопчаки в один голос, але Пітер величним жестом запросив супротивника підняти зброю.

Гак негайно скористався нагодою, але трагічне відчуття, що Пітер демонструє вишукані манери, не давало йому спокою. Донині він думав, що змагається з якимось недолюдом, але тепер на нього накотилися ще гірші підозри.

– Пене, хто ти такий? – прохрипів він.

– Я юність, я радість, – відважно відповів Пітер, – я пташеня, що проклюнулося з яйця.

Це, звичайно, була нісенітниця, але ці слова довели нещасному Гакові, що Пітер і сам не знав до ладу, хто він і що він. А це вершина, пік гарних манер.

– Захищайся! – у відчаї крикнув Гак.

Тепер він бився, як людина-меч, і кожен удар його жахливої зброї міг розрубати надвоє будь-якого воїна, який би під нього потрапив. Але Пітер кружляв довкола, і ніби сам вітер відносив його з небезпечного місця. Знову і знову хлопчик кидався на ворога і ранив його. Тепер Гак змагався без надії на перемогу. Його пристрасне серце вже не просилося жити – у нього лишилась єдина мрія: перш ніж захолонути навіки, впіймати Пітера на поганих манерах. Несподівано капітан покинув двобій, кинувся до порохового складу і підпалив порох.

– Через дві хвилини, – вигукнув він, – корабель розлетиться на друзки!

Отепер, тепер, думав він, Пітер покаже своє справжнє лице. Але тут Пітер вийшов зі складу з запалом в руках, і спокійнісінько викинув його за борт. А які ж манери демонстрував сам Гак? Ми вважали його зіпсованим чоловіком і зовсім не симпатизували йому, однак зараз можемо порадіти, що перед смертю він залишився вірний традиціям своєї раси. Хлопчаки літали довкола нього, знущалися, насміхалися, а він нетвердо ступав по палубі, безпомічно відмахуючись від них, і думками був уже не тут. Його думки відлетіли далеко в минуле, на стадіони минулого, до успіхів минулого, до вболівання за улюблену футбольну команду минулого. І при цьому черевики його були в порядку, і жилетка була в порядку, і краватка його була в порядку, і навіть шкарпетки.

– Джеймсе Гак, у Вашій постаті є все-таки щось героїчне. Прощавайте.

Отже, ми підійшли до його останньої хвилини. Побачивши Пітера, який поволі летів на нього з кинджалом напоготові, Гак вистрибнув на фальшборт, щоб звідти кинутися в море. Він не здогадувався, що там чигає крокодил, оскільки ми передбачливо зупинили годинник, щоб вберегти його від страху: невеличкий знак уваги насамкінець. Гак дочекався останнього тріумфу, і, думаю, не слід його осуджувати за це. Стоячи на фальшборті, він через плече побачив у повітрі Пітера, і ніби підставив себе під його ногу. І так Пітер штурхонув його ногою замість того, щоб вдарити кинджалом: так, це був прояв поганих манер. Так здійснилася остання Гакова мрія.

– От тобі й маєш! – іронічно крикнув він наостанок і стрибнув крокодилові в пащу.

Так загинув Джеймс Гак.

– Сімнадцять, – проспівав Ледь-Ледь (…)

Венді, зрозуміло, весь час стояла збоку і не брала участі в битві, тільки стежила за Пітером блискучими очима. Але тепер, коли все скінчилося, вона знову виступила вперед. Вділила усім порівну похвал і чарівно здригнулася, коли Майкл показав їй те місце, де він убив якогось пірата. А потім вона повела всіх у Гакову каюту і вказала на його годинник, що висів на гвіздку. Годинник показував пів-на-другу.

Така пізня година, а вони ще не сплять! Оце так пригода! Венді швиденько повкладала всіх у піратські ліжка – всіх, окрім Пітера: він походжав по палубі туди-сюди, аж поки нарешті там і заснув біля Довгого Тома. Вночі йому знову щось наснилося, і він довго кричав уві сні, і Венді колисала його на колінах.

(Переклад Наталі Трофим)

CLASSROOM

УСНО

1.Розкажіть про життя сім'ї Дарлінгів.
2. Як ставився пан Дарлінг до дітей і дружини?
3. Як жилося в сім'ї Дарлінгів дітям? Як ставилися вони до батьків?
4. Чому пан Дарлінг вигнав Нану на подвір'я?
5. Чому батько втратив довіру дітей?
6. Хто такий Пітер Пен?
7. Чому фея Дзінька прилетіла разом із Пітером?
8. Чому капітан Гук понад усе прагнув здолати Пітера Пена?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

9. Поясніть, що привело Пітера Пена у кімнату дітей Дарлінгів.
10. Прочитайте опис Небувалії. Прокоментуйте.
11. Як ставилися хлопчики з Небувалії до панни Венді? Поясніть.
12. Поміркуйте про характер і поведінку Пітера Пена. Яких «дорослих» здібностей не було у хлопця?

ПИСЬМОВО

13. Напишіть коротку розповідь про Пітера Пена або про Венді Дарлінг.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

14. За допомогою інтернету перегляньте кінофільм «Пітер Пен» (Австралія, Велика Британія, США, 2003 р., режисер Пол Джон Хоган). Порівняйте його з повістю Джеймса Метью Баррі «Пітер Пен і Венді».

ДОСЛІДЖЕННЯ

15. Виразно прочитайте в особах уривок «Перша зустріч Пітера Пена і Венді». Дослідіть риси характеру персонажів, що виявляються у їхніх учинках.

ВАША ТВОРЧІСТЬ

16. Створіть асоціативний кущ «Пітер Пен, чарівний хлопчик». Прокоментуйте.
17. Намалюйте портрет/портрети героя/героїв твору, що вас найбільше вразили.

ПРОЄКТ

18. Створіть проєкт «Чарівний острів Небувалія: реальність, вигадка чи сон?»

У КОМАНДІ

19. Об'єднайтеся в групи. Створіть схему «Світ дітей і світ дорослих у повісті Джеймса-Метью Баррі «Пітер Пен і Венді».

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

20. Чому Пітер Пен не хотів дорослішати? Як ставитеся до дорослішання ви, ваші друзі?
21. Чи зустрічалися вам у житті люди, подібні на пана Дарлінга? Порадьте йому, що потрібно зробити, щоб повернути довіру дітей.
22. Поміркуйте про взаємини в родині Дарлінгів. Чи можна її назвати щасливою? Обґрунтуйте.
23. Сформулюйте власні поради сім'ям, у яких пануватимуть радість і щастя.

Гаррієт Бічер-Стоу
(1811-1896)

Ця маленька жінка написала книгу
про найдорожче – людську Свободу.
Марк Твен

Книга письменниці Гаррієт Бічер-Стоу «*Хатина дядька Тома*» має незвичайну долю. Цей художній твір вплинув на історію Сполучених Штатів Америки. «Якого кольору людська душа?» – сміливо запитала Бічер-Стоу своїх співвітчизників і відкрила їм усю глибину страждань афроамериканців. Її слова, як дзвони, пролунали над країною, де тоді панувало рабство, фізичне й моральне приниження людей. Кілька років по тому країна була охоплена вогнем великої Громадянської війни: демократична Північ повстала проти рабовласницького Півдня. З того часу боротьба за свободу не припинялася, поки в США не перемогли демократичні цінності.

Гаррієт-Елізабет Бічер народилася в м. *Лічфілд (США, штат Коннектикут, США)* в родині священика. Батько й матір прищепили дітям глибокі релігійні почуття, любов до рідної країни, відповідальність за свої вчинки. Вразлива Гаррієт на все життя запам'ятала проповіді батька про захист рабів, а також про необхідність подолання жорстоких законів у суспільстві.

Гаррієт дуже любила вчитися, з 13 років вона навіть викладала латину в школі, де працювала вчителькою її старша сестра. А ще Гаррієт багато читала, писала наукові роботи на релігійні й історичні теми.

1832 р. родина переїхала до м. *Цінціннаті (США, штат Огайо)* на кордоні Півдня і Півночі Америки. Знущання над безправними рабами тут були дуже поширеними, і вся родина постала на їх захист. Гаррієт допомагала переховувати невільників-утікачів, навчала їхніх дітей грамоти, активно виступала проти гноблення однієї людини іншою.

Згодом Гаррієт вийшла заміж за священика *Кальвіна Стоу*, котрий став для неї духовною опорою. Незважаючи на домашні клопоти – у подружжя було семеро дітей, чоловік підтримував дружину в її літературній праці та громадській діяльності. Гаррієт Бічер-Стоу всім серцем уболівала за принижених і безправних. Разом із подругою вона здійснила небезпечну поїздку Півднем Америки. Там жінки вивчали умови життя й праці рабів, спілкувалися з місцевими мешканцями й работорговцями, ретельно занотовуючи факти насилля й беззаконня. Усі ці матеріали письменниця збирала для своєї майбутньої книги.

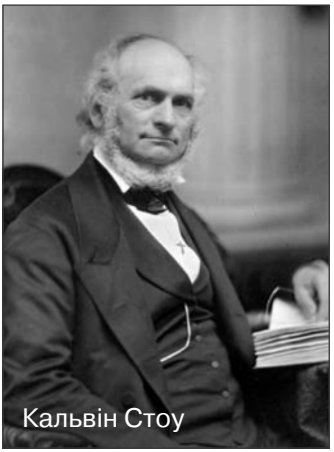
Кальвін Стоу

Барви художнього твору «Хатина дядька Тома» (1851)

Історія дядька Тома, його родини, друзів і господарів нікого не може залишити байдужим, адже письменниця постійно звертається до читачів у пошуках співчуття й милосердя. Твір Гаррієт Бічер-Стоу спрямований проти расизму, він захищає не тільки права афроамериканців, а й честь і гідність кожного громадянина великої держави – Сполучених Штатів Америки, головним здобутком якої є демократія.

Американська письменниця Гаррієт Бічер-Стоу та її роман залишилися в історії літератури як приклад реальної сили слова, здатного зламати найміцніші кайдани і захистити найцінніше – людську свободу.

Сила впливу роману «Хатина дядька Тома» полягає не тільки в тих драматичних історіях, які талановито змалювала Гаррієт Бічер-Стоу. Цей твір вирізняється з-поміж інших емоційністю й задушевністю розмови авторки з читачем. Із самого початку розповіді вона попереджає, що очікує щирих почуттів і великої душевної роботи від читачів: «Легко про це читати, та переживати – аж ніяк…». Письменниця постійно нагадує, що без наших душевних і сердечних переживань книжка втратить свій головний сенс і призначення. Авторка запрошує придивитися до помешкання персонажів: «А тепер, читачу, ласкаво просимо до самої хатинки». Вона закликає до співчуття, коли її герої страждають: «Якщо ви, читачу, хотіли б збагнути, як тяжко тим, котрих продавали на південь… ». Просить розсудити: «А ви, читачу, як гадаєте?». Така увага і довіра з боку мисткині поступово перетворює читачів на її однодумців і товаришів, які сповнюються протестом проти будь-яких форм насильства.

Літературна мандрівка

Боротьба з рабством у США

Рабство має давнє історичне коріння. На дешевій праці рабів міцнішали держави Старого Світу: Греції, Риму, Єгипту. Нова хвиля рабства прийшла до Америки у зв'язку з появою колоній, коли могутні держави отримали владу над населенням Індії, Африки, Північної Америки. Продаж і купівля живих людей викликали обурення серед прогресивних митців, священиків, політиків. Вони засуджували рабство, активно протестували проти нього, закликали людей різних рас і національностей до боротьби з цим ганебним явищем. Рабство в США існувало до середини XIX ст. і лише 1865 р., після завершення Громадянської війни (1861-1865), був прийнятий закон про його скасування. Автором цього закону, що поклав шлях демократичним змінам у суспільстві, став президент США Авраам Лінкольн. 19 червня 2009 р. (за часів правління першого в історії США президента-афроамериканця – Барака Обами) Сенат США від імені американського народу уперше попросив вибачення в усіх афроамериканців за несправедливість і жорстокість стосовно них.

Любіть Україну

Переклади твору «Хатина дядька Тома» українською мовою

Книга Гаррієт Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома» допомагала не тільки американцям, а й людям інших країн, боротися із рабством. Ще за життя письменниці роман із захопленням читали в Україні, де на той час панувало кріпацтво. Перший український переказ роману було зроблено Марією Грінченко 1918 року під назвою «Томова хатка». Українською твір перекладали Олекса Діхтярь, Володимир Митрофанов, Л. Кузнєцова.

Хатина дядька Тома
(Уривки)
Розділ IV
Вечір у хатинці дядечка Тома

Готуємося до читання

Прочитайте портрет дядька Тома. Про які риси характеру героя відразу повідомляє авторка?

Читаємо з розумінням

Дядько Том жив у невеличкій дерев'яній хатинці, що стояла неподалік від «панських хоромів», як негри зазвичай називають будинок своїх господарів. Перед хатинкою красувався чепурненький садочок із грядками, де дбайливо вирощували полуницю, малину і чимало інших ягід та овочів. Пишні помаранчеві бегонії і в'юнкі рожі сплелися у таке щільне мереживо, що за ними майже не було видно фасаду хатинки. У квітнику

барвисто усміхалися своїм цвітом майорці, нагідки, петунії та вербена, сповнюючи радістю і гордістю серце тітоньки Хлої, дядечкової дружини.

А тепер, читачу, ласкаво просимо до самої хатинки.

У панському домі скінчилася вечеря, і тітонька Хлоя, яка була головною на кухні і керувала приготуванням страв, залишила прибирання і миття посуд кухарчукам, а сама пішла до своїх затишних володінь «погодувати старого і дітей». Тож навіть не сумнівайтеся, що це саме вона стоїть біля кухонної печі і пильнує за тим, що шкварчить у пательні, час від часу піднімаючи кришку і випускаючи на волю апетитні аромати, які свідчать, що там готується щось смачненьке.

Обличчя тітоньки Хлої, кругле і чорне, так вилискує, ніби його змащено яєчним білком, як чайні сухарики, які вона полюбляє готувати. На голові у неї чистенький накрохмалений картатий тюрбан. Вона має спокійний і радісний вигляд, навіть дещо самовдоволений. Та це не дивно для жінки, яка славиться найсмачнішими стравами в усіх довколишніх маєтках. (…)

І цього вечора тітонька Хлоя зосереджено заглядала до каструлі. Вона займатиметься цією милою її серцю справою, поки ми з вами, читачу, не оглянемо усієї хатинки.

В одному куті хижі стоїть ліжко, акуратно застелене білосніжним покривалом. Перед ліжком – великий килим, що мав би засвідчувати про те, що тітонька Хлоя не остання людина в цьому світі. Цей куток – особиста територія господині, тож він вельми шанований і якомога ретельніше оберігається від дитячих наскоків і дурощів. Взагалі ця частина кімнати слугує не будь-чим, а вітальнею. Під протилежною стіною кімнати – ще одне, дещо скромніше ліжко. Воно, мабуть, спальне. Стіну над кухонною піччю прикрашено кольоровими літографіями із мотивами біблійних сюжетів та портретом генерала Вашінґтона, виконаним у досить самобутньому стилі. Якби цьому добродієві пощастило побачити той шедевр, то його довго довелося б переконувати, що на ньому зображений саме він.

Того вечора, якого ми непрохано завітали у гості до цієї хатинки, на дерев'яній лавці в кутку сиділо двоє круглолицих кучерявих хлоп'ят із блискучими чорними очима. Вони з цікавістю спостерігали, як їхня крихітна сестричка робить перші самостійні кроки. Вона спиналася на ніжки, силуючись хоча б на мить утримати рівновагу, та все одно щоразу падала на підлогу. Кожне таке падіння активно обговорювали глядачі, але це зовсім не заважало їй продовжувати свої спроби.

Перед піччю стояв стіл, по всьому було видно, що він старий і немічний. Але його болячки, набуті віком і працею, турботливо прикривала собою його подруга-скатертина. Вона теж не ледарювала: на ній красувалися чашки, тарілки та інший посуд, зібраний із залишків різних сервізів, – усе це чекало вечері. За столом сидів найкращий слуга містера Шелбі, дядько Том, якого ми опишемо читачеві якомога детальніше, адже він – головний герой нашої розповіді. Отже, дядько Том –

міцний мужчина, кремезний, широкоплечий, із типово африканськими рисами обличчя, яке світиться мудрістю, теплом і добродушністю. Увесь його образ сповнений власної гідності, довірливості і водночас душевної простоти.

Дядечко Том сидів і пильно дивився на грифельну дошку, що лежала перед ним. На ній він повільно і старанно виводив літери під наглядом містера Джорджа, веселого тринадцятирічного хлопчака, який добре усвідомлював свою відповідальність як вчителя грамоти.

– Не так, дядечку Томе, не так, – терпляче мовив юний учитель, побачивши, що дядько Том старанно виводить літеру «Е» задом наперед. – У тебе вийшла цифра «3».

– Та невже? – вигукнув із повагою і захопленням чоловік, спостерігаючи, як вправно молодий господар пише спершу літеру «Е», а за нею цифру «3», щоб він міг побачити, чим вони різняться.

Потім дядько Том взяв товстими зашкарублими пальцями грифель і так само ретельно, як досі, заходився писати. (…)

– Таких розбишак світ не бачив! – з ніжністю у голосі мовила тітонька Хлоя і, змочивши водою з тріснутого чайника старенький сірий рушничок, витерла ним замурзані ручки і обличчя доні. Потім вона посадовила її на коліна Томові, а сама заходилася прибирати зі столу посуд. Дівчинка, не гаючи часу, ухопила батька за носа і натхненно запустила свої пухкенькі рученята у кучеряву копицю його волосся, щосили за неї смикаючи.

– Оце бешкетниця! – вдоволено крекнув Том, тримаючи доню перед собою на витягнутих руках. Потім чоловік посадив її собі на плечі і почав хвацько стрибати, тупцяти і витанцьовувати кімнатою.

Це видовище захопило усіх: юний Джордж розмахував хустиною, Моз і Піт (вони повернулися, зацікавившись веселим гамором, що линув із хатини) бігали і ревли, вдаючи ведмедів, і лише тітонька Хлоя удавано гнівалася, що у неї «голова на плечах не тримається» через цей тарарам. Але оскільки голова її щодня якимсь чином таки поверталася на своє місце, це не розчулило нікого з присутніх, і веселощі у хатині стихли лише тоді, коли всі добряче потомилися від крику, біганини і танців. (…)

Через певний час у хатинці дядька Тома зібралися негри різного віку, від старенького вісімдесятилітнього дідуся до юнаків із дівчатами. (…)

У релігійних питаннях дядько Том вважався мало не духовним пастором усієї околиці. Високі моральні принципи, мудрість цієї людини природно спонукали його старших і молодших друзів ставитися до нього, як до священика, з особливою повагою, а зрозумілість і душевність його проповідей, безсумнівно, могла б розчулити навіть вчених людей. Та апогею проникливості він досягав під час молитви. Щось більш зворушливе, ніж серйозність і одухотвореність його молитви, годі собі уявити. Він так глибоко сприймав окремі фрази зі Святого письма, що вони ніби ставали його власними і у молитвах звучали дуже органічно.

Розділ XII
Трохи інформації про один цілком законний бізнес

Готуємося до читання

У яких художніх деталях ви помітили авторське ставлення до персонажів і подій?

Читаємо з розумінням

(…) Наступного ранку, близько одинадцятої, біля приміщення суду зібралася публіка. Люди по-різному очікували початку аукціону: хто палив, хто жував тютюн, плюючись навсібіч, хто лаявся, а деякі просто спілкувалися. Негри, яких зараз повинні були пустити з молотка, сиділи неподалік і впівголоса перемовлялися. Жінка на імя Агар була типовою негритянкою. Вона виглядала старшою за свій вік. Мабуть, виснажлива праця і хвороби зарано зробили з неї стару бабу. Достатньо було одного поверхневого погляду на цю жінку, аби зрозуміти, що вона майже не бачить, а її ноги й руки нещадно скрутив ревматизм. Поряд з нею був її син Альберт. Виглядав він розумним хлопчиною. Він – єдина дитина з великого колись сімейства, яка досі залишалась при матері, решту одного за одним продали на Південь. Мати тремтячими руками чіплялася за сина і щосили намагалася роздивитися кожного, хто підходив оглядати його.

– Не бійся, тітонько Ангар, – заспокоював її найстарший із виставлених на продаж мужчин-негрів. – Я замовив у містера Томаса словечко за тебе. Він обіцяв, якщо вийде, продати вас одному господарю.

– Хто каже, що я ні на що не здатна, – схвильовано говорила стара, здіймаючи тремтливі руки. – Я і куховарити, і посуд мити, і прати можу. Чого б таку й не купити за копійки? Ти їм так і скажи. – І вона вирішила ще раз повторити: – Так і скажи їм. (…)

– Ану, хлопче, – сказав аукціоніст, тягнучись молоточком до Альберта, – Покажись, пройдися уперед.

– Виставте нас разом… Разом! Будьте такий ласкавий, пане! – благала стара, намертво вчепившись у синову руку.

– Ану киш! – безжально крикнув аукціоніст, грубо відпихаючи її. – Ти завершатимеш торги. А ти, чорнопикий, піднімайся! – верескнув він, підштовхуючи Альберта до помосту.

Позаду них пролунав розпачливий стогін. Хлопчина озирнувся, але зупинитися не міг, тож, змахнувши сльози зі своїх довгих чорних вій, заскочив на помост.

Його прекрасне гнучке тіло, живий колір обличчя змушував покупців за нього добряче поторгуватися. Він кожного разу перелякано дивився туди, звідки лунав вигук. І ось аукціоніст вдарив молотком – Альберта купив Гейлі. Його спихнули з помосту до нового власника. Він на мить спинився, щоб подивитися на матір, яка, тремтячи, тягнулася до нього усім своїм тілом.

– Пане, купіть мене, заклинаю вас іменем Бога… Купі-і-іть! Я без нього помру!

– У мене теж довго не витримаєш, – відрізав Гейлі. – Відчепися! – кинув він, повернувшись до нещасної жінки спиною.

Стару теж продали швидко. Її за безцінь купив співрозмовник Гейлі, мабуть, схильний до співчуття. Поволі натовп почав розсмоктуватися.

Розділ XXV
Маленька проповідниця

Готуємося до читання

Які християнські цінності втілює образ Єви?

Читаємо з розумінням

(…) Діти сиділи на підлозі обличчям одна до одної. Топсі вперто зберігала на обличчі свій насмішкувато-лукавий вираз, а Єва, схвильована, дивилась на неї очима, повними сліз.

– Топсі, чому ти така неслухняна? Невже ти нікого не любиш, Топсі, і зовсім не хочеш виправитися?

– Я не розумію, як це – любити. Ну, льодяники я люблю, солодощі різні, а людей?..

– Ну, тата і маму ти любиш?

– Їх у мене ніколи не було. Я ж вам про це казала, міс Єво.

– Вибач, казала, – сумно погодилась Єва. – А у тебе були сестри чи друзі?

– Ніколи нікого у мене не було, – відрізала Топсі.

– Якби ти захотіла виправитися, постаралась би…

– Та я ж усе одно залишуся негритянкою, як би не старалася! – сказала Топсі. – Вони нас б'ють, думають, що здеруть чорну шкіру, а під нею – біла, і тоді ми змінимося. Але там лише м'ясо та кров…

– Бідолашна Топсі… – не стримуючи сліз, поспівчувала Єва. – Але це нічого, що ти чорна, Топсі. Міс Афелія тебе полюбила б, якби ти її слухалася.

Топсі розсміялася тим уривчастим коротким смішком, який означав недовіру.

– Не віриш? – запитала Єва.

– Ні! Вона мене ненавидить, бо я негритянка. Їй краще до жаби доторкнутися, ніж до мене. Ніхто не любить негрів…І нехай! Мені байдуже! – вигукнула Топсі, почавши насвистувати веселий негритянський мотив.

– Топсі, бідненька, та я тебе люблю! – щиросердно сказала Єва і поклала свою тонку прозору ручку їй на плече. – Я люблю тебе, бо ти самісінька, без мами і тата, без друзів, бо ти нещасна. Мені так хочеться, щоб ти була хорошою. Я дуже хвора, Топсі, і мені вже недовго залишилося жити. Мені так би хотілося, щоб ти виправилася. Постарайся, будь ласка, хоча б заради мене. Адже ми з тобою скоро розстанемося…

З круглих очей чорнушки Топсі полилися сльози. Великі каплі градом падали на ласкаву Євину руку. Тієї хвилини промінь віри та любові дістався її душі! Вона вперлася головою у коліна і розплакалася навзрид, а дівчинка, яка схилилась над нею була, мов янгол, який рятує грішника.

– Бідолашна Топсі! – говорила Єва. – Хіба ж ти не знаєш, що Христос любить усіх однаково? І нас обох теж. І я тебе люблю, але його любов сильніша, бо він кращий, добріший. Він допоможе тобі виправитися, тож колись ти потрапиш на небо і станеш янголом. Те, що у тебе чорна шкіра, нічого не значить. Тільки подумай, Топсі, ти будеш як ті світлі духи, про яких співає дядечко Том!

– Міс Єво! Міс Єво! – щиро і серйозно вимовила Топсі. – Я виправлюсь... Я обіцяю, слово честі!

Сен-Клер опустив портьєру.

– Як Єва мені нагадує мою маму! – мовив він до міс Афелії. – Вона була права: щоб сліпці прозріли, потрібно вчиняти так, як і Христос – покликати до себе і покласти руки їм на голову.

– Не можу я сприймати негрів, – з глибоким видихом зізналася міс Афелія – Це правда, що я гидую цією чорнушкою, але я й гадки не мала, що вона це усвідомлює.

– Дитину обдурити важко, – сказав Сен-Клер, – бо діти відчувають, як до них ставляться. Якщо ви відчуваєте до них відразу, вдячності від них не купити жодними подарунками, турботою, подачками. Дивно, але це так.

– Я не можу себе перебороти, – сказала міс Афелія. – Мені неприємні усі негри, а надто ця дівчинка. Важко перебороти відразу.

– А Єва цього не відчуває.

– Бо вона добра, як янгол! Вона подібна до Христа. Як би я хотіла бути такою, як наша Єва! У неї можна багато чого навчитися.

– Дорослі й справді мають багато чого навчитися у дітей, – погодився Сен-Клер. (...)

Розділ XXXIII
Непокірна Кассі

Готуємося до читання

Які вчинки Тома викликали гнів наглядачів і господаря?

Читаємо з розумінням

(...) Легрі покликав Тома.

– Пам'ятаєш, Томе, коли я тебе купував, то казав, що ти мені не для того потрібен, аби працювати на звичайній роботі. Слухай, отримуєш підвищення – будеш наглядачем, як Сембо і Квімбо. От зараз і починай виконувати нові обов'язки. Відшмагай для початку оту жінку. Ти ж бачив, як це робиться. Впораєшся?

– Вибачте, господарю, – сказав Том, – Не змушуйте мене цього робити. Я до такої роботи не звик, ніколи таким не займався...Та я й не зможу, рука не підніметься.

– Тобі доведеться ще й не до такого звикнути – у страшному сні не присниться! – ревів Легрі, хапаючись за ремінь. А потім як вдарить ним Тома по обличчю раз, і другий, і третій. – Ну! – сказав він, зупинившись, щоб перевести дух – Відмовляєшся і далі?

– Відмовляюся, господарю, – відповів Том і витер рукою кров, що струменіла з його обличчя. – Я можу, утираючи кров, я можу працювати вдень і вночі, до останнього подиху, але проти совісті своєї не піду нізащо, господарю.

Том завжди був покірним, поводився чемно, говорив тихим, м'яким голосом. Легрі думав, що з цього негра можна шнурки вити, що він – безхребетний боягуз. Але останні Томові слова перекреслили це хибне враження. Невільники аж охнули від здивування, нещасна мулатка стиснула руки і прошепотіла: «О Господі…», а всі решта завмерли, знаючи, що зараз гримне грім. І справді, Легрі розгнівався не на жарт.

– Ах ти ж скотино чорнопика! Ви чули? Совість йому не позволяє виконувати накази господаря! Та вам, худобі безмозкій, думати недозволено! Ти що, святим та божим прикидаєшся? Містер Том повчає господаря, що справедливо, а що ні! Кажеш, совість тобі не дозволяє відшмагати цю стару відьму?

– Не дозволяє, господарю, – сказав Том. – Вона квола і хвора. Хіба можна бути таким жорстоким? Я ніколи не погоджуся нікого бити. Ви, господарю, якщо хочете, мене вбийте, а я на неї руки не підніму. Мені легше самому лягти трупом.

Том говорив тихо і спокійно. Та в цьому голосі вчувалася нескорима воля. Легрі аж трусився від гніву. Він знав таких рабів, їх лиш могила виправить, та впасти обличчям у багно він не міг.

– Ах ти, страднику святий! Надумав вчити нас, грішних! Та ти, мабуть, забув, що у Біблії написано, то я тобі нагадаю: «Раби, коріться своїм господарям». А твій господар – я! Хто за тебе, пса паршивого, заплатив тисячу двісті доларів? Тепер твої тіло і душа – мої! – і Легрі копнув Тома в живіт.

Це спричинило неочікувану реакцію раба. Він випростався і, піднявши до неба залите кров'ю вперемiж зі сльозами обличчя, гордо сказав:

– Ні, господарю, ви помиляєтеся! Душа не продається! Із тілом робіть, що хочете, а душа моя належить мені й Господу Богу! Вам до моєї душі зась!

– Зась, кажеш? – сказав Легрі, злісно шкірячись. – Зараз я тобі покажу… Гей, Самбо, Квімбо! Відшмагайте цього Божого пса, – ха-ха-ха! – та так, щоб він місяць рачки лазив!

Вмовляти цих двох не довелося – вони радо схопили свою жертву. Мулатка із жахом скрикнула, всі решта позіскакували зі своїх місць і проводжали Тома співчутливими поглядами. А він покірно дозволив повести себе на місце покарання. (…)

(Переклад Людмили Кузнєцової)

CLASSROOM

УСНО

1. Розкажіть про родину Тома. Які стосунки панували в його сім'ї?
2. Чому місцеві раби збиралися на молитву саме в хатині Тома?
3. Як розгорталися події в маєтку Шелбі після продажу Тома і втечі Елізи?
4. Яка драма відбулася на аукціоні?
5. Як натовп сприймав продаж людей, розлучення матері й сина?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

6. Поясніть слова місіс Шеклі: «Який гріх – мати рабів за наших варварських законів!».
7. Чому авторка називає Єву «маленькою проповідницею»?

ПИСЬМОВО

8. Створіть «хмару слів» до твору «Хатина дядька Тома».

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

9. З допомогою інтернету знайдіть інформацію про ставлення до афроамериканців у США (у XIX ст. і в наш час). Порівняйте.

ДОСЛІДЖЕННЯ

10. Поміркуйте над тодішніми законами життя рабів-афроамериканців. Як, на вашу думку, до таких законів ставилася Г. Бічер-Стоу? А її герой – Том? У чому полягає протиприродність і антигуманність цих законів?

Раб повинен підкорятися господареві.
Раб повинен працювати на господаря.
Рабу заборонено вільно пересуватися.
Діти рабів – власність господаря.
Раба можна купувати, продавати, дарувати.
Рабу заборонено навчатися.

ВАША ТВОРЧІСТЬ

11. Створіть пост для соцмереж про неприпустимість рабства.

ПРОЄКТ

12. Розробіть проєкт на тему «Головні цінності демократії в США».

У КОМАНДІ

13. Об'єднайтеся в команди. Уявіть, що ви є представниками різних палат парламенту США. Підготуйте дебати щодо утвердження права всіх людей на рівність і повагу.

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

14. Як запобігти рабству в суспільстві?

Джеральд-Малкольм Даррелл
(1925 – 1995)

Співчуття до тварин так тісно пов'язане з добротою характеру,
що можна з упевненістю стверджувати: хто жорстокий
з тваринами, той не може бути доброю людиною.
Артур Шопенгауер

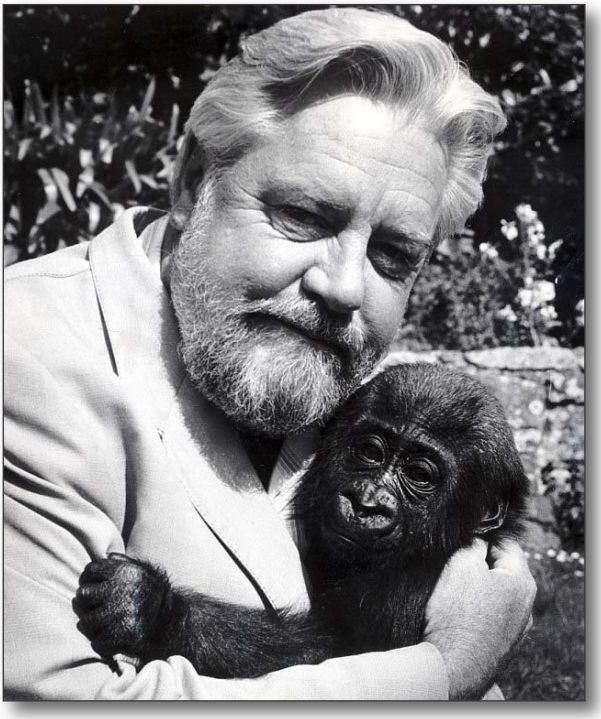

Джеральд-Малкольм Даррелл – британський натураліст, учений-зоолог, відомий письменник, засновник відомого Джерсійського зоопарку (1959) і Фонду охорони дикої природи (1963).

Народився в *місті Джамшедпур (Індія),* де в той час працював його батько – британський інженер. За свідченням родичів, з двох років Джеральд захворів на «зооманію». Мати стверджувала, що першим словом сина було не *мама*, а *zoo* (зоопарк). Після смерті батька сім'я повернулася до Великої Британії, пізніше за порадою старшого брата Джеральда, письменника Лоуренса Даррелла вирушила на острів Корфу (Греція). Серед домашніх вчителів хлопця було мало справжніх педагогів. Єдиний виняток – натураліст Теодор Стефанідес, який дав Джеральдові систематизовані знання з зоології, що згодом стала для нього професією і сенсом життя. Пізніше Стефанідес з'явився на сторінках найвідомішої «грецької» серії Даррелла.

З початком Другої світової війни сім'я повернулася до Великої Британії, юний натураліст влаштувався на роботу до одного з лондонських зоомагазинів. Справжнім початком кар'єри Даррелла-дослідника стала робота в зоопарку *Віпснейд (Бедфордшир)*. Тут він отримав першу професійну підготовку і почав збирати «досьє» про рідкісні й зникаючі види тварин ще за 20 років до появи Міжнародної Червоної Книги. На гроші батькового спадку Джеральд Даррелл спорядив три експедиції до Камеруну та Гвіани.

За порадою старшого брата Лоуренса почав писати твори про тварин. Перше оповідання «Полювання на волохату жабу» мало несподіваний успіх, автора навіть запросили виступити на радіо. Значний успіх серед читачів і критиків мала й перша книжка *«Перевантажений ковчег»* (1953). За гонорари Даррелл спорядив експедицію до Південної Америки.

У творчому доробку Даррелла-письменника – понад 30 книг і 35 фільмів. Книжка *«Моя сім'я та інші звірі»* мала шалений успіх, тільки у Великій Британії вона перевидана понад 30 разів.

Основна ідея Даррелла-зоолога – розведення рідкісних тварин в умовах зоопарку і подальше розселення їх у місця природного існування – у 21-му столітті стала загальноприйнятою науковою концепцією. Якби не Фонд охорони дикої природи Даррелла, багато видів тварин збереглися б лише у вигляді опудал у музеях. Завдяки діяльності Фонду від повного зникнення були врятовані рожевий голуб, маврикійський боривітер, мавпи – левовий тамарин золотий і мармозетка, австралійська жаба корроборі, промениста черепаха з Мадагаскару і багато інших видів.

Барви художнього твору «Моя сім'я та інші звірі» (1911)

У цій автобіографічній повісті йдеться про дитячі роки Даррелла, проведені на острові Корфу. Назва книжки свідчить про її дотепний зміст. Десятирічний оповідач Джеррі захоплюється флорою й фауною Корфу, досліджує навколишню природу. Хлопчик знайомить читача зі своєю сім'єю: вдовою-мамою, братами й сестрою. Історія вирізняється надзвичайно дотепним стилем, тонким гумором, із яким описані кумедні ситуації. Автору вдається створити справжні психологічні портрети кожного персонажа й по-доброму посміятися над певними рисами, що притаманні всім нам. У творі відчувається тривога за долю тварин і лунає заклик на їхній захист.

Моя сім'я та інші звірі
(*Уривки*)

Готуємося до читання

Знайдіть у словнику лексичне значення слова «хобі». Доберіть до нього синоніми.

Поміркуйте, які стосунки людини з природою можна назвати гармонійними.

Читаємо з розумінням

Слово на свій захист

А іноді перед сніданком цілих шість разів
я встигала повірити у неможливе.
БІЛА КОРОЛЕВА
Льюїс Керролл, «Аліса в Задзеркаллі»

Це розповідь про те, як наша родина прожила п'ять років на грецькому острові Корфу. Спочатку я хотів описати світ живої природи острова з краплиною смутку за далеким дитинством, але зробив серйозну помилку, впустивши свою рідню на перші сторінки книги. З'явившись на папері, мої родичі зручно влаштувалися самі та ще й позапрошували різноманітних друзів у всі розділи. І тільки завдяки величезним зусиллям та неабиякій спритності мені пощастило присвятити декілька поодиноких сторінок виключно тваринам.

Я намагався змалювати мою сім'ю точно й правдиво, саме такими, якими я їх бачив. Однак, щоб пояснити їхні найбільш чудернацькі вчинки, треба сказати, що тоді, на Корфу, всі ми були дуже молоді: Ларрі, найстаршому, виповнилося двадцять три; Леслі – дев'ятнадцять; Марго – вісімнадцять; а я, найменший, перебував у юному і вразливому віці десяти літ. Ми ніколи не знали напевне, скільки років нашій мамі, з тієї причини, що вона завжди забувала про дні свого народження. Скажу лише – мама була достатньо дорослою, щоб мати чотирьох дітей. На її прохання пояснюю також, що мама – вдова, бо, як передбачливо зауважила вона, люди можуть подумати бозна-що.

Навряд чи мені вдалося б написати цю книжку без допомоги й дружнього сприяння декотрих осіб. Говорю це для того, щоб відповідальність за неї поділити на всіх порівно.

Отже, моя найщиріша подяка:

Докторові Теодору Стефанідесу. З властивою йому великодушністю він дозволив мені скористатися матеріалами своєї неопублікованої праці про острів Корфу, а також щедро постачив мені безліч жахливих каламбурів; деякі з них я використав.

Моїм рідним. Врешті-решт це вони мимоволі стали основними героями повісті і в значній мірі допомогли мені під час роботи над книгою, шалено сперечаючись з приводу кожного епізоду, який я з ними обговорював.

Моїй дружині – за те, що вона голосно сміялася, читаючи рукопис, і цим надзвичайно тішила мене. Потім, правда, вона пояснила, що її смішила моя орфографія.

Софі, моїй секретарці. В її обов'язки входило розставляти коми і нещадно виправляти незграбні інфінітивні звороти.

Особливу вдячність я хотів би висловити нашій матері. Їй і присвячую цю книгу.

Як ніжний, самовідданий і чуйний Ной, мама сміливо вела свій ковчег із кумедними нащадками крізь бурхливе житейське море, завжди готова до бунту, раз у раз долаючи фінансові мілини, ніколи не певна того, що команда схвалить її дії, і завжди готова нести відповідальність за будь-які неполадки на кораблі. Неймовірно, що мама знаходила сили переносити це плавання, проте вона його переносила і навіть залишалась при здоровому розумі.(…)

Ось, наприклад, недавно, у кінці тижня, коли мама зосталася вдома сама, їй несподівано привезли кілька кліток. В них було: двійко пеліканів, ясно-червоний ібіс, яструб та вісім мавпочок. Хтось слабший, можливо, і розгубився б від такої притичини, але тільки не мама. В понеділок уранці я побачив її в гаражі, – там за нею ганявся роздратований пелікан, якого вона пробувала годувати сардинами з бляшанки.

– Нарешті ти прийшов, синку, – ледве дихаючи, сказала вона. – Цей пелікан завдав мені трохи клопоту.

Я спитав, звідки вона знає, що це мої тварини.

– Ну, звісно, твої, любий. Хто ще міг би надіслати мені пеліканів?

Це доказує, як добре мама розуміє принаймні одного зі своїх дітей.

Насамкінець я волів би підкреслити, що все написане тут про острів та його жителів – чистісінька правда. Наше життя на Корфу нагадувало сонячну буфонаду, іскрометну комічну оперу. (…)

ЧАСТИНА ПЕРША
МІГРАЦІЯ

Пронизливий вітер задув липень, мов свічку, і над землею повисло свинцеве небо серпня. Сіялась холодна колюча мряка, раз у раз здіймаючись од вітру щільними сірими хвилями. Вздовж пляжів Борнмута дерев'яні купальні невиразно блимали на зеленаво-сизе піняве море, а воно з гуркотом розбивалося об бетонні узбережні моли. Чайки неспокійно метались над портом, ширяли над дахами будинків на пружних крилах, жалібно скиглячи. Така погода зумисне створена для того, щоб терзати людей.

В той день наша родина виглядала не вельми привабливо, бо негода, як завжди, принесла з собою цілий набір звичних хвороб. (…) І тільки мій найстарший брат Ларрі не постраждав; але достатньо було й того, що він дратувався через наші хвороби.

Ларрі, звісно, все це й розпочав. Решта були просто безсилі думати про щось інше, крім власного нездоров'я; але ж Ларрі саме Провидіння

обрало для того, щоб він мчав крізь життя маленькою світлою петардою, запалював ідеями інших, а потім згортався в клубочок лагідним кошеням, відмовляючись одповідати за наслідки. (…)

– Ну навіщо ми терпимо цей триклятий клімат? – спитав він зненацька, вказуючи на залите дощем вікно. – Всім нам бракує сонця. (…) Сонце… край, де ми могли б жити привільно.

– Авжеж, любий, це було б чудово, – майже не слухала його мама.

– Вранці я отримав листа від Джорджа… Він пише, що Корфу – дивовижний острів. Може, спакуємося та й гайнемо в Грецію?

– Гаразд, синку, як хочеш, – необачно зронила мама.

Хоча з Ларрі вона звичайно була насторожі, намагаючись не сказати зайвого.

– Коли? – здивувався Ларрі з її поступливості.

Мама зрозуміла свій тактичний прорахунок і неквапливо опустила «Кулінарні рецепти із Раджпутани».

– Думаю, синку, краще тобі спершу поїхати самому і все владнати. А згодом ти напишеш мені, і, якщо там добре, ми всі до тебе приїдемо, – розмірковувала вона. (…) – Крім того, я не можу отак взяти й поїхати. Треба щось вирішити з оцим будинком.

– З будинком? Бійтеся бога, що тут вирішувати? Продайте його, та й по всьому. (…)

І от ми продали будинок і майнули на південь від хмарного англійського літа, неначе зграя перелітних ластівок.

Подорожувалося нам легко, бо ми взяли з собою лише найнеобхідніше. Коли на митниці перевіряли наш багаж, вміст валіз наочно продемонстрував характер та інтереси кожного з нас. Приміром, багаж Марго складався з маси прозорих шовкових убрань, трьох брошур для охочих схуднути і батареї пляшечок з різними лосьйонами проти прищів. У валізі Леслі лежало: два пуловери, пара штанів (в них було загорнено два револьвери), пневматичний пістолет, книжка під назвою «Будь сам собі зброярем» і велика сулія з мастилом, що протікала. Ларрі віз за собою дві скрині книг і саквояж з одягом.

Мамин багаж був розумно розподілений між речами особистого вжитку і численними довідниками з кулінарії та садівництва. Я взяв тільки те, що було необхідне, аби не втомитися під час довгої мандрівки: чотири книги з природознавства, сачок для метеликів, цуцика і слоїк від джему, повний гусениць, які щомиті могли стати хризалідами.

Отже, згідно з нашими стандартами, цілковито споряджені, ми покинули глейові береги Англії. (…)

У променях світанкової зорі море здіймало свої гладенькі блакитні хвилі. В кільватері, немов білий павичевий хвіст, пінились ніжні струмки, зблискуючи бульбашками. Небо було бліде, з жовтими плямами на східному обрії. Попереду лежала шоколадно-брунатна земля, оповита туманом, зі шляркою піни внизу. Це був Корфу. (…)

2. СУНИЧНО-РОЖЕВИЙ БУДИНОК

Цей невеликий прямокутний будинок, оточений крихітним садком, усім своїм виглядом випромінював рішучість. Зелена фарба на віконницях вицвіла під сонцем, де-де потріскалась і взялася пухирцями. В садку, огородженому високими фуксіями, буяли квітники розмаїтих форм, облямовані білою рінню. Стежки, встелені світлою жорствою, вузькими стрічками звивалися серед мініатюрних клумб, завбільшки з бриль, що обрисами нагадували нірки, півмісяці, трикутники, кола. Троянди сипали додолу гладенькі шовковисті пелюстки блюдця – вогнисто-червоні, сріблясто білі. Нагідки маленькими сонечками поривались угору до сонця, неначе діти до матері. Долі стелилися оксамитові скромні братки, з-під серцеподібних листочків зорили сумні фіалки. На розкішній бугенвілеї над балкончиком висіли, ніби до карнавалу, рубінові ліхтарики. Квіти фуксії тремтливо застигли на кущах, немов тисячі граційних балеринок. Тепле повітря, напоєне пахощами прив'ялих квітів, бриніло мелодійним шелестом, сюрчанням комах. З першого погляду ми прикипіли серцем до цього будинку; він стояв і ніби чекав на наш приїзд. Ми відчули себе як удома. (…)

І от ми замешкали в рожевому будинку. Кожен по-своєму пристосувався до нових життєвих обставин. Марго, наприклад, смагла в оливкових гаях у мікроскопічному бікіні, збираючи навколо себе цілий гурт місцевих красенів, які виринали наче з-під землі щоразу, коли потрібно було відігнати бджолу або пересунути шезлонг. Мама натякнула їй, що вважає ці сонячні ванни досить легковажними. (…)

Щоб занести всередину скрині Ларрі, троє міцних сільських парубків з півгодини гріли чуби, а сам Ларрі тим часом метушився коло них, даючи вказівки. Одна скриня була така здоровенна, що її довелося втягати через вікно. Коли нарешті скрині опинилися в кімнаті, Ларрі провів щасливий день, розпаковуючи їх. Забарикадувавшись стосами книг, він цілий день просидів за друкарською машинкою і виходив, мрійливо всміхаючись, тільки попоїсти. (…)

Тим часом Леслі повитягав свої револьвери і заходився стріляти з вікна спальні по старій бляшанці, налякавши нас усіх. Переживши вранці й без того сильне потрясіння, Ларрі заявив, що навряд чи зможе працювати, коли будинок двигтітиме, як від землетрусу, кожні п'ять хвилин. Ображений Леслі сказав, що йому треба тренуватися. Ларрі відповів, що ця стрілянина схожа не на тренування, а на заколот сипаїв у Індії. (…) Зрештою, він неохоче відніс свою бляшанку подалі від будинку; постріли тепер звучали приглушено, та все одно не давали нам спокою.

Мама, зірко пильнуючи за нами всіма, знаходила час і для власних справ. Весь дім наповнився духмяним ароматом зілля, різко запахло часником і цибулею, на кухні кипіли численні горщики й каструльки. Мама снувала між ними з тихим бурмотінням, окуляри її зсовувались набік. На столі височіла купа кулінарних книг, куди вона зазирала час від часу.

Мама також залюбки поралася в садку, щось підрізала, обривала, натхненно сіяла й саджала.

Мене садок теж цікавив, разом з Роджером ми відкрили там безліч дивовижних речей. Роджер, наприклад, дізнався, що не варто нюхати шершнів, що сільські собаки тікають валуючи, щойно глянеш на них крізь паркан, і що курчата, які з шаленим кудкудаканням зриваються з кущів фуксії, – то недозволена, хоч і бажана здобич.

Цей іграшковий садок був для мене магічною країною, де в гущавині квітів роїлися небачені досі створіння. В кожній троянді серед тужавих шовковистих пелюсток жили крихітні павучки, схожі на крабів. Їхні прозорі тільця мали відповідний колір квітів: рожевий, винно-червоний, жовтавий. По стеблинах троянд, укритих зеленого попелицею, ніби барвисті іграшки, повзали сонечка – блідо-червоні з чорними цятками, яблунево-червоні з брунатними крапочками, жовтогарячі з сіруватими плямами. Кругленькі, симпатичні, вони повзали по стеблинах і поїдали анемічну попелицю. Бджоли, схожі на пухнастих блакитних ведмедиків, перелітали з квітки на квітку і діловито, заклопотано гули. Чепурні глянсуваті бражники кружляли над стежинами, іноді застигаючи в повітрі на тремтливих крильцях, щоб своїм довгим гнучким хоботком дістати нектар. На світлій ріні доріжок снували великі чорні мурахи, збираючись купками навколо якоїсь дивовижі: здохлої гусениці, трояндової пелюстки або сухого віничка трави, набитого насінням. В гармонії з цим живим світом природи з сусідніх оливкових гаїв долинав нескінченний переливчастий спів цикад. Здавалося, це дзвенить саме полудневе жагуче марево.

Спочатку я просто очманів від цього буяння життя прямо перед нашим порогом і, приголомшений, блукав по саду, патрулюючи ту чи іншу комаху, милуючись чудовими метеликами. З часом, коли я трохи звик до жвавої метушні комах серед квітів, мої спостереження стали більш цілеспрямовані. Навпочіпки або лежачи ниць, я міг кілька годин поспіль спостерігати живий світ навколо мене, а Роджер тим часом сумирно сидів неподалік. Отак мені вдалося відкрити силу-силенну захопливих речей.

Я дізнався, що маленькі павучки-краби можуть змінювати забарвлення незгірш од хамелеонів. Візьміть павучка з винно-червоної троянди, де він сидів, як намистинка коралю, і перенесіть в прохолодну глибину білої троянди. Якщо павучок там лишиться (а здебільшого так і буває), ви побачите, як він поволі знебарвлюється, наче сили його тануть, і за два дні він вже біліє поміж світлих пелюсток, немов перлина.

В сухому листі під кущами фуксій я бачив зовсім інших павуків – маленьких злих мисливців, хитрих і жорстоких, як тигри. Вони походжали по своїй листяній території, блискаючи очицями на сонці, часом зупинялись, підтягалися на волохатих кінцівках, щоб роззирнутись довкола. Помітивши муху, що грілася на сонечку, павук заклякав,

потім мляво починав рухатися вперед, безгучно, ближче, ближче, по дорозі прикріплюючи до поверхні листя рятівну шовкову нитку. Відтак, опинившись зовсім поруч, мисливець вичікував, злегка ворушив лапками, кидався прямо на сонну муху і міцно стискав її у волохатих обіймах. Жодного разу я не бачив, щоб павук-мисливець проґавив свою жертву, якщо він заздалегідь обирав правильну позицію.

Всі ці відкриття захоплювали мене до такої міри, що я негайно мусив поділитися з кимось своїм захватом. Отож, стрімголов примчавши додому, я вражав рідню новиною, що рідкісні колючі чорні гусениці на трояндах – то ніякі не гусениці, а малята-сонечка. (…)

Але, мабуть, найзахватнішим відкриттям, яке я зробив у цій барвистій Ліліпутії, було гніздо щипавки. Я давно вже прагнув його відшукати, проте марно. Тож, несподівано натрапивши на нього, я шалено зрадів, наче отримав незвичайний подарунок. Гніздо причаїлося під шматком кори (я ненароком зрушив його) – маленька заглибина в землі, вирита, певне, самою комахою. Щипавка сиділа посередині, мов квочка, прикриваючи собою декілька білих яєчок. Навіть сонячні промені не зігнали її, коли я підняв кору. Полічити всі яйця я не зміг, але їх було небагато. Можливо, вона ще не відклала решту. Обережно я поклав кору на місце.

Відтоді я почав ревно оберігати гніздо. Спорудив навкіл огорожу з камінців, а поруч на стовпчику причепив оголошення, написане червоним чорнилом, щоб застерегти моїх родичів. Там стояло: «ОБИРЕЖНО – ГНІЗДО ЩИПАВКИ – ПЕЛЬНУЙТЕ!» Варте уваги те, що два грамотно написаних слова стосувалися біології. (…)

Незабаром я заприятелював із сільськими дівчатами, які вранці й увечері проїжджали повз нашу садибу. Ці жваві, яскраво вбрані пампушечки сиділи на незграбних, капловухих віслюках, і їхній сміх та балачки гучно відлунювались серед олив. Уранці дівчата, схожі на гарненьких кольорових папужок, приязно всміхалися мені і голосно вітались, ризикуючи впасти зі своїх скакунів додолу, і простягали мені різні подарунки: бурштинове гроно винограду, тепле від сонця, чорні як смола достиглі фігові плоди з оранжевими тріщинками або ж велетенського кавуна з рожевою льодистою серцевиною.

Спливали дні, і я поступово навчився розуміти їхню мову. Спершу з суцільного потоку слів виринали лише окремі звуки. Аж ось несподівано ці звуки набули певного значення, і поволі, затинаючись, я почав сам вимовляти їх, а трохи згодом уже складав незграбні речення з граматичними помилками. Наші сусідки були в захопленні, немовби я говорив їм найвишуканіші компліменти. Перехилившись через огорожу, вони напружено слухали, як я силкуюсь вимовити вітання чи простеньку фразу. Коли мені це вдавалося, вони радісно всміхалися й плескали в долоні. (…)

4. ПІВПУДА ЗНАНЬ

Невдовзі по переїзді в сунично-рожевий будинок мама вирішила, що годі мені зоставатися невігласом і що треба одержати хоча б якусь освіту. Але як це здійснити на маленькому відлюдному грецькому острові? Щоразу, коли виникало проблематичне питання, вся родина кидалася розв'язувати його з величезним запалом. Мама, мої брати й сестра мали свої власні уявлення про те, яку саме освіту мені треба дістати, і кожен сперечався так затято, що всі дискусії з приводу мого майбутнього звичайно перетворювались на безладний гвалт.

– Часу в нього повно, – говорив Леслі. – Зрештою, він уже вміє читати, хіба ні? Я навчу його стріляти, а якщо ми купимо човен, – то й стернувати.

– Але ж, синку, чи це згодиться йому в майбутньому? – заперечувала мама і невпевнено додавала: – Правда, він може піти в торговельний флот абощо…

– Я гадаю, найважливіше, щоб Джеррі навчився танцювати, – висловлювала свою думку Марго, – інакше він виросте неотесаним, відсталим незграбою.

– Так, доню, але з танцями можна зачекати. Спершу йому треба ґрунтовно взятися за такі предмети, як математика, французька мова… Окрім того, пише він із жахливими помилками.

– Література, – переконано доводив Ларрі. – Ось що йому конче потрібно. Справжнє, досконале знання літератури. Решта прийде само собою. Я завжди даю йому читати тільки класику.(…)

– У нього, здається, лише одне-єдине зацікавлення, – невесело констатував Ларрі. – А саме: ця препогана звичка тягнути в дім усяку звірину й комашню. Гадаю, зайве розвивати його в цьому напрямі. На нас і так звідусіль чигає небезпека… Власне, сьогодні вранці я хотів запалити сигарету, і о прокляття! З пачки вилітає здоровенний джміль!

– А в мене – коник, – буркнув Леслі.

– Атож, слід покласти цьому край, – заявила Марго. – Уявіть собі, на моєму туалетному столику я натрапила на банку з якимись огидними хробаками.

– Бідолашне хлоп'я, воно ж не робить нічого лихого, – примирливо сказала мама. – Просто в нього таке захоплення.

– Я не зважав би на джмелів, – підкреслив Ларрі, – якби бачив у всьому цьому бодай якийсь сенс. Але ж це тимчасовий період… років до чотирнадцяти, не більше.

– Цей період почався у Джеррі з двох років, – заперечила мама, – і не схоже, щоб він коли-небудь скінчився.

– Ну що ж, – сказав Ларрі. – Якщо ти наполягаєш і вважаєш за потрібне напихати його марною, необов'язковою інформацією, то, мабуть, Джордж візьметься його навчати.

– От і чудово! – зраділа мама. – Коли ти підеш до нього? Краще не зволікати.

Надворі сутеніло. Я сидів під розчиненим вікном, обійнявши Роджера за кудлату шию, і слухав зацікавлено (хоч і з деяким внутрішнім супротивом), як вирішується моя доля. Коли справу було нарешті залагоджено, в мене почали виникати різні запитання: хто такий оцей Джордж і навіщо мені взагалі їхні уроки. Але присмеркове повітря п'янило пахощами квітів, темні оливкові гаї вабили таємничими чарами, тож я забув про близьку небезпеку освіти і вирушив з Роджером до заростей ожини ловити світлячків.

Джордж виявився давнім приятелем Ларрі, на Корфу він приїхав писати книжки. Мене це аніскільки не здивувало, бо за тих часів усі знайомі Ларрі були письменники, поети або художники. (...) Він завітав до нас, щоб обговорити з мамою питання моєї освіти, і ми познайомились. Розглядали ми один одного підозріливо. Джордж був височенний на зріст, неймовірно худий чоловік. Рухався він легко й невимушено, але трохи дивно, ніби маріонетка. Тонке, змарніле обличчя прикривали гостра каштанова борідка й великі окуляри в черепаховій оправі. Він мав глибокий, меланхолійний голос. (...)

Джордж дуже поважно поставився до наших уроків. Його не збентежило навіть те, що на острові неможливо було дістати шкільні підручники; він перекинув догори дном свою бібліотеку і в призначений день з'явився озброєний найфантастичнішим набором томів. Спокійно й терпляче навчав він мене азів географії по картах на обкладинці раритетного видання «Енциклопедії»; англійськумову ми вдосконалювали на творах різнокаліберних авторів – од Уайльда до Гіббона, французьку – по грубезному знадливому фоліанту «Малого Лярусса», математику – усно.

З моєї точки зору найважливіше було присвячувати якомога більше часу природознавству, і Джордж докладно пояснював мені, як спостерігати і як робити записи в щоденнику. Я збагнув, що нотатки допоможуть мені проаналізувати й запам'ятати все значно краще. На уроки я не спізнювався лише в ті дні, коли ми вчили природознавство.

Щоранку, о дев'ятій, між оливами урочисто з'являлася постать Джорджа, вбрана в шорти, сандалі й солом'яний капелюх – одоробло з обшарпаними крисами. Під пахвою Джордж тримав стіс книжок, а в руці патик, яким він енергійно розмахував.

– Доброго ранку! Сподіваюсь, учень з палким нетерпінням чекає на свого вчителя? – вітався він зо мною, усміхаючись трохи похмуро. (...)

– Та-ак, математика. Якщо не помиляюсь, ми розв'язували непомірно важку задачу, докладали титанічних зусиль, щоб визначити: за скільки днів шестеро робітників зведуть мур, коли відомо, що троє з них зробили це за тиждень. Пригадується, ми витратили на цю задачу не менше часу, аніж робітники на мур. Ну гаразд, повернімося до наших бовванів. Зосередимось, і знову до бою! А може, тобі нецікавий сам зміст задачі? У такому разі давай спробуємо більш хвилюючий варіант.

Він замислено схилявся над зошитом, посмикуючи борідку. По тому своїм крупним чітким письмом виводив нову версію задачі: «Дві гусениці з'їдають за тиждень вісім листків. За скільки часу чотири гусениці споживуть таку саму кількість?»

Ну от, помізкуй тепер.

Поки я бився над непосильною задачею про богатирські апетити гусениць, Джордж займався іншим. Він був умілим фехтувальником, а під той час ще й пристрасно захопився тутешніми народними танцями. Я робив математичні підрахунки, а Джордж рухався по напівтемній кімнаті, вправляючись у фехтуванні або відпрацьовуючи складні танцювальні па. Мені було ніяково спостерігати все це, і я завжди пояснюватиму свою нездалість до математики саме отими тренуваннями. Навіть сьогодні, дайте мені найпростіший арифметичний приклад, і вмить перед очима постане довготелеса фігура Джорджа; він кружляє по тьмаво освітленій їдальні й низьким голосом бубонить собі під ніс мотивчик, схожий на гудіння розтривоженого вулика. (...)

З географією було значно ліпше – Джорджу вдалося надати цьому предметові зоологічного забарвлення. Ми креслили з ним гігантські карти, вкриті горами, а потім позначали найцікавіші місця і малювали

Кадр з телесеріалу «Даррелли» (2016-2019) — заснований на автобіографічній трилогії Дж. Даррелла «Моя родина та інші звірі», «Птахи, звірі та родичі» та «Сад богів».

тамтешніх дивовижних представників фауни. Таким чином я засвоїв, що основні багатства Цейлону – тапіри й чай; Індії – тигри і рис; Австралії – кенгуру й вівці і що блакитні хвилясті смуги океанських течій несуть із собою китів, альбатросів, пінгвінів, моржів, а не лише циклони й пасати. Наші карти були справжніми витворами мистецтва. (…) Наші коричневі, пропечені сонцем пустелі рясніли горбами верблюдів та пірамідами, а тропічні ліси розрослися так буйно, що крізь них ледве продирались ягуари, гнучкі змії, похмурі горили. (…)

Наші широкі, голубі, як незабудки, ріки рясніли човнами та крокодилами. Океани не справляли враження пустельних, оскільки скрізь, де не вирували грізні шторми і велетенські хвилі припливу не загрожували відлюдному пальмовому острівцеві, в океанських водах клекотіло життя. Добродушні кити дозволяли старим галеонам, озброєним силою гарпунів, переслідувати себе; лагідні й на перший погляд невинні восьминоги м'яко стискували крихітні суденця в своїх щупальцях; зграї зубатих акул ганялися за китайськими джонками, а ескімоси в хутряних одежах полювали моржів на крижаних полях, густо заселених білими ведмедями й пінгвінами. Ці карти були живі, їх можна було вивчати, замислюватись над ними, дещо додавати. Словом, ці карти справді дихали життям.

Уроки історії спершу проходили у нас досить мляво, поки Джордж не зметикував, що занудливі факти потрібно приперчити дрібкою зоології, збаламутити якимись зовсім сторонніми подробицями і таким чином заволодіти моєю увагою. Отак я ознайомився з деякими історичними даними, які, наскільки мені тепер відомо, ніде раніше не було зареєстровано. (…)

Коли Колумб ступив на землю Америки, перше, що він сказав, було: «Пресвятий боже, дивіться… ягуар!» Після такого вступу хто ж би не зацікавився історією цього континенту? Отаким робом Джордж, маючи на руках шалапутного учня і нестандартні підручники, прагнув пожвавити наші уроки, зробити процес навчання цікавим.

Роджер, звісно, думав, що я просто марную свої ранки. Проте від мене не відходив, а дрімав під столом, доки я вперто гриз граніт науки. (…)

Джордж не заперечував проти присутності Роджера на уроках, бо той поводив себе загалом виховано і не відволікав моєї уваги. Лише іноді, міцно заснувши й нараз прокинувшись од валування сільського собаки, Роджер схоплювався з лютим гарчанням. Але миттю усвідомлював, де він є, кидав на нас зніяковілий погляд, винувато посмикував хвостом і, присоромлений, опускав очі.(…)

Звичайно, приємно знати, що завжди можеш поставити ноги на його кудлату спину, поки б'єшся над задачкою, і все одно, мені важко було зосередитись. Сонячне сяйво лилося крізь віконниці, лишало тигрові смуги на столі, на підлозі, нагадуючи про силу-силенну невідкладних справ на острові.

Там, за вікном, на мене чекали просторі оливкові гаї з лунким дзвоном цикад; виноградники на схилах, розділені замшілими кам'яними стінами, де шастали візерунчасті ящірки; миртові хащі, всіяні комашнею; нерівне пустище, де зграйки строкатих щиглів з радісним свистом пурхали з одної колючої квітки на іншу.

Розуміючи все це, Джордж мудро вирішив запровадити нову систему занять на свіжому повітрі. Раз у раз він прибував на уроки з великим пухнастим рушником, і ми прямували через оливняк на дорогу, вкриту порохом, ніби килимом білого оксамиту. Звертали вбік на вузьку козину стежку, минали пасмо мініатюрних скель і виходили до самотньої затоки з піщаним пляжем-півмісяцем. (…)

Ми роздягалися під оливами, входили в теплу прозору воду й пливли долілиць над камінням і водоростями, часом пірнаючи по якусь морську дивовижу: надзвичайної краси мушлю чи по величезного рака-самітника, що на його черепашці пишалась актинія, ніби рожева квітка на капелюшці. (…)

У просвітках між водоростями лежали голотурії, – чи не найпотворніші представники морської фауни. Дюймів шість завдовжки, вони схожі достоту на роздуті коричневі сосиски, вкриті грубою бородавчастою шкурою; ці примітивні, миршаві створіння непорушно лежать на одному місці, злегка похитуючись від хвиль, всотуючи морську воду одним кінцем тіла і випускаючи її через другий. (…). Важко уявити, щоб ці недоладні сосиски спромоглись якимось чином захистити себе, а проте навіть у них є своєрідний спосіб виявляти невдоволення. Витягніть їх з моря, і вони без видимих м'язових зусиль випустять струмінь води з будь-якого кінця свого тіла.

Саме з оцим водяним пістолетом ми вигадали собі гру. Кожен озброювався голотурією і стріляв нею в море, завважуючи при цьому, в якій точці струмінь торкнеться поверхні води. Потім ми швидко пливли туди; вигравав той, хто більше знаходив у своїй зоні різноманітних морських мешканців. Часом, як і у всякій грі, пристрасті розпалювались, ми звинувачували один одного в шахрайстві, ображалися. В таких випадках голотурія слугувала годящою зброєю, яку можна було спрямувати на супротивника. Скориставшись послугами сосисок, ми завжди клали їх на обжите місце в підводних хащах. А коли поверталися туди знову, картина не мінялась: голотурії лежали точнісінько як і досі, спокійно похитуючись з боку на бік.

Вичерпавши всі можливості морських огірків, ми починали шукати нові мушлі для моєї колекції або ж довго гомоніли про мешканців підводного світу. Щоправда, бувало, Джордж похоплювався: адже ці заняття, хоч би які утішні, годі назвати освітою в строгому розумінні слова. Тоді ми підпливали ближче до берега і влаштовувались на мілизні. Урок продовжувався, а навколо нас збиралися зграйки мільки й лоскотали ноги. (…)

(Переклад Людмили Гончар)

CLASSROOM

УСНО

1. Кому й за що дякує автор у «Слові на свій захист»?
2. Розкажіть про родину Даррелл та обставини, у яких вона опинилася.
3. Які захоплення мали Ларрі, Леслі, Марго? Як ставилися до захоплень одне одного?
4. Чим займалася матуся? Як ставилася до своїх дітей?
5. Чим понад усе цікавився десятитирічний Джеррі?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

6. Поміркуйте, якими були стосунки в родині Даррелл. Чи можна її назвати щасливою? Свою відповідь обґрунтуйте.
7. Як вирішували Даррелли важливі проблеми, як-от: переїзд на Корфу, освіта наймолодшого члена родини Джеррі? Висловіть своє ставлення до такого способу розв'язання проблем у сім'ї.
8. Яке послання сучасникам і нащадкам щодо ставлення людини і природи дає у своєму творі письменник Джеральд Даррелл?

ПИСЬМОВО

9. Схарактеризуйте образ Джеррі Даррелла.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

10. Знайдіть за допомогою інтернету інформацію про острів Корфу, порівняйте з його описом у творі.

ДОСЛІДЖЕННЯ

11. Проаналізуйте навчання Джорджа і Джеррі. Дослідіть його переваги й недоліки.

ВАША ТВОРЧІСТЬ

12. Знайдіть у тексті опис сунично-рожевого будиночка. Намалюйте його за цим описом.
13. Напишіть лист Джеррі, де поділіться своїми міркуваннями про ставлення ваше й ваших сучасників до природи.

ПРОЄКТ

14. Створіть проєкт за наведеними уривками з повісті Джеральда Даррелла «Флора і фауна острова Корфу».

У КОМАНДІ

15. Об'єднайтеся в команди. Знайдіть у тексті й запишіть назви всіх тварин, комах, рослин, які знаходить Джеррі на острові. Як хлопчик ставиться до них?

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

16. Яку роль у житті людини відіграють захоплення? Поміркуйте, чи може хобі стати професією, справою всього життя. Чи знайомі ви з людьми, захоплення яких співпадають із професією?
17. Розкрийте ваше розуміння гармонії людини і природи. Як ставиться до навколишнього світу Джеррі? Які уроки ставлення до природи дає нам письменник? Чи актуальні вони в сучасному світі?

Джеймс Крюс
(1926-1997)

Хороший дитячий письменник
має залишатися ще чимось зовсім іншим –
дитиною, довічною дитиною.
Джеймс Крюс

Німецький письменник англійського походження Джеймс-Якоб-Гайнріх Крюс народився 31 травня 1926 р. на острові Гельголанд, що розташований у Північному морі неподалік від берегів Німеччини. Хлопчик був старшим у родині Людвіга Крюса і Маргарет Крюс. Усе дитинство майбутнього письменника минуло на острові посеред моря. Сувора і чарівна природа істотно вплинула на його світогляд.

У 1941 р. через Другу світову війну батьки змушені були евакуюватися на материк. 1942 р. хлопець закінчив середню школу, 1948 р. – педагогічне училище в м. Люнебурзі, однак замість учительської роботи взявся за літературу. 1946 р. вийшла друком його перша книжка *«Золота нитка».* У 1950 р. за порадою прозаїка Еріха Кестнера вирішив писати твори для дітей. Його перша книжка з картинками *«Ганзелман подорожує навколо світу»* вийшла в 1953 р. Джеймс Крюс створив кілька десятків прозових і поетичних збірок для дітей, серед яких найвідомішою є *«Тім Талер, або Проданий сміх»* (1962).

Барви художнього твору
«Тім Талер, або Проданий сміх» (1962)

За свідченням Оксфордської дитячої літературної енциклопедії, казкова повість «Тім Талер, або Проданий сміх» є однією з найпопулярніших у творчості Джеймса Крюса. За основу письменник узяв всесвітньо відому легенду про доктора Фауста, який, уклавши угоду з дияволом, продав власну душу в обмін на розваги і задоволення.

Повість переросла в трилогію, де «Тім Талер, або проданий сміх» є першою частиною, і куди також входять повісті «Ляльки Тіма Талера, або продана любов до людей» та «Неле, або Вундеркінд».

У медіапросторі

Тім Талер у кіно і театрі

Уперше роман був адаптований для телесеріалу «Тім Талер» у 1979 р. і налічував 13 серій. Це був один із 16-ти різдвяних серіалів для ZDF – одного з найпопулярніших каналів німецького телебачення. Згодом, у 2002 р. був створений німецький 26-серійний мультиплікаційний серіал «Тім Талер». У 2009 р. в Берлінському театрі «Театр на Паркуа» було зроблено театральну адаптацію п’єси «Тім Талер, або Проданий сміх». У 2017 р. режисер Андреас Дрезен зняв однойменний фільм, який став надзвичайно популярним у світовому кінематографі.

Кадр з фільму «Тім Талер, або Проданий сміх». Режисер Андреас Дресен. Германія. 2017

Тім Талер, або Проданий сміх
(*Уривки*)
Книга перша.
УТРАЧЕНИЙ СМІХ

Готуємося до читання

1. Що спонукало Тіма Талера погодитися на дивну угоду? Як він до неї поставився спочатку?

2. У чому сенс угоди для Троча?

Читаємо з розумінням

Дія відбувається після Другої світової війни. Трирічний хлопчик Тім Талер сумує за своєю матінкою, яка нещодавно померла. Хлопчик разом із татом змушений переїхати з їхнього затишного будиночка в інший квартал. Батько влаштовується на будівництво й одружується, аби знайти матір для маленького Тіма. Проте мачуха виявилася лихою, вона разом із своїм сином Ервіном знущалася з пасинка.

Єдиними щасливими днями для хлопчика були неділі, коли він разом з татом ходив на іподром, і вони грали на ставках на перегонах коней. У хлопчика була одна особливість – він життєрадісно сміявся й заохочував до сміху всіх навколо. Тім почав ходити до школи. Одного разу його життя різко змінилося – від нещасного випадку загинув його батько. Хлопчик залишається зовсім один. Від туги він іде на іподром і там знайомиться з незнайомим чоловіком у картатому вбранні, який представляється йому приятелем покійного батька. Хлопчик з його подачі починає грати на ставках.

Четвертий аркуш
ПРОДАНИЙ СМІХ

Настала довго сподівана неділя. Тім хотів утекти на іподром раніше, ніж звичайно. Але, на його біду, о пів на третю мачушин погляд випадково впав на календар, і вона раптом згадала, що сьогодні роковини її весілля: цього числа й місяця вона одружилася з Тімовим татом. Мачуха пустила кілька сльозин (плакати їй було як з гори котитись), і враз стало треба зробити тисячу різних справ: віднести квіти на могилку, купити печива, намолоти кави, запросити сусідку, випрасувати нову сукню, перевдягтися; Тімові наказано було почистити всі черевики, а Ервінові – піти купити квіти.

Тім радніший був би збігати по квіти та віднести їх на кладовище: якби поспішити, то можна б іще й на перегони встигнути вчасно. Але схвильованій мачусі (а їй хвилюватисьбуло як мед їсти) перечити не випадало, бо вона розхвильовувалась іще дужче й нарешті падала, ридаючи, в крісло, а тоді вже хоч-не-хоч доводилось її слухатись. Отож Тім і не пробував відмагатись, а слухняно пішов до пекаря по тістечка. ("У задні двері! Тричі постукай! Скажи, що дуже треба!")

Тіма нітрохи не спантеличило сердите пекаришине обличчя. ("Не зважай, що вона бурчатиме! І не вертайся без тістечок! Не відступайся, поки стара відьма не дасть, що треба!") Він до слова переказав пекарисі мачушине замовлення ("Шість марципанів! Та гарних! Свіженьких! Так і скажи!") Та, на жаль, від пекарихи почув таку відповідь, до якої мачуха його не підготувала. Бо пані Бебер – так звали пекариху – сказала:

– Поки старого боргу не заплатите, не дам нічого! Так і скажи вдома! Коли купила немає, то нічого й купувати марципани! Так і скажи! На двадцять шість марок печива! Цікава я знати, хто його у вас жере стільки! Директорова жінка з гідростанції й то стільки не купує! А в директора люблять ласо їсти, ого-го, хлопче!

Тім хвилинку стояв німий із подиву. Йому, звісно, вряди-годи перепадав удома кренделик чи півтістечка. Але на двадцять шість марок печива… Це ж цілі гори! Невже мачуха потай від нього й Ервіна напихається солодким печивом, як покличе сусідку на каву? Тім знав, що вона часто сидить пащекує з сусідкою на кухні, поки вони з Ервіном у школі. Чи, може, то Ервін стільки набравсь у пекарихи?

–То мій брат набрав стільки? – спитав хлопець.

– І він теж, – буркнула пані Бебер. – Та найбільше брала твоя мати, чи то пак мачуха, собі на сніданочок. А ти, мабуть, і не знав про те нічого, еге?

– Та знав, знав, – похопився Тім. – Чого там не знав!

Однак насправді нічого він не знав. Він навіть не обурився й не розсердився, йому тільки сумно стало, що мачуха ласувала потай від нього, та ще й у борги залізла.

– Ось як, – додала пані Бебер. – Нічого я тобі не дам. Іди додому й перекажи те, що я сказала. Чуєш?

Але Тім не зрушив з місця. ("Не зважай, що вона бурчатиме! І не вертайсь без тістечок! Не відступайся, поки стара відьма не дасть, що треба!") Він сказав:

– Адже ж сьогодні роковини татового з мамою весілля. Чи то пак із мачухою. Та й... – Тімові раптово пригадався іподром, перегони, загадкова комерційна справа з картатим паном, і він квапливо додав:

– Та й однаково ввечері я вам, пані Бебер, принесу гроші. Й за ті марципани, що візьму зараз, теж заплачу. Ось побачите!

– Ти принесеш гроші?

Пані Бебер завагалась була, але щось у хлопцевому голосі неначе впевнило її, що він таки справді принесе гроші, хоч, може, й не всі зразу.

Про всяк випадок вона спитала:

– А де ж ти їх візьмеш?

Тім скорчив страшне обличчя, немов у розбійника в ляльковому театрі, й сказав якомога товстішим голосом:

– Украду, пані Бебер! У директора гідростанції!

Хлопець так добре вдав розбійника, що пані Бебер засміялася, полагіднішала, і, одне слово, Тім одержав свої шість марципанів, ще й на додачу сьомий задарма.

Мачуха саме стояла на дверях, коли Тім вернувся з тістечками. Ще й досі (чи вже знову) розхвильована, вона заторохтіла без ком і крапок:

– *Требабуломенісамійпіти! Казалащосьтавідьмапроборг? Приністі-стечкачині? Чогомовчиш?*

Тім краще відкусив би собі язика, ніж переказав свою розмову з пані Бебер. Крім того, йому вже час було поспішати на іподром, а з мачухою як заведешся, то не скоро відкараскаєшся. Тому він тільки сказав:

– Ще й задарма один марципан дала. Можна мені йти гуляти, ма? (Він так ніколи ні разу й не спромігся сказати на мачуху "мамо".)

Мачуха навдивовижу охоче відпустила його і навіть дала один марципан із собою:

– Навіщо тобі слухати жіночі балачки, воно тобі зовсім не цікаве. Йди собі гуляй, тільки не дуже допізна.

І Тім щодуху подавсь до іподрому. Та хоч як він поспішав, а проте встиг дорогою вм'яти марципан, тільки тричі ляпнувши начинкою, щоправда, один раз на сині святкові штанці.

Картатий незнайомець уже стояв біля брами. Хоч перші перегони давно почались, він не виявляв ані найменшої нетерплячки чи досади. Навпаки, сьогодні він був сама приязнь та ласкавість. Відразу потяг Тіма до садочка при кав'ярні й замовив йому лимонаду та ще один марципан. Самі марципани та й марципани! Цілу неділю. А картатий пан із якнайсерйознішим обличчям витинав такі жарти, що Тім аж качався зо сміху.

"А він таки непоганий дядько, – думав хлопець. – Тепер я розумію, чому тато його вподобав".

До того ж незнайомець тепер дививсь на нього лагідними, привітними карими очима. Якби Тім був спостережливіиший, він мусив би по-

мітити, що досі цей пан мав холодні водяво-блакитні очі, наче риб'ячі. Але Тім іще не був дуже спостережливий. То лиш пізніше життя навчило його все помічати.

Нарешті картатий пан заговорив про свою справу.

– Любий мій Тіме, – сказав він, – я дам тобі стільки грошей, скільки ти захочеш. Я тільки не можу викласти їх тобі готівкою на стіл. Але я можу наділити тебе здатністю вигравати будь-який заклад. Будь-який, розумієш?

Тім кивнув головою трохи розгублено. Однак слухав дуже уважно.

– Звісно, цю здатність я дам тобі не задарма. Така здатність, сам розумієш, має велику ціну!

Тім знову кивнув головою. Тоді збуджено спитав:

– А що ж ви за неї хочете?

Хвилинку незнайомець замислено дивився на Тіма, певне, вагаючись.

– Що… я… за… неї… хо-чу, пи-та-єш? – промовив він нарешті, розтягуючи слова, мов гумку-жуйку. Та потім вони посипались йому з рота так швидко, що годі було й добрати: *Яхочущобтивіддавменізанеїсвійсміх!*

Він, мабуть, і сам помітив, що говорить занадто швидко й незрозуміле, бо проказав іще раз повільніше:

– Я хочу, щоб ти віддав мені за неї свій сміх!

– Оце й усе? – спитав Тім сміючись. Але в ту мить він помітив, як чудно, майже сумно дивляться на нього карі незнайомцеві очі, й Тімів сміх урвався навіть без звичайного "ік!" на кінці.

– Ну, то як? – спитав картатий. – Згода?

Тім опустив погляд і побачив перед собою марципани на блюдечку. Йому згадалася пані Бебер, борг, що він обіцяв заплатити, тоді спало на думку, скільки всякої всячини можна купити, маючи багато грошей. І він сказав:

– Коли це насправді, то я згоден.

– От і добре. В такому разі треба підписати угоду, – Картатий пан витяг із кишені якийсь папір, розгорнув його й поклав на столі перед Тімом. – Прочитай уважно!

Тім почав читати:

"1. Цю угоду укладено між паном Т. Трочем з одного боку й паном Тімом Талером з другого боку " "… 19.. року в місті… й підписано в двох однакових примірниках обома сторонами".

– Якими це сторонами? – спитав Тім.

– Це так в угодах називаються особи, що ті угоди між собою укладають.

– А… – І Тім почав читати далі:

"2. Пан Тім Талер згідно з цією угодою передає панові Т. Трочеві свій сміх у цілковите й необмежене розпорядження".

Прочитавши вдруге слова "пан Тім Талер", хлопець здався собі

майже дорослим. Він ладен був підписати угоду задля самих цих трьох слів. Він і гадки не мав, як має змінити все його життя оцей коротенький другий пункт угоди.

Далі в ній стояло:

"3. На оплату вищезазначеного сміху пан Т. Троч зобов'язується дбати про те, щоб пан Тім Талер вигравав будь-який заклад чи то заставу. Цей пункт чинний без жодного обмеження".

Тімове серце забилося дужче. Він читав далі:

"4. Обидві сторони зобов'язуються тримати цю угоду в цілковитій таємниці".

Тім кивнув головою, не підводячи очей.

"5. У тому разі, коли одна зі сторін повідомить про цю угоду якусь третю особу чи осіб і таким чином порушить установлене пунктом 4 зобов'язання, друга сторона залишає за собою здатність відповідно: а) сміятися або ж б) вигравати заклади, тим часом як винна сторона цю здатність а) сміятися або ж б) вигравати заклади втрачає цілковито".

– Оцього я не втямлю, – промовив Тім, наморщивши лоба.

Пан Т. Троч – тепер ми нарешті знаємо, як його звуть, – пояснив йому:

– Розумієш, Тіме, коли ти порушиш обіцянку мовчати й розкажеш кому-небудь про цю угоду, то вже не могтимеш вигравати заклади, але й сміху свого назад не одержиш. Коли ж про неї пробалакаюсь я, то ти одержиш свій сміх назад, проте виграватимеш заклади й далі.

– Тепер зрозумів, – відказав Тім. – Це означає: мовчи, то будеш багатий, тільки не сміятимешся. А пробалакаєшся – будеш бідний і однаково не сміятимешся.

– Атож. Ну, читай далі.

І Тім прочитав далі:

"6. У тому випадку, коли пан Тім Талер програє який-небудь заклад, пан Т. Троч зобов'язується повернути панові Тімові Талерові його сміх. Однак у такому разі пан Тім Талер надалі втратить здатність вигравати заклади".

– Це означає... – хотів був пояснити пан Троч. Але Тім уже зрозумів усе сам:

– Знаю, знаю! Коли я програю який-небудь заклад, то дістану свій сміх назад, але закладів більше не виграватиму. – І швидко перебіг очима останній пункт:

"7. Ця угода набуває чинності з того моменту, коли обидві сторони поставлять свої підписи під обома її примірниками.

Місто... " "... 19.. року"

Панів Тронів підпис уже стояв ліворуч. Подумавши трохи, Тім вирішив, що угода цілком законна. Він вийняв із кишені недогризок олівця й хотів був підписати, та пан Троч зупинив його.

– Це треба підписувати чорнилом, – і він подав Тімові свою авторучку.

На вигляд та ручка була з чистого золота, а на дотик якась химерно теплувата, наче наповнена теплою водою. Та хлопець не помітив ні золота, ні тієї теплоти. Він уже думав тільки про своє багатство, а тому не вагаючись підписав обидва папери. Чорнило в ручці виявилося червоне.

Тільки-но Тім підписав угоду, як пан Троч вельми приємно засміявся й сказав: "Щиро дякую". Тім відказав: "Будь ласка!" – і теж спробував засміятись, але не спромігся навіть усміхнутися. Губи його мимохіть стислися, й рот зробився тоненькою рискою, наче бритвою прорізаний.

Пан Троч узяв один примірник угоди, згорнув його й сховав у внутрішню кишеню піджака. А другий простяг Тімові зі словами:

– Сховай як слід! Коли через твоє недбальство ця угода попадеться комусь на очі, це означатиме, що ти не дотримав таємниці. І з того може вийти велика біда для тебе!

Тім кивнув головою, також згорнув свій примірник і заховав у кашкет, під надпороту з одного боку підшивку.

Потім картатий пан поклав перед ним на столі дві монети по п'ять марок і сказав:

– Оце буде підвалина твого багатства!

І знову засміявся Тімовим сміхом. Але враз чогось дуже заквапився, покликав офіціантку, заплатив, підвівся, кинув: "Ну, щасти тобі, хлопче", – і пішов.

Тімові довелось поспішати на іподром, бо от-от мали вже початися останні перегони. Він підбіг до каси, взяв квитка й не довго думаючи поставив гроші на кобилу Мавріцію-другу. Коли угода, що лежить у нього в кашкеті, дійсна, то ця кобила має виграти перегони.

І Мавріція-друга виграла.

Тім, що цього разу поставив десять марок, одержав кілька сотень. Озираючись, чи ніхто не дивиться, він сховав гроші в ліву внутрішню кишеню курточки й швиденько подався з іподрому.

Книга друга.
ПРИГОДИ

Готуємося до читання

Про яку таємницю дізнається Том на судні?

Читаємо з розумінням

Навчи мене сміятись, порятуй мою душу!
Англійське прислів'я

Одинадцятий аркуш
СТРАШНИЙ БАРОН

Після укладання угоди хлопчик подався на іподром, де виграв чималі гроші. Мачуха спочатку звинуватила Тіма в крадіжці грошей й відлупцювала його, та коли почула історію про виграш, почала безсоромно тратити його виграші, але й ставитися до нього з більш делікатно. Вона

змушувала хлопця робити ставки й вигравати все більше грошей. Тім ненавидів це багатство, він не сміявся, і всі довкола вважали його гордим і пихатим. Через деякий час хлопець вирішив у будь-який спосіб повернути собі сміх. Незабаром Тім Талер наймається юнгою на пароплав.

(...) На Тімову полегкість другого дня "Дельфін" відплив до Генуї. Старенька пані Рікерт на прощання довго махала Тімові рукою з ганку білої вілли, й Тім махав у відповідь, поки бачив її.

Директор пароплавства сам відвів хлопця на судно. На дорогу він купив йому костюмчик, черевики, ручний годинник і новісіньку матроську торбу.

Прощаючись із Тімом на пірсі, він сказав:

– Хвоста вгору, хлопче! Як повернешся за три тижні сюди, то дивитимешся на світ зовсім іншими очима. Тоді ти, напевне, вже сміятимешся. Тож хвоста вгору, хлопче! Домовились?

Тім одну мить повагався, тоді швидко відповів:

– Домовилися! Коли я повернуся до вас, пане Рікерт, я вже сміятимусь.

Він іще раз подякував директорові за все, затинаючись, бо йому раптом здушило горло, і мерщій побіг трапом на пароплав.

Капітан "Дельфіна" був похмурий чоловік, що любив перехилити чарчину й геть на все дивився крізь пальці. Він ледве глянув на Тіма, коли той увійшов до нього, і буркнув:

– Іди до стюарда. Він у нас теж новенький. Спатимете вдвох у одній каюті.

Тім, що вперше в житті потрапив на пароплав, довго блукав безпорадно по залізних трапах, по вузьких переходах, по бакові та по юті, шукаючи стюарда. Команда на пароплаві не була вбрана в матроську форму й відрізнялась від пасажирів тільки своєю робочою одежею. Тому хлопець не знав, до кого звернутися. Попоблукавши довгенько, він урешті зайшов у якісь відчинені двері на шкафуті й побачив перед собою щось подібне до чекальні чи вітальні, а посеред неї вистелені килимом сходи з гарно вигнутим лакованим поруччям, що вели вниз, у нутро пароплава. Звідти здіймався смачний дух смаженої риби, і Тім здогадався, що там, унизу, йому напевне й доведеться працювати.

Хлопець спустився вниз. Там, праворуч, зразу біля сходів, був камбуз, звідти смачно пахло вареним і смаженим. А просто проти сходів – розчинені двійчаті двері до великої зали-їдальні. Столи й стільці в ній були попригвинчувані до підлоги.

Якийсь чоловік у білій куртці саме накривав столи. Вся його постать, а надто кругла голова з кучерявим каштановим чубом, видалась Тімові знайомою, хоч хлопець іще не збагнув, хто ж це такий.

Коли Тім увійшов до їдальні, чоловік у білій куртці обернувся й сказав зовсім не здивовано:

– А ось і ти прийшов!

Але Тім здивувався. Цього чоловіка він знав. Навіть Ім'я його пам'ятав. Це був Крешимир, той самий чоловік, що недавно на іподромі так налякав Тіма своїм запитанням, але потім сказав: "Колись, може, я зумію тобі допомогти". Той самий, що його водяво-блакитні очі так нагадували Троча, барона, якого шукав Тім.

Пан Крешимир не дав Тімові довго думати. Він відвів хлопця до їхньої спільної каюти, закинув Тімову матроську торбу на верхню койку, а тоді дав йому картаті штани та білукуртку – такі самі, як мав на собі.

Нова одіж прийшлась на Тіма якраз і дуже личила йому.

– Та ти ж наче вродився, щоб стати стюардом! – засміявся Крешимир. Але, глянувши на поважне Тімове обличчя, зразу змовк. Замислено подивившись на хлопця, він промурмотів скоріше сам до себе, ніж до нього: – Цікавий я знати, яка в тебе з ним справа була!

Але потім, немовби відганяючи неприємну думку, випростався, поправив на собі білу куртку й мовив владно:

– Ну, до роботи! Йди в камбуз до Енріко, допоможи йому чистити картоплю. Як мені треба буде, я тебе покличу. Ну, гайда!

І Тім до самого вечора чистив у камбузі картоплю. Кок Енріко був кумедний стариган-генуезець. Він, як і капітан, ні про що не дбав. У тісному корабельному світі капітан - не тільки володар, а й взірець для всіх. Коли капітан суворий і дбайливий, така в нього буває й команда. Коли ж він недбайло, як на "Дельфіні", то й уся команда в нього недбала, аж до кока Енріко.

Той Енріко майже без передиху розповідав хлопцеві всілякі анекдоти на химерній суміші з німецької та італійської мов. Бачачи, що Тім не сміється, він думав, що хлопець його не розуміє, проте розповідав далі й далі, для власної розваги, і навіть не бачив, що Тім чистить картоплю затовсто.

Коли пароплав аж надвечір вийшов нарешті з гамбурзького порту, пан Крешимир покликав Тіма в їдальню собі на поміч. Хлопець весь час дуже бентежився, бо водяво-блакитні стюардові очі раз по раз допитливо позирали на нього. Від того збентеження Тім переплутав кілька замовлень: одній американці замість віскі приніс лимонного соку, а шотландському лордові, що замовляв яєчню з шинкою, подав дві порції горіхового торта.

Пан Крешимир виправив його помилку, не сказавши лихого слова. Він весь час ніби мимохідь навчав Тіма:

– Страву подавай з лівого боку! Ліву руку, подаючи, закладай за спину. Виделку клади ліворуч, а ніж праворуч, вістрям до тарілки.

Після вечері пан Крешимир знову послав Тіма до камбуза – помагати кокові мити посуд. Працював хлопець неуважно й недбало, бо в голові у нього роїлося з сотню всіляких "чому": чому барон не поїхав у тому купе, що в ньому пан Рікерт привіз Тіма до Гамбурга? Чому пан Крешимир раптом опинився стюардом на тому самому пароплаві, де

влаштували Тіма? І чому пан Рікерт улаштував його саме на цей пароплав? Чому? Чому? Чому?

Враз у Тімових вухах пролунало справжнє кимсь вимовлене "чому". Чийсь різкий чоловічий голос спитав:

– Чому це ви опинилися на цьому судні?

А Крешимирів голос відповів:

– А чом би й ні?

– Вийдімо на палубу! – звелів перший голос.

По вузенькому залізному трапі, що вів на ют, загрюкотіли ноги. Потім тупіт і голоси затихли. Але в Тімовій голові вони ще лунали. Йому здалось, ніби він уже колись чув той перший голос, що звертався до Крешимира. І раптом – Тім якраз витирав рушником велику супницю раптом Тім збагнув, чий то голос.

То був голос людини, що їй Тім продав свій сміх, – голос барона Троча.

Супниця вислизнула з Тімових рук і розлетілася долі на дрібні скалки. Кок Енріко відскочив убік, злякано вигукнувши: "Мамма міа!" ("Матінко моя!"), а Тім прожогом кинувся на ют, слідом за голосами.

Нагорі не видно було нікого. Два корабельні ліхтарі тьмяно освітлювали палубні надбудови та затягнену брезентом шлюпку. Аж ураз Тім почув тихі голоси і, озирнувшись ліворуч, звідки вони долітали, угледів невиразно, як під шлюпкою щось ворухнулося. Навшпиньки підкрався хлопець ближче й побачив під шлюпкою дві пари чоловічих ніг. Розглядіти щось більше він не зміг, але й так ясно було, що голоси ті долітали з-за шлюпки. Тім потихеньку, тамуючи віддих, підійшов іще ближче. Один раз у нього під ногою рипнула палубна мостина, але ті двоє за шлюпкою, видно, нічого не помітили.

Нарешті хлопець підкрався так близько, що зміг підслухувати приглушену розмову.

– …Смішно слухати! – просичав баронів голос. – Невже ви хочете, щоб я вам повірив, ніби ви вже витратили всі гроші, які мали з акцій?

– Незабаром після того, як ви дали мені ті акції, їхній курс упав зовсім низько, – спокійно відказав Крешимир.

– Нехай так! – барон засміявся купленим сміхом. – Курс акцій упав тому, що я маю деякий вплив на біржі. Але ж чверть мільйона вам однаково ще лишилося!

– А ті чверть мільйона я поклав до одного банку, що невдовзі збанкрутував, бароне.

– Таке ваше щастя, – знову засміявся барон, і Тім аж здригнувся від того сміху. Його поривало кинутись туди, але він зметикував, що розумніше буде зачекати й послухати, що ж далі.

– Ну що ж, навіть коли вам доводиться знову працювати, це ще не підстава працювати саме на цьому судні й саме з цим хлопцем.

Цього разу засміявся Крешимир.

– А хто мені заборонить? – вигукнув він.

– Тихше! – просичав барон.

Півголосом Крешимир мовив далі:

– Я продав вам свої очі, взявши за них ваші риб'ячі баньки. Заплатили ви мені акціями на мільйон марок, але з того мільйона ні одна марка не попала до моєї кишені. Ви мене перехитрили. Але цього разу я буду хитріший за вас, бароне. Я двічі бачив вас на іподромі з цим хлопцем. І спостеріг, що цей хлопець потім став щоразу вигравати. А ще я спостеріг, що хлоп'я стало сумне та понуре, мов старий, недужий самотній пенсіонер.

Тімове серце закалатало, коли він почув ті слова. Але він стояв тихо, не ворухнувся.

А Крешимир провадив далі:

– Я дізнаюся, що ви виманили в цього хлопця! Я за ним стежу вже чотири роки, і мені нелегко було влаштуватися стюардом на цьому пароплаві. Але тепер…

Баронів голос перебив Крешимира:

– Тепер я вам, коли хочете, дам іще мільйон! Цього разу готівкою, з рук у руки!

– Ні, бароне, цього разу сила моя! – Крешимир говорив дуже помірковано. – Я можу використати те, що знаю, в три способи: або забрати від вас свої очі, або взяти мільйон, або – і це, мабуть, не найгірше – примусити вас розірвати вашу угоду з цим хлопцем, хоч я й не знаю, яка та угода.

Тім притис у темряві кулак до рота, щоб не виказати себе стогоном. Якусь хвилину було тихо. Потім знову почувся баронів голос:

– Мої справи з хлопцем вас не обходять. Та коли вам такі потрібні ваші очі, я згоден на певних умовах… Крешимир перебив його, аж задихаючись:

– Авжеж, бароне, мені потрібні мої очі! Мої давні лагідні, дурні коров'ячі очі! Вони мені миліші за всі скарби світу, хоч ви того, може, ніколи не зрозумієте!

– Так, я ніколи цього не зрозумію, – підтвердив баронів голос. І все ж я на певних умовах згоден розірвати нашу угоду. Гляньте, будь ласка, на себе в оце дзеркальце.

Настала тиша, така, що чутно було, як б'ється серце. Тім аж упрів від хвилювання, в яке вкинула його та розмова, й від зусиль триматися тихо.

Нарешті він почув Крешимирів шепіт:

– Мої очі! В мене! Знов!

– А тепер мої умови, – сказав барон.

Але Тім тих умов уже не почув. Крешимир повернув собі свої очі, а його Тімів давній утрачений дитячий сміх був так близько, ось, рукою досягти! Той сміх, що його Тім прагнув понад усе на світі!

Хлопець не міг більше стримуватися. Він кинувся вперед і закричав:

– Віддайте мені мій…

Але перечепився об бухту линви, вдарився головою об ніс шлюпки й гримнувся на палубу непритомний.

Книга четверта.
ПОВЕРНЕНИЙ СМІХ

Готуємося до читання

1. Чи насправді Тім змирився з втраченим сміхом? Яких принад життя він пізнав?

2. Яка «шпаринка» в угоді з Торчем допомогла повернути втрачений сміх?

Читаємо з розумінням

Тім Талер переживає різні події та пригоди, він перевіряє свій дар на міцність, укладаючи різні угоди, адже за однією з умов, якщо хлопець хоч раз програє, то його унікальний сміх повернеться до нього. Проте, усе видається неможливим: навіть найменші парі хлопець виграє. Він наважується на неймовірне парі – закладається, що стане найбагатшою людиною у світі. Через деякий час дізнається, що Троч помер, заповівши йому все майно. Однак допоки хлопець неповнолітній, то його опікуном стає рідний брат Троча, що виявляється справжнім Трочем, оскільки не помер. Це виявляється пасткою. Тім повністю у владі Троча.

Де людина сміється,
там кінчається чортова влада
Пані Бебер

Двадцять сьомий аркуш
РІК У ПОЛЬОТІ

Рік подорожі був для Тіма роком у польоті. Той рік почався в невеличкому двомоторному літаку їхньої фірми, що на ньому хлопець із бароном відлетіли до Стамбула. Летячи над горами, Тім знову бачив унизу чоловіків і жінок, що гнали гірськими стежками своїх в'ючаків. Але ті люди не були вже такі чудні й чужі Тімові, як того першого разу, коли вінїх побачив. Одіж їхня нагадувала вбрання Салех-бея та декого зі слуг у замку. І хоч Тім зовсім не знав тих людей, а проте вони йому подобалися. Він любив їх і співчував їм,так як і афганським гостріям.

У Стамбулі Тім із бароном перебули тиждень. Барон водив Тіма по мечетях та музеях, і подорож уже майже тішила хлопця. Все, що скоїлося з ним у замку, на якийсь час відбило йому охоту ганятися за своїм сміхом. Та водночас хлопець плекав надію, що за рік усе стане інакше. Думка про Салех-бея та гамбурзьких друзів так заспокоювала його, що він по-справжньому вірив, ніби після тієї подорожі його сміх сам упаде йому до рук, немов стигле яблуко з яблуні.

Та ця надія таїла в собі й небезпеку: адже Тім міг облишити всякі спроби змінити свою долю й змиритися з таким сумним становищем.

Однак Тімова зовнішня байдужість мала й перевагу: вона заспокоювала барона. Троч справді почав думати, що Тім змирився зі своєю долею, й уже не так пильно наглядав за хлопцем.

Із тижня на тиждень, із місяця на місяць він дужче й дужче впевнювався, що Тімові Талерові дедалі більше подобається роль багатого спадкоємця і що хлопець уже не схоче поміняти життя нероби-мільярдера ні на що, навіть на свій веселий сміх.

І справді, під час тієї подорожі Тім згадував свій утрачений сміх рідше, ніж доти. У розкішних готелях біля дуже багатих людей просто на задніх лапках ходять. Коли директор такого готелю помітить, що його багатий пожилець не любить сміятись, вмить уже вся прислуга від старшого швейцара й до покоївки знатиме, що поблизу цього пана сміятися не можна. І дійсно, біля нього ніхто ніколи не сміється.

Але ж світ – навіть для дуже багатих людей – складається не з самих розкішних готелів. Навіть мільярдерам іноді потрібне буває свіже повітря. І завжди, виходячи погуляти, чи то сам, чи то вдвох із бароном, Тім помічав, що весь світ повний сміху.

Після Стамбула він іще раз побачив Афіни. З Афін поїхали до Рима, з Рима до Ріо-де-Жанейро, далі до Гонолулу, Сан-Франціско, Лос-Анджелеса, Чікаго, Нью-Йорка. Звідти – до Парижа, потім до Амстердама, Копенгагена, Стокгольма, на Капрі, до Неаполя, на Тенеріф, у Каїр, у Кейптаун. Літали до Токіо, Гонконга, Сінгапура, Бомбея. Тім побачив (...), Варшаву й Прагу, Белград і Будапешт. І всюди, де приземлявся їхній літак, Тім чув на вулицях всесвітній сміх. Сміялися чистильники черевиків у Белграді й хлопці-газетярі в Ріо. Сміялися продавці орхідей у Гонолулу й продавщиці тюльпанів у Амстердамі. Усміхався стамбульський казаняр і багдадський водонос. (...) А в токійському театрі плескали в долоні й реготали так самісіньке, як у театрі на Бродвеї в Нью-Йорку. Сміх потрібен людині, як квітці сонце. Коли б сміх раптом вимер у всьому світі, людство обернулось би на велетенський зоопарк або на суспільство ангелів - поважне, велично-байдуже й нудне.

І Тімові, хоч який він був поважний на вигляд, дуже хотілось знову навчитися сміятись. Хоч зовні він здавався цілком задоволеним, але радий був би стати жебраком у Нью-Йорку, якби це дало йому змогу прилучити й свій голос до всесвітнього реготу.

Але Тімів сміх Тімові не належав. Поруч нього, часом за кілька кроків, інша людина сміялася його заливистим дитячим сміхом. І Тім от яке лихо! - за той рік майже звик до цього. Притерпівся й дбав зовсім про інше. Він учився. Учився всього, що повинна вміти й знати так звана "світська людина". Він уже вмів вельми зграбно їсти омари, фазанів, кав'яр; умів ковтати устриці й відкорковувати пляшки з шампанським; найпоширеніші вислови чемності від "дуже радий познайомитись" до "не для мене велика честь" умів сказати тринадцятьма мовами; знав, кому й скільки треба давати "на чай" у всіх найрозкішніших готелях світу; вмів не готуючись виголошувати невеличкі промови й звертатися за всіма правилами до графів, герцогів та князів; знав, до яких шкарпеток яка краватка пасує; знав, що по шостій годині вечора не годиться носити жовті черевики, а тільки чорні (афте

сікс но браун, як сказав би англієць); дізнався, що, піднімаючи чашку з чаєм, не слід відставляти мізинець; мимохідь, без словників, навчився трохи говорити по-французькому, по-англійському й по-італійському; навчився вдавати зацікавленого, коли насправді тобі нудно; навчився грати в теніс, кермувати яхтою та автомобілем і навіть лагодити мотор; і взагалі навчився прикидатися так добре, що барон був просто захоплений. (…)

Кадр з фільму «Тім Талер, або Проданий сміх». Режисер Андреас Дресен. Германія. 2017

За той рік Тім майже три рази облетів у літаку довкола світу. Але не тільки в літаку, а й у житті він весь час був високо вгорі, ніби на вершинах, де й дихати легше, й видно далі, ніж у долині.

Сказати, що Тім почував себе кепсько на тій захмарній височині, це була б неправда. Адже жилося там легко. (Надто людині, що не вміє сміятися.) А крім того, кмітливий хлопець міг там багато чого дізнатися й навчитись. (…)

Аркуш тридцять другий

ЧОРНИЙ ХІД

(…)

З пітьми виринули дві постаті: Крешимир і пан Рікерт. Тімові знову підкотивсь до горла клубок - цього разу з добре яблуко завбільшки.

– Дай руку, Тіме, і забиймося об заклад, що ти одержиш свій сміх назад. Швидше! – почув Тім знайомий Крешимирів голос.

Тім поборов своє остовпіння й подав Крешимирові руку.

– Закладаюся…

– Стій! – гукнуло щось угорі на сходах. – Стій! – Однак нікого там не було видно.

Крешимир промовив спокійно й твердо:

– Закладаюся, що ти не одержиш назад свого сміху, Тіме. На один пфеніг.

– Стій! – знову крикнуло нагорі.

– Не слухай! – шепнув Тімові Джонні.

– А я закладаюся, що одержу свій сміх назад, Крешимире. На один пфеніг.

Джонні перебив їм руки, як заведено. І запала моторошна тиша.

Тім забивсь об заклад, як йому сказано, але ще не розумів, що ж сталось, і стояв безмовний, розгублений.

На нього дивилося троє знайомих облич, ледь освітлених проме-

нями далекого ліхтаря. Власне його обличчя було в затінку, і тільки смужечка лоба біліла в пітьмі.

Панів Рікертів погляд ніби прикипів до того блідого чола. Таким він уже раз бачив Тіма, отак само ледь освітленого. Всього за кілька кроків звідси, на ляльковій виставі. "Адже з того людина й пізнається, що в слушну мить вона сміється". Чи це справді слушна мить?" – питав себе пан Рікерт.

Джонні й Крешимир теж не зводили очей із того блідого чола єдиного, що видно було з Тіма в темряві.

А хлопець стояв, понуривши очі. І все ж він відчував на собі ті допитливі погляди. Йому було чогось тяжко, аж млосно, хоч із живота вже піднімалося щось легеньке, тихеньке, крилате - мов жайворонкова пісня, що проситься на волю. Але Тім був іще надто смутний та безпорадний. І сміх –дзвіночок із кумедним "ік!" на кінці вирвався з нього зовсім мимохіть. Ніби не Тім заволодів знову своїм давнім сміхом, а сміх заволодів Тімом. Ця мить, така жадана, така довгождана, ця радість виявилась понад силу Тімові. Він розгубився перед своїм щастям.

Колись давно, в ляльковому театрі, йому впало в очі, що сміх і плач бувають зовні дуже схожі. А тепер він дізнався, що сміх і плач часом дуже подібні не тільки зовні – їх іноді й розрізнити важко. Тім сміявся й плакав водночас. Він здригався, ніби хлипаючи, і з очей йому текли сльози, а руки безвладно обвисли.

Він забув геть про все довкола, бо неначе вдруге народжувався на світ.

Потім сталася дивовижна річ: крізь сльози Тім побачив три світлі плями облич, що наближались до нього, і раптом ніби проваливсь кудись у минуле. Йому здалося, наче він, малий хлопчик, стоїть біля віконечка каси на іподромі. Він виграв гроші, цілу купу грошей, і тепер плаче зі щастя, що виграв, і з журби, що вже не може поділити те щастя з татком. Тоді у вухах йому пролунав рипучий густий голос: "Гей, малий, ну хто ж це плаче, маючи таке щастя!"

Тім підвів очі. Тепер із якогось куточка його пам'яті мав би виступити чоловічок із пом'ятим обличчям і в пом'ятому костюмі. Але натомість Тім побачив іншу постать, велику, справжню, живу: стерничого Джонні. І разом зі стерничим до Тіма раптом повернулася дійсність – ніч біля шинку в Евельгене, ліхтар над сходами, що вели кудись угору, в темряву, і обличчя всіх трьох Тімових друзів, що дивились на нього, не знаючи, плакати їм чи сміятися.

Сміх, що повернувся до Тіма Талера, налетів на нього, мов шквал. Та по тому шквалі вже настав штиль, Тім уже цілком володів своїм сміхом. Витерши рукою сльози, він спитав:

– Пане Рікерт, ви ще пам'ятаєте, що я пообіцяв вам, від'їжджаючи з Гамбурга?

– Ні, Тіме.

– Я тоді сказав: "Коли я повернусь, я вже сміятимусь". І ось я сміюсь.

Я вмію сміятись, пане Рікерт! Умію, Крешимире! Джонні, я вмію сміятись! Тільки… – Тім аж похлинувся сміхом. – Тільки я не збагну, як воно так вийшло.

Тімові друзі, що вже злякались були, чи не збожеволів Тім від щастя, зраділи, почувши, що він говорить цілком розумно.

– Ти давно вже міг вернути собі сміх, сказав Крешимир.

– Як же це?

– Про що ми з тобою щойно забилися?

– Що я одержу назад свій сміх.

– Так. Ну, а що мало статися, коли б ти виграв цей заклад?

–Я б одержав свій сміх назад. Так воно й вийшло!

–Але ти б його однаково одержав, хоч би й програв заклад, Тіме!

Аж тоді хлопець уторопав, у чому річ. Сміючись, ляснув він себе по лобі:

– Авжеж! Програвши заклад, я також вернув би собі сміх! Та й дурний же я був! Я б міг закластися з ким завгодно, що одержу свій сміх назад. І так чи так, одержав би!

– Ну, не так воно просто, хлопче, – озвався Джонні. – З ким завгодно закластися ти б не зміг, бо ж тоді ти б мусив перше сказати, що не маєш сміху, а цього ти не мав права робити. Ти міг забитися тільки з тим, хто здогадався про вашу з Трочем угоду, цебто з Крешимиром.

– Але зі мною, – докінчив Крешимир, – твій заклад був безпрограшний.

Тепер, позбувшися своєї біди, Тім ураз побачив, яка проста була вся справа. Виходило, що він, розгублений і зневірений, цілі роки тицькався з одного чорного ходу в інший, замість іти навпростець. Він вигадував хитромудрі плани, рахував на мільйони. А сміх собі повернув за багато дешевшу ціну, дешевше, ніж коштує мала пачечка маргарину, за один пфеніг.

Ось який дешевий сміх, коли платити за нього грішми, але справжню його ціну не вбереш і в мільйони. Сміх, сказав Салех-бей, це не крам на продаж. Його треба заслужити.

Тридцять третій аркуш
ПОВЕРНЕНИЙ СМІХ

(…) Коли всі четверо вийшли від нотаріуса (його бюро містилось поблизу головного вокзалу), Джонні спитав:

– А що ж ти тепер робитимеш, Тіме?

Хлопець показав праворуч:

– Он у тому старому будинкові є ляльковий театр. Він мій. Я зроблю з нього мандрівний.

– То тобі потрібен автобус! – сказав Крешимир.

– І переносна сцена, – докинув Джонні.

– І все це купимо тобі ми, синку! – закінчив пан Рікерт. – І мовчи, не відмовляйся, бо тоді ми не візьмемо від тебе пароплавства.

– Згода! – засміявся Тім. Тоді додав уже серйозно: – Яке щастя, що є на світі ви!

– І Салех-бей, – сказав пан Рікерт.

– Атож, – потвердив Тім. – І Салех-бей. Треба послати йому телеграму.

І вони подались на пошту.

Старий у Месопотамії всміхнувся, прочитавши: "чорт бери маргарин крапка сміх одержують задарма крапка я його одержав крапка щиро дякую за поміч ваш тім талер".

Того дня й скінчилась наша історія, хоча в газетах вона тільки почалася (так, як зрозуміли її журналісти; а вони здебільшого її не зрозуміли).

Пан Рікерт знову став директором пароплавства, Джонні стерничим, а Крешимир стюардом.

Про барона Троча тепер можна почути дуже рідко. Кажуть, він майже весь час живе самотній і сумний у своєму месопотамському замку, уникаючи людей. Проте фірма його процвітає.

А Тімів слід загубився. Відомо тільки, що він удвох із старенькою пані Рікерт вигадав лялькову виставу, що називається "Проданий сміх". А потім щез із Гамбурга, й жоден газетяр так і не дізнавсь, куди він подався.

Лиш двічі ще доходили звістки про нього. На кладовищі в одному великому німецькому місті до одного мармурового надгробка було покладено вінок із написом на стрічці: "Я прийшов, як навчився сміятись. Тім".

А остання звістка про Тіма надійшла з однієї хлібної крамнички. Кілька років тому туди зайшов якийсь чемний юнак. Господиня, не впізнавши його, спитала, чого він бажає; тоді юнак скорчив похмуре обличчя й пробурмотів:

– Пограбувати директора гідростанції, пані Бебер.

– Тім Талер! – вереснула з несподіванки пекариха.

Та юнак приклав палець до вуст і сказав:

– Ц-с-с… Не зрадьте мене, пані Бебер! Я тепер звусь Енріко Грандіцці, власник найвеселішого в світі театру – лялькового театру "Ящик маргарину".

– Кумедія! – вигукнула пані Бебер. – А я ж учора там була. Хтось незнайомий прислав мені квитка. Тобто… – вона скоса зиркнула на Тіма. – Тобто, може, й знайомий.

– Може, – відказав юнак із ямочками в кутиках уст.

– Там показували виставу про проданий сміх, – провадила пані Бебер. – Гарна п'єса. На всілякі думки наводить.

– А на які думки вона вас навела, пані Бебер? – поцікавився юнак.

– Та, правду сказати, спершу мені аж моторошно було. А під кінець сміялась, аж за боки хапалася. Отоді й подумала: де людина сміється, там кінчається чортова влада.

– Гарно сказано, пані Бебер, – відповів юнак. – Отак і треба поводитися з чортом, щоб він поламав собі роги.

(Переклад з німецької Юрія Лісняка)

CLASSROOM

УСНО

1. За яких обставин Тім Талер почав грати на іподромі?
2. Якими методами заманював Троч хлопчика у свої тенета?
3. Перекажіть кілька епізодів, у яких йдеться про те, як Тіму Талеру самотньо й незатишно жилося без сміху.
4. Розкажіть про те, як хлопчикові вдалося перехитрити Троча.
5. Яких негативних героїв зобразив автор? Що уособлює Троч?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

6. Поясніть, чому Тіму Талеру так важливо було вирватися з-під впливу мачухи? Про що це свідчить?
7. Проаналізуйте вплив угоди на все подальше життя Тіма Талера.
8. Знайдіть у творі описи розкішного життя Тіма Талера. Чому воно його не тішило? Доведіть.

ПИСЬМОВО

9. Складіть перелік досягнень Тіма Талера.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

10. За допомогою інтернету знайдіть інформацію про сміх. Які він виникає? Які мімічні м'язи задіює на обличчі?

ДОСЛІДЖЕННЯ

11. Дослідіть, наскільки проблема «угода зі злом» є актуальною в наш час? Чи можливі подібні угоди?

ВАША ТВОРЧІСТЬ

12. Намалюйте три портрети Тіма Талера. 1 – до угоди з Трочем, 2 – після угоди з Трочем, 3 – після розірвання уроди (у дорослому віці). Прокоментуйте.

ПРОЄКТ

13. Створіть онлайн-щоденник Тіма Талера. Аргументуйте вибір своїх історій.

У КОМАНДІ

14. Об'єднайтеся в групи. Зробіть прогноз подій, у разі якщо:

1) Тім Талер залишився в рідному місті;

2) Тім Талер не зустрів вірних друзів і залишився сам на сам із трагедією;

3) Тім Талер пожалів Троча і продовжив з ним співпрацю. Презентуйте свої дослідження. Зробіть взаємооцінку проєктів.

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

15. Напишіть пам'ятку-інструкцію «Як поводитися з незнайомцями в людних місцях» (5-6 пунктів).

Джеймс Олдрідж
(1918 – 2015)

Останній дюйм, який розділяє всіх і все, нелегко подолати,
якщо не бути майстром своєї справи.
Джеймс Олдрідж

Джеймс Олдрідж народився на півдні *Австралії.* У містечку *Свон-хілл* біля річки Муррей пройшло його «томсойєрівське», за словами письменника, дитинство. Батьки Джеймса були родом з *Великої Британії* і намагалися зберегти звичаї свої батьківщини у далекій Австралії. Батько був редактором місцевої газети. Мати на згадку про батьківщину створила чудовий квітник із троянд. А своїх п'ятьох дітей батьки виховували у повазі до навчання і праці. Внаслідок різкого погіршення економічних умов і безробіття, що настали тоді в Австралії, Джеймс пішов працювати до редакції газети, виконував там різну роботу. У 1938 році, після закінчення Мельбурзького комерційного коледжу, Дж. Олдрідж поїхав продовжувати навчання в Англію. Там він вступив до одного із найпрестижніших університетів світу – Оксфорду. Пройшов навчання і на курсах для пілотів, а також займався журналістською діяльністю в лондонських газетах.

Під час Другої світової війни письменник працював військовим кореспондентом. Боротьба з фашизмом визначила теми його творів, які з'явилися у цей час – романи *«Справа честі»* (1942), *«Морський орел»* (1944), *«Дипломат»* (1949).

Враження від морських подорожей Дж. Олдрідж відобразив у низці оповідань, серед яких один із найвідоміших творів письменника – *«Останній дюйм»* (1957), а також його продовження – *«Клітка для акули»* (1957).

Барви художнього твору
«Останній дюйм» (1957)

Оповідання Олдріджа містить всі ознаки пригодницького твору. Тут є і надзвичайні обставини, і стрімкий розвиток сюжету, і екзотична природа. Але найбільше автор приділяє увагу не захопливим пригодам, а змінам у душі героїв. Це визначає психологізм твору, який можна назвати не тільки пригодницьким, але й психологічним оповіданням. У кожному новому епізоді головними персонажами поперемінно стають то батько, то син. Це дозволяє авторові зазирнути у внутрішній світ обох героїв і показати ситуацію з різних поглядів. На початку твору поміж батьком і сином існує стіна непорозуміння, вони не вміють навіть спокійно розмовляти – батько повчає і гримає, а хлопчик боїться і плаче. Усе змінило поранення батька, адже від Деві залежала подальша доля обох. Перед лицем великої біди батько по-іншому починає дивитися на сина, і, хоча він ще не знаходить потрібних слів, наближення відбулося. Бен думає про те, щоб тільки не налякати сина, спонукати його діяти і думати самостійно. А Деві своїми діями доводить, що в нього є характер, сила і мужність.

Останній дюйм
(Скорочено)

Готуємося до читання

1. Що хвилювало пілота Бена?

2. Чому він узяв із собою сина в політ?

3. У які моменти герої зіткнулися з труднощами?

Читаємо з розумінням

Добре, коли після двадцяти років роботи льотчиком ти і в сорок ще відчуваєш задоволення від польоту; добре, коли ти ще можеш радіти з того, як артистично точно посадив машину: легенько натиснеш ручку, піднімеш невеличку хмарку куряви й плавно відвоюєш останній дюйм над землею! Особливо коли приземляєшся на сніг. Сніг – чудова підстилка під колеса, і добре сісти на сніг – це так само приємно, як пройтися босими ногами по пухнастому килиму в готелі. (…)

Отак він і залишився з порожніми руками, коли не брати до уваги байдужу дружину, якій він не був потрібен, та десятирічного сина, що народився надто пізно і, – Бен розумів десь у глибині душі, – чужого їм обом, самотнього, неприкаяного хлопчика, який у десять років розумів, що мати ним не цікавиться, а батько – стороння людина, яка не знає, про що з ним говорити, різка й небагатослівна в ті лічені хвилини, коли вони бували разом.

От і ця хвилина не була кращою за інші. Бен узяв із собою хлопчика на «Остер», який страшенно кидало на висоті двох тисяч футів над узбережжям Червоного моря, і чекав, що сина ось-ось закачає.

– Коли тебе занудить, – сказав Бен, – нагни голову нижче, щоб не забруднити всю машину.

– Добре. – Хлопчик мав дуже нещасний вигляд.

– Боїшся?

Маленький «Остер» нещадно кидало в розпеченому повітрі то в один, то в другий бік, але переляканий хлопчина все ж не губився і, відчайдушно смокчучи цукерку, розглядав прилади, компас, рухливий авіагоризонт.

– Трохи, – відповів хлопець тихим і несміливим голоском, не схожим на грубуваті голоси американських дітей. – А літак не зламається від цих поштовхів?

Бен не вмів заспокоювати сина, він сказав правду.

– Якщо машину не доглядати, вона неодмінно зламається.

– А ця… – почав хлопчик, але його дуже нудило, і він не закінчив.

– Ця в порядку, – роздратовано сказав батько. – Цілком справний літак.

Хлопчик опустив голову і тихенько заплакав.

Бен пожалкував, що взяв з собою сина. Всі великодушні поривання у них в сім'ї завжди закінчувались невдачею, їм обом давно бракувало цього почуття – черствій, плаксивій, провінціальній матері і різкому, нервовому батькові. Якось під час одного з таких нападів великодушності

Бен спробував повчити хлопчика вести літак, і хоч син виявився дуже кмітливим і досить швидко засвоїв основні правила, кожен окрик доводив хлопця до сліз…

– Не плач! – наказував йому тепер Бен. – Нічого тобі плакати. Підведи голову, чуєш, Деві!.. Підведи зараз же!

Але Деві сидів похнюпившись, а Бен більше й більше жалкував, що взяв його, і сумовито поглядав на величезну мертву пустелю узбережжя Червоного моря, котра розстилалася під крилом літака, – суцільну смугу на тисячу миль, якою відокремлювалися ніжно розмиті акварельні фарби суходолу від бляклої зелені моря. Все було нерухоме і мертве. Сонце випалювало тут усе живе, а весною вітри підіймали в повітря маси піску на тисячах квадратних миль і відносили його на той бік Індійського океану, де він і залишався навіки; пустеля зливалася з дном морським.

– Сядь прямо, – сказав він Деві, – коли хочеш навчитися, як іти на посадку. (…)

– Найголовніше – це правильно розрахувати, – сказав Бен. – Коли вирівнюєш літак, треба, щоб відстань до землі була шість дюймів. Не фут і не три, а рівно шість дюймів! Якщо вище – стукнешся під час посадки, і літак буде пошкоджено. Надто низько – наскочиш на горбик і перекинешся. Головне – останній дюйм.

Деві кивнув. Він уже знав. Він бачив, як в Ель-Бабі, де вони брали напрокат машину, одного разу перекинувся такий «Остер». Учень, який літав на ньому, загинув.

– Бачиш! – закричав батько. – Шість дюймів. Коли він почне сідати, я беру назад ручку. Тягну її на себе. Отак! – сказав він, і літак торкнувся землі легко, мов сніжинка. – Останній дюйм! – Бен зразу ж вимкнув мотор і натиснув на ножні гальма. Ніс літака задерся вгору, а гальма не дали йому зануритись у воду – до неї лишилося шість чи сім футів.

* * *

Двоє льотчиків повітряної лінії, які відкрили цю бухту, назвали її Акулячою – не через форму, а через її мешканців. У ній завжди водилася сила-силенна великих акул. Вони запливали сюди з Червоного моря, ганяючись за косяками оселедців і кефалі, які час від часу шукали собі тут захистку. Бен і прилетів сюди, власне, заради акул, а тепер, коли потрапив у бухту, зовсім забув про хлопчика і тільки часом давав йому розпорядження: допомогти розвантажувати речі, закопати мішок з продуктами в мокрий пісок, змочити пісок морською водою, подавати інструменти і всякі дрібниці, потрібні для акваланга і камер.

– А сюди хтось заходить коли-небудь? – запитав Деві.

Бен був надто зайнятий, щоб звертати увагу на те, що питає хлопчик, але все ж, почувши запитання, похитав головою:

– Ніхто! Ніхто не може сюди потрапити інакше, як легким літаком. Принеси мені два зелених мішки, що стоять у машині, і прикрий голову від сонця. Не вистачає тільки, щоб ти схопив сонячний удар.

Більше Деві ні про що не питав. Коли він про що-небудь запитував батька, голос його зразу ставав сумним: він наперед чекав різкої відповіді. Тепер хлопчик уже й не пробував розмовляти і мовчки виконував те, що йому наказували. Він уважно спостерігав, як батько готує свій акваланг і кіноапарат для підводних зйомок, збираючись опуститися в напрочуд прозору воду, щоб знімати акул. (…)

* * *

Деві поглядав на море, яке поглинуло його батька, наче міг у ньому що-небудь побачити. Але дивитися не було на що, хіба на пухирці повітря, які з'являлися час від часу на поверхні.

Нічого не було видно ні на морі, яке вдалині зливалося з горизонтом, ні на безкраїх просторах випаленого сонцем узбережжя. А коли він виліз на розпечений піщаний горб біля найвищого краю бухти, то не побачив позад себе нічого, крім пустелі, то рівної, то трохи хвилястої. Виблискуючи на сонці, вона тягнулася вдалину, де в гарячому серпанку невиразно вимальовувались обриси червонуватих пагорбів, таких же голих, як і все довкола.

Під ним був тільки літак, маленький сріблястий «Остер». Він ще потріскував, бо мотор ніяк не охолоджувався. Деві відчув свободу. Кругом на цілих сто миль не було нікого, і він міг посидіти в літаку та добре його роздивитись. Але запах, що йшов від літака, знов запаморочив йому голову. Хлопець виліз і облив водою пісок, де лежала їжа, а потім сів і став дивитись, чи не з'являться акули, яких знімав його батько. Під водою нічого не було видно, і в розпеченій тиші, залишившись сам один, – про що він не жалкував, хоч і гостро відчував свою самотність, – хлопчик роздумував, що ж з ним буде, якщо батько так ніколи й не випливе з морської глибини.

* * *

Бен, притулившись спиною до корала, мучився з клапаном, що регулює подачу повітря. Він опустився неглибоко, не більше як на двадцять футів, але клапан працював нерівномірно, і йому доводилося з зусиллям втягувати повітря. А це дуже втомлювало і було не зовсім безпечно.

Акул було багато, але вони тримались на відстані. Вони ніколи не підпливали так близько, щоб на них можна було як слід націлити об'єктив. Доведеться після обіду приманити їх до себе. Для цього він взяв у літак пів кінської ноги; загорнута в целофан, вона лежала закопана в піску.

– Цього разу, – сказав він собі, шумно випускаючи пухирці повітря, – я вже назнімаю їх не менше як на три тисячі доларів.

Телевізійна компанія платила йому по тисячі доларів за кожні п'ятсот метрів фільму про акул і тисячу доларів окремо за зйомку молота-риби. Але в цих водах молот-риба не водиться. Були тут дві чи три нешкідливі акули-велетні й досить велика плямиста акула-кішка, що бродила біля самого сріблястого дна, далі від коралового берега. Бен знав, що зараз він надто рухливий, щоб привабити до себе акул, але його цікавив великий орляк, який жив під навісом коралового рифу. За нього теж пла-

тили п'ятсот доларів, їм потрібен був кадр з орляком на відповідному фоні. Підводний кораловий світ, що кишів тисячами риб, був добрим фоном, а сам орляк лежав у своїй кораловій печері.

– Ага, ти ще тут! – сказав Бен тихенько.

Риба була чотири фути завдовжки, а важила один бог знає скільки. Вона поглядала на Бена із своєї схованки, як і минулого разу – тиждень тому. Жила вона тут, мабуть, не менше ста років. Ляснувши у неї перед мордою ластами, Бен примусив її податися назад і зробив добрий кадр з панорами, коли риба не поспішаючи, але сердито пішла головою вниз, на дно.

Поки що це було все, чого він добився. Акули нікуди не дінуться й після обіду. Йому треба берегти повітря, тому що балони ніяк не перезарядиш тут на березі. Обернувшись, Бен відчув, як повз його ноги прошелестіла плавниками акула. Поки він знімав орляка, акули зайшли йому в тил.

– Ану, геть звідси, капосні душі! – закричав він, випускаючи величезні пухирі повітря.(…)

– Зривається вітер, – сказав Деві, як завжди тихо і надто серйозно.

– Знаю. Я пробуду під водою лише півгодини. Потім піднімусь, заряджу нову плівку і опущуся ще хвилин на десять. Займись тут чим-небудь. Шкода, що ти не захопив з собою вудочки.

«Треба було йому про це нагадати», – подумав Бен, занурюючись у воду разом із принадою з конини. Принаду він поклав на добре освітлену коралову гілку, а камеру встановив на виступі. Потім він міцно прив'язав м'ясо телефонним дротом до корала, щоб акулам важче було його відірвати.

Закінчивши цю справу, Бен відступив у невелику нішу на якихось десять футів від принади, щоб захистити себе ззаду. Він знав, що акул не доведеться довго чекати.

У сріблястому просторі, там, де корали переходили в пісок, їх було вже п'ять. Він мав рацію. Акули прийшли зразу ж, почувши запах крові. Бен завмер, а коли видихав повітря, то притискував клапан до корала за спиною, щоб пухирці повітря, лопаючись, не сполохали акул.

– Підходьте! Ближче! – заохочував він риб.

Але їх і не треба було запрошувати.

Вони кинулись прямо на шматок конини. Попереду йшла знайома плямиста акула-кішка, а за нею дві чи три акули тієї ж породи, але менші. Вони не пливли і навіть не ворушили плавниками; вони летіли вперед з великою швидкістю, наче сірі ракети. Підійшовши до м'яса, акули трохи звернули вбік, на ходу відриваючи шматки.

Він зняв на плівку все: наближення акул до цілі, якусь дерев'яну манеру роззявляти пащу, наче в них боліли зуби, пожадливий пакосний укус – найогидливіше видовисько, яке йому доводилось бачити в житті.

– Ах ви гади! – сказав він, не розкриваючи губів.

Як і кожен підводник, він їх ненавидів і дуже боявся, але не міг не захоплюватись ними.

Вони з'явилися знов, хоч ролик його плівки був уже майже цілком використаний. Отже, йому доведеться піднятись на сушу, перезарядити камеру і швидше повернутися назад. Бен глянув на камеру і пересвідчився, що плівка кінчилась. Підвівши очі, він побачив, що вороже настроєна акула-кішка пливе просто на нього.

– Геть! Геть! Геть! – загорлав Бен у трубку.

Кішка на ходу повернулася на бік, і Бен зрозумів, що вона зараз кинеться на нього. Тільки в цю мить він помітив, що руки і груди в нього вимазані кров'ю від кінського м'яса. Бен прокляв свою необережність. Але докоряти собі було безглуздо і пізно, і він почав відбиватися від акули кіноапаратом.

Кішка випередила його, і камера тільки злегка ковзнула по ній. Бокові різці з розмаху схопили праву руку Бена, ледве не зачепили грудей і пройшли крізь його руку, наче бритва. Від страху і болю Бен почав розмахувати руками; кров його зразу ж скаламутила воду, але він уже нічого не бачив і тільки відчував, що акула зараз нападе знов. Одбиваючись ногами, Бен посувався назад і раптом відчув, що його різонуло по ногах. Судорожно кидаючись, він заплутався в гіллястих заростях; Бен тримав трубку в правій руці, боячись випустити її. І тої миті, коли він побачив, що на нього напала ще одна акула, трохи менша, він ударив її ногами і сам одкинувся назад.

Бен ударився спиною об надводний край рифу, якось викотився з води і, весь у крові, повалився на пісок, як сніп.

* * *

Опам'ятавшись, Бен одразу ж згадав усе, що сталося, хоч і не розумів, чи довго він був непритомний і що було потім: усе тепер, здавалося, вже не корилося його владі.

– Деві! – закричав він.

Десь зверху почувся приглушений голос хлопця, але в очах у Бена було темно – він знав, що ще не минув шок. Але він побачив сина, його нахилене, сповнене жаху обличчя і зрозумів, що був без пам'яті лише кілька секунд. Рухатись він майже не міг.

– Що мені робити? – кричав Деві. – Бачиш, що з тобою сталося?

Бен заплющив очі, щоб зібратися з думками. Він знав, що вже не зможе вести літак: руки горіли, як у вогні, і були важкі, наче свинець, ноги не рухались, а в голові стояв туман.

– Деві, – ледве-ледве вимовив Бен в заплющеними очима, – що у мене з ногами?

– У тебе руки… – почув він невиразний голос Деві, – руки зовсім порізані, просто жах!

– Знаю! – сердито сказав Бен, не розтуляючи зубів. – А що у мене з ногами?

– Ноги в крові, теж порізані…

– Дуже? – Дуже, але не так, як руки. Що мені робити?

Тоді Бен глянув на руки і побачив, що права майже зовсім одірвана, – він бачив м'язи, сухожилля, крові майже не було. Ліва була схожа на шматок пожованого м'яса і сильно кровоточила; він зігнув її, підтягнув кисть до плеча, щоб зупинити кров, і застогнав від болю.

Бен знав, що справи його дуже погані. Але тут же зміркував, що треба щось робити: коли його не стане, хлопець залишиться сам, і про це страшно було навіть думати. Це було ще гірше, ніж його власне становище. Хлопця не скоро знайдуть у цій спаленій сонцем країні, якщо взагалі його знайдуть.

– Деві, – сказав він рішуче, ледве володіючи недоладними думками, – слухай-но… Візьми мою сорочку, розірви і перев'яжи мені праву руку. Чуєш?

– Чую.

– Міцно обв'яжи мені ліву руку вище ран, щоб зупинити кров. Потім якось прив'яжи кисть до плеча. Так міцно, як тільки зможеш. Зрозумів? Перев'яжи обидві руки.

– Зрозумів.

– Перев'яжи дуже міцно. Спочатку праву руку, але закрий рану. Зрозумів? Ти зрозумів…

Бен не почув відповіді, тому що знову знепритомнів; цього разу він був без пам'яті довше і опам'ятався тоді, коли хлопчик перев'язував йому ліву руку. Серйозне, напружене, бліде личко сина скривилось від жаху, але він з відчайдушною мужністю старався виконати своє завдання.

– Це ти, Деві? – сказав Бен, чуючи сам, як невиразно вимовляє слова. – Послухай, хлопчику, – говорив він через силу, – я тобі повинен сказати все одразу, на випадок, якщо знов знепритомнію. Перебинтуй мені руки, щоб я не втрачав надто багато крові. Приведи в порядок ноги і витягни мене з акваланга. Він мене душить.

– Я хотів тебе витягнути, – сказав Деві сумним голосом. – Не можу, не знаю як.

– Ти мусиш мене витягнути, ясно? – прикрикнув Бен за своєю звичкою, але тут же зрозумів, що єдина надія врятуватись і хлопчикові і йому – це примусити Деві самостійно думати, впевнено робити те, що він повинен зробити. Треба якось переконати в цьому хлопчика. – Я тобі скажу, синку, а ти постарайся зрозуміти. Чуєш? – Бен ледве чув сам себе і на секунду навіть забув про біль. – Тобі, бідоласі, доведеться все робити самому, так уже сталося. Не сердься, коли я на тебе гримну. Тут уже не до образ. На це не треба зважати, зрозумів?

– Зрозумів, – Деві перев'язував ліву руку і не слухав його.

– Молодець! – Бен хотів підбадьорити дитину, але це в нього якось не виходило. Він ще не знав, як підійти до хлопчика, але розумів, що це необхідно. Десятирічна дитина мала виконати надзвичайно складну справу. Якщо вона хоче вижити. Але все повинно йти по порядку. (…)

* * *

Єдиною надією врятувати хлопця був літак, і Деві повинен буде його вести. Не було ні іншої надії, ні іншого виходу. Але спочатку треба все добре продумати. Хлопця не можна лякати. Якщо сказати Деві, що йому доведеться вести літак, його охопить жах. Треба добре подумати, як про це сказати синові, підготувати його й переконати зробити це, хоч і несвідомо. Треба було навпомацки знайти шлях до пойнятої страхом незрілої свідомості дитини. Бен уважно подивився на сина і пригадав, що давно вже як слід не приглядався до нього.

«Він, здається, хлопець розвинутий», – подумав Бен, дивуючись чудному напрямку своїх думок. Цей хлопець із спокійним обличчям був чимось схожий на нього самого: за дитячими рисами приховувався, можливо, твердий і навіть невгамовний характер. Але бліде, трохи широкувате обличчя виглядало зараз нещасним. Помітивши пильний погляд батька, Деві одвернувся і заплакав. (…)

Деві розстелив біля нього рушника. Бен смикнувся, щоб перевернутись. Йому здалося, що в нього розірвалися на шматки і руки, і груди, і ноги, але йому пощастило лягти на рушник спиною, упершись п'ятами в пісок, і він не втратив свідомості.

– Тепер тягни мене до літака, – ледве чутно промовив Бен. – Ти тягни, а я буду відштовхуватись п'ятами. На поштовхи не звертай уваги, головне – швидше дістатись туди.

– Як же ти зможеш вести літак? – запитав його зверху Деві.

Бен заплющив очі, він хотів уявити собі, що переживає зараз син. «Хлопчик не повинен знати, що машину доведеться вести йому, – думав він. – Якщо сказати, це перелякає його на смерть».

– Цей маленький «Остер» літає сам, – відповів Бен. – Треба тільки покласти його на курс, а це не важко.

– Але ж ти не можеш поворушити рукою. І очей зовсім не розплющуєш.

– А ти про це не думай. Я можу літати наосліп, а правити коліньми. Давай тягни.(…)

* * *

Ех, коли б він міг рухати ногами! Видно, щось сталося у нього з хребтом; він тепер був майже певен, що кінець кінцем усе-таки помре. Головне – вижити до Каїра і показати хлопцеві, як посадити літак. Цього буде досить. Тільки на це він надіявся, це була його найдальша мета.

І ця надія допомогла йому забратися в літак, він вповз у кабіну зігнувшись, напівсидячи, майже непритомний. Потім спробував сказати хлопцеві, що треба зробити, але не зміг вимовити й слова. Хлопця охопив страх. Обернувшись до нього, Бен відчув це і зробив ще одне зусилля. (…)

«Знов непритомнію», – подумалось Бену. Він поринув на кілька хвилин у легкий, приємний сон, але старався зберегти останню нитку свідомості. Він чіплявся за неї. Адже це було єдине, що лишалося в нього для врятування сина.

Бен не пам'ятав, коли він плакав, але тепер зненацька відчув на очах безпричинні сльози. Ні, він не думає здаватись! Нізащо!

– Розклеївся твій батько, га? – сказав Бен і навіть відчув деяке задоволення від цієї одвертості. Справа йшла на добре. Він знаходив шлях до серця хлопчика. – Тепер слухай… – Бен знову одійшов далеко-далеко, а потім повернувся. – Доведеться тобі взятися за діло самому, Деві. Нічого не вдієш. Слухай. Колеса вільні?

– Так, я забрав усе каміння.

Деві сидів зціпивши зуби.

– Що це нас погойдує?

– Вітер.

Про вітер Бен забув.

– Ось що треба зробити, Деві, – повільно вів батько. – Потягни важіль газу на дюйм, не більше. Одразу. Зараз же. Постав усю ступню на педаль. Добре! Молодець! Тепер поверни чорний вимикач з мого боку. Чудово! Тепер натисни оту кнопку, а коли мотор заведеться, потягни важіль ще трохи. Стій! Коли мотор заведеться, постав ногу на ліву педаль, увімкни мотор до краю і розвернись проти вітру. Чуєш?

– Це я можу, – сказав хлопець, і Бену здалося, що він почув у його голосі різку нотку нетерпіння, яка нагадувала чимось його власний голос. – Здорово дме вітер, – додав хлопець. – Надто сильно, мені це не подобається

– Коли будеш вирулювати проти вітру, подай уперед ручку. Починай! Запускай мотор!

Бен відчув, що Деві перехилився через нього і ввімкнув стартер; потім чхнув мотор. Тільки б не надто сильно пересував ручку, доки не заведеться мотор! «Зробив! їй-богу, зробив!» – подумав Бен, коли мотор почав працювати. Він кивнув, і в голові одразу ж запаморочилось від напруження. Бен зрозумів, що хлопчик дає газ і намагається розвернути літак. А потім його всього неначе поглинув якийсь нестерпний шум: він відчув поштовхи, спробував підняти руки, але не зміг і опам'ятався від надто сильного ревіння мотора.(…)

* * *

Залишившись сам на висоті трьох тисяч футів, Деві подумав, що вже ніколи більше не зможе плакати. У нього на все життя висохли сльози.

Тільки раз за свої десять років він похвалився, що його батько – льотчик. Але він пам'ятав усе, що батько розповідав йому про цей літак, і багато про що догадувався, чого батько не говорив.

Тут, угорі, було тихо і світло. Море здавалося зовсім зеленим, а пустеля брудною; вітер підняв над нею пелену куряви. Попереду горизонт уже не був такий прозорий. Курява здіймалася вище й вище, але море він усе ще бачив добре. В картах Деві розумівся. Тут не було нічого складного. Він знав, де лежить їхня карта, витягнув її з сумки в дверцятах і задумався про те, що доведеться робити, коли підлетить до Суеца. Але, зрештою, хлопець знав і це. Від Суеца вела дорога до Каїра, вона

йшла на захід через пустелю. Летіти на захід буде легше. Дорогу не важко розглядіти, а Суец він упізнає по тому, що там закінчується море і починається канал. Там треба повернути ліворуч.

Деві боявся батька. Правда, не тепер. Тепер він просто не міг на нього дивитись: той спав з відкритим ротом, напівголий, весь залитий кров'ю. Хлопець не хотів, щоб батько помер; він не хотів, щоб померла мати, але нічого не вдієш: це буває. Люди завжди помирають. (…)

* * *

Бену здавалося, що від поштовхів його тіло пронизують крижані стріли, розривають на шматки. У роті в нього пересохло. Бен повільно приходив до пам'яті. Глянувши вгору, він побачив куряву, а над нею тьмяне небо.

– Деві! Що сталося? Що ти робиш? – закричав він сердито.

– Ми майже прилетіли, – відповів Деві. – Але вітер піднявся зараз високо, і вже смеркає.

Бен заплющив очі, щоб збагнути те, що сталося, але так нічого й не зрозумів. Йому здавалося, що він уже повертався до пам'яті, коли вказував хлопцеві курс, а потім знову втрачав свідомість. Літак гойдало, і це ще більше посилювало біль.

– Що ти бачиш? – вигукнув він.

– Аеродроми й будинки Каїра. Он великий аеродром, куди прибувають пасажирські літаки.

Хитання і поштовхи літака обірвали слова хлопця. Здавалося, потоком повітря їх підносить вгору на сотню футів, щоб потім жбурнути вниз у нестримному падінні на добрих дві сотні футів; крила літака судорожно розгойдувались то в один, то в другий бік.

– Не спускай з очей аеродрому! – крикнув Бен крізь напад болю. – Стеж за ним! Не спускай з очей! – Йому довелося крикнути це двічі, перш ніж хлопець розчув; він тихенько говорив про себе: «Бога ради, Деві, тепер ти повинен чути все, що я кажу». (…)

Бену видно було великий літак. До літака лишилося не більше п'ятисот футів, і вони йшли прямо на нього. Вже майже стемніло. Курява висіла над землею, наче море, але за великим чотиримоторним літаком виднілася смуга чистого повітря, – отже, мотори запущені на повну потужність. Якщо він стартував, а не перевіряв мотори, все буде гаразд. Не можна сідати за льотною доріжкою: там ґрунт надто нерівний.

Бен заплющив очі.

– Стартує…

Бен з зусиллям розплющив очі і кинув погляд поверх носа машини, що хиталася вгору і вниз. До великого ДК-4 лишилося щонайбільше двісті футів, він просто заступав їм дорогу, але йшов з такою швидкістю, що вони розминуться. Бен відчув, що охоплений жахом Деві почав тягнути на себе ручку.

– Не можна! – крикнув Бен. – Гни її донизу!

Ніс літак задерся, і вони втратили швидкість. Якщо втратити швидкість на такій висоті та ще при цьому вітрі, їх рознесе на шматки.

– Вітер! – гукнув хлопець; його маленьке личко застигло і перетворилося на трагічну маску.

Бен знав, що наближається останній дюйм і все в руках у хлопчика…

– Молодець! – похвалив він.

Залишилася хвилина до посадки.

– Шість дюймів! – кричав Бен Деві; язик його наче розпухнув від напруження і болю, а з очей текли гарячі сльози. – Шість дюймів, Деві!.. Стій! Ще рано! Ще рано… – плакав він.

На останньому дюймі, що відділяв їх від землі, Бен усе-таки втратив самовладання. Його огорнув страх, ним оволоділа смерть, і він не міг більше ні говорити, ні кричати, ні плакати. Бен привалився до дошки; в очах його був страх за себе, страх перед цим останнім запаморочливим падінням на землю, коли чорна злітна доріжка насувається на тебе в хмарі пороху. Він намагався крикнути: «Пора! Пора! Пора!», але страх був надто великий. В останню смертну мить, яка знов кидала його в забуття, Бен відчув, як ніс літака трохи піднявся, почувся гуркіт ще не заглушеного мотора, літак, ударившись об землю колесами, м'яко підскочив у повітря, а потім настало нестримне чекання. Та ось хвіст і колеса літака торкнулися землі, – це був останній дюйм. Вітер закрутив літак; машина забуксувала, описала на землі петлю і завмерла. Настала тиша.

О, яка тиша і який спокій! Бен чув їх, відчував усією своєю істотою. Він раптом зрозумів, що виживе. Він так боявся помирати і ще зовсім не хотів здаватись! (…)

* * *

Коли привели Деві, Бен побачив, що це була та сама дитина, з тим самим обличчям, яке він зовсім недавно вперше розглядів. Але справа була не в тому, що розглядів Бен, важливо було дізнатися, чи зумів хлопець що-небудь побачити в своєму батькові?

– Ну як, Деві? – несміливо спитав він сина. – Здорово було, га?

Деві кивнув. Бен знав: хлопчина зовсім не думає, що було здорово, але настане час, і він зрозуміє. Колись хлопець зрозуміє, як було здорово. До цього варто було докласти рук.

– Розклеївся твій батько, правда? – запитав він знову.

Деві кивнув. Обличчя його лишалося таким же серйозним.

Бен усміхнувся. Так, що вже гріха таїти: батько справді розклеївся! їм обом потрібен час. Йому, Бену, тепер потрібне буде ціле життя, ціле життя, яке подарував йому хлопець. Але, дивлячись у ці світлі очі, на трохи випнуті вперед зуби, на це обличчя, таке незвичайне для американця, Бен вирішив, що заради нього віддасть усе. На це варто витратити час. Він уже добереться до самого серця хлопчини! Рано чи пізно він до нього добереться. Останній дюйм, який розділяє всіх і все, нелегко подолати, якщо не бути майстром своєї справи. Але бути майстром своєї справи – обов'язок льотчика, а Бен був же колись зовсім не поганим льотчиком.

(Переклад В. Гнатовського)

CLASSROOM

УСНО

1. Розкажіть про складність ситуації, у який опинилися батько і син.
2. Чому Бен вирішив, що положення сина гірше, аніж його?
3. Що змінилося у стосунках батька і сина у під час випробування?
4. Розкажіть, як діяв Деві на березі моря, у кабіні літака.
5. Про що шкодував Бен, спостерігаючи за вправними діями сина?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

6. Який епізод твору ви вважаєте кульмінаційним? Очима якого героя він зображується? Чому?

7. Розкрийте пряме і переносне значення вислову «останній дюйм». Наведіть приклади з тексту, де вислів вживається в різних значеннях.

ПИСЬМОВО

8. Напишіть твір-роздум на тему «Кроки назустріч» про стосунки дітей і батьків.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

9. З допомогою інтернету встановіть, про яку модель літака йдеться у творі Дж. Олдріджа. Знайдіть зображення, прокоментуйте можливост літака.

ДОСЛІДЖЕННЯ

10. Які представники флори й фауни згадані у творі? Знайдіть інформацію про них, підготуйте повідомлення.

ВАША ТВОРЧІСТЬ

11. Намалюйте улюблений епізод твору. Доберіть цитату.

ПРОЄКТ

12. Підготуйте проєкт на тему «Як люди мають діяти в умовах екстремальних ситуацій?».

У КОМАНДІ

13. Об’єднайтеся у дві команди – «Бен» і «Деві». Представте у вигляді коміксів розвиток подій від імені кожного з персонажів.

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

14. Прокоментуйте слова Бена: «Ніколи не знаєш, на що ти здатний, доки не спробуєш».

Ернест Сетон-Томпсон
(1860-1946)

Людина не терпітиме, якщо її образять,
а в кого знайде захист безсловесна тварина?
Ернест Сетон-Томпсон

Ернест Сетон-Томпсон – канадський письменник шотландського походження, художник-аніміаліст, натураліст і громадський діяч. Один із засновників скаутського руху в США.

Е. Сетон-Томпсон народився 14 серпня 1860 р. в м. Саут-Шілдсі (Англії), та майже все життя провів у Північній Америці. Із раннього дитинства хлопчик спостерігав за природою: любив домашніх тварин, слухав співи пташок, стежив за поведінкою диких тварин. Він мріяв бути вченим-природознавцем, але батьки вирішили по-іншому. Вони побачили, що їхній син гарно малює, тому віддали його навчатися в Торонтський коледж мистецтв.

Ернест послухав батьків, став художником, найкраще за все він малював тварин. Зрештою все ж таки став науковцем, мандрував Америкою, досліджуючи світ диких тварин. Згодом почав писати художні твори.

Талант художника знадобився Е. Сетону-Томпсону, бо до своїх оповідань він самостійно малював ілюстрації. Власні літературні твори Ернест називав «природознавством у художній формі». Він уперше звернув увагу вчених на ретельне вивчення поведінки тварин, виступивши як дослідник-натураліст й еколог.

Перший літературний твір Сетона-Томпсона *«Життя лугового тетерева»* вийшов друком 1883 р. Популярність в США і Канаді письменникові принесли збірки *«Дикі тварини, як я їх знаю»* (1898), *«Життя тих, на кого полюють»* (1901), а також 8-томна праця *«Життя диких звірів»* (1925-1927).

Тварини у творах Е. Сетона-Топмсона – це близькі людині істоти. Його тварини-герої думають, розмірковують, приймають рішення; вони благородні, мужні, їм властиве почуття гідності.

Літературна мандрівка

Ернест Сетон-Томпсон – засновник скаутського руху

Ернест Сетон-Томпсом є одним з ідеологів та натхненників скаутського руху. *Скаутинг* (або скаутський рух) – це добровільний, неполітичний, виховний рух для дітей та молоді, відкритий для всіх без обмежень за походженням, віросповіданням, етнічною приналежністю. Провідна ідея скаутингу полягає в тому, що виховання є процесом сприяння постійному (впродовж життя) розвитку людини як особистості і як члена суспільства. Це найпоширеніша у світі організація, що сприяє самовихованню дітей та молоді, оскільки у скаутингу виховувати означає не навчати, а залучати дитину до того, щоб вона вчилася самостійно на підставі набутих знань і досвіду.

Е. Сетон-Томпсон створив програму для скаутів «Життя в природі по-індіанськи», а також підручники «Берестяний згорток» та «Підручник для скаута», у яких описував основи співжиття в дикій природі та особливості індіанського виживання в природних умовах.

Заняття в школі скаутингу Е. Сетона-Томпсона проходили у формі гри – діти формували імпровізоване індіанське плем'я, самостійно обирали свою управу: «вождя», його заступника тощо й навчалися премудростям життя індіанців.

Барви художнього твору

«Маленькі дикуни» (1903)

Автобіографічна пригодницька повість «Маленькі дикуни» – це своєрідний посібник із гри в індіанців. Кожен розділ побудований у формі стислого курсу для мисливця й слідопита. У книжці можна знайти поради з будівництва індіанської хатинки, шиття мокасин, виготовлення посуду тощо. Окрім дитячих забавок, у житті головних героїв твору виникають цілком дорослі проблеми. Так, допомога хлопців і фермера Рафтена, допомагає повернути ферму старому Калебу. У книжці зображено становлення характеру головного героя – Яна. Батько відправляє його на рік на ферму буцімто поправити здоров’я, сподіваючись, що важка праця «виб’є» з його голови всі дурниці. Натомість Ян на лоні природи усвідомлює себе особистістю. Із боязкого, тихого хлопчика він перетворюється на справжнього чоловіка, якого не лякає вже швидке повернення додому і робота в батьківській лавці. Він точно знає, що зможе витримати будь-які труднощі й здійснити заповітну мрію – стати зоологом. Повість «Маленькі дикуни» можна назвати невеличкою енциклопедією для юних натуралістів. Проте за своїм сюжетом і композицією це високохудожній твір, цікавий для дітей і дорослих.

Маленькі дикуни
(Уривки)
Частина друга
В Сенгері

Готуємося до читання

Чим саме привабило Яна перебування на фермі Вільяма Рафтена?

Чому Сем став його найліпшим другом?

Читаємо з розумінням

Дванадцятирічний хлопець Ян понад усе цікавиться індіанцями і мріє про пригодницьке життя на лоні природи. Він гарно вчиться в школі, любить читати, особливо про дику природу. Батько не підтримує його любові до природи. Якось хлопчик захотів купити книжку «Птахи Канади», тому заробив гроші самотужки. Він самостійно збудував лісову хатинку, яку зруйнували безпритульні. Одного разу його жорстоко побив директор школи, а батьки ще більше додали фізичних покарань. Через це хлопчик захворів, але невдовзі одужав.

І. НОВИЙ ДІМ

Яну сповнилось чотирнадцять років.

Він був худим, довгоногим і непомірно швидко тягнувся угору. Лікар, оглянувши хлопчика, сказав, що йому не завадило б хоча з рік пожити на селі.

Батьки владнали справу: Ян повинен був працювати за харчі та житло на фермі Вільяма Рафтена в Сенгері.

Сенгер належав до нових поселень. Про це свідчило вже те, що він межував з непролазними хащами первобутного лісу, де водилося безліч оленів. До цього лісу підступали вузькі просіки та майже непомітні вирубки. Далі йшло саме поселення, в якому ліс і вирубки займали приміром однакову площу, а оленів не було зовсім. І, нарешті, ще далі починалася орна земля, на якій збереглися тільки невеличкі клаптики лісу. (…)

Спершу йому тяжко було розлучатися з школою і проміняти її на ферму. Він з похмурим мовчанням скорився перед волею батька, але під кінець був навіть радий поїхати з Боннертона в село. Це ж тільки на рік, зате як багато він побачить нового! І не буде недільних занять з закону божого, і в церкву ходити не треба! А життя на лоні природи, серед полів та лісів – хіба це не справжнє щастя! Та ось, прибувши па місце, Ян раптом відчув гнітючу самотність, і перший вечір був для нього зовсім сумним. Він ні на що не міг поскаржитись, але темна хмара тужливого розпачу, здавалося, закрила йому весь білий світ. Губи його тремтіли, й він посилено кліпав очима, щоб стримати сльози, які самі набігали на очі. В цей час у кімнату повернулась місіс Рафтен. Вона одразу зрозуміла, в чім річ.

–Він тужить за своїми, – сказала вона чоловікові. – На завтра це мине. Вона взяла Яна за руку й відвела його нагору до спальні. Хвилин через двадцять місіс Рафтен прийшла подивитись, чи добре Ян влаштувався. Вона підіткнула круг нього ковдру і, перед тим, як залишити

хлопця, нахилилась його поцілувати. У Яна все обличчя було мокре від сліз. Місіс Рафтен обняла його, приголубила й ніжно сказала:

–Нічого, любий. Завтра нам буде хороше.

Після цього вона розсудливо залишила його на самоті. Звідки взялось почуття нещастя та жаху й куди воно поділось, Ян так і не дізнався. Тільки наступного ранку його ніби й не було, і хлопчик з цікавістю почав придивлятися до свого нового оточення.

Вільям Рафтен мав кілька ферм, добре утримуваних і вільних від усяких застав. Причому, з кожним роком його майно зростало. Рафтен був чоловіком розсудливим, здібним, навіть дещо талановитим. Але сусіди його здебільшого не любили, бо він був для них надто розумним і швидко багатів. Він суворо ставився до навколишнього світу і дуже чуйно – до своєї родини. Але назвати його м'якосердим не можна було ні в якому відношенні. Рафтен сам виборов свою заможність, почавши з нічого. Важкі удари долі загартували його, але близькі люди знали, що в грудях у нього б'ється гаряче ірландське серце, хоч з кожним роком воно все дужче обростало корою грубості. Манери Рафтена, навіть серед домашніх, відзначалися різкістю і владністю. Він не повторював двічі своїх наказів, і їх не можна було не виконати. Тільки з маленькими дітьми та своєю дружиною він був завжди лагідний і ніжний. Ті, хто бачив його холодним і корисливим, здатним обійти навіть шулерів на хлібному ринку, навряд чи повірили б, що за годину він буде вже ніжним, люблячим батьком, гратиметься в конячки з своєю маленькою донечкою і незграбно жартуватиме з веселою дружиною.

Рафтен, як він сам говорив, був людиною «темною», навіть погано умів читати, і через те найбільше поважав «книжних людей». Він вирішив дати дітям «усе, що в цьому напрямку можна придбати за гроші», очевидно, під цим розуміючи, щоб вони навчилися вільно читати. Сам він читав лише в недільні дні, з великим зусиллям розбираючи по складах головні рубрики щотижневої газети. А «головними» для нього були рубрики: хлібна біржа та новини з рингу. Рафтена самого знали, як доброго боксера, і він любив читати деталізовані звіти про останні боксерські змагання. Щоб догодити жінці, він раз на місяць ходив з нею до церкви і вважав несправедливістю те, що вона зовсім не цікавиться його улюбленим видом спорту – мистецтвом хоробрих.

Хоч з людьми Рафтен поводився різко і часом навіть брутально, він не переносив поганого ставлення до тварин.

Люди кричать, коли їх б'ють, а безсловесна худобина не може постояти за себе.

Рафтен єдиний з усіх навколишніх фермерів не продавав і не віддавав на забій постарілих, спрацьованих коней.

– Бідолашна худобина все життя працювала і заслужила, щоб її годували до кінця днів.

Дункан, Джеррі й інші конячки подовгу жили в нього «на покої», одна навіть більше десяти років.

Не одного сусіда відлупцював Рафтен за жорстоке поводження з кіньми, але якось він і сам поплатився за своє втручання, бо напав на знаменитого силача. А втім, це ніяк не вплинуло на нього. Він продовжував, як і раніше, по-своєму захищати «безсловесну худібку».

У всіх сусідів прибутки від продажу телячих шкур віддавалися в розпорядження хлопчаків. На молоко був попит, а телята цінились дуже дешево, і тому їх забивали, коли вони ще не могли жити без материного вим'я. Забивали телят самі хлопчики, і навіть досить охоче, бо за це мали шкури. За кожну свіжу шкуру їм платили на шкіряному заводі п'ятдесят центів, а за висушену – двадцять п'ять. Рафтен ніколи не дозволяв своєму синові забивати телят.

– Я не можу підняти руку на безневинне теля і не хочу, щоб це робив мій син.

Отже Сем не мав підробітку і часто на це скаржився.

Лагідна жінка, чудова господарка, місіс Рафтен любила свій дім, свою сім'ю і була незамінимою помічницею своєму чоловікові в усіх справах. її тільки засмучувало, що Вільям іноді зайве суворий з хлопчиками. У Рафтенів була велика сім'я, але майже всі діти померли. Залишились тільки п'ятнадцятирічний Сем та трирічна Мінні.

Обов'язки Яна були одразу точно встановлені. На його руки здавалися кури й половина свиней та корів. Крім цього, він мусив допомагати Сему.

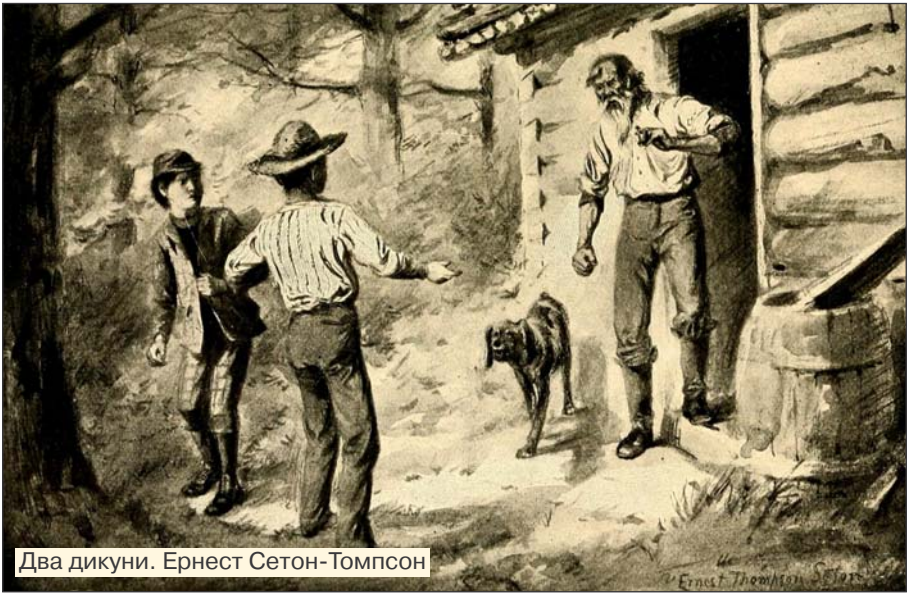

Два дикуни. Ернест Сетон-Томпсон

Роботи було багато, виконувати її вимагалося вчасно й сумлінно. Але майже кожного дня залишався час і на інше, набагато приємніше для Яна. Рафтен не давав хлопчикам спуску тільки під час роботи, зате години дозвілля вони могли використовувати на свій розсуд.

Яна трохи лякала грубість ї сила Рафтена. Цей чоловік мав звичку мовчати, поки в нього не склалось остаточної думки, а потім уже викладав її одверто. Тому Ян іще й досі не знав, чи задоволений господар його роботою. (…)

Незабаром Ян знайшов собі найкращого друга й однодумця – Сема, сина Ратфена.

(…) – Бачиш, – пояснював Сем, – я весь час мріяв стати мисливцем, а тато хоче зробити з мене зубного лікаря. Тато каже, що на мисливстві грошей не заробиш. А йому всього раз довелось побувати в зубного лікаря, і він заплатив чотири долари, хоч там роботи було менше, ніж на півдня. От він і вирішив, щоб я також був зубним лікарем, а мені хочеться бути мисливцем. Одного разу тато побив мене й Буда. Буд – це мій брат, він помер у минулому році. Якщо послухати маму, то він був просто ангелом, але я завжди вважав його негідником, і до того ж він був найгіршим учнем у школі. Так от, значить, тато дуже побив нас за те, що ми не нагодували свиней. Тоді Буд вирішив утекти. Я спочатку теж до нього приєднався, – ми збиралися втекти до індійців. Я, власне, вирішив утекти, коли мене ще раз поб'ють, але ми обоє почали готуватись. Буд хотів украсти татову рушницю, а я на це не погоджувався. Правда, я погарячкував тоді, а Буд ще більше, та скоро я охолонув і почав його умовляти. «Знаєш, Буд, – сказав я, – адже не менше місяця треба йти на захід. І що буде, як індійці не приймуть нас, а замість того скальпують? Можна влипнути в погану історію. А тато, по суті, не такий уже й поганий. Ми справді заморили свиней голодом, так що одна навіть здохла». Я й зараз певен, що нам перепало тоді по заслугах. У всякому разі, безглуздо було б утекти назовсім, хоч мені й дуже кортіло зробитися мисливцем. Ну, а минулої зими Буд помер. Бачив у нас на стіні надгробну дощечку? То спомин про нього. Мама як гляне на неї, так і плаче. Тато обіцяє послати мене в коледж, щоб я вивчився на зубного лікаря або на адвоката. Адвокати також загрібають великі гроші: тато якось судився і знає.

Ян знайшов однодумця і теж вилив йому душу. Він розповів Сему про свою лісову хатину, про те, як будував і як любив її. Давнє захоплення прокинулось у ньому з новою силою, і він ще з більшою енергією взявся б зараз за справу. Ян розумів, що Сем має перед ним щонайменше дві переваги: він майстерно володіє інструментами й тверезо мислить. У Яна було таке враження, ніби кращі риси його старшого брата Реда перейшли в цю справжню в його очах людину. Пригадуючи радісні дні, що він їх провів у своїй долині, Ян запропонував:

– Давай поставимо собі хатину в лісі біля струмка? Твій тато не розсердиться?

– Ні, не розсердиться, якщо це не заважатиме нашій роботі.

III. ВІГВАМ

Хлопчики вирішили взятися за справу наступного дня. Закінчивши урочну роботу, вони подалися в ліс шукати місце для майбутнього табору.

Недалеко від ферми через луг протікав струмок, або, як вони його називали, потік; струмок прорізав живоплоти і з дзюркотом плинув у напрямку лісу. Береги, спочатку голі, вкриті лиш буйнозеленою травою, упиралися далі в густі зарослі кедру, де струмок поглинало болото. Сюди не вела вторована стежка, але Сем сказав, що за кедровим гаєм є чудовий горбок. І справді, підвищення, як взяти на око, ніби наскрізь проходило через ліс і кроків на сто вклинювалось у болото. Чудове місце для бівуаку – високе, сухе, захищене могутнім лісом; з одного боку – потік, а довкола – болото з непролазною гущавиною кедрів.

Ян був у захваті. Сем теж відчував піднесення. Вій прихопив з дому сокиру й готовий був приступити до будівництва хоч зараз.

Але Ян увесь ранок про щось посилено думав і тепер сказав:

– Сем, ми будемо індійцями, а не білими мисливцями. Білі не такі спритні.

– Дурниці, – відповів Сем. – Тато говорить, що білий усе може зробити краще за індійця.

– Що ти! – палко заперечив Яи. – Білий мисливець не знайде сліду ноги в мокасині на гранітній скелі. Білий мисливець не може жити в лісі й усе робити самим тільки ножем. А хіба білий мисливець уміє стріляти з лука або ловити звірів саморобним сільцем? Не вміє! І ще жоден білий мисливець не зробив човника з березової кори.

Потім, змінивши тон, Ян повів далі:

– Адже ми, Сем, хочемо стати найкращими мисливцями, щоб підготуватись до життя на Заході. Тож давай жити, як справжні індійці, й робити все, як вони.

Так чи не так, але пропозиція виглядала цікавою і привабливою, і Сем погодився «спробувати».

Тоді Ян нагадав:

– Індійці не живуть у хатах. Вони живуть у тіпі. Чом би й нам не поставити тіпі?

– Це було б чудово, – сказав Сем, який добре знав з картинок, як виглядають житла' індійців. – Але з чого ми її зробимо?

– От слухай, – відповів Ян, задоволений з того, що настала його черга керувати. – Індійці з долин роблять свої тіпі із шкур, а індійці, що живуть у лісах, будують житла переважно з березової кори.

– Ну, тут ні шкур ні березової кори не знайдеш навіть на тіпі для білки, щоб вона сиділа в ній та лущила собі горішки.

– Можна взяти кору в'яза.

– Оце вже інша справа, – відповів Сем. – Узимку ми зрубали багато в'язів, і тепер дрібниця зняти з них кору. Але спершу треба розробити план.

Пропозиція була слушною, і Ян самостійно не додумався б до цього. Очевидно, він спершу почав би зносити докупи матеріал, а потім уже взявся б за план Але Сем був привчений до обдуманої праці.

Ян швиденько накидав на гладенькому стовбурі контур індійської тіпі, ЯК він її пам'ятав.

– Здається, форма така. Жердини трохи висунуті, тут отвір для диму, внизу – двері…

– Схоже на те, що ти її ніколи не бачив, – з грубуватою прямотою зауважив Сем. – А проте можна спробувати. Які будуть розміри?

Порішили, що цілком вистачить восьми футів у висоту й стільки ж в основі. Миттю було зрубано чотири десятифутових жердини. Сем їх обтесував на місці зрубу, а Ян переносив на рівну галявину біля струмка.

– А чим же ми їх зв'яжемо? – запитав Ян.

– Тобі потрібен мотузок?

– Так, але нам треба знайти його в лісі. Справжній мотузок для цього не годиться.

– Я придумав, – сказав Сем. – Коли тато городив подвійний тин навколо саду, він зв'язував кожну пару кілків угорі вербовою лозиною.

– Правильно, я й забув, – відповів Ян,

Хлопчики негайно взялись до роботи, намагаючись зв'язати докупи верхні кінці жердин гнучкими вербовими лозинами. Але в них нічого не виходило: треба було дуже туго стягувати лозини, та й тоді вони одразу розповзались, як тільки їх відпускали. Хлоп'ята були вже готові плюнути на індійські звичаї і позв'язувати жердини трав'яними перевеслами, як раптом почули позад себе чиєсь приглушене кахикання. Обернувшись, вони побачили Вільяма Рафтена, який стояв, заклавши руки за спину, в такій позі, ніби вже не одну годину стежив за ними.

Друзі сторопіли. Рафтен мав звичку виростати, мов з-під землі, там, де тільки щось затівалось. Коли справа йому не подобалась, він не соромився в кількох глузливих зауваженнях висловити своє невдоволення. От і зараз хлоп'ята не знали, як Вільям Рафтен сприйме їх витівку, і з тривогою поглядали на нього. Звісно, коли б вони гаяли отак робочий час, він розгнівався б і відіслав їх додому, але ці години були відведені їм на розваги. Тому Рафтен лиш запитливо подивився на них і спроквола кинув:

– Гей, ви, хлоп'ята!

У Сема відлягло від серця: батько сказав би «шибеники», якби він сердився.

– Навіщо ви марнуєте час? (У Яна похололо в грудях). Для чого робите дурну роботу, зв'язуючи лозою оцю штуковину? Все одно лоза не триматиме. Краще наробіть перевесел або взяли б уже мотузку в сараї.

Хлопчики з полегкістю зітхнули, хоч усе ще побоювались, що за цим привітним вступом посипляться громи. Сем мовчав. Відповідати почав Ян.

– Нам заборонено користуватися тим, чого не мають індійці або чого не можна знайти в лісі.

– А хто ж вам заборонив?

– Правила.

– Он що! – сказав Вільям, ніби це його дуже здивувало. – Розумію! Ходімте зі мною!

Він заглибився в ліс, щось розшукуючи, і, нарешті, зупинився перед якимсь низькорослим чагарником.

– Ян, ти знаєш, що це?

– Ні, сер.

– Ну, то подивимось, який з тебе силач! Зламай гілочку.

Ян спробував. Серцевина була досить ламкою, зате кора, – тонка, гладенька й м'яка, – здавалась міцнішою за шкіру, і в хлопця невистачало сили, щоб відірвати навіть вузеньку смужку.

– Це шкіряне дерево, – сказав Рафтен. –

Індійці завжди ним користуються, і ми теж користувались, як оселилися тут.

Хлоп'ята чекали доброго прочухана і раптом дістали таку допомогу! Все пояснювалось тим що це був «час для забав». Рафтен пішов, але на прощання нагадав:

– Через півтори години треба годувати свиней.

– Бачиш, тато добрии, коли не забувають про роботу, – з гордістю сказав Сем. – І як це я забув про шкіряне дерево? Я часто чув, що за старих часів, коли невистачало мотузок, ним користувались, щоб зав'язувати мішки, а індійці ще зв'язували ним полонених. Це справді те, що нам треба!

Хлоп'ята зідрали кілька смужок лика з шкіряного дерева й добре зв'язали вгорі свої чотири жердини. Потім поставили їх вертикально і розсунули внизу так, що вийшов кістяк тіпі або, вірніше, вігвама, бо житло планувалося покрити корою.

Порадившись між собою, вони вирізали з верби довгу, гнучку лозину завтовшки в дюйм і, зігнувши її в обруч, прив'язали шкіряним деревом до кожної жердини на висоті чотирьох футів од землі. Потім вирубали ще чотири коротших жердини, вбили їх в землю, а верхні кінці прикріпили до вербового обруча. Кістяк був готовий, і залишалось тільки обкласти його шматками кори.

Хлопчики пішли туди, де лежали зрубані в'язи, і тут знов знадобилося вміння Сема володіти сокирою. Він спритно прорубав кору на всю довжину одного із стовбурів. Після цього, за допомогою кількох дерев'яних клинів, хлоп'ята краєчком сокири відділили всю кору, – великий сувій у вісім футів завдовжки й футів чотири впоперек. Будівники були в захопленні, що так багато кори подарував їм один невеликий стовбур.

З трьох стовбурів вони зідрали три чудових сувої кори, а з інших – по кілька шматків різного розміру. Великими смугами хлопчики покрили кістяк вігвама. Щоправда, ці смуги були надто широкими для верхівки і в той же час не сходилися внизу. Дірки можна було б залатати меншими шматками, аби вдалося їх якось пришити.

Сем запропонував просто прибити їх до жердин, але вже сама думка про цвяхи викликала в Яна жах.

– В індійців не буває цвяхів!

– Ну, а чим же вони їх заміняють? – запитав Сем.

– Ремінням і... і, можливо, дерев'яними кілочками. Не знаю, але мені здається, що й ми можемо обійтися кілочками.

– У нас жердини з твердого дерева, – заперечив практичний Сем. – Можна забити дубові кілочки в сосну, але в твердому дереві спочатку треба просвердлити дірочки. Принести буравчик?

– Ні, Сем, ти б ще захотів привести майстра! Це буде зовсім не по-індійському. Давай гратися як слід. Ми щось придумаємо. Чом би, наприклад, не прив'язати кору шкіряним деревом?

Сем витесав своєю сокирою гострий дубовий кілочок, а Ян поробив ним дірочки в кожному окремому шматку кори; після цього він сяк-так позшивав усі шматки докупи, і вігвам, за їх висновком, був чудово накритий. Та, ввійшовши всередину, хлоп'ята з сумом побачили, що кора в багатьох місцях розчепилася, утворивши безліч наскрізних щілин. Не було ніякої можливості позакривати всі ці дірки, і тому, законопативши тільки найбільші з них, юні «індійці» почали готуватись до священної церемонії: розпалення вогню у новому житлі.

Вони назбирали цілу купу сушняку. Ян приготував сірники.

– Здається, це не дуже по-індійському, – критично зауважив Сем, за звичкою розтягуючи кожне слово. – Не думаю, що в індійців є сірники.

– Це правда, сірників у них не буває, – покірливо пробурмотів Ян. – Але в мене немає ні кременю, ні кресала, і я не знаю, як робляться палочки для тертя. Отже, ми змушені запалити сірник, якщо справді хочемо мати вогонь.

– Аякже, звісно, хочемо! – сказав Сем. – Та мені, власне, байдуже. Запалюй свого сірника. Бівуак без вогню – все одно, що перекинуте торішнє гніздо чи хата без даху.

Ян чиркнув сірником і кинув його на хмиз. Сірник погас. Він запалив другий, третій, але теж безуспішно.

Сем зауважив:

– Бачу, ти зовсім не вмієш розпалювати багаття. Давай покажу. Нехай індієць навчиться хоч дечому в білого мисливця, – додав він з уїдливим сміхом.

Сем узяв сокиру й вирубав кілька паличок із сухого соснового коріння. Потім ножем нарізав на них аж до самих кінців кучеряві стружки.

– О, я бачив на картинці, як індієць робить такі палички. Їх називають «молитовними», – сказав Ян.

– Ага, ці молитовні палички добре спалахують, – відповів Сем.

Він запалив сірника, й за мить посеред вігвама вже палахкотів яскравий вогонь.

– Стара бабуся Невіль все знає про ліс, вона знахарка. А клишоногий Джіммі перекладає на вірші все, що вона скаже. Коли треба розпалити багаття у лісі, вона каже:

Кори із берези надери тонкої,
З дерев гілок зів'ялих наламай,
Щоб закипів казан, підкинь сосни липкої,
І, як до печі, до вогню тоді сідай.

– А хто ця бабуся Невіль?

– Та кажу ж, стара знахарка. Вона живе за поворотом ріки.

– Послухай, а в неї є онука Бідді? – запитав Ян, раптом пригадавши, що в них у домі була служниця родом із Сенгера.

– Та як же! Звісно, є! Бідді п'є, мов риба, і тріщить, мов сорока, про ті часи, коли вона жила в Боннертоні. З кожною поштою вона одержує листи, в яких її благають повернутися назад.

– Тепер горить добре, – сказав Ян, умощуючись на купі ялинового гілля у вігвамі.

– Підходяще горить, – відповів Сем, що сидів з протилежного боку. – Тільки чуєш, Ян, не підкладай більше хмизу. Тут дуже жарко, і, здається, щось негаразд у нас із тягою. Чи не забилась вона часом?

Вогонь палахкотів, а у вігвамі збиралося все більше диму. Спочатку дим потроху виходив крізь верхній отвір, але потім ніби вирішив, що це помилка, й зовсім відмовився користуватись віддушиною. Він пробивався крізь щілини в корі й густими клубами валив у двері; та найбільше сподобалось йому в самому вігвамі, й за кілька хвилин він викурив звідти обох хлопчаків. Очі в них сльозилися, і вони зовсім занепали духом.

– Таке враження, – сказав Сем, – що ми нібито переплутали отвори. Двері треба було робити вгорі, бо дим тільки через них і згоден виходити.

– В індійців тяга працює, – заперечив Ян, – і білий мисливець повинен знати, як це робиться.

– А індієць тим паче, – ущипнув його Сем. – Може, зачинити двері, й тоді дим підніметься вгору?

Коли вони це зробили, частина диму, справді, вийшла, та тільки аж після того, як хлопчики вдруге повискакували з вігвама.

– Можна подумати, що дим виходить крізь щілини й тут же втягується нашою трубою назад, – сказав Сем.

Невдача дуже засмутила хлоп'ят. Вони мріяли посидіти біля вогню у власній тіпі, але не могли стерпіти фізичних мук, яких їм завдавав дим. Мрія нерозважливих лісовиків гинула на очах, і тоді Сем запропонував:

– Чи не краще поставити хатину?

– Ні, – відповів Ян з властивою йому впертістю. – Я знаю, що це можна якось виправити, бо в індійців вігвами не димлять. Ми повинні домогтися свого.

Та всі зусилля хлоп'ят виявились марними. Вігвам таки не вдався, бо в ньому не можна було розкладати багаття. До того ж він був дуже тісний і невигідний. Вітер задував крізь сотні щілин, які все ширшали, бо в'язова кора висихала й тріскалась.

Одного разу їх захопила у лісі злива. Хлоп'ята ралі були сховатися в своєму недоладному курені, але дощ лив потоками через димовий отвір та крізь діряві стіни, так що годі було й думати захиститись від нього.

– Мені здається, що тут ллє ще дужче, аніж надворі, – сказав Сем і дременув щодуху додому.

Увечері знялася страшна буря, а наступного дня хлопчики знайшли на місці свого хисткого вігвама лише купу руїн.

Через кілька днів Рафтен, сидячи по обіді за столом, дуже серйозно спитав:

– Хлоп'ята, як там у вас на бівуаку? Закінчили вігвам?

– Не вийшов, – відповів Сем. – Розвалився дощенту.

– Чому?

– Не знаю. Та й димів він страшенно. Не можна було всидіти в ньому.

– Мабуть, щось не так зробили, – сказав Рафтен.

У нього зненацька прокинулась щира цікавість до витівки хлопчаків, і він сам охоче приєднався б до них, аби це було років сорок тому. Він запитав:

– А чом би вам не зробити справжньої тіпі?

– Ми не знаємо як... та й матеріалу нема.

– Ну, от що: досі ви старанно працювали, не били байдиків, не ухилялись від роботи.

Можете за це взяти собі старий верх від фургона. Аби тут був мій двоюрідний брат Берт, він би вам показав, як зробити тіпі. Калеб Кларк теж міг би навчити, – додав Рафтен, багатозначно підморгуючи оком. – Спитайте в нього.

Він одвернувся й почав давати вказівки наймитам, що, як завжди, обідали за одним з хазяями столом.

– Тату, нічого, як ми підемо до Калеба?

– Ваша справа, – відповів батько.

Рафтен не кидав слів на вітер, і Сем це добре знав. Тому, як тільки «суд вийшов», хлоп'ята негайно внтягли старий верх від фургона. Розгорнувши його, вони побачили, що це величезного розміру брезент. Друзі перенесли свій подарунок в сарайчик, відведений в їх розпорядження, і тоді Сем сказав:

– Я пропоную зараз же йти до Калеба, Краще за нього ніхто не знає, як робляться тіпі.

– Хто цей Калеб?

– Ах, це старий Козел, що стріляв у тата, коли тато обдурив його на кінському ярмарку. Вони посварилися. А потім тато за безцінь купив якісь його старі заставні й примусив заплатити по них. З того часу йому вже не щастило. Ну й дивак цей Калеб! Він, як ніхто, знає ліс, бо довго був трапером. Ех, як би він накинувся на мене, коли б знав, хто мій тато! Тільки він не повинен здогадатися!

Книга III

Готуємося до читання

Чому батько порадив переселитися на літні канікули до лісу?

Читаємо з розумінням

Кожен наступний розділ повісті розповідає про перебіг «перевтілення» хлопців в індіанців. Їхнім наставником стає Калеб Кларк – відлюдник, що має досвід життя в дикій природі. Чоловік навчає хлопців будувати житло індіанців – тіпі, показує, як розводити вогонь, як стріляти з лука, будувати греблі... та ще багатьох навичок виживання.

Ян знайомиться зі знахаркою, він дізнається багато цікавого про лікування травами й виготовлення індіанських фарб. Хлопці – Ян і Сем – обирають собі індіанські імена: Бобер і Дятел. Невдовзі до них приєднався малий Гай Берне, на прізвисько Молода Гілка.

І ЗОВСІМ У ЛІСІ

(...) – Здається, ви марнуєте дуже багато часу, бігаючи туди та сюди. Чому б вам зовсім не переселитися на бівуак? – запитав якось Рафтен тим байдужим голосом, який завжди насторожував його співрозмовників, бо вони ніяк не могли зрозуміти, чи він говорить серйозно, чи просто кепкує.

– Еге, то було б діло! Але ж не з власної волі ми це робимо, – відповів йому син.

– Ми кращого і не бажали б, як залишатися там на ніч, – додав з свого боку Ян.

– То в чому ж річ? Коли б я був хлопцем і грався в індійців, я напевне оселився б у лісі,

– Чудо-о-о-о-ово! – протягом сказав Сем (його захоплення виявлялося в тому, що він більше, ніж звичайно, розтягував слова). – Це нам підхо-о-о-одить! І ми це зро-о-о-о-бимо!

– Гаразд, хлоп'ята, – погодився Рафтен. – Тільки щоб свині та корови були мені щодня доглянуті!

– І це ти називаєш переселенням на бівуак, коли нам все одно треба приходити додому на роботу?

– Ні, ні, Вільям, – втрутилася місіс Рафтен, – так не годиться. Треба дати їм справжні канікули. А ні – то не давай зовсім. Я певна, що хтось із робітників міг би замінити їх на місяць.

– На місяць? Хіба я встановлював строк?

– А чом би й ні?

– Тому що скоро жнива; ніколи вгору буде глянути.

У Рафтена був вигляд людини, яку зненацька загнали на слизьке. Він бачив, що всі настроїлися проти нього.

– Я попрацюю за Яна пару тижнів, якщо вій подарує мені свій малюнок обійстя, – відгукнувся Майкл з протилежного боку стола. – За винятком неділь, – додав він, раптом схаменувшись, бо в неділі в нього були важливіші справи.

– Ну, а я вже заміню його в неділі, – сказав Сі Лі.

– Ви всі проти мене, – пробурчав Вільям з жартівливим замішанням. – Ну, так тому її бути: нехай побавляться. Гайда.

– Гіп-гоп! – закричав Сем;

– Ура! – приєднався до нього Ян, виявляючи ще більше захоплення, але менше нестриманості.

– Заждіть, я не кінчив…

– Тату, а свою рушницю нам даси? В лісі не можна жити без рушниці!

– Заждіть, кажу! Дайте хоч слово скінчити… Ви можете піти з дому на два тижні, але йдіть по-справжньому. Сірників і рушниці вам не треба. Я не хочу, щоб діти бавились рушницею, а потім говорили, мов клоун: «я ж не знав, що вона заряджена», і стріляли в кожну пташину, в білок та один в одного. Візьміть свої луки, стріли. Тоді хоч знатиму, що нікому шкоди не наробите. Хліба та інших продуктів матимете вдосталь, але куховарити повинні самі. Якщо ж підпалите мені ліс – нашивайте тоді шкурaття: прийду з різкою і посічу на капусту.

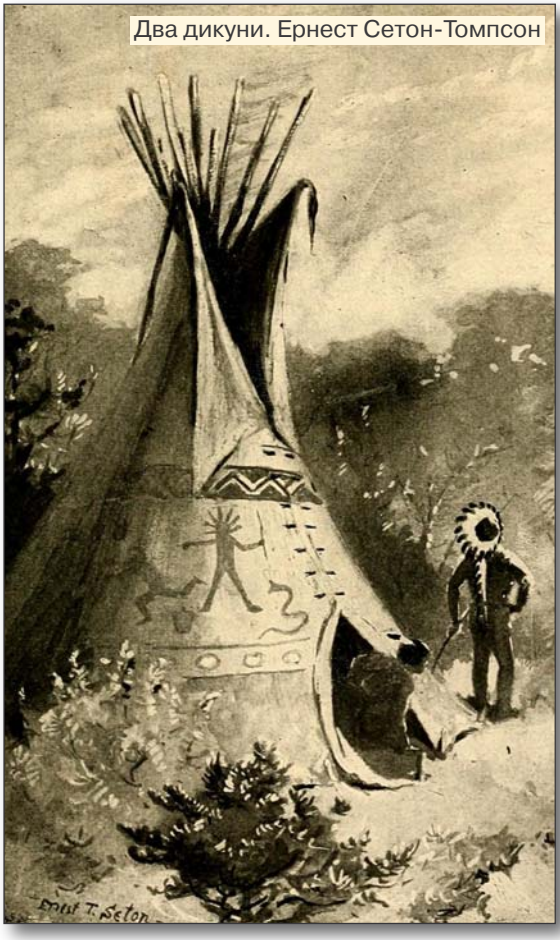
Два дикуни. Ернест Сетон-Томпсон

Весь ранок пішов на приготування, якими керувала місіс Рафтен.

– Хто ж у вас буде за кухаря? – спитала вона.

– Сем!.. Ян!.. – в один голос вигукнули хлопці.

– Гм! Не годиться звалювати один на одного. Треба встановити чергування по днях. Нехай почне Сем.

Вона показала їм, як готувати вранці каву, як варити картоплю та смажити шинку. Хлопчики повинні були взяти з собою достатню кількість хліба, масла, а також яєць.

– По молоко приходили б краще додому щодня або хоч через день, – напучувала мати.

– А чи не доїти нам корів просто на пасовиську? – бовкнув Сем. – Це більше схоже на індійців.

– Якщо спіймаю вас біля корів – шкуру спущу, – пробурчав Рафтен.

– А яблука та вишні можна красти? – запитав Сем і пояснив: – Ми вживаємо тільки крадені.

– Фруктів можете брати скільки завгодно.

– А картоплю?

– Беріть.

– А яйця?

– Яйця теж, тільки не більше ніж з'їсте.

– А пряники з комори? Справжні індійці так роблять.

– Ні, досить! Треба й честь знати! Ось як ви дотягнете свої пожитки на бівуак? Вантаж, здається, добрячий. Тут ваші постелі, каструлі, сковороди, харчі.

– Ми підкинемо його на бричці до болота, а звідти понесемо по міченій стежці на власних спинах, – сказав Сем і показав у вікно на Майкла та Сі, які саме тягали на подвір'ї мішки із збіжжям.

– Дорога пролягає вздовж струмка. Давайте, зробимо пліт, – запропонував Ян, – і на плоту переправимо все до загати. Оце буде по-індійському!

– Аз чого ви зробите пліт? – запитав Рафтен.

– З кедрових обаполів, збитих цвяхами, – пояснив батькові Сем.

– Ні, на цвяхи я не згоден, – заперечив Ян. – Це не по-індійському.

– І я не дам на це своїх обаполів, – додав Рафтен. – Я так гадаю, що легше й найбільш по-індійському буде перенести все на собі, не ризикуючи до того ж замочити постелі.

Таким чином, думка про пліт відпала. Хлоп'ята на бричці відвезли манаття на берег струмка. Сам Рафтен теж пішов з ними. Він був іще юний душею і щиро співчував хлопчачій вигадці. В його зауваженнях прозирала невдавана цікавість, хоч він і намагався цього не показувати.

– Дайте й мені що-небудь нести, – сказав фермер здивованим хлоп'ятам, коли бричка підкотила до берега.

І він звалив на свої могутні плечі добру половину всього вантажу.

Мічена стежка тяглася не більше, як на двісті кроків, і за дві ходки всі речі були перенесені та акуратно складені перед входом у тіпі.

Сему дуже сподобалось несподіване завзяття батька.

– Ти такий же, як і ми? тату! Правда ж. ти б не відмовився пристати до нас у компанію?

– Я пригадую перші дні життя тут, – відповів Рафтен з тужливою ноткою в голосі. – Скільки разів ми ночували з Калебом Кларком біля цієї самої річки, коли на місці полів стояв ще густий ліс… А ви умієте зробити ліжко?

– Ні, – відповів Сем, хитро підморгнувши Яну. – Покажи нам.

– Гаразд, покажу. Де сокира?

– У нас не водиться сокир, – відповів Ян. – Ось великий томагавк, а це маленький,

Рафтен посміхнувся, взяв «великий томагавк» і, показавши пальцем на низеньку смереку, сказав:

– Ось вам прекрасне дерево на ліжко.

– Воно й горить добре, – додав Ян, милуючись, як Рафтен двома спритними ударами зрубав деревце під корінь і швидко обчухрав плоскі зелені гілки. Потім Рафтен вибрав стрункий молодий ясенок і, поваливши його, розрубав на чотири частини: дві по сім футів, і дві – по п'ять. Під кінець він виструґав з пагонів білого дуба чотири гострих кілки по два фути завдовжки.

– Ну, хлоп'ята, де ви поставите ліжко? – запитав Рафтен і, над чимось замислившись, додав: – Може, ви не хочете, щоб я допомагав? Надумали все зробити самі?

– Ух, як у гарної скво! Поганяй далі! – відповів син і спадкоємець, спокійно умостившись на колоді в позі «індійського гордовитого схвалення».

Батько запитально подивився на Яна, але тон відповів:

– Ми вам дуже вдячні за допомогу. Бачите, ми ще не вирішили, де його ставити. Здається, я десь читав, що краще місце в тіпі – проти дверей і трошечки вбік. Мабуть, там і поставимо.

Рафтен збив з чотирьох колод раму для діжка й поклав її на чотири кілки, вкопаних у долівку. Ян приніс кілька оберемків гілок, які Рафтен почав настилати в ряд, починаючи з узголів'я і ретельно загинаючи кінці під спід. На це пішли всі обрубані гілки смереки, зате після закінчення роботи рама вкрилася щільним шаром м'якої зеленої глиці у фут завтовшки.

– Оце вам індійська перина, пухка та тепла, – пояснив Рафтен. – На землі спати небезпечно, а тут добре. Тепер стеліться.

Коли Сем і Ян покінчили з цією справою, Рафтен сказав:

– Там десь мати поклала маленький брезент. Натягніть його на жердинах, як положок над ліжком.

Ян стояв мовчки з невдоволеним виразом на обличчі.

– Тату, подивись на Яна! Він завжди дметься, коли порушуються правила.

– А що ми порушили? – поцікавився Рафтен.

– Наскільки мені відомо, в індійців не буває положків, – сказав Маленький Бобер.

– Ян, ти коли-небудь чув про «підкладку тіпі» або «покришку від роси»?

– Чув, – відповів Ян, здивований, що фермер знає такі речі.

– А ти бачив її?

– Ні… в усякому разі… ні.

– А я бачив. Оце вона і є. Точнісінько така була й над ліжком у старого Калеба.

– Вірно! Тепер пригадую! Я читав, що індійці малюють на ній свої подвиги. От чудасія! – вигукнув Ян, коли Рафтен поставив усередині тіпі дві довгих жердини, що підтримували покришку від роси, мов балдахін.

– А я й не знав, тату, що ти колись полював разом з Калебом. Я гадав, що ви завжди були ворогами.

– Гм! – буркнув Рафтен. – Ми були добрими приятелями. Ні разу не сварились, поки не помінялися кіньми.

– Шкода, що ви не приятелюєте зараз. Калеб чудово знає ліс.

– А навіщо він хотів зробити тебе сиротою?

– Ти певен, що то був він?

– Коли не він, то хто ж?.. Ян, принеси соснового гілля!

Ян вийшов по гілля, що було звалене в купу недалеко від тіпі. Раптом він помітив між деревами якогось високого чоловіка. Придивившись уважніше, Ян пізнав Калеба. Старий мисливець приклав палець до рота й похитав головою. Ян кивнув йому на знак того, що все розуміє, набрав гілля, повернувся на бівуак і почув, як Сем говорив:

– ...Старий Бойль каже, що ти обдер його до останньої нитки»

– А чом би й ні, коли він сам намагався мене обдерти? Раніше я завжди допомагав йому. А він що зробив, коли ми помінялися кіньми? Це все одно, що він запросив би мене грати в карти, а потім зарепетував – навіщо я виграв! Сусіди сусідами, та коли йдеться про обмін кіньми – тут сусідство ні при чому. Тут все дозволяється, і навіть друзі, міняючись кіньми, не можуть не схитрувати. Це свого роду картярська гра... Я б і далі допомагав йому, бо він чолов'яга добрий, але він надумав стріляти в мене, коли я вночі повертався з виручкою додому. Ну, через це... Не завадив би вам тут собака, – сказав раптом фермер, круто міняючи тему розмови. – Бродяг треба завжди остерігатись, а кращий захист від них – собака. Та, мабуть, старий Кеп не захоче лишатися тут. А втім, до хати недалеко, бродяги не наважаться вас чіпати... Ну що ж, час уже білочолому прощатись. Я обіцяв матері доглянути, щоб постіль ваша була в порядку. Якщо спати на сухому, в теплі та ще добре їсти, не причепиться ніяка хвороба.

Рафтен пішов, але на кінці галявинки зупинився. Цікавість до хлопчачої витівки зникла з його обличчя, голос утратив теплоту, і вже своїм звичайним владним тоном він крикнув:

– Чуєте, хлоп'ята? Дозволяю вам убивати бабаків – вони псують поля. Можете стріляти яструбів, ворон, сойок – вони знищують інших пташок. Полюйте на кроликів та єнотів – це хороша дичина. Але не смійте чіпати білок, бурундуків та співочих пташок! Хоч раз помічу – негайно поверну додому на роботу та ще відшмагаю віжками!

В міру того, як Рафтен віддалявся, хлоп'ят охоплювало зовсім нове почуття. Коли кроки фермера завмерли па міченій стежці, вони відчули себе справді самотніми поселенцями в лісі. Для Яна це було здійсненням його заповітних мрій. Таємниці лісового життя почалися для нього з несподіваної зустрічі з високим сивобородим чоловіком, якого він побачив між деревами. Вигадавши якусь відмовку, Ян знову пішов туди, хоч Калеба вже, звісно, і слід прохолов.

– Вогню! – вигукнув Сем.

(Переклад Леоніда Солонька)

CLASSROOM

УСНО

1. Чому Ян у власній родині почувався чужим?
2. Які захоплення відрізняли хлопчика серед його однолітків?
3. Перекажіть епізод, у якому йдеться про те, як хлопець потрапив до чужої родини.
4. Чим вразив господар дому Вільям Рафтен?
5. Яких правил виживання навчилися хлопці від Калеба?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

6. Поясніть, чому чому так важливо було для Яна знайти однодумців у новій родині Рафтенів?
7. Проаналізуйте, яку роль відіграло зближення Яна з Семом. Чому Сем утвердився в бажанні стати дослідником живої природи?
8. Знайдіть у творі описи навичок виживання хлопців у лісі.

ПИСЬМОВО

9. Випишіть практичні поради від Калеба щодо будівництва вігваму, або тіпі.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

10. За допомогою інтернету знайдіть інформацію про індіанців та їхній спосіб буття. Підготуйте коротке повідомлення. Що для вас стало відкриттям?

ДОСЛІДЖЕННЯ

11. Дослідіть, як збиралися на проживання Ян і Сем. Які речі вони взяли? Чи погодожуєтеся ви з їхнім вибором? Чи все вони врахували?

ВАША ТВОРЧІСТЬ

12. Створіть комікс про Яна і Сема та їхнє прагнення бути індіанцями. Прокоментуйте.

ПРОЄКТ

13. Створіть stories-щоденник історій про хлопців. Аргументуйте вибір своїх історій.

У КОМАНДІ

14. Об’єднайтеся в групи. Складіть план проживання в лісі для Яна й Сема. Врахуйте різні небезпеки (дощ, вітер, спека, напади диких звірів тощо).

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

16. Напишіть пам’ятку-інструкцію «Як вижити в дикій природі» (5-6 пунктів).

Роберт-Льюїс Стівенсон
(1850-1894)

Все найкраще знаходиться поруч…
Це квіти під ногами і дорога попереду.
Роберт-Льюїс Стівенсон

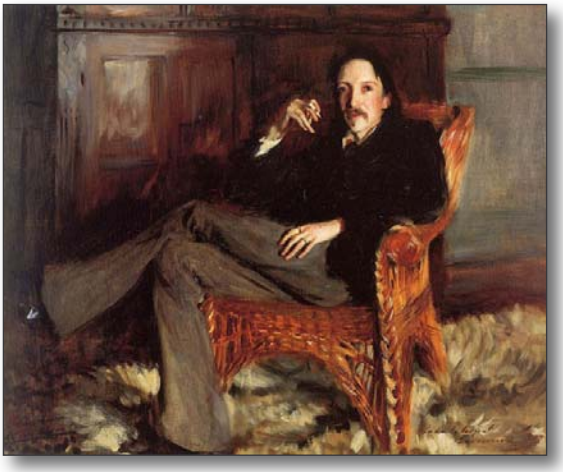

Видатний письменник Роберт-Льюїс Стівенсон прожив недовге, але напрочуд яскраве життя. Він завжди прагнув у світ подорожей і пригод. Митця не влаштовував прагматизм його сучасників, їхня надмірна жага грошей, приземлене існування без мрії і високої мети. В одному зі своїх листів він писав: «Романтику нічим дихати в нашому світі…» І Стівенсон завжди шукав іншого повітря – свіжого, вільного, сповненого ароматів природи. Він шукав його у своїх віршах і пригодницьких романах. Багатьом поколінням читачів письменник передав свою любов до неосяжних просторів, швидких вітрильників, морського вітру і захопливих мандрів.

Роберт Льюїс Стівенсон народився 13 листопада 1850 року в *м. Единбурзі, столиці Шотландії.* Він був єдиною дитиною в родині Томаса Стівенсона, будівничого маяків. У 13 років хлопчика віддали до школи. Потім Роберт-Льюїс продовжив навчання в Единбурзькому університеті, де здобув фах юриста. Але подальші плани юнака були пов'язані не з юриспруденцією, а з літературою. Понад усе Стівенсон любив писати й мандрувати. Після закінчення університету він відвідав Голландію, Бельгію, Італію, Швейцарію, Францію та інші країни. Славу Стівенсонові ще за життя принесли його пригодницькі твори – *«Острів скарбів»* (1883), *«Чорна стріла»* (1888), *«Володар Баллантре»* (1889), а також збірки віршів.

Через слабке здоров'я 1889 р. Роберт-Льюїс Стівенсон і його дружина Фенні оселилися на одному з островів Самоа – *Уполу*. Стівенсон багато працював, їздив верхи, плавав на човні. Місцеві мешканці називали його Великим Розповідачем і часто збиралися біля його вілли послухати цікаві історії господаря. Саме в цей час відбувався перерозподіл земель Полінезії поміж Британією, Америкою і Німеччиною. Письменник узяв участь у боротьбі за права місцевого населення і став національним героєм островів Самоа. На жаль, здоров'я його різко похитнулося. 3 грудня 1894 р. він помер, заповівши поховати себе неподалік від свого будинку.

Барви художнього твору
«Острів скарбів» (1883)

1881 р. письменник хотів назвати роман «The Sea Cook, or Treasure Island: a Story for Boys» (дослівно «Морський кок, або острів скарбів: оповідання для хлопців»), згодом його назва змінилася. Роберт-Льюїс Стівенсон згадував: «Я намалював карту острова; вона була старанно і (так мені здавалося) прегарно розфарбована. Форма того острова невимовно мене зачарувала, там були затоки, що тішили мене, і підсвідомо, я написав назву: «Острів Скарбів». Образи майбутніх персонажів книжки почали проступати крізь уявний ліс, коли я задивився на свою карту Острова Скарбів. Їхні засмаглі обличчя та блискуча зброя визирали до мене з несподіваних схованок, вони бігали туди й сюди, шукаючи скарб і б'ючись за нього на кількох дюймах зображення… Це мала бути книжка для хлопців-підлітків… Я не вмів кермувати бригом (а саме бригом слід би бути *«Еспаньйолі»*), але сподівався, що якось зможу повести корабель, як шхуну, не осоромившись на весь світ».

Літературна мандрівка

Хто такі пірати?

У романі «Острів скарбів» йдеться про таке ганебне явище, як піратство. В Англії піратство було відоме з XVI століття. Оскільки Британська імперія була сильною морською державою, то поруч із державним флотом зазвичай виникали охочі до легкої поживи –*«джентльмени фортуни»,* як вони себе називали. Пірати грабували торгові кораблі, вбиваючи моряків і пасажирів. Пірати здебільшого базувалися біля берегів Африки, Азії, Північної Америки – на островах Карибського моря. Поступово велика армія піратів почала загрожувати практично усім світовим державам. Сформувався особливий піратський світ із жорстокими законами і кривавою символікою, що суперечив нормам моралі й життя цивілізованого суспільства. Результатом боротьби було прийняття наприкінці XVII ст. суворих законів щодо піратства і піратів, зокрема смертна кара через повішення. Дія роману відбувається в середині XVIII ст., коли суспільство дало оцінку піратським розбоям і люди звикли до жорстоких страт. «Він був би ще кращим, якби теліпався на реї», – говорить капітан про пірата Сільвера, нагадуючи про цей суворий закон Великої Британії.

У медіапросторі

Український мультфільм про піратів

За твором Р. Л. Стівенсона у 1988 році українськими кінематографістами було знято мультфільм «Острів скарбів». Режисер Давід Черкаський обрав цілком оригінальний шлях екранізації. Він не повторював події відомого твору, а тільки нагадував або натякав на них. Його герої співають, танцюють, літають – веселяться від душі. Подивіться цей фільм і висловіть свої враження від нього (усно або письмово). Які події книжки ви впізнали в мультфільмі?

Острів скарбів
(Уривки)
Частина перша
Розділ І

СТАРИЙ МОРСЬКИЙ ВОВК У ЗАЇЗДІ «АДМІРАЛ БЕНБОУ[1]»

Готуємося до читання

1. Розкажіть, де і коли відбуваються події роману?

2. Хто є розповідачем твору? Чому саме він обраний розповідати цю історію?

Читаємо з розумінням

Сквайр[2] Трелоні, доктор Лівсі й решта джентльменів попросили мене розповісти докладно все, що я знаю про Острів Скарбів, усю історію від початку до кінця, не приховуючи нічого, крім розташування острова, та й то лише тому, що не всі ще скарби звідти вивезли. Отож року Божого 17… я беруся за перо й повертаюся думками до тих часів, коли у мого батька був заїзд «Адмірал Бенбоу» і коли під нашим дахом оселився засмаглий старий моряк із рубцем від шаблі на щоці.

Я пригадую, ніби те було тільки вчора, як він важкою ходою підступив до дверей нашого заїзду, а слідом за ним прикотили на візку моряцьку скриню. То був високий, міцний, огрядний чоловік з брунатним обличчям. Над коміром його заяложеної синьої куртки стирчала просмолена косичка. Руки в нього були зашкарублі й пошрамовані, з чорними поламаними нігтями, а рубець на щоці мав неприємний блідо-багряний відтінок. Пригадую, як він, стиха посвистуючи, оглянув бухту, а тоді раптом загорлав давню моряцьку пісню, яку так часто ми чули від нього опісля:

П'ятнадцять хлопців на скрині мерця.

Йо-го-го, ще й пляшечка рому!

Голос у незнайомця був по-старечому тонкий і хрипучий, наче він надірвав його, тягнучи кабестана[3].

Потім він постукав у двері кінцем палиці, схожої на гандшпуг[4], і, коли вийшов мій батько, грубо зажадав від нього склянку рому. Йому винесли ром, і він почав поволі його цмулити, знавецьки смакуючи кожен ковток і все ще поглядаючи на скелі й на нашу вивіску.

– Бухта нічогенька, – пробурмотів він нарешті. – Непогане місце для шинку, багато народу, друзяко?

Батько відповів, що, на жаль, народу тут буває дуже мало.

– То й гаразд! – сказав моряк. – Пристань саме для мене. Гей, ти, голубе! – гукнув він чоловікові, що прикотив візка. – Під'їжджай сюди, допоможеш втягти скриню. Я перебуду тут який час, – провадив він далі.

[1] *Бенбоу, Джон*– англійський адмірал, флотоводець.

[2] *Сквайр* – нетитулований дворянин в Англії, також шанобливе звертання, додаване до прізвища.

[3] *Кабестан* – суднова лебідка з барабаном на вертикальному валу.

[4] *Гандшпуг* – підойма підважувати й пересувати важкі речі на судні.

– Чоловік я простий. Ром, шинка, яєшня – і більше мені нічого не треба. Хіба тільки ще он та скеля, з якої видно в морі кораблі… Як мене звати? Та що ж, зовіть хоч би й капітаном… Еге, я бачу, що вас непокоїть… Маєте! – і він кинув на поріг три-чотири золоті монети. Нагадаєте мені, коли вони вичерпаються, – промовив він, суворо глянувши на батька, мов командир на підлеглого.

І справді, хоч одяг у нього був поганенький, а мова не дуже поштива, він зовсім не скидався на простого матроса: радше можна було подумати, що це штурман або шкіпер, звиклий командувати, а то й кулаком орудувати. Чоловік з візком розповів нам, що незнайомець прибув поштовим диліжансом учора вранці до «Готелю короля Георга» й почав розпитувати, які в цій околиці є заїзди над морем. Почувши, мабуть, добрі відгуки про наш заїзд і довідавшись, що він стоїть на відлюдді, капітан обрав його собі за місце постою. Оце й усе, що ми змогли дізнатися про нашого гостя.

То був дуже мовчазний чоловік. Цілі дні він сновигав берегом бухти або вибирався на скелі зі своєю мідною підзорною трубою. А вечорами сидів у світлиці в кутку біля коминка й попивав міцний ром, змішаний з водою. Здебільшого він не озивався, навіть коли до нього зверталися – тільки кине раптом лютий погляд і засопе носом, немов корабельна сирена в тумані. Ми й наші відвідувачі призвичаїлися не турбувати його. Щоразу, повертаючись з прогулянки, він запитував, чи не показувалися біля заїзду які-небудь моряки. Спочатку ми гадали, що він питає про це, бо йому нудно на самоті. Але зрештою завважили, що він, навпаки, силкується уникати сторонніх. Коли якийсь моряк, пробираючись надбережною дорогою до Брістоля, завертав до «Адмірала Бенбоу», наш капітан наважувався вийти до світлиці, тільки поглянувши на відвідувача з-під завіски на дверях. У присутності такого гостя він звичайно сидів тихенько, наче миша.

Для мене принаймні тут не було ніякої таємниці, бо я став, так би мовити, співучасником його тривог. Якось він одвів мене вбік і пообіцяв платити по чотири срібні пенси першого числа кожного місяця, якщо я «пильнуватиму одноногого моряка» і повідомлю його, себто капітана, відразу, тільки-но цей моряк з'явиться поблизу. Коли ж надходило перше число і я звертався до нього по обіцяну винагороду, він лише сопів носом і люто косував на мене. Але вже до кінця тижня змінював гнів на ласку, приносив мені чотирипенсовика й повторював наказ «пильнувати одноногого моряка».

Зайве й казати вам, що цей одноногий моряк не полишав моєї уяви й серед ночі. У штормову ніч, коли вітер хитав усі стіни нашого будинку, а прибій ревів у бухті й поміж скель, він ввижався мені вві сні в тисячах образів, страшний, мов тисяча дияволів. Я бачив його іноді з ногою, відрізаною до коліна, іноді – відтятою по самісіньке стегно. Часто він з'являвся переді мною у вигляді моторошної потвори, так і народженої з однією ногою, яка стирчала із середини тулуба. Найдужче мене жахало,

коли на цій одній нозі він ганявся за мною, перескакуючи через паркани й рівчаки. Отож недешево діставалися мені оті щомісячні чотири пенси: я розплачувався за них страхітливими снами.

Та хоч яким жахом проймав мене одноногий моряк, самого капітана я боявся значно менше, ніж усі інші, хто його знав. Часом увечері він випивав рому з водою стільки, що вже голова його не витримувала, і тоді довго сидів у світлиці й співав свої давні, дикі й відворотні моряцькі пісні, не звертаючи уваги ні на кого з присутніх. А бувало й так, що він замовляв випивку на всіх і силував наших відвідувачів, що тремтіли з жаху, вислуховувати його розповіді про морські пригоди або підспівувати йому гуртом. І дуже часто стіни нашого будинку аж ходором ходили від «Йо-го-го, ще й пляшечка рому», бо всі запрошені, побоюючись за своє життя, намагалися перекричати один одного й співати якнайголосніше, щоб не наразитись на прикрість, бо в такому настрої капітан був справді небезпечним: він то грюкав кулаком об стіл, аби всі замовкли; то раптом спалахував буйним гнівом, коли його перебивали, запитуючи про щось; то, навпаки, шаленів, що ніхто не звертався до нього із запитаннями, а це означало, що товариство неуважно слухає його. Він нікого не випускав із заїзду, аж поки сам не напивався до нестями й не йшов, хитаючись, спати.

Але найбільше страху на людей нагонили його розповіді. Жахливі то були розповіді: про шибениці, про ходіння по дошці[5], про шторми на морі, про острови Тортугас[6], про розбійницький розгул і розбійницькі пристановища в Іспанському морі[7]. З його слів випливало, що він прожив усе життя серед найзапекліших розбишак, які будь-коли виходили в море. А брутальна мова, що нею капітан викладав ці свої розповіді, лякала наш простодушний сільський люд не менше, ніж злочини, які він змальовував.

Мій батько раз у раз повторював, що ми дійдемо до руїни, бо ж ніхто не схоче бувати в нашому заїзді, де з людей знущаються і звідки вони повертаються додому, сповнені жаху! Але я був певен, що присутність капітана, навпаки, добре впливала на наші справи. Правда, попервах відвідувачі лякалися, та через якийсь час їх уже знову тягло до капітана. Він вніс якесь приємне збудження в наше тихомирне сільське життя. Декотрі молоді хлопці навіть захоплювалися нашим пожильцем і називали його «справжнім морським вовком», «просоленим моряком» та іншими такими назвиськами. На їхню думку, саме такі люди й зробили Англію грозою на морі.

Та проте він таки завдавав нам збитків: минав тиждень за тижнем, а далі й місяць за місяцем, і гроші, які капітан заплатив першого дня, давно вже всі вийшли, нових він не платив, і в батька не вистачало духу

[5] *Ходіння по дошці* – смертна кара у піратів.

[6] *Тортугас* – група острівців біля берегів Флориди.

[7] *Іспанське море* – давніша назва морської акваторії над північним узбережжям Південної Америки.

вимагати в нього платні. Коли ж навіть батько й нагадував про це, то капітан починав сопіти так голосно и люто, так гнівно поглядав на батька, що той якомога швидше тікав з кімнати. Я бачив, як після таких спроб мій бідолашний батько розпачливо заломлював руки. Безперечно, що пережиті ним тривоги й страхи дуже прискорили його дочасну смерть.

Скільки капітан жив у нас, він ні разу не змінив свого одягу, ото лише купив кілька пар панчіх у вуличного торгівця. Один крайчик його трикутного капелюха обвис; капітан так його й лишив, хоч це завдавало йому чимало неприємностей під час вітру. Я добре пам'ятаю, який вигляд мала його куртка, що її він латав у себе в кімнаті: під кінець там латка була на латці. Він ніколи не писав і не одержував ніяких листів. І ніколи ні з ким не розмовляв, крім сусідів, – та й то хіба добре випивши. Ніхто також ніколи не бачив, щоб він бодай раз відмикав свою велику скриню.

Тільки одного разу капітанові дали доброго відкоша: це сталося тоді, коли мій бідолашний батько був уже при смерті. Якось увечері до нас приїхав доктор Лівсі. Він оглянув хворого батька, нашвидку пообідав на запрошення моєї матері й вийшов у світлицю викурити люльку, поки йому приведуть коня: кінь залишився в селищі, бо при нашому заїзді не було стайні.

Я теж увійшов до світлиці – пригадую, як вразив мене контраст між чепурним і привітним лікарем у сніжно-білій перуці, з жвавими чорними очима, і сільськими гультіпаками, звичайними нашими відвідувачами. Особливо вражала ця відмінність, коли глянути на наше опудало – незграбного, брудного, страховидного піратюгу, що напився й сидів, спершись обіруч на стіл.

Раптом він, себто капітан, затяг свою улюблену пісню:

П'ятнадцять хлопців на скрині мерця.
Йо-го-го, ще й пляшечка рому!
Пий, і диявол тебе призведе до кінця.
Йо-го-го, ще й пляшечка рому!

Спершу мені здавалося, що «скриня мерця» – це і є ота велика скриня в капітановій кімнаті, і в моїх кошмарних снах вона часто з'являлася переді мною разом з одноногим моряком. Але з часом ми всі так призвичаїлися до цієї пісні, що вже не звертали на неї ніякої уваги, і того вечора пісня про мерця була новиною лише для доктора Лівсі. Як я помітив, вона справила на нього не дуже приємне враження, бо він сердито подивився на капітана й на хвильку урвав свою розмову зі старим садівником Тейлором про новітній спосіб лікування ревматизму. Тим часом капітан, розпалившись **від** власного співу, гепнув кулаком по столу, що, як ми всі знали, означало наказ мовчати. Голоси відразу вщухли – всі, крім доктора Лівсі. Той і далі говорив, виразно й чітко вимовляючи слова й час від часу попахкуючи своєю люлькою. Капітан люто бликнув на нього, знов гепнув кулаком, потім глянув ще лютіше і раптом закричав з брутальною лайкою:

– Тихо там, на нижній палубі!

– Чи не до мене ви звертаєтесь, сер? – поцікавився лікар.

Нахаба, ще раз лайнувшись, сказав, що звертається саме до нього.

– Тоді я маю сказати вам тільки одне, сер, – відповів лікар, – якщо ви не покинете пиячити, то світ незабаром позбудеться одного з найбрудніших мерзотників.

Старий у нестямі аж озвірився. Він скочив на ноги, вихопив і розкрив моряцького складаного ножа і, виважуючи його на долоні, почав грозитися, що приткне лікаря до стіни.

Лікар навіть не ворухнувся. Він, як і перше, говорив до капітана через плече тим самим спокійним тоном, хіба, може, трохи голосніше, щоб усі в кімнаті могли чути, але зовсім спокійно й твердо:

– Якщо ви зараз же не сховаєте ножа до кишені, присягаюся своєю честю, що вас повісять після першої ж сесії нашого виїзного суду.

Між ними почався поєдинок очима. Але капітан скоро здався. Він сховав зброю, сів на своє місце й тільки одгарикувався, мов побитий пес.

– А тепер, добродію, – вів далі лікар, – оскільки мені стало відомо, що в моїй окрузі є такий суб'єкт, ви можете бути певні, що я стежитиму за вами вдень і вночі. Я не лише лікар, а й місцевий суддя. І коли я почую найменшу скаргу на вас, хоч би навіть за отаке грубіянство, як-от зараз, я вживу рішучих заходів, щоб вам це так не минулося. Тож затямте собі.

Невдовзі після цього лікареві подали коня і він від'їхав. Але капітан того вечора сидів уже тихенько і таким лишався ще багато вечорів.

Розділ VI
КАПІТАНОВІ ПАПЕРИ

Готуємося до читання

Як почувався юний Джім у товаристві двох джентльменів – доктора Лівсі і сквайра Трелоні?

Читаємо з розумінням

Ми мчали щодуху аж до самого будинку лікаря. У жодному вікні з фасаду не світилося.

Містер Данс сказав, щоб я зіскочив з коня й постукав у двері, а Доггер підставив стремено, щоб мені легше було стрибнути на землю. Відчинила нам служниця.

– Доктор Лівсі вдома? – запитав я.

– Ні, нема, – відповіла вона, – господар повернувся надвечір, а тоді пішов пообідати й перебути якийсь час у сквайра.

– То їдьмо туди, хлопці, – сказав містер Данс.

До сквайрової садиби було недалеко, тож я навіть не сідав верхи, а біг поруч з конем, тримаючись за Доггерове стремено, до самих воріт парку. Довга, безлиста, залита місячним сяйвом алея привела до особняка, що білів у глибині розлогого старого саду. Тут містер Данс скочив з коня й пішов зі мною до будинку.

Служник відразу провів нас у кінець коридору, застеленого килимами, – до бібліотеки, обставленої книжковими шафами з погруддями на них. Там біля розпаленого каміна сиділи, посмоктуючи люльки, доктор Лівсі та сквайр.

Я ніколи не бачив сквайра так близько. Це був високий, понад шість футів на зріст, і плечистий чоловік із грубуватим добродушним обличчям, засмаглим і вкритим зморшками у тривалих мандрах. Рухливі чорні брови засвідчували, що він не лихий на вдачу, а радше загонистий і гоноровитий.

– Заходьте, містере Дансе, – мовив він повагом, але й милостиво.

– Добрий вечір, Дансе, – озвався лікар, кивнувши головою. – Добрий вечір і тобі, любий Джіме. Яким це погожим вітром занесло вас сюди?

Начальник митниці виструнчився по-вояцькому й переказав усі наші пригоди, мов школяр добре завчену лекцію. І треба було бачити, як зацікавлено слухали його обидва джентльмени, як вони нахилялися вперед і поглядали один на одного, забувши навіть про свої люльки! Коли ж вони почули, як моя мати поночі вернулася до заїзду, доктор Лівсі захоплено ляснув себе по коліну, а сквайр вигукнув «браво» і розбив свою довгу люльку об ґратки каміна. Вже в середині оповіді містер Трелоні (саме так, як ви, мабуть, пригадуєте, звали сквайра) схопився з місця й збуджено заходив по кімнаті, а лікар, щоб краще чути, скинув напудрену перуку, без якої мав дуже дивний вигляд зі своїм коротко остриженим чорним волоссям.

Нарешті містер Данс закінчив розповідь.

– Містере Дансе, – заявив сквайр, – ви дуже шляхетна людина. А що ви розчавили конем цього негідного лиходія, то я вважаю це за доблесний вчинок. Таких, добродію, треба душити, як тарганів!.. А Гокінс, як я бачу, теж молодець. Будь ласка, Гокінсе, подзвони в цей дзвоник. Містера Данса годиться вшанувати елем[8].

– Отже, Джіме, – сказав лікар, – те, що вони шукали, зараз у тебе?

– Ось воно, сер, – відповів я і подав йому цератяний пакет. Лікар оглянув пакет з усіх боків так, немов поривався розкрити його, та замість цього спокійно поклав у кишеню свого сурдута.

– Сквайре, – сказав він, – коли Дане доп'є ель, йому, звичайно, треба буде повернутися до виконання своїх обов'язків. А Джім Гокінс, гадаю, нехай залишиться, – він заночує в моєму домі. І, з вашого дозволу, я попрошу дати йому паштету, нехай повечеряє.

– Прошу, Лівсі, яка може бути мова! – відказав сквайр. – Гокінс заслужив сьогодні більшого, ніж холодний паштет.

Отож мені принесли чималу порцію паштету з голубів. Сівши за маленького столика, я з величезною охотою повечеряв, бо був голодний, як вовк. Тим часом містер Дане вислухав ще кілька компліментів і врешті пішов собі.

[8] *Ель* –різновид англійського світлого пива.

– А тепер, сквайре… – мовив лікар.

– А тепер, Лівсі… – мовив ту ж мить сквайр.

– Не всі разом, не всі разом! – засміявся доктор Лівсі. – Сподіваюся, ви чули про цього Флінта?

– Чи ж чув я про Флінта?! – вигукнув сквайр. – Ви питаєте, чи чув я про Флінта? Та це ж був найкровожерніший піратюга з усіх, що будь-коли плавали по морях. Чорнобородий[9] проти Флінта просто дитинча. Іспанці так боялися його, аж я, між нами кажучи, сер, іноді навіть пишався з того, що він англієць. Я на власні очі бачив його вітрила біля Тринідаду, але полохливий наш капітан, помітивши це, негайно завернув назад. Завернув назад, сер, до Порт-оф-Спейна[10].

– Так, я й сам чував про нього навіть тут, в Англії, – сказав лікар. – Але мова ось про що: чи мав він гроші?

– Гроші! – скрикнув сквайр. – Та ви ж чули, що розповідав Дане! Чого ж бо ще шукали ті пройдисвіти, як не грошей? Хіба ж їм треба щось інше? Заради чого вони ризикували б своєю підлою шкурою, як не заради грошей?

– Про це ми невдовзі довідаємось, – відповів лікар. – Але ви так розпалилися, що я не можу й слова докинути. Я хотів би з'ясувати ось що: припустімо, що тут, у моїй кишені, лежить ключ, який може нам вказати місце, де Флінт заховав свої скарби. Та чи ці скарби варті розшуків?

– Чи варті розшуків, сер?! – вигукнув сквайр. – Та, безперечно ж, варті! Якщо ми справді маємо в руках той ключ, про який ви кажете, то я негайно зафрахтую в брістольських доках судно, візьму вас та Гокінса з собою і здобуду ці скарби, хоч би мусив шукати їх цілісінький рік!

– Чудово, – сказав лікар. – У такому разі, коли Джім не заперечує, ми розкриваємо пакета.

І він поклав його перед собою на стіл.

Пакет був міцно зашитий нитками. Лікар розкрив свою валізку з інструментами й розрізав шви хірургічними ножицями. Усередині там були дві речі: зошит і запечатаний конверт.

– Насамперед огляньмо зошита, – запропонував лікар.

Сквайр і я зацікавлено дивилися йому через плече, як він гортав сторінки зошита, бо, перш ніж розкрити його, доктор Лівсі лагідно покликав мене до себе від столика, де мені дали вечерю, щоб я теж узяв участь у дослідженні загадкового згортка. На першій сторінці зошита ми побачили лише кілька уривчастих слів, ніби хтось знічев'я або задля вправи чиркав усе, що спаде на думку. Між іншим, тут знайшовся і той напис, що був витатуйований у капітана на руці: «Нехай щастить Біллі Бонсові», а також такі: «Містер Б. Боне, штурман», «Годі рому», «На Палм-Кі[11] він дістав своє сповна». Були й інші написи, що складалися

[8] *Ель* –різновид англійського світлого пива.

[9] *Чорнобородий* – прізвисько пірата Едварда Тіча (поч. XVIII ст.)

[10] *Порт-оф-Спейн* – столиця острова Тринідад у Карибському морі.

[11] *Палм-Кі* – ймовірно, острівець біля берегів Флориди.

здебільшого з окремих слів або й зовсім були незрозумілі. Мене дуже зацікавило, хто саме був той, що «дістав своє сповна» і що саме «він дістав». Може, удар ножем у спину?

– Ну, тут мало цікавого, – сказав доктор Лівсі, гортаючи зошита далі.

Наступні десять-дванадцять сторінок були заповнені якоюсь дивовижною бухгалтерією. З одного кінця рядка стояла дата, а з другого – сума, як то заведено в гросбухах. Але замість пояснювальних записів між датою і сумою стояло тільки різне число хрестиків. Так, наприклад, під датою 12 червня 1745 року було занотовано як, очевидячки, чийсь прибуток сімдесят фунтів стерлінгів, а за пояснення правили шість хрестиків. Щоправда, зрідка стояла ще назва місцевості, як-от: «Напроти Каракаса», або ж позначено було довготу й широту, як-от: «62°17'20"; 19°2'40"».

Записи велися майже двадцять років. Зафіксовані суми весь час зростали. А в самому кінці, після п'яти чи шести помилкових, закреслених підрахунків, було підбито загальний підсумок і підписано: «Бонсова пайка».

– Нічогісінько не розумію! – озвався доктор Лівсі.

– Та це ж ясно, як Божий день! – вигукнув сквайр. – Це не що інше, як прибуткова книга цього псяюри. Хрестиками позначено назви потоплених кораблів та пограбованих міст. Цифри означають частку цього розбишаки в загальній здобичі. Там, де він остерігався неточності, були додані деякі пояснення, як-от «напроти Каракаса», себто напроти цього міста вони пограбували якийсь нещасний корабель. Хай Бог помилує грішні душі з цього корабля – прах їх давно вже упокоївся серед коралів на дні моря!

– А й справді! – погодився лікар. – Що то значить бути мандрівником! Справді! Бачте, і прибутки його зростали в міру того, як він підвищувався рангом.

Більше ніяких записів там не було, крім назв кількох місцевостей на порожніх сторінках у кінці зошита і таблиці порівняльної вартості французьких, англійських та іспанських грошей.

– Ощадливий злодюга! – вигукнув лікар. – Такого не обдурити в лічбі.

– А тепер, – сказав сквайр, – подивімося, що тут.

Конверт був запечатаний у кількох місцях, а за печатку правив наперсток, чи не той самий, що я знайшов у капітановій кишені. Лікар обережно розкрив конверта, і з нього на стіл випала карта якогось острова з позначенням довготи й широти, глибини моря біля берегів, з назвами пагорбів, заток та бухт і взагалі з описом усього того, що треба знати, аби безпечно підвести корабель до берега й об'якоритись.

Острів простягався на дев'ять миль уздовж і на п'ять ушир І формою своєю нагадував гладкого дракона навстоячки. На карті було позначено дві добре захищені від вітру гавані й гору в центрі острова, названу «Підзорна Труба». Крім того, на карті були різні додаткові позначки, зроблені пізніше. Найбільше впадали в око три хрестики червоним чорнилом: два

у північній частині острова і один у південно-західній. Біля цього останнього хрестика тим самим червоним чорнилом дрібним чітким почерком, дуже відмінним від капітанових карлючок, було написано: «*Більша частина скарбу тут*».

На зворотному боці карти та сама рука додала ще такі пояснення:

«Високе дерево на схилі Підзорної Труби, напрямок на пн. від пн.-пн.-сх.

Острів Кістяка на сх. -пд. -сх. і сх.

Десять футів.

Зливки срібла в північній ямі. Знайдеш її, ідучи схилом східного пагорка, за десять сажнів на південь від чорної скелі, коли стати обличчям до неї.

Зброю знайти легко, вона в піщаному горбі на пн. кінці Північного мису, прямувати треба на сх. і на чверть румба до пн.

Дж. Ф.»

І все. Та хоч які ці записи були стислі й незрозумілі для мене, але сквайра і доктора Лівсі вони захопили надзвичайно.

– Лівсі, – заявив сквайр, – ви негайно кидаєте ваше злиденне лікарювання. Завтра я вирушаю до Брістоля. За три тижні – та які там три тижні… за два тижні!., за десять днів!.. – ми матимемо найкраще судно, сер, і найдобірнішу команду на всю Англію. Гокінс буде в нас юнгою. З тебе, Гокінсе, вийде неабиякий юнга. Ви, Лівсі, – корабельний лікар. Я – адмірал. Ми візьмемо з собою Редрута, Джойса й Гантера. Погожий вітер швидко домчить нас до місця, а відшукати там скарб – це ми зможемо заіграшки. І в нас буде стільки грошей, що хоч їж їх, хоч купайся в них, хоч засипайся ними з головою…

– Трелоні, – мовив лікар, – я їду з вами. І ручуся за себе й за Джіма, що ми обидва не підведемо вас. Є тільки одна людина, якої я побоююсь.

– Хто це? – вигукнув сквайр. – Назвіть мені цього негідника, сер!

– Це ви самі, – відповів лікар. – Бо ви не вмієте тримати язика за зубами. Не тільки ми троє знаємо про ці папери. Розбишаки, які вчинили напад на заїзд цієї ночі, – зухвало відчайдушні пройдисвіти, це безперечно, і так само й ті, що лишалися на вітрильнику, і ті, які, смію думати, нишпорять десь тут на березі, – вони ладні піти на все, аби допастися до цих скарбів. Тим-то жоден з нас не повинен ходити поодинці, поки ми не виберемось у чисте море. Я і Джім лишимося тим часом тут. Ви беріть із собою Джойса й Гантера, коли поїдете до Брістоля. І найголовніше – щоб жоден з нас ані писнув нікому про нашу знахідку.

– Лівсі, – відповів сквайр, – ви завжди маєте рацію. Я мовчатиму як могила.

Частина третя
Розділ XV
ЛЮДИНА З ОСТРОВА

Готуємося до читання

Поясніть, у яких значеннях у розмові Джіма і Бен Ганна вживається поняття «вроджений джентльмен» і «джентльмен фортуни».

Читаємо з розумінням

З крутого укосу дощем посипалися дрібні камінці, шурхітливо підстрибуючи між деревами. Я мимохіть озирнувся в той бік і побачив щось темне й волохате, що вмить сховалося за стовбуром сосни. Що то було – ведмідь, людина чи мавпа – я не встиг розгледіти. З жаху перед цією новою небезпекою я.застиг на місці.

Отже, обидва шляхи мені перетято. На березі мене ждуть убивці, а в лісі чатує це дике створіння. Але, не вагаючись ні хвилини, я віддав перевагу відомій небезпеці перед невідомою. Навіть Сілвер почав здаватись мені не таким страшним, як ця невідома лісова потвора, тим-то я завернув назад і, раз по раз оглядаючись, побіг у напрямі до шлюпок.

Однак дивна істота з'явилася знову; оббігши збоку, вона опинилась поперед мене. Я був дуже стомлений, та коли б і не це, все одно не міг би змагатись на швидкість з таким супротивником. Це страхіття перебігало від стовбура до стовбура так прудко, як олень, тримаючись весь час на двох ногах, мов людина, хоч і згиналося майже навпіл. Проте – це таки була людина, я в цьому більше не сумнівався.

Мені згадалось усе, що я чув про людожерів, і я вже ладен був загукати на допомогу. Але думка, що переді мною все-таки людина, нехай і дика, стримала мене, а страх перед Сілвером знов побільшав. Я зупинився, обмірковуючи, як би його втекти, і раптом згадав про свого пістоля. Коли я впевнився, що маю захист, у серці в мене ожила мужність, і я рішуче подався назустріч дикому остров'янинові.

Він уже причаївся за іншим деревом і стежив за мною. Побачивши, що я прямую в його бік, він вийшов з-за стовбура і ступив крок до мене. Потім завагався, трохи позадкував і враз бухнув навколішки й благально простяг вперед руки, чим страшенно мене здивував і вразив.

Я знову зупинився.

– Хто ви такий? – запитав я.

– Бен Ганн, – відповів він хрипким і скреготливим голосом, що нагадував іржавий замок. – Я бідолашний Бен Ганн. Я вже три роки не балакав з жодною християнською душею.

Тепер я побачив, що він був такої ж білої раси, як і я, і навіть мав досить приємні риси обличчя. Тільки шкіра його так засмалилась на сонці, що аж губи в нього почорніли, а ясні очі надзвичайно гостро проступали на темному обличчі. Він був обідранцем з обідранців. Одяг його складався з парусинового лахміття та решток матроської роби; це руб'я

трималося купи завдяки цілій системі всіляких застібок, мідних ґудзиків, паличок і петель з просмоленого мотузка. Єдиною тривкою річчю з усього його обладунку був шкіряний пояс з мідною пряжкою.

– Три роки! – вигукнув я. – Ваше судно зазнало аварії?

– Ні, братику, – відповів він. – Мене тут висадили.

Я чув про цю жахливу кару в піратів: винного висаджували на якийсь безлюдний далекий острів і кидали там напризволяще, давши рушницю й трохи пороху.

– Висадили три роки тому, – провадив він далі. – І живу я відтоді, годуючись козлятиною, ягодами та устрицями. Хоч би куди людину закинуло, скажу я тобі, скрізь вона дасть собі раду. Але, братику, серце моє стужило за християнською їжею. Може, у тебе є шматочок сиру з собою, га? Нема? Скільки довгих ночей снився мені сир – підсмажений, на скибочці хліба… Прокидався, а його нема.

– Якщо я тільки потраплю назад на судно, – відказав йому я, – ви матимете отакенну голову сиру!

Увесь цей час він обмацував мою куртку, погладжував мені руки, розглядав мої черевики й радів, наче дитина, що бачить подібну до себе істоту. Але почувши останні мої слова, остров'янин зиркнув на мене трохи сполохано.

– Кажеш, якщо потрапиш назад на судно? – повторив він за мною. – А хто ж тобі може завадити?

– Та вже ж не ви, звичайно, – відповів я.

– Атож, братику! – скрикнув він. – Слухай, а як тебе звати?

– Джім, – сказав я йому.

– Джім, Джім… – вимовив він раз і другий, вочевидь дуже задоволений. – Знаєш, Джиме, жив я давніше так, що сором і казати. Ось, приміром, дивлячись на мене, хіба ти можеш повірити, що в мене була благочестива мати? – поспитав він.

– Це таки справді важкувато… – погодився я.

– А отже, таки вона була дуже благочестива, – провадив він. – І я ріс чемним хлопчиком, що міг відторохтіти цілого катехізису навіть без зупинки. А ось тепер, бач, до чого дійшло – хоч почалося це, ще коли я малим бігав гратись у мідяки на могильних плитах. Атож, почалося з цього – мати моя, благочестива жінка, перестерігала, що воно добром не кінчиться, і таки вийшло по її слову! Але само провидіння закинуло мене сюди. В самоті на цьому острові я передумав усе й навернувся до благочестя. Тепер мене вже не звабиш ромом, хоча від чарчини на щастя я й не відмовлюся, коли буде нагода… Я тепер вирішив стати чесною людиною, і мене з цього не зіб'єш. А ще, Джіме, – він озирнувся на всі боки і стишив голос до шепоту: – Я тепер – багатій!

Цю мить мені стало ясно, що бідолаха збожеволів у своїй самотності. Певно, ця думка відбилася на моєму обличчі, бо, глянувши на мене, він гарячково повторив:

– Багатій! Багатій! Послухай, Джіме, я й тебе виведу в люди!

Ох, Джіме, ти благословлятимеш свою зорю за те, що перший спіткав мене! – Та раптом лице йому спохмурніло, він стис мені руку й застережливо підніс вказівного пальця. – Скажи мені правду, Джіме. Це не Флінтів корабель?

Мене враз осяяла думка: це ж він може бути нам спільником! І я поспішив відповісти йому:

– Ні, це не Флінтів корабель. Флінт помер. Але я скажу вам правду, як уже зайшла про це мова: у нас на борту є кілька чоловік з його команди. І це – велике лихо для всіх нас.

– Але ж там нема… людини… на одній нозі? – насилу видушив він із себе.

– Сілвера? – перепитав я.

– Атож, Сілвера, – підтвердив він. – Це його ім'я.

– Він у нас за кухаря. І перший заводіяка.

Бен Ганн усе ще тримав мене за руку і при цих словах мало не скрутив її.

– Якщо тебе підіслав Довгий Джон, – сказав він, – то мені капець, я це знаю. Але чи ти уявляєш, де ти сам опинився?

Вмить я зважив, що мені робити, й замість відповіді розповів йому про всю нашу подорож і про те, в якому важкому становищі ми опинилися. Він вислухав усе це з жадібною цікавістю і, коли я закінчив, погладив мене по голові.

– Ти добрий хлопак, Джіме, – сказав він. – Але зараз ви всі зав'язані мертвим вузлом, далебі. Що ж, ти можеш здатися на Бена Ганна – Бен Ганн знає, що робити. А як ти гадаєш, чи добре поставиться сквайр до того, хто допоможе йому виплутатися з такої біди?

Я сказав йому, що сквайр – найзичливіша людина у світі.

– Воно-то, може, й так, – відказав Бен Ганн, – але я не збираюся просити в нього лакейської лівреї чи посади брамника. Мене це не приваблює, Джіме. Я хочу знати інше: чи згодиться він дати мені хоча б тисячу фунтів з тих грошей, які, можна сказати, й без того мої?

– Певно що згодиться, – сказав я. – Кожному матросові припаде своя пайка.

– І він одвезе мене на батьківщину? – спитав Бен, пильно вдивляючись у моє обличчя.

– Аякже! – вигукнув я. – Сквайр – справжній джентльмен. До того ж, коли ми здихаємось цих розбишак, ваша поміч на судні нам дуже знадобиться.

– Отже, – сказав він, – ти так гадаєш.

І зітхнув з неабиякою полегкістю.

– А тепер ось що я тобі скажу, – провадив він далі. – Ось що я тобі скажу, й ні слова більше. Я був матросом у Флінта, коли він закопував скарби – він і ще шестеро здорових моряків. Вони пробули на березі майже тиждень, а ми залишалися на старому «Моржі». Аж це одного дня почули ми сигнал з берега й тоді побачили шлюпку, в якій сидів

сам-один Флінт, і голова в нього була зав'язана синім шарфом. Сонце саме сходило, і Флінт був блідий, як смерть. Але він був живий, а решта шестеро були вбиті… Вбиті й закопані на острові. Як він упорав їх, ніхто з нас на судні так і не дізнався. Чи в них там була бійка, чи вбивство, чи нагла смерть, та він один здолав шістьох!.. Біллі Бонс був тоді за штурмана, а Довгий Джон за старшого матроса. І вони спитали його, де сховано скарби. «Чого ж, – сказав він їм, – можете зійти на берег, коли хочете, і пошукати, де вони. Але, хай мене грім поб'є, коли судно чекатиме на вас!» Отак він їм сказав, той Флінт. А за три роки я вже плавав на іншому судні. І знову ми побачили цей острів. «Хлопці, – кажу я, – тут Флінт закопав свої скарби. Пристаньмо до берега та пошукаймо їх». Капітанові це не сподобалося, але всі матроси були за мною, і ми зійшли на берег. Дванадцять днів ми шукали, і з кожним днем вони дивились на мене все лютіше, а тоді одного ранку всі матроси вернулися на судно. А мені сказали: «Ти, Бенджаміне, залишайся тут. Ось тобі мушкет, лопата й кайло… Залишайся собі й шукай Флінтові гроші».

Звідтоді, Джіме, я вже три роки живу тут і ні разу не бачив християнських харчів. Ти тільки глянь на мене, глянь! Чи ж схожий я на шибайголову-матроса? Ні, кажеш? Бо я ж таки справді не був ним ніколи, атож.

Сказавши це, він якось дивно підморгнув і боляче вщипнув мене за руку.

– Отак і скажи своєму сквайрові, Джіме: Бен і не був ніколи схожий на шибайголову-матроса, – провадив він далі. – І ще скажи, що Бен три роки жив сам на острові, день і ніч, у погоду й негоду, і часом, може, думав про молитву (так і скажи), і часом, може, згадував свою стареньку матір, дай Боже, щоб вона була жива (так і скажи), але здебільшого бідолашний Ганн (так і скажи йому), здебільшого він заклопотаний був іншою справою. І, кажучи це, вщипни його отак, як я.

І він знову з дуже втаємниченим виглядом ущипнув мене.

– А тоді, – мовив він далі, – тоді скажи йому таке: Ганн – чесний чоловік (так і скажи), і він радше покладеться на вродженого джентльмена – а так, так, – ніж на тих джентльменів фортуни, до яких колись належав і сам.

– Гаразд, – сказав я. – Але я не дуже второпав, що ви мені товкмачили. Та це однак ні до чого, бо ж хтозна, як мені дістатись на судно.

– Атож, це таки заморока, – погодився він. – Та в мене є човен, якого я зробив сам власноруч. Його сховано під білою скелею. Як не буде іншого способу, можна спробувати ним, коли смеркне… Тс-с!.. – скрикнув він раптом. – Що це таке?

Над островом лунко прогримів гарматний постріл, хоч до заходу сонця лишалася ще година чи й дві.

– Вони почали бій! – вигукнув я. – За мною!

І я прожогом гайнув до стоянки шхуни, забувши всі свої страхи. Обіч мене легко й швидко біг остров'янин у саморобній взуванці з козячої шкури.

– Ліворуч, ліворуч, – проказував Бен Ганн. – Бери ліворуч, братику Джіме! Ближче до дерев! Отут я вперше забив козу. Тепер кози сюдою не сходять, а тримаються гір, тому що бояться Бенджаміна Ганна… Ага! Ось і кладовище! Бачиш могили? Я часом приходив сюди, коли мені здавалося, що неділя, і молився. Звісно, це тобі не каплиця, але все-таки тут якось урочистіше. Хоч я був сам-один, без капелана, без Біблії, без хоругов…

Отак, на бігу, він усе торочив, хоч не мав від мене жодної відповіді, та й не сподівався її.

Після гарматного пострілу довший час було тихо, а тоді почувся випал з рушниць.

Потім запала тиша, і я побачив, як попереду над лісом, десь так за чверть милі від нас замайорів британський прапор.

Частина п'ята
Розділ XXVI

ІЗРЕЄЛ ГЕНДС

Готуємося до читання

Доведіть, що розповідач не прикрашає свої вчинки і думки.

Читаємо з розумінням

Вітер, мов зумисне нам на догоду, повіяв тепер на захід, завдяки чому ми швидше допливли від північно-східного краю острова до Північної бухти. Але оскільки ми не могли спустити якоря і не наважувались увійти в бухту, поки не підніметься приплив, то в нас з'явилося трохи вільного часу. Стерничий пояснив мені, як поставити судно в дрейф, і по кількох невдалих спробах я спромігся зробити це. Після цього ми мовчки заходилися їсти.

– Капітане, – звернувся він до мене, знову так само неприємно посміхаючись, – осьо лежить цей О'Браєн, з яким я стільки наплавався. То чи не спустили б ви його за борт? Мені воно не муляє, і я не журюся тим, що сплавив його на той світ, але, як на мене, він не така вже й оздоба для судна, ге ж бо?

– Я не маю на це сили, та й взагалі ця робота мені не до смаку. Хай собі лежить, – відповів я.

– Ну й нещасливе ж судно, Джіме, оця «Еспаньйола»! – мовив він, примружившись. – Скільки людей перебито на ній, скільки бідолашних моряків загинуло, відколи ми відпливли з Брістоля! Я зроду-віку не пам'ятаю, щоб коли так не щастило. І ось цього О'Браєна теж не стало… він бо таки справді помер, ге ж? Я чоловік темний, а ви вмієте читати й рахувати, то скажіть мені отак навпрошки: мертвий так уже повік буде мертвим чи колись іще може воскреснути?

– Ви можете вбити тіло, містере Гендсе, але не дух, – сказав я. – Ви мали б це знати. О'Браєн тепер на тім світі й, може, якраз і стежить за нами.

– Он воно як! – зітхнув він. – Шкода! Тож, виходить, вбивати – це дурно час гаяти? А втім, духи мало чого варті, як на мене. І я, Джіме, не боюся їх. А тепер, коли ми так любенько погомоніли, Джіме, то чи не була б ваша ласка зійти вниз у каюту й принести мені… Хай йому трясця, я забув, що мені треба… Ага, пляшечку винця, Джіме. Бо це бренді заміцне, як на мою голову.

Вагання стерничого здалося мені неприродним, а вже й зовсім неймовірним було те, що він хотів вина, а не горілки. Очевидячки, він шукав просто приключки, аби спровадити мене з палуби. Тільки для чого – я не міг збагнути. Гендс уникав дивитися на мене – він неспокійно поводив очима, кидав погляд то на небо, то на тіло О'Браєна. З його посмішки, коли він аж кінчик язика вистромляв з рота від надміру запопадливості, навіть дитина добрала б, що він щось недобре надумав. Я поспішив уволити його волю, не показуючи й знаку, що здогадуюсь про його лукавство, – але такого заплішеного дурня й не важко було обіграти.

– Вина? – перепитав я. – Чом би й ні! А вам якого, білого чи червоного?

– Та це мені байдуже, братику, – відказав він. – Аби міцне й доста його, то й добре.

– Гаразд, – сказав я. – Я принесу вам портвейну, містере Гендсе. Тільки його доведеться попошукати.

Я збіг униз, тупаючи щосили ногами, тоді скинув черевики, тихо скрався коридором до кубрика, там піднявся по трапу й обережно визирнув з люка на палубу. Стерничий нізащо не здогадався б, що я за ним стежу, а проте я зробив це якнайобережніш, аби не привернути його уваги. І з першого ж погляду я впевнився, що найгірші мої підозри мали підстави.

Гендс зіп'явся навкарачки і, хоч поранена нога завдавала йому великого болю – я чув його здушений стогін, – прудко поплазував палубою. За півхвилини він дістався до водостоку і витяг з-під скрученої в кільце линви довгого ножа, більше схожого на короткий кинджал, по саме держално заюшеного кров'ю. Він оглянув його, випнувши нижню щелепу, помацав рукою лезо і, поспіхом сховавши ножа за пазуху, порачкував назад на своє місце.

Я дізнався все, що хотів знати: Ізреєл може рухатись і має зброю, а коли він так криється з цим від мене, то саме мене й хоче позбутись. Що він гадав робити далі – чи від Північної бухти добиратись через увесь острів до піратського табору на болоті, чи стріляти з гармати, закликаючи товаришів собі на підмогу, – цього я, звичайно, знати не міг.

Тільки в одному я міг звіритися на Гендса, бо тут у нас були спільні інтереси, – в урятуванні шхуни. Ми обидва хотіли допровадити судно до безпечного місця, звідки його потім можна було б вивести без особливих труднощів і небезпеки. Поки це ще не зроблено, – вважав я, – життю моєму ніщо не загрожує.

Розмірковуючи над цим усім, я не гаяв часу: швидко прокрався назад до каюти, взувся, знайшов пляшку вина і повернувся з нею на палубу.

Гендс лежав там само, де я його й залишив, – підібгавши ноги й примруживши очі, так наче був такий знесилений, що й денне світло йому вадило. Однак, коли я підійшов, він глянув на мене, звичним жестом відбив шийку пляшки й добряче хильнув з неї, сказавши своє улюблене:

– Хай щастить!

Передихнувши яку часину, він витяг з кишені плитку жувального тютюну й попросив відкраяти йому шматочок.

– Будь ласка, поможіть мені, – сказав він, – бо ж у мене немає ножа, а коли б і був, то нема сили орудувати ним. Ех, Джіме, зовсім я став немічниі! Відкрайте мені шматочок. Мабуть, оце востаннє пожую тютюнцю, адже мені вже недовго на сім свігі пробувати, це річ певна…

– Гаразд, – сказав я, – вволю ваше проханні. Але на вашому місці… почуваючись так погано, я перед смертю спробував би покаятись, як годиться християнинові.

– Покаятись? – спитав він. – У чому?

– Як це у чому?! – вигукнув я. – Ви ніби не знаєте! А хто мене тільки-но питав про мертвих? Би ж зраджували свій обов'язок, жили в гріху, в брехні й крові. Ось біля ваших ніг лежить людина, яку ш вбили, а ви ще питаєте, у чому вам каятись! І ще треба вам просити Господа, щоб змилосердився над вами, містере Гендсе!

Я трохи розпалився, бо з думки мені не сходив закривавлений ніж у нього за пазухою, яким він збирався збавити мені віку. Але Гендс у відповідь тільки ковтнув вина і несподівано заговорив поважним тоном.

– Тридцять років, – сказав він, – плавав я морями, і бачив усяке: добре й погане, краще й гірше, штилі й шторми, зазнавав голоду й спраги, встрявав у різанину й куди тільки я не встрявав! Але, скажу по щирості, ніколи я ще не бачив, щоб з добра виходило добро! Хто вдарив перший, того й правда, а мертві не кусаються – оце й уся моя віра, й цьому амінь. А тепер слухайте сюди, – додав він зовсім інакшим голосом, – і годі базікати про ці дурниці, приплив уже он який. Слухайте мою команду, кап'тане Гокінсе, й ми причалимо до берега в бухті та здихаємось цього клопоту.

Та й справді, нам лишалося пройти менш як дві милі, але плисти доводилось дуже обережно, бо вхід до Північної бухти виявився не тільки вузький і мілкий, а ще й звивистий, отож треба було спрямовувати шхуну якомога точніше. Та я, гадаю, показав себе слухняним і тямущим виконавцем, а Гендс – бездоганним лоцманом. Ми так вправно викеровували судно, так уміло обминали мілини, що любо було дивитись.

Ледве ми пройшли повз обидва миси, як нас ізусібіч оточила земля. На берегах Північної бухти росли такі самі густі ліси, як і навкруги Південної. Але сама бухта була вужча, довша і, коли казати правду, радше скидалася на гирло річки. Просто перед нами з південного краю виднів напівзогнилий кістяк розбитого судна. То був чималий трищогловик. Він

так довго пролежав тут, відданий на поталу примхам погоди, що геть увесь помережився водоростями, а на палубі його поросли дрібні кущі, вкриті яскравими квітками. Видовище було досить похмуре, та воно свідчило, що бухта ця може бути спокійною стоянкою.

– А тепер, – сказав Гендс, – гляньте осюди – саме місце для причалу. Чистий пісочок, тиха вода, дерева навкіл, ще й квітничок на старій лайбі.

– Але чи зможемо ми потім знятися з мілини? – спитав я.

– А чом би й ні? – відказав він. – Треба тільки під час відпливу занести канат на другий берег, обвити її круг стовбура котроїсь великої сосни, кінець притягти назад і закріпити на кабестані, а тоді чекай припливу. Коли вода підійметься, вся команда потягне за канат й шхуна любісінько тобі зійде з мілини... А тепер, хлопче, треба пильніше. Ми близько від мілини, а шхуна йде надто швидко. Трохи праворуч... отак... Вважайте!.. Праворуч... Трохи праворуч... Вважайте!.. Вважайте!..

Гендс командував, а я хутко виконував його накази. Аж це нараз він гукнув:

– Крутіш до вітру, любий!

Острів скарбів. Режисер Фрайзер Хестон. 1990

Я щосили наліг на стерно, і «Еспаньйола», круто завернувши, підійшла кормою до лісистого берега.

Захопившись цим останнім маневруванням, я на хвильку випустив з уваги, що треба ж пильнувати за стерничим. Мене так цікавило, коли шхуна човгне днищем по піску, що я зовсім забув про загрозу мені, й, перехилившись через правий борт, дивився, як вирує вода під носом шхуни. Я б так і загинув, якби не якась раптова тривога, що змусила мене оглянутись. Чи то я почув шелест, чи вловив тінь крайчиком ока, а чи просто в мені прокинувсь інстинкт, як ото в кота, але, обернувшись, я побачив Гендса напівдорозі до мене з кинджалом у правій руці.

Ми, здається, обидва скрикнули не своїм голосом, зустрівшись очима – я з жаху, а він – з люті, мов оскаженілий бик. Він рвонувся вперед, на мене, але я відскочив убік і випустив з рук румпель, який ту ж мить вирівнявся й ударив Гендса в груди. Це, мабуть, і врятувало мені життя.

Не встиг він опам'ятатись, як я уже вибрався з того кутка, де він мене застукав, і мав перед собою цілу палубу. Зупинившись біля грот-щогли, я витяг із кишені пістоля, націлився в Гендса, коли він знов почав підходити до мене, і спустив гачок. Курок клацнув, але не було ні спалаху, ні пострілу: порох біля запалу підмок у воді. Я лайнув себе за таку недбалість. Чом я раніш не оглянув та не набив поновно пістолі, єдину свою зброю?.. Тоді б не стояв тепер таким беззахисним, як вівця перед різником.

Попри свою рану Гендс пересувався на диво швидко. Сиве волосся спадало йому на обличчя, почервоніле від люті й напруги. Я не встиг вихопити другого пістоля, та й не пробував цього, певний, що він теж замок. Одне було ясно: треба не прямо відступати від Гендса, а всіляко ухилятись, бо інакше він зажене мене на ніс і вб'є там, як щойно мало не вбив на кормі. Один удар закривавленим ножем, в якого лезо на дев'ять-десять цалів, – і всьому кінець. Я обхопив руками грубезну грот-щоглу і, напруживши кожен м'яз, став чекати нападу.

Бачачи, що я збираюся вихлятися круг щогли, Гендс зупинився. Якусь хвилину ми чигали один за одним – Гендс удавав, що ось-ось кинеться на мене зліва чи справа, а я щораз ухилявся в протилежний бік. Це скидалося на гру, що в неї я частенько грав у рідній околиці, бігаючи серед скель біля затоки Чорного Горба. Але, звісно, в тих хлоп'ячих іграх моє серце ніколи не калатало так шалено, як тепер. Хоча все-таки це було схоже на гру, в якій я сподівався виграти, маючи супротивником чоловіка літнього, та ще й сильно пораненого в стегно. Трохи осмілівши, я навіть дозволив собі хвильку поміркувати, чим може закінчитись наша сутичка: я, безперечно, міг протриматись досить довго, але надії на остаточний порятунок таки не мав.

Поки ми отак підсиджували одне одного, «Еспаньйола» раптом врізалась у пісок, і від поштовху дала різкий крен на лівий бік, аж палуба нахилилась під кутом у сорок п'ять градусів, а через шпігати ринув потік води, утворивши біля фальшборту велику калюжу.

Ми обидва втратили рівновагу й покотилися, мало не обнявшись, до шпігатів. Труп пірата в червоному ковпаку з розкинутими руками важко полетів слідом за нами. Я стукнувся головою об ногу боцмана так міцно, що зуби в мене клацнули. Проте мені першому пощастило схопитись на ноги, бо на Гендса, як на те, навалився труп. Оскільки несподіваний нахил судна унеможливив дальшу біганину по палубі, я мусив тут-таки знайти якийсь інший спосіб порятунку, бо ворог же був поруч. Не гаючи ані секунди, я вхопився за ванти[12] бізань-щогли й подерся угору, а подих перевів аж тоді, як сів на рею.

[12] *Ванти* – грубі канати, що підтримують щогли з боків і ззаду.

Прудкість урятувала мене: призначений мені удар кинджала влучив на півфута нижче мого тіла. Розчарований невдачею, Ізреєл Гендс дивився на мене знизу вгору, здивовано роззявивши рота.

Скориставшись із цього перепочинку, я швиденько набив одного пістоля, а потім задля більшої певності почав наново набивати й другого.

Гендс, помітивши, що я роблю, зрозумів, що його становище гіршає. Трохи повагавшись, він насилу вхопився за ванти і з кинджалом у зубах поволі поповз вгору. Ліз він, ледве підтягуючи поранену ногу й голосно стогнучи від болю, і поки він просунувся на третину відстані між нами, я встиг спокійно приготувати обидва пістолі. І тоді, тримаючи по пістолю в кожній руці, я заговорив до нього.

– Ще крок, містере Гендсе, і я розтрощу вам голову! – І докинув глузливо: – А мертві не кусаються, як вам відомо.

Він зразу ж зупинився. З його обличчя я бачив, що він силкується щось обміркувати, але це йому давалося так важко й повільно, що я, відчувши себе поза небезпекою, голосно розреготався. Нарешті, кілька разів проковтнувши слину, він заговорив, а з обличчя його все не сходив вираз цілковитої розгубленості. Він витяг з рота кинджал, що заважав йому говорити, одначе з місця не зрушився.

– Джіме, – почав він, – ми обидва заплутались, і нам треба якось дійти згоди. Я б порішив вас, коли б не той крен судна, але мені не щастить, так уже є. І хоч як це прикро, я, старий моряк, мушу скоритися вам, Джіме, корабельному юнзі.

Я радо впивався його словами й тішився, мов півень на паркані. Коли це він махонув правою рукою, і щось просвистіло в повітрі, як стріла. Я відчув удар і гострий біль, а плече моє виявилось прип'ятим до щогли. Від жахливого болю й несподіванки – зовсім наче несвідомо – я спустив обидва гачки, і мої пістолі вистрелили й випали у, мене з рук. Але впали не тільки вони: глухо скрикнувши, стерничий розкинув руки й полетів сторчма у воду.

(Переклад Юрія Корецького)

Острів скарбів. Режисер Фрайзер Хестон. 1990

CLASSROOM

УСНО

1. Опишіть старого моряка, котрий оселився в трактирі «Адмірал Бенбоу».

2. З якого моменту розповіді ви зрозуміли, що перед вами пірат? На які особливості зовнішності й поведінки старого морського вовка звернув увагу хлопчик?

3. Розкажіть про події твору, які пояснюють минуле Біллі Бонса. Які з цих подій є незвичайними?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

4. Поміркуйте, чому автор пригодницького роману починає розповідь із кінця подорожі?

5. Чому розповідач не може назвати географічного положення острова?

6. Дайте оцінку діям Джіма Гокінса: як він поводив себе у складних ситуаціях, що трапились з ним і його рідними.

ПИСЬМОВО

7. Намалюйте схему «Риси пригодницького роману у творі Роберта-Льюїса Стівенсона «Острів скарбів». Поясніть, що нового додав у цей жанр письменник?

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

8. З допомогою інтернету подивіться один із художніх фільмів про піратів. Висловте враження.

ДОСЛІДЖЕННЯ

9. Про які традиції, звички, речі, спосіб життя піратів ви дізналися з твору?

ВАША ТВОРЧІСТЬ

10. Створіть постер до твору Роберта-Льюїса Стівенсона.

ПРОЄКТ

11. Розробіть проєкт на тему «Кораблі Великої Британії XVIII ст.» (на прикладі одного з різновидів кораблів).

У КОМАНДІ

12. Об’єднайтеся в команди і підготуйте питання для вікторини за твором Роберта-Льюїса Стівенсона.

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

13. Як людина має мобілізуватися в екстремальних ситуаціях?

Оскар Вайлд
(1854 – 1900)

Книжки Оскара Вайлда подобаються всім,
хто цінує свободу та інтелект.
Соломія Павличко

Оскар-Фінгал-О'Флагерті-Вілс Вайлд – видатний ірландський англомовний поет, драматург, прозаїк, есеїст. Найбільшу популярність здобув як драматург. Відомими у світі є його оповідання, п'єси, роман *«Портрет Доріана Грея».* Народився майбутній письменник 16жовтня 1854 р. в м. Дубліні (Ірландія) в сім'ї успішних лікаря-офтальмолога Вільяма Вайлда і письменниці Джейн-Франциско Елджі. Змалку оволодів французькою і німецькою мовами. Оскар Вайлд здобув класичну освіту: його естетичні погляди сформувались у Триніті Коледжі (Дублін) та оксфордському коледжі святої Магдалени. Після закінчення університету переїхав до м. Лондона, увійшовши до модних культурних і громадських кіл. Був представником естетизму в літературі, поширював свої ідеї під час мандрівок до США і Канади, де виголошував лекції про нове «англійське відродження в мистецтві». Повернувшись до Лондона, займався здебільшого журналістською діяльністю (редагував журнали «Жіночий світ», «Драматичне ревю»). 1888 р. вийшла друком збірка казок О. Вайлда *«Щасливий принц»,* а 1891 р. – збірка *«Гранатовий будиночок».* Оскар Вайлд став відомим завдяки своїй дотепності, блискучому вмінню вести бесіду, а також майстерним художнім творам, сповненим тонкого гумору, іронії, цікавих подій.

Кентервільський привид *(Уривки)*

Барви художнього твору

Кентервільський привид (1887)

Маленька Вірджінія, дочка американського посла, Хірама Отіса, прочитала на вікні бібліотеки дивні слова:

Як не жартуючи заплаче
Золотокудре тут дитя,
Молитва втамує печаль
І зацвіте в саду мигдаль,
Тоді зрадіє увесь цей дім,
І дух засне, що був в нім жив…

Лише тоді, коли мешканець Кентервільського замку, привид Лорда Саймона де Кентервіля, попросив її про допомогу, дівчинка з примарою стали друзями і, зрештою, подолали давнє прокляття, що супроводжувало Лорда. Сюжет твору цікавий та химерний: не привид лякає нових власників замку, а навпаки, сімейство сучасних американців жахає родинного привида, котрий опиняється на межі нервового зриву. Автор показує цікавих персонажів, які вражають привида і розважають читачів. Деталі поведінки та вчинків пана Отіса і членів його родини допомагають зрозуміти іронію твору, розкривають задум автора у розкритті людських характерів. Оскар Вайлд критикує такі людські вади, як самовпевненість, прямолінійність, обмеженість, амбіційність.

Кентервільський привид
(Уривки)

Готуємося до читання

Читаючи твір, простежте, як змінювалися взаємини людей із привидом. Поміркуйте, чому так відбувалося.

Читаємо з розумінням

Ця дивовижна історія сталася в туманній Англії багато років тому. А почалася вона з того, що поважному американському послові на ймення Гайрам Б. Отіс спало на думку придбати старовинний замок на лоні мальовничої британської природи. Позаяк найбільше йому сподобався маєток лорда Кентервіля, він не став тягнути кота за хвоста і запропонував останньому продати обійстя за пристойну суму.

Щоправда, друзі та родичі завзято відмовляли пана посла від купівлі замку. Адже подейкували, буцімто там мешкав справжнісінький і не надто привітний привид. Та й сам господар маєтку – вельми порядний і шляхетний чолов'яга – під час зустрічі з майбутнім покупцем попереджав:

– Вельмишановний пане, благаю вас, поміркуйте гарненько! Ви навіть гадки не маєте, що то за капосний привид! Саме через його витівки моя двоюрідна бабця, герцогиня Болтон, ледь із глузду не з'їхала. Одного разу, перевдягаючись до обіду, вона раптом відчула, як чиїсь крижані кощаві пальці стиснули їй плечі. Ой леле, що то був за жах! Покоївки півдня приводили її до тями…

– А хтось іще, окрім вашої бабці, бачив бусурманського привида? – з поблажливою посмішкою поцікавився посол.

– О так, безсумнівно! – вигукнув лорд, щиро вражений недовірливістю гостя. – Усі мої родичі мали змогу з ним познайомитися. Значно більше – колись навіть преподобний Огастес Демпір, людина, самі розумієте, вкрай побожна, зіткнувся з ним ніс до носа. Одразу по тому від нас повтікали майже всі наймити, а моя кохана дружина геть про сон забула: щоночі їй вчувалися стукіт і рипіння за дверима, а інколи біля її ліжка з'являлася прозора постать.

– Та що ви кажете! – широко всміхнувся містер Отіс. – Зрозумійте, шановний, я живу в надзвичайно розвиненій країні, де все можна придбати за гроші. Наші агенти – незрівнянно енергійні та кмітливі молоді люди – споконвіку принаджували до нас найталановитіших англійських акторів і співаків. Тож повірте, якби хоч колись тут мешкав бодай один привид – його вже давно допровадили б до Америки і змусили розважати глядачів у музеї чи мандрівному цирку Отже, вважайте, що вашому привидові невимовно пощастило: йому не доведеться нікуди переїздити, оскільки його придбав не заповзятливий агент, а шанований посол – на додачу до всіх ваших антикварних меблів.

– Ох, не кажіть гоп, поки не перескочите, – похитав головою Кентервіль. – Можливо, тутешнього духа просто не зацікавили пропозиції ваших агентів. Адже тут його слава не знає меж: уже понад три сотні років, точніше, від 1584-го, він обов'язково приходить до кожного, хто ось-ось має віддати Богові душу...

– Нагадаю вам, пане, – зверхньо заявив посол, – що коли хтось готується померти, то його навідує лікар, і аж ніяк не привид. Саме існування духів суперечило би законам матінки-природи, а природа ніколи не танцює під чиюсь сопілку, навіть якщо це сопілка британської аристократії!

– Еге ж, сучасні американці близькі до природи як ніхто, – зауважив лорд. – Принаймні я попередив вас про можливі неприємності. Якщо вас влаштовує ділити домівку з безплотним духом, мені від того лише втіха. Отже, вдаримо по руках?

За два тижні Отіс підписав усі необхідні папери і разом із родиною розпочав підготовку до переїзду. А варто зазначити, родина в посла була чимала! Пані Отіс – жінка з родзинкою і такими глибочезними очима, що в них втопитися було можна, – замолоду вважалася першою красунею Нью-Йорка. Та водночас вона ідеально пасувала до англійського суспільства. На відміну від решти американок, ця пані не вважала хворобливу худорлявість ознакою аристократичної вишуканості. Тому й не виснажувала себе голодуваннями, що мали б перетворити її на живу мумію, а тішила оточення спокусливими формами та бурхливою енергією. Дивовижно схожа на корінних британок, леді Отіс повсякчас доводила те, що єдина відмінність між Англією та Америкою – це мова.

Свого первістка Отіси нарекли дуже патріотично – Вашингтоном, через що хлопець усе життя носив у серці образу на батьків. Ставний та білявий, він планував побудувати кар'єру міжнародного дипломата, для чого готував підґрунтя ледь не змалечку. Зокрема, протягом трьох сезонів цей панич диригував оркестром у казино Ньюпорта, а в Лондоні здобув славу найвправнішого танцюриста. Окрім Вашингтона, посол мав ще трьох нащадків. Середульша, Вірджинія, відрізнялася матусиними виразними очима, тендітністю й захопленням кінним спортом. Одного разу ця маленька дзиґа напоумила статечного лорда Білтона влаштувати перегони на поні довкола Гайд-Парку, примудрившись на фініші вирватись уперед. Перемога юнки настільки вразила герцога Чеширського, який споглядав змагання, що він негайно запропонував їй руку, серце і всі свої статки.

Шкода, але на ту мить закоханий юнак ще не досяг повноліття, тому опікуни того ж таки вечора спровадили його до Ітона – догризати граніт науки… Стосовно ж молодших Отісових дітей – близнюків на прізвисько "Зірки та Смуги", – ці хлоп'ята були охочі до різноманітних вигадок та пустощів, через що часто-густо куштували різок. Завдяки таким відзнакам вони чи не єдині в родині, крім їхнього татка, здобули славу щирих республіканців.

Отже, уся ця велелюдна, дружна родина твердо вирішила проміняти життєрадісну Америку на сіру, дощову Англію. Містер Отіс вирушив на нове місце першим, а дружина та діти подалися за ним.

Зійшовши з потяга в Аскоті, Отіси пересіли в екіпаж – адже шлях від станції до їхньої нової оселі був неблизький. Надворі панував теплий літній вечір. Збираючись на спочинок, сонечко востаннє пестило землю. Обабіч дороги ніжно шуміли сосни, присипляючи мандрівників тихою колисковою. Повітря дзвеніло від багатоголосих пташиних арій, поміж гілля мерехтіли вогники білячих кожушків, а в заростях папороті походжали фазани, хизуючись своїми розкішними хвостами. (…) Однак варто було Отісам опинитись у володіннях Кентервілів, як хмари набурмосилися, а повітря дмухнуло зимним подихом. Лютий вітрюган проніс на своїх крилах чорним небом зграю таких самих чорних, аж вугільних птахів. Навзаєм небо зарюмсало величезними краплинами дощу, а невдовзі взагалі заридало ридма… Усі пасажири екіпажу згуртовано принишкли, а пані Отіс сильніше загорнулась у теплий шалик.

На щастя, всупереч погоді, що зустріла нових господарів маєтку не надто привітно, челядь влаштувала їм вельми теплий прийом. Коли Отіси під'їхали до замку, на ґанок до них вийшла старенька жіночка, вбрана у чорню сукню, білий фартушок і ще біліший очіпок. То була місіс Амні – економка Кентервілів, котру на прохання самого лорда залишили працювати в замку. Схилившись у доземному поклоні, вона урочисто виголосила:

– Шановне панство, вітаю вас у замку Кентервілів! – А тоді впустила новоприбулих усередину.

Перетнувши неосяжний, по-королівському обставлений передпокій, Отіси потрапили до бібліотеки – видовженої вузької кімнати зі стінами, суцільно вкритими чорним деревом, з барвистим вітражем навпроти вхідних дверей і накритим столом. Допоки економка розливала чай, свіжоспечені господарі роздягалися, розсідались – і водночас розглядали покої.

Аж раптом в око пані Отіс упала червона пляма коло каміна.

– Що то таке? – з огидою запитала вона. – Тут хтось розлив джем чи фарбу?

– О ні, пані, – перелякано прошепотіла економка. – Тут було пролито кров!

– То чому ж ніхто досі не прибрав цю пляму? – верескнула господиня. – Я не бажаю, щоби мій дім був заплямований кров'ю!

– Це кров місіс Елеонори Кентервіль, – по-змовницьки прошепотіла старенька. – 1575 року її спровадив на той світ власний чоловік – пан Симон де Кентервіль. А через дев'ять років він і сам кудись зник, і тіло його так і не знайшли. Відтоді неспокійний дух сера Симона оселився в нашому замку. Що ж до кривавої плями, то вона постійно вабить до нас численних туристів.

– Маячня! – перервав її Вашингтон Отіс. – Усемогутній Плямознищувач і Очищувач Пінкертона переможе будь-які плями!

І перш ніж місіс Амні оговталася, він видобув звідкись маленький чорний "олівчик", чимось подібний до губної помади, опустився навпочіпки і заповзявся ялозити по долівці. Не минуло й кількох секунд, коли кривава пляма зникла без сліду. Тріумфально здійнявши "олівчик" попід стелю, Вашингтон вигукнув:

– Усемогутній Очищувач Пінкертона місію виконав!

Аж тут... Небо за вікном розітнулося змієподібним спалахом блискавки, і замок здригнувся від оглушливого гуркоту грому. Усі присутні в бібліотеці миттєво скочили на ноги, бідолашна економка гепнулася на підлогу без тями – і лишень містер Отіс продовжував сидіти ніби нічого й не трапилося.

– Яка паскудна погода, – пробурмотів він, безтурботно пихкаючи величезною сигарою. – Недаремно я казав: на всіх англійців погожої днини просто бракує! Єдиний порятунок для них – утеча до Штатів.

– Любий, – звернулася до нього дружина, киваючи на місіс Амні, – я дуже побоююся, що ця вельмишановна пані повсякчас втрачатиме свідомість за першої-ліпшої нагоди.

– О, не переймайся через це, дорогенька, – відповів посол. – Лиш один раз скороти її зарплатню, скажімо, у розмірі, що дорівнює розбитій філіжанці, – і свідомість повернеться до неї назавжди!

Тільки-но він це вимовив, як місіс Амні розплющила очі. Та вочевидь, її переляк ще не минувся, тому вона тут-таки схопилася за серце і навіщувала і обійстю, і його господарям страшне лихо.

– Та не хвилюйтеся ви так, любонько, – спробував угамувати стареньку Отіс. – Не злякаємося ми ваших привидів! Усе буде добре!

Тяжко зітхнувши, місіс Амні побажала Господньої благодаті для всієї родини, а разом із тим вищої зарплатні особисто для себе – і почимчикувала спати.

До самого світанку небо над замком Кентервілів вивергало громи-блискавиці, а на ранок у бібліотеці, біля каміна, знову проступила кривава пляма.

– Що за чорт! – розгублено почухав потилицю Вашингтон Отіс. – Тільки вчора тут попрацював Майстер Пінкертон!

І він удруге вимив підлогу чудодійним очищувачем. Одначе наступного ранку пляма знову повернулася на місце! Тоді молодший Отіс удався до третьої спроби ліквідувати її своїм "олівцем", а старший, збираючись увечері до сну, замкнув бібліотеку на ключ. Та все виявилося дарма. Уранці родина знайшла пляму там-таки, де вона перебувала усі останні триста років.

Така дивна поведінка звичайнісінької кривавої плями змусила пана посла переглянути своє скептичне ставлення до привидів, його дружину – замислитися про опанування тонкощів спіритизму, а його старшого сина – скласти довжелезного листа панам Маєрсу та Подмору, славетним знавцям усілякої чортівні, сподіваючись дізнатися від них, чим загрожують криваві плями після вбивства і як їх здихатися.

І хоча тоді ще Отіси плекали слабеньку надію, що привидів не існує, – наступна ніч розвіяла її вщент.

Того вечора вони довгенько гуляли алеями Кентервільського парку й додому повернулися близько дев'ятої. Протягом усієї прогулянки сім'я жодним словом не обмовилася ні про фамільного привида, ні про інших духів чи будь-які надприродні явища взагалі. Тобто можна з упевненістю сказати, що родина не відчувала того емоційного збудження, яке необхідне для зустрічі з подібними явищами. Згідно зі спогадами самого посла, за легкою вечерею вони теревенили лише про те, про що годиться говорити у пристойному товаристві. Наприклад, порівнювали гру акторок Фанні Давенпорт і Сари Бернар – на жаль, не на користь останньої. Обговорювали хитрощі високої кухні, внаслідок чого всі погодилися, що жодна шляхетна людина не стане набивати черево кукурудзою, маїсом і гречаними котлетами. Розхвалювали Бостон, віддавши йому титул світового культурного та духовного центру. Тішилися, що квитки на потяги надають можливості без зайвого клопоту перевозити валізи. Скаржилися, що англійська вимова надто протяжна порівняно із м'якою нью-йоркською вимовою… Отже, жодного натяку на сера Симона де Кентервіля чи його невмирущий дух…

Близько одинадцятої вечора Отіси підвелись із-за столу й розійшлися по своїх спальнях, а за півгодини світло у замку згасло. Проте глупої ночі посла розбудив якийсь незрозумілий шум за дверима. Здавалося, буцімто уздовж коридору хтось тягне важке залізяччя.

– От дідько… – пробурмотів Отіс і зиркнув на годинник.

Циферблат показував першу по півночі. Промацавши свій пульс (цілком очікувано, він був ідеально рівним), посол спокійно взув пантофлі, підвівся з ліжка й загорнувся у халат. Потому, витягнувши зі скриньки якусь пляшечку, упевненим кроком попрямував до дверей, розчахнув їх – і носом до носа зіткнувся із прозорим та дуже страшним дідуганом. Дідуган похитувався й мерехтів у сріблястому місячному світлі. Його очі палахкотіли вогнем, волосся засмальцьованими пасмами спадало на плечі та груди, а старовинний одяг увесь світився дірками і ряснів плямами бруду. Закуті в кайданки ноги та руки привида грюкотіли ланцюгами по долівці коридору, гулко відлунюючи на весь замок.

– Якщо ваша ласка, сер, – звернувся Отіс до привида, – змастіть чим-небудь ваші ланцюги! Їх грюкотіння порушує спокійний сон моєї родини. Коли бажаєте, я дам вам машинне мастило "Світанок Демократів". Чесне слово, воно дуже діє! Навіть священики підтвердили, що регулярне використання цього засобу позбавляє геть усіх проблем. Я залишу пляшечку на столі, коло свічника, а ви візьміть і користуйтеся на здоров'я! Відчуєте потребу в новій порції – одразу ж звертайтеся до мене. Я допоможу вам із превеликою втіхою!

Закінчивши свою полум'яну промову, пан посол зачинив двері й повернувся до ліжка із відчуттям виконаного обов'язку Натомість дух Кентервіля просто-таки оскаженів. Схопивши зі стола пляшечку, він пожбурив її на долівку й помчав грюкотіти та стогнати коридорами замка. Але варто було дідуганові злетіти на вершечок дерев'яних східців, як раптом казна-звідки на нього кинулися двійко білих постатей, і понад його головою промайнула пара подушок. Отоді він і втямив, що справи кепські... Намагаючись урятуватися будь-яким можливим способом, привид перейшов у четвертий вимір і прошмигнув у дерев'яну панель попід стіною.

Опинившись у комірчині лівого крила замку, дух Кентервіля втомлено зіперся на місячний промінь і зітхнув. Протягом усієї його трьохсотрічної історії ніхто й ніколи з нього так не знущався! Навпаки, він сам міг занапастити кого завгодно і дотепер робив це відмінно. Наприклад, він додав сивини у коси графської удови, всього-на-всього підморгнувши їй у люстрі, коли вона милувалася собою у новенькій мереживній сукенці. Наполохав зграйку покоївок, сонячно всміхнувшись їм із-поза фіранки й утворивши тим самим злагоджений хор пронизливих зойків. Відіслав до лікарів парафіяльного священика, мовбито ненавмисне задмухнувши свічку, коли той виходив із бібліотеки. А як він перелякав пані де Тремуяж, припхавшись до неї на світанні у вигляді скелета й розвалившись у кріслі коло її ліжка із щоденником у руках! Статечна жіночка настільки була вражена його витівкою, що негайно розкаялась у всіх гріхах світу й відмовилася студіювати праці скептика Вольтера, віддавши перевагу спілкуванню з Богом. І нехай у земному житті дух Кентервіля й сам не міг похвалитися добропорядною поведінкою, покинувши тіло, він з усією відповідальністю заповзявся карати своїх нечестивих нащадків.

Один із тих поганців, рідкісний шахрай, із його невагомої руки подавився червовим валетом, завдяки якому обіграв пана Крокфорда Чарлза Джеймса Фокса на 50 000 фунтів.

Щоправда, подеколи його жертвами ставали й геть невинні люди. Згадати хоча б дворецького, що пустив собі кулю в лоба, коли у скло буфета постукала зеленава мерехтлива рука. Чи гарненьку леді Статфілд, котрій так остогиділо носити на шиї хусточку, намагаючись приховати сліди його пальців, що врешті-решт вона втопилась у садовому ставочку із дзеркальними коропами.

Авжеж, він до кожного міг підшукати ключик, адже вигадливості й акторської майстерності йому не бракувало. Чого варті, скажімо, подоби Кривавого Рабена, тобто Задушеного Немовляти, або вампіра з Бекслейської Трясовини на прізвисько Торба-з-Кістками! А його гра у кеглі на тенісному полі власними кістками, що змусила усіх глядачів на трибунах не на жарт засумніватися у здоров'ї свого глузду!.. Суцільний жах!

І от усі ці геройства умить були спаплюжені якимись паскудними приблудами з Америки, котрі зненацька з'явились у замку. Подивіться лише, яке неподобство! Утелющити йому машинну олію й закидати подушками… Хіба можна ще жорстокіше зганьбити його честь, гідність і віковічну славу?!

– За таке слід помститися! – вирішив привид і заповзявся вибудовувати підступні плани…

Рано-вранці, поки Отіси смакували чаєм, тільки й мови було, що про привида. Посол страшенно засмутився відмовою старого господаря замку від його подарунка.

– Якщо він не наважиться скористатися мастилом, доведеться звільнити його від ланцюгів, – зітхнув голова родини. – Бо неможливо спати, коли в тебе за дверима грюкочуть залізяччям. – Потому він суворо зиркнув на близнюків і додав:

– Одначе жбурляти в привида подушками украй неввічливо! Гадаю, ми не маємо права кривдити такого статечного старого.

На це хлопчаки вибухнули скаженим реготом і, обмінюючись штурханами, засперечалися, якого кольору набуде завтра пляма біля каміна.

Слід зазначити, пляма ця виявилася найхимернішою і найбільш захопливою розвагою родини Отісів. Окрім того, що на світанку кожного дня вона вперто поверталося на місце (хоча сам посол на ніч замикав бібліотечні двері та вікна), – у неї ще й колір змінювався! Сьогодні вона могла бути ясно-червоною, завтра – помаранчевою, післязавтра – брунатною ба навіть зеленою! Такі видозміни настільки дивували Отісів, що за вечерею вони щоразу закладалася, у якій барві пляма постане наступного дня. Лише Вірджинії ця гра не приносила ні найменшого задоволення. Дівчина чомусь дуже болісно реагувала на поведінку плями, а коли та зазеленіла, вона просто заридала ридма.

Утім, якщо не брати до уваги таємничої плями, протягом тижня ніхто не завдавав родині клопоту. А потім знову з'явився привид…

То була ніч із неділі на понеділок. Отіси тільки-но вляглися, аж раптом із передпокою долинув страшенний гуркіт. Не змовляючись, усі мешканці замку (за винятком пані Отіс) зікочили зі своїх ліжок і помчали на перший поверх. Те, що вони побачили, було неймовірним! На долівці передпокою валялися лицарські обладунки, які казна-чому гримнулися з постаменту, а в кріслі з високою спинкою, стогнучи й розтираючи коліно, сидів скоцюрблений привид… Ситуація була дуже дивною, проте близнюки не розгубилися. Повитягавши з кишень свої рогатки й синхронно натягнувши резинки, вони влучно поцілили в привида імпровізованими кулями – далебі, далися взнаки тренування на викладачеві краснопису. А тим часом їхній татко вихопив із-за пояса пістоль і з традиційним каліфорнійським вигуком "Руки вгору!" пальнув у привида справжньою кулею.

Привид пронизливо верескнув, зіскочив із крісла й щодуху чкурнув навтьоки, мимохідь загасивши свічку, яку тримав Вашингтон, і занурившн замок у цілковитий морок. Допоки Отіси у пітьмі шукали сірники й намагалися знову запалити вогонь, дух гайнув на самісінький вершечок сходів і приготувався видати свій фірмовий диявольський регіт. Він-бо добре пам'ятав, що цей дар незмінно приносив йому успіх. Через його регіт, скажімо, одна по одній звільнилися три гувернантки пані Кентервіль, а в лорда Рейкера навіть перука посивіла з переляку. Отже, сподіваючись, що наразі відбудеться дещо подібне, привид зайшовся навіженим сміхом, а луна миттєво примножила й посилила його, допровадивши до найвіддаленіших куточків замку. Старий уже був зібрався на радощах перекинутись у повітрі, аж тут позаду нього рипнули двері, і в потилицю йому скрушно дмухнула пані Отіс.

– Ох, пане, либонь, ви почуваєтеся зовсім зле! – співчутливо мовила вона. – Якщо не хочете захворіти, візьміть оцю мікстуру лікаря Добелла. Вона чудово усуває будь-які проблеми з травленням!

Такі слова страшенно обурили привида і він почав мерщій обертатися чорним собакою – адже це вміння було його тузом у рукаві. Саме воно, на думку домашнього лікаря Кентервілів, геть знесло дах дядькові лорда – Томасові Хортону. Проте цього разу таємна зброя також не спрацювала, і знов-таки через близнюків. Вони з'явилися на сходовому майданчику, мов із неба впали, і старий вирішив, поки не пізно, дати драла. Він замерехтів, завив, застогнав – і розтанув у повітрі.

Залишившись урешті-решт на самоті, привид розпачливо заповзявся заламувати прозорі руки й тужити. У його пам'яті враз постали близнюки зі своїми ганебними витівками та їхня матуся зі своєю приземленою турботою – і від огиди у нього в животі почалися кольки. Та більше за все його засмутила невдача з обладунками, на які він покладав величезні сподівання. Погодьтеся, привид в обладунках просто не міг не зачепити за живе навіть дуже товстошкірих американців.

До того ж то були його особисті лати! Колись давно він павичем виступав у цьому пишному спорядженні на турнірі в Кенильворті, і завдяки своєму ефектному вигляду заслужив увагу самої королеви. Одначе зараз… Зараз його звитяжні лати перетворилися на важелезний тягар. Настільки важелезний, що він гепнувся додолу, забивши коліно і вивихнувши палець.

Через цей трагічний випадок старий Кентервіль занедужав і залишався в ліжку протягом кількох тижнів, навіть носа не витикаючи зі своєї кімнати. Ба ні, все ж таки подеколи він виходив уночі – та лише затим, аби підновити славнозвісну пляму. Проте завдяки народній потойбічній медицині він швидко оклигав і невдовзі звівся на ноги. Відтоді стартувала третя спроба залякати нових господарів замка.

Наступ було заплановано на п'ятницю 17 серпня. Вибір зброї провадився з усією відповідальністю та сумлінністю: розворушивши весь свій гардероб, дух вибрав поховальний саван з мереживним комірцем і манжетами, капелюха з широкими крисами й вогняною пір'їною, а також іржавий кинджал.

Уся операція мала проходити згідно з чітким планом. Спершу дух збирався завітати до Вашингтона Отіса і, зайнявши позицію у нього в ногах, бурмотіти різну маячню, допоки ворог не прокинеться, а тоді під моторошний акомпанемент тричі проштрикнути собі горлянку кинджалом.

Таке жахіття обов'язково мусило позбавити юнака глузду, а саме цього й домагався привид. Адже Вашингтон був його найзапеклішим ворогом, бо щовечора наполегливо нацьковував на Криваву Кентервільську Пляму Всемогутнього Пінкертона.

Упоравшись із молодшим Отісом, дух планував негайно шугонути до спальні старших і зненацька атакувати їх. Тобто розбудити пані Отіс доторком крижаної мокрої долоні до чола, а сон її чоловіка урізноманітнити жахливими цвинтарними побрехеньками. Проте найбільш вишукана помста очікувала близнюків. Прослизнувши у їхню кімнату, старий збирався впасти хлопчакам на груди, щоби їм дух перехопило від тяжкої нічної маячні, а потому окопатися поміж їхніми ліжками, набути вигляду закрижанілого та позеленілого мерця й із утіхою спостерігати, як вони тетеріють від жаху.

Але то ще не був кінець битви! Далі привидові належало театрально скинути саван і, оголивши скелет, добити супротивника розміреним блуканням кімнатою, стукотом кісток і обертанням одного ока. Саме так учинив би Скелет-самогубець на прізвисько Німий Даниїл – одна з найулюбленіших його подоб, котра вкупі з Навіженим Мартіном, відомим також як Вічна Таїна, приніс йому чимало славних перемог.

Єдиним слабким місцем цього досконалого плану була юна Вірджинія. Привид просто не знав, що з нею робити! Добра й лагідна, ця дівчинка ніколи не ображала його, тому він вирішив не дуже її лякати. Ну, хіба що постогнати трішечки із шафи, а тоді – якщо стогони не

розбудять її – полоскотати їй п'яти своїми скоцюрбленими пальцями…

У п'ятницю вся родина відійшла до сну раніше, ніж зазвичай, – о пів на одинадцяту. Проте майже до дванадцятої замком лунав скажений регіт близнюків, які, либонь, не встигли напустуватися за день, тому вирішили надолужити втрачене проти ночі. Одначе кінець-кінцем хлоп'ята вгамувалися, і близько дванадцятої привид проголосив початок власної воєнної кампанії.

Надворі лютувала негода. Вітер осатаніло грюкав у віконні шибки, намагаючись увірватися всередину Шибки деренчали, проте не піддавалися, вітер невдоволено завивав, і крізь цей гармидер проривалося пугукання сов і каркання ворон. Привидові така погода була як музика, що лише посилювала враження від його вистав. Проблема полягала в тім, що Отісам вона аніскілечки не заважала спати, а посол США давав такого хропака, що завиграшки перекривав усю какофонію стихії.

Та попри цю неприємну обставину, завдяки буревію привид сповнився відвагою і, сміливо просочившись крізь стіну, підлетів до вікна з ліхтарем, на якому було вибито його герб і герб замордованої ним дружини.

Тієї ж таки миті чорна хмара проковтнула сріблястий місячний таріль, і морок оповив Кентервіля саваном набагато щільнішим, аніж його власний. Він полетів далі, і йому чомусь здалося, ніби темрява втупилася в нього несхвальним поглядом. Ба більше, якоїсь миті він чітко почув, що його кличуть! Не на жарт здивований, старий зупинився і прислухався. Проте до нього не долинуло жодного підозрілого звуку – лише собака на фермі зайшовся заливистим гавкотінням.

Дух посунув далі, вигукуючи середньовічні прокляття й вимахуючи кинджалом, аж поки не дістався повороту, за яким розташовувалися двері до спальні Вашингтона. У цьому місці він пригальмував, щоб перевести подих. Коридорами маєтку гуляли протяги, від чого сиве волосся дідуся ставало дибки й кружляло довкола його голови, а саван повсякчас змінював форму, настовбурчуючись то тут, то там. Сповнений відчуття власної страхітливості, привид зрештою завернув за ріг і вже зібрався був ступити на ворожу територію, аж тут… зіткнувся з іншим, геть незнайомим привидом! Несказанно страшний і здоровенний, з лисою круглою головою, полум'яними очима й викривленими у хижій посмішці вустами, привид постав просто посеред дороги. У пащеці в нього також палахкотів вогонь, гігантський тулуб ховався під білим саваном, рука стискала гострий меч, а на грудях висіла дощечка із загадковими надписами – далебі, там було перелічено усі його гріхи та злочини.

Звісно, доти Кентервільський привид ніколи не зустрічав інших привидів, тому невимовно перелякався. Зблiднувши як мрець – ба ні, ще дужче, бо він і був мерцем, – старий відсахнувся, замружився і гайнув навтьоки.

Він мчав наосліп, перечіплюючись через власний саван, і навіть не помітив, як загубив іржавий кинджал. Влетівши до спальні, дух стрибнув на жорстке ліжко, занурився головою у подушки і заскімлив. На щастя, вже невдовзі сміливість повернулася до нього, і він вирішив, що не годиться Кентервілям лякатися якихось там привидів. Тим паче коли й сам ти – привид. Тим паче що двійко привидів – це набагато краще за одного, якщо йдеться про війну з чисельно потужнішим супротивником. Отже, дочекавшись, поки ранкова зоря оздобить золотом вершини гір, дух вибрався зі схованки й почимчикував знайомитися.

Те, що він побачив, прибувши на місце, вразило його в саме серце. Велетенський привид ледве тримався на ногах. Притулившись до стіни й вигнувшись дугою, він випростав руки і впустив меч додолу, а його згаслі очі вже не здатні були нікого налякати.

Розмірковуючи, що за лихо трапилося з гостем за такий короткий час, і не на жарт хвилюючись за нього, старий Кентервіль турботливо підхопив привида на руки. Аж раптом… той вщент розсипався! Його голова відірвалась і, вмить перетворившись на гарбуз, покотилася підлогою; тулуб обм'якнув і повиснув білою ганчіркою, а з-попід його ніг випали мітла і звичайнісінький ніж.

Геть розгублений, господар замка взяв дощечку, що висіла у велета на грудях, і наблизив до очей. У ранковому світлі розібрати надписи виявилося дуже легко: Привид OTIC&OTIC Перший і єдиний ліцензійний привид у світі Усі права захищені Спроби копіювання караються законом.

Отоді старий і усвідомив жорстоку правду. Його нахабно надурили, розіграли, обкрутили навколо пальця! Примиритись із цим він ніяк не міг, у жодному разі! Спалахнувши очима і скреготнувши відсутніми зубами, дух здійняв руки і в найліпших традиціях старовинних наврочень пообіцяв вивергнути на замок непоправне лихо і пролити в його стінах ріки крові, коли Вісник Зорі вдруге просурмить у свою сурму..

Не встиг він завершити свою промову, як десь неподалік закукурікав півень. Привид зловтішно вишкірився і приготувався чекати. Та хай би як він прислухався, хай би скільки стовбичив посеред коридору – вдруге півень не заспівав. Отямившись близько восьмої ранку (коли служниці розпочали щоденне прибирання), старий подався до себе, впіймавши об-лизня.

Приголомшений невдачею, він відчайдушно заходився гортати старовинні книги, сподіваючись відшукати там відповіді на свої запитання. Книги в один голос стверджували, що нашептаний ним пристріт неодмінно мав би супроводжуватися двома півнячими криками. Ця халепа настільки засмутила дідугана, що він почав проклинати самого півня:

– Кінець тобі, паскудна птахо! Настане час, коли мій меч устромиться в твою гидку горлянку і вичавить останній крик!

Потому дух трохи заспокоївся і, підшукавши найзручнішу труну, заліз туди й захропів.

Прокинувся привид лише під ранок наступного дня. Усе тіло в нього ломило й морозило, пальці на ногах крутило, голова розколювалася, і взагалі почувався він старою руїною. Через негаразди, яких він зазнав за останній місяць, трьохсотлітній дух геть розкиснув. Йому всюди вчувалися якісь дивні звуки, і це його дуже бентежило. Він навіть вирішив облишити фамільну пляму і деякий час відсидітись у своїй комірчині. "Чи є сенс у цій плямі, – міркував собі дух, – коли новим господарям вона не потрібна? Либонь, через надмірну практичність американцям не до снаги осягнути вищий сенс паранормальних явищ!"

Щоправда, дух і сам розумів далеко не всі подібні явища. Скажімо, різноманітні передислокації зірок, паради планет та інші космічні хитрощі не потрапляли до кола його повноважень. Зате домашні обов'язки він виконував неймовірно сумлінно – адже то була для нього справа честі. Ніхто й нічого не могло завадити духові, наприклад, кожної першої і третьої середи місяця стояти на варті біля вікна з ліхтарем, бурмочучи при цьому всілякі нісенітниці. А по суботах, від півночі до третьої, він незмінно здійснював променад коридорами замку – хоча й намагався робити це якомога тихіше. Загорнувшись у чорний оксамитовий халат, скинувши взуття й змастивши ланцюги машинним мастилом "Світанок Демократів", він крокував скрипучою підлогою легко-легесенько, щоби, не дай Боже, себе не викрити. Звісно, наважитися випробувати запропонований Отісом засіб було для нього не просто. Старий усе мулявся, ковтав образу й заштовхував якнайглибше відчуття приниження. Але згодом він таки поборов свої сумніви і, потай прослизнувши до спальні посла під час сімейного обіду, забрав колись пожбурену пляшечку. Повагавшись іще трішечки, привид обробив свої ланцюги мастилом – і тут-таки відчув його переваги.

Хай там як, а з цим диво-засобом привиду стало набагато зручніше нести свою регулярну службу.

Тим не менше, попри всі намагання убезпечитись і замаскуватися, халепи чекали на нього на кожному кроці. Кілька разів він перечіплювався через мотузки, натягнуті впоперек коридору, і летів сторчголов зі сходів під акомпанемент одностайного реготу близнюків. А одного разу, маршируючи замком у вбранні мисливця з Хоглейських лісів на прізвисько Чорний Ісаак, він послизнувся на олії, якою хлоп'ята намастили підлогу від Зали

Гобеленів аж до сходового майданчика, і боляче гепнувся на п'яту точку Скривджений і глибоко ображений, дух вирішив востаннє показати, хто в домі хазяїн, обравши для цього свою найбільш приголомшливу подобу – Безголового Графа на ймення Відважний Рупер.

Найкращий його вихід у цьому амплуа відбувся близько 70 років тому Вигулькнувши перед ясні очі панночки Барбари Модіш, зарученої з дідом останнього лорда Кентервіля, Безголовий Граф улаштував таке грандіозне шоу, що дівчина негайно покинула свого нареченого і майнула разом із не-перевершеним Джеком Каслтоном аж у Гретна-Грін.

Свою витівку леді Модіш пояснила тим, що не бажає мати справи з родиною, яка дозволяє таким мерзенним привидам вільно швендяти оселею. Утім, невдовзі бідолаха Джек загинув від кулі, випущеної самим лордом Кентервілем, а його кохана померла від туги, оскільки її серденько було розбите на друзки. Отже, зі своєю місією Граф упорався на всі двісті відсотків, а тому покарання капосних хлопчаків мав виконати саме він. Звісно, задля такої оказії духові довелося довго гримуватися – якщо це земне слово пасує до тих неземних процесів, які з ним відбувалися, – одначе результат мусив себе виправдати.

І от у самовільно встановлений час неперевершений Безголовий Граф вийшов на стежку війни. Попри величезні ботфорти (обов'язковий атрибут цього образу), в яких привид просто потонув, і загублений десь пістоль, виглядав він досить ефектно. Тож, набундючений і розпринджений, привид щодуху гайнув до спальні близнюків, котру за колір шпалер та фіранок називали "Блакитною", і відважно штовхнув двері. Йому так кортіло побачити реакцію хлопчаків на феєричну появу Рупера-без-Голови, що він не звернув уваги на прочинені двері… На жаль, це зіграло з ним злий жарт.

Тільки-но привид опинився в спальні, як йому на плечі ринув крижаний водоспад, а потім повз нього пролетіло щось важке, і з-під ліжка вибухнув знущальний регіт. За мить він зрозумів, що сталося. Близнюки готувалися до його візиту. Незадовго до появи привида хлоп'ята поставили на двері глечика з водою, розраховуючи на те, що старий зайде до кімнати, порушить хитку рівновагу і скине посудину. Їхній план спрацював, а старого знову пошили в дурні!

Приголомшений цією здогадкою, привид гучно зітхнув, застогнав і чкурнув до своєї комірчини. Діставшись ліжка, він зліг у лютій гарячці, вдячний долі бодай за те, що голова йому сьогодні не знадобилася. Бо в іншому випадку наслідки могли б виявитися незворотними.

Після тієї халепи привидові взагалі перехотілося комусь щось доводити. Звісно, трохи оклигавши, дідусь знов наважився потихеньку виходити на прогулянки, проте помітити його було надзвичайно складно. Взутий у м'які пантофлі, загорнутий у червоний шарф, щоб, не дай Боже, вдруге не застудитися, та ще й із невеличкою рушницею в руках – задля порятунку від нахабних нападів близнюків, – він шкандибав замком і лише подеколи скрушно зітхав. І все ж таки одного разу зловтішним хлопчакам вдалося захопити його зненацька.

Сталося це за місяць після його невдалої витівки у подобі Безголового Графа. Тієї ночі привид вирішив поблукати в подобі Йони Безгрішного – Викрадача Мерців із Чертсійського току. Ця подоба вкарбувалась у пам'ять усіх його нащадків дуже міцно, оскільки дух з'явився в ній саме тоді, коли Кентервілі почубилися зі своїм сусідом – лордом Раффордом. Природно, що до Йони старий плекав теплі почуття, а тому полюбляв час від часу в нього перевтілюватися.

Отож, убравшись у благенький і дещо заплісняві́лий, проте чистий саван, підв'язавши щелепу жовтою хустинкою, прихопивши ліхтар і лопату для розкопування могил, він зайшов до передпокою, переконаний, що там його вже точно ніхто не зачепить. Від душі покепкувавши з безлічі світлин нового господаря, що посіли на стіні місце старовинних фамільних портретів, привид подався до бібліотеки – поцікавитись, як поживає його улюблена пляма.

Та варто було йому наблизитися до бібліотечних дверей, як на нього казна-звідки накинулися дві постаті.

Привид остовпів, а постаті тим часом застрибали довкола нього, замахали руками як скажені й загорлали йому на вухо: "У-у-у-у-у..." Старий увесь укрився сиротами і мерщій чкурнув до сходів, однак там на нього вже чекав Вашингтон Отіс, націлюючись садовим оприскувачем. Певна річ, то була ворожа засідка, тож духові належало якнайшвидше рятуватися. Єдиним виходом із цієї безвихідної ситуації виявилася грубка. Отуди старий і гулькнув, щоб через димар дістатися своєї комірчини.

До господи він повернувся весь обідраний, чорний, мов дідько, і вкрай засмучений. Чхаючи й кахикаючи, привид заприсягнувся ніколи й нізащо не мати справу з паскудними американцями. І нехай близнюки продовжували влаштовувати засідки, сподіваючись рано чи пізно дати йому прочуханки, й щоночі розкидали у коридорі горіхові шкаралупки – аби привид на них послизнувся, – він жодного разу їх не потішив. Тож поступово мешканці замка почали забувати про нього. Пан Отіс знов узявся за працю з історії демократичної партії, яку розпочав бозна-коли. Пані Отіс влаштувала пляжну вечірку, зібравши всю околицю і вразивши гостей досконало приготованими свіженькими равликами. Хлоп'ята захопилися бейсболом, лакросом, покером та іншими суто американськими забавками. А Вірджинія взяла за звичку щодня мандрувати верхи на поні алеями парку вкупі з юним герцогом Чеширським, що гостював у замку Кентервілів на канікулах.

Отже, усі вирішили, що привид остаточно втік, тому посол мерщій повідомив про це лорда Кентервіля. Той, звісно, страшенно зрадівши, привітав нових господарів маєтку, а дружині посла висловив особливу подяку.

Одначе привид нікуди не подівся. Ба більше – дізнавшись про присутність герцога Чеширського, він замислив нову каверзу. Адже герцог доводився йому далеким родичем: засновник роду Чеширських – такий собі де Баклі – свого часу одружився з його двоюрідною сестрою. А двоюрідний дід цього юнака – лорд Френсіс Стілтон – зганьбив старого, привселюдно заявивши, що зіграє з ним у кості, та ще й посперечавшись на заклад у сто гіней із полковником Карбері. Зрозуміло, Стілтон спокутував свій учинок: вигляд безтілесного духа паралізував його, і до скону він здатен був вимовляти лише два слова: "шістка дубль". Уся ця історія здійняла велику бучу, ба навіть потрапила до книги

лорда Теттла "Спогади про принца-регента та його оточення" в усіх подробицях, хай там як намагалися приховати її обидві родини.

Та попри це дух Кентервіля не почувався цілком задоволеним. Тому й ухопився за першу-ліпшу можливість ще раз показати Чеширським – і відповідно Стілтонам, – де раки зимують, обравши для цього подобу Ченця-упиря на прізвисько Блідий Бенедиктинець. Колись давно, Новорічної ночі 1764-го, невимовно страхітливий Чернець змусив стареньку леді Стартап віддати Богу душу і таким чином позбавити Кентервілів – своїх єдиних родичів – спадку, який зрештою потрапив до рук її знайомого аптекаря. Отже, ця роль, безсумнівно, якнайліпше пасувала виставі для юного герцога.

Однак останньої миті старий раптом пригадав напади близнюків і перепудився. І зовсім не вийшов зі своєї кімнати. Тож герцог проспав на королівському ложі з балдахіном до самого ранку. Спалося йому дуже солодко, адже в нічних мареннях він бачив гарненьку Вірджинію.

Так і не втіливши свій план помсти, привид Кентервіля геть занепав духом. Два дні потому він пришкандибав у Залу Гобеленів, аби трішечки посумувати біля вікна й помилуватись, як із дерев у парку падає золотий дощ, а на алеях вирують криваві ріки червоного листя. Старий занурювався в себе все глибше й глибше, аж тут понад його вухом продзвенів ніжний дівочий голосочок:

– Та не тужіть ви так, будь ласка! Уже завтра брати вирушать до Ітонського коледжу, і вам дадуть спокій. Якщо, звісно, ви матимете пристойну поведінку...

– Дурниці та й годі! Пристойну поведінку не включено до обов'язків привидів! – вигукнув дух, обертаючись і впираючись носом у носик юної Вірджинії. – Я просто мушу стогнати, зітхати, рипіти мостинами, грюкотіти посудом і ланцюгами, задмухувати свічки і загалом лякати будь-якими способами. У цьому полягає моє вище призначення!

– Хто ж вам таке призначив?! – обурилась Вірджинія.

До Зали Гобеленів вона потрапила випадково: ганяючи луками на поні разом із герцогом Чеширським, дівчина влетіла в чагарник і розірвала своє вбрання. Засмутившись, вона щодуху помчала додому, прослизнула до замка з чорного ходу і чкурнула до своєї кімнати, аби переодягтися. Однак біля Зали Гобеленів молода вершниця зупинилася: двері були прочинені, тож дівчина подумала, що в залі, либонь, сидить матусина покоївка, яка могла б зашити її одяг. Вірджинія зазирнула всередину, проте замість покоївки знайшла старого привида, що тужив біля вікна. Ясніше ясного, їй негайно закортіло втекти і сховатись у своїй кімнаті, але старий мав такий кепський вигляд, що дівчина просто не наважилася залишити його напризволяще й вирішила заговорити...

– Ви поводитеся просто обурливо! – продовжувала напосідатися вона. – Наша економка дуже яскраво змалювала, як ви убили свою власну дружину!

– А вам, панно, який клопіт? – аж підскочив від люті привид. – Припиніть копирсатись у моїй сімейній білизні!

– Не можна отак узяти й забрати чиєсь життя, – повчально відповіла Вірджинія, витягши назовні ту суворість, що перейшла їй у спадок від пращурів із Нової Англії.

– Не кажіть про те, чого не знаєте! – ще дужче розкричався привид. – Ви ж не бачили, якою потворою була моя жінка! Вам не доводилося носити комірці, які вона ніколи не могла пристойно накрохмалити! І ви не змушені були їсти той жахливий харч, що вона намагалася зготувати! Пригадую, уполював я колись о-о-отакенного розкішного молодого оленя…

І як ви гадаєте, що вона з нього зробила? Ет, пусте… – Старий безнадійно махнув рукою. – Нащо зараз розворушувати минуле? Так, я згубив свою дружину. Та знаєте, що скоїли навзаєм її брати?! Замордували мене голодом!

– Вас замордували голодом? – нажахано прошепотіла Вірджинія. – То ви, далебі, дуже хочете їсти! Ось, візьміть, я прихопила із собою бутерброда…

І вона відкрила свою сумочку Але привид похитав головою і спробував був доторкнутися своєю прозорою долонею до її руки.

– Ні-ні, не варто, – мовив він. – Апетит мій зник сотні років тому. Та все одно дякую! Ви дуже чемна дівчинка, значно краща, ніж оті ваші цинічні, підступні, підлі й нахабні родичі!

– Не ображайте моїх близьких! – верескнула дівчина і вдарила кулачком власне коліно. – На себе погляньте! Хто б казав про нахабство, як не таємний викрадач фарб! Ви ж не заперечуватимете, що тягали в мене фарби, щоб малювати свою кляту пляму? Спершу ви поцупили усі червоні кольори ба навіть пурпуровий, яким я малювала захід сонця. А потім – жовті й зелені, залишивши мені тільки синю та білу фарби. Такими барвами можна було малювати винятково місячну ніч, а це знаєте як нудно?! Правду кажучи, мені було страшенно прикро, але не хотілося вас викривати… А взагалі, визнайте, зелена кров має химерний вигляд!

– Ну, на колір та смак товариш не всяк, – зауважив старий. – До речі, Кентервілі мають блакитну кров – найблакитнішу в усій Британії! Та що вам, американцям, до того?.. І хіба в мене був інший вихід, якщо ваші братики щодня знищували пляму своїм Кровожерливим Очищувачем? Можна сказати, вони змусили мене позичити у вас фарби, адже знайти справжню кров не так уже й просто…

– Але ж це таке кустарництво! – зморщила носика Вірджинія. – Ви б до Америки поїхали, кваліфікацію свою підвищили, щоби з аматора перетворитися на гідного фахівця! Я скажу батькові, і він залюбки вам допоможе. Щоправда, з духами – а отже, і з духами – на кордоні можуть виникнути проблеми. Але митники у нас – хлопці поступливі, гадаю, опір ч вам не чинитимуть. В Америці ви жили б собі та й горя не знали. У нас чимало людей готові душу продати за сякого-такого полтергейста, а старовинний фамільний дух перевершить усі їхні мрії!

– Ох, дитинко, боюся, що ваша Америка буде мені не до смаку… – пробурмотів привид.

– Чому це? – вигнула брови Вірджинія. – Тому що вам необхідне щось таке дивакувате чи трухляве?

– О, гадаю, із цим у мене проблем не виникне, – з іронією всміхнувся дух. – Що може бути більш трухлявим за ваші кораблі? І чи існує дивніше явище, аніж ваші традиції?

Такі слова вразили дівчину в самісіньке серце. Ураз спохмурнівши, вона підвелась і попрямувала до дверей.

– Я йду, – рішуче проголосила вона. – Невелика втіха – теревенити з таким невігласом, як ви.

Почувши це, привид раптом впав на коліна і заплакав:

– Будьте ласкаві, не лишайте мене наодинці! Життя моє занапащене, і я потопаю в безодні страждань. Уявіть лишень, як воно – триста років не спати!

– Що ж заважає вам заснути? – здивувалася Вірджинія. – Це ж так просто! Торкніться головою подушки, і вона негайно забере вас у свої обійми. Як на мене, важче не заснути, особливо коли сидиш на недільній відправі…

– Для мене це нечувана розкіш! – зітхнув привид. – Сон – чарівний дар, якого мене, на жаль, позбавили…

Вірджинія замислилася на хвильку, аж раптом її величезні сині оченята перетворилися на два озерця, а рожеві вуста затремтіли, немов пелюсточки на вітрі. Кинувшись до старого, дівчина присіла перед ним навпочіпки і співчутливо зазирнула у його сповнені безнадії очі.

– Але чому, чому? – тихенько запитала вона. – Невже вам ніде спати?

– Є одна місцина… – мрійливо розпочав привид, і його лице тут-таки набуло умиротвореного виразу. – Ген за густим сосновим лісом ховається дивовижний сад. Трава там пишна, а дерева високі, і всюди квітне первоцвіт, і соловейко тьохкає на гіллі, і місячні промені – сріблясті, неземні – допомагають старезному тису колисати застиглих у вічнім сні…

– Ви говорите про Сад Смерті? – здогадалася Вірджинія, і її щоками заструменіли потоки гірких сліз.

– Таки-так, – закивав дух. – Я все намагаюсь уявити, як це чудово – відпочивати у пухнастій прохолодній земельці, насолоджуючись шепотом зілля та вічним спокоєм. Утратити лік часу, стерти з пам'яті всі образи й земну марноту, примиритись із собою та всім світом… Лише ви здатні мені допомогти! Відчиніть для мене двері Смерті, адже у вашому серці живе Любов, а Любов завжди перемагає Смерть!

Вірджинія здригнулася. їй здалося, нібито її обсипали снігом! Навіть говорити стало важко: язик мов прилип до піднебіння…

– Ви бачили давнє віщування на склі у бібліотеці? – порушив мовчанку привид.

– Звісно! – вигукнула дівчина. – Воно написане дивними чорними літерами, і його складно прочитати, а ще складніше осягнути його зміст. Але я читала його неодноразово, ба навіть вивчила:

Вислухавши віщування до кінця, старий пояснив:

– Ідеться про те, що одній безневинній істоті судилося оплакати мої земні гріхи і помолитися за мою буремну душу, бо очі мої давно вже сухі, а в серці немає віри. Якщо цією істотою погодитеся стати ви, Вірджиніє, то вночі вас навідають найжахливіші демони, які казатимуть божевільні речі, проте не зроблять нічого злого – адже чисту світлу душу не здолати нікому, навіть всім силами пекла. Зате тоді Янгол Смерті зглянеться на мене і впустить до своєї господи.

Вірджинія принишкла. Доволі довго вона сиділа ні пари з вуст, немов закам'яніла, і привид уже був упав у розпач. Але несподівано дівчина рвучко звелася й рішуче промовила:

– Що ж, гадаю, я зможу вам допомогти! Я вмовлю Янгола повернути вам спокій та сон.

Дух тут-таки пожвавішав і, торкнувшись пучками долоні Вірджинії, поцілував їй руку. При цьому вона відчула спершу крижаний холод, а тоді – палючий жар, буцімто привид обпік її вогнем. Тим часом привид відступив і поринув углиб зали, у темряву, закликаючи Вірджинію рушати слідом…

Коли вони опинилися біля старовинних зеленкуватих гобеленів, вигаптувані мисливці відчайдушно замахали руками і засурмили у вигнуті роги, ніби попереджаючи дівчину:

– Зупинися, Вірджиніє, там небезпечно! …

Однак вона лише прискорила ходу. Тоді на каміні заворушилися чудовиська з хвостами ящірок і навперебій зарепетували:

– Стій, Вірджиніє, не йди, ти не повернешся!

Проте дівчина відвернулась і затулила вуха долоньками…

Тим часом дух досягнув віддаленої стіни зали й заповзявся бурмотіти якісь незрозумілі слова. Невдовзі стіна якимось дивом почала танути, розчинятись у повітрі, а поза нею розверзлося смоляне провалля. Вірджинії здалося, ніби те провалля тягне її до себе, а вітер штовхає у спину. Вона зробила крок назустріч темній невідомості, і за нею знову звелася стіна. Зала щезла…

Рівно о п'ятій громовий удар гонга сповістив про те, що прийшов час чаювання. Оскільки Вірджинія не зійшла до бібліотеки, леді Отіс попросила покоївку поквапити її. Служниця кинулася розшукувати юну панночку, проте ніде її не знайшла!

"Либонь, Вірджинія досі в парку – заслухалася пташиними співами, – вирішила місіс Отіс, пригадавши, що її дочка щовечора збирала квіти, аби прикрасити стіл. – Не біда, трохи почекаймо…"

Вона згаяла в очікуванні цілу годину, і її хвилювання лише посилювалося. Щось було не так! О шостій пані Отіс звеліла хлопцям піти на пошуки сестри до парку, а чоловікові запропонувала разом оглянути будинок. Вони перетрусили кожну кімнату, кожен куточок і комірчину, однак і сліду дочки не виявили! Між тим пошуки на вулиці також зазнали невдачі, тож уся сім'я розхвилювалася не на жарт. Ніхто й гадки не мав, де могла подітися слухняна і сумлінна дівчинка, але посол висловив підозру, що її, можливо, викрали цигани. Він сам бо дозволив табору пожити певний час у його маєтку, у Блекфелському яру, а цигани, як відомо, цуплять усе на своєму шляху!

– Слід зупинити негідників, доки не пізно! – проголосив посол і, прихопивши із собою Вашингтона і двійко слуг, помчав до яру.

Приєднатися до нього забажав і герцог Чеширський, проте пан Отіс категорично заперечив:

– Ні-ні, лишайтеся, будь ласка, тут, мій голубе, їхати з нами надто небезпечно! Ці чортяки не лише злодійкуваті, вони обожнюють влаштовувати дурні бійки.

У яру, одначе, табору вже не було. Але багаття ще курилося, а казани, полумиски, ковдри та решта дрібних речей валялися довкола, либонь, забуті в метушні. Було ясно, що цигани покидали це місце дуже квапливо, тому посол доручив синові спробувати наздогнати їх, а сам повернувся до замку й негайно повідомив поліцію графства про таємниче зникнення. Він не мав певного плану дій, але подумав, що не завадило б з'їздити до Аскота і порозпитувати дорогою всіх, хто зустрінеться. Сяк-так умовивши родину сісти за стіл, він наказав осідлати двох коней і разом із слугою вирушив у подорож. Однак варто було їм віддалитися від замка всього на кілька кілометрів, як іззаду долинув бадьорий стукіт копит, а слідом за ним – голос юного герцога:

– Заждіть, містере Отіс! Я просто зобов'язаний поїхати з вами! Несила мені сидіти склавши руки, і не вмовляйте. Знаєте, якби рік тому ви

погодилися на наші заручини з Вірджинією, можливо, вона не мала б приводу втікати з дому. Тому навіть не думайте відсилати мене назад!

Юнак скакав на своєму поні щодуху, розшарілий, захеканий і без капелюха, – і все це так розчулило посла, що він лише покивав головою і дружньо поплескав хлопця по спині.

– Гаразд, гаразд, їдьмо разом, – із посмішкою промовив пан Отіс. – А капелюха я куплю вам в Аскоті.

– Та нащо мені здався той капелюх? – пробурмотів герцог. – Мені б Вірджинію знайти!

Утрьох вони попрямували до залізничної станції, і там посол спробував був дізнатись у доглядача, чи не траплялася йому дівчина, схожа на Вірджинію. Пан Отіс докладно перелічив усі прикмети дочки, але доглядач лише скрушно похитав головою і стенув плечима. Єдине, чим зміг він зарадити, – це розпитати решту доглядачів на його напрямку, чи не бачив хто зниклої дівчини, а ще пообіцяти невтішному батькові, що докладе усіх зусиль до її пошуків.

Потому посол зазирнув до ятки, яку ще не встигли зачинити, і придбав своєму молодому супутникові капелюха.

А затим уся трійця подалася до села Бекслі, розташованого неподалік від станції, де, за чутками, стояв циганський табір. Завітавши до місцевого відділку поліції, вони розтермосили тамтешнього поліціянта і напосілися на нього з розпитуваннями. Проте вартовий порядку лише заспано закліпав і пробуркотів, буцімто йому не втямки, про що взагалі йдеться. Тож довелося шукачам самотужки никати сільськими луками і видивлятися циганів чи бодай якихось приблуд…

Позаяк усі пошуки виявилися марними, Отіс та його супровід у страшенній розпуці повернулися додому. Надворі вже впала темрява, та, на щастя, послові сини вийшли на ґанок із ліхтарями й освітили під'їзну стежину.

– Ми нікого не знайшли, – з порогу повідомив Вашингтон. – Ба ні, циган ми наздогнали, але Вірджинії у них не було, і вони геть нічого про неї не знають. А від нас поспішали поїхати, бо спізнювалися на Чортонський ярмарок – мовляв, переплутали дати…

– Зате четверо циганів, – продовжив один із близнюків, – погодилися допомогти нам у пошуках. Далебі, їм кортіло хоч якось віддячити нам за гостинність.

– Ми передивилися все! – перервав його другий близнюк. – І ставок із коропами, і кожну альтанку, кожен кущик… Дарма! Була й загула!

Брати похнюпились, адже всі усвідомлювали, що до ранку Вірджинії не знайти. Слуга повів до стайні виснажених коней, а пан Отіс із синами та герцогом пішли в дім. Мовчки кивнувши втомленим покоївкам, вони рушили до бібліотеки, де і знайшли пані Отіс. Хвилювання настільки виснажило її сили, що вона ледь не втратила свідомість, тож вимушена була лягти на отоманку біля каміна і дозволити економці прикласти собі до чола вологу хустинку.

Поцілувавши дружину, посол умовив її повечеряти, але за столом усі пригнічено мовчали і майже ніхто не їв. Навіть шибайголови близнюки принишкли, мов мишки, й зовсім припинили бешкетувати – адже, врешті-решт, вони просто обожнювали свою сестру.

Повечерявши, родина почала підніматися нагору, до своїх кімнат – хоча всі були впевнені, що протягом ночі не склеплять повік, – а пан Отіс пообіцяв дружині рано вранці подати заяву до поліції Скотланд-Ярда.

Саме в той час, коли вони піднімалися сходами, годинник почав відбивати північ, і тільки-но пролунав останній удар – замком розляглося оглушливе тріскотіння. Отіси остовпіли. Аж раптом гримнув такий гуркіт грому, що старовинний замок ледве не розлетівся на камінці, а крізь нього пробилася дивовижна потойбічна музика. За мить потому на сходовому майданчику відвалився шмат стіни – і з надр замку вийшла Вірджинія. У руках вона тримала вишукану скриньку.

Усі, хто був на сходах, негайно кинулися до знайди й оточили її тісним колом. Юний герцог хотів був засипати кохану поцілунками, але його випередила пані Отіс, міцно притиснувши дочку до грудей. Тим часом близнюки вигукували щось індіанське на кшталт "Вау-вау!" й радісно стрибали ледь не до самісінької стелі.

– Куди ж ти втекла від нас, любонько? – стурбовано запитав містер Отіс. Він припустив, що дочка просто вирішила їх розіграти. – Ми з хлопцями збилися з ніг, розшукуючи тебе. Не смій так жартувати ніколи!

– Приведи нам привида! Приведи нам привида! – горланили близнюки, кумедно кривляючись один поперед одного.

Утім, пані Отіс на них не зважала і лише міцніше обіймала дочку, пестячи її золотаве розкуйовджене волосся та примовляючи:

– Яке щастя, що ти повернулася! Не кидай нас більше, будь ласка! І тут Вірджинія промовила те, що вразило родину несказанно:

– Я не розігрувала вас, аж ніяк. Увесь цей час я присвятила нашому привидові. За життя він багато чого накоїв, але поневіряння тривалістю у триста років змусили його покаятися в усіх лиходійствах. Я допомогла йому здобути вічний спокій, і він за це подарував мені скриньку з прикрасами. Однак наразі ми маємо всі вкупі піти й попрощатися з ним.

По тих словах дівчина вивільнилася з обіймів матері й рішуче пішла до отвору в стіні. Розгублено переглядаючись, її рідні рушили назирці й опинились у вузькому темному тунелі, освітленому лише свічкою в руках Вашингтона, котрий замикав процесію.

Затиснені поміж камінних стін і низеньких склепінь, Отіси втратили лік часу. Їм здавалося, ніби кінця-краю тому шляху не буде, тож коли тунель урешті-решт увіткнувся в дебелі дубові двері, утикані гострими шипами, вони зітхнули з полегшенням. Двері мали страхітливий вигляд, та попри це Вірджинії довелося лише легесенько штовхнути їх, аби відчинити і впустити супутників у тісну комірчину із заокругленим склепінням

і крихітним ґратчастим віконцем. Роздивившись, Отіси з жахом помітили кільце, вкручене в стіну комірчини, до якого ланцюгом був прикутий зотлілий скелет. На пристойній відстані від скелета стояли полумисок та кружка, і його незграбна поза свідчила про те, що перед смертю він намагався дотягнутися до їжі, але всі його спроби були марними. За три сотні років полумисок укрився товстезним шаром пилу, а кружка, де, вочевидь, колись була вода, – цвіллю.

Допоки Отіси приходили до тями від такого видовища і обмірковували все, що відбулось у цьому моторошному місці, Вірджинія опустилася на коліна біля скелета й почала з почуттям читати молитву. Несподівано один із хлопчаків зиркнув на вікно і приголомшено зойкнув:

– Ви подивіться! Там, у садку, просто зараз розквітає мигдаль!

– Отже, Янгол пробачив усі лихі справи цьому бідоласі й відчинив йому двері до Саду Смерті, – прошепотіла Вірджинія.

Тієї ж миті місячний промінь упав у вікно й осяяв умиротворене обличчя дівчини. Прагнучи підтримати кохану, герцог обійняв її і так само тихо прошепотів:

– Янгол – це ви…

За чотири дні по тій ночі сера Симона де Кентервіля проводжали в останню путь. Церемонія поховання, на яку з Уельсу приїхав лорд Кентервіль, вийшла неймовірно пишною та урочистою. Вишукана свинцева труна з трьохсотрічними рештками була вкрита пурпуровою китайкою, розшитою золотими фамільними гербами. Візок, на який поставили ту труну, тягли восьмеро смолянисто-вороних коней із розкішними султанами на головах. А за ним їхали екіпажі, оточені челяддю зі смолоскипами у руках.

У першому екіпажі сиділи сам лорд Кентервіль і Вірджинія, у другому – посол із дружиною, за ними – брати Отіс та юний герцог, а останньою була пані Амні. Їй найбільше перепало від бешкетів старого господаря, тож вона висловила бажання попрощатися з ним.

Діставшись розлогого тиса у дальньому куточку цвинтаря, де й було підготовлено глибоченьку могилу, процесія зупинилася. Преподобний Огастес Демпір щиро помолився за душу покійного, і тоді челядь загасила смолоскипи. Затим Вірджинія поклала на труну хреста, якого сплела самотужки із квіток магнолії, і лише потому сера Симона поклали на його довічне ложе. Тієї ж миті з неба визирнуло кругле сріблясте око місяця, й у тисовому гіллі затьохкав соловейко. Усе це нагадало Вірджинії оповідь духа про Сад Смерті, тому вона засумувала і дорогою до свого маєтку мовчки ковтала сльози.

А між тим пан Отіс вирішив поговорити з лордом Кентервілем про таємничий подарунок його доньці. У скриньці, яку привид віддав Вірджинії, зберігалися старовинні й дуже коштовні прикраси, зокрема, рубінове намисто, де кожен камінчик був оправлений венеційськими майстрами. На думку пана посла, юна дівчина не мала права носити такі речі. Тому він сказав Кентервілеві так:

– Сер, я чув, що в Англії діє закон про спадок, згідно з яким вам мають відійти як родові землі, так і коштовності. А тому, прошу, заберіть скарби вашого родича собі – не змушуйте нас привласнювати чуже! До того ж ці брязкальця мають величезну цінність. Повірте, їх вдасться дуже вигідно продати – так сказала моя дружина, а вона дещо тямить у мистецтві, поза-як певний час провела у Бостоні. Розумієте, Вірджинія ще надто молоденька, тож її не цікавить антикварний мотлох. Тим паче у вихованні ми дотримуємося суворих правил, привчаючи нашу дитину до невибагливості, а всі оці розкішні підвіски просто волають про надмірну пиху. Єдине, про що просила мене дочка, – залишити їй на пам'ять про вашого славнозвісного пращура скриньку. Навіть не уявляю, чим її привабила така аутентична й давня річ... Либонь, це відлуння того, що мати народила її тут, у передмісті Лондона, повертаючись із подорожі до Афін.

Лорд Кентервіль вислухав посла не змигнувши й оком – лише ховаючи посмішку в пухнастих вусах. А коли Отіс закінчив, він ледь схилив голову і промовив:

– Ви дуже люб'язні, пане, проте ваша відчайдушна дочка зробила неоціненну послугу моєму грішному пращурові, певним чином пожертвувавши собою. Тому я не стану забирати в неї коштовності, бо у відповідь на такий негідний учинок старий Симон обов'язково вистрибне зі своєї могили й остаточно мене згубить. І до речі, на ці підвіски, як ви кажете, у мене стільки ж прав, скільки й у місіс Амні. Адже успадкувати я можу лише те, що вказано в заповіті чи то в будь-якому іншому офіційному папірці, – а сер Симон не спромігся вписати свої прикраси в жоден документ. Окрім того, ви самі зазначили, що купуєте привида на додачу до меблів, – а отже, всі привидові скарби автоматично переходять до вас. Нехай мій родич і бешкетував уночі, фактично він давно вже відлетів на небо, залишивши своє майно новим господарям замка. Що ж до Вірджинії, не переймайтеся: це зараз вона маленька, аби прикрашати себе такими речами, але невдовзі ваша дочка подорослішає і з задоволенням носитиме їх!

Пан Отіс спробував був обуритись і заперечити, проте Кентервіль відповів твердою відмовою, навівши купу доказів на користь того, щоб залишити прикраси Вірджинії. Урешті-решт посол зголосився, і за два роки його донька – вже в статусі герцогині Чеширської – постала у фамільних коштовностях Кентервілів перед самою королевою, привернувши до себе захопливі погляди громадськості.

Молодята шаленіли одне від одного, тому заручились одразу після святкування свого повноліття. їх анітрішечки не переймало те, що не всі раділи цьому шлюбу. Скажімо, запеклою противницею їхнього щастя виявилася маркіза Дамблтон: вона так мріяла одружити з герцогом одну зі своїх сімох дочок, що повсякчас запрошувала його на власні вечірки, влаштування яких коштувало їй чималих грошей.

Та найбільшим дивом було невдоволення батька нареченої, який наполягав на тому, що розбещене британське панство неодмінно зведе нанівець працьовиту американську стриманість.

Одначе з часом променисте доччине щастя розтопило його серце, і пан посол повів Вірджинію до вівтаря з таким відчуттям, ніби він – король світу! Зі свого боку, Вірджинія отримала все, що належить мати кожній слухняній і чемній американці: вічне кохання, принца на коні та півцарства на додачу.

Повернувшись до маєтку Кентервілів після медового місяця, герцог та герцогиня перш за все подалися на старий цвинтар за лісом – навідати сера Симона. (…) Герцогиня опустилася на повалену колону і глибоко замислилась, а герцог примостився коло її ніг, узяв її за руки й допитливо зазирнув у її бездонні очі. Так вони й сиділи, допоки юнак не порушив мовчанку:

– Люба, ти ж знаєш, дружина не повинна нічого приховувати від свого чоловіка…

– Я нічого й не приховую, любий, – дещо здивовано відповіла Вірджинія.

– Але ти не розповіла мені, що ви із привидом робили того вечора! – наполягав герцог.

– Та я нікому цього не розповідала, – прошепотіла дівчина.

– Мені ти могла би відкрити цю таємницю, я ж бо твій чоловік!

– Ох, любий, не катуй мене! – з розпукою скрикнула герцогиня. – Це неможливо передати словами! Скажу лиш одне: старий багато чого мені повідав – про Життя та Смерть і про те, що Любов завжди сильніша і від Життя, і від Смерті.

– Ну гаразд, уважаймо, що це твоя особиста таємниця, – всміхнувся юнак, ніжно цілуючи дружину. – Головне, що ти подарувала мені своє серце.

– Моє серце з тобою буде вічно! – Вірджинія обійняла чоловіка за шию.

– Але я все ж таки сподіваюся, що колись ти відкриєш свою таємницю нашим дітям!

Ці слова змусили дівчину щасливо засміятися.

(*Джерело: https://www.ukrlib.com.ua*)

Любіть Україну

Замки України

За дослідженнями істориків, на території України було збудовано в різні часи понад 5000 замків. Здавна замки виконували захисну чи оборонну функцію, а також житлову (надалі ці замки ставали представницькими спорудами). Найбільш відомими в Україні оборонними замками є Аккерманська (Білгород-Дністровська) фортеця, Кам'янець-Подільська фортеця, Невицький замок, Генуезька фортеця в місті Судак, Олеський замок, Барський замок тощо. У XVII столітті функції захисту й житла

зрівнялися й набули поширення замки, в яких палаци на подвір'ї оточені фортечними спорудами. Це, зокрема, Бережанський, Бродівський, Збаразький, Золочівський замки. В деяких замках фортеці ставали опорою для розкішних палаців із садами та прикрасами (наприклад, збережений донині Підгорецький замок або значно перебудований Вишнівецький замок-палац). З XVIII століття переважають замки, у яких житлові і представницькі функції переважали над захисними (Жовківський замок, резиденція короля Яна III Собеського, Корецький замок, палац Санґушків у м. Ізяслав; замки потребують відновлення і реставрації). Зразки замків-палаців дотепер збережені в Польщі, Франції, Англії, Голландії, Чехії. У XIX столітті будують замки в історичних стилях, здебільшого великі за розмірами, з розкішними інтер'єрами, які зовні подібні на історичні замки. Такі замки є, наприклад, у Чехії (Глубока, Ледніце тощо), Словаччині (Жинкови, Бойніцє), Баварії (Ліндергоф, Нойшванштайн тощо). В Україні такими є замок у місті Василівка (Садиба Попова), замок Даховських у селі Леськове, палац Шувалова, Воронцовський палац (м. Алупка, Крим), Палац Мсциховського в Луганській області, садиба Сергія Кеніга (Шарівка, Харківська область), Палац графів Шенборнів.

Літературна мандрівка

Легенди про привида Львівської ратуші

Тема привидів у давніх спорудах поширена у всіх населених пунктах України. Кожна старовинна фортеця, кожен замок чи палац мають свою дивовижну історію. Скажімо, Львівська ратуша оповита таємницею про привида, котрий нібито з'явився понад чотириста років тому. Непроханий гість начебто приходив опівночі: чорна труна літала залами і сходами, відлунювала моторошний стогін. Всі боялися цього привида, та нікому не вдавалося розгадати його появи. Аж ось один із суддів з кримінальних злочинів зумів пояснити, звідки ж узявся цей привид. Все сталося тому, що одного разу колегія лавників (суддів) неуважно поставилася до судової справи, засудивши невинного чоловіка на кару смерті. Через деякий час справжній винуватець злочину був виявлений, однак було вже пізно: невинну людину було покарано. Саме після цього випадку в ратуші почала з'являтися чорна труна, наче засторога для безвідповідальних суддів. Надалі покоління лавників на обкладинці суддівської книги викарбувало такі слова: «Пам'ятай про труну, що сходами і залами Ратуші ходила». Відтоді кожен суддя, беручи книгу до рук, уважно вивчав кожну справу, перш ніж призначити покарання.

Теорія літератури

Іронія (дав.-гр. εἰρωνεία – лукавство, глузування, прихований гумор) – художній троп (засіб художньої виразності), який втілює глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення. Іронія – це прихована насмішка, що маскується зовнішньою серйозністю.

CLASSROOM

УСНО

1. Назвіть основні елементи сюжету оповідання. Перекажіть епізоди, що становлять експозицію, зав'язку, кульмінацію та розв'язку твору.

2. Які епізоди є найбільш важливими у розвитку дії твору?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

3. В оповіданні зображені два світи – пан Отіс, американський посол, разом із родиною опиняється у старовинному британському замку. Які особливості нового оточення варто відзначити?

4. Чому саме Вірджинія стала єдиною надією привида на порятунок?

5. Поміркуйте над тим, як вдалося порозумітися усім учасникам описаної історії після похорону привида.

ПИСЬМОВО

6. Випишіть 3-4 цитати, що свідчать про іронічний настрій оповідання.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

7. За допомогою інтернету знайдіть інформацію про старовинні британські замки; підготуйте фото колаж і повідомлення.

ДОСЛІДЖЕННЯ

8. Простежте, як розгортався конфлікт Кентервільського привида із новими власниками замку. Чому мешканець замку був спочатку вражений, згодом – обурений і, зрештою, вирішив попросити про допомогу?

ВАША ТВОРЧІСТЬ

9. Наприкінці твору герцог і герцогиня відвідують могилу сера Симона. Герцогові кортить довідатися таємницю своєї дружини. У чому, на вашу думку, криється ця таємниця?

ПРОЄКТ

10. Дотримуючись послідовності подій у творі, складіть біографію Лорда Симона Кентервільського.

У КОМАНДІ

11. Опрацюйте текст твору і складіть перелік:

1) витівок членів родини пана Отіса – у відповідь на сусідство із привидом;

2) спроб Кентервільського привида засвідчити своє право на замок і на правила поведінки у ньому;

3) аргументів пана Отіса і герцога Кентервільського в суперечці про спадок привида.

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

12. Чому, на вашу думку, привид був надзвичайно вражений поведінкою родини Отісів?

13. Чи правильно вчинила Вірджінія, погодившись допомогти привидові?

14. Чому для привида Сад Смерті був головною мрією та метою його існування?

Джоель-Чандлер Харріс
(1848 – 1908)

Кожен народ важливий.
Він додає неповторні барви у суцвіття культур.
Авраам Лінкольн

Джоель-Чандлер Харріс – відомий американський письменник, журналіст і фольклорист. Народившись і вирісши в сім'ї досить скромних статків, з тринадцятирічного віку хлопець був змушений самостійно заробляти на життя. Він полишив рідний дім та почав працювати у плантатора, власника друкарні й видавця газети «Земляк» Джозефа Тернера. Джоель працював за їжу, одяг і дах над головою, однак він мав дозвіл користуватися багатою бібліотекою господаря. Це стало його найважливішим здобутком і неоціненним внеском у розвиток та освіту майбутнього автора. У газеті Тернера були опубліковані перші вірші, рецензії та гумористичні статті Харріса. Саме на плантації він близько познайомився із фольклором афроамериканців. Хлопець із задоволенням слухав дядечка Джорджа Террела, старого Герберта і тітоньку Кріссі, котрі розповідали кумедні та повчальні історії про тварин. Ці тварини згодом стали прототипами образів дядечка Рімуса та матінки Медоуз у «Казках дядечки Рімуса». Завдяки обробці улюблених історій Харріс здобув світову славу.

1879 р. у виданні «Atlanta Constitution» були опубловані деякі твори, що увійшли пізніше в цикл казок про невтомного братика кролика. Наступного, 1880 р. був виданий перший збірник казок Джоеля Харріса, а далі – ще три книжки. Водночас письменник продовжував працювати журналістом.

Барви художнього твору
Казки дядечка Рімуса (1881)

Коли була опублікована збірка афроамериканських казок «Казки дядечка Рімуса», вона спричинила хвилю емоцій та палкі дискусії. Одні читачі вважали, що єдина заслуга Харріса полягає в тому, що він переписав розповіді афроамериканців. Інші дорікали письменникові, що він намагається виправдати рабовласництво. Деякі афроамериканські автори навіть обурювалися, що Харріс зазіхає на їхню культуру. На думку сучасних науковців, Джоель Харріс започаткував літературну традицію запису та збереження південного фольклору. Завдяки його творам зміцнюється культура афроамериканців, оживають улюблені персонажі, а кмітливий та вигадливий братик Кролик радо ділиться своєю життєвою мудрістю з читачами.

Казки дядечка Рімуса
(Уривки)

Готуємося до читання

Чому, на вашу думку, братикові Кроликові завжди вдавалося вирішити проблему якнайкраще для себе?

Читаємо з розумінням

Як братик Кролик одірвав собі хвоста

Одного разу братик Кролик гуляв по вулиці, гордо вимахуючи своїм чудовим пухнастим хвостом. Бо у Кролів колись були такі ж великі та пишні хвости, як і в Лисиць. Година була морозна, і братик Кролик аж пританцьовував на ходу.

Іде він собі та йде, коли ж назустріч йому чимчикує братик Лис, та ще й несе велику низку риби. А в той час Кролик з Лисом були великими друзями.

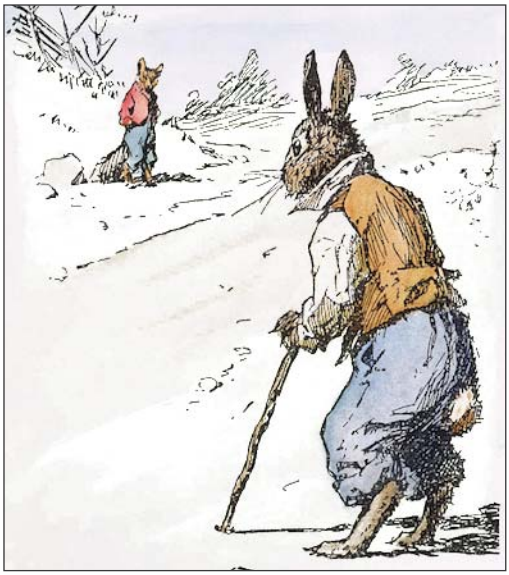

– Здоров був, братику, – привітався Кролик.

– Здоров, – відповів Лис.

– А де це ти взяв стільки риби?

– Де? Звісно – в річці наловив.

Тут хитрющий Лис вирішив скористатися нагодою й піддурити Кролика. Він порадив Вухатому піти до ополонки, опустити в воду хвоста й чекати до ранку, поки на нього начіпляється вдосталь риби.

Братик Кролик так і зробив. Діждавшися вечора, він узяв з собою відро, тепло одягнувся, щоб не змерзнути, та й кинувся притьмом до річки.

Вмостившись на краю ополонки, Вухатий опустив хвоста у воду і став чекати. Клятий мороз аж тріщить, а братик Кролик сидить і не ворухнеться: боїться сполохати рибу.

Так просидів бідолаха до ранку. А коли на обрії всміхнулось ясне сонечко, вирішив тягнути. Смикнув раз, сіпнув другий, – хвіст неначе прикипів.

«Ото багато, мабуть, начіплялося риби! – подумав Кролик. – Тепер хай братик Лис не хизується своїм уловом».

Вперся Вухатий всіма чотирма лапами і щосили потягнув. Коли це щось як трісне! «Ой-ой!» заверещав бідолашний Кролик. Помацав ззаду, а хвоста нема – одірвався!

З тих пір у всіх кроликів такий куций кумедний хвіст.

Як братик Кролик ходив до Лиса в гості

Після пригоди з хвостом Вухатий уже не довіряв своєму підступному другові. А Лис весь час тільки й думав про те, як би то ошукати братика Кролика.

Довго казка мовиться, та швидко діло робиться. Йде якось Лис дорогою, коли назустріч йому Кролик.

– А почекай-но, братику! – гукнув Лис.

– Нема коли, – відмовив обережний Кролик, настовбурчивши вуха.

–- Постривай. У мене є до тебе діло.

– Ну, то кажи. Та не підходь близько, бо в мене розвелося багато бліх.

– Забудь старе, братику. Давай, нарешті, помиримось, – промовив Лис солоденьким голосом.

Кролик почухав собі за вухом, подумав трохи і каже:

– Гаразд, приходь завтра до мене на обід.

Він завжди був готовий жити в мирі з тими звірами, які хотіли жити в мирі з ним.

– Прийду, – відповів Лис і притьмом кинувся додому, щоб Кролик не помітив його радості

От і завтра наступило. Наш Кролик з жінкою схопився ще до зорі, щоб приготувати смачні страви. Він був не скупий і не пожалкував найкращих овочів з свого городу. Обід вийшов на славу. Коли все було готове, вбігли діти та й кричать:

– Матусю! Таточку! Вже Лис іде!

Кролик посадовив усіх за стіл і став чекати. Та Лиса чомусь нема й нема… Тоді Кролик тихесенько визирнув за двері. І що ж він бачить: Лис ховається за причілком, тільки довгий хвіст нетерпеливо метляється сюди-туди.

Тут Кролик зметикував, що клятий Лис хоче його спіймати і лише чекає, поки він вийде надвір. Проте Вухатий вдав, ніби нічого не бачить, і голосно заспівав:

Там, де олію ти розлив,
Одразу і впадеш;
А там, де вовни хоч пучок,
То й шкуру ти знайдеш.

Проспівав та й пішов собі в хату. Поїли вони сім'єю смачний обід, наче нікого й не ждали в гості.

Наступного дня Лис переказав, що захворів, і запросив Вухатого в гості до себе. Той обіцявся прийти.

Діждавшись обіду, наш братик Кролик причепурився та й побіг до хижки Лиса. Дослухався, чує: стогне Лис, наче й справді хворий. Вухатий зазирнув у двері, бачить: сидить Лис, закутаний у ковдру, біля порожнього полумиска і гострить довгий ніж… Кролик зрозумів на кого, але сміливо зайшов до хижки і привітавсь:

– Здоров був, братику! Я бачу, у тебе курча сьогодні на вечерю…

– Еге ж, – одмовив Лис. – Та яке ситеньке і смачне…

Вухатий підкрутив вуса і запитав:

– А в тебе є до нього хрін? Ти ж знаєш, що я м'яса без хріну не їм.

Сказавши це, Кролик вискочив з хати і сховався в кущах.

Лис зрозумів, що йому не ошукати Вухатого, і, забувши про хворобу, кинувся навздогін. Але братик Кролик був меткіший. Він щодуху дременув через кущі і миттю доскакав до своєї хатки.

Пригода з Смоляним Чоловічком

Розлючений тим, що йому не вдалося з'їсти Кролика, Лис розшукав великий шматок смоли і зліпив з неї Смоляного Чоловічка. Потім поклав його край дороги, а сам сховався у кущах та й жде. Сидів, сидів, коли це бачить – по дорозі йде Вухатий: скік-скок, скік-скок.

Угледівши маленьку людину, Кролик здивувався і захотів ближче познайомитися з нею.

– Здоров був, братику! – вклонився Кролик Смоляникові.

Чоловічок мовчав. А клятий Лис принишк тимчасом у кущах.

– Яка сьогодні гарна година. Правда? – вів далі Кролик.

Та Смоляник мовчав, як пень. Лис перестав і дихати, прислухаючись до того, що робиться на дорозі.

– Ти що, глухий?! – розсердився наш Вухатий.

Той ні пари з уст. А Лис сидів тихо-тихо.

– Ну, задавако! – вигукнув братик Кролик. – От я навчу тебе ввічливості!

Лис посміхнувся сам до себе, а маленький Смоляник мовчав, як риба.

– Ах ти ж нахабо! – напосідав на Чоловічка Вухатий. – Якщо ти зараз же мені не скажеш «здрастуй», то я з тебе дух виб'ю!

Та Смоляник – нітелень, а братик Лис аж дрижав від мовчазного сміху.

Урвався Вухатому терпець, і він затопив Смолянику у праве вухо. Та що це?.. Рука його враз прилипла!..

– Ану, пусти! – закричав братик Кролик і затопив йому у ліве вухо. Звичайно, друга рука його теж прилипла.

Кролик з розмаху вдарив Смоляникові в живіт ногою, нога теж пристала до смоли.

– Пусти, кажу! Бо я з тебе дух виб'ю, – несамовито вигукнув Вухатий і стукнув Смоляного Чоловічка головою, та так прилип, що й поворухнутись вже не міг.

Тут Лис і вискочив з кущів.

– Здрастуй, братику Кролику! – звернувся він єхидно. – Чого це ти надувся? Чим це ти так невдоволений?

А потім упав на землю і так зайшовся сміхом, що трохи живота не порвав.

Як братик Кролик перехитрив хижого Лиса

Братик Кролик знав, що тепер йому загрожує справжня небезпека, та він, як завжди, покладався на свою кмітливість.

А Лис тимчасом скаженів:

– Ага, піймався! Тепер я вже не випущу тебе!! Досить тобі бігати в моєму лісі, який ти і твій клятий рід вважаєте своїм. Хто тебе просив приходити сюди і лізти до цього Смоляного Чоловічка? Хто приліпив тебе до нього?! Сам, дурню, сам! От і лишайся тут, поки я піду назбирати хмизу, щоб засмажити тебе живцем.

Тут братик Кролик каже йому так смирно, слухняно:

– Роби, що хочеш, братику, тільки не кидай мене в оті колючі кущі шипшини…

– А й справді, навіщо мені розводити багаття, коли я можу повісити тебе!

А Кролик знову:

– Вішай мене, вішай мене швидше, братику, тільки не кидай в оті колючі кущі шипшини!..

– Ет, кат візьми! В мене ж нема мотузки. Краще вже я втоплю тебе.

А наш Кролик каже ще покірніше:

– Топи мене, топи скоріше, братику, тільки не кидай в оті колючі кущі шипшини!..

– Тут же нема води поблизу. Краще я оббілую тебе.

А Кролик, знай, просить:

– Лупи мене, братику Лис, повиймай очі, відірви вуха, відломи ноги, – тільки не кидай в оті колючі кущі шипшини!..

Та Лис хотів зробити йому якнайболячіше.

– Раз ти боїшся, – каже, – то я тебе кину в кущі шипшини.

Схопив він нещасного за ноги і з усієї сили швиргонув у саму гущину колючої шипшини. Щось затріщало, зашаруділо. «Ну, – думає Лис, – прийшов кінець братику Кролику». Коли це чує, хтось гукає його. Дивиться, аж на горбочку за кущами сидить Кролик живий-живісінький, обтрушує сміття і кричить: – Шипшини кущ – мій рідний дім, Лисику! Шипшини кущ – мій рідний дім!

Прикра помилка сірого Вовка

Розлючений Лис довго бігав по лісі, мов навіжений, бо ніяк не міг простити собі, що так легко спіймався на гачок братика Кролика.

Бігав він, бігав, коли це бачить: назустріч суне Вовк.

– Здоров був, братику! – радо звернувся до нього Сірий.

– Здоров! – буркнув Лис.

– А чом це ти такий сьогодні сердитий?

– А яке тобі до цього діло? – розсердився Лис.

Вовк допитувався далі, і Лис, нарешті, розповів про те, як обдурив його братик Кролик.

– Давай, брате, спіймаємо Кролика, – запропонував Вовк.

– А як? – одразу запалився Лис.

– Та дуже просто… заманимо його до тебе, от і все.

– До мене?! – здивувався Лис.

– Авжеж. Ти біжи хутчій додому і вдай, що помер. Тільки не ворушись, аж доки Кролик не почне мацати тебе. Тоді й хапай його!

На цьому й порішили. Лис майнув додому, а Вовк побіг до хижки братика Кролика. Постукав раз, постукав другий і чує обережний голос:

– Хто там?..

– Друг! – відгукнувся Вовк.

– Багато друзів – сила клопоту, – одмовив йому хитрий Кролик. – Чого тобі?

– Погані вісті, братику, – заскиглив Вовк.

– Та ну! А що ж там скоїлось?

– Сердега Лис помер сьогодні вночі.

– А як же ти про це довідався?

– Та ходив провідати його і застав бідолаху уже зовсім холодним.

Братик Вовк мерщій сховався в кущі і став спостерігати, що ж то буде далі. А братик Кролик почухав собі трохи за вушком та й пострибав до хижки Лиса.

У дворі нікого не було. Постукав у двері – ніхто не відзивається. Тоді Кролик сміливо зайшов у кімнату. Дивиться – лежить на тапчані братик Лис. Лежить, ну зовсім неначе живий!..

От братик Кролик і говорить наче сам до себе:

– Ще нікого нема… Навіть товариш Лиса Мишоїд не з'явився на похорон. Треба посидіти коло бідолахи. А може, Лис і не вмер? Може, він тільки прикидається? Та ні! Він мертвий, як колода. Кажуть, що мертві, коли до них приходять друзі, підіймають праву ногу і кричать: «Агов!..»

Хижий Лис миттю підняв ногу і як крикне: «Агов!» А братик Кролик ноги на плечі та й хода з хати.

Так Вовчисько пошився в дурні. Хоч і вважав він себе дуже спритним, та братик Кролик був куди спритніший.

Як братик Кролик осідлав хижого Лиса

Недалечко від хижки Кролика жила вдова-крольчиха місіс Медоуз з трьома гарнесенькими дівчатками.

Коли рознеслась чутка про дивну пригоду братика Кролика з Смоляним Чоловічком, вони з нетерпінням чекали на Вухатого, щоб почути про все з його уст.

Та от настала неділя, і братик Кролик завітав до них у гості. Дівчатка мало не вмирали од нетерпіння скоріше почути цікаву розповідь. А Кролик сів собі на ослінчик, вийняв кисет, насипав тютюну в люльку, попихкав нею і лиш потім почав:

– Шановні леді! А чи знаєте ви, що братик Лис цілих тридцять років був скакуном у мого дідуся. Можливо, й більше… Та я ручуся лише за тридцять років. Коли ж Лис зостарівся, дідусь вигнав його геть, і тепер той тиняється по світі як неприкаяний…

Довго ще братик Кролик забавляв чесну громаду своїми теревенями. Дівчатка весело хихотіли, а місіс Медоуз тільки хитала головою. Коли звечоріло, Вухатий гордо підвівся, манірно вклонився дівчаткам, кивнув старій і рушив додому.

На другий день і братик Лис завітав до місіс Медоуз. Та тільки-но він почав вихвалятися, що мало не вловив братика Кролика, як дівчатка запитали його, чи правда, що він був скакуном у діда братика Кролика. Лис мало не луснув од злості, а потім і каже:

– Побачимо ще, хто на кому прискаче верхи у цей двір!..

І одразу ж побіг, щоб упіймати братика Кролика. Той заздалегідь сподівався такого лиха, тому добре закрився в хижці на всі запори. Лис стукає – нікого, гукає – ніхто не відзивається. Тоді він як загатить в двері ногами. Коли це чує кволий голос братика Кролика:

– Хто там?.. Це ти, сусідо Лис? Чи не сходиш ти за лікарем? Я щось заслаб...

– Я прийшов по тебе, – пояснив Лис. – Дівчата місіс Медоуз запрошують тебе в гості.

– Куди там мені йти! – каже Кролик. – Я й встати не можу.

– То я понесу тебе! – мовив .нетерпляче Лис.

– На чому?..

– На руках.

– Ні, ні. Ти ще впустиш мене. Краще вже посади собі на спину...

– Та добре вже, посаджу. Тільки виходь швидше.

– А де ж ми сідло візьмемо? – спитався, виходячи, Кролик. – Я ж можу впасти без нього...

– У мене є й сідло!

– Яка з нього користь, коли нема вуздечки...

– І вуздечку знайду!

– Ну, то гаразд. Зосталося тільки дістати стремена, щоб зручніше було сідати на тебе.

– У мене є й стремена! – наполягав Лис.

– Тоді поїхали, – погодився братик Кролик.

А Лис трохи подумав та й каже:

– Я підвезу тебе до воріт, а там ти трохи пройдеш пішки...

Вухатий дав згоду, і Лис побіг по збрую.

Кролик, звичайно, знав, що Лис затіває капость, та сподівався перехитрити його.

От і браті к Лис вернувся, споряджений, як справжній скакун: зверху – сідло, в зубах – вуздечка, а по боках – стремена.

Миттю Вухатий скочив у сідло і зразу ж почав вовтузитись.

– А що ти там робиш, братику? – спитався здивований Лис.

– То я відкочую штани...

Насправді ж Кролик чіпляв до ніг остроги, щоб підганяти клятого Лиса.

Нарешті вже стало видно хижку місіс Медоуз. Лис зупинився, щоб дати Кролику злізти. Тут Вухатий як зажене йому остроги в боки! Зірвався Лис з місця і чимдуж поскакав далі.

Місіс Медоуз з дівчатками сиділи на призьбі і добре бачили свого сусіду на чудному скакуні.

Припнувши Лиса до тину, Кролик поважно увійшов до хати, запалив довжелезну сигару, як заправський пан, і сів за стіл.

– Шановні леді! – звернувся він повагом до господинь. – Чи не казав я вам, шо братік Лис цілих тридцять років був скакуном у мого дідуся? Зараз він дуже розлінився, та через місяць або два я зроблю з нього те, що треба…

Наш Вухатий ще довго розважав сусідів, а бідний Лис майже цілий день стирчав на посміх попід тином.

Як хижий Лис знову пошився в дурні

Братик Кролик довго ще розважався з дівчатками місіс Медоуз, а Лис стояв, мов той пень, на дорозі. Нарешті, Вухатий чемно попрощався з господарями, відв'язав Лиса, хвацько скочив у сідло і поскакав собі геть.

Та тільки-но хижка місіс Медоуз сховалась за горою, Лис наче сказився. Він підскакував високо вгору, падав, брикався, щоб якось-то скинути ненависного вершника. А братик Кролик тимчасом все дужче заганяв йому в боки гострі остроги. Тоді Лис ліг на землю і почав качатися, мов навіжений. Кролик ледве вискочив із сідла і кулею метнувся в кущі.

Біжить він та й біжить, чує – доганяє його Лис. Коли це бачить попереду високе дерево з дуплом. От він і шмигнув туди.

Сидить Кролик у дуплі та й посміхається собі у вуса. А Лис так натомився, возячи його на спині, що впав на землю і лежить, наче мертвий.

Коли не летить голодний Мишоїд. Як побачив свого товариша, давай плакати:

– Горе ж мені, горе! Мій єдиний побратим помер! А Лис, як почув це, одразу підскочив та й каже: – Не вмер я, братику, не вмер! Я упіймав, нарешті, вражого Кролика. Ти посидь, постережи його, а я вбігаю додому по сокиру.

Братик Кролик чув, що Лис пішов, але удав, наче нічого не знає. Трохи згодом він кличе:

– Агов, Лисику! Агов!!

Мишоїд мовчить, нічого не каже.

Тоді Вухатий ображено промовив:

– Не хочеш зо мною говорити? Ну, й не треба. Я добре знаю, що ти на мене чатуєш. Жаль тільки, що братика Мишоїда нема поблизу…

Мишоїд стрепенувся і, намагаючись підробитись під голос Лиса, запитав:

– А нащо він тобі?..

– Та тут у дуплі сидить білочка. Була б для нього добра пожива.

– А як же її звідти дістати?! – закричав уже своїм звичайним голосом жадібний Мишоїд.

– Я можу вигнати її крізь щілину з протилежного боку.

– Так жени її скоріш! – зрадів Мишоїд і побіг за дуба. А Кролик тимчасом вискочив із дупла і поскакав собі додому.

Як викрутився братик Мишоїд

Братик Мишоїд не знайшов ніякої щілини по той бік дуба і зрозумів, що братик Кролик обдурив його. «Дай, – думає, – прикинусь перед братиком Лисом, наче нічого не знаю. Тоді, принаймні, не я один кліпатиму очима».

От і братик Лис повернувся з сокирою на плечі.

– Ну, як там наш Кролик? – одразу спитався він у Мишоїда.

– Нічого. Мабуть, заснув у дуплі.

– Хай спить. Ми скоро розбудимо його!.. – і, поплювавши на долоні, Лис почав рубати дуба.

Коли діра була вже чимала, він заглянув у дупло і зрозумів, що Мишоїд випустив братика Кролика. «Я ж тобі покажу!» вирішив Лис і продовжував спокійнісінько рубати. Потім удав, що лізе в діру, і закричав:

– А йди-но сюди, братику. Мені здається, що я вже бачу Кролика!..

Дурненький Мишоїд підбіг і застромив свого дзьоба у дупло. Тут брат і к Лис і схопив його.

– Ага, спіймався, ледащо!

– Пусти мене, братику Лис, пусти! – заволав Мишоїд. – Дивись, щоб братик Кролик часом не втік! Ти ж майже добрався до нього!

– Навіщо мені Кролик, коли я добрався до тебе! – гарчав Лис.

– Пусти мене, братику Лис, пусти! – репетував зляканий Мишоїд. – Моя стара жде мене не діждеться… Кролик ще там, клянусь тобі!

– Де він в біса там, коли я бачу жмут його шерсті он на тому кущі, а сюди прибіг він з іншого боку.

Тут бідний Мишоїд і признався, як було діло, а Лис розлютився ще дужче.

– Тоді ти заміниш мені його! Ось я кину тебе в вогонь, засмажу живцем і з'їм замість Кролика.

– Якщо ти кинеш мене у вогонь, я полечу, – налякав його Мишоїд.

– Тоді я зразу розіб'ю тебе об землю.

І братик Лис схопив бідолаху за хвіст та як розмахнеться. Тут пір'я з хвоста вирвалось і залишилось у братика Лиса в руці, а Мишоїд шугнув угору.

– Спасибі, що поміг мені злетіти, братику! – крикнув він оскаженілому від люті Лису.

Підібгав Лис хвоста та й поплентався додому, ковтаючи слину.

Братик Кролик – хвацький рибалка

Якось улітку Кролик, Лис, Єнот та Ведмідь копали разом грядки під городину. Сонце немилосердно пекло, і братик Кролик дуже притомився. От він почав міркувати, як би це трохи перепочити. Думав він, думав, а потім удав, що поранив собі лапку, і побіг до лісу – у затінок.

Біжить він, біжить, аж бачить колодязь з двома цебрами.

– Ось де чудесно подрімати! – вигукнув братик Кролик і поліз у цебер, а той гулькнув униз. Злякався наш Кролик. Думає – кінець йому прийшов. Та цебер, на його щастя, досяг води і спинився. Сидить бідолаха Кролик на воді та й думає, як же йому вибратися із криниці…

А клятий Лис, як тільки побачив, що Кролик побіг до лісу, кинувся назирці за ним. Він добре знав хитрющу натуру нашого Кролика і хотів довідатися, що той утне на цей раз. Лис бачив, як Вухатий вліз у цебер, як він спустився у криницю, а що йому там треба, ніяк не міг второпати. Сховавшись у кущах, Лис міркував:

– Чого це він поліз у колодязь? Якого біса йому там робити?.. А… ось в чім справа: він, певно, ховає там гроші!

Лис підповз ближче і прислухався: нічого не чути.

Тоді він кинувся до цямрини і зазирнув униз. Бідолашний Кролик навіть не ворушився, так боявся втопитись. Тут Лис загукав до нього:

– Агов, братику! Що ти там шукаєш?

– Нічого… Просто ловлю рибку велику й малу…

– А там її багато, братику?

– Тьма-тьмуща!.. Спускайся й ти: допоможеш мені…

– А як же туди спуститись?

– Сідай у той цебер, що нагорі…

Кролик зметикував, що коли Лис сяде у верхній цебер, то зразу піде вниз і витягне його нагору. Ну, дурний Лис повірив йому, сів у цебер і, мов блискавка, шугонув униз. А цебер з Кроликом пішов угору.

Коли вони проїжджали один повз одного, то Кролик весело заспівав:

Цебер крутиться, цебер вертиться,
Лис донизу летить – та повернеться,
Бо на світі ведеться давно:
Одним вгору летіти, а іншим – на дно!

Вибравшись наверх, Кролик пішов до хати господаря, якому належала криниця, і розповів йому, що Лис сидить на дні. Потім побіг назад і гукнув братикові Лисові:

Старий з рушницею іде.
Стрибай, як витягне тебе!

Тільки-но чоловік витяг цебер, як Лис вискочив із нього й щодуху кинувся навтіки.

Скоро обидва наші городники знову повернулися до гурту. Кролик ще дужче налягав на заступ і час від часу починав реготати, а Лис – той все вимушено посміхався.

Як братик Кролик розігнав гостей Лиса

Одного разу Лис покликав гостей до себе на обід. Прийшли Ведмідь, Вовк та Єнот. А Кролика Лис не запросив. От Вухатий і вирішив пожартувати над Лисом.

Як тільки гості посходились, хазяїн почав їх щедро частувати. А Кролик тимчасом узяв свій барабан і пішов дорогою до Лисової хати.

– Бум! Бум! Бум! – загуркотів барабан.

Та гості так розвеселились, що спочатку нічого й не чули.

– Бу-бу-бум!! – знову загуркотів Кролик, на цей раз уже ближче.

Тут обережний Єнот підхопився й питає:

– Чи ви чуєте?..

Всі перестали гомоніти.

А Кролик знову:

– Бу-бу-бум!!! – ще ближче.

Єнот одразу до дверей.

– Прощавайте, братці, я вже, мабуть, піду. Мене жінка дома жде…

Тільки він вийшов за двері, як усі звірі й собі схопилися з-за столу, вибігли надвір і поховалися в кущі.

А Кролик підійшов до хати та й гукає:

– Агов! Чи є тут хто?

Слухає – ніхто не відзивається, тоді він відповідає сам собі:

– Нікого нема, Кролику. Усі порозбігалися!

Зайшов він у хату, сів за стіл і почав сам себе частувати.

– Пийте, дорогий братику Кролику, їжте! Не шкодуйте оцього винця. Не цурайтесь отого пиріжка, – примовляв він, уминаючи смачні страви. Забув наш Вухатий про обережність і скоро так наївся-напився, що звалився на бочок та й захропів.

Бідні гості тимчасом тремтіли у кущах, готові при найменшому шумі тікати далі. Та все було напрочуд спокійно. Тоді Лис і каже:

– Я, мабуть, піду подивлюсь…

Усі нишком поповзли за ним. Підкравшись до дверей, заглянули в кімнату. Ой, леле! За столом лежить Кролик і так хропе, що аж дім ходором ходить!

Тут Лис як заверещить:

– Хапайте злодія, хапайте!

Схопили бідолашного Кролика – вже йому не втекти. От Лис і мовить:

– Тепер давайте оберемо для нього найлютішу кару…

За тих часів суддею вважався Ведмідь, тому він одразу нап’яв окуляри й почав:

– Найкраще буде втопити злодія…

– Так, так! – радісно підскочив Лис. – Ведмідь розумно каже. Він добре знає закони.

– Ой, не топіть мене! – удавано заплакав Кролик. – Або хоч віддайте мого ціпка. Я за нього триматимуся, і мені не так страшно буде потопати.

– Віддайте йому ціпка, – каже Лис. – З ним Кролик буде довше борсатися у воді. А то хіба ж цікаво, коли він піде на дно, як сокира.

Віддали Кролику ціпка й одразу потягли до річки. «Раз, два, три!» скомандував: Ведмідь, і Вухатого кинули у воду.

Та річка була неглибока. Ціпок дістав до дна. Кролик сперся на нього і перестрибнув на другий бік.

Звірі завмерли од здивування, а братик Кролик весело прокричав:

– До побачення, Лисику! Спасибі за смачний обід. Але, прийшовши додому, Кролик вирішив надалі бути обережнішим і ніколи не втрачати пильності.

Братик Лис – злісний палій

Братик Лис так злостився на братика Кролика, що готовий був зігнати свою злість на першому зустрічному.

От біжить він по лісі, коли назустріч йому повзе приятель Кролика, братик Черепаха.

– Здоров був, братику! – кинувся до нього Лис. – Як поживаєш?

– Помалу, братику, помалу… А як ти?

– Нічого, – відказав Лис. – А чом це в тебе такі червоні очі?

– Бо бачу я попереду багато лиха, – задумано відповів братик Черепаха.

– Ти, мабуть, ще й не нюхав справжнього лиха, – каже Лис. – От підемо зо мною, я тобі його покажу.

– Гаразд, – мовив хоробро Черепаха. – Якщо ти зможеш показати мені справжнє лихо, то ходімо. Я готовий подивитися на нього.

– А ти вже стрічався де-небудь з Чортом?.. – напосідав підступний Лис.

– Ні, хоч і чув про нього чимало.

– От він – то й є справжнісіньке лихо.

– А як же ми зможемо побачити його? – поцікавився братик Черепаха.

Тут Лис і каже йому:

– Якщо ти справді хочеш його побачити, то сховайся у степу в ковилі.

Братик Черепаха бачив, що Лис задумав щось недобре, але діватися було нікуди. Втекти від Лиса він не міг.

– Допоможи ж мені хоч перелізти через цей тин, – каже він.

Лис пересадив його через тин, а сам метнувся до хижки місіс Медоуз, щоб позичити вогню й підпалити поле. Хазяйці він сказав, що хоче запалити люльку, і та йому дала жарину.

А братик Черепаха тимчасом повзе далі. Повзе він, повзе, коли бачить братика Кролика, який спав собі у затишку. Почувши шарудіння, Кролик одразу ж підхопився.

– Здоров, Швидкий! – привітався він до братика Черепахи.

– Здоров, Вухатий, – відповів йому той.

– Як це ти аж сюди заповз? – поцікавився Кролик.

– Та я… чекаю тут на Чорта. Братик Лис обіцявся пригнати його з того краю.

– Так, так, – потягнув носом братик Кролик. – Це добре, шо ти мене розшукав, а то ми б обидва зажарились тут живцем. Лис підпалив траву. Повзи мерщій за мною!

Помітивши поблизу велетенське дерево, вони сховалися в дупло, де вогонь їх ніяк не міг дістати.

На той час вже все поле було обійняте полум'ям. Суха трава спалахувала, як порох. Коли пожежа трохи ущухла, братик Кролик визирнув із дупла і побачив Лиса, котрий нишпорив по той бік тину. Кролик одразу й загукав черепашачим голосом:

– Братику Лис! Біжи-но мерщій сюди! Я тут Кролика застукав!

Вискочивши на обгорілий тин, Лис і справді загледів вуха Кролика у дуплі. Тоді він кинувся зопалу в тліючу траву і обпік собі всі чотири лапи. Нещасний заверещав, упав на землю і запалахкотів з усіх боків.

Наші друзі аж танцювали в дуплі. Вони так реготали, що братик Черепаха випав з дупла і, мабуть, згорів би, якби не допоміг йому Кролик.

А Лис тимчасом теж якось викотився з вогню і пошкутильгав додому.

Отак буває на світі. Як кажуть: не бажай іншому лиха, бо й сам можеш потрапити в біду.

Братик Черепаха дивує всіх своєю силою

Сусідка братика Кролика місіс Медоуз запросила якось звірів на обід. Посходилися майже всі знайомі, і тому їй довелося варити страву надворі. Ведмідь допоміг наносити дров, Лис розпалив велике багаття, Вухатий мив посуд, Вовк відгонив собак, а братик Черепаха сидів на кріслі і стежив за варивом.

Тимчасом гості гомоніли про се, про те. І кожен з них намагався здивувати присутніх своєю спритністю та силою. Лише братик Черепаха мовчав, бо не любив марно вихвалятися.

Братик Кролик заявив:

– Я – найпрудкіший!

Лис обізвавсь:

– Я – найхитріший!

Вовк промовив:

– Я – найлютіший!

А Ведмідь заревів:

– Я – найсильніший!

Тут маленький Черепаха розсердився та й каже:

– Я бачу, на мене тут ніхто не зважає, хоч я можу всім вам довести, що я сильніший за вашого Ведмедя!..

Усі довго реготали, а місіс Медоуз лукаво спитала:

– А як же ти доведеш свою силу?

– Та дуже просто. Дайте мені міцного мотуза і киньте з ним у річку, а Ведмідь, якщо він вже такий силач, хай витягне мене звідти.

Місіс Медоуз дала їм мотуза, на якому вона вішала білизну, і всі рушили до річки, щоб подивитися, як маленький Черепаха буде змагатися з силачем Ведмедем.

Обравши місце, братик Черепаха взяв один кінець мотуза, а другий кинув Ведмедю.

– Тягни! – наказав він. – А ви йдіть за ним і глядіть, щоб не лінувався…

Коли усі пішли, братик Черепаха швиденько пірнув і прив'язав мотуз до корча.

– Тягни! – гукнув він, підпливши до берега.

Ведмідь підморгнув громаді і наліг на мотуз. Та що це? Мотуз – ні з місця! Тоді він учепивсь обома лапами. А клятий мотуз тільки бринить!.. Тут вовк не втерпів і теж взявся допомагати, за ним – Лис, Єнот і, нарешті, вся громада. Та бісів мотуз – ані руш!

– Хай йому грець! – гукнули звірі і почвалали назад до річки.

А братик Черепаха тимчасом одв'язав мотуз, сів собі на березі та й чекає.

– Останній раз ти сіпнув як слід, – звернувся він до Ведмедя. – Якби в тебе ще хоч стільки сили, то я, мабуть, нізащо не втримав би.

Ведмідь сердито загарчав і, наче побитий, поплентався до хати. За ним тяглися присоромлені звірі.

На той час страву вже було подано, і всі сіли за стіл. Під час обіду звірі сиділи мовчки, лише один братик Черепаха задоволено посміхався.

– Бачите, – промовив він, – коли я у воді, ніяка сила мене не подужає.

Чому Опосум полюбляє мир

Якось Єнот запросив до себе Опосума на вечерю. Попоїли вони, погомоніли про те, про се, а потім вийшли трохи прогулятись. Ідуть-ідуть, коли це чують – десь поблизу в лісі гавкає Пес.

– А що, як він нападе на нас? – спитався Єнот.

– Не бійся, братику. Хай тільки посміє напасти, я йому покажу, де раки зимують! – запевнив його Опосум.

Коли це й справді з кущів вискочив Пес, та до них. Не встиг він доторкнутися до Опосума, як той впав на землю і лежить, наче мертвий. Тоді Пес кинувся до Єнота, але прорахувався. Хоч Єнот ніколи не нападав першим, проте він умів дати добру відсіч нападникові. Бійка тривала недовго. Через хвилину Пес щодуху тікав у ліс.

Тут Опосум підхопився і, не сказавши ні слова, кинувся бігом додому.

Наступного дня Єнот знову зустрівся з Опосумом. Він тільки презирливо глянув і мовчки пройшов повз нього. Тоді Опосум здивовано запитав:

– Чого це ти вернеш носа? Чи ти не пізнаєш свого приятеля?

– Я з боягузом не приятелюю, – каже братик Єнот.

Опосум аж підскочив на місці:

– Хто боягуз?..

– Та ти ж. Не хочу я знатися з тим, хто прикидається мертвим, коли товариш б'ється на смерть.

Опосум засміявся і каже:

– Ти думаєш, я злякався?.. Нічого подібного. Я знав, що ти подужаєш Пса, і чекав, поки він нападе на мене. Хіба ж я винен, що він утік?

Єнот з огидою одвернувся від нього.

– Хто ж тобі повірить!.. Не встиг Пес торкнутися тебе, як ти гепнувся додолу і весь час лежав, наче дохлий щур.

– Ну, що ти? Я нікого на світі не боюсь! От тільки дуже не люблю лоскоту. Коли Пес штовхнув під бік носом, мене такий сміх розібрав, що я на ногах не міг втриматися. Щастя його, що я боюсь лоскоту, а то б не минути йому біди.

Єноту набридло спухати брехню Опосума, і він пішов собі геть. А братик Опосум і досі падає на землю, як тільки хтось штурхне його під ребра. Хоче довести, що він не боягуз.

Але Єнот уперто вважає його боягузом.

Гуркіт у лісі

Одного зимового ранку Кролик подався в ліс назбирати хмизу. Назустріч йому дув пронизливий холодний вітер, а довкола тріщав сердитий мороз. Вухатий біг підтюпцем, щоб зігрітись.

Біжить він та й біжить, коли чує – десь в лісі цюкає сокира. То Лісоруб рубав дерево. Братик Кролик зупинився і почав дослухатися. Тимчасом сокира перестала цюкати, і Кролик рушив далі. Не встиг він пройти й десятка кроків, як раптом поблизу щось як затріщить, як гупне. Аж земля задрижала. То впала зрубана деревина. Ну, а братик Кролик зразу не розібрав, що воно таке. Здригнувся він, та як дремене з лісу.

Біжить він, коли назустріч йому Єнот.

– Здоров був, братику! Що чув нового?

– Бувай, нема коли розбалакувати.

– Та стій, хоч розкажи, що трапилось.

– Щось тріщить у лісі.

Єнот кинувся тікати й собі.

Біжить він, біжить, коли назустріч йому Лис.

– Здоров був, братику! Куди це ти поспішаєш?

– Бувай, нема коли розбалакувати.

– Біжиш по лікаря?

– Ні. Немає часу розбалакувати.

– Та стій, хоч розкажи, що сталось.

– Щось гуде у лісі.

Лис теж зірвався й побіг.

Біжить він, біжить, коли назустріч йому Вовк.

– Здоров був, братику! Постривай-но хвилину.

– Бувай, нема коли розбалакувати.

– Та стій, розкажи, що скоїлось.

– Щось двигтить у лісі.

Вовк і собі дременув тікати.

Біжить він, біжить, коли назустріч йому Ведмідь.

– Здоров був, братику! Що з тобою?

– Бувай, нема коли розбалакувати.

– Та стій, хоч розкажи, що там сталося.

– Щось гуркоче в лісі.

Побіг і Ведмідь.

Скоро увесь звірячий люд зібрався на березі річки біля хати братика Черепахи. Виліз Черепаха, питає, що їх так стурбувало. Один каже, що в лісі щось тріщить. Другий, що гуркоче. Інший каже, що гуде. «А хто ж на власні вуха чув цей шум?» допитується братик Черепаха. Виявилось, що ніхто. Почали звірі дошукуватись, хто пустив цей поговір. Бачать – всі тут, крім братика Кролика.

Тоді вся громада посунула до його хижки. Ведмідь перший звернувся до Кролика.

– Нащо ти обдурив мене?

– Тебе?!.

– Авжеж. Не прикидайся дурником!

– Та я сьогодні і у вічі тебе не бачив.

Отак усі питали братіка Кролика, а він відповідав одне й те ж.

Нарешті підскочив Єнот:

– Нащо ти обдурив мене?

– Як так обдурив?..

– Ти мені сам сказав, що в лісі чути якийсь там гуркіт.

– А, гуркіт!.. Чого ж ти тоді не розпитався як слід?

– А я зараз тебе питаю!

– Ну що ж... Гуркіт був від того, що Чоловік зрубав сосну. А ти, братику, чув дзвін, та не знаєш, де він. От і громаду дарма сполошив!

Так бідний Єнот осоромився перед товариством Зніяковілі звірі розійшлися по домівках. Кожен з них відчував, що пошився в дурні.

Як братик Кролик прив'язав містера Лева

Великий містер Лев не раз зобиджав малого братика Кролика. Якось, коли Кролик хотів напитися води, він прогнав його від струмка. Це було великою несправедливістю, бо вода у лісі належала всім, і кожен пив, скільки хотів. Братик Кролик поклав собі помститися лихому Левові.

Одного разу в лісі зірвалась страшенна буря. Дерева навкруги гнулися й стогнали, і братик Кролик визнав за краще втекти в поле.

Вискочив він на узлісся, коли назустріч йо му Лев.

– Здоров був, братику! А куди це ти так поспішаєш?

– Тікаю від бурі. Рятуйтеся й ви, містере Лев. Бо в лісі лютує такий ураган, що аж дерева додолу валяться.

– Я ж занадто важкий, щоб бігати, – одмовив зляканий Лев. – Що ж мені робити?

– Тоді лягайте на землю, – пораяв йому Вухатий.

– Якщо буря тобою так шпурляє, що ж тоді буде зо мною? – вигукнув, тремтячи, Лев.

– Тоді тримайтеся за дерево, – каже братик Кролик.

– А що, коли буря триватиме увесь день і всю ніч? У мене ж руки заболять.

– Тоді дозвольте я вас прив'яжу, містере Лев, – поштиво запропонував братик Кролик.

Лев погодився, і Кролик цупко прикрутив його лозою до стовбура дерева. Сам він обтрусився, причепурився, а тоді сів собі під деревом і з переможним виглядом став підкручувати вуса.

Хутко втомившись, Лев спитав:

– А чом же ти не тікаєш?

– Та я зостався, щоб вас, містере Лев, стерегти…

Тимчасом вітер ущух, і в лісі настала тиша. Лев, втомившись ще дужче, знову почав:

– Буря вже стихла, братику Кролик?

– Здається, так, містере Лев.

Мабуть, урагану вже не буде?

– Напевне так, містере Лев.

– Тоді відв'яжи мене.

– Краще вам, містере Лев, постояти ще годину-другу, відпочити від турбот.

– Ах ти нахабо, – гримнув Лев. – Ти ще насмілюєшся повчати мене, що мені робити. Ось тільки я звільнюся, в ту ж хвилину з'їм тебе. Відв'язуй мерщій.

Тут Кролик удав, що злякався, і каже:

– Ну, містере Лев, тепер я вас нізащо не розв'яжу. Мені ще хочеться пожити на світі.

Лев лютує, кричить, а братик Кролик сидить собі і в ус не дме. Тоді Лев почав ревіти з усієї сили Позбігалися всі звірі. Дивляться – братик Кролик Лева прив'язав. Ну й сміху було серед лісового люду. Довго ще всі гомоніли про цю пригоду. І навіть найлютіші вороги братіка Кролика – Лис, Вовк та Ведмідь – обминали його десятою дорогою.

Як братик Кролик переміг Лева

Одного разу Лев скликав до себе усіх звірів і каже:

– Надокучило мені щодня ходити на полювання. Віднині ви самі вибирайте кого-небудь з-поміж себе і присилайте до мене на обід.

Минуло кілька днів, і жеребок упав на братика Кролика. Його родина як почула про це, то трохи не збожеволіла від горя, а він узяв ціпок, низенько вклонився усім та й пустився в свою останню путь.

Іде він, іде, коли це бачить лісове озеро з холодною джерельною водою. Кролик вирішив освіжитись перед смертю. Напився він, сів на березі та й дивиться на своє відображення у воді. Сидів він, сидів, думав-думав, а тоді як зарегоче. Скочив на ноги, показав сам собі кулака і чимдуж побіг до Лева. Перед самим лігвом він розкуйовдив собі шерсть і, накульгуючи, з'явився перед очі страшного звіра.

– Чого тобі?! – гаркнув на нього Лев.

– Прийшла моя черга, містере Лев, Попасти вам на обід, – промовив братик Кролик тремтячим голосом, удаючи з себе слабого та немічного.

– Тебе ж не вистачить мені і на одного зуба.

– Я знаю, містере Лев, що наїдку з мене не буде ніякого, та й бліх на мені тьма-тьмуща. Але я готовий послужити вам, чим можу. До того ж хворий я, кашель мучить. Все одно помру не сьогодні-завтра. Тож краще з'їжте мене. Хоч яку-небудь користь з мене мати мете.

Лев бридко скривився. А Кролик тимчасом і каже:

– От коли я йшов лісом, то бачив у озері таку ж товсту та пикату тварюку, як ви, містере Лев. Я сказав собі: «От коли б мені стати таким гладким, як той звір, то містер Лев, напевно, залишився б задоволеним своїм обідом».

– Хто ж то такий? – стрепенувся Лев.

– Не знаю… я побоявся його спитати, бо він такий лютий…

– Веди мене до нього! – заревів Лев.

– Що ж, повести я можу, – каже Кролик, – тільки боюсь, щоб він вас часом не розірвав.

Лев гучно зареготав.

– Кого? Мене?.. Ану, ходімо, побачиш, хто кого розірве.

Кролик побіг до озера. Лев за ним. По дорозі Вухатий говорив:

– Це добре, містере Лев, що ви взяли і мене з собою… Хоч я й малий, але можу стати вам в пригоді… Адже той звір такий страшний. У нього й пазури й зуби, як у вас, а може, ще й більші. Боюсь, що він розірве вас на клоччя!..

Прийшли вони до озера. Братик Кролик підійшов до берега, глянув у воду і зразу ж відскочив назад.

– Ось він, містере Лев! Ось він! Тікаймо!!

Лев кинувся до води. І справді: на нього витріщивсь величезний гривастий звір. Лев як гаркне на нього! Той мовчить. Тоді Лев як трусоне гривою! А той і собі. Тут Лев як клацне зубами! А той і собі.

Довго ще вони так дражнили один одного. Нарешті Лев розлютився та й плигнув стрімголов у воду. Плавати він не вмів і відразу ж пішов на дно.

А Кролик поскакав собі до хати.

Ой, які раді були дітки, коли їх тато живий-здоровий повернувся додому! Братік Кролик посадив їх на коліна і розповів, як перехитрив дурного Лева.

Трагічна доля сірого Вовка

Вовчисько був заклятим ворогом братика Кролика. Він постійно робив Вухатому капості і нахвалявся винищити' його рід. Вже не одне крольченя загинуло в пащі хижого Вовка. Для захисту Кролик збудував собі хижку з соломи, та Вовчисько її розвалив. Тоді Кролик збив курінь із дощок, але й туди забрався ворог. Нарешті, Вухатий змурував міцний цегляний дім, а щоб було ще безпечніше, вирив під ним глибоке підземелля, яке замикалося залізною лядою.

Одного разу Кролик зібрався було в гості до Єнота. Але не встиг прочинити двері, як у кімнату вскочив зляканий Вовчисько.

Крольчата відразу шуснули в підземелля.

– Рятуй мене, сусідо! – заволав він. – За мною хорти женуться, Ой, сховай мене швидше!

І справді, у лісі чувся гавкіт собак.

– Ховайся сюди, Вовчику! – відчинив скриню братік Кролик, і, коли той вскочив усередину, защіпнув її на клямку.

Потім Вухатий сів біля вогню, запалив люльку і почав думати. Думав-думав, а тоді налив повен чайник води і поставив у піч.

– Чи пішли вже собаки, братику Кролик? – питає Вовк.

– Ні, один ще й досі нишпорить біля хати.

– А що ти там робиш, братику?

– Готую тобі чайок, братику Вовче.

А сам дістав свердло та й почав свердлити дірки у віці скрині. Тоді Вовк знову питає:

– А що ти зараз робиш, братику?

– Свердлю дірки, щоб тобі легше дихалось.

А сам узявся підкидати у піч хмизу. Вовк гукає з скрині:

– Що ти тепер робиш, братику?

– Палю в печі, щоб тобі було тепло…

Тоді Кролик відчинив ляду і покликав діток з погреба.

– Що ти там робиш, братику Кролику?

– Розповідаю дітям, який ти хороший сусіда, братику Вовчику.

Кроленята роти позакривали лапками, щоб не пирснути від сміху. Кролик посварився на них пальцем, узяв чайник з печі і почав лити на скриню окріп.

– Ой, братику, що це так шумить?! – гукає Вовк.

– То за вікном бушує негода…

Тут окріп потік у дірки та давай припікати клятого Вовка.

– Ой, братику, що це так мене пече?

– То блохи тебе кусають…

– Ой, ой, вони з'їдять мене живцем! – заскиглив Вовчисько. А Кролик ллє та ллє кип'яч у дірки. Скоро Вовк і дуба дав.

Тоді братик Кролик скликав сусідів, і всі до ранку святкували перемогу над лютим ворогом усієї лісової громади.

Кінець братика Ведмедя

Одного разу Вухатий йшов додому з гостей. Іде він собі лісом, коли бачить – по дорозі суне назустріч Ведмідь.

– Здоров був, братику! – гукає братик Кролик. – Як поживаєш? Як жінка, діти?

Таке панібратство здивувало Ведмедя. Він відповів:

Нічого, братику. Тільки щось трохи нездужаю.

Ідуть вони, балакають про се, про те. Але братік Кролик тримається осторонь, бо бачить, що Ведмідь позирає на нього голодними очима. Нарешті Кролик каже:

– Знаєш, братику Ведмедю, у мене є для тебе чудові ліки.

– Що за ліки? – питає Ведмідь.

– Учора я бачив у лісі бджолине дупло. Там стільки меду, що він аж тече по стовбурі.

– Та ну! –вигукнув Ведмідь. – Веди ж мене до нього мерщій!

За кілька хвилин вони вже стояли під велетенським дубом. Бджоли навколо нього кишіли роєм. Вухатий оглянув дерево та й каже:

– Тут дві діри: одна – знизу, а друга – зверху. Ти лізь нагору, а я піддам тобі знизу медові соти…

Ну, дурнуватий Ведмідь і поліз. Засунув голову у вузьке дупло і чекає. Тоді Кролик узяв довгу хворостину та давай дрочити бджіл.

Як налетять вони на Ведмедя, як почнуть його жалити! За мить сотні бджіл обліпили його голову. Вона так розпухла, що вийняти її Ведмідь уже не міг. А бджоли, знай, кусають. Тут Ведмедю й кінець прийшов.

Братик Кролик топить хижого Лиса

Одного літа стояла жахлива спека. Усе в лісі вигоріло, і бідні звірі не знаходили собі ні води, ні їжі.

От якось Лис зустрівся з Кроликом та й питає:

– А як його, братику, врятуватися від голодної смерті?

Вухатий подумав і каже:

– Давай одвеземо жінок та дітей на базар і обміняємо їх на зерно…

Лис погодився, і вони зразу ж побігли готуватись в дорогу.

Лис запріг коні, пов’язав жінку з дітьми і під’їхав за Вухатим, бо в того не було ні воза, ні коней.

Лис зі своїми мішками усівся на передку. Кролик поряд з ним, а мішки поклав позаду. Не встигли вони ще виїхати на би пій шлях, як Вухатий порозв’язував мішки та давай випускати кролят – а їх у нього було аж семеро.

Стара Лисиця побачила це, і тільки-но перше кролятко скочило з воза, вона й заспівала:

Ще зовсім близько дім,
А вже їх там – не сім…

Лис не второпав, що вона співає, і пхнув її ногою, щоб замовкла.

А тимчасом і друге кролятко – скік! Тоді Лисиця проспівала голосніше:

Коли й цього однять,
Вже буде тільки п'ять...

Та Лис не зважав на неї, бо захопився розмовою з Вухатим.

А кролята скакають собі з воза і швиденько ховаються у кущі. Лисиця теж не припиняла своєї лічби:

Не ймеш, дурненький, віри –
Зосталося чотири...
Шугають, як вітри, –
І вже їх тільки три...
Ой, Лисику, біда!
Лишилося їх два.
Майнув іще один,
Зостались мати й син...
Вже й сина не догнати –
За ним стрибнула мати...

Через деякий час Лис озирнувся і побачив, що Кроликові мішки порожні.

– О, а це що?! – вигукнув він. – А куди зникли твої діти?

Кролик, буцімто вражений, подивився і закричав:

– Бач, братику Лисе, що твоя жінка натворила. Поїла всіх моїх дітей. Що ж я бідний тепер робитиму? – і він вдавано заплакав.

Дарма стара Лисиця відмовлялася. Лис їй не повірив. Він і сам був не від того, щоб поласувати кролятами, якби трапилася нагода. Тому Лис страшенно розсердився на свою жінку. Як тільки вони прибули на ринок, він продав її разом з дітьми і купив собі зерна.

Коли братик Кролик з братиком Лисом верталися з міста, Лис раптом зупинив коні і сказав:

– Ти знаєш, братику, я забув купити тютюну.

– Ну, що ж. Вертайся, а я побуду біля коней.

Тільки Лис зник за горбком, Вухатий погнав щодуху додому. Висипав зерно в свої засіки і поставив коні у стайню. Тоді, попідрізавши їм хвости, набрав зерна в кишені та й метнувся назад.

Неподалік од шляху була глибока трясовина. Вухатий позастромляв у болото хвости, посипав довкола зерном і побіг назустріч Лису.

– Ой, братику! – гукав він, побачивши Лиса. Твої кляті коні тікають в болото. Держи їх!

Лис кинувся в трясовину, вхопився за хвости, але болото раптом розійшлося, і він пірнув з головою.

А Кролик посидів ще трохи, щоб упевнитись, що Лис утопився, а тоді поскакав собі додому.

Так братик Кролик позбавився свого останнього і самого лютого ворога. В лісі настав мир, всі звірі зажили дружно та щасливо. Тут і нашій казці кінець.

(Переклад Павла Шарандака)

CLASSROOM

УСНО

1. Яка з прочитаних історій видалася вам найбільш кумедною, а яка – найбільш сумною? Поясніть.
2. Які персонажі є друзями Кролика, а які завдають йому мороки?
3. Де відбуваються казкові історії?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

4. Яким чином Кроликові вдається щоразу вийти переможцем у суперечці з іншими?

ПИСЬМОВО

5. Випишіть з кожної історії про пригоди братика Кролика одне речення, в якому втілена головна думка оповідання.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

6. З допомогою інтернету знайдіть зображення персонажів з історій про братика Кролика – ці зображення мають відповідати характерові та поведінці, якими їх описав Джоель Харріс.

ДОСЛІДЖЕННЯ

7. Визначте риси та вчинки братика Кролика, що нагадують риси та поведінку людей.
8. Чи можемо стверджувати, що стосунки між тваринами нагадують (або і точно наслідують) стосунки між людьми? Поясніть свій висновок.

ВАША ТВОРЧІСТЬ

9. Створіть і розкажіть нову – власну – історію про чергову пригоду братика Кролика.

ПРОЄКТ

10. Розкажіть про ліс, у якому слабші звірята не бояться хижаків, а усі правила визначає братик Кролик.

У КОМАНДІ

11. Працюючи в групах, визначте:
1) позитивні риси братика Кролика;
2) витівки, завдяки яким братикові Кроликові вдавалося перемогти кривдників;
3) невдалі ідеї братика Лиса і його товаришів образити й скривдити слабших звірят.

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

12.Чому, на вашу думку, виникають обставини, коли слід хитрувати й вигадувати різноманітні виходи із ситуацій?
13. Чи є серед ваших товаришів ті, чия поведінка нагадує поведінку персонажів Джоеля Харріса?

ІЗ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
Майкл Бонд
(1926 – 2017)

Хоча світ помітно змінився за останні тридцять років,
Паддінгтон залишається таким, яким і був завжди –
оптимістичним і відкритим до будь-яких життєвих поворотів.
Майкл Бонд

В історію світової літератури англійський письменник і сценарист Майкл Бонд увійшов як автор широко відомої серії книг про ведмедика Паддінгтона. Майкл Бонд народився 13 січня 1926 р. в м. Ньюбері, у південно-східній частині Англії. Під час Другої світової війни служив у Королівських військово-повітряних силах Великої Британії. 1945 р. Майкл Бонд опублікував свій перший твір у журналі «Думка Лондона» (англ. *London Opinion*). А 1958 р., вже написавши велику кількість п'єс і оповідань, працюючи телеоператором на Бі-бі-сі, Майкл Бонд опублікував своє перше оповідання про Паддінгтона – *«Ведмежа Паддінгтон»*. До 1965 р. письменник опублікував цілу серію розповідей про непосидючого ведмедика. Зрештою, Майкл Бонд вирішив припинити співпрацю з Бі-бі-сі, щоби стати професійним письменником. 1997 р. нагороджений Орденом Британської імперії. Створена з 1958 року по 2012 рік, серія про ведмежа Паддінгтона складається з багатьох книг: *«Ведмежа на ім'я Паддінгтон», «Ще про Паддінгтона», «Паддінгтон-помічник», «Паддінгтон за кордоном», «Паддінгтон в цілому», «Паддінгтон на марші», «Паддінгтон за роботою», «Паддінгтон відправляється в місто», «Паддінгтон на свіжому повітрі», «Сад Паддінгтона», «Історії знака догляду Паддінгтона. Паддінгтон йде на телебачення», «Паддінгтон на вершині», «Паддінгтон на вежі», Паддінгтон складає іспит», «Паддінгтон на екрані», «Паддінгтон в зоопарку», «Паддінгтон-художник», «Паддінгтон на ярмарку», «Паддінгтон в палаці», «Паддінгтон і мармеладний лабіринт», «Паддінгтон і ненудний день», «Паддінгтон один вдома», «Паддінгтон і фруктова веселка», «Паддінгтон в саду», «Паддінгтон і велика подорож», «Паддінгтон управляє хвилями», «Паддінгтон тут і зараз», «Паддінгтон йде за золотом».*

Барви художнього твору
Ведмежа на ім'я Паддінгтон (1958)

За сюжетом книжкової серії Паддінгтон є емігрантом із Перу. На одній зі станцій Лондонського вокзалу він знайомиться з родиною Браунів, які вирішують дати ведмедикові притулок і, власне, дарують йому нове ім'я: «Будемо звати тебе Паддінгтон, тому що ми знайшли тебе на Паддінгтонському вокзалі». Ведмежа – новачок у цивілізованому світі, тому з Паддінгтоном трапляються різноманітні кумедні історії. Рідна тітонька Люсі намагалася виховувати Паддінгтона як справжнього англійського джентльмена, однак підготувати його до життя в Лондоні їй не вдалося. Поки новий мешканець великого міста опановує правила життя в новому для себе світі, ми можемо отримати насолоду від його пригод – цікавих, дотепних і повчальних.

Ведмежа на ім'я Паддінгтон

(Уривки)

Готуємося до читання

Читаючи історію про Паддінгтона, зверніть увагу на те, що особливо вразило нового мешканця Лондона.

Читаємо з розумінням

Того дня містер Браун та місіс Браун приїхали на вокзал, щоб зустріти свою дочку Джуді. Вона саме ось-ось повинна була повернутися зі школи додому на канікули.

Та раптом… – ні, містер Браун не повірив власним очам! – за купою мішків з поштою вовтузиться хтось. Маленький, волохатий…

– Подивись-но, – сказав він місіс Браун, – присягаюся, там ведмежа!

– Ведмежа? – здивувалася місіс Браун. – На вокзалі Паддінгтон? Ведмідь у Лондоні? Що за дурниці, Генрі, цього не може бути.

Але це насправді це було так. Ведмедик на вокзалі Паддінгтон. Він тихесенько сидів на старезній валізі перед "Бюро знахідок". Сидів самодин. А на голові в нього був насунутий прекумедний капелюх.

Коли подружжя Браунів підійшло ближче, ведмедик скочив, квапливо підняв капелюха й розкланявся.

– Добридень, – продзвенів його тоненький голос. – Чи можу вам чимось допомогти?

– Може це не ти, а ми повинні тобі допомогти чимось? – спитала місіс Браун. – Звідки ти?

Ведмежа боязко озирнулося й сповістило по секрету:

– Я приїхав сюди зайцем. З Південної Америки, з Перу. Мені було там дуже сумно. Я потай пробрався на пароплав та всю дорогу харчувався самим апельсиновим джемом.

На шиї у ведмедика висіла позначка. А на ній було щось написано. Місіс Браун нахилилася й прочитала: «Будь ласка, догляньте цього ведмедика. Заздалегідь вдячна. Тітонька Люсі».

– Генрі! – вигукнула місіс Браун. – Давай візьмемо ведмедика до себе!

– Але ж ми навіть не знаємо, як його звати… – почав було містер Браун.

– Назвемо його Паддінгтон, – рішуче сказала місіс Браун. – Адже ми знайшли його на вокзалі Паддінгтон.

І місіс Браун поспіхом пішла на перон зустрічати Джуді, а містер Браун повів ведмедика до кав'ярні поїсти.

Він обрав для ведмедика столик у кутку, біля вікна, та пішов по їжу. Згодом він повернувся з двома чашками чаю. Поруч з чашками на лотку стояла велика таріль із солодкими булочками, такими свіжими й апетитними.

Після тривалої подорожі бідолашному Паддінгтону дуже хотілося і їсти, і пити. Тільки він не знав, чого більше.

– Отож, з чого почнемо? – спитав містер Браун.

– З усього! – вигукнув Паддінгтон. – Якщо ви не заперечуєте!

Та, не чекаючи відповіді, він вліз на стіл всіма чотирма лапами. Ой! Але містер Браун зберігав цілковитий спокій. Він байдуже дивився у вікно. Можна було подумати, він все життя тільки те й робив, що пив чай з ведмедем. Та не будь де, а на Паддінгтонському вокзалі. З ведмедем, який всіма чотирма лапами всівся на стіл.

Але – оце, жах! – в кав'ярні з'явилися Джуді та місіс Браун.

– Що ти зробив з бідолашним ведмедиком, Генрі? – вигукнула місіс Браун і сплеснула руками. – Це ти обмазав його варенням з голови до ніг?

Від несподіванки Паддінгтон здригнувся, хотів скочити, але оступився, вступив лапами в полуничний джем, послизнувся та, нарешті, гепнувся прямо в чашку з чаєм.

– Гадаю, нам краще скоріше звідси піти, – зауважив містер Браун і квапливо попрямував до виходу.

Джуді взяла Паддінгтона міцніше за лапу та потягла за собою. Таксі мчало вулицями Лондона. Ух, як здорово! Паддінгтон вперше їхав на машині. Він стояв на відкидному сидінні позаду водія та махав перехожим обома лапами.

Таксі зупинилося біля зелених парадних дверей великого будинку.

– Приїхали! – Джуді повела Паддінгтона на другий поверх. – Я покажу тобі твою кімнату, і ти можеш розібрати речі.

– У мене їх не дуже багато, – зізнався Паддінгтон. – Трошки джему ось залишилося… А ще копієчка. Та альбом із фотокартками.

І ведмедик показав Джуді найдрібнішу південноамериканську монету, подібну до англійського пенні.

Потім дістав одну з фотокарток.

– Це моя тітонька Люсі. Її остання картка. Тепер вона живе у будинку для літніх ведмедів.

– Дуже симпатична в тебе тітонька, – зауважила Люсі.

– Так, я її люблю, – сумно сказав Паддінгтон.

Нарешті Джуді відвела Паддінгтона до ванної кімнати. Тільки-но ведмедик залишився сам, він одразу ж відкрив обидва крани – холодний та гарячий, а сам видерся на шафку і почав дивитися у вікно.

Від пари вікно запотіло, і Паддінгтону захотілося написати своє ім'я. Але це було не дуже легко – ведмедю, а точніше зовсім маленькому ведмедикові лапою вивести своє ім'я. Він старанно писав, та ж, нарешті, впорався! А коли озирнувся – ой, лишенько! – виявляється, ванна давно вже наповнилася, а вода ллється через край.

Ведмедик заплющив очі, затулив лапою ніс та… стрибнув у воду. Вода була такою гарячою, такою мильною, а ванна – такою глибокою! Паддінгтон ніяк не міг вилізти, навіть кранів не міг знайти. А вода все лилася й лилася… Ведмедик погукав: «Допоможіть!» – спочатку тихо-тихо, адже він був збентеженій. Але потім гучніше: «ДОПОМОЖІТЬ!» Та зовсім голосно: «ДОПОМОЖІТЬ!». Чому ж ніхто не йде? Тоді йому спало на думку зняти з себе капелюх та вичерпувати ним воду з ванни.

А що ж відбувалося в той час на першому поверсі? Там Джуді розповідала своєму братові Джонатану, як вони знайшли Паддінгтона. Раптом – кап-кап! – зі стелі впала крапля. Джуді подивилася вгору – по стелі розпливлася велика мокра пляма!

– Паддінгтон! – скрикнула Джуді. – Він потрапив у біду! Швидше!

І брат із сестрою мерщій кинулися на другий поверх. Дуже вчасно. Вони перехилилися через край ванни і виловили звідти перелякане ведмежа. З нього рікою стікала вода.

– Ну й потоп! – вигукнув Джонатан. – Давай, Джуді, витремо скоріш підлогу.

– Бідолашний Паддінгтон, – похитала головою Джуді. – Задали ми тобі роботу – купатися. Ти ж міг потонути!

Паддінгтон з гідністю сів.

– Так, я тут добряче попрацював своїм капелюхом, – гордо сказав він.

– Ти молодець! – погладила по мокрій голові ведмедика Джуді.

І ось вже чистий, вмитий Паддінгтон сидить на першому поверсі у м'якому кріслі біля каміну. Лапи він закинув за голову, ноги простягнув. Як же добре буде ведмедем! А особливо ведмедиком, якого звуть Паддінгтон. І якому, здається, дуже пощастило, що він потрапив до родини Браунів.

Ведмедик Паддінгтон на морі

Готуємося до читання

Чому Паддінгтонові було потрібне морське повітря?

Читаємо з розумінням

Родина Браунів снідала. Був ясний літній ранок.

– Сьогодні, – сказав містер Браун, – ми повеземо наше ведмежа до моря. День пречудовий для цього. Хто «за»?

Джонатан, Джуді та місіс Браун підняли руки – всі були згодні.

А Паддінгтон задер догори обидві лапи. Він теж «за»!!! Обома руками, тобто лапами. Почалася метушня, збори. Брауни так навантажили машину, що вона ледве зрушила з місця. Паддінгтон поспішив пристебнутися ремінцем. Та… ледве машина завернула за ріг, одразу ж висунувся у вікно.

– Вже близько, так, містере Брауне? – з надією спитав він.

– Боюся, що ні, – зітхнув містер Браун. – Ми тільки-но проминули Віндзорський парк. До моря ще їхати та їхати.

Містер Браун мав рацію. Їхали, їхали, навіть стомилися. Та, нарешті, ось воно, море! А пісок який жовтий! Мандрівники одразу ж забули про втому.

Паддінгтон виліз із машини і зафуркотів від захвату. Фур-фур, навіть повітря тут пахне зовсім особливо, не так, як в місті.

– Це особливе, морське повітря, – пояснила місіс Браун. – Дихай глибше, Паддінгтоне. Тобі це на користь. Запасайся!

– Дивіться, він теж дихає глибоко. – Паддінгтон показав на великого дядечка, який присідав та робив «вдих-видих». – Місіс Браун, місіс Браун! – перелякано заволав Паддінгтон. Він зараз все повітря вдихне, та мені нічого не залишиться!

– Трохи все ж таки залишиться, – заспокоїла його місіс Браун.

– Паддінгтоне, ходімо купатися! – крикнула Джуді. – Поплаваємо!

Але Паддінгтон не поспішав. Він вирішив як слід підготуватися до купання. Не з тих він був ведмедів, що покладаються на долю. А тому одягнув на себе один, два, три… п'ять… ні, вісім рятувальних кругів! А коли заліз у воду, то почав тонути під їхньою вагою.

– Ах, дурненький! – вигунула Джуді, поспішаючи йому на допомогу. – Де ж твої лапи? Ти зовсім заплутався в рукавах!

– І навіщо ти взагалі одягнув цю жахливу спортивну куртку? – спитав Джонатан.

– Я б-б-боявся, що вода холодна, – затинаючись пробурмотів Паддінгтон.

Брат із сестрою допомогли Паддінгтону зняти куртку. Нарешті його лапи було звільнено, і він шугонув у воду. І поплив так спритно, наче плавав усе своє життя. Але щойно він закрив очі, як раптом – що це? – у себе за спиною він почув підозрілий галас. Спочатку – радісні крики. Потім – гучний свист.

– Це містер Бріггс зображує Панча та Джуді, – пояснила місіс Браун.

Паддінгтон так і підскочив на місці: як наважився якійсь містер Бріггс ображати Джуді?

Він переплутав «зображує» та «ображає». Адже він не знав, що Панч та Джуді – улюблені ляльки в англійському ляльковому театрі. А директор театру, містер Бріггс, приїхав на пляж показати дітям веселу виставу про Панча та Джуді.

«Чому ж містер Браун та місіс Браун не біжать на допомогу Джуді?» – дивувався Паддінгтон. Але вони були зайняті – готували сніданок. Ну, якщо так, ведмедик сам побіг туди, де кричали та свистіли.

А в цей час Джуді та Джонатан повернулися із морозивом в руках.

– Де ж Паддінгтон? – спитав Джонатан.

– Зараз повернеться, – сказала місіс Браун.

– Скоріше б, – зауважила Джуді, – інакше від його морозива залишиться лише стаканчик.

Джонатан уважно оглядав пляж. Та раптом…

– Оце так! – вигукнув він. – Дивіться-но!

Усі подивилися й не повірили своїм очам: ляльковий театр Панча та Джуді на ведмежих лапах тікав від глядачів до моря. Театральне шатро перевалювалося з боку на бік, наче живе.

Спереду в нього навіть з'явилося кругле черевце. Всі шугалися від нього в різні боки.

Шатро перетнуло пляж, переступило через старовинний палац з піску. Покрутилося навколо продавця морозива та, нарешті, кинулося в море.

– Швидко! – закричала Джуді. – Наперереріз!

Але вона спізнилася.

Та це ж Паддінгтон – вигукнула Джуді, коли знайома постать випливла на поверхню. – Що ж це ти таке робиш? Вже вдруге я тебе рятую.

Паддінгтон обурився.

– Ні, це я тебе рятую! – вигукнув він. – Місіс Браун сказала, що тебе там ображає містер Бріггс!

Місіс Браун здивовано подивилася на Паддінгтона і засміялася.

– Я не казала, що містер Бріггс ображає Джуді, – пояснила вона. – Я сказала, що він зображує ляльок – Панча та Джуді.

– Ну, так, – посміхнулася Джуді, – ляльковий театр. Він часто приїздить на пляж. Та коли Панч виходить на сцену, всі свисять.

Ну от, гадаєте легко було Браунам пояснити Паддінгтону, хто такі Панч та Джуді? Але ще важче було пояснити містеру Бріггсу, хто такий Паддінгтон.

Проте, все обернулося на краще. Поки йшли пояснення, навколо зібралася ціла юрба – діти та їхні батьки. Стільки глядачів, оце пощастило! Тому містер Бріггс вирішив показати ще одну виставу про Панча та Джуді.

– А ти сідай в перший ряд, – сказав він Паддінгтону. – Сподіваюся, ведмеді вміють свистіти.

Отже, Паддінгтон чудово провів час біля моря. Але все гарне коли-небудь закінчується. Та ось настала мить від'їзду. Перед тим, як сісти в машину, Паддінгтон підняв високо вгору пляшку з-під апельсинового джему.

– Я ловлю морське повітря для зворотньої подорожі, – пояснив він. – Бо якщо я раптом засну по дорозі додому та буду гучно сопіти, все морське повітря я ж видохну, вірно?

Ведмедик Паддінгтон і Різдво

Готуємося до читання

Чому, на вашу думку, ведмежаткові було важливо переконатися у справжності Різдвяного дива?

Читаємо з розумінням

Наближалося Різдво. І в один з передсвяткових днів, коли Лондон вже прикрасився яскравими вогнями і вбраними ялинками, Паддінгтон запросив Браунів в магазин «Бакрідж» на зустріч з Святим Миколаєм.

– Там буде дуже цікаво, – сказав ведмедик. – Спочатку нам покажуть Святого Миколая, після цього покатають на санях по Казковій Снігової країні, а потім відведуть в Майстерню Подарунків на Північному полюсі. Може, ми навіть побачимо, як Святий Миколай робить мармелад. Той са – Тільки навряд чи Святий Миколай робить його своїми руками, – засумнівалася місіс Браун.

Але Паддінгтон вже вів їх до ескалатора.

– Напевно не сам, – похитав головою Джонатан. – Поки зробиш, весь забруднишся, і потім подарунки будуть липкі. Уявляєте, як неприємно брати в руки липкий подарунок?

– Уявляю, – кивнула місіс Браун, якій часто доводилося брати в руки речі ведмедика.

– Та й борода у Святого Миколая злипнется, – додала Джуді. – І взагалі, у нього і без мармеладу справ по горло.

– А ось про продавців в «Бакріджі» цього не скажеш, – пробурмотів містер Браун, який йшов останнім. – У магазині майже порожньо.

мий, який потім дарує всім ведмедям на Різдво.

Ескалатор завіз їх на другий поверх, і там вони побачили два вказівника. Один вказував дорогу до Святого Миколая, другий – в Казкову Снігову країну.

– Я, мабуть, спочатку піду до Святого Миколая, – вирішив Паддінгтон. – А то раптом в Казковій країні наші сани в снігу застрягнуть і я до Різдва не встигну за подарунками.

Він зайняв чергу до Святого Миколая і, щоб краще розгледіти, що там попереду, встав на всі чотири лапи.

Коли він підняв очі, то побачив, що на нього витріщається якийсь дядечко.

– Ти хлопчик чи дівчинка? – поцікавився дядечко.

Він, до речі, був завідуючим.

– Я ні те, ні інше, – відповів Паддінгтон. – Я ведмідь.

– А по-моєму, ти просто якийсь волохатий плазун, – неприязно сказав дядечко. – Ось що, приходь за подарунком через рік: може, на той час розберешся, хто ти такий.

– Як це через рік? – обурено вигукнув ведмедик. – Я прийшов за подарунками прямо зараз! І навіть приніс із собою список, кому з моїх знайомих що треба подарувати. Вирішив, що простіше взяти його сюди, ніж надсилати поштою Святому Миколаю на Північний полюс.

Брауни стояли досить далеко і не чули розмови, проте їм було прекрасно видно, як витягнулася у ведмедика мордочка. По ній вони відразу зрозуміли: щось не так.

– Іди сюди швидше! – покликала місіс Берд. – Поїдемо покатаємося на санях! Нас відвезуть в Казкову Снігову країну!

– Тільки б поїздка виявилася цікавою, – стурбовано промовила місіс Браун. – Паддінгтон стільки тижнів збирав свої «булочні» гроші, щоб нас сюди запросити. Уявляєте, як він засмутиться, якщо виявиться, що нас обдурили!

Паддінгтон заліз в сани, і вони рушили в дорогу. Містер Браун вирішив підняти всім настрій і розкрив рекламну брошурку.

– Увага, увага, – промовив він бадьоро. – Починаємо нашу захоплюючу подорож. Перш за все ми побачимо зимовий сад Святого Миколая.

– По-моєму, квіткові горщики у місіс Берд на вікні набагато красивіші, – висловився Паддінгтон.

Брауни заклопотано перезирнулися. Початок був не дуже обнадійливий.

– Ну а як тобі це подобається? – поцікавився містер Браун, коли сани завернули за ріг. – Бачиш будиночок на снігу? Це стійло, в якому Святий Миколай тримає своїх північних оленів. Тих, на яких возить подарунки всім дітям.

Паддінгтон промовчав. Стійло швидше нагадувало собачу будку, а олень в ньому був всього один, та й той пластмасовий. Крім того, він лежав на боці. Після цього містер Браун вказав на високу вежу. На її верхівці блимав вогник.

– Це маяк, – пояснив він. – Роздавши подарунки, Святий Миколай повинен повернутися до себе додому на Північний полюс. В цей час на дворі глуха полярна ніч, ось йому і потрібен маяк, щоб не заблукати.

Ведмедик кинув на вежу суворий погляд.

– Там, схоже, провід погано закріплений, містер Браун, – зауважив він. – Дивіться, світло то запалиться, то згасне.

– Маякам так і годиться, – втрутився Джонатан. – Кожен маяк кидає світловий сигнал, щоб моряки знали, де саме вони знаходяться.

Тільки Паддінгтон його не слухав. Він сумно підраховував про себе, скільки булочок міг би купити на гроші, витрачені на цю подорож.

– Ну,а зараз почнеться найцікавіше. – Містер Браун явно намагався його підбадьорити. Вони якраз під'їхали до великого будинку, у вікнах якого рухалися механічні фігурки. – Бачите, ми нарешті добралися до Майстерні Подарунків.

– Дивись, які ельфи! – вигукнула Джуді.

Вона обернулася, щоб пояснити Паддінгтон, хто такі ельфи, і тут же скрикнула від подиву: ведмедик кудись зник.

– Генрі, зроби ж що-небудь! – зажадала місіс Браун, коли зрозуміла, що сталося.

– Так що я можу зробити? – розгублено промовив містер Браун. – Як я тобі його знайду, якщо ми в майстерні?

– Саме так, в майстерні, – суворо підтвердила місіс Берд. – Поїздка ще не закінчилася, а наш ведмедик вже кудись зник. А раптом далі буде ще щось цікаве? Паддінгтон жахливо засмутиться, якщо пропустить!

Містер Браун намагався не втрачати самовладання і підбадьорювати інших, однак, коли сани проїхали через всю Казкову країну і зупинилися, а Паддінгтон так і не з'явився, він не на жарт розхвилювався і звернувся по допомогу до одного з помічників Діда Мороза.

– Ведмідь? Звалився в наші декорації? – здивовано перепитав помічник. – Піду негайно покличу завідуючого!

– Ведмідь? – вигукнув завідуючий, з'явившись на місці події. – Я не дочув, ви сказали «ведмідь»? А, ну звичайно, це той самий, якого я вже бачив раніше. Судячи з вигляду, нічого хорошого від нього чекати не доводиться. Синє пальтечко, капелюх якийсь облізлий … Я його де завгодно впізнаю. Доручіть цю справу мені, вже я його знайду.

– Врахуйте: поки він не знайдеться, ми нікуди звідси не підемо, – попередила місіс Берд, войовничо помахуючи парасолькою. – І до речі,

не дивуйтеся, якщо він попросить свої гроші назад. Я його не перший день знаю.

– У нас ще ніхто ніколи не просив гроші назад, – плаксивим голосом промовив завідуючий. – Правда, у нас і відвідувачів в цьому році не багато…

– Все колись трапляється вперше, – повчально промовила місіс Берд.

Завідуючий чесно відправився на пошуки. Тільки він вийшов в одні двері, як в інші увійшов Паддінгтон.

– Здається, я полагодив їх маяк, містер Браун, – повідомив він з гордістю. – Ведмеді добре розбираються в електриці …

Більше він нічого не встиг пояснити. З майстерні Святого Миколая пролунав гучний тріск, і в усьому магазині згасло світло.

– Де він? – закричав з темряви завідуючий. – Де цей ведмідь? Зараз він у мене отримає такий подарунок – вік пам'ятатиме!

Місіс Берд міцно стиснула ручку свого парасольки.

– Знаєте що, – звернулася вона до своїх супутників, – по-моєму, нам пора додому. На сьогодні чудес вистачить.

– Паддінгтон у нас прославився, – сказав містер Браун на наступний ранок, коли вся сім'я сиділа за сніданком. – Ось, почитайте газетні заголовки: «Загадкова подія в лондонському магазині».

– Одне точно: в «Бакрідж» нам тепер дорога закрита, – зітхнула місіс Браун. – А шкода, я дуже люблю цей магазин.

– Я б так не сказав, – втрутився Джонатан. – Дивіться, що пишуть: «У майстерні Святого Миколая немає відбою від відвідувачів. Пошуки Таємничого Ведмедя тривають». Вони ж радіти повинні!

Всі прийнялися, перебиваючи один одного, зачитувати газетні заголовки і навіть не помітили, як місіс Берд вислизнула з кімнати. Їй потрібно було зробити дуже важливий телефонний дзвінок.

– Дозвольте від імені нашого керівництва побажати вам всім щасливого Різдва! – сказав завідуючий кілька днів по тому. – Після того як ваш шановний клишоногий вшанував «Бакрідж» своїм візитом, біля входу стоять довгі черги. Ми ледь встигаємо обслуговувати всіх покупців. Прямо як в старі добрі часи.

Потім він повернувся до місіс Берд:

– А вам, шановна леді, величезне спасибі за телефонний дзвінок.

– Може, вам ще що-небудь полагодити? – з надією запитав Паддінгтон.

– Мабуть, поки не треба, – поспішно відмовився завідуючий. – У нас ніби все працює нормально. Крім того, на тебе чекає Святий Миколай. А потім можеш безкоштовно покататися на санях.

На цей раз поїздка по Снігової країні виявилася дуже веселою і страшно сподобалася всім Браунам. Все працювало безвідмовно, а коли сани зупинилися в кінці шляху, на Північному полюсі, там на них чекав сам Святий Миколай!

– Хо-хо-хо! – пробасив він. – Хто це до нас сьогодні прийшов?

– Я, ведмідь, містер Мороз, – пояснив Паддінгтон. – І ще я приїхав з Дрімучого Перу.

– Ну що ж, – сказав Святий Миколай, дістаючи щось з-під свого крісла. – Чи знайдеться у нас подарунок для ведмедя з Дрімучого Перу. Я, здається, знаю, чим тебе порадувати.

І він простягнув ведмежаті величезну банку. Паддінгтон мало не гепнувся на підлогу від подиву. Збоку на банці красувалася етикетка: «Мармелад домашнього виготовлення», а зверху був прикріплений величезний червоний бант.

– Мій улюблений мармелад, містере Святий Миколай! Саморобний, в якому багато апельсинових кірочок! – вигукнув ведмежа. – Як же це ви здогадалися?

Дід Мороз змовницьки підморгнув місіс Берд. Та трошки почервоніла, але ніхто цього не помітив.

– Так Святий Миколай на те і Святий Миколай, щоб знати, кому що хочеться отримати в подарунок, – сказала вона. – В цьому і полягає його головне диво!

– Бачите, значить, він все-таки сам робить мармелад! – радісно промовив Паддінгтон. – А я в цьому і не сумнівався!

(Переклад Валерії Воробйової)

У медіапросторі

Паддінгтон на екрані

Історії про кумедне ведмежатко перекладені в різних країнах понад 30 мовами. Перші екранізації про Паддінгтона з'явилися в 1970-1980-х роках. Режиссер Пол Кінг створив сімейний комедійний фільм «Пригодии Паддінгтона» (Велика Британія, Франція, 2014). А режисери Кріс Дрю та Адам Шоу зняли великий мультиплікаційний серіал про Паддінгтона (Велика Британія, 2019). Про цікаві пригоди ведмежатка, про його намагання допомагати усім довкола, про його дружбу з дітьми, а також про всі нові враження, якими Паддінгтон ділиться з своєю тітонькою Люсі, можна довідатися із серіалу, перекладеного українською мовою.

Кадр з фільму «Пригодии Паддінгтона». 2014

CLASSROOM

УСНО

1. Перекажіть сцену знайомства родини Браунів з Паддінгтоном.
2. Як ведмежа намагається «стати своїм» у новому світі?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

3. Покажіть, як авторові вдається на звичайних життєвих ситуаціях показати приклади правильної поведінки та гідних стосунків між людьми.

ПИСЬМОВО

4. Складіть план сюжету одного із оповідань про ведмежа Паддінгтона

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

5. З допомогою інтернету знайдіть фото батьківщини Паддінгтона та підготуйте розповідь про нього і його сусідів

ДОСЛІДЖЕННЯ

6. Чи вдалося ведмежаткові стати цивілізованим у Лондоні – так, як про це мріяла його тітонька Люсі? Поясніть.

ВАША ТВОРЧІСТЬ

7. Складіть власну «Історію про Паддінгтона»

ПРОЄКТ

8. Сформуйте «Карту відкриттів Паддінгтона» у Лондоні

У КОМАНДІ

9. Дослідіть текст оповідань і визначте, яким було:
1) ставлення членів родини Брауна до ведмежатка;
2) ставлення нових знайомих до Паддінгтона;
3) вчинки, якими Паддінгтон викликав усмішку тих, хто був поряд.

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

10. Як, на вашу думку, повинна поводитися людина в новому для себе місці?

11. Чому Паддінгтонові вдалося стати добрим другом для усіх, з ким він знайомився?

12. Чому, на вашу думку, книжки про ведмежа Паддінгтона мають велику популярність у світі?

Міхаель Енде
(1929 – 1995)

Його герої завжди йдуть уперед і ніколи не здаються. Цим вони й цікаві сучасникам.

Ганс-Вернер Хунеке

Міхаель Енде. Мікі де Гудабум. 2002

Міхаель Андреас Гельмут Енде – німецький письменник, автор низки творів для дітей, з яких найбільш відомі романи *«Нескінченна історія»* та *«Джим Ґудзик і машиніст Лукас».* Твори Міхаеля Енде перекладені понад 40 мовами в різних країнах. За мотивами *«Нескінченної історії»* зняті однойменні фільми, за мотивами казки *«Чарівний напій»* знято анімаційний серіал «Вуншпунш» (2000). Серед творів Міхаеля Енде є п'єси, романи, повісті.

Письменник народився 12 листопада 1929 р. в м. Гарміші-Партенкірхені (Німеччина) в незаможній родині, батько його був художником і скульптором, мама – фізіотерапевтом. 1931 р. сім'я переїхала в Оберменцінг під Мюнхеном. Там був розташований і активно працював центр мистецтв, з яким Едгар, батько Міхаеля, пов'язував свою майбутню популярність як художника і можливість позбутися від бідності. Зрештою, ці сподівання дали позитивний результат: роботи майстра не лише брали участь у виставках, але здобули популярність як у німецьких, так і в зарубіжних шанувальників. Упродовж чотирьох років родина Міхаеля жила досить заможно. Однак 1935 р. через те, що культурна ситуація Німеччини змінилася, фінансове становище Енде різко погіршилось, а вже через рік популярний художник потрапив під заборону. У родині почастішали сварки, Міхаель звивувачував себе, тож почувався самотнім. У нього був єдиний друг – сусідський хлопчик Матіас, син власника книгарні. Коли розпочалася Друга світова війна, на фронт призвали батька, а 1943 р. – і Міхаеля. Однак юнак уникав участі у військових діях, згодом вступив до антивоєнної організації. Міхаель Енде працював актором, сценаристом, театральним критиком. Літературну працю письменника читачі сприйняли позитивно, його перші твори здобули популярність, згодом були екранізовані. Одному з його персонажів (який чимось нагадує самого автора) пощастило: він пізнав диво у хвилину важких випробувань, проте сам письменник, на жаль, не мав такої щасливої нагоди. Він постійно мужньо долав життєві труднощі, працював і досягав успіху серед своїх прихильників.

Барви художнього твору
«Момо» (1973)

Фентезійний дитячий роман німецького письменника має довгу назву – «Момо, або дивна історія про Крадіїв Часу, та про Дівчинку, яка повернула людям вкрадений час». Його перше видання вийшло друком 1973 року у видавництві «Thienemann Verlag». У книжці розгортається фантастичний сюжет – істоти, що називаються Сірими панами, викрадають особистий час у людей. За хитросплетіннями подій та пригод прихована глибока ідея – за будь-яких обставин слід зберігати й захищати загальнолюдські цінності: доброту, милосердя, співчуття до всіх, хто поряд.

Момо
(Уривки)

Готуємося до читання

Читаючи твір, поміркуйте, як епіграф розкриває провідну ідею роману.

Читаємо з розумінням

Із пітьми світло йде.
Не знаю, хто ти й де,
Що шлеш такі промінчики ясні.
Та хто б ти не була,
Зориночко мала,-
Світи мені, світи, світи мені!
(На мотив ірландської дитячої пісеньки)

ЧАСТИНА ПЕРША
МОМО ТА ЇЇ ДРУЗІ

Розділ перший
ВЕЛИКЕ МІСТО І МАЛЕНЬКА ДІВЧИНКА

За давніх, давніх часів, як люди ще розмовляли зовсім інакшими, не теперішніми мовами, в теплих країнах уже пишалися великі, чудові міста. В тих містах височіли царські та імператорські палаци, слалися широкі вулиці, вузенькі вулички й покручені завулки, стояли розкішні храми з золотими й мармуровими статуями богів, вирували квітчасті базари, де торгували товарами з усього білого світу, розлягались просторі й гарні майдани, куди люди сходилися обміркувати новини чи послухати промови.

Та насамперед, у тих містах були театри.

Вони скидались на нинішній цирк, тільки що будували їх із самого каменю. Лави для глядачів здіймалися східцями одна над одною, утворюючи ніби велетенську лійку. Згори деякі з цих споруд здавалися зовсім круглими, другі – овальними, а треті розкидалися розгонистим півколом. Називалися вони амфітеатрами.

Були амфітеатри величезні, як футбольний стадіон, а були й менші – усього на дві-три сотні глядачів. Декотрі були пишні, оздоблені колонами й статуями, а інші – прості й неоздоблені. Дахів амфітеатри не мали. Вистави грали просто неба. Отож у багатих амфітеатрах угорі над лавами напинали злототкані килими, щоб заслонити глядачів від пекучого сонця або раптової зливи. У простих театрах задля цього правили очеретяні або солом'яні мати. Одне слово, театри були не всі однакові. Та відвідували їх усі, бо всі палко любили дивитись і слухати вистави.

І коли люди серцем проживали ті зворушливі чи кумедні події, які відбувалися на сцені, їм здавалось, наче те вдаване життя якимось дивовижним чином виходить правдивіше, ніж їхнє власне, повсякденне. І вони любили проживати цю інакшу дійсність.

Тисячоліття проминули відтоді. Великі стародавні міста занепали, храми й палаци завалилися. Вітер і дощ, холод і спека вигладили й повидовбували камінь, і від великих театрів залишилися самі руїни." У поруйнованих стінах тепер лиш цикади ведуть свою монотонну пісню, неначе то земля так дихає вві сні.

Та декотрі з великих стародавніх міст залишились великими й сьогодні. Звісно, життя в них стало інакше. Люди їздять автомобілями й трамваями, мають телефон і електричне світло. Але де-де серед новітніх будівель ще натрапиш на дві-три колони, браму, рештки прадавнього муру чи й на амфітеатр давноминулих днів.

В одному з таких міст і сталась оця історія.

На південній околиці того міста, там, де вже починається поле, а будинки й халупчини стають дедалі вбогіші, лежать, сховавшись у пінієвому ліску, руїни невеличкого амфітеатру. Він і за давнини був не з розкішних – цей, сказати б, театр для вбогих. А в наші дні, себто за тих часів, коли почалась оця історія з Момо, про ті руїни майже геть забули. Знали про них ще хіба кілька вчених знавців старовини, та й ті до них збайдужіли, бо там уже не було чого вивчати. Не були руїни і якоюсь дивницею, щоб змагатися з іншими дивовижами, які трапляються у великому місті. Отож туди забивалися вряди-годи хіба що двоє-троє туристів, видирались догори зарослими травою кам'яними лавами для глядачів, голосно розмовляли, клацали фотоапаратами, роблячи на спомин знімки, та й ішли собі геть. Тоді в кам'яну лійку поверталася тиша і цикади заводили нову строфу нескінченної своєї пісні – строфу, що нічим не різнилася від старої. Власне, тільки люди, що там поблизу жили, добре знали цю химерну округлу споруду. Там паслися їхні кози, діти грали в м'яча на її круглому дні, а інколи вечорами там зустрічалися закохані пари.

Але одного дня люди загомоніли, що віднедавна хтось у руїнах живе. Казали – дитина, мале дівча. А проте напевно твердити було не можна, бо те дитя мало на собі не зовсім звичну одіж. А звати її Момо чи якось так.

І справді, на вигляд Момо здавалась трохи чудною і людей, які понад усе цінують чистоту й ошатність, мабуть-таки, могла трохи налякати.

Вона була маленька й худенька, через те ніхто нізащо не вгадав би, чи їй тільки вісім, а чи всі дванадцять років. Вона мала буйні, смолянисто-чорні кучері, до яких, видно, зроду не торкались гребінець і ножиці. Мала величезні, прегарні й так само смолянисто-чорні очі і ноги тієї ж таки барви, – бо здебільшого бігала боса. Лише взимку подеколи взувалася в черевики, та вони були неоднакові, розпаровані, ще й до того великі на неї. Адже з майна вона тільки й мала собі те, що десь знайшла або що їй подарували люди. Спідничина в неї була пошита з різнобарвних клаптів і сягала аж по кісточки. Зверху вона надягала стару, занадто на неї велику чоловічу куртку, рукава якої звичайно закасувала. Підрізувати їх Момо не хотіла, бо завбачливо думала про те, що вона ж ростиме. А хто його знає, чи трапиться їй ще коли отака добряча куртка зі стількома кишенями.

Під зарослою бур'яном сценою театру було кілька на півзавалених кімнатчин, куди можна було залазити крізь дірку в стіні. Тут Момо влаштувала собі житло.

Якось опівдні до дівчинки прийшло кілька жінок і чоловіків – з тих, що неподалік жили, – надумавши її про дещо розпитати. Момо стояла перед ними й злякано на них дивилася: вона боялась, що ці люди її звідси проженуть.

Та невдовзі помітила, що вони до неї прихильні. Вони й самі були вбогі і знали життя.

– Так, – мовив один чоловік, – отже, тобі тут до вподоби?

– Авжеж, – відказала Момо.

– І тобі хотілось би тут залишитися?

– Так, дуже.

– Хіба ж тебе ніхто ніде не чекає?

– Ні.

– Я хочу сказати – хіба тобі не треба додому?

– Моя домівка тут, – швиденько запевнила Момо.

– А звідки ж ти тут узялась, дитино?

Момо непевно махнула рукою, показавши кудись у далечінь.

– А хто ж твої батько та мати? – все допитувався чоловік.

Дівчинка безпорадно глянула на нього й на решту людей і легенько знизала плечима. Всі перезирнулися й зітхнули.

– Ти не бійся, – казав далі той чоловік, – ми не прийшли тебе проганяти. Ми хочемо тобі допомогти.

Момо кивнула головою мовчки, не дуже впевнено.

– Ти кажеш, що звешся Момо, так-бо?

– Так.

– Це гарне ймення, але я його ніколи досі не чув. Хто тебе так назвав?

– Я сама, – відповіла Момо.

– Ти сама себе так назвала?

– Авжеж.

– Коли ж ти народилася?.

Момо трохи подумала і нарешті сказала:

– Наскільки пам'ятаю, я була на світі весь час.

– Невже в тебе немає ні тітки, ні дядька, ні бабуні – геть нікогісінько, до кого б ти могла піти?

Якусь хвильку дівчинка мовчала і тільки дивилася на того, хто питав. Тоді прошепотіла:

– Моя домівка тут.

– Так, – мовив чоловік, – але ж ти дитина, скільки тобі насправді років?

– Сто, – нерішуче відповіла Момо. Люди засміялись, певні, що це жарт.

– Ні, справді, скільки тобі років?

– Сто два, – промовила Момо ще нерішучіше.

Люди аж по хвилині зрозуміли, що дівчинка знає лише кілька чисел, які десь почула, та не уявляє їхнього значення, бо ніхто не вчив її лічити.

– Слухай, – сказав той-таки чоловік, порадившись про щось із іншими. – Чи не краще, якби ми розповіли поліції, що ти тут? Ти б тоді пішла жити до притулку, мала б що їсти й де спати, і тебе б навчили рахувати, читати й писати і багато чого ще.

Момо злякано подивилася на нього.

– Ні, – пролебеділа вона, – я туди не хочу. Я вже там була. І ще діти там були. Там на вікнах грати. І щодня нас били. За нізащо. То я вночі перелізла через мур і втекла звідти. Я туди не хочу.

– Це я можу зрозуміти, – сказав якийсь старий чоловік, кивнувши головою.

Інші теж могли це зрозуміти, бо й вони закивали головами.

– Ну гаразд, – мовила одна жінка. – Але ж ти ще маленька. Хтось та має піклуватися про тебе.

– Я сама, – відповіла Момо з полегкістю.

– Хіба ти зумієш? – допитувалася жінка. Момо помовчала, а тоді тихенько сказала:

– Мені багато не треба.

Люди знов перезирнулися, зітхнули й закивали головами.

– Знаєш що, Момо, – озвався той чоловік, що починав розмову. – А може б, ти пішла до кого з нас? Правда, в нас самих тіснувато, а в багатьох ще й купа дітей, що хочуть їсти. Та, як подумати, – на одне більше чи на одне менше – хіба не однаково? Як ти гадаєш?

– Дякую, – сказала Момо і вперше всміхнулася. – Дуже вам дякую! А можна мені й далі жити тут?

Люди довго радилися так і сяк і врешті згодилися з дівчинкою, розміркувавши, що тут їй житиметься не гірше, ніж би в кого з них, а дбатимуть вони про неї гуртом, для гурту воно буде й легше, ніж би для когось одного.

Вони зараз-таки й перейшли від балачок до діла – заходились лагодити напівзруйновану кам'яну кімнатку, де оселилась Момо, і влаштовувати в ній усе якомога краще. Один з них, муляр, навіть поставив їй невеличку грубку з каменю. Ще й іржаву трубу роздобули для неї. Дід-столяр розбив кілька ящиків і змайстрував з тих дощечок столик і два стільці. А жінки принесли стареньке залізне ліжко, оздоблене дротяними закрутками, матрац і дві ковдри. З кам'яної діри під сценою зруйнованого театру вийшла затишна кімнатка. Ще й наостанку муляр, що мав хист художника, намалював на стіні гарний букет квітів. Навіть раму й гвіздок, на якому картина висить, змалював.

А тоді прийшли діти тих людей і принесли, що мали, з їжі: хто – шматочок сиру, хто – пиріжок, а хто – трохи фруктів. А що дітей було багато, то надвечір назбиралося стільки наїдків, що всі гуртом справили в амфітеатрі справжнє невеличке свято – входини Момо. І так весело бенкетували, як уміють лише вбогі люди.

Отак почалася дружба між маленькою Момо та людьми з прилеглих околиць.

Розділ другий

НЕЗВИЧАЙНА ВЛАСТИВІСТЬ І ЗВИЧАЙНІСІНЬКА СУПЕРЕЧКА

(…) Тож до Момо дуже часто приходили гості.

Як ніхто інший, Момо вміла тільки одне – слухати.

Та що ж тут незвичайного, можливо, скаже хто з читачів: слухати вміє кожен.

Якби ж то!

По-справжньому слухати іншого вміє небагато хто.

Момо це вміла.

Вона вміла слухати так, що й нерозумним людям раптом набігали добрі думки. І не тому, що вона їм щось казала або питала щось таке, що їх на ті думки наводило, – ні, вона просто мовчки слухала – слухала якнайпильніше і якнайщиріше, з найбільшою увагою і співчуттям. Та ще й дивилася на ту людину великими чорними очима, і всяк почував, що в нього несподівано з'являються мудрі думки, яких він досі в себе не знаходив.

Вона слухала так, що безпорадним або нерішучим людям ураз ставало ясно, чого їм бракує. Боязкі почували себе вільними й сміливими. А нещасливі й пригнічені робилися впевненіші й веселіші. І коли хтось гадав, що його життя нікчемне і нікому не потрібне і що сам він – марна порошина на шляху, що його так само легко замінити, як розбитий горщик – коли він приходив і переказував отакі свої думки малій Момо, то, ще й не доказавши до кінця, якимось дивним чином розумів, що він глибоко помилявся, що насправді він, отакий, як є, серед людей єдиний і через те потрібний у світі.

Отак уміла слухати Момо!

Дізнаємося історії людей, котрі приходили до Момо, розповідали їй про свої проблеми.

Момо вміла слухати всіх: собак і котів, коників-стрибунців і жаб, навіть дощ і вітер у гіллі, і все те розмовляло з нею на свій лад.

Не раз увечері, коли вже всі її друзі розходилися додому, вона ще довго сиділа самотою у величезній кам'яній лійці старого амфітеатру, над яким здіймалося, виблискуючи зорями, склепіння неба, і просто слухала велику тишу.

Тоді їй здавалося, наче вона сидить у велетенському вусі, що дослухається до світу зір. І здавалося їй, немовби вона чує тиху, а проте могутню музику, що якось дивно западає їй у душу.

Такими ночами Момо завжди снились особливо гарні сни.

Коли ж хто все-таки гадає, що вміти слухати – зовсім не штука, нехай сам себе перевірить-чи й справді він це так добре вміє, як Момо. (...)

Розділ четвертий

МОВЧАЗНИЙ ДІД І БАЛАКУЧИЙ ХЛОПЕЦЬ

Якщо в когось багато друзів, то серед них завжди є кілька таких, котрі йому найближчі й найдорожчі. Так було й з Момо. Двох друзів мала вона найдорожчих, обидва щодня приходили до неї й ділилися з нею всім. Один був молодий, другий – старий. І Момо не могла б сказати, котрого вона дужче любить.

Старого звали Беппо-Підмітальник. Насправді в нього, певно, було інше ймення, та що він підмітав вулиці й усі звали його Підмітальником, то й сам він став себе так звати.

Беппо-Підмітальник жив поблизу амфітеатру, в хатині, яку сам собі побудував з цегли, покрівельної бляхи й толю. Він був дуже низенький на зріст та ще й ходив трохи згорбившись, отож був мало що вищий за Момо. його велика голова з куценьким білим чубом, який стирчав на всі боки, завжди була трохи перєхняблена, а на носі він мав невеличкі окуляри.

Дехто вважав, що в Беппо-Підмітальника бракує однієї клепки в голові. А все тому, що у відповідь на запитання він тільки привітно усміхався і нічого не казав. Старий думав, і коли йому здавалось, що відповідь не дуже потрібна, то він мовчав собі. Та коли він вважав, що відповісти треба, то думав, як же саме. Інколи минало дві години, а інколи й цілий день, поки він відповість. Той, хто питав, уже встигав забути про своє питання, й тоді слова Беппо здавались йому чудними.

Тільки Момо могла ждати так довго й розуміла, що він мав на думці. Вона знала: то йому треба було так багато часу, щоб не казати неправди. Бо, на його думку, усі в світі лиха йшли з брехні, найчастіше зумисної, а зрідка й випадкової, тієї, яка поставала з поспіху або з неточності. (...)

Другий найближчий приятель Момо був молодий і становив в усьому цілковиту протилежність Беппо-Підмітальникові. Був то гарний

хлопець з мрійливими очима і неймовірно працьовитим язиком. Він був великий мастак на жарти й побрехеньки і вмів так безжурно реготати, що ви просто не могли й собі не засміятись разом з ним, – дарма чи вам того хотілося чи ні. Ім'я його було Джіроламо, та всі звали його просто Джіджі.

Та оскільки старого Беппо ми вже назвали Підмітальником – за його роботою, то й Джіджі назвім за його фахом – хоча ніякого справжнього фаху він не мав. Назвімо його Джіроламо Гідом. Але, як уже сказано, гідом Джіджі бував лише при нагоді й зовсім не тому, що його хтось на це уповноважив.

Єдина річ, потрібна йому для такої діяльності, була кепка з великим козирком. Він миттю надягав її на голову, коли часом двоє-троє туристів справді забивались до амфітеатру. Із преповажним виглядом підійшовши до них, Джіджі брався поводити їх усюди й усе пояснити. Якщо прибулі погоджувалися, він давав собі волю й набалакував їм сім мішків гречаної вовни. Він так сипав вигаданими подіями, прізвищами й датами, що бідолашним слухачам голова обертом ішла. Декотрі помічали, що він вигадує, і розгнівані, йшли геть, але більшість брала все за чисту монету і платила Джіджі також чистою монетою, коли той підставляв їм свою кепку. (…)

Ніхто з них трьох і гадки не мав, що на їхню дружбу ось-ось має впасти чорна тінь. Та й не лише на їхню дружбу, а на весь той край – тінь, що дедалі розросталася і вже тепер, темна й холодна, нависла над цілим містом.

Це була немовбито якась нечутна й незрима навала, яка посувалася що день то далі і проти якої ніхто не боронився, бо ж ніхто її гаразд не помічав.

А завойовники-хто були вони?

Навіть старий Беппо, що багато вмів бачити, – і той не помітив Сірих панів, що шастали по великому місту дедалі рясніше й настирливіше. І вони зовсім не були невидимі. Люди їх бачили – і все ж таки не помічали. Якимось лиховісним чином вони примудрялись не привертати уваги, тож ви просто або дивилися повз них, або вмить забували їхній вигляд. І вони могли робити своє діло непомітно, саме тому, що весь час крутились перед очима. А що вони нікому не впадали в око, то ніхто, звісно, й не питав, звідкіля їх набралося і набирається дедалі більше.

Вони їздили вулицями в елегантних сірих автомобілях, заходили в усі будинки, сиділи в усіх ресторанах. І раз у раз щось занотовували до своїх невеличких нотатників.

Панове ці були вбрані з голови до п'ят у сіре. І навіть обличчя в них були як сірий попіл. На головах вони мали цупкі круглі капелюхи і курили манісінькі попелясті сигари. Кожен з них завжди носив з собою свинцево-сірий портфель. (…)

Потім Сірі панове знов десь щезли і відтоді не з'являлися.

Джіджі, який найдужче в світі любив розповідати й переповідати всілякі історії, з великою охотою розповідав про царицю Труднацію Августину, котра провадила незліченні війни, щоб захистити своє царство від нападів Тремких і Полохких; про Короля Ксаксотраксолуса і його золоту рибку; про славетного філософа Нойозіуса Старшого. А також улюблену казку Момо – «Казку про чарівне дзеркало» – казку про Момо і Джіроламо.

ЧАСТИНА ДРУГА
СІРІ ПАНИ
Розділ шостий
РАХУНОК ШАХРАЙСЬКИЙ, А ВСЕ СХОДИТЬСЯ

(…) Є на світі велика й водночас буденна таємниця. Всі люди до неї причетні, кожен її знає, тільки мало хто над нею думає. Більшість людей просто приймає її як факт, анітрохи не дивуючись. Ця таємниця – час.

На світі є календарі й годинники для того, щоб вимірювати час, та все це мало важить, бо всяк знає, що іноді година може здатися нам вічністю, а іншим разом вона промайне як одна мить. Це вже – що за цю годину трапляється пережити.

Бо час – це життя. А життя мешкає в серці.

І саме цього ніхто не знав краще, як Сірі пани. (…) У них були свої плани щодо людського часу. То були далекосяжні й ретельно розроблені плани. Для Сірих панів найважливіше було те, щоб ніхто не дізнався про їхню діяльність. Непомітно утвердились вони в житті великого міста і його жителів. І потихеньку, не привертаючи нічиєї уваги, посувалися щодень далі, захоплюючи людські володіння.

Наприклад, пан Фузі, перукар, познайомився з одним із них, агентом із Ощадкаси Часу, під номером Ікс Ігрек Кю дріб триста вісімдесят чотири дріб Бе.

– Бачите, любий пане Фузі, – сказав агент, – ви марнуєте своє життя на клацання ножицями, базікання й мильну піну. Коли ви помрете, все буде так, неначе вас ніколи й не було на світі. Якби ви мали час жити посправжньому, то з вас була б цілком інша людина. Отож усе, чого ви потребуєте, – це час. Чи правду я кажу?

– Я й сам щойно про це думав, – промовив пан Фузі й мерзлякувато здригнувся, бо, хоч двері були причинені, ставало дедалі холодніше.

– От бачите! – підхопив Сірий пан і вдоволено затягся сигарою. – Але звідки люди беруть час? Його заощаджують! А ви, пане Фузі, розтринькуєте свій час найнеобачнішим чином. Я вам це доведу, зробивши невеличкий підрахунок. Хвилина має шістдесят секунд. Година – шістдесят хвилин. Ви стежите за моєю думкою?

– Атож, – мовив пан Фузі.

Агент номер Ікс Ігрек Кю дріб триста вісімдесят чотири дріб Бе заходився писати цифри сірим олівцем на дзеркалі.

– Шістдесят на шістдесят буде три тисячі шістсот. Отже, година має три тисячі шістсот секунд. День має двадцять чотири години. Три тисячі шістсот помножити на двадцять чотири дорівнює вісімдесяти шести тисячам чотирьомстам секундам. Рік, як відомо, має триста шістдесят п'ять днів. Це становить тридцять один мільйон п'ятсот тридцять шість тисяч секунд. За десять років уже матимемо триста п'ятнадцять мільйонів триста шістдесят тисяч секунд. У скільки років, пане Фузі, ви оцінюєте тривалість вашого життя?

– Ну… – затнувся від збентеження пан Фузі. – Я сподіваюся прожити років сімдесят-вісімдесят, коли бог дасть.

– Гаразд, – вів далі Сірий пан. – Візьмімо задля обачності усього сімдесят.

Отже, триста п'ятнадцять мільйонів триста шістдесят тисяч на сім буде два мільярди двісті сім мільйонів п'ятсот двадцять тисяч секунд.

І він великими цифрами написав це число на дзеркалі:

2 207 520 000 секунд.

Потім кілька разів підкреслив його і оголосив:

– Отож це, пане Фузі, те багатство, яким ви можете порядкувати.

Пан Фузі ковтнув слину й провів долонею по чолу. Від такої суми йому запаморочилось у голові. Він ніколи не думав, що такий багатий.

– Авжеж, – кивнув головою агент і знов затягся своєю манісінькою сірою сигарою. – Нічогеньке число, правда ж? Поглянемо далі. Скільки вам років, пане Фузі?

– Сорок два, – пробелькотів той, відчуваючи себе винним у злочинному прихованні добра.

– Скільки ви в середньому просипаєте за ніч? – допитував далі Сірий пан.

– Десь годин вісім, – зізнався пан Фузі.

Агент блискавично рахував – олівець у його руці аж вищав, бігаючи по дзеркалі, – у пана Фузі сироти на шкірі повиступали.

– Сорок два роки – по вісім годин щодня – це буде чотириста сорок один мільйон п'ятсот чотири тисячі. Цю суму ми з цілковитим правом можемо вважати втратою. А скільки часу ви щодня віддаєте роботі, пане Фузі?

– Також годин вісім, – ледве чутно вимовив пан Фузі.

– Отже доведеться ще раз відняти цю суму від вашої готівки, – невблаганно провадив агент. – Далі, у вас певна кількість часу йде на те, щоб попоїсти. Скільки ви щодня витрачаєте на снідання, обід і вечерю?

– Напевно не знаю, – з острахом сказав пан Фузі. – Може, годин зо дві?

– Мені здається, ви применшуєте, – промовив агент, – та нехай так. Тоді за сорок два роки це становитиме сто десять мільйонів триста сімдесят шість тисяч. Тепер далі. Нам відомо, що ви живете з старою матір'ю. Щодня ви присвячуєте цій старій пані цілу годину, себто ви

сидите біля неї і розмовляєте з нею, хоч вона глуха й ледве вас чує. Отож це змарнований час – п'ятдесят п'ять мільйонів сто вісімдесят вісім тисяч секунд! Крім того, ви ще маєте зеленого папугу; догляд за ним коштує вам чверть години, що в перерахунку означає тринадцять мільйонів сімсот дев'яносто сім тисяч.

– Але… – благально вимовив пан Фузі.

– Не перебивайте мене! – нагримав на нього агент. Він рахував дедалі швидше й швидше. – Оскільки ваша мати фізично неповноцінна, вам, пане Фузі, доводиться самому робити частину хатньої роботи. Ви мусите ходити скуповуватись, чистити черевики й виконувати всяку іншу марудну роботу. Скільки часу це у вас забирає щодня?

– Може, з годину, але…

– Ось вам ще п'ятдесят п'ять мільйонів сто вісімдесят тисяч втрати, пане Фузі. Далі: нам відомо, що ви раз на тиждень ходите в кіно, раз на тиждень співаєте в хорі, двічі на тиждень буваєте в ресторані, а решту днів ви вечорами зустрічаєтеся з друзями, іноді ж навіть читаєте книжку. Одне слово, ви гайнуєте свій час на те, що не дає ніякісінької користі, – щодня зо три години часу, або сто шістдесят мільйонів п'ятсот чотири тисячі… Вам недобре, пане Фузі?

– Нічого, нічого, – відповів пан Фузі, – даруйте… *(пані Фуззі подумав про свою подругу)*

– Вона щоразу так радіє, – відповів пан Фузі, замалим не плачучи.

– Але, міркуючи тверезо, – казав далі агент, – для вас це змарнований час, пане Фузі. І в сумі його двадцять сім мільйонів п'ятсот дев'яносто чотири тисячі секунд. А коли ще додати до цього, що ви маєте звичку щовечора перед сном сидіти біля вікна й передумувати минулий день, то ми матимемо ще одну мінусову суму – тринадцять мільйонів сімсот дев'яносто сім тисяч. Тепер, пане Фузі, погляньмо, що ж у вас, власне, лишається.

На дзеркалі вже стояв такий рахунок:

Сон – 441 504 000 секунд
Робота – 441 504 000 секунд
Харчування – 110 376 000 секунд
Мати – 55 188 000 секунд
Папуга – 13 797 000 секунд
Скуповування тощо – 55 188 000 секунд
Друзі, хор і т. д. – 165 564 000 секунд
Таємниця – 27 594 000 секунд
Вікно 13 797 000 секунд
РАЗОМ – 1 324 512 000 СЕКУНД

– Ця сума, – сказав Сірий пан і так міцно постукав олівцем по дзеркалі, неначе стріляв з револьвера, – ця сума, отже, становить той час, який ви вже втратили на сьогодні. Що ви на це скажете, пане Фузі?

Пан Фузі не сказав нічогісінько. Він сів на стілець у кутку і втер хусточкою чоло, бо, хоч у перукареньці стояв крижаний холод, його вкинуло в піт.

Сірий пан поважно кивнув головою.

– Так, ви маєте цілковиту слушність, – сказав він, – це вже понад половину вашого первісного багатства, пане Фузі. Та подивімось, що вам, власне, залишилося з ваших сорока двох років. Рік – це, як ви знаєте, тридцять один мільйон п'ятсот тридцять шість тисяч секунд. Помножмо це на сорок два й матимемо один мільярд триста двадцять чотири мільйони п'ятсот дванадцять тисяч секунд.

Він написав це число під сумою втраченого часу:

1 324 512 000 секунд

1 324 512 000 секунд

0 000 000 000 секунд

Тоді сховав олівця й довго мовчав, щоб дати нулям справити враження на пана Фузі.

І він свого домігся.

"То оце такий підсумок усього мого минулого життя?" – подумав пан Фузі, геть знищений. (…)

– Стривайте лишень, – вів Сірий пан далі, – я скажу вам щось ще краще. Ми, себто Ощадкаса Часу, не лише зберігаємо ощаджений вами час, а й сплачуємо проценти. Тож насправді ви заощадили б ще більше.

– А на скільки більше? – спитав пан Фузі, затаївши дух.

– Це цілком залежить від вас, – скільки ви збираєтесь заощадити. 1 скільки заощаджене лежатиме в нас.

– Лежатиме у вас? – перепитав пан Фузі. – Тобто як?

– Та дуже просто, – пояснив агент. – Якщо ви через п'ять років не вимагатимете від нас свого заощадженого часу, тоді ми вам сплатимо ще стільки ж. Ваш капітал подвоюється що П'ять років, розумієте? Через десять років це вже буде сума, вчетверо більша від первісної, через п'ятдесят вона зросте восьмикратно, і так далі. Якби ви двадцять років тому почали заощаджувати всього лише по дві години щодня, то на шістдесят другому році вашого життя порядкували б сумою в двісті п'ятдесят шість разів більшою, аніж первісна. Двадцять шість мільярдів дев'ятсот десять мільйонів сімсот двадцять тисяч.

Він знов дістав свого сірого олівця і написав на дзеркалі ще й це число: 26 910 720 000

– Ви самі бачите, пане Фузі, – сказав він і вперше блідо всміхнувся, – що це було б у десять разів більше від первісної тривалості всього вашого життя. І це за умови, що ви заощаджуватимете усього-на-всього дві години щодня. Поміркуйте: чи ж не вигідна це пропозиція?

– Вигідна! – знеможено сказав пан Фузі. – Вигідна, безперечно! Нещастя моє, що я вже давно не почав заощаджувати. Аж тепер я все збагнув, і, мушу признатись, я в розпачі!

– Для цього, – лагідно мовив Сірий пан, – немає ніякісіньких підстав. Ніколи не запізно. Як хочете, можете почати ще сьогодні. Побачите, це оплатиться.

– Ще б пак! – вигукнув пан Фузі. – Що я повинен робити?

– Але ж, любий мій, – відповів агент, звівши брови догори, – ви ж, певно, знаєте, як заощаджують час! Ви повинні просто швидше працювати й відмовитись від усього зайвого. Клієнтам присвячуйте замість півгодини тільки чверть. Уникайте марнотратного базікання. Годину, яка йде на матір, скоротіть до півгодини. А найкраще – взагалі віддайте її до якогось пристойного дешевого старечого притулку, де її доглядатимуть, і ви вже виграєте Цілу годину за день. Позбудьтесь непотрібного папуги. Відвідуйте панну Дарію лише раз на два тижні. Якщо Це взагалі потрібно. Відкиньте щоденні розмірковування біля вікна і, передовсім, не переводьте ви свого дорогоцінного часу на співи, читання чи навіть на так званих друзів. Між іншим, принагідно раджу вам: повісьте в своїй перукарні великого, надійного годинника, щоб ви могли контролювати роботу вашого учня. (…)

Пан Фузі подивився йому вслід і потер чоло, йому поволі ставало тепліше, але він почував себе хворим і мізерним. Блакитний дим з манісінької агентової сигари ще довго густими нитками висів у перукареньці і не хотів розходитись.

Аж як дим розтанув, панові Фузі полегшало. Але що помітніше танув дим, то дужче блідли й цифри на дзеркалі. І коли вони нарешті зовсім зникли, щез і спомин пана Фузі про несподіваного гостя, – але не про рішення! Його він вважав тепер за своє власне. Намір віднині заощаджувати час, щоб колись у майбутньому почати нове життя, сидів у нього в душі, як вістря рибальського гачка.

І тоді увійшов перший того дня клієнт. Пан Фузі обслужив його похмуро, без будь-якої зайвини, без балачок, і справді скінчив не за півгодини, а всього за двадцять хвилин.

І так самісінько поводився він відтепер з кожним клієнтом, його робота більше не давала йому втіхи, але ж тепер це нічого й не важило. Він узяв собі ще двох підмайстрів і невсипущо пильнував, щоб вони не згаяли жоднісінької секунди. Кожний порух руки був суворо розрахований. У перукареньці пана Фузі тепер висіло гасло:

ЗАОЩАДЖЕНИЙ ЧАС – ПОДВОЄНИЙ ЧАС!

Панні Дарії він написав короткого ділового листа – мовляв, за браком часу він, на жаль, не може більше до неї приходити. Свого папугу він продав зоологічній крамниці. Матір віддав у добрий, але дешевий старечий притулок і перевідував її раз на місяць. Взагалі, він тепер виконував усі поради Сірого агента, які вважав за свої власні рішення.

Він робився дедалі вразливіший і неспокійніший, бо – дивовижна річ! – із того часу, що він заощаджував, йому на ділі нічогісінько не залишалось. Заощаджений час якимось незбагненним чином просто ніби танув. Дні пана Фузі – спершу непомітно, та дедалі все виразніше, – ставали коротші й коротші. Не встигав він озирнутись, як уже був новий тиждень, місяць, рік, і знову новий рік, і знов…

А що пан Фузі більше не згадував про відвідини Сірого пана, він, здавалося, мав би себе поважно запитати, куди кане увесь його час. Але

такого запитання він собі не ставив, як і решта членів Ощадкаси Часу. Його опало неначе якесь сліпе шаленство. І коли іноді він з жахом помічав, як усе швидше й швидше летять його дні, то тільки ще затятіше ощаджав...

І таке саме, як з паном Фузі, сталося вже з багатьма й багатьма жителями великого міста.

А їх щоднини більшало – таких, що й собі розпочинали те, що вони називали "заощадженням часу". І що більше їх ставало, то більше з'являлося в них послідовників, – так що кінець кінцем навіть тому, хто цього не хотів, не залишалося нічого іншого, як і собі тягтися за всіма.

Щодня по радіо, по телебаченню й по всіх газетах пояснювали й вихваляли переваги нової організації збереження часу, що нібито тільки й могла дати людям свободу задля "справжнього" життя. На стінах будинків і тумбах для афіш наліплювали плакати, де подано було найрозмаїтіші картини прийдешнього щастя. Унизу світився напис:

ЗАОЩАДЖЕННЯ ЧАСУ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ДЕДАЛІ КРАЩЕ!

Або:

МАЙБУТНЄ НАЛЕЖИТЬ ТИМ, ХТО ВМІЄ ЗАОЩАДЖУВАТИ ЧАС!

Або ще:

ПРОДОВЖУЙ СВОЄ ЖИТТЯ – ОЩАДЖАЙ ЧАС!

Проте дійсність мала зовсім інакший вигляд. Щоправда, члени Ощадкаси Часу були вбрані краще, ніж ті люди, що мешкали недалеко від амфітеатру. Вони заробляли більше грошей і тому могли більше витрачати. Але обличчя в них були сердиті, втомлені чи лихі, а очі неприязні. Слова "Піди до Момо!" були їм, звісно, невідомі. Вони не мали нікого, хто б їх так вислухав, як вона, щоб після цього вони стали розумніші, спокійніші чи хоч веселіші. Та навіть якби й мали, то дуже сумнівно, чи пішли б вони до нього, бо, напевне, захотіли б заладнати справу за п'ять хвилин. А ні – то для них це був би змарнований час, та й годі. Навіть свої вільні години вони повинні були, як самі казали, використовувати якомога повніше й динамічніше: щонайбільше втіх, щонайбільше розваг...

Отож вони вже не вміли по-справжньому відзначати свято, чи веселе, чи поважне. Мріяти вважалося у них мало не злочином. А найменше вони могли миритися з тишею. Серед тиші їх нападав страх, бо до них раптом починало доходити, що діється насправді з їхнім життям. Через те вони завжди зчиняли галас, аби тільки де запахло тишею. Але то, звісно, був не веселий галас дитячого майданчика, а шалений і похмурий, і він щодень дужче наповнював місто.

Чи хто робив своє діло охоче й з любов'ю – це нічого не важило: навпаки, тільки затримувало всіх. Важило одне: щоб ти за найкоротший час найбільше зробив.

Над усіма верстатами на фабриках і над столами в установах висіли таблички з написами:

ЧАС ДОРОГИЙ – НЕ ГАЙНУЙ ЙОГО!

Або:

ЧАС – ЦЕ ГРОШІ: ЗАОЩАДЖУЙ ЙОГО!

Такі самі таблички висіли над письмовими столами начальників, над кріслами директорів, у кабінетах лікарів, по крамницях, ресторанах і універмагах, навіть у школах і дитячих садках.

Кінець кінцем і саме велике місто дедалі помітніше змінювало своє обличчя. Старі квартали знесли й побудували нові будинки, в яких уже не було нічого зайвого. Ощаджаючи працю, їх тепер не ставили на різний смак: адже дешевше, ощадливіше було будувати всі будинки однакові.

На півночі великого міста вже простяглись довженні нові квартали: у височінь здіймалися нескінченні ряди багатоповерхових житлових казарм, схожих одна на одну, як дві сірникові коробки. А що всі будівлі були однакові, то, звичайно, однакові здавалися й вулиці. І ці одноманітні вулиці росли й росли і, рівні мов шнур, бігли до самого обрію. Справдешня впорядкована пустеля! І так само минало тепер і життя тих людей, які там мешкали: рівно, мов за шнуром, аж до самого обрію! Бо тепер усе й скрізь було точно розраховано й сплановано, кожний сантиметр і кожна мить!

Ніхто, здавалося, не помічав, що, заощаджуючи час, він насправді заощаджував щось зовсім інше. Ніхто не хотів признатись, що життя його стає чимраз бідніше і одноманітніше, чимраз холодніше.

Виразно це відчували тільки діти, бо ж і на них ні в кого тепер не було часу.

Але час – це життя. А життя мешкає в серці.

І що більше люди заощаджували, то більше втрачали.

Розділ сьомий
МОМО ШУКАЄ ДРУЗІВ, А ДО НЕЇ ПРИХОДИТЬ ВОРОГ

– Не знаю, – сказала якось Момо, – але мені здається, ніби наші давні друзі тепер ходять до мене все рідше. Багатьох я вже давно не бачила. (…)

Діти приходять до Момо, але вони сумні та зажурені, кажуть образливі слова, не вміють радіти і слухати дивовижні казкові історії.

– І взагалі, тепер я вам ось що скажу, – озвався знову Джіджі. – Раніше люди залюбки ходили до Момо, щоб вона вислухала їх. Вони тоді віднаходили тут самих себе, якщо ви розумієте, що я хочу сказати. Але тепер вони про це не дуже дбають. Колись люди приходили сюди ще й через те, що хотіли послухати мене. Тоді вони самих себе забували. Тепер їм цього не треба. На це в них тепер нема часу, кажуть вони. І на вас у них тепер нема часу. Розумієте? Аж дивно, на що саме їм часу бракує. Він примружився і кивнув головою. Тоді повів далі:

– Днями я зустрів у місті одного колишнього знайомого, перукаря Фузі. Я його давно не бачив і тепер просто не впізнав, так він змінився: став дратівливий, сердитий, непривітний. Колись був з нього славний хлопець, умів гарно співати і про все мав свою власну думку. На все це в нього раптом не стало часу. Тепер це не людина, а тільки її тінь, це вже не Фузі, розумієте? Якби він був такий один, то я б просто подумав, що він трохи відбився глузду. А то де не глянеш, усюди самі тільки такі. І щодня їх більшає... Тепер і наші давні друзі поробилися такі! І я себе питаю: чи не божевілля це якесь перехідне?

Старий Беппо кивнув головою.

– І правда, – мовив він, – це не інакше якась пошесть.

– Але тоді, – приголомшено сказала Момо, – ми повинні допомогти нашим друзям.

Того вечора вони ще довго гуртом радилися, що тут можна зробити. Але про Сірих панів і про їхню невсипущу діяльність ніхто з них не мав і гадки.

В наступні дні Момо розшукувала своїх давніх друзів, щоб довідатись, що сталося й чому вони до неї більше не приходять. (...)

Сама того не відаючи, Момо перейшла дорогу Сірим панам. А цього вони стерпіти не могли. (...)

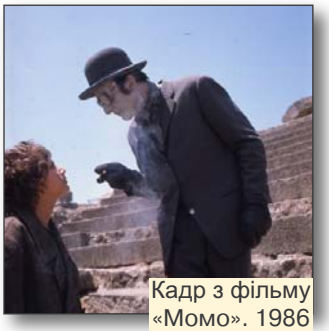
Кадр з фільму «Момо». 1986

Один із агентів спробував переконати Момо, що вона поводиться неправильно з людьми, однак зазнав невдачі. Порадившись, Момо, Джіджі, Беппо, Клавдіо, Марія з маленькою сестричкою Деде, Массімо, Паоло, Франко вирішили скликати усіх містян на збори, щоб пояснити людям небезпеку, що виходить від часокрадів. Ніхто, однак, не відгукнувся на заклик. Коли вже вирішили розходитися, старому Беппо довелося затриматися, позаяк він втомився. Раптом він став свідком суду над одним із агентів ощадкаси, на ім'я Бе Ел Ве дріб п'ятсот тридцять три дріб. Провина агента полягала в тому, що він не зумів упоратися із Момо, за що дістав кару: був позбавлений будь-якого часу. Беппо-Підмітальник спостерігав, як агент перетворився у ніщо. Тієї ж ночі дивна черепаха повела Момо до великого міста. Поки друзі відчайдушно шукали Момо, на спині черепахи світилося «не бійся!» Дівчинку шукали також Сірі пани. В супроводі черепахи Момо опинилася на вуличці Ніколиці, перед будинком із написом «Будинок ніденець». Зрештою, вона познайомилася із чоловіком на ім'я Майстер Секундус Мінітус Гора (де в його імені слово гора – перекладається з латинської як година). Поки Сірі пани радилися, чи варто їм витрачати ресурс Ощадкаси Часу на пошуки дівчинки, Момо опинилася там, звідки приходить час.

Розділ дванадцятий
МОМО ОПИНИЛАСЯ ТАМ, ЗВІДКИ ПРИХОДИТЬ ЧАС

Момо стояла у великій-превеликій залі. Такої вона ще ніколи не бачила. Та зала була більша, ніж найбільша церква або найбільший вокзал. Велетенські колони підпирали стелю, що в півтемряві ледве мріла десь високо-високо вгорі. Вікон не було. Золотаве світло, що пересновувало величезне приміщення, йшло від безлічі свічок, які горіли всюди таким непорушним полум'ям, неначе їх було намальовано променистими фарбами, а не зроблено з воску,

Тисячоголосе дзижчання, й дзвоніння, й цокання, яке Момо почула, увійшовши, здіймали незліченні годинники всіх розмірів і форм. Вони стояли й лежали на довгих столах, у скляних вітринах і на безкраїх рядах полиць.

Там були манісінькі, оздоблені самоцвітами кишенькові годинники, звичайні бляшані будильники, піскові годинники, музичні годинники з рухливими ляльками зверху, сонячні годинники, годинники з дерева й з каменю, скляні годинники й годинники, що їх рухали грайливі цівочки води. А на стінах висіли усі види годинників із зозульками. та всілякі інші, з гирями й колихкими маятниками, що гойдалися – одні звільна й поважно, а інші, манісінькі, прудко стрибали туди-сюди. На висоті першого поверху вздовж усієї зали тяглася галерея, на яку вели гвинтові сходи. Ще вище вгорі була друга галерея, над нею ще одна, і ще... І скрізь висіли, лежали й стояли годинники. Були там ще годинники часових поясів земної кулі, які водночас показували час в усіх пунктах Землі, та великі й малі планетарії з Сонцем, Місяцем і зорями. Посеред зали здіймався цілий ліс великих стоячих годинників – від звичайних кімнатних до справжніх дзиґарів із веж.

Безнастанно лунало звідусіль тихе бамкання або годинникова музика, бо кожен годинник показував інший час. Але то був не прикрий гомін, а плавний, притишений – наче шум літнього лісу,

Момо ходила скрізь і, широко розплющивши очі, розглядала всі ті дивовижі. Вона спинилася біля пишно оздобленого музичного годинника, на якому дві манісінькі фігурки – чоловіча й жіноча – подавали одна одній руки до танцю.

Вона саме хотіла злегенька стукнути їх пальцем, щоб побачити, чи зрушать вони від того з місця, як раптом почула чийсь привітний голос:

– А, то ти вже й тут, Кассіопеє? А Момо ти мені привела?

Дівчинка обернулась і побачила в проході між великими стоячими годинниками тендітного старого чоловіка із сріблясто-сивим волоссям, який саме схилився над черепахою, що сиділа перед ним долі. На ньому був довгий, золотом гаптований камзол, короткі сині шовкові штани, білі панчохи й черевики з великими золотими застібками. На зап'ястках і на шиї з-під камзола виглядало мереживо, а сріблясто-сиве волосся було заплетене ззаду на потилиці в тоненьку кіску.

Момо ніколи ще не бачила такого вбрання, але хтось буваліший одразу визначив би, що на такий одяг була мода років двісті тому.

– Що ти кажеш? – мовив старий, знов-таки до черепахи. – Вона вже тут? То де ж?

Він дістав невеличкі окуляри, схожі на ті, що були в старого Беппо, тільки золоті, – і поглянув довкола.

– Я осьде! – гукнула Момо.

Старий рушив до неї, радісно всміхаючись і простягнувши назустріч їй руки. Момо здавалось, ніби він щокрок ставав усе молодший і молодший. Коли ж він опинився біля неї, вхопив обидві її руки і від щирого серця потрусив їх, то ледве чи був старший на вигляд, ніж вона сама.

– Ласкаво прошу! – задоволено вигукнув він. – Радий тебе вітати в Будинку Ніденці! Дозволь відрекомендуватися тобі, маленька Момо: я – Майстер Гора, Секундус Мінутіус Гора.

– Ти справді чекав на мене?

– Аякже! Я ж зумисне послав свою черепаху Кассіопею, щоб привела тебе сюди.

Він вийняв з кишені жилета плаский, усипаний діамантами годинник і, клацнувши, відчинив його.

– Ти ще й дуже вчасно прийшла, – всміхнувся він і простяг їй годинника.

Момо побачила, що па циферблаті не було ні цифр, ні стрілок, тільки дві тонюсінькі спіралі, перетинаючись, бігли в протилежні боки і повільно оберталися. На перетині час від часу засвічувалися дрібнісінькі цятинки.

– Цей годинник, – сказав Майстер Гора, – показує зоряний час, а тепер саме настала нова зоряна година.

– А що це таке – зоряна година? – спитала Момо.

– Розумієш, – пояснив Майстер Гора, – у перебігу світового часу трапляються особливі відтинки, коли всі предмети і живі створіння навдивовижу тісно взаємодіють між собою, і тоді може ставатись те, що ні до, ні після цього неможливе. На жаль, люди часто не вміють цим скористатись, і зоряні години не раз минають марно. Та якщо знаходиться хтось такий, що їх помітить, то на світі можливі великі події.

– Може, для цього треба мати такого годинника? – спитала Момо.

Майстер Гора, всміхаючись, похитав головою.

– З самого лише годинника мало користі.

Треба ще вміти прочитати, що він показує.

Майстер Гора заклацнув свого годинника й сховав у кишеню жилета.

Помітивши, якими здивованими очима дівчинка розглядає його вбрання, він замислено оглянув себе, наморщив чоло й мовив:

– О, та я, мабуть, трохи відстав – я маю на увазі, з модою. Отака неуважність! Зараз я це виправлю!

Він клацнув пальцями – й за мить уже стояв перед Момо вбраний у чорний сурдут із високим коміром.

– Так краще? – спитав він невпевнено.

Та вгледівши на обличчі в дівчинки ще більше здивування, зараз-таки сказав:

– Звісно, що ні! І про що я тільки думаю?

Він знову клацнув пальцями – і на ньому з'явився такий одяг, якого ні Момо, ні будь-хто інший ні на кому не бачили: на такий буде мода тільки через сто років.

– Знов не те? – спитав він у Момо. – Ну, присягаюсь Оріоном, щось таки ж повинно вийти! Постривай, спробую ще раз!

Він утретє клацнув пальцями, й тепер нарешті постав перед дівчинкою у звичайному сучасному костюмі.

– Отак добре, еге ж? – сказав він, підморгнувши. – Сподіваюсь, я тебе не злякав? Це був невеличкий жарт. А тепер дозволь запросити тебе до столу, люба моя дитино! Снідання готове. У тебе позаду довгий шлях, і я гадаю, воно тобі смакуватиме.

Він узяв її за руку й повів просто в отой ліс із годинників. Черепаха лізла за ними трохи ззаду. Шлях їхній крутився туди й сюди, наче в лабіринті, і нарешті привів до невеличкого приміщення, утвореного задніми стінками великих годинників, які стояли на підлозі. В куточку був столик на вигнутих ніжках і вишукана канапка, а поруч – так само вишукані м'які стільці. І тут усе було освітлене золотим світлом свічок з непорушним полум'ям.

На столику стояв бокастий золотий глек, дві невеличкі чашечки, тарілки, лежали ложечки й ножі. В кошичку золотіли хрумкі булочки, в одній мисочці ясніло масло, в другій – мед, що дуже скидався на рідке золото. Майстер Гора налив у обидві чашечки шоколаду з бокастого глека і гостинно припросив:

– Будь ласка, моя маленька госте, призволяйся! Дівчинку не довелося довго умовляти. Вона досі й не

знала, що на світі буває шоколад, який можна пити. Та й булочки з маслом і медом були для неї великим дивом. Так смачно, як оце тут, вона зроду ще не їла. Отож вона спочатку так допалася до сніданку, наминаючи, аж за вухами лящало, що й не думала ні про що інше. Дивно, але від цього сніданку з неї неначе спала вся втома, дівчинка відчула себе свіжою й бадьорою, хоча за цілу ніч ані на хвилечку не задрімнула. І що далі вона їла, то дужче їй смакувало. Здається, що й цілий день би отак могла снідати.

Майстер Гора ласкаво дивився на неї і тактовно не заважав їй розмовами. Він розумів, що його гостя вгамовувала багаторічний голод. І, може, через це, він, дивлячись на неї, робився дедалі старіший, аж поки знову став біловолосим дідусем. Помітивши, що Момо не дуже вміє дати собі раду з ножем, він заходився мастити булочки й клав їх перед нею на тарілку. Сам він їв дуже мало, як то кажуть, тільки задля товариства.

Аж ось Момо таки наїлася. Допиваючи шоколад, вона допитливо поглядала понад вінцями золотої чашечки на свого гостинного господаря, розмірковуючи, хто ж він за один. Те, що він людина незвичайна, вона,

звісно, помітила, але взагалі вона про нього нічогісінько не знала, окрім імені.

– Чому, – спитала вона, поставивши чашку, – чому ви посилали по мене черепаху?

– Щоб захистити тебе від Сірих панів, – поважно відповів Майстер Гора. – Вони тебе скрізь шукають, а тут у мене тобі їх не страшно.

– Вони хочуть щось мені зробити? – злякано запитала Момо.

– Так, дитино, – зітхнув Майстер Гора. – Мабуть, що так.

– А чому? – спитала Момо.

– Вони бояться тебе, – пояснив Майстер Гора. – Бо ти завдала їм найбільшої шкоди.

– Я їм нічого не зробила, – промовила дівчинка.

– Зробила. Ти змусила одного з них виказати себе. І розповіла про це своїм друзям. І ви ж хотіли розказати про Сірих панів усім людям. Хіба цього не досить, щоб вони мали тебе за смертельного ворога?

– Але ж ми перейшли все місто – черепаха і я, – сказала Момо. – Якщо вони мене скрізь шукають, то могли б простісінько піймати. Ми ж бо так помалу йшли!

Майстер Гора взяв черепаху на руки – вона знов сиділа біля його ніг – і почухав їй під шиєю.

– А що про це гадаєш ти, Кассіопеє? – запитав він, усміхнувшись. – Спіймали б вони вас?

На панцері в черепахи засвітилося: "НІКОЛИ!"

Літери мерехтіли так весело, чисто ніби хтось тихенько хихотів, та й годі!

– Кассіопея, – пояснив Майстер Гора, – уміє зазирати в майбутнє. Не на багато, але приблизно на півгодини вперед вона бачить.

"РІВНО!" – проступило на панцері в черепахи.

– Перепрошую, – виправився Майстер Гора. – Рівно на півгодини. Вона знає напевно, що станеться в наступні, півгодини. Отож вона знає й те, стрінуться їй Сірі пани чи ні.

– Ох, – здивовано сказала Момо, – це ж так зручно! Вона знає, що там чи там може їх зустріти – і просто собі звертає кудись-інде?

– Ні, – відповів Майстер Гора, – на жаль, усе не так просто. Того, що Кассіопея заздалегідь знає, вона змінити не може. Адже вона знає тільки те, що неодмінно має статись. Отже, якщо вона знає, що там і там зустріне Сірих панів, то вона таки зустріне їх. З цим вона нічого вдіяти не може.

– Цього я не розумію, – сказала Момо трохи розчаровано. – Яка ж тоді користь із того, що знаєш щось заздалегідь?

– Користь є, – сказав Майстер Гора.-У випадку з тобою, наприклад, вона знала, що піде тією й тією дорогою ї там їй Сірі пани не стрінуться. А це ж чогось та варт, як ти гадаєш?

Момо нічого не сказала. Думки її поплуталися, як розмотаний клубок ниток.

– Та вернімося до тебе й твоїх друзів, – повів далі Майстер Гора. – Скажу тобі, ви молодці. Ваші плакати й заклики справили на мене неабияке враження.

– То ви їх читали? – зраділа Момо.

– Геть усі, – відповів Майстер Гора. – До словечка,

– Шкода, що більше їх, мабуть, не читав ніхто. Майстер Гора знов, зітхнувши, кивнув головою.

– Так, шкода. Сірі пани про це подбали.

– Ви добре їх знаєте? – допитувалася Момо. Майстер Гора знов, зітхнувши, кивнув головою.

– Я знаю їх, а вони знають мене. Момо не зовсім зрозуміла його відповідь.

– Ви в них часто бували?

– Ні, ще й разу. Я ніколи не кидаю цього Будинку Ніденця.

– А Сірі пани – вони у вас бувають? Майстер Гора всміхнувся.

– Не турбуйся, дитино, сюди вони пройти не зможуть. Навіть якби знали дорогу до Вулички Ніколиці. Та вони її не знають.

Момо трохи подумала. Пояснення Майстра Гори заспокоїло її, та їй хотілося довідатись про нього більше.

– Звідки ви все це знаєте? – почала вона знов. – Про плакати й про Сірих панів?

– Я весь час стежу за ними й за всім, що з ними пов'язане, – сказав Майстер Гора. – Так само я стежив і за тобою й твоїми друзями.

– Але ж ви ніколи не виходите з дому?

– В цьому й потреби немає, – сказав Майстер Гора і ніби знов помолодшав. – У мене ж є Всевидющі окуляри.

Він дістав свої невеличкі золоті окуляри й простяг Момо.

– Хочеш крізь них подивитись?

Момо надягла окуляри, закліпала й заводила очима і сказала:

– Я зовсім нічого в них не бачу. – Бо справді побачила в окулярах тільки вихор розмитих фарб, світла й тіней. їй аж у голові запаморочилось.

– Авжеж, – почула вона голос Майстра Гори, – спочатку з кожним так буває. Не так просто дивитися крізь Всевидющі окуляри. Та ти враз до них звикнеш,

Він підвівся, став за спинкою стільця Момо і злегенька приклав обидві руки до дужки окулярів на переніссі Момо. Картина відразу прояснилася.

Спочатку Момо побачила купку Сірих панів з трьома автомобілями край тієї частини міста, де розливалось оте дивовижне світло. Вони саме підпихали свої машини назад.

Потім вона поглянула далі й побачила ще кілька купок на вулицях міста: тут Сірі пани несамовито вимахували руками, про щось говорили між собою і ніби кликали підмогу.

– Вони говорять про тебе, – пояснив Майстер Гора. – Не можуть зрозуміти, як ти вислизнула з їхніх рук.

– А чого в них такі сірі обличчя? – спитала Момо, дивлячись крізь окуляри.

– Бо вони живляться мертвим, – відповів Майстер Гора. – Ти ж бо знаєш, що вони існують коштом людського часу. А час, якщо його відняти в справжнього господаря, стає мертвим. Бо в коленої людини свій власний час. І він живий тільки доти, поки справді належить цій людині.

– То Сірі пани зовсім не люди?

– Пі, вони тільки взяли на себе людську подобу. – То що ж вони таке?

– Насправді вони ніщо.

– А звідки вони взялися?

– Вони виникли, бо люди дали їм таку можливість. А тепер люди дають їм можливість запанувати над собою. І цього досить, щоб вони справді запанували.

– А якщо вони більш не зможуть красти в людей час?

– Тоді їм доведеться знов обернутися в ніщо, з якого вони виникли.

Майстер Гора взяв у Момо окуляри й сховав до кишені.

– Та, на жаль, – за хвилину повів він далі, – в них уже багато спільників серед людей. Оце найгірше.

– Я нікому не дам відняти в мене мій час! – рішуче сказала Момо.

– Хотів би сподіватися, – відповів Майстер Гора. – Ходім, я покажу тобі свою колекцію, Момо.

Тепер він знову здавався старим.

Він узяв Момо за руку й повів до великої зали, де заходився показувати всілякі годинники, запускаючи ті, що грали, демонстрував їй свої планетарії і, бачачи, як радіє його маленька гостя всім цим дивовижам, знову поволі молодшав.

– Ти любиш відгадувати загадки? – спитав він, ведучи її далі.

– О, ще й як! – відповіла Момо. – А ви знаєте якусь загадку?

– Знаю, – сказав Майстер Гора і, глянувши на неї, всміхнувся. – Та вона дуже важка. її мало хто відгадує.

– Це добре, – сказала Момо. – Я її запам'ятаю і колись загадаю своїм друзям.

– Цікавий я знати, – мовив Майстер Гора, – чи відгадаєш ти її. Слухай гарненько:

Живе три брати в домі однім.
Із себе наче не схожі зовсім.
Та спробуй їх розгадати
– Однакові стануть три брати!
Немає все першого – ще не прийшов
А другий – той завжди уже відійшов
Це третій, найменший, звик дома сидіти.
Без нього двох перших не стало б на світі.
Але ж бо і третій тому тільки є,
Що перший одвіку все другим стає.
Якби хто поглянуть на нього схотів

– Уздрів би когось із двох інших братів!

Тепер ти скажи: чи один він усього?

Чи, може, їх два?

Чи нема ні одного?

Назви їх, дитино, таких ніби різних,

– Назвеш ти правителів, мудрих і грізних,

Що втрьох владарюють у царстві однім,

И самі ж таки є вони царством своїм.

Майстер Гора подивився на Момо і підбадьорливо кивнув їй.

Вона слухала пильно. Пам'ять у дівчинки була чудова, й тепер Момо повільно, слово в слово, проказала всю загадку.

– Ху! – зітхнула вона. – Справді важка! І здумати не можу, що ж це таке. Не знаю, звідки й заходити.

– Ну ж бо спробуй, – сказав Майстер Гора.

Момо ще раз промимрила собі під ніс усю загадку. Тоді похитала головою.

– Не можу, – призналась вона.

Тим часом їх наздогнала черепаха. Вона сіла коло Майстра Гори і стала уважно дивитися на Момо.

– Ну, Кассіопеє, – мовив Майстер Гора, – ти ж знаєш усе на півгодини вперед. Чи відгадає Момо загадку?

"ВІДГАДАЄ!" – проступило на спині в черепахи.

– Бачиш, – сказав Майстер Гора, звертаючись до Момо. – Ти відгадаєш. Кассіопея не помиляється.

Момо наморщила чоло й знов стала пильно думати. "Що воно за три брати, які живуть в одному домі? Певно, що це не люди. У загадках брати – це завжди або зернята з яблук, або зуби, або ще щось таке однакове. А тут три брати, котрі якось обертаються один на одного. Що ж може обертатися одне на одне?" Момо подивилася довкола. Ось стоять свічки з непорушним полум'ям. У них віск через полум'я обертається на світло. Так, це були три брати. Але її загадка не про це, бо в свічці й віск, і полум'я, і світло завжди разом. А в загадці Майстра Гори двох братів завжди немає. То, може, це щось таке, як квітка, плід і насінина? Так, справді, тут уже багато що сходиться. Насінина – найменша з трьох. І коли вона є, то двох інших братів немає. І без неї не буває квітки й плоду... Та й це не розгадка! Бо ж насінину пречудово можна бачити. А тут сказано, що коли хочеш побачити найменшого брата, то бачиш завжди двох інших.

Думки Момо збилися з стежки. Вона ніяк не могла знайти сліду, яким треба йти далі. Але ж бо Кассіопея сказала, що вона знайде відгадку. І Момо почала все спочатку, поволі мимрячи загадку собі під ніс. Коли вона дійшла до слів: "Немає все першого, ще не прийшов...", то помітила, що черепаха підморгнула їй. На панцері в неї засвітилися слова:

"ТЕ, ЩО ЗНАЮ Я!" – і знову погасли.

– Цить, Кассіопеє! – усміхнувся Майстер Гора, навіть не глянувши на черепаху. – Не підказуй! Момо сама відгадає.

Момо, звичайно, побачила слова в черепахи на панцері і стала думати, що вони означають. Що ж знає Кассіопея? Знає, що Момо неодмінно відгадає загадку. Та для відгадки це нічого не давало. А що вона знає ще? Вона завжди знає те, що має статися. Знає…

– Майбутнє! – вигукнула Момо. – "Немає все першого, Ще не прийшов…" Це – майбутнє!

Майстер Гора кивнув головою.

– "А другий – той завжди уже відійшов", – казала далі Момо. – Це – минуле!

Майстер Гора знову кивнув головою, радісно всміхнувшись.

– А тепер, – замислено мовила Момо, – тепер буде важче. Хто ж третій? Він найменший з усіх трьох братів, але без нього й тих двох не було б. І він єдиний, хто завжди вдома.

Вона ще подумала і враз вигукнула:

– Це ж теперішнє! Оця ось мить! Минуле – це ті миті, що були, а майбутнє – ті, що будуть. Тому їх і не було б обох, якби не було теперішнього! Справді!

Щоки Момо пашіли від напруження. Вона повела далі:

Але ж бо і третій тому тільки є,

Що перший одвіку все другим стає.

То виходить, ніби теперішнє є тільки тому, що майбутнє обертається на минуле? Момо вражено поглянула на Майстра Гору:

– А це ж правда! Я про це ніколи не думала! Виходить, теперішнього просто немає, а є тільки минуле й майбутнє. Бо ось зараз, оця мить, поки я про неї говорю, вже стала минулим. А, тепер я розумію, що означає:

Якби хто поглянуть на нього схотів,

Уздрів би когось із двох інших братів.

Тепер я розумію й те, що далі: справді, можна сказати, що є взагалі тільки один брат – теперішнє, або тільки минуле, чи тільки майбутнє. Або й жодного, бо ж кожний є тільки тоді, як є й два інші. Просто аж голова йде обертом!

– Але ж це ще не кінець загадки, – сказав Майстер Гора. – А що то за велике царство, яким вони утрьох правлять і яке водночас є вони самі?

Момо безпорадно глянула на Майстра. Справді, що ж це таке? Що може бути заразом і минулим, і теперішнім, і майбутнім?

Вона озирнулася по величезній залі. Погляд її блукав по тисячах і тисячах годинників –і враз дівчаткові очі заблищали.

– Час! – вигукнула вона й заплескала в долоні. – Авжеж, це час! Це час!

Вона аж стрибала з радощів.

– А тепер скажи мені ще: а що то за дім, де живуть три брати? – спитав Майстер Гора.

– Це світ, – відповіла Момо.

– Браво! – вигукнув Майстер Гора, плещучи й собі в долоні. – Вітаю тебе, Момо! Ти чудово відгадуєш загадки! Це для мене неабияка радість!

– І для мене! – відповіла Момо, хоч нишком трохи дивувалася: чого Майстер так зрадів, що вона відгадала загадку?

Вони пішли далі Залою Годинників, І Майстер Гора показав їй ще багато рідкісних речей, але Момо все думала про загадку.

– Скажіть, – озвалася вона нарешті, – а що це таке – час?

– Ти ж бо щойно сама це з'ясувала, – відповів Майстер Гора.

– Ні, я питаю, – сказала дівчинка, – сам час… він-бо теж має чимось бути. Адже ж він є. А що він насправді таке?

– Було б чудово, якби ти й на це питання сама відповіла.

Момо довго думала.

– Він є, – замислено пробурмотіла дівчинка, – це певно. Але спіймати його не можна. І спинити також. Може, це щось таке, як пахощі? Але він ще й завжди минає. То тоді він має звідкись приходити. Може, він – наче вітер? Або ні! Тепер я вже знаю! Мабуть, це така музика, тільки її не чутно, бо вона грає завжди. Хоча мені вдається, що я її вже чула: вона тихенька-тихенька.

– Я знаю, – кивнув головою Майстер Гора. – Через те ж я й зміг тебе покликати.

– Але, мабуть, тут є ще щось, – сказала Момо, ще заглиблена в свої думки. – Адже та музика приходить здалеку, а звучить вона глибоко-глибоко в мені. Може, й з часом так само? – Вона збентежено замовкла, а тоді безпорадно додала: – Я хотіла сказати: так як ото вітер збиває хвилі на воді… Ах, це все, мабуть, дурниці, що я кажу.

– По-моєму, – озвався Майстер Гора, – ти дуже гарно сказала. І тому я хочу розповісти тобі одну таємницю. Звідси, з Будинку Ніденця на Вуличці Ніколиці приходить час до всіх людей.

Момо поглянула на нього з глибокою пошаною.

– О, – мовила вона тихо, – ви його самі робите? Майстер Гора знов усміхнувся.

– Ні, моя дитино, я тільки управитель. Мій обов'язок – наділяти кожній людині той час, що їй належить.

– А не можете ви тоді зробити так, щоб ті часокради більш не крали в людей часу?

– Ні, цього я не можу, – відповів Майстер Гора. – Люди самі мають визначати, що їм робити зі своїм часом. І самі повинні його захищати. Я тільки наділяю їх часом.

Момо озирнулася по залі, потім запитала:

– І для цього у вас стільки годинників? На всіх людей, еге?

– Ні, Момо, – сказав Майстер Гора. – Ці годинники – всього-навсього моя колекція. Всі вони – тільки недосконалі копії того, що кожна людина має в своїх грудях. Бо так само, як у людей є очі, щоб бачити світло, і вуха, щоб чути звуки, так само в них є серце, щоб сприймати

час. Час, не сприйнятий серцем, – пропащий, безнадійно втрачений, отак, як безнадійно втрачені барви веселки для сліпого чи для глухого пташиний спів. Та, на жаль, на світі є сліпі й глухі серця, які нічого не сприймають, хоча й б'ються.

– А якщо моє серце колись перестане битися? – запитала Момо.

– Тоді, – відповів Майстер Гора, – скінчиться й твій час, моя дитино! Або можна сказати й так: це сама ти безнастанно повертаєшся крізь час назад, крізь усі свої дні і ночі, місяці й роки, крізь усе твоє життя ти йдеш назад, аж поки прийдеш до великої круглої срібної брами, якою ти колись увійшла в життя. Нею ти знову вийдеш.

– А що за тією брамою?

– Там – ота музика, що інколи вже стиха долинала до тебе. Ти ввійдеш у цю музику одним із її звуків.

Він допитливо поглянув на Момо:

– Але, мабуть, ти цього ще не розумієш?

– Розумію, – тихо мовила Момо. – Здається, розумію. Вона згадала, як ішла по Вуличці Ніколиці навспак, і запитала:

– Може, ви – смерть?

Майстер Гора всміхнувся, помовчав трохи, тоді відповів:

– Якби люди знали, що таке смерть, вони б її більше не боялися. А якби вони не боялися смерті, ніхто б не зміг більше красти в них часу життя.

– То треба їм це сказати, – вирішила Момо.

– Так? – запитав Майстер Гора. – Я кажу їм це з кожнісінькою годиною, що їм наділяю. Та боюся, вони зовсім не хочуть мене слухати. Вони скоріш повірять тим, котрі вселяють у них страх. І це також загадка.

– Я не боюся, – сказала Момо.

Майстер Гора повільно схилив голову. Він довго дивився на Момо, тоді спитав:

– Хочеш подивитися, звідки приходить час? – Хочу, – прошепотіла вона.

– Я поведу тебе, – сказав Майстер Гора. – Але там треба мовчати. Не можна нічого питати й нічого казати. Ти обіцяєш мені це?

Дівчинка мовчки кивнула головою.

Тоді Майстер Гора нахилився, підняв її й посадив собі на руки. Він раптом здався їй дуже великим і невимовно старим, але не старою людиною, а ніби старезним деревом чи скелею. Потім він рукою затулив їй очі – так наче легесенькі прохолодні сніжинки торкнулися її обличчя. Момо здавалося, що Майстер Гора йде з нею довгим темним переходом, але вона почувала себе в надійному захистку й нічого не боялася. Спочатку вона думала, що чує биття свого серця, та дедалі їй усе виразніше стало здаватися, що то відгомін ходи Майстра Гори.

Вони йшли довго; аж ось Майстер Гора зсадив Момо додолу, його обличчя було поряд. Він дивився на неї, широко розкривши очі й поклавши палець на вуста. Потім він підвівся й відступив.

Золотаві сутінки облягли дівчинку.

Помалу-малу вона зрозуміла, що стоїть під велетенською круглою банею, такою незмірно великою, як небо. І вся та велетенська баня була з найщирішого золота.

Високо-високо вгорі, посередині був круглий отвір, з якого прямовисно падав стовп світла, лягаючи на незрушне чорне дзеркало круглого ставка внизу.

При самій воді в світляному стовпі щось мерехтіло, мов ясна зоря. Воно рухалося з величною неквапністю, і Момо впізнала в ньому велетенський маятник, що коливався туди й сюди понад чорним дзеркалом ставка. Але він ні на чому не тримався, він просто висів у повітрі і здавався невагомим.

Поки той маятник-зірка посувався до краю ставка, з темної води виринав великий пуп'янок. Що ближче був до краю маятник, то дужче розкривався пуп'янок, аж поки нарешті розцвівся квіткою на водяному дзеркалі.

Квітка та була такої дивовижної краси, якої Момо зроду ще не бачила.

Здавалося, що вона вся – з самих тільки світляних барв. Момо й гадки не мала, що такі барви взагалі є на світі. Маятник-зірка на хвилину завис над квіткою, і Момо вся поринула в споглядання, забувши про все довкола. Самі вже пахощі тієї квітки здавалися дівчинці чимось таким, за чим вона завжди тужила, не знаючи причини тієї туги.

Аж ось маятник поволі-поволеньки рушив назад. А поки він підходив, Момо вражено дивилась, як чудова квітка в'янула. Пелюстка за пелюсткою опадала й тонула в темній глибині. Від того Момо стало так боляче, ніби вона навіки втрачала щось неповторне.

Коли маятник дійшов до середини чорного ставка, прекрасна квітка вже зовсім пропала. Та водночас із чорної води став виринати пуп'янок на другім кінці ставу. І коли маятник поволі рушив туди, Момо побачила, що з пуп'янка стала квітка, ще прекрасніша від першої. Дівчинка обійшла ставок, щоб подивитися на неї зблизька. Ця квітка була зовсім інакша. І таких барв Момо ще ніколи не бачила, але здавалось їй, що ці ще багатші й коштовніші. І пахла квітка по-інакшому, ще чудовіше, і що довше Момо на неї дивилася, то більше помічала в ній дивовижно цікавого.

Та ось уже знову дійшов сюди маятник, і вся краса пропала, розтанула, щезла у чорній воді.

Поволі-поволеньки посунувся маятник на другий бік ставка, але вже трохи далі, ніж першого разу. І там, за якийсь крок від того місця, де була перша квітка, став виринати пуп'янок і поступово розвиватися. І ця квітка була найкраща! Це була квітка з квітів, диво з див!

Момо хотілося заплакати на весь голос, коли вона побачила, що й ця краса почала в'янути і поринати в чорну воду. Та вона згадала обіцянку, що дала Майстрові Горі, і змовчала.

І по тім боці ставу маятник дістався на крок далі, й з темної води знов піднялася квітка.

Помалу-малу Момо зрозуміла, що кожна нова квітка – інакша, ніж попередня, і що кожна, яка тільки-но розквітла, здається найкращою.

Походжаючи кругом ставу, Момо дивилася, як квітка за квіткою постає і знов зникає. І дівчинці здавалось, що вона ніколи не втомиться на це дивитися.

Та поступово вона помітила, що тут безнастанно діється й щось інше, чого вона досі не постерегла.

Світло, що падало згори, Момо не тільки бачила – їй тепер стало його чути!

Спершу то був ніби шелест вітру у високих верхів'ях дерев. Але той гомін поволі дужчав, поки не став схожий на гомін водоспаду або морських хвиль, що б'ються об прибережні скелі.

І Момо дедалі виразніше чула, що в тому гомоні злилося безліч звуків, які групувались раз у раз по-новому, безнастанно змінювались і творили щораз нову гармонію.

То була музика – і водночас щось зовсім інше. І враз Момо впізнала: це була та музика, яку вона інколи чула ніби здалеку, тихою-тихою, коли слухала тишу під мерехтливим від зір небом.

Але тепер ця музика, цей дзвін ставав дедалі все ясніший і промінніший. І Момо збагнула, що саме це музичне світло викликало з глибіні темної води предивні квіти й надавало кожній квітці щораз інакшої, часом єдиної і неповторної форми.

Що довше вона слухала, то виразніше розрізняла в тій музиці голоси. Але то були не голоси людей – то неначе співало золото, і срібло, і всі-всі метали. А ген далі, ніби за ними, чулися голоси зовсім інші – голоси з незбагненних далечин і невимовної сили. Вони лунали дедалі виразніше, і Момо потроху стала вирізняти в них слова – слова якоїсь мови, котрої вона ніколи не чула і все ж таки розуміла. То промовляли Сонце й Місяць, і всі планети, і всі зорі, відкриваючи свої власні, свої справжні імена. І в тих іменах було значення того, що вони роблять і як усі взаємодіють, щоб поставала й знов миналася кожна така Квітка-Година.

І зненацька Момо зрозуміла, що всі ті слова призначаються їй! Увесь світ, аж до найдальших зір, був обернений до неї, мов єдине, незмисленно велике обличчя, яке дивилось на неї й з нею говорило!

її охопило щось куди більше, ніж страх.

Тієї миті вона побачила Майстра Гору, який мовчки махав їй рукою. Вона кинулась до нього, він узяв її на руки, й вона сховала обличчя у нього на грудях. Знову його руки нечутно, мов сніжинки, лягли їй на очі, і стало темно й тихо, і вона відчула себе в захистку. Він пішов з нею назад тим самим переходом.

Коли вони знов опинилися в малій кімнатці посеред годинників, він поклав її на вишукану канапку.

– Майстре Горо, – прошепотіла вона, – я ніколи не знала, що час усіх людей такий… – вона шукала потрібного слова й не могла знайти, – такий великий, – нарешті скінчила вона.

– Те, що ти побачила й почула, Момо, – відповів їй Майстер Гора, – не був час усіх людей. То був лише твій власний час. У кожній людині є таке місце, як те, де ти щойно побула. Але прийти туди може тільки той, кого я туди віднесу. І простими очима цього не побачиш.

– Але де ж я була?

– У своєму власному серці, – сказав Майстер Гора і лагідно погладив її по скуйовджених косах.

– Майстре Горо, – прошепотіла знов Момо, – а можна мені привести сюди своїх друзів?

– Ні, – відповів він, – поки що це неможливо.

– А я довго буду у вас?

– Поки тобі самій не схочеться повернутися до своїх друзів, моя дитино.

– А можна мені розповісти їм, що говорили зорі?

– Можна. Але ти не зумієш.

– Чому не зумію?

– Для цього в тобі нехай ще виростуть слова.

– Але я б дуже хотіла розповісти про все друзям, усім-усім! І проспівати їм усі ці голоси. Мені здається, що тоді все знову буде добре.

– Якщо ти справді хочеш цього, ти повинна вміти чекати.

– Я чекатиму.

– Чекати так, дитино, як та насінина, що спить у землі, чекає річного оберту Сонця, – перше ніж зійти. Отак довго ще треба чекати, поки в тобі виростуть слова. Хочеш ти цього?

– Хочу, – прошепотіла Момо.

– Тоді спи, – сказав Майстер Гора й провів рукою по її очах. – Спи!

І Момо, щаслива, глибоко зітхнула й стала засинати.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ
КВІТИ-ГОДИНИ
Розділ тринадцятий
ТАМ-ОДИН ДЕНЬ, А ТУТ – ЦІЛИЙ РІК

Момо прокинулася й розплющила очі.

Життя у місті змінилося. Сірі пани зуміли впоратися з усіма. Джіджі розповідав тепер короткі історії за оплату, він почувався ошуканцем і розумів, що обманює людей. Беппо-Підмітальник, шукаючи Момо, розповів поліції усю історію, однак опинився у шпиталі. За обіцянку мовчати він вийшов з утримання, однак продовжував жити без колишнього завзяття. Зрештою, Сірі пани впоралися і з дітьми, вірними друзями Момо. Їм було заборонено гратися, їх розокремили і віддали до Дитячих депо, за місцем мешкання. Там вони розучувалися радіти, захоплюватись і мріяти. Їм можна було лише галасувати. Аж раптом Момо отримала лист.

"Люба Момо! – прочитала вона. – Я переїхав. Якщо ти повернешся, дай мені про це знати. Я дуже непокоюся за тебе. Мені тебе дуже бракує. Сподіваюсь, що тобі нічого лихого не сталося. Якщо ти голодна, піди, будь ласка, до Ніно. Він надішле мені рахунок, я за все сплачу. Їж, скільки схочеться. Чуєш? Решту тобі розповість Ніно. Не забувай мене! І я тебе не забуваю й люблю!

Завжди твій Джіджі".

Минуло чимало часу, поки Момо прочитала листа, хоча видно було, що Джіджі намагався писати виразно. Коли вона нарешті скінчила, згас і останній промінчик світла.

Та Момо втішилася.

Вона підняла черепаху і поклала її біля себе на ліжко. Вкутавшись у запорошену ковдру, вона тихо сказала:

– Бач, Кассіопеє, я все ж таки не сама.

Але черепаха, здавалося, вже спала. І Момо, яка, читаючи листа, виразно бачила перед собою Джіджі, не подумала про те, що цей лист пролежав тут майже рік.

Вона притулилася щокою до паперу. Їй тепер уже не було холодно.

Момо вирушає на пошуки своїх друзів. Усі, кого вона зустрічає, втомлені, розчаровані, засмучені. Зрештою, дівчинці випала нагода зустрітися із Сірими панами, аби завершити трагічні долі близьких людей.

Розділ сімнадцятий
ВЕЛИКИЙ СТРАХ І ЩЕ БІЛЬША ВІДВАГА

(…) А ось Момо опинилась на розлогому, спустілому майдані. Не на гарному майдані, з деревами й водограями, а просто на голій, порожній площині. Лише понад його краями проти нічного неба бовваніли темні обриси будинків.

Момо пішла через майдан. Коли вона дійшла до середини, десь поблизу вдарили дзиґарі. Вони вибили багато разів, мабуть, була вже північ. Якщо Сірий пан тепер чекає на неї в амфітеатрі, подумала Момо, то вона вже не зможе прийти вчасно. Він собі так і піде ні з чим. І можливість допомогти друзям для неї пропаде – може, назавжди.

Момо кусала собі пальці. Що їй тепер робити, що спроможна вона вдіяти? Вона не знаходила ради. – Я тут! – щосили гукнула вона в темінь. У неї не було надії, що Сірий пан почує її. Проте вона помилилася.

Ледве завмер останній удар дзиґарів, як по всіх вулицях, що виходили на той розлогий порожній майдан, розлилося слабеньке світло, що дедалі яснішало. І тоді Момо зрозуміла, що то світять фари безлічі автомобілів, які тепер поволі сунули з усіх кінців до середини майдану, де стояла вона. Хоч куди вона поверталася, звідусіль било на неї сліпуче світло, і вона затулила очі рукою. Отже, вони прийшли!

Вона, проте, не сподівалася, що зустріч буде така велелюдна. На мить уся її відвага зникла. А що Момо була оточена і не могла втекти, вона тільки якомога щільніше загорнулась у свою велику чоловічу куртку.

Та раптом вона згадала ті квіти й ті голоси, що зливались у величну музику, і враз відчула себе спокійною й дужою.

Тихо гурчали мотори, і машини під'їжджали ближче й ближче. Аж ось вони спинилися – бампер до бампера, – утворивши коло, осередком якого була Момо.

1 тоді Сірі пани вийшли з машин. Момо не бачила, скільки їх було, бо вони купчилися в темряві за фарами. Та вона відчувала, що на неї спрямовано багато поглядів – поглядів, у яких не було нічого приязного. І їй стало холодно.

Хтозна й скільки ніхто не озивався й словом – ні Момо, ні Сірі пани.

– То оце, – почула вона врешті попелясто-сірий голос, – оце й є те дівча Момо, що колись кинуло нам виклик? Погляньте ж на нього тепер, на це жалюгідне пискля!

По тих словах залунав якийсь чудернацький шелест,, що віддалено скидався на многоголосе хихотіння!

– Стережіться! – притишено озвався інший попелястий голос. – Ви ж знаєте, яка небезпечна може бути для нас ця мала. Марна річ пробувати ввести її в оману.

Момо прислухалася.

– Ну гаразд, – пролунав з темряви за фарами перший голос. – Спробуємо казати їй правду.

Знов запала довга тиша. Момо відчула, що Сірі пани бояться казати їй правду. Здавалося, це коштує їм страшних зусиль. Момо почула так немов багатоголосе кашляння.

Аж ось котрийсь знов озвався. Голос чувся зовсім з іншого краю, проте лунав так само попелясто.

– Отже, поговорімо відверто. Ти самотня, бідолашна дитино. Твої друзі тепер для тебе недосяжні. Нема в тебе нікого, з ким би ти могла збавляти час. Так ми запланували. Ти бачиш, які ми могутні. Марна річ противитися нам. Ці довгі самотні години, – що вони тепер для тебе? Прокляття, яке тебе задушить, тягар, який тебе розчавить, море, яке тебе поглине, мука, яка тебе спалить. Ти відмежована від усіх людей. Момо мовчки слухала.

– Колись, – вів далі той голос, – настане мить, що ти більше не витримаєш цього, – завтра, за тиждень чи за рік. Нам байдуже, ми просто почекаємо. Бо знаємо, що якоїсь хвилини ти прилізеш до нас і скажеш: "Я ладна на все, тільки зніміть з мене цей тягар!" Чи ти вже й тепер ладна на все? То тільки скажи.

Момо похитала головою.

– Ти не хочеш, щоб ми тобі допомогли? – запитав крижаний голос.

Хвиля холоду посунула на Момо звідусіль, але вона зціпила зуби і знов похитала головою.

– Вона знає, що таке час, – просичав ще якийсь голос.

– А це доказ, що вона справді була в Так Званого, – відповів перший. Потім голосно спитав: – Ти знаєш Майстра Гору?

Момо кивнула головою.

– Ти справді була в нього? Момо знов кивнула.

– То ти їх знаєш – Квіти-Години?

Момо втретє кивнула головою. О, як вона їх знала! Знов залягла тривала тиша. Коли котрийсь Сірий озвався, голос ішов з іншого краю.

– Ти любиш своїх друзів, правда ж? Момо кивнула головою.

– І ти б хотіла визволити їх з-під нашої влади? І знову Момо кивнула головою.

– Ти зможеш це зробити, якщо тільки схочеш.

Момо щільно закуталася в куртку, бо вся тремтіла з холоду.

– Це справді коштуватиме тобі якусь дрібничку – звільнення твоїх друзів. Ми допоможемо тобі, а ти допоможеш нам. І це буде тільки справедливо.

Момо пильно дивилась туди, звідкіля лунав голос.

– Ми й собі хотіли б познайомитись з цим Майстром Горою, розумієш? Та ми не знаємо, де він живе. Ми від тебе нічого не хочемо, тільки щоб ти провела нас до нього.

Оце й усе. Атож, слухай гарненько, Момо, щоб ти впевнилася, що ми з тобою цілком відверті й чесні: за це ми повернемо тобі твоїх друзів, і ви знову житимете весело, як колись. Адже це добра пропозиція!

Аж тепер Момо вперше розімкнула вуста. Вона говорила через силу, бо губи в неї наче позамерзали.

– Чого ви хочете від Майстра Гори? – повільно спитала вона.

– Ми хочемо з ним познайомитися, гостро відповів голос, і холод ще подужчав. – Цього з тебе досить.

Момо не озивалась і чекала. Серед Сірих панів зчинився якийсь рух, вони, здавалося, занепокоїлись. (…)

– Але не турбуйся, маленька Момо, – сказав голос раптом знову тихо і майже улесливо. – Ти і твої друзі сюди не входять. Ви будете останні люди, що гратимуться й розповідатимуть казки. Ви не втручатиметесь у наші справи, й ми дамо вам спокій.

Голос замовк, але відразу ж залунав з іншого боку:

– Ти знаєш, що ми сказали тобі правду. Ми дотримаємо своєї обіцянки. А тепер веди нас до Майстра Гори.

Момо силкувалася заговорити. Від холоду вона була майже непритомна. Нарешті вона таки промовила:

– Навіть якби могла, я б цього не зробила. Звідкись почувся загрозливий голос:

– Що це означає – "якби могла"? Ти ж можеш! Ти була в Майстра Гори, тож дорогу туди знаєш?

– Я більш не знайду її, – прошепотіла Момо. – Я вже пробувала. Тільки Кассіопея її знає.

– Це хто?

– Черепаха Майстра Гори.

– Де вона тепер? Момо напівзомліла, затинаючись, проказала:

– Вона… зі мною… повернулася… але… я… її… загубила.

Наче десь здалеку долинала до неї веремія збуджених голосів.

– Негайно бийте на сполох! – вигукували вони, – Треба знайти цю черепаху! Кожну черепаху перевірити! Цю Кассіопею слід знайти! Знайти! Знайти!

Голоси змовкли. Стало тихо. Поволі Момо опам'яталася. Вона стояла сама-одна посеред великого майдану, над яким бурхав холодний вітер, що, здавалося, віяв звідкись із порожнечі, – попелясто-сірий вітер.

Розділ вісімнадцятий
ЯКЩО ДИВИТИСЯ ВПЕРЕД НЕ ОГЛЯДАЮЧИСЬ

Момо не знала, скільки минуло часу. Дзиґарі часом озивалися, та вона їх ледве чула. Поволі-поволеньки у її задубле тіло поверталося тепло. Вона почувала себе геть розбитою і не знала, на що зважитися.

Іти додому й лягати спати? Тепер, коли остання надія – подбати про себе й про друзів – раз і назавжди втрачена? Бо ж Момо тепер знала, що ніколи вже не буде для неї нічого доброго, ніколи.

Враз її огорнув страх за Кассіопею. Що, як Сірі пани справді знайдуть її? Момо гірко каялася, що взагалі навіть згадала їм про черепаху. Але вона була така квола,. приголомшена, що не мала сили усе те обміркувати.

"А може, – спробувала Момо втішити себе, – може, Кассіопея вже давно у Майстра Гори. Сподіваюсь, що вона мене вже не шукає. Це було б щастя для неї – і для мене…"

Тієї миті щось легенько торкнулось до її босої ноги. Момо злякалась і поволі нахилилася.

Перед нею сиділа черепаха! У темряві поступово висвітились літери: "Я ЗНОВУ ТУТ". (…)

Момо і Кассіопея вирушили до майстра Гори. За ними назирці непомітно кралися Сірі пани.

Момо підбадьорилася – тепер уже недовго йти до Майстра Гори.

– Будь ласка, – мовила вона Кассіопеї, – чи не можна б нам іти трішечки швидше?

"ХТО СПІШИТЬ, ТОЙ ЛЮДЕЙ СМІШИТЬ", – відповіла черепаха.

І поповзла далі, ще повільніше, ніж досі. Проте Момо помітила, – так, як і тоді, першого разу, – що саме через це вони посуваються швидше.

Так ніби вулиця пливла їм назустріч-тим швидше, чим повільніше вони обидві йшли.

Бо така була таємниця тієї білосніжної частини міста: що повільніше

ти йшов, то швидше приходив. І що дужче поспішав, то помаліше посувався. Саме цього Сірі пани не знали – тоді, коли гналися за Момо на трьох автомобілях. Через те Момо й утекла тоді від них.

Тоді!

Але тепер усе було інакше. Тепер дівчинку з черепахою не хотіли доганяти. За ними просто йшли поволеньки, як і вони самі. Сірі пани збагнули таємницю. І білі вулиці позаду Момо й черепахи поволі заполоняла орда Сірих панів. І через те, що вони тепер знали, як тут треба посуватись, то йшли навіть трохи повільніше від черепахи – і наздоганяли її, підходили все ближче й ближче! То були ніби перегони – тільки не на швидкість, а навпаки – на повільність.

Дорога крутилася сюди й туди по цих вулицях-снах, вела все глибше й глибше – до самого осередка цього білого куточка міста.

Ось-ось за рогом – Вуличка Ніколиця.

Кассіопея вже повернула за ріг і поспішала до Будинку Ніденця. Момо згадала, що в цій вулиці можна йти, тільки повернувшись спиною вперед. І вона обернулася.

Серце їй майже зовсім завмерло від жаху.

Сірим рухомим муром сунули за нею часокради, один попри одному, через усю ширину вулиці, а там іще, й іще, скільки сягало око.

Момо закричала, але не почула власного голосу. Уперед спиною забігла вона у Вуличку Ніколицю, втупившись великими очима в полчища Сірих панів, що йшли слідком.

Зненацька вдруге сталося щось дивовижне. Тільки-но перші з переслідувачів наважилися ступити у Вуличку Ніколицю, вони тут-таки, на очах у Момо, обернулися в ніщо. Спочатку розтанули їхні простягнуті вперед руки, тоді ноги й тулуб і нарешті обличчя, на яких застигли приголомшеність і переляк.

Та не тільки Момо дивилась на це перетворення – його, звісно, бачили й усі Сірі пани, що сунули до Вулички Ніколиці. Передні загородили шлях заднім, і між тими й тими на мить зчинилася бійка. Момо бачила розлючені обличчя і погрозливо піднесені догори кулаки. Та жоден не наважився ступити їй услід.

Аж ось Момо нарешті дісталася до Будинку Ніденця. Великі важкі двері з зеленого металу відчинилися. Момо проскочила в них, перебігла коридор з кам'яними статуями, відчинила дверечка на тому кінці коридора, прослизнула в них, пробігла залу з безліччю годинників, дісталася до невеличкої кімнати між задніми стінками годинників, кинулася на вишукану канапку й засунула голову під подушку, щоб більше нічого не бачити й не чути.

Кадр з фільму «Момо». 1986

Розділ дев'ятнадцятий

ЗНЕВАЖЕНОМУ ТРЕБА ЗВАЖИТИСЬ

Момо прокинулась у домі Майстра Гори.

(…) – Це робить часовий вихор, – відповів Майстер Гора. – Адже ти знаєш, що тут усе треба робити навспак, правда? Бо довкола Будинку Ніденця час іде в зворотному напрямку. Звичайно буває так, що час увіходить в тебе. Що більше входить у тебе часу, то дужче ти старшаєш. Але у Вуличці Ніколиці час із тебе виходить. Можна сказати, що, проходячи нею, ти молодшаєш. Не набагато, лиш на стільки, скільки тобі треба часу, щоб її перейти.

– А я й не помітила нічого! – здивовано сказала Момо.

– Ну, певно, – всміхаючись, пояснив Майстер Гора. – Для людини воно мало помітно, бо людина – ще щось куди більше, аніж самий тільки час, нагромаджений у ній. У Сірих же панів усе по-інакшому. Вони складаються з самого лише накраденого часу. І коли потраплять у часовий вихор, час ураз виходить з них, як із надувної кульки, що луснула. Тільки від надувної кульки лишається бодай клаптик гуми, а від них нічого не лишається.

Момо напружено думала.

– А чи не можна тоді просто пустити увесь час навспак? – запитала вона.-Ненадовго. Тоді всі люди трішки помолодшали б, їм би це не вадило. Зате часокради усі обернулись би в ніщо.

Майстер Гора усміхнувся.

– Це було б справді гарно. Та, на жаль, так не вийде.

Обидва потоки часу перебувають у рівновазі. Якщо спинити один потік, то зникне другий. Тоді взагалі не буде в світі часу.

Він на мить замовк і зсунув на чоло Всевидющі окуляри.

– Це означає… – пробурмотів він, підвівся і, глибоко замислений, кілька разів перейшов малу кімнату туди й сюди. (…)

– Вони хочуть, – сказала по хвилині Момо, наминаючи за обидві щоки, – щоб ви віддали їм геть увесь час усіх людей. Але ж ви цього не зробите, правда?

– Ні, дитино, – відповів Майстер Гора, – цього я ніколи не зроблю. Час колись почався і колись скінчиться, але аж тоді, коли вже буде більше не потрібен людям. Від мене Сірим панам не перепаде ані найменшої цятиночки часу. (…)

Майстер Гора розповів Момо таємницю.

(…) – Чи ти бачила хоч раз когось із них без їхньої манісінької сірої сигари? Ні, бо без сигар вони не можуть існувати.

– Що ж то за сигари? – допитувалась Момо.

– Пам'ятаєш Квіти-Години? – сказав Майстер Гора. – Я тоді казав тобі, що в кожній людині є отаке золоте святилище часу, бо кожна людина має серце. Якщо тільки люди впустять туди Сірих панів, ті загар-

бають якомога більше Квітів-Годин. Але Квіти-Години, вирвані з людського серця, не можуть умерти, – бо насправді вони неминущі. Проте й жити вони тоді не живуть, бо відірвані від свого справжнього господаря. Всіма ниточками свого єства вони тягнуться до тієї людини, якій по праву належать.

Момо слухала затаївши дух.

– Ти повинна знати, Момо, що й зло має свою таємницю. Я не знаю, де Сірі пани переховують накрадені Квіти-Години. Мені відомо тільки, що вони заморожують їх своїм холодом, аж поки квіти стануть тверді, немов скляні келихи. І це не дає їм повернутися назад. Десь глибоко під землею мають бути велетенські сховища, в яких лежить увесь заморожений час.

Щоки Момо палали від обурення.

– З оцих запасів Сірі пани й живляться. Вони обривають пелюстки з Квітів-Годин, сушать до сірого й цупкого і крутять собі з них манісінькі сигари. Але до самісінької цієї хвилини в сухих пелюстках ще жевріють рештки життя. Та всякий живий час для Сірих панів непридатний. Тому вони запалюють свої сигари й курять їх: бо аж у цьому димі час таки справді вмирає. Оцим-то мертвим часом вони й живуть. (…) Та коли оті похмурі хмари диму закутають нас цілком, тоді до кожної години, що я надсилатиму, додасться трохи мертвого, примарного часу Сірих панів. І коли люди його вберуть, то занедужають, смертельно занедужають.

Момо безпорадно втупилася очима в Майстра Гору.

– І що ж це за недуга? – тихо спитала вона.

– Спершу майже нічого непомітно. Просто якогось дня у людини щезає охота будь-що робити. Ніщо її не цікавить, від усього бере нудьга. І ця нехіть не минається, вона залишається і поволі наростає – день у день, тиждень у тиждень. Людина стає все понурішою, внутрішньо спустошеною, невдоволеною з себе і з усього світу. А там поступово щезає навіть це почуття, і ти вже взагалі нічого не почуваєш. Усе тобі байдуже, усе однаково сіре, увесь світ стає чужим і вже не обходить тебе аніт-рохи. Немає ні гніву, ні захвату, не можеш ні радіти, ні журитися, не вмієш ні сміятися, ні плакати. В душі панує холод, і ти не спроможний нікого й нічого любити. Якщо до цього доходить, хвороба стає невиліковною. Вороття немає. Люди метушаться із спустошеними, сірими обличчями, стають точнісінько такими, як Сірі пани. Так, тоді вже людина – їхня. Назва цієї хвороби – Смертельна Нудьга. Момо здригнулася від жаху. (…)

Майстер Гора розповів Момо, як саме можна перемогти Сірих людей. Коли він засне, часу не залишиться і його вже не можна буде викрадати. Так Сірі пани обернуться в ніщо. Але для того, щоби після цього прокинувся Майстер Гора, Момо отримає від нього одну Квітку-Годину. Саме так, після закінчення усього часу в світі, Момо зможе повернути зі сну Майстра.

Розділ двадцятий
ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ПЕРЕСЛІДУВАЧІВ

Щонайперше Момо пішла й відчинила невеличкі двері, на яких стояло ім'я Майстра Гори. Потім швиденько перебігла коридор з великими кам'яними статуями і відчинила великі надвірні двері з зеленого металу. їй довелося напружитись якомога, бо велетенські половини дверей були невимовно важкі.

Скінчивши це, вона кинулася в залу з безліччю годинників і стала чекати, що станеться далі.

І сталося!

Пройшов раптовий струс, тільки струснулась не земля – струснувся час, – отож точніше назвати його часотрусом. Ніякими словами не розкажеш, що відчула при цьому Момо. Почувся такий звук, якого ще зроду не чула жодна людина. То було мов зітхання, що йшло з глибини сторіч.

І все скінчилося.

Тієї ж миті як стій змовкло багатоголосе цокання й дзижчання, дзвінки й удари безлічі годинників. Враз спинилися маятники. Нічого, нічогісінько більше не рухалося.

Усюди залягла тиша, така глибока тиша, якої ще ніде й ніколи не бувало в світі. Часу віднині не було.

І Момо побачила, що тримає в руці велику дивовижну Квітку-Годину. Дівчинка не помітила, як квітка опинилась у неї в руці. Так наче вона зроду була там. Помалесеньку ступила Момо вперед. Так, вона могла рухатися без натуги, як і завжди. На столику ще стояли рештки снідання. Момо сіла на м'який стільчик, та він був тепер такий твердий, як мармур, і не вгинався. У її чашечці ще лишилося трохи шоколаду, та чашечку тепер не можна було зрушити з місця. Момо спробувала вмочити палець у рідину, та шоколад був твердий, мов скло. Так само й мед. Навіть крихт із булочок, розтрушених на таріль неможливо було зрушити з місця. Нічого, навіть найдрібнішої дрібнички не можна було змінити, відколи на світі не стало часу.

Кассіопея заборсалася, і Момо поглянула на неї.

"ТИ ГАЙНУЄШ СВІЙ ЧАС!" – проступило в неї на панцері.

О леле, це ж правда! Момо опам'яталася. Вона перебігла залу, шаснула в малі дверцята, побігла довгим коридором, вискочила у великі двері, забігла за ріг – і сахнулася назад. Серце її почало шалено битись. Часокради зовсім не розбіглися! Навпаки, вони йшли через Вуличку Ніколицю, в якій уже не було потоку часунавспак. Ішли до Будинку Ніденця. Такого вона не сподівалася!

Момо кинулася назад у велику залу і, не випускаючи з рук Кассіопеї, сховалася за великим годинником.

– Оце-то початок, – пробурмотіла вона.

Потім почула в коридорі ходу Сірих панів. Один по одному вони лізли в малі дверечка, поки цілий гурт не опинився в залі. Аж тепер вони стали роззиратися довкола.

– Вражає! – сказав один із них. – Отже, це тепер наша нова домівка.

– Дівча Момо відчинило нам усі двері, – мовив другий попелясто-сірий голос. – Я сам бачив. Розумна дитина! Цікавий я знати, як вона схилила на свій бік старого.

А третій такий самий сірий голос озвався:

– Я гадаю, що Так Званий сам здався. Часовтяг більше не діє у Вуличці Ніколиці, а це означає, що він сам його вимкнув. Отже, він зрозумів, що мусить нам скоритись. Зараз ми з ним упораємося. Де ж це він дівся?

Сірі пани нишпорили скрізь очима, коли враз почувся ще більш попелясто-сірий голос:

– Тут щось не так, Панове! Годинники! Ви тільки погляньте на годинники! Вони всі стоять! Навіть ось оцей пісковий!

– Це він їх зупинив, – нерішуче промовив інший.

– Пісковий годинник не можна спинити! – вигукнув перший

– А проте погляньте, мої панове, – падучий пісок зупинився! А годинника не зрушиш з місця! Що це означає?

Він ще говорив, коли в коридорі почулася хода і в малі дверечка просунувся ще один Сірий пан. Він махав руками й вигукував:

– Щойно надійшло повідомлення наших агентів з міста, їхні машини стоять. Усе стоїть. Світ завмер. Неможливо більше в жодної людини вирвати ані цятиночки часу! Будь-яке постачання припинено! Часу на світі більш не існує! Гора вимкнув час!

Якусь мить стояла мертва тиша. Потім хтось спитав:

– Що ви кажете? Припинилося наше постачання? А що ж буде з нами, як ми скуримо свої сигари?

– Ви й самі знаєте, що з нами буде! – крикнув інший. – Це ж страхітлива катастрофа, панове!

І враз загукали всі, перекрикуючи один одного:

– Гора надумав нас знищити! – Негайно знімаймо облогу! – Треба спробувати добратися до сховищ! – Без машин? Ми не добіжимо! – Моєї сигари стане ще на двадцять сім хвилин!-А моєї на сорок вісім! – То дайте її сюди! – Ви збожеволіли! – Рятуйся, хто може!

Усі метнулися до малих дверечок і стали разом лізти в них. Момо зі свого сховку бачила, як вони в паніці відштовхували один одного, стусали і тягли, як зчинялася дедалі більша колотнеча. Кожен пхався надвір поперед сусіда, борючись за своє сіре життя. Вони збивали один одному з голови капелюхи, вони борюкались один з одним і виривали один у одного сірі сигари. І кожен, у кого її вирвали, враз ставав зовсім безсилим. Він стояв, розставивши руки, скривившись зі страху, і робився дедалі прозорішим, аж поки зовсім розпливався. Нічого не лишалось, навіть капелюха. Кінець кінцем у залі зосталося, всього троє Сірих панів, оцим-то й пощастило прослизнути поодинці в малі дверечка й утекти.

Момо з черепахою під пахвою, з Квіткою-Годиною в руці побігла за ними. Тепер їй нізащо не можна було губити їх з очей.

Вибігши за високі ворота, вона вгледіла, що часокради вже добігли на край Вулички Ніколиці. Там у хмарах диму стояли купками інші Сірі пани, що, збуджено вимахуючи руками, щось доводили один одному. Угледівши тих, що бігли від Будинку Ніденця, вони й собі кинулися бігти, до них приєднались інші – і за хвилину вся їхня орда стрімголов тікала назад. Нескінченний потік Сірих панів гнався в бік міста через незвичайну місцину з сніжно-білими будинками і врізнобіч простеленими тінями. Звичайно, відколи в світі не стало часу, зникло й тутешнє таємниче перетворення швидкого темпу на повільний. Потік Сірих панів пробіг повз велетенський пам'ятник-яйце далі, туди, де вже починалися квартали звичайних будинків – тих сірих, занедбаних будинків-казарм, де мешкали люди, що жили на самому краї часу. Але й тут усе завмерло.

На чималій відстані від утікачів за ними бігла Момо. Так почалася гонитва через усе велике місто, гонитва, коли незліченна рать Сірих панів тікала, а маленька дівчинка з квіткою в руці й черепахою під пахвою – їх переслідувала.

Але ж яке дивовижне було тепер місто! На вулицях ряд за рядом стояли автомобілі, непорушно сиділи за кермом шофери, поклавши руку чи на перемикач швидкостей, чи на клаксон, котрийсь саме приклав палець до чола і люто вп'явся очима в сусіда, велосипедисти, що якраз простягли руку на знак повороту, і всі перехожі на тротуарах – чоловіки, жінки, діти, собаки й коти – все знерухоміло як стій, навіть дим із випускних труб.

На роздоріжжях непорушно стояли регулювальники, занісши руку для помаху, зі свистками в зубах. Угорі над майданом завмер на льоту в повітрі табун голубів. А понад усім у небі, мов намальований, висів літак. Вода у фонтанах задубла, наче лід. Листя, що злетіло з дерева, непорушно лежало в повітрі. І невеличкий песик, що саме задер ногу коло ліхтаря, так і стояв, наче іграшковий.

А посеред цього неживого, наче фотознімок, міста бігли-мчали Сірі пани. А Момо за ними та за ними, весь час сторожко пильнуючи, щоб часокради її не помітили. Та вони вже й так не звертали ні на що уваги, бо їхня втеча ставала дедалі тяжчою й напруженішою.

Вони не звичні були бігати на такі відстані. Вони задихались, судомно хапаючи повітря. До того ж їм не можна було випускати з рота їхніх манісіньких сірих сигар – без сигар-бо вони відразу гинули. Коли в когось на бігу вислизала сигара, то він розпливався в повітрі, перше ніж устигав її знайти.

Та Сірим панам не тільки через це доводилося скрутно: кожен дедалі дужче боявся свого сусіда й товариша по недолі. Багато хто, докуривши свою власну сигару, з відчаю просто виривав її з зубів у іншого. Отож число Сірих поволі, та неухильно зменшувалось.

Тим, що ще мали мізерний запас сигар у портфелях, доводилося вельми пильнувати, щоб не помітили інші й не накинулися та не відняли їхнього скарбу. В натовпі раз у раз зчинялися несамовиті бійки. Сірі пани

тлумом кидались одні на одних, щоб урвати хоч щось із чужих запасів. І тоді, траплялося, сигари падали й котилися по вулиці, і їх затоптували під ногами. Від страху зникнути зі світу Сірі пани геть позбулися глузду.

І ще одне додавало їм мороки – тим більшої, чим дужче вони заглиблювались у місто. Багато де стояли такі густі юрми людей, що Сірі пани насилу пробиралися поміж ними, наче між деревами в густому лісі. Невеличкій і тоненькій Момо було, звісно, легше. А Сірі пани навіть об пушинку, яка, затвердівши, непорушно висіла в повітрі, могли розбити голову, коли ставали неуважні. (…)

Момо вже зовсім була занепала духом, аж зненацька побачила, як попереду останній із Сірих панів звертає за ріг якоїсь вулиці. Він шкандибав, штани на ньому були подерті, капелюха на голові й портфеля в руці не було, тільки в судомно стиснутих губах ще димів недокурок невеличкої сірої сигари.

Момо побігла слідком – до того місця, де в нескінченному ряду будинків була прогалина. Замість будинку, там стояв високий будівельний паркан, збитий із грубих дощок. У цьому паркані були ворота, що стояли якраз трохи прочинені, і саме туди вскочив останній із Сірих панів.

Над ворітьми була вивіска, і Момо спинилася, щоб її прочитати:

УВАГА!

НЕБЕЗПЕЧНО ДЛЯ ЖИТТЯ!

СТОРОННІМ ВХІД СУВОРО ЗАБОРОНЕНО!

Розділ двадцять перший

КІНЕЦЬ, ЯКИЙ Є ПОЧАТКОМ НОВОГО

У глибокому будівельному котловані Момо побачила натовп Сірих панів.

– Ми повинні, – казав Сірий пан, що сидів за столом на чільному місці на тлі броньованих дверей, – повинні обходитися з нашими запасами ощадливо, бо ми не знаємо, на скільки нам їх треба розтягти. Ми повинні себе обмежувати.

– Нас лишилася жменька! – вихопився інший. – Запасів стане на цілі роки!

– Що раніш ми почнемо заощаджувати, – незворушно провадив перший, – то довше протримаємося. Ви розумієте, мої панове, що я маю на думці, кажучи про ощадливість. Буде цілком достатньо, якщо цю катастрофу перебудуть лише декотрі з нас. Треба дивитися на речі поділовому! В такій кількості, як отут за столом, нас, панове, забагато. Ми повинні значно скоротити це число. Це вимога розуму. Чи можу я попросити вас, панове, перелічитися?

Сірі пани перелічились. Після цього голова дістав з кишені монету й заявив:

– Киньмо жеребок! Решітка означатиме, що залишаються парні, орел – ідо непарні.

Він підкинув монету й піймав її в повітрі.

– Решітка! – гукнув він. – Панове з парними номерами залишаються, ті, у кого номери непарні, – мають негайно розпливтися.

Безгучний стогін перебіг рядами приречених, але жоден не виступив проти. Часокради з парними номерами відняли в непарних сигари, і засуджені обернулися в ніщо.

– А тепер, – кинув у тишу голова, – з вашого дозволу, повторімо це ще раз.

Ту саму моторошну процедуру повторено раз, удруге і нарешті втретє. Аж ось лишилося тільки шестеро Сірих панів. (...)

– Шість, – промовив один із Сірих панів, – це бридке число.

– Годі вже, – відповів інший з того боку столу, – немає сенсу скорочуватись далі. Якщо цієї катастрофи не перетривають шестеро, то й трьом це не вдасться.

– Це ще як сказати! – заперечив інший. – Та при крайній потребі ми завжди можемо це обміркувати. Я маю на думці – згодом.

Якусь хвилину було тихо, потім один виголосив:

– Яке щастя, що двері до сховища стояли відчинені, коли сталася катастрофа. Якби їх у вирішальну мить були захряснули, то тепер би ніяка сила в світі їх не відчинила. І ми б загинули.

– На жаль, це не зовсім так, любий мій! – відповів на те інший. – Відчиненими дверима з холодильних камер вилітає холод. І поступово відтають Квіти-Години. А всім вам відомо, що як вони відтануть, то ми їм не завадимо повернутись туди, звідки вони прийшли.

– Ви гадаєте, – запитав третій, – що ми не зможемо забезпечити достатній для наших запасів холод?

– Нас, на жаль, тільки шестеро – відповів другий. – Самі розумієте, які наші можливості. Мені здається, було передчасно так кардинально скорочуватись. Ми цим нічого не виграємо.

– Нам довелося вибирати з двох можливостей, – вигукнув перший. – І ми вибрали!

Знову запала тиша.

– Ну то що ж нам – роками сидіти, нічого не роблячи, а тільки дивитися одним на одних! – озвався котрийсь. – Правду сказати – невелика втіха.

Момо замислилась. Просто сидіти тут і чекати далі було ні до чого. Виходить, якби не було Сірих панів, то Квіти-Години відтанули б самі. Та поки що Сірі ще є. І завжди будуть, якщо вона нічого не зробить. Але що ж вона спроможна зробити, коли двері до сховищ часу відчинені і Сірі пани можуть брати собі звідти досхочу?

Кассіопея заборсалася, і Момо поглянула на неї.

"ТИ ЗАЧИНИШ ДВЕРІ!" – проступило на панцері.

– Це в мене не вийде! – прошепотіла Момо. – Вони ж непорушні!

"ТОРКНУТИСЯ КВІТКОЮ!" – відповіла черепаха.

– Я зрушу їх, доторкнувшись Квіткою-Годиною? – прошепотіла Момо.

"ТИ ЦЕ ЗРОБИШ", – проступило на панцері.

Якщо Кассіопея так гадає, то, певно, так воно й буде. Момо обережно посадила черепаху додолу. Потім сховала Квітку-Годину, – яка вже добре прив'яла й згубила чимало пелюсток, – собі під куртку.

Момо пощастило непомітно для Сірих панів залізти під довгий стіл. Звідти вона навкарачки перебігла під другий кінець і причаїлася під ногами в часокрадів. Серце калатало як шалене.

Тихо-тихенько витягла вона з-під куртки Квітку-Годину, взяла її в зуби і пролізла між стільцями так, що ніхто з Сірих панів нічого не помітив.

Опинившись біля відчинених дверей, вона доторкнулась до них квіткою і водночас штовхнула їх рукою. Двері нечутно ворухнулися в завісах, зрушили з місця й з громом захряснулись. (…)

В цій гонитві декотрі Сірі пани, знетямлені від жадоби здобути Квітку-Годину, губили свої сигари й один по одному розпливалися в ніщо. Нарешті їх лишилося всього двоє.

Момо знов опинилася в залі з довгим столом. Обидва часокради ганялися за нею кругом столу, але спіймати не могли. Тоді вони розійшлися й погналися за дівчинкою з двох боків. Отепер для Момо не було рятунку. Вона забилась у куток і з жахом дивилася на своїх напасників. Квітку вона притулила до себе. На ній лишилося ще тільки три осяйні пелюстки.

Передній Сірий пан уже простягав до квітки руку, коли задній відіпхнув його.

– Ні! – вереснув він. – Квітка моя! Моя!

Вони почали відштовхувати один одного, і перший вибив другому з рота сигару. Той з примарним зойком обкрутнувся на місці, зробився прозорий і пропав. І тоді останній Сірий пан кинувся до Момо. В кутику його рота ще курився мізерний недопалок.

– Дай сюди квітку! – прохрипів він, а"; недокурок випав йому з рота й покотився десь набік. Сірий кинувся додолу й простяг за ним руку, та не зміг дістати. Він повернув до Момо своє попелясто-сіре обличчя, через силу звівся на ліктях і підняв догори тремтячу руку.

– Будь ласка, – прошепотів він, – будь ласка, дитинко, віддай мені квітку!

Момо, досі ще стоячи в кутку, притисла квітку до себе і, неспроможна вимовити й слова, похитала головою. Останній Сірий пан поволі кивнув, ніби на знак згоди.

– Це добре, – промимрив він, – добре… що тепер… усе… минулося…

Потім і він розтанув. (…)

Коли зник останній часокрад, зник у підземеллі й холод.

Широко розкривши очі, ступала Момо по велетенському сховищу часу. Мов скляні келихи, стояли тут рядами на нескінченних полицях незліченні Квіти-Години – одна прекрасніша за одну і кожна не така, як інша, – сотні тисяч, мільйони годин життя. Було тепло, й дедалі ставало ще тепліш, – як-от у теплиці.

Коли опала остання пелюстка з квітки Момо, враз знялася неначе буря. Хмари Квітів-Годин вихором закружляли довкола дівчинки. То була немов весняна буря, тільки буря звільненого часу.

Ніби уві сні, Момо роззирнулася й побачила перед собою долі Кассіопею. На її панцері сяяв напис:

"ЛЕТИ ДОДОМУ, МАЛЕНЬКА МОМО, ЛЕТИ ДОДОМУ!"

То були останні слова, які Момо прочитала на спині в Кассіопеї. Бо буря квітів розгулялася з такою силою, що підхопила Момо й понесла, – так наче вона й сама була квітка, – геть із похмурих переходів, назад на світ, підносячи все вище над великим містом. Момо летіла над дахами й вежами у велетенській хмарі квітів, що все більшала й більшала. То був немовби веселий танок під пречудову музику, в якому дівчинка злітала догори, спускалася донизу, крутилася кругом себе.

Потім квіткова хмара повільно й лагідно спустилася донизу, і квіти, мов великі сніжинки, лягли на задублу землю. І, наче сніжинки, тихо розтанули там і знову стали невидимі, щоб вернутися туди, де було їхнє справжнє місце, – в серця до людей.

Тієї ж миті знов з'явився час, і все знов ожило й заворушилося. Автомобілі рушили, регулювальники засюрчали в свої свистки, голуби майнули вгору, і маленький песик під ліхтарем зробив своє і побіг далі.

Того, що світ цілу годину простояв завмерлий, люди навіть не помітили. Бо для них та перерва справді минула непомітно – як оком змигнути.

А все ж таки дещо змінилося, В усіх раптом десь узялася сила-силенна часу. Звісно, що кожне хтозна-як раділо з того, та ніхто не знав, що це ж його власний час, який дивом знов повернувся до нього.

Коли Момо остаточно отямилась, то побачила, що вона стоїть на якійсь вулиці. То була та сама бічна вуличка, де дівчинка спіткала непорушного Беппо. Він ще був там! Стояв спиною до неї, зіпершись на свою мітлу, й замислено дивився перед собою – точнісінько, як бувало колись. Він раптом відчув, що йому більш немає куди квапитися, й ніяк не міг собі пояснити, чого це він такий веселий і повний надій.

"Може, – подумав він, – я вже заощадив сто тисяч годин і викупив Момо?"

І саме тієї хвилини хтось смикнув його за полу, і він обернувся: перед ним стояла маленька Момо!

Немає слів, щоб змалювати радість цієї зустрічі. Обоє сміялись і плакали заразом, перебиваючи одне одного, без угаву говорили всячину, в тому числі й чистісінькі нісенітниці, як воно й буває завжди, коли чманіють від щастя. Знов і знов вони кидалися обійматись, і люди, що проходили тудою, зупинялися й собі раділи, і сміялись, і плакали разом з ними – тепер-бо всім на все вистачало часу. (...)

А у великому місті знов можна було бачити те, чого не бачено в ньому давно: діти гралися посеред вулиць, і шофери спиняли машини й з усміхом дивилися на них, а декотрі просто виходили й приставали

до гри. Скрізь було повно людей, усі привітно розмовляли між собою, пильно розпитуючи одні одних про здоров'я. Ті, що йшли на роботу, ще мали час помилуватись квіткою на чиємусь вікні або нагодувати дорогою пташку. І в лікарів тепер знаходився час уважно вислуховувати хворих. І робітникам можна було працювати спокійно й з любов'ю до діла, бо тепер не треба було хапатися будь-що-будь зробити якомога більше за якнайкоротший час. Кожне мало стільки часу, скільки йому треба, – адже часу тепер було вдосталь!

Але багато людей так і не довідались, кому вони все це завдячують і що насправді сталося за ту мить, якої вистачило їм тільки оком змигнути. Більшість із них, мабуть би, й не повірили всьому тому. Знали це й вірили цьому тільки друзі Момо.

Бо ж коли мала Момо і старий Беппо повернулися того дня до стародавнього амфітеатру, там уже чекали на них усі їхні друзі: Джіджі-Гід, Паоло, Массімо, Франко, дівчинка Марія з малою сестричкою Деде, Клавдіо, й усі інші діти, і Ніно зі своєю гладкою дружиною Ліліаною та дитинкою, і муляр Нікола, і всі сусіди, які завжди ходили сюди, щоб виговоритись перед Момо. (...)

А в Будинку Ніденці сидів на стільці біля вишуканого столика Майстер Гора, якого врятований час розбудив із першого і єдиного в його житті сну, і, всміхаючись, дивився крізь Усевидющі окуляри на Момо й на її друзів. Він був дуже блідий, неначе щойно підвівся після тяжкої хвороби. Але очі його сяяли.

Враз він відчув, як щось торкнулося до його ноги. Він зняв окуляри й нахилився. Перед ним сиділа черепаха.

– Кассіопеє, – ласкаво сказав він і погладив її по шиї, – ви вдвох дуже добре це зробили. Ти повинна мені все розповісти, бо цього разу сам я нічого не бачив.

"ЗГОДОМ!" – засвітилося на панцері. Потім Кассіопея чхнула.

– Чи не застудилась ти, бува? – стурбовано запитав Майстер Гора.

"ЩЕ Й ЯК!" – відповіла Кассіопея.

– Це все наробив холод Сірих панів, – мовив Майстер Гора. – Уявляю собі, яка ти втомлена і як тобі хотілось би нарешті відпочити! Ну ж бо, ховайся у свій панцер.

"ДЯКУЮ!" – проступило на спині в черепахи.

І Кассіопея пошкандибала шукати собі тихого куточка. Там вона повтягала голову й ноги під панцер, і на ньому поволі висвітилося слово, видиме тільки тому, хто прочитав цю книжку:

КІНЕЦЬ

Кадр з фільму «Момо». 1986

КОРОТКА АВТОРОВА ПІСЛЯМОВА

Може в декого з читачів виникне ще чимало запитань. та боюсь, що я не зможу їм зарадити. Бо, мушу признатись, усю цю історію я записав з пам'яті так, як мені її розповіли. Сам я ніколи не знав ні малої Момо, ні її друзів. Не знаю, як їм повелось далі і як ведеться тепер. Що ж до великого міста, то його я можу тільки уявляти. До всього сказаного я міг би додати тільки таке. Тоді я саме подорожував (я, власне, й досі подорожую), і якось уночі мені трапилось їхати в одному купе з якимось дуже дивним пасажиром. Тим більше дивним, що я нізащо не міг визначити його віку. Спершу я був подумав, що переді мною сидить старий чоловік, та незабаром зрозумів, що, мабуть, я помилився, бо мій супутник здався мені раптом дуже молодим. Але й це враження невдовзі виявилось хибним. У кожному разі, саме він і розповів мені в ту довгу ніч усю цю історію. Коли він скінчив розповідь, обидва ми на якийсь час замовкли. По тому загадковий пасажир додав ще одну фразу, якої я не хочу потаїти перед читачем. – Я розповів вам усе так, – промовив він, – начебто це вже сталося. А міг би розповісти й так, нібито все воно тільки станеться в майбутньому. Для мене ця різниця невелика. Мабуть, він вийшов на наступній станції, бо трохи згодом я помітив, що сиджу в купе сам. На жаль, я більш ніколи не зустрічав того оповідача. Але якщо колись я все ж таки його зустріну, то про багато дещо розпитаю.

(Переклад Євгенії Горевої)

Любіть Україну

Квітковий годинник у Києві

24 серпня 2009 року у м. Києві на вулиці Інститутській відкритий великий Квітковий годинник. Його загальні розміри вражають: загальний розмір – 19,5 м, діаметр циферблату – 16,5 м, а довжина хвилинної та годинної стрілок відповідно дорівнювала 7 і 4 метрам. Часовий механізм київському квітниковому годиннику подарував Единбург, місто-побратим у Шотландії. Диво-годинник був презентований на схилі вулиці Інститутської 23 серпня, до річниці Незалежності України. Для створення цього годинника було використано 50 тисяч квітів, з яких половина слугує тлом, а решта є «пазликами» самого квіткового годинника. Для створення квіткового годинника автори використали чимало різноманітних рослин – бачимо бегонії, хризантеми, верес, колеус, каланхое, бархатці тощо.

2010 року (традиційно, до Дня Незалежності) вигляд годинника змінився. Основною темою стала народна вишивка як своєрідне продовження святкової виставки квітів на Співочому полі («Ріка вишиванок»). Новий годинник розташовувався на тлі українського рушника, викладеного квітами навколо циферблату. На виготовлення рушника пішло 80 тисяч різноманітних квітів, серед яких колеус, сині петунії, червоні бегонії, ахерантес та зелена аурея.

CLASSROOM

УСНО

1. Розкажіть історію Момо.
2. Чому люди приходили в гості до дівчинки і ставали її друзями?
3. Чому, на вашу думку, в місті з'явилися Сірі пани?
4. Чому мешканці міста виявилися безпорадними перед часокрадами?
5. У який спосіб можна було позбутися Сірих панів?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

6. Прокоментуйте міркування агента Ощадкаси Часу про те, як можна захистити свій час від безглуздої розтрати.

ПИСЬМОВО

7. Складіть план сюжетних подій роману.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

8. З допомогою інтернету знайдіть зображення відомих у світі годинників. Прочитайте їхню історію.

ДОСЛІДЖЕННЯ

9. Простежте, які зміни відбувалися у житті персонажів після того, як з ними зустрічалися Сірі люди
10. Поміркуйте, чи є у вашому щоденному житті те, на чому можна було б заощадити час – як цього навчали Сірі люди. Як змінилося б ваше життя в результаті такого заощадження?

ВАША ТВОРЧІСТЬ

11. Спробуйте зобразити шлях Момо від її дому через будинку Ніденця і до глибокого будівельного котловану, де зібралися на свою останню зустріч Сірі люди.

ПРОЄКТ

12. Чому Майстер Час не міг заснути? Що могло б статися, якби Момо не впоралася із його дорученням?
13. Зобразіть циферблат і позначте на ньому важливі для себе справи. Поміркуйте, чи є серед них те, на чому можна заощадити час. Поясніть.

У КОМАНДІ

14. Дотримуючись тексту роману, розкажіть:

1) історію Джіджі;
2) історію старого Беппо;
3) про життя перукаря Фуззі;
4) про особливу роль Кассіопеї

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

15. Чому, на вашу думку, Майстер Гора звернувся із проханням про допомогу до маленької дівчинки, Момо?
16. Які правила Сірих людей поширені у нашому житті?
17. Як, на вашу думку, заощадження часу на умовах Сірих людей впливає на долю кожного із нас?
18. Чому Сірі люди у романі не мають імен?

Астрід-Анна-Емілія Ліндґрен
(1907 –2002)

Я хочу писати для таких читачів, які здатні творити чудеса.
А чудеса творять діти. Коли читають книги.
Астрід Ліндґрен

У світі художньої літератури шведську письменницю *Астрід Ліндґрен* знають і люблять як авторку найкращих книжок для дітей і про дітей. Серед відомих творів Астрід Ліндґрен – *«Пеппі Довгапанчоха»* (1945), *«Міо, мій Міо»* (1954), *«Малюк і Карлсон, який живе на даху»* (1955), *«Брати Лев'яче Серце»* (1973) та ін. Це вона вигадала і зробила популярним на увесь світ «вродливого, розумного і до міри затовстого» *Карлсона*, руду вигадницю *Пеппі*, невтомного сищика *Калле*. У своїх казкових історіях Астрід Ліндґрен ніколи не обходила серйозних проблем, з якими стикаються дорослі й діти – непорозуміння у родині, самотність, хвороби й смерть. Письменниця відверто і сердечно говорить зі своїми маленькими читачами, змушуючи їх разом з героями думати, сміятися і плакати. Крізь сміх і сльози Астрід Ліндґрен дає дітям надію, втіху й моральну допомогу.

Найбільшим визнанням літературних досягнень Астрід Ліндгрен стало здобуття нею *Премії імені Ганса Крістіана Андерсена* в 1958 р. А у 2002 році на честь письменниці засновано *Премію імені Астрід Ліндгрен,* отримати яку мріють усі дитячі письменники світу.

Барви художнього твору
«Брати Лев'яче Серце» (1973)

У повісті-казці Астрід Ліндґрен головний герой, як і Буссе з твору «Міо, мій Міо», здійснює подорож з реального життя у казку. Але авторка у цьому творі розкриває страшну ціну такого переходу з одного світу в інший – смерть братів Карла і Юнатана. Спочатку у країну Нанґіялу уходить старший Юнатан, рятуючи маленького Хрущика. А потім від хвороби помирає і Карл. Казкові події починаються з моменту зустрічі братів у Вишневій долині й розвиваються далі за законами чарівних казок: небезпечні пригоди, злий дракон і його господар, чарівні речі-помічники. Письменниця утверджує ідею боротьби зі злом, героїзм, силу духу й згуртованість людей проти насилля і проти смерті. Кульмінаційним моментом повісті-казки є битва Юнатана Лев'яче Серце із жорстоким правителем Тенгілом і драконом Катлою.

Брати звільнили від сил зла Шипшинову Долину, але самі не врятувалися. Опіки Катли виявилися для Юнатана смертельними, вони паралізували його тіло. І як колись Юнатан виніс на плечах Карла, рятуючи від пожежі, так і Хрущик стрибає з братом на плечах у нову країну, що має назву Нанґіліма. Події земного світу повторюються у казці, але відважний вчинок заради інших людей – подвиг, у цей раз здійснює молодший з братів. Добро, стверджує письменниця, породжує добро, і меж для його збільшення немає. Кожна нова казка відкриває вхід в інший казковий світ, якщо створена для підтримки слабкого, для укріплення його віри і надії.

Брати Лев'яче Серце
(Уривки)

Готуємось до читання

У родини Левів багато проблем. Прочитайте, як їх долали брати Карл і Юнатан. Хто з них, на вашу думку, вже на початку повісті-казки заслуговує імені Лев'яче Серце?

Читаємо з розумінням

1

Я хочу розповісти вам про свого брата. Про Юнатана Лев'яче Серце, бо це і є мій брат. Розповідь моя буде схожа на казку, навіть трохи страшна, як історії з чортами й примарами, а проте все це правда. Хоч, крім нас із Юнатаном, ніхто цього не знає.

Юнатана звали не з самого початку Лев'ячим Серцем. Прізвище його було Лев, так само, як мамине й моє. Отже, він звався Юнатан Лев. Мене звуть Карл Лев, а маму – Сіґрід Лев. Нашого тата звали Аксель Лев, але він залишив нас, коли мені було ще тільки два роки: подався на кораблі в море, й відтоді ми нічого про нього не чули.

Та послухайте, як вийшло, що мого брата Юнатана назвали Юнатаном Лев'яче Серце. І які дива сталися потім.

Юнатан знав, що я скоро помру. Мабуть, про це знали всі, крім мене. І в школі знали, бо я весь час хворів, кашляв, пропускав уроки, а останні півроку зовсім не ходив туди. Тітки, яким мама шила сукні, теж знали, я й довідався про це з розмови однієї тітки з мамою, ненароком підслухавши її. Вони думали, що я сплю, а я просто лежав із заплющеними очима, я й далі не розплющував їх, не хотів показувати, що почув страшну новину – що мені доведеться скоро померти.

Звичайно, я дуже засмутився й перелякався, але навіщо мамі було знати, як мені гірко. Я завів про це розмову з Юнатаном, коли він прийшов додому.

– Ти знаєш, що я скоро помру? – сказав я і заплакав.

Юнатан трохи подумав. Мабуть, йому тяжко було відповідати мені, та врешті він сказав:

– Так, знаю.

Я заплакав ще дужче.

– Як страшно, – сказав я, – як страшно, що хтось має померти, ще не проживши й десяти років.

– Знаєш, Хрущику, я не думаю, що це страшно, – мовив Юнатан. – Я думаю, що для тебе це просто чудово.

– Чудово? – обурився я. – Чудово лежати в землі мертвому?

– Ет, – мовив Юнатан, – у землі лежатиме самий твій кістяк. А ти полинеш у зовсім інше місце.

– Куди? – спитав я, бо ніяк не міг повірити йому.

– У Нанґіялу, – відповів він.

У Нанґіялу! Він сказав це так, наче всі знали про ту Нанґіялу. А я ще ніколи не чув, щоб про неї хтось згадував.

– А де ж та Нанґіяла? – спитав я.

Юнатан признався, що й сам добре не знає, де вона. Десь, мовляв, по той бік зірок. І він почав так захоплено розповідати про неї, що кожному закортіло б негайно потрапити туди.

– У Нанґіялі тепер доба казок і табірного життя, – сказав він. – Тобі там сподобається.

А ще Юнатан сказав, що всі казки походять із Нанґіяли, бо саме там вони й відбуваються. З кожним, хто туди попаде, трапляються всілякі пригоди від ранку до вечора і навіть уночі.

– Бачиш, Хрущику, – сказав він, – це не те, що лежати й кашляти. А тут ти через хворобу ніколи не можеш і побавитись як слід.

Юнатан звав мене Хрущиком. Давно так назвав, ще як я був маленький. І коли я одного разу спитав його, чому він так назвав мене, Юнатан відповів, що він дуже любить хрущиків. А особливо таких хрущиків, як я. Авжеж, Юнатан справді любив мене, не знаю, за що. Адже я завжди був негарний, боягузливий, дурний хлопчисько, клишоногий і взагалі. Я питав Юнатана, як він може любити такого негарного, дурного хлопчиська, як я, клишоногого і взагалі, і він відповідав:

– Якби ти не був таким зворушливо негарним хлопчиком, гостроносим і клишоногим, то не був би й моїм Хрущиком, якого я люблю. (...)

2

Тепер я переходжу до найгіршого. До того, про що не маю сили думати. І не можу не думати.

Мій брат Юнатан… Адже він мав би й далі бути зі мною, розмовляти зі мною вечорами, ходити до школи, гратися з дітьми на подвір'ї, заварювати мені воду з медом і все інше. А вийшло не так… зовсім не так.

Юнатан уже в Нанґіялі.

Мені тяжко, страшенно тяжко розповідати про це. Ні, я таки не зможу. Краще перекажу, що потім було надруковано в газеті:

«Учора ввечері в нашому місті, у кварталі Факельрос, виникла страхітлива пожежа, внаслідок якої згорів дощенту один із старих дерев'яних будинків і загинула людина. Коли будинок загорівся, десятирічний хлопець Карл Лев лежав сам, тяжко хворий, у квартирі на третьому поверсі. Відразу після того повернувся додому його брат, тринадцятирічний Юнатан Лев, і, перш ніж хтось устиг зупинити його, кинувся до охопленого полум'ям будинку, щоб винести з нього свого брата. За хвилину сходи обернулися в суцільне море полум'я, яке відрізало їм вихід. Залишалась одна рада – спробувати врятуватися крізь вікно. Охоплений жахом натовп, що зібрався внизу, був безсилим свідком того, як тринадцятирічний хлопець із братом на спині не вагаючись кинувся вниз із вікна, в якому теж палахкотіло полум'я. Впавши на землю, хлопець так забився, що майже відразу помер. Натомість його менший брат, якого він захистив від удару своїм тілом, не зазнав ніякої шкоди. Мати хлопців, швачка, яка на той час була у своєї клієнтки, повернувшись додому, впала в тяжкий шок. Як виникла пожежа, ще невідомо».

(…) Я гірко плакав, уткнувшись обличчям у подушку, і раптом почув голуб'яче воркування зовсім близько. А коли звів очі, то побачив на підвіконні голуба, що дивився на мене лагідними очима. Білого як сніг, зверніть увагу, не сірого, як усі голуби в нас на подвір'ї! Білого як сніг голуба – ніхто не зрозуміє, що я відчув, побачивши його. Адже виходило так, як у тій пісні: «Голуб білий, мов з піни крила, прилетить до твого віконця». І я наче почув, як Юнатан співає: «То не голуб, Хрущику, буде, то душа твоя на хвилину, щоб спочити на рідних грудях, прилетить у мою хатину». Але тепер не я, а він прилетів до мене.

Я хотів щось сказати, та не зміг. Тільки лежав і слухав воркування голуба, і за тим воркуванням чи в ньому, не знаю, як і сказати, почув Юнатанів голос. Хоч той голос був не такий, як звичайно. Всю кухню сповнив тихий шепіт, ніби у страшній казці, і, мабуть, треба було б злякатись. Та я не злякався. Я так зрадів, що ладен був підстрибнути до стелі. Бо я почув дуже втішну звістку.

Так, виявляється, Нанґіяла справді є! Юнатан хотів, щоб я швидше опинився там, бо в Нанґіялі так гарно, що краще й бути не може. Подумати тільки, там на нього чекала хата, не встиг він прилетіти, як отримав цілу хату в Нанґіялі. Старовинну садибу, що зветься Рицарським двором і лежить у Вишневій Долині, – правда ж, гарно звучить? І уявіть собі,

перше, що Юнатан побачив, коли прийшов до Рицарського двору, була зелена табличка на хвіртці, а на ній напис: «Брати Лев'яче Серце».

– Це означає, що ми там житимемо разом, – сказав Юнатан.

Виходить, я також зватимусь Лев'яче Серце, коли потраплю в Нанґіялу. Я дуже зрадів: адже я хотів зватись так, як Юнатан, хоч я й не такий відважний, як він.

– Тільки прилітай якнайшвидше, – сказав Юнатан. – Коли не застанеш мене вдома, то я сидітиму біля річки з вудкою.

Після цього шепіт затих, голуб знявся й полетів над дахами. Назад у Нанґіялу. (…)

Готуємося до читання

Карл, потрапивши у країну Нанґіялу, переконався у тому, що тут усі мрії збуваються. Читаючи розділ, простежте за втіленням мрій Хрущика. Які з них, на вашу думку, були очікуваними, а які – несподіваними?

Читаємо з розумінням

3

Невдовзі так і сталося. І я не відчув нічого особливого. Я й не стямився, як опинився біля хвіртки й прочитав напис на зеленій табличці: «Брати Лев'яче Серце».

Як я тут опинився? Чи довго летів? Як знайшов шлях, нікого не питавшись? Не знаю. Знаю тільки, що раптом опинився перед хвірткою і побачив на ній наше прізвище.

Я погукав Юнатана. Кілька разів погукав, але відповіді не отримав. І тоді я згадав – ну певне, він сидить біля річки й вудить рибу.

І я побіг униз до річки. Довгенько біг вузькою стежечкою і внизу на містку справді побачив Юнатана. Там сидів мій брат, його чуб блищав на сонці. І якби я й спробував змалювати, що я відчув, знов побачивши його, то нізащо не зміг би.

Він не бачив, що я біжу. Я спробував гукнути його, але, мабуть, мене душили сльози, бо з моїх уст злетіло тільки якесь нерозбірливе белькотіння. Та Юнатан однаково почув його. Він підвів очі й побачив мене. І начебто зразу не впізнав. Та потім зрадів, кинув вудку, перейняв мене і почав торсати, ніби хотів упевнитись, що я справді прилетів. Я трохи поплакав, хоч і не було чого, але ж я так скучив за ним.

А Юнатан, навпаки, сміявся. Так ми стояли, обнявшись, біля річки і були невимовно раді, що ми знову разом.

Потім Юнатан сказав:

– Ну от, нарешті ти прилетів, Хрущику Лев'яче Серце!

Смішно звучить: Хрущик Лев'яче Серце! Ми обидва захихотіли. Ми сміялися дедалі дужче, ніби давно вже не чули нічого смішнішого, хоч насправді нам просто хотілося сміятись, бо радість переливалась у

нас через вінця. Сміючись, ми почали борюкатись, але й далі не могли втриматись від сміху. Ми аж попадали в траву, так сміялися, трохи полежали в ній, почали перекочуватись, а сміх розпирав нас ще дужче. Врешті ми досміялися до того, що скотились у річку, та навіть у воді не перестали сміятися. Я вже думав, що ми потонемо.

Аж ні, ми попливли. Я ніколи не вмів плавати, хоч страх як хотів навчитися. А ось тепер раптом поплив. Та ще й так добре, наче хтозна-відколи плавав.

– Юнатане, я вмію плавати! – гукнув я.

– Звичайно, вмієш, – відповів він.

І тоді мені спало на думку ще щось.

– Юнатане, ти помітив, що я вже не кашляю? – спитав я.

– Певне, що не кашляєш, – відповів він. – Ти ж тепер у Нанґіялі.

Я трохи поплавав, потім мокрий виліз на місток. З одягу в мене текла вода. Штани прилипли до ніг, тому я й побачив, що зі мною ще сталося. Вірте чи ні, а ноги в мене стали такі самі рівні, як у Юнатана.

Тоді я подумав: а може, я погарнішав? Я спитав Юнатана, як йому здається, чи не став я часом вродливіший.

– Сам глянь у дзеркало, – порадив він.

Я здогадався, що він мав на думці річку, бо вода в ній була тиха й блискуча, мов дзеркало. Я ліг долілиць на місток, заглянув через його край, побачив себе у воді, проте не помітив, щоб я покращав. Підійшов Юнатан, теж ліг біля мене, і ми довго дивилися у воду на братів Лев'яче Серце – на Юнатана з буйним золотавим чубом, блакитними очима і гарним обличчям і на мене з кістлявим писком, із чубом, як солома, і взагалі.

– Наче не видно, щоб я покращав, – мовив я. Проте Юнатан сказав, що я дуже змінився.

– До того ж, тепер у тебе вигляд цілком здорового – додав він.

Тоді я почав пильно вивчати себе. Я напружив м'язи лежачи на містку, і відчув, що кожна частка мого тіла здорова й радісна. То навіщо мені ще й врода? Мене переповнювало щастя, все в мені сміялося.

Ми трохи полежали, гріючись на сонці й дивлячись на рибин, що плавали під містком. Та потім Юнатанові захотілось додому, і мені також, адже цікаво було поглянути на Рицарський двір, де тепер я мав мешкати.

Юнатан рушив стежкою попереду, а я пішов за ним, твердо ступаючи своїми рівними ногами. Я не зводив з них погляду і все дивувався, як же ті ноги гарно йдуть. Але, як ми трохи піднялися від річки, я зненацька обернувся і тоді… тоді нарешті побачив Вишневу Долину, геть білу від розквітлих вишень. Крізь білий цвіт на дереві прозирало зелене листя, а трава була вся зелена. І по тому біло-зеленому килимі в'юнилася річка, немов срібна стяжка. Чому я досі всього цього не помітив, невже я дивився тільки на Юнатана? Тепер я стояв на стежці й милувався красою долини. (…)

Готуємося до читання

Мешканці Вишневої Долини зазвичай збиралися у заїзді «Золотий півень», де відпочивали, спілкувалися. Карл і Юнатан приїхали до заїзду верхи. Їхні власні коні Грім і Ф'ялар стали справжніми друзями братів. Юнатан познайомив Карла із Голуб'ячою королевою – Софією, Губертом і Йоссі, а також розповів таємниці Шипшинової Долини. Які ж небезпеки загрожували казковій країні, щасливому життю братів Лев'яче Серце?

Читаємо з розумінням

4

(…) Мабуть, усі мешканці Вишневої Долини з'їхались цього вечора до заїзду. Коли ми зайшли всередину, то побачили там повно людей. Чоловіків і жінок, старих і малих. Усі мешканці селища бавили тут час у приємній розмові, хоч декотрі малі діти вже позасинали на колінах у батьків.

Який там знявся гомін, коли ми зайшли!

– Юнатан! – радісно загукали гості заїзду. – Прийшов Юнатан!

Сам господар заїзду, великий, рудий, дуже вродливий чоловік, крикнув так, що перекричав усіх:

– Прийшов Юнатан! Ні, прийшли брати Лев'яче Серце! Обидва!

Він підступив ближче, підняв мене й поставив на стіл, щоб усім було видно. Я відчув, що почервонів, мов буряк.

Та Юнатан допоміг мені.

– Нарешті сюди прибув мій любий брат, Карл Лев'яче Серце! – сказав він. – Будьте до нього такі самі ласкаві, як були до мене.

– Будемо, – мовив господар заїзду і зсадив мене зі столу. Та поки опустив додолу, потримав трохи у своїх обіймах, і я відчув, який він дужий.

– Ми з тобою будемо приятелями, – додав він. – Такими самими добрими приятелями, як з Юнатаном. Я звусь Йоссі, хоч майже всі мене кличуть Золотим півнем. Ти завжди будеш бажаним гостем у «Золотому півні», запам'ятай собі, Карле Лев'яче Серце.

Софія також була тут, сиділа біля столу зовсім сама, і ми з Юнатаном примостилися біля неї. Мені здається, що вона зраділа. Вона ласкаво всміхнулася, спитала, чи мені подобається мій кінь і чи Юнатан зможе найближчим часом допомогти їй полоти грядки. А взагалі Софія мало говорила, і я помітив, що вона чимось зажурена. Помітив я й інше. Усі, хто був у заїзді, дивились на Софію шанобливо, а коли хтось підводився, щоб іти додому, то найперше кланявся в бік нашого столика, ніби Софія була кимось особливим. Я не розумів, чому до неї так ставились. Одягнена в просту селянську сукню, запнута хустиною, вона сиділа, згорнувши на колінах засмаглі, спрацьовані руки, як проста селянка. Що в ній було такого незвичайного?

Мені дуже сподобалось у заїзді. Ми співали багато пісень, таких, що я колись знав, і таких, що я ніколи й не чув. Усі були веселі. Та чи справді

веселі? Інколи мені здавалося, що долинян мучив якийсь потаємний клопіт, як і Софію. Немов час від часу вони згадували про щось. Про те, чого вони боялися. Але ж Юнатан казав, що у Вишневій Долині жити легко й просто, то чого вони могли боятися? А взагалі вони були веселі, співали, сміялися, зразу впадало в око, що всі тут приятелювали між собою і любили одне одного. А найбільше, по-моєму, вони любили Юнатана. Так само, як і вдома, в місті, його любили всі. І ще, здається мені, всі у Вишневій Долині любили Софію. (…)

5

(…) Юнатан розповів мені про дві зелені долини Нанґіяли, розташовані серед величних гірських хребтів, про Вишневу й Шипшинову Долини, з усіх боків оточені високими дикими горами, які важко перейти, коли не знаєш непомітних і безпечних стежок. Але мешканці обох долин знають ті стежки і вільно спілкуються між собою.

– Чи, радше, спілкувалися досі, – додав Юнатан. – Бо тепер ніхто не може ні пробратися у Шипшинову Долину, ні вибратися звідти, крім Софіїних голубів.

– Чому? – спитав я.

– Бо Шипшинова Долина вже не вільна земля, – сказав Юнатан. – Вона опинилася в руках ворога. – Він глянув на мене так, що я зрозумів, як йому не хочеться лякати мене. – І ніхто не знає, що буде з нею далі, – додав він.

Мені стало страшно. Я ходив собі скрізь так спокійно, думав, що в Нанґіялі нема ніяких небезпек, а тепер аж увесь похолов.

– Що ж то за ворог? – спитав я.

– Його звати Тенґіл, – сказав Юнатан таким тоном, що те ім'я прозвучало гидко й зловісно.

– А де він живе? – знов спитав я.

Тоді Юнатан розповів мені про Карманяку – землю, що лежала вище, серед верховин Прадавніх Гір за Прадавньою Річкою. Там володарював Тенґіл, жорстокий, мов дракон.

Я злякався ще дужче, але не хотів показати цього.

– Чому ж він не сидить собі в своїх Прадавніх Горах? – спитав я. – Навіщо йому нищити Нанґіялу?

– У тім-то й річ. Якби хтось пояснив, навіщо, то пояснив би й багато чого іншого. Я не знаю, чого йому треба руйнувати все навколо. Але це правда. Він не дає людям долин жити так, як вони жили. І йому потрібні раби.

Юнатан замовк і знову глянув на свої замащені руки. Потім промурмотів собі під ніс, але так, що я почув його:

– Аби в того нелюда не було ще й Катли!

Катла! Не знаю чому, але це ім'я здалося мені ще страшнішим за все, що Юнатан розповів. І я спитав його:

– Що це за Катла?

Проте Юнатан похитав головою:

– Ні, Хрущику, я знаю, що ти вже й так наляканий. Про Катлу я тобі не розповім, бо ти не заснеш.

Натомість він розповів мені дивні речі про Софію.

– Вона очолює нашу таємну боротьбу з Тенґілом, – сказав Юнатан. – Розумієш, ми боремось проти нього, щоб допомогти Шипшиновій Долині. Хоч доводиться боротись таємно.

– Але чому цю боротьбу очолює саме Софія?

– Тому, що вона сильна й розважна, – пояснив Юнатан. – А ще тому, що вона нічого не боїться.

– І ти ж нічого не боїшся, Юнатане, – сказав я.

Він трохи подумав, а тоді мовив:

– Так, я теж не боюся.

О, як би я хотів бути таким відважним, як Софія і Юнатан! А я був такий наляканий, що в мене всі думки вилетіли з голови. (…)

Готуємося до читання

Юнатан поїхав до Шипшинової Долини, виручати з полону героя Урвара, а маленький Хрущик залишився у Рицарському Дворі. Одного дня він прокинувся від голосу – брат кликав його на допомогу. Так Карл став на шлях боротьбі. Його серце загартувалося у боротьбі з Тенґілом і його слугами, він навчився бути терплячим, обережним, а ще відважним – справжнім Лев'ячим серцем. Мешканці Вишневої і Шипшинової Долин повстали проти Тенґіла і драконихи Катли. Читаючи опис битви, зверніть увагу, як Хрущик стежить за діями брата, як переживає за нього.

Читаємо з розумінням

15

(…) Так, настав ранок і день повстання. Ох, як того дня боліло в мене серце! Скільки я набачився крові, скільки наслухався крику! Адже битва відбувалася неподалік Матіасового подвір'я. Я бачив, як гасав на своєму коні Юнатан, чуб його майорів на вітрі, а навколо нього кипів бій, гупали мечі, свистіли списи, бриніли стріли, лунав крик і стогін. І я сказав Ф'ялярові, що, коли Юнатан загине, я теж хочу померти.

Так, Ф'ялар був біля мене в кухні. Я вирішив, що нікому про це не скажу, але хай він буде зі мною. Я не міг усидіти сам, просто не міг. Ф'ялар також дивився у вікно на те, що робилося за нашим подвір'ям. Дивився й іржав. Не знаю, чи то він хотів приєднатися до Гріма, чи боявся, так само, як я. Ох, як я боявся!

Я бачив, як Ведер упав від Софіїного списа, а Кадер від Урварового меча. І Додір упав, і багато інших, вони падали на всі боки. А Юнатан з'являвся там, де було найнебезпечніше, вітер розвівав йому чуба, сам він ставав дедалі блідіший, і серце моє боліло все дужче.

Потім настав кінець!

Того дня в Шипшиновій Долині досить було крику, але не такого, як цей.

У розпал боротьби крізь виття вітру прорвався голос бойового рога й вигук:

– Іде Катла!

А потім пролунало ревіння. Голодне ревіння Катли, яке всі так добре знали. Тоді опустилися мечі, списи, стріли, повстанці не могли більше боротися. Бо знали, що їм немає порятунку. Тепер у долині чути було тільки завивання бурі, звук бойового рога й ревіння Катли, яка дихала вогнем і вбивала кожного, на кого показував Тенґіл. Він безперестанку показував на свої жертви, і обличчя його було зловісно жорстоке. Я знав, що тепер Шипшиновій Долині кінець.

Я не хотів цього бачити, не хотів цього бачити… не хотів нічого бачити. Тільки Юнатана. Мені треба було знати, де він. І я помітив його зовсім близько від Матіасового двору. Він сидів на Грімові блідий, тихий, і вітер розвівав йому чуба.

– Юнатане! – гукнув я. – Юнатане, ти чуєш мене?

Але він не почув мене. Я побачив, як він підострожив коня й помчав схилом мов стріла, ніхто не вмів їхати так швидко, ні на небі, ні на землі. Він мчав просто на Тенґіла… і пролетів повз нього…

А потім знов озвався бойовий ріг. Але тепер у нього сурмив Юнатан. Він вихопив його в Тенґіла з рук і засурмив. Аби Катла знала, що у неї новий володар.

Потім стало тихо. Навіть буря вщухла. Всі принишкли й чекали. Тенґіл сидів на коні, нетямлячись зі страху, й чекав. Катла також чекала. Юнатан знов засурмив у ріг.

Тоді Катла заревіла й кинулась на того, кого досі покірно слухалась. Я згадав, як Юнатан казав: «Колись настане й Тенґілова година». І ось вона настала.

Так скінчилося повстання в Шипшиновій Долині. Багато людей віддало своє життя за волю. Так, тепер їхня долина була вільна. Але ті, що полягли, цього не знали. (…)

На луці неподалік Матіасового двору лежала Катла, наче величезна, огидна брила, притихла й напоєна кров'ю. Подеколи вона поглядала на Юнатана, немов собака, що чекає наказів від свого пана. Тепер вона нікого не чіпала, та поки лежала тут, страх не покидав долину. Ніхто не зважувався радіти. Шипшинова Долина не могла ні святкувати своє визволення, ні оплакувати мертвих, поки в ній була Катла, сказав Урвар. І тільки одна людина могла відвести її назад до печери. Це був Юнатан.

– Допоможеш Шипшиновій Долині востаннє? – спитав Урвар. – Якщо ти відведеш Катлу і прив'яжеш у печері на ланцюг, то решту ми вже зробимо самі.

– Добре, я допоможу тобі востаннє, Урваре, – відповів Юнатан.

Я добре знаю, як треба їхати понад річкою – не кваплячись, дивитися, як плине вода, як вона мерехтить і як танцює на вітрі віття верб. Понад річкою не їдеться, коли тобі на п'яти наступає дракон.

А ми їхали саме так. Ми чули позад себе важку ходу Катли. Гуп-гуп-

гуп. Та хода була страшна, Грім і Ф'ялар харапудились. Ми насилу стримували їх. Юнатан час від часу сурмив у ріг. Звук виходив також неприємний, і Катлі він напевне не подобався. Але вона мусила слухатися, коли чула його. Це єдине втішало нас у тій дорозі. Ми їхали мовчки. І дуже поспішали. Поки стемніє і западе ніч, Юнатан мав прив'язати Катлу в її печер, де вона повинна була сконати. Більше ми її не побачимо й забудемо, що є така країна – Карманяка. Прадавні Гори стоятимуть вічно, але ми ніколи більше не приїдемо до їхніх ущелин і скель, пообіцяв Юнатан.

Надворі стихло, буря вляглася, настав спокійний, теплий вечір. Захід сонця був гарний, як ніколи, і я думав собі, що такого вечора треба їхати вздовж річки без страху.

Та цього я не показував Юнатанові. Ну, що я боюся.

Нарешті ми досягли водоспаду Карма.

– Карманяко, ти бачиш нас востаннє, – сказав Юнатан, коли ми переїздили міст. І засурмив у ріг.

Катла побачила свою скелю по той бік річки. Їй, певне, захотілося швидше опинитися там, бо вона схвильовано засичала. Засичала просто у хвіст Грімові. І саме тоді все й сталося. Наляканий Грім скочив просто на поруччя мосту. Я зойкнув, бо мені здалося, що Юнатан зараз сторч головою полетить у водоспад. Та він утримався, але ріг випорснув у нього з руки і зник у глибині бурхливої річки.

Жорстокі очі Катли все це помітили. Тепер вона знала, що вже не має над собою володаря. Вона крикнула, і з її ніздрів забухкав вогонь.

О, як ми мчали, рятуючи своє життя! Як ми мчали! Через міст, а потім угору в напрямку Тенґілового замку. А позад нас сичала Катла.

Стежка крутилася поміж Прадавніми Горами. Навіть у страшному сні не приснилося б, як ми тікали зі скелі на скелю і як за нами гналася Катла. Вона була так близько, що її вогонь мало не досягав нас. Раз омах вогню майнув небезпечно близько від Юнатана, і я злякався, що полум'я обпекло його, проте Юнатан гукнув:

– Не спиняйся! Їдь, їдь!

Бідолашні Грім і Ф'ялар, вони так боялися Катли, що вибивалися з сили, аби тільки втекти від неї. З них віхтями падала піна, а вони мчали звивистою стежкою вгору дедалі швидше й швидше, аж поки зовсім знемоглися. Але й Катла відстала від них і ревіла з люті. Тепер вона була на своїй землі, звідси ніхто не повинен був утекти від неї. Її важке гупання почастішало, і я зрозумів, що врешті-врешт вона переможе. Завдяки своїй жорстокій упертості.

Ми їхали довго-довго, і я перестав сподіватись на порятунок. Ми вже були високо в горах. Ще один заворот, і Катла дожене нас. Ми бачили її внизу просто під собою на невеличкій скелі над водоспадом, якою проходила стежка. І враз Катла спинилася там. Бо це була її скеля. Там вона любила сидіти й дивитись у воду. І тепер також майже мимоволі зупинилась на тій скелі і втупилась у водоспад. З ніздрів у неї бурхало полум'я, вона ходила по скелі туди й назад. Потім згадала про нас і глянула вгору палючими очима.

Ох ти, жорстока, лиха тварюко, подумав я, чому б тобі не лишитись на своїй скелі?

Але я знав, що вона далі поженеться за нами…

Ми саме досягли великого каменя, з-за якого Катла висувала свою потворну голову, коли ми вперше їхали в Карманяку. І тут наші коні не витримали. Страшно, коли під тобою падає кінь. І ось із нами сталось таке. Грім і Ф'ялар просто опустилися на стежку. І якщо ми досі думали, що, може, нас урятує якесь диво, то тепер утратили останню надію.

Ми знали, що нам кінець. І Катла також знала. Якою диявольською зловтіхою засвітились її очі! Вона непорушно стояла на скелі й дивилась на нас. Мені здалося, що вона глузливо регоче. Тепер вона не квапилась. Наче думала: я прийду, коли сама захочу. Але ви неодмінно почекаєте на мене!

– Вибач, Хрущику, що я впустив ріг.

Я хотів сказати йому, що він не винен переді мною і ніколи не був винен, але я занімів з жаху. Катла й далі стояла внизу. З ніздрів у неї бухкали дим і вогонь, і вона переступала з лапи на лапу. Від її смертельного вогню нас затуляв камінь. Я щосили вчепився в Юнатана, і він подивився на мене зі сльозами на очах.

А потім його опанувала лють. Він вихилився з-за каменя й закричав:

– Чуєш, ти, потворо, не смій чіпати Хрущика! Не смій чіпати його, а то…

Він ухопився за камінь, немов був велетнем і міг злякати Катлу. Велетнем він не був і не міг злякати її, проте камінь ледь тримався над скелею, де стояла Катла.

«Ні спис, ні стріла, ні меч не бере Катли», – казав Урвар. Він міг би додати, що й камінь її не бере, хоч би який був великий.

Катла не загинула від каменя, якого Юнатан звалив згори. Але камінь той влучив просто в неї. І, заревівши так, що здригнулися гори, вона навзнак полетіла у водоспад Карма.

Готуємося до читання

Для братів перемога над Катлою обернулася новими випробуваннями. Дракониха обпалила Юнатана своїм отруйним диханням. З кожною хвилиною нерухомість все більше скутувала його тіло. Врятувати братів міг тільки Хрущик.

Читаємо з розумінням

16

(…) І тоді я збагнув, що маю зробити.

– Юнатане, я візьму тебе на плечі, – мовив я. – Ти колись виніс мене з вогню, а тепер я понесу тебе. Це буде справедливо.

– Так, це було б справедливо, – відповів Юнатан. – Але чи ти зважишся, Хрущику Лев'яче Серце, як ти гадаєш? Подумай-но гарненько!

Я підступив до краю і глянув униз. Уже стемніло, видно було не дуже добре. Та однаково провалля було таке глибоке, що в мене запаморочилось у голові. Коли ми стрибнемо туди, то напевне обидва опинимось у Нанґілімі. Жодному з нас не доведеться лишатись самому, журитися, плакати і боятися.

Але стрибати мали не ми, а я. Юнатан казав, що не так легко опинитися в Нанґілімі, і тепер я збагнув чому. Як я зважуся стрибнути, як я зважусь на будь-що?

Так, якщо тепер не зважишся, то будеш тільки грудкою гною і більше ніколи не станеш чимось іншим, подумав я.

Я обернувся до Юнатана і сказав:

– Так, я зважуся.

– Любий, відважний Хрущику, – зрадів він. – То стрибаймо негайно!

– Я спершу хочу посидіти біля тебе, – відповів я.

– Тільки недовго, – мовив Юнатан.

– Ні, я посиджу, поки зовсім стемніє. Щоб нічого не видно було.

Я сидів біля Юнатана, міцно тримав його за руку й відчував, який він дужий і добрий, поряд із ним нічого не страшно.

Нарешті Нанґіялу, її гори, долини й річку огорнула ніч. Я став над проваллям, тримаючи на спині Юнатана, він міцно обхопив мене руками за шию, і я відчув, як він дихає ззаду в моє вухо. Дихає зовсім спокійно. Не те що я… Юнатане, братику мій, чому я не такий відважний, як ти?

Я не бачив у темряві провалля перед собою, але знав, що воно є. Досить мені ступити крок у темряву – і все скінчиться.

Все відбудеться дуже швидко…

– Тобі страшно, Хрущику Лев'яче Серце? – спитав Юнатан.

– Ні… так, страшно! Та я однаково стрибну, Юнатане, зараз стрибну, цієї миті… зараз… і потім мені вже не буде страшно. Ніколи більше не бу…

О Нанґіліма! Так, Юнатане, так, я бачу світло! Я бачу світло!

(Переклад Ольги Сенюк)

CLASSROOM

УСНО

1. Розкажіть про стосунки між старшим і молодшим братом.
2. Як допомогла казка про Нанґіялу маленькому хворому Хрущику?
3. Доведіть, що Юнатан усіма силами намагався врятувати Карла, не відпустити у країну, яку вигадав.

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

4. Хто з героїв Астрід Ліндґрен викликав у вас найбільшу симпатію? Поясніть.
5. Пригадайте героїв казок сучасних українських письменників. Порівняйте їх із Хрущиком, Юнатаном.

ПИСЬМОВО

6. Напишіть від імені Карла Лев'яче Серце листа з Нанґіліми про нове життя у Яблуневій Долині.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

7. З допомогою інтернету знайдіть і подивіться кінофільми за творами письменниці. Висловте враження.

ДОСЛІДЖЕННЯ

8. Які риси характеру допомагали героям долати труднощі?

ВАША ТВОРЧІСТЬ

9. Створіть обкладинку до твору Астрід Ліндгрен.

ПРОЄКТ

10. Створіть мапу подорожі героїв.

У КОМАНДІ

11. Об'єднайтеся в групи. Створіть власні версії продовження твору.

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

12. Напишіть, що на ваш погляд, потрібно для справжнього щасливого дитинства (7 пунктів).

Джоан Ролінґ
(нар. 1965 р.)

Звільнити світ від війни можна з допомогою магії й розумних героїв!

Джоан Ролінґ

Джоан Ролінґ (або Роулінґ) (англ. *Joanne Rowling*) відома у світі літератури за своїм літературним псевдонімом Дж. К. Ролінґ (Джоан Кетлін Ролінґ). Британська письменниця, сценаристка, кінопродюсерка здобула славу та авторитет найпопулярнішої дитячої письменниці початку третього тисячоліття. Серія романів про Гаррі Поттера отримала світове визнання й низку міжнародних нагород. Авторка також пише детективні романи під псевдонімом Роберт Ґалбрейт.

Майбутня письменниця народилася 31 липня 1965 р. в місті Єйті (Англія). Її найпершою читачкою та шанувальницею була молодша лише на 23 місяці сестра Діана – саме вона слухала перші фантастичні історії Джоан, зокрема, оповідання про кролика, котрий хворів на кір. Юна авторка мала на цей час п'ять-шість років. У школі Джоан навчалася старанно та з великою охотою, особливо їй подобалися гуманітарні предмети. Прочитавши автобіографію Джессіки Мітфорд «Доці і нечеми», Ролінґ знайшла свою героїню і згодом прочитала всі її книги. Саму себе у віці старшокласниці письменниця зобразила у вигаданій героїні Герміоні Ґрейнджер, однієї з центральних постатей циклу романів про Гаррі Поттера. Авторка здобула філологічну освіту за спеціальністю «Французька мова та література».

У житті Джоан Ролінґ були непрості випробування, вона подолала складний шлях – від праці вчителькою англійської мови та літератури до всесвітнього визнання.

Задум першого роману про Гаррі Поттера виник 1990 р., коли Джоан Ролінґ їхала в потязі з Манчестера до Лондона. Ідея про семитомну історію життя молодого чарівника захопила письменницю одразу. Поступово виходили друком нові романи про дорослішання, пригоди,

випробування та перемоги Гаррі Поттера і його друзів: *«Гаррі Поттер і філософський камінь»* (1995), *«Гаррі Поттер і таємна кімната»* (1998), *«Гаррі Поттер і в'язень Азкабану»* (1999), *«Гаррі Поттер і келих вогню»* (2000), *«Гаррі Поттер і Орден Фенікса»* (2003), *«Гаррі Поттер і напівкровний Принц»* (2005), *«Гаррі Поттер і смертельні реліквії»* (2007).

Книги Дж. Ролінґ про Гаррі Поттера мають велику популярність в усьому світі, авторка здобула чимало нагород, премій, відзнак таланту письменниці (Премія Locus у категорії «Найкращий фантастичний роман», 2000 р.; Премія Гюго в категорії «Найкращий роман», авторка стала кавалером Ордена Британської імперії (OBE), 2001 р.; Премія принца Астурійського в категорії «Єдність», 2003 р.; Астероїд, названий на її честь: (43844) Роулінг, 2006 р.; Лицар Почесного легіону, 2009 р.; Літературна премія імені Ганса Крістіана Андерсена, 2010 р.). 2018 р. Дж. Ролінґ вступила до Залу слави наукової фантастики та фентезі, а наприкінці червня цього ж року – стала членом Академії кіномистецтв і наук.

Письменниця активно займається благодійною діяльністю. Так, 2005 року Джоан Ролінґ створила благодійну організацію Люмос для допомоги дітям та молоді. 3 березня 2022 р. під час російського вторгнення в Україну у своєму твітері письменниця підтримала Україну, а за кілька днів повідомила, що пожертвує до 1 мільйона фунтів стерлінгів на підтримку дітей в Україні.

Барви художнього твору
«Гаррі Поттер і таємна кімната» (1998)

Другий роман про юного чарівника продовжує історію дорослішання і пригод Гаррі Поттера. Гаррі з друзями долає багато перешкод, з'ясовує чимало таємниць, вивляє свої найкращі риси у стосунках з різними людьми. Сюжет починається із дванадцятого дня народження хлопчика, а завершується непересічною перемогою над злом. Велика таємниця розкривається несподівано, інтригуючи читача, пропонуючи карколомні події та напружені ситуації із життя школи чарівників.

Гаррі Поттер і таємна кімната
(Уривки)

Готуємося до читання

Читаючи роман, поміркуйте над тим, чому Гаррі Поттерові завжди вдається вийти переможцем у важких випробуваннях.

Читаємо з розумінням

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ
Найгірший день народження

(…) Відколи Гаррі прибув додому на літні канікули, дядько Вернон ставився до нього, немов до бомби, що ось ось вибухне, бо Гаррі й не був нормальним хлопцем. Справді, ще ненормальнішого хлопця годі було й уявити.

Гаррі Поттер був чарівник – чарівник, який щойно закінчив перший клас Гоґвортської школи чарів і чаклунства. І якщо Дурслів аж ніяк не тішило його повернення до них на канікули, то уявіть собі, що почував сам Гаррі.

Він так сумував за Гоґвортсом, що цей сум можна було порівняти хіба з постійним болем у шлунку. Він сумував за замком з його таємними переходами і привидами, за уроками (окрім лекцій Снейпа, майстра чарівного зілля), за совиною поштою, за бенкетами у Великій залі, за своїм ліжком на чотирьох стовпчиках у спальні в одній із веж, за відвідинами лісника Геґріда, що жив у хатинці на узліссі Забороненого лісу. А особливо він сумував за квідичем – улюбленою спортивною грою чарівників (шість високих стовпів воріт, чотири летючі м'ячі й чотирнадцять гравців на мітлах).

Привізши Гаррі додому, дядько Вернон замкнув у комірчині під сходами усі його книжки заклинань, чарівну паличку, мантії, казан і супермітлу "Німбус – 2000". Хіба Дурслів обходило, що Гаррі не виконає домашніх завдань і що, не тренувавшись усе літо, він може втратити місце в команді? Дурслі були тими, кого чарівники називають маґлами (в чиїх жилах немає жодної краплинки чаклунської крові), і для них найбільшою ганьбою було мати в родині чарівника. Дядько Вернон навіть почепив замок на клітку Гарріної сови Гедвіґи, щоб вона не могла передати листа кому небудь з чаклунського світу.

Гаррі ну ніяк не був схожий ні на кого з Дурслів. Дядько Вернон був такий огрядний, що, здається, навіть шиї не мав, зате його обличчя прикрашали пишні чорні вуса. Тітка Петунія була кощава й мала кобиляче обличчя; Дадлі був білявий, рожевощокий і тілистий. А от Гаррі був маленький і худорлявий, з блискучими зеленими очима і чорним чубом, що завжди стирчав навсібіч. Він носив круглі окуляри, а на чолі мав тонесенький шрам, схожий на блискавку.

Саме завдяки цьому шрамові Гаррі так вирізнявся з поміж усіх, навіть поміж чарівників. Цей шрам був єдиним свідченням його загадкового минулого і єдиним натяком на те, чому одинадцять років тому його залишили на порозі будинку Дурслів.

Коли Гаррі виповнився усього один рік, він якимось дивом вижив, коли його закляв наймогутніший у світі чорний чаклун – лорд Волдеморт. Це ім'я ще й досі майже ніхто з чарівників і чарівниць не наважувався вимовляти вголос. Лорд Волдеморт убив Гарріних батьків, а от на Гаррі злі чари не подіяли – він відбувся лише шрамом на чолі. Зразу після цього Волдеморт утратив свою могутність, а чому – ніхто й досі не знав.

Гаррі виховувала сестра його покійної матері. Десять років він прожив у родині Дурслів, не розуміючи, чому з ним інколи діється щось дивне. Він вірив їхнім вигадкам, нібито шрам – то наслідок автокатастрофи, у якій загинули його батьки. А рівно рік тому Гаррі отримав листа з Гоґвортсу і дізнався всю правду. Він почав навчатися в школі чарівників, де всі захоплено переповідали про нього і його шрам…

Але шкільний рік закінчився, і на літо Гаррі повернувся в родину Дурслів, які ставилися до нього, мов до цуцика, що викачався у чомусь смердючому. Дурслі навіть не згадали, що сьогодні племінникові виповнюється дванадцять років. Звісно, він на це й не сподівався: вони ніколи й нічого не дарували йому, навіть звичайнісінького торта – але щоб цілком забути…

Розмови у родині Дурслів завжди дратували та засмучували Гаррі. Цього разу він був особливо ображений тим, що всі забули про його день народження.

(…) Гаррі вийшов з будинку чорним ходом. Був чудовий сонячний день. Він перетнув галявинку, впав на садову лавку і тихенько заспівав сам собі: "Многая літа літа… многая літа…"

Ні вітальних карток, ні дарунків… і ще цілий вечір треба вдавати, що тебе не існує… Гаррі сумно розглядав живопліт. Ще ніколи він не почувався таким самотнім. Навіть найкращі друзі – Рон Візлі та Герміона Ґрейнджер, здається, забули про нього. Ніхто з них за ціле літо нічого йому не написав, хоча Рон і обіцяв запросити Гаррі в гості.

Безліч разів Гаррі збирався відкрити закляттями клітку з Гедвіґою, щоб відправити її з листом до Рона й Герміони, але так і не ризикнув. Неповнолітнім чарівникам забороняли вдаватися до магії за межами школи. Гаррі не розповів про це Дурслям, бо знав: тільки страх, що він перетворить їх на жуків гнойовиків, не давав їм замкнути в комірчині разом з чарівною паличкою й мітлою і його самого. Перші кілька тижнів Гаррі розважався тим, Що бурмотів собі під ніс усілякі нісенітниці, після чого Дадлі прожогом вилітав з кімнати.

Проте звісток від Рона й Герміони й далі не було, тож Гаррі почувався таким відірваним від магічного світу, що навіть дражнити Дадлі йому вже стало нецікаво.

І ось тепер Рон і Герміона навіть забули про його день народження.

За вістку з Гоґвортсу він, здається, тепер віддав би що завгодно! І то від будь якого чаклуна або чарівниці! Він, мабуть, зрадів би, побачивши навіть Драко Мелфоя, свого запеклого ворога, аби тільки впевнитися, що школа йому не наснилася…

Хоч і в Гоґвортсі не все було прекрасним. Наприкінці навчального року Гаррі зіткнувся віч у віч не з ким іншим, як із самим лордом Волдемортом. І нехай Волдеморт був тепер лише жалюгідною тінню себе колишнього, він і далі наганяв страх, був підступний і прагнув відновити колишню могутність.

Гаррі вдруге пощастило врятуватися від Волдеморта, але це сталося чудом, і навіть тепер, коли минуло вже кілька тижнів, Гаррі прокидався серед ночі, обливаючись холодним потом, і думав, де тепер лорд Волдеморт, пригадував його ошаліле обличчя, нестямно вирячені очі. (…)

Вкотре Гаррі почубився із Дадлі, за що був покараний.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ
Попередження Добі

Гаррі ледь не скрикнув із несподіванки, але вчасно стримався. Маленька істота на ліжку мала великі кажанячі вуха і вирячені зелені очі завбільшки з тенісний м'яч. "Ага, то ось хто сьогодні вранці стежив за мною із живоплоту", – здогадався він.

Поки вони розглядали одне одного, з коридору долинув голос Дадлі:

– Можна взяти ваші плащі, містере й місіс Мейсон?

Істота зіскочила з ліжка і вклонилася так низько, що кінчик її довгого тоненького носа торкнувся килима. Одягнена вона була у якусь стару наволочку з прорізами для рук і ніг.

– Е е… привіт, – боязко мовив Гаррі.

– Гаррі Поттер! – вискнула істота пронизливим голосочком (унизу його, мабуть, теж почули). – Добі так давно хотів зустрітися з вами… Це така честь…

– Д-дякую, – промимрив Гаррі.

Скрадаючись уздовж стіни, він опустився на стілець біля великої клітки, у якій спала Гедвіґа. Він хотів запитати: "Що ти таке?", але подумав, що це звучатиме не вельми делікатно, і тому спитав:

– Хто ти такий?

– Добі, паничу. Просто Добі. Ельф домовик, – обізвалася істота.

– Ох!.. Справді? – здивувався Гаррі. – Е е… я б не хотів бути нечемним, але… зараз не найкращий час для того, щоб у моїй спальні був ельф домовик.

З вітальні долинув гострий, нещирий сміх тітки Петунії. Ельф похнюпився.

– Не те, що я тобі не радий, – швиденько додав Гаррі, – але… е е… чому ти опинився саме тут?

– На те є причина, паничу, – поважно відповів Добі. – Добі прибув, щоб сказати вам, паничу… ні, це непросто… Добі думає, з чого починати…

– Прошу сідати, – ввічливо показав на ліжко Гаррі. На його жах, ельф раптом розридався – і то дуже голосно.

– "П-прошу сідати"!.. – лементував він. – Ніколи… ще ніколи… Гаррі здалося, ніби голоси внизу затихли.

– Я перепрошую, – прошепотів він. – Я не хотів тебе образити.

– Образити Добі! – мало не задихнувся ельф. – Жоден чарівник ще ніколи не розмовляв з Добі як з рівним.

"Тсс!" – запанікував Гаррі і підштовхнув Добі назад на ліжко, де той почав гикати, нагадуючи якусь велику і потворну ляльку. Нарешті він опанував себе і вп'явся в Гаррі своїми зеленими очима, які сльозилися від захвату.

– Ти, мабуть, просто не зустрічав нормальних чарівників, – підбадьорливо сказав йому Гаррі.

Добі захитав головою. Потім, без попередження, підстрибнув і почав люто битися головою в шибку, приказуючи: "Поганий Добі! Поганий Добі!"

– Перестань! Що ти виробляєш? – зашипів Гаррі, скочив на ноги і знову посадовив Добі на ліжко. Гедвіґа прокинулась, голосно ухнула і шалено забилася крильми об клітку.

– Паничу, Добі мусив себе покарати, – пояснив ельф, очі якого дивилися вже трохи скоса. – Паничу, Добі мало не сказав чогось поганого про свою родину.

– Твою родину?

– Родину чарівників, яким прислуговує Добі… Паничу, Добі – ельф домовик, і він зобов'язаний вічно служити одному домові й одній родині.

– А вони знають, що ти тут? – поцікавився Гаррі. Добі здригнувся.

– Ой, ні, паничу, ні… Добі мусить якнайтяжче покарати себе за це. Добі мусить прищемити собі вуха дверцятами духовки. Якщо вони колись про це довідаються, паничу…

– А хіба вони не помітять, коли ти прищемиш вуха дверцятами?

– Сумніваюся, паничу. Добі завжди себе за щось карає. Так велять господарі.

Нагадують, що зайве покарання Добі ніколи не зашкодить.

– А чом ти не покинеш їх? Чом не втечеш?

– Паничу, ельфа домовика треба відпустити. А та родина ніколи не відпустить Добі на волю… Добі служитиме їм аж до самої смерті…

Гаррі приголомшено подивився на ельфа:

– А я ще думав, який я нещасний, що мушу прожити тут ще один місяць, – сказав він. – Після цього Дурслі видаються мало не святими. А чи не може тобі хтось допомогти? Може, я?..

Майже відразу Гаррі пошкодував про сказане. Добі знову розридався від вдячності.

– Будь ласка, – нажахано зашепотів Гаррі, – будь ласка, заспокойся. Якщо Дурслі щось почують, якщо дізнаються, що ти тут…

– Гаррі Поттер питає, чи він може допомогти Добі!.. Паничу, Добі чув про вашу велич, але про вашу доброту він ніколи не знав…

Гаррі, відчувши, що його обличчя аж палає, заперечив:

– Хоч би що ти чув про мою велич, то все дурниці. Я навіть не найкращий першокласник у Гоґвортсі, а от Герміона…

Але раптом Гаррі затнувся, бо згадка про Герміону засмутила його.

– Гаррі Поттер сором'язливий і скромний, – шанобливо вимовив Добі, а його круглі очі аж сяяли. – Гаррі Поттер навіть не згадує про свою перемогу над Тим Кого Не Можна Називати.

– Над Волдемортом? – перепитав Гаррі. Добі сплеснув долонями, підняв руки над своїми кажанячими вухами і простогнав:

– Ой, не називайте цього імені, паничу! Не називайте цього імені!

– Перепрошую, – швиденько вибачився Гаррі. – Я знаю багатьох людей, які не люблять його називати: мій приятель Рон…

Гаррі знову затнувся. Згадка про Рона теж завдала йому болю. Добі нахилився до Гаррі, і його очі були великі, мов фари.

– Добі чув, – прохрипів він, – що Гаррі Поттер удруге зіткнувся з Лордом Темряви всього кілька тижнів тому... Чув, що Гаррі Поттер врятувався знову.

Гаррі кивнув, а очі Добі зненацька заблищали від сліз.

– Ох, паничу! – роззявив він рота, витираючи обличчя кутиком своєї брудної наволочки. – Гаррі Поттер хоробрий і відважний! Він стільки разів безстрашно перемагав! Але Добі прийшов захистити Гаррі Поттера, попередити його про небезпеку, навіть, якщо за це Добі й доведеться прищемити собі вуха дверцятами духовки... Гаррі Поттер не повинен повертатися до Гоґвортсу!

Запала тиша, яку уривав тільки стукіт ножів і виделок унизу та далекий гул голосу дядька Вер нона.

– Щ-що? – затнувся Гаррі. – Але ж я мушу повертатися – першого вересня починаються уроки. Я тільки цього й чекаю. Ти не знаєш, як мені тут важко. Я тут чужий. Я належу до твого світу – до Гоґвортсу.

– Ні, ні, ні! – запищав Добі, так енергійно захитавши головою, що аж вуха заляскали. – Гаррі Поттер має лишатися в безпечному місці. Він надто видатний, надто добрий, щоб усі ми його втратили. У Гоґвортсі Гаррі Поттерові загрожує смертельна небезпека.

– Чому? – здивувався Гаррі.

– Бо є змова, Гаррі Поттере. У Гоґвортській школі чарів і чаклунства цього року стануться найжахливіші речі, – прошепотів Добі, і раптом затремтів з голови до п'ят. – Паничу, Добі давно про неї знає. Гаррі Поттер не повинен ризикувати собою. Він надто важливий для всіх, паничу!

– Які найжахливіші речі? – відразу запитав Гаррі. – Хто їх задумав? Добі кумедно похлинувся, а тоді шалено забився головою об стіну.

– Годі! – вигукнув Гаррі, схопивши ельфа за руку. – Ти не можеш сказати, я розумію. Але чому попереджаєш мене? – Раптом у нього в голові промайнула не надто приємна думка. – Стривай, а це не пов'язане як небудь з Вол... перепрошую, з Відомо Ким? Просто кивни і все, – додав він поспіхом, бо голова Добі знову небезпечно наблизилася до стіни.

Добі заперечно похитав головою:

– Ні, це не Той Кого Не Можна Називати, паничу. Добі вирячив очі й немов намагався натякнути на щось, та Гаррі ніяк не міг здогадатися.

– Може, у нього є брат, га?

Добі захитав головою, а його очі стали ще більші.

– Ну, тоді я не знаю, хто ще спроможний загрожувати мені у Гоґвортсі, – сказав Гаррі. – Адже там є Дамблдор, – ти ж знаєш, хто такий Дамблдор?

Добі шанобливо схилив голову.

– Албус Дамблдор – найкращий директор за всю історію Гоґвортсу. Добі це знає, паничу. Добі чув, що Дамблдор своєю силою не поступався Тому Кого Не Можна Називати в пору його розквіту. Але, паничу, – Добі перейшов на змовницький шепіт, – є сили, що їх Дамблдор не... сили, що їх жоден порядний чарівник...

І, перше, ніж Гаррі встиг його зупинити, Добі зіскочив з ліжка, схопив настільну лампу і почав лупцювати себе по голові, пронизливо скрикуючи.

Внизу зненацька запала тиша. Через дві секунди Гаррі, серце якого несамовито гупало, почув, як дядько Вернон вийшов у коридор і гукнув:

– Мабуть, Дадлі знову не вимкнув телевізора. От шибеник малий!

– Мерщій!.. У шафу! – зашипів Гаррі, схопив Добі, запхнув його туди, зачинив дверцята і кинувся на ліжко саме тієї миті, коли повернулася дверна клямка.

– Що… ти… в біса… тут виробляєш? – прохрипів, зціпивши зуби, дядько Вернон, дивлячись упритул на Гаррі. – Ти щойно перепаскудив мені анекдот про те, як японці грають у гольф. Ще один звук, і ти, хлопче, пошкодуєш, що народився!

Він рішуче попрямував із кімнати.

Гаррі, тремтячи зі страху, випустив Добі з шафи.

– Бачиш, як тут мені? – сказав Гаррі. – Бачиш, чому мені треба вертатися до Гоґвортсу? Це єдине місце, де я маю… ну… думаю, що маю, друзів…

– Друзів, які навіть не пишуть Гаррі Поттеру? – лукаво запитав Добі.

– Я думаю, вони просто… Стривай! – раптом спохмурнів Гаррі. – Звідки ти знаєш, що мої друзі мені не пишуть?

Добі зачовгав ногами.

– Гаррі Поттер не повинен сердитися на Добі… Добі робив це з найкращих міркувань…

– Ти перехоплював мої листи?

– Добі має їх із собою, – відповів ельф. Спритно відступивши чимдалі від Гаррі, він витяг з під своєї наволочки велику паку конвертів. Гаррі міг розрізнити рівненький почерк Герміони, невиразне Ронове письмо і навіть закарлючки, які нашкрябав, мабуть, Геґрід, гоґвортський лісник.

Добі тривожно кліпав очима.

– Гаррі Поттер не повинен сердитися… Паничу, Добі сподівався… що Гаррі Поттер подумає, ніби друзі забули про нього… і не захоче вертатися до школи…

Гаррі його не слухав. Він хотів забрати листи, але Добі відскочив від нього.

– Паничу, Гаррі Поттер отримає їх, якщо пообіцяє Добі не повертатися до Гоґвортсу. Ой, паничу, ви не повинні наражатися на ту небезпеку! Скажіть, що не повернетеся, паничу!

– Ні, – розсердився Гаррі. – Віддай мені листи моїх друзів!

– Тоді Гаррі Поттер не лишає мені іншого виходу, – засмучено вимовив ельф. Гаррі не встиг навіть ворухнутися, а Добі вже кинувся до дверей у спальню, відчинив їх – і помчав сходами донизу.

Гаррі, якому закрутило в животі й пересохло в роті, кинувся за ним, намагаючись бігти якомога тихіше. Він перестрибнув останні шість сходинок, по котячому приземлився на килим у коридорі і роззирнувся,

шукаючи Добі. З їдальні долинав голос дядька Вернона: "...розкажіть Петунії той смішний анекдот про американських слюсарів, містере Мейсоне, їй так кортить почути..."

Гаррі побіг коридором до кухні й відчув, як йому опустилося серце.

Пудинг, цей витвір тітки Петунії, шедевр із вершків і зацукрованих фіалок, висів у повітрі під стелею. Добі сидів у куточку на серванті.

– Ні! – прохрипів Гаррі. – Благаю, вони приб'ють мене...

– Гаррі Поттер повинен пообіцяти, що не повернеться до школи.

– Добі, будь ласка!

– Обіцяйте, паничу!

– Не можу!

Добі з розпачем подивився на Гаррі:

– Тоді, паничу, Добі мусить це зробити, для власного ж добра Гаррі Поттера. Пудинг гепнувся на підлогу зі страшенним гуркотом. Тареля, на якій він стояв, розбилася на друзки, а крем і вершки заляпали вікна і стіни. Щось ляснуло, мов батіг, і Добі раптом щез.

З їдальні долинули крики, дядько Вернон увірвався до кухні і побачив там заціпенілого від жаху Гаррі, обляпаного з голови до ніг пудингом тітки Петунії.

Спочатку здавалося, ніби дядько Вернон зможе якось усе владнати ("Це наш племінник... дуже неврівноважений... боїться чужих людей, тож ми лишили його нагорі"). Він затягнув назад до їдальні шокованих Мейсонів, пообіцяв Гаррі, що здере з нього три шкури, коли підуть гості, і жбурнув йому швабру. Тітка Петунія знайшла в холодильнику якесь морозиво, а Гаррі, якого ще й досі тіпало, почав старанно шурувати кухню.

Можливо, дядько Вернон і зумів би домовитися про угоду – якби не сова. Тітка Петунія якраз частувала гостей післяобідніми м'ятними цукерками, коли у вікно їдальні залетіла величезна сова сипуха, скинула на голову місіс Мейсон листа і знову вилетіла. Місіс Мейсон заверещала, як свиня, і вибігла з будинку, вигукуючи щось про божевільних. Містер Мейсон затримався тільки на те, щоб повідомити: його дружина смертельно боїться птахів будь яких форм і розмірів, а він узагалі таких дивних жартів не сприймає.

Гаррі стояв у кухні, стискаючи в руках швабру, немов хотів захиститися нею від дядька Вернона, що насувався на нього, демонічно виблискуючи маленькими очицями.

– Читай! – лиховісно просичав він, розмахуючи листом, що його доставила сова. – Ану читай!

Гаррі узяв листа. Там не було вітань із днем народження.

"*Дорогий містере Поттере!*

Ми отримали інформацію, що сьогодні о дев'ятій годині дванадцять хвилин вечора у місці Вашого проживання було застосоване заклинання "Політ".

Як Вам відомо, неповнолітнім чарівникам не дозволено вдаватися

до чарів за межами школи, тож будь які випадки повторного чародійства з вашого боку можуть призвести до Вашого відрахування зі згаданої вище школи (Постанова 1875 р. про доцільне обмеження чаклунства серед неповнолітніх, параграф В).

Крім того, ми просили б Вас пам'ятати, що будь які чаклунські дії у випадку, коли є ризик, що їх помітять представники нечаклунської спільноти (маґли), – це серйозне правопорушення згідно з 13-ою статтею Статуту про секретність Міжнародної конфедерації чаклунів.

Бажаємо щасливих канікулів! Щиро Ваша

Мафальда Гопкірк,

Відділ боротьби з надуживанням чарів, Міністерство магії "

Гаррі відвів очі від листа і проковтнув слину.

– А ти не казав нам, що не маєш права насилати чари поза школою! – прошипів дядько Вернон, в очах якого стрибали божевільні вогники. – Ти забув про це! Мабуть, тобі з голови вилетіло!

Він нахилився над Гаррі, немов величезний бульдог із вишкіреними зубами:

– Ну що ж, маю, хлопче, для тебе новину. Я замкну тебе, і ти ніколи не повернешся до тої школи! Ніколи, а якщо спробуєш звільнитися з допомогою магії – тебе виженуть!

Регочучи, наче маньяк, він поволік Гаррі сходами нагору. Дядько Вернон дотримав свого слова.

Наступного ранку він заплатив майстрові, який поставив на Гарріне вікно ґрати. Потім власноруч прорізав у дверях до його кімнати маленький, як для кота, отвір і повісив на нього дверцятка, через які тричі на день йому пропихали трохи їжі. Уранці і ввечері Гаррі випускали в туалет. А решту часу він цілодобово був замкнений у своїй кімнаті (…)

За якийсь час Гаррі отримує несподівану допомогу від друзів. Рон Візлі зі своїми братами-близнюками Фредом і Джорджем прилітає на машині, і забирає Гаррі в їхній будинок. У результаті вдалої втечі Гаррі опиняється серед друзів та залишається з ними в «Барлозі» до закінчення канікул. Одного разу родина Візлі разом із Гаррі вирушають у Косий провулок у книгарню "Флоріші Блотс" купити підручники. Там вони зустрічають Герміону з її родиною, лісничого Геґріда, обох Малфоїв (батька і сина). Також там вони бачать книги знаменитого чарівника Ґільдероя Локарта, Гаррі навіть вдається отримати як подарунок весь комплект.

Першого вересня герої вирушають на вокзал Кінгс-Крос, щоб сісти на поїзд до школи. Бар'єр, що приховує чарівну платформу, не пропускає Гаррі й Рона. Отож, друзі вирішують летіти в школу на чарівному Форді Англії Ронового батька. Загалом вдалий політ закінчується зустріччю із войовничою вербою, в яку врізається автомобіль. Гаррі й Рон покарані, незважаючи на пропозицію професора Снейпаа виключити обох зі школи.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ
Ґільдерой Локарт

(…) Коло оранжерей вони побачили решту однокласників, які чекали на професорку Спраут. Тільки но Гаррі, Рон і Герміона приєдналися до них, як професорка з'явилася на галявині в супроводі Ґільдероя Локарта. Руки професорки Спраут були забинтовані, і Гаррі знову відчув докори сумління, побачивши вдалині Войовничу Вербу з перев'язаними гілками.

Професорка Спраут була маленькою присадкуватою чарівницею в полатаному капелюшку, з під якого постійно розвівалося волосся; її одяг був завжди вимащений землею, а стан її нігтів одразу примусив би зомліти тітку Петунію. Натомість Ґільде рой Локарт був у бездоганній бірюзовій мантії, а його золотаве волосся виблискувало з під оздобленого золотом бірюзового капелюха, що елегантно височів на голові.

– О, вітаю вас! – вигукнув осяйний Локарт, звертаючись до учнів. – Я щойно показав професорці Спраут, як треба лікувати Войовничу Вербу! Тільки не подумайте, що я краще за неї знаю гербалогію! Просто під час моїх мандрів мені вже траплялися такі екзотичні рослини…

– Діти, сьогодні третя оранжерея! – оголосила професорка Спраут, явно незадоволена і не така бадьора, як завжди.

Учні зацікавлено загомоніли. Досі вони працювали тільки в першій оранжереї, а в оранжереї номер три були значно незвичніші й небезпечніші рослини. Професорка Спраут витягла з за пояса великого ключа й відчинила двері. На Гаррі війнуло духом землі та добрив, змішаним із густими пахощами якихось величезних, завбільшки з парасольку, квітів, що звисали зі стелі. Він уже зібрався заходити туди слідом за Роном і Герміоною, як його зупинила Локартова рука.

– Гаррі! Я б хотів тебе на одне слово. Професорко Спраут, ви не заперечуєте, якщо він запізниться на кілька хвилин?

Судячи з того, як спохмурніла професорка Спраут, вона таки заперечувала, але Локарт додав:

– Ну, от і гаразд, – і просто перед її носом зачинив двері до оранжереї.

– Гаррі, – заговорив Локарт, похитуючи головою, а його великі білі зуби виблискували під сонцем. – Гаррі, Гаррі, Гаррі!

Гаррі мовчав, цілковито збентежившись.

– Коли я почув… Звичайно, це моя провина. Я мало не копнув сам себе.

Гаррі не розумів, про що йдеться. Хотів запитати, але Локарт уже говорив далі:

– Не знаю, чи був я колись ще дужче вражений! Полетіти в Гоґвортс машиною! Ну, звісно, я відразу збагнув, чому ти це зробив. Шикарна реклама, Гаррі! Гаррі, Гаррі!

Неймовірно, як він умів виставляти напоказ кожен зі своїх бездоганних зубів навіть тоді, коли мовчав.

– Я дав тобі відчути смак реклами, правда? – поцікавився Локарт. – Заразив тебе цією ідеєю.

Ти потрапив зі мною на першу сторінку газети й не міг дочекатися наступної нагоди.

– Ой! Ні, пане професоре, розумієте…

– Гаррі, Гаррі, Гаррі! – схопив його Локарт за плече. – Я розумію. Природна річ – прагнути більшого, коли скуштував уперше, і я сам винен, що почастував тебе цим трунком, який ударив тобі в голову, але зрозумій, юначе: не можна літати машинами тільки задля того, щоб привернути до себе увагу. Вгамуйся трохи, гаразд? Матимеш для цього купу часу, коли подорослішаєш. Так так, я знаю, що ти думаєш! "Добре йому казати, бо він і так всесвітньо відомий чарівник!" Але, коли я мав дванадцять, я теж був ніким, як і ти тепер. Фактично, я взагалі був пустим місцем! Бо про тебе хоч трохи чули, правда? Вся ця пригода з Тим Кого Не Можна Називати! – Локарт глянув на шрам блискавку на Гаррі-ному чолі. – Знаю, знаю, що це далеко не те, що п'ять разів поспіль вигравати, як я, приз "Відьомського тижневика" за найчарівнішу усмішку, але це вже початок, Гаррі, це початок!

Дружньо підморгнувши, Локарт подався геть. Кілька секунд Гаррі стояв заціпеніло, а тоді, пригадавши, що має бути в оранжереї, відчинив двері й тихенько зайшов.

Професорка Спраут стояла за розкладним стелажем у центрі оранжереї. На стелажі лежало з двадцять пар різнокольорових навушників.

Коли Гаррі став між Роном і Герміоною, професорка сказала:

– Ну, а сьогодні будемо пересаджувати мандрагору. Хто мені розповість про властивості мандрагори?

Нікого не здивувало, що Герміона першою підняла руку.

– Мандрагора – потужний тонізуючий засіб, – заторохкотіла Герміона з таким виглядом, ніби вивчила на зубок цілий підручник. – її вживають для відновлення природного стану тих людей, які були закляті чи трансфігуровані.

– Чудово. Десять очок Ґрифіндору, – похвалила професорка Спраут. – Мандрагора – неодмінний складник більшості протиотрут. Але вона й небезпечна. Хто пояснить чому?

Герміона знову рвучко підняла руку, мало не збивши Гаррі окуляри.

– Крик мандрагори загрожує смертю тому, хто його почує, – швидко проторохкотіла вона.

– Саме так. Ще десять очок, – сказала професорка Спраут. – Так от, ми маємо тут ще зовсім молоденьку мандрагору.

Кажучи це, вона показала на довгу низку підносів із заглибинами, і всі підсунулися, щоб краще побачити. Там рядочками росли десь близько сотні маленьких врунистих рослин багряно зеленого кольору.

Гаррі, котрий не мав найменшого поняття, що мала на увазі Герміона під "криком" мандрагори, не бачив у них нічого особливого.

– Прошу всіх узяти навушники, – звеліла професорка Спраут.

Зчинилася невеличка бійка, бо ніхто не хотів, щоб йому дісталися ті навушники, які були рожеві й пухнасті.

– Коли я скажу їх одягнути, кожен має пересвідчитися, що його вуха цілковито закриті, – наказала професорка Спраут. – Я дам вам знак, коли буде безпечно їх зняти. Що ж, надягайте навушники!

Гаррі швиденько надягнув. Не стало чути жодного звуку. Професорка Спраут закрила свої вуха рожево пухнастими навушниками, підкотила рукави мантії, міцно вхопила одну рослинку і щосили її смикнула.

Гаррі здивовано вигукнув, хоча його ніхто й не почув.

Замість коріння з під землі вигулькнуло крихітне, брудне і вкрай бридке немовля. Листя росло в нього просто з голови. Воно мало блідо зелену поцятковану шкіру і виразно лементувало як навіжене.

Професорка Спраут видобула з під столу великий квітковий горщик і посадила мандрагору в темний вологий компост. З горщика виднівся тільки пучечок листя.

Професорка Спраут витерла руки, дала всім знак і зняла навушники.

– Оскільки наші паростки мандрагори зовсім маленькі, то їхні крики ще не смертельні, – спокійно мовила вона, ніби й не робила нічого незвичайного, а просто поливала бегонію. – Проте їхні вереск таки можуть відключити вас на кілька годин, а я не думаю, що вам хотілося б саме так відзначити перший день у школі.

Отож прошу пересвідчитися, що навушники щільно прилягають до вух. Я дам вам знати, коли урок закінчиться.

По четверо на кожну тацю… Горщиків вистачить для всіх… Компост ось тут у мішках… І будьте обережні з Отруйними Щупальцями, бо в них прорізаються зубки.

З цими словами вона ляснула рукою по колючій темно червоній рослині, яка втягла назад свої довгі щупальця, що крадькома підповзали до плечей професорки.

До Гаррі, Рона й Герміони приєднався кучерявий гафелпафець, якого Гаррі знав на обличчя, але ще ніколи з ним не розмовляв.

– Джастін Фінч Флечлі, – бадьоро відрекомендувався той, потиснувши Гаррі руку.

– Вас, звичайно, я знаю. Ти відомий усім Гаррі Поттер, ти Герміона Ґрейнджер, завжди найкраща учениця, – Герміона засяяла, коли він і їй потиснув руку, – а ти Рон Візлі. То це була твоя летюча машина?

Рон навіть не усміхнувся. Він ще й досі не міг забути ревуна.

– Цей Локарт класний, правда? – захоплено сказав Джастін, наповнюючи горщик компостом із драконячих какульок. – Страшенно відважний. Ви читали його книжки? Я помер би зі страху, якби на мене в телефонній будці напав перевертень, а він був незворушний і – раз! Просто фантастика!.. Знаєте, мене вже були записали до Ітон ського коледжу, але я дуже радий, що опинився саме тут. Звичайно, мама спочатку була трохи розчарована, але коли я змусив її перечитати Локар-

тові книжки, думаю, вона почала розуміти, як корисно буде мати в родині чарівника з фаховою освітою. (...)

Коли всі повсідалися, Локарт гучно прокашлявся, і в класі запала тиша. Він нахилився, взяв у Невіла Лонґботома примірник "Трапези з тролями" й підніс його вгору, демонструючи власний портрет, який підморгував з обкладинки.

– Це я, – показав він на портрет, підморгуючи теж, – Ґільдерой Локарт, кавалер ордена Мерліна третього ступеня, почесний член Ліги захисту від темних сил і п'ятиразовий володар призу "Відьомського тижневика" за найчарівнішу усмішку! Але мова не про це. Я ж не завдяки усмішці зумів позбутися Баби Яги з Бендона!

Він зробив паузу, чекаючи, що всі засміються; кілька учнів непевно усміхнулися.

– Бачу, ви всі придбали повний комплект моїх книжок – дуже добре. Я так подумав, що для початку проведемо сьогодні невеличкий іспит. Нічого страшного – просто перевіримо, наскільки уважно ви читали їх, чи все зрозуміли.

Роздавши запитання, він повернувся до учнів:

– Маєте тридцять хвилин. Можна починати – вперед! Гаррі глянув на список:

1. Який улюблений колір Ґільдероя Локарта?

2. Яка заповітна мрія Ґільдероя Локарта?

3. Яким, на вашу думку, є найбільше досягнення Ґільдероя Локарта?

І так далі, в тому ж дусі, понад три сторінки тексту, що закінчувалися таким запитанням:

54. Коли день народження Ґільдероя Локарта і яким був би ідеальний дарунок для нього?

Через півгодини Локарт зібрав усі відповіді і переглянув їх на очах усього класу.

– Отакої! Майже ніхто з вас не пам'ятає, що мій улюблений колір – бузковий. Я про це згадую в "Сніданку зі сніговою людиною". Декому також не завадить уважніше перечитати "Перерви з перевертнями", там у дванадцятому розділі чітко сказано, що ідеальним дарунком для мене була б гармонія між чарівниками й усіма простими людьми. Проте я не відмовився б і від пляшки старого віскі "Оґден"!

Локарт знову пустотливо підморгнув учням. Рон дивився на нього з таким виразом, ніби не вірив своїм очам; Шеймус Фініґан і Дін Томас, які сиділи спереду, аж тряслися від ледве стримуваного сміху. А от Герміона захоплено слухала Локарта і мало не підскочила, коли він назвав її ім'я.

– Але міс Герміона Ґрейнджер знала, що моєю заповітною мрією є звільнення світу від зла і завоювання ринку зіллям для догляду волосся моєї власної марки. Молодчина!.. До речі, – він переглянув її аркуші з відповідями, – прекрасна робота!.. Де міс Герміона Ґрейнджер?

Герміона піднесла тремтячу руку.

– Чудово! – засяяв Локарт, – просто чудово! Десять очок Ґрифіндору! Ну, а тепер – до роботи!

Він нагнувся під столом, а тоді поставив на нього велику, накриту рядниною клітку.

– Отож – увага! Мій обов'язок – озброїти вас проти найжахливіших створінь чаклунського світу! У цій кімнаті ви можете зіткнутися зі своїми найгіршими страхами. Але знайте: поки я тут – вам ніщо не загрожує. Я вас тільки попрошу зберігати спокій. Гаррі визирнув з за книжкової барикади, щоб краще побачити клітку. Локарт узявся рукою за ряднину. Дін і Шеймус перестали сміятися. Невіл зіщулився на своєму сидінні в передньому ряду.

– І ще прошу вас не кричати, – тихо сказав Локарт. – Бо це може спровокувати їх. Учні затамували подих, а Локарт стягнув ряднину.

– Ось, – вимовив він драматичним голосом. – Щойно піймані корнуольські ельфи.

Шеймус Фініґан не зміг стриматися. Він так явно реготнув, що навіть Локартові той звук не міг видатися нажаханим вигуком.

– Що? – усміхнувся він Шеймусові.

– Ну, але ж вони… не такі вже й небезпечні, правда? – давився сміхом Шеймус.

– Не будь таким певним! – роздратовано погрозив йому пальцем Локарт. – Іноді то такі чортенята, що о го го!

Ельфи були яскраво сині й завбільшки десять – дванадцять сантиметрів, із гострими личками й такими пронизливими голосами, що аж у вухах закладало. Не накриті рядниною, вони почали галасувати, підстрибувати, торохкотіти по ґратах і химерно кривлятися перед учнями.

– Гаразд, – голосно мовив Локарт. – Побачимо, як ви з ними впораєтесь! – І відчинив клітку.

Зчинилося пекло. Ельфи кулями розлетілися навсібіч. Двоє з них схопили Невіла за вуха й підняли його в повітря. Деякі миттю вискочили через вікно, засипавши розбитим склом задні парти. Інші почали нищити все у класі значно ефективніше, ніж то зробив би розлючений носоріг. Вони хапали чорнильниці, поливаючи все чорнилом, Роздирали на клоччя книжки й папери, зривали зі стін картини, перевертали смітнички, жбурляли в розбите вікно портфелі й підручники. За кілька хвилин півкласу ховалося під партами, а Невіл висів на люстрі під стелею.

– Ану заженіть їх назад, заженіть їх, це ж тільки ельфи! – крикнув Локарт.

Він закотив рукави, махнув чарівною паличкою й заволав: "Пескі Піксі Пестерномі!"

Замовляння не мало жодного результату; якийсь ельф вихопив паличку з Локартових рук і теж викинув її у вікно. Локарт аж задихнувся і ледве встиг сховатися під столом, щоб його не розчавив Невіл, який щойно зірвався з люстри.

Задзвонив дзвоник і всі, мов несамовиті, кинулися до виходу. Стало трохи тихіше, а Локарт, підводячись, побачив Гаррі, Рона й Герміону, що були вже майже біля дверей, і сказав:

– Ну що ж, вас я попрошу посадити решту ельфів назад до клітки. – Пройшов повз них і швидко зачинив за собою двері.

– Бачите, який він! – обурився Рон, коли один із неспійманих ельфів боляче вкусив його за вухо.

– Він просто хотів, щоб ми випробували щось на практиці, – пояснила Герміона, вправно знерухомивши паралітичним заклинанням відразу двох ельфів і запихаю чи їх до клітки.

– На практиці? – здивувався Гаррі, намагаючись ухопити ельфа, котрий витанцьовував на безпечній відстані, висолопивши язика. – Герміоно, та він навіть не знав, що робить!

– Дурниці! – заперечила Герміона. – Ти ж читав його книжки – бачив, скільки він зробив дивовижного?

– Каже, що зробив, – скривився Рон. (…)

Шкільне життя йде своєю чергою, однак незабаром Гаррі починає помічати, що в замку справді небезпечно. Стаються кілька нападів на учнів та інших мешканців Гогвортса, після яких жертви впадають в заціпеніння. До того ж головний герой чує якийсь голос всередині стін замку, прагнучи вбити кого-небудь.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ
Напис на стіні

– Що тут діється? Що діється?

Почувши, безперечно, Мелфоїв крик, крізь юрбу пропихався Арґус Філч. Коли він побачив Місіс Норіс, то відсахнувся й перелякано схопився за обличчя.

– Моя киця! Моя киця! Що сталося з Місіс Норіс?! – лементував він. Його вирячені очі натрапили на Гаррі.

– Ти! – вереснув він. – Ти! Ти вбив мою кицю! Тип замордував! Я тебе вб'ю! Я тебе…

– Арґусе!

У супроводі кількох інших учителів з'явився Дамблдор. Він миттю промайнув повз Гаррі, Рона й Герміону і відв'язав Місіс Норіс від скоби.

– Ходи зі мною, Арґусе, – звелів він Філчу. – Ви також, містере Поттере, містере Візлі, міс Ґрейнджер.

Локарт відразу вийшов із натовпу.

– Пане директоре, мій кабінет найближче, тут, нагорі. Прошу, заходьте!

– Дякую, Ґільдерою, – погодився Дамблдор. Мовчазна юрба розступилася, давши їм дорогу.

Локарт, схвильований і гордий, поспішив за Дамблдором; за ним пішли професорка Макґонеґел і Снейп.

Коли всі зайшли до темного Локартового кабінету, на стінах зчинилася метушня. Гаррі побачив, як декілька Локартів з бігудями у волоссі раптом повтікали з фотографій. Справжній Локарт запалив свічки на письмовому столі й відступив назад. Дамблдор поклав Місіс Норіс на гладеньку поверхню й почав її оглядати. Гаррі, Рон і Герміона тривожно перезирнулися і сіли в крісла якомога далі від свічок.

Кінчиком свого довгого, гачкуватого носа Дамблдор мало не торкався хутра Місіс Норіс. Він пильно розглядав її крізь окуляри, що скидалися на два півмісяці, і щось там намацував довгими пальцями. Професорка Макґонеґел також схилилася над столом, примруживши очі. Снейп стовбичив за ними, наполовину в затінку, з дуже дивним виразом: здавалося, він насилу тамує в собі посмішку. А Локарт вештався довкола, снуючи всілякі здогади.

– Її, безперечно, вбив якийсь проклін, можливо, метаморфозне катування. Я вже не раз із цим стикався, шкода, що мене не було поблизу, бо я знаю антипроклін, який урятував би її.

Локартове базікання переривали сухі, болісні схлипування Філча. Не в змозі дивитися на Місіс Норіс, він упав у крісло біля столу й затулив лице руками. Хоч як Гаррі не любив Філча, але тепер навіть трохи його жалів, хоча значно менше, ніж самого себе. Якщо Дамблдор повірить Філчеві, Гаррі, звичайно, виженуть.

Дамблдор почав ледь чутно бурмотіти якісь дивні слова, торкаючись Місіс Норіс своєю чарівною паличкою, але нічого не відбувалося, вона й далі скидалася на опудало.

– …пам'ятаю, щось подібне трапилося в Уаґа дугу, – розповідав Локарт, – ряд нападів, це все я описав у своїй автобіографії. Я спромігся забезпечити жителів міста різними оберегами, і тоді Усе відразу владналося…

Локартові фотографії на стінах ствердно кивали головами. Одна з них забула зняти сітку для волосся.

Нарешті Дамблдор випростався.

– Вона не мертва, Арґусе, – стиха мовив він. Локарт, що саме перераховував убивства, яким він запобіг, зупинився на півслові.

– Не мертва? – задихнувся Філч, дивлячись на Місіс Норіс крізь пальці. – Але чому… чому вона така застигла й задубіла?

– Хтось паралізував її, – пояснив Дамблдор ("Ага! Я так і думав!", – вигукнув Локарт). – Але як, я не можу сказати.

– А ви його запитайте! – заверещав Філч, повертаючи до Гаррі своє прищаве й заплакане обличчя.

– Жоден другокласник не зміг би цього зробити, – рішуче заперечив Дамблдор. – Тут треба володіти чорною магією найвищого…

– Це він зробив, він! – бризкав слиною Філч, а його брезкле обличчя почервоніло.

– Ви бачили, що він написав на стіні! Він знайшов… у моєму кабінеті… він знає, що я… що я, – Філчеве обличчя скривилося. – Він знає, що я сквиб! – нарешті видушив він.

– Я навіть не торкався Місіс Норіс! – голосно вигукнув Гаррі, відчуваючи незручність через те, що всі, навіть Локарти зі стін, втупилися в нього. – І я навіть не знаю, що таке сквиб.

– Дурниці! – гаркнув Філч. – Він бачив мого листа з "Чарами для чайників!"

– Дозвольте мені сказати, пане директоре, – почувся Снейпів голос, і лихі передчуття Гаррі тільки посилилися: він був певен, що жодне Снейпове слово не віщує йому добра.

– Можливо, Поттер та його друзі просто опинилися не в той час і не в тому місці, – почав той, криво посміхаючись, немов і сам сумнівався, – але ми маємо декілька підозрілих моментів. Чому вони взагалі потрапили до цього коридору? Чом не були на бенкеті з нагоди Гелловіну?

Гаррі, Рон і Герміона почали водночас розповідати про смертенини:

– …там були сотні привидів, вони підтвердять, що ми були серед них!

– Але чому ж ви після цього не пішли одразу на бенкет? – поцікавився Снейп, виблискуючи в сяйві свічок своїми чорними очима. – Чому піднялися сюди, до цього коридору?

Рон і Герміона глянули на Гаррі.

– Бо ми… ми… – промимрив Гаррі, чиє серце шалено закалатало: щось підказувало йому, що розповідь про те, як він побіг сюди за безтілесним голосом, якого ніхто більше не чув, звучатиме вкрай невірогідно, і тому промовив: – Бо ми втомилися й хотіли спати.

– Навіть не повечерявши? – здивувався Снейп, а на його кощавому обличчі зблиснула переможна посмішка. – А я й не думав, що привиди на своїх вечірках подають страви, їстівні для живих людей.

– Ми були не голодні! – голосно вигукнув Рон, щоб заглушити бурчання в животі. Бридка Снейпова посмішка стала ще тріумфальнішою:

– Мені здається, пане директоре, що Поттер не каже нам усієї правди, – припустив він. – Було б непогано позбавити його певних привілеїв, аж Доки він буде готовий розповісти нам усе. Як на мене, його треба вивести зі складу ґрифіндорської команди з квідичу, якщо він такий нечесний.

Слухай, Северусе, – втрутилася професорка Макґонеґел, – я не розумію, чому він не може грати у квідич? Цю кицьку ніхто не вдарив мітлою по голові. Немає жодних доказів, що Поттер зробив щось погане.

Дамблдор допитливо глянув на Гаррі. Погляд його мерехтливих ясно блакитних очей пронизав Гаррі, наче рентгеном.

– Невинний, поки не доведено провини, Северусе, – рішуче сказав він. Снейп був розлючений. Філч також.

– Мою кицю паралізовано! – вереснув він, вирячивши очі. – Когось таки треба покарати!

– Ми вилікуємо її, Аргусе, – терпляче пояснив Дамблдор. – Мадам Спраут недавно зуміла дістати кілька мандрагор. Тільки но вони дозріють, буде виготовлено зілля, щоб оживити Місіс Норіс.

– Я його приготую, – втрутився Локарт. – Я вже робив це сотні разів, я навіть уві сні можу виготовити порцію тонік мандрагорівки.

– Перепрошую, – холодно урвав його Снейп, – але, здається, зілля в цій школі готую я.

На мить усі зніяковіли й замовкли.

– Можете йти, – звелів Дамблдор Гаррі, Ронові й Герміоні.

Вони швиденько вийшли, насилу стримуючись, аби не побігти. Піднявшись на поверх вище від Локартового кабінету, зайшли в порожній клас і тихенько зачинили за собою двері.

Гаррі примружився і глянув на своїх спохмурнілих приятелів.

– Думаєте, треба було сказати про той голос, що я чув?

– Ні, – не вагаючись, заперечив Рон. – Чути голоси, які ніхто інший не чує, – це погана ознака, навіть у світі чарівників.

Інтонація, з якою Рон вимовив ці слова, спонукала Гаррі запитати:

– Але ж ти мені віриш, правда?

– Звичайно, – відразу відповів Рон. – Але погодься, що це дивно.

– Знаю, що дивно, – кивнув Гаррі. – Усе це дуже дивно. Що то за напис на стіні?

Кімнату відчинено… Що це може означати?

– Знаєш, я дещо пригадую… – поволі вимовив Рон. – Здається, хтось колись мені розповідав про таємну кімнату в Гоґвортсі… Може, то був Білл?

– А що таке в біса сквиб? – поцікавився Гаррі. На його подив, Рон мало не захихотів.

– Ну, насправді це й не смішно, – сказав він, – але оскільки йдеться про Філча… Сквиб – це той, хто народився в родині чарівників, але не має жодних чаклунських здібностей. Це мовби протилежність чарівникам, які народилися серед маґлів, тільки сквиби трапляються досить рідко. Якщо Філч намагається вивчити магію з допомогою курсу "Чарів для чайників", то він, мабуть, таки сквиб. Це багато чого пояснює. Скажімо, те, чому він так ненавидить учнів. – Рон задоволено усміхнувся. – Це все його бісить.

Десь пробамкав годинник.

– Північ, – сказав Гаррі. – Краще ходімо спати, доки сюди не прийшов Снейп і не звинуватив нас іще в чомусь.

Кілька днів у школі тільки й говорили про напад на Місіс Норіс. Філч нікому не давав про це забути, постійно приходячи на місце нападу, мовби гадав, що злочинець повернеться туди знов. Гаррі бачив, як Філч намагався зішкрябати напис зі стіни універсальним магічним плямочистом "Місіс Шкряберс", але йому не пощастило: слова на камені виблискували не менш яскраво, ніж доти. Коли Філч не чатував на місці злочину, то вештався коридорами і зненацька нападав на учнів. Він навіть намагався покарати їх за такі речі, як "гучний подих" або "радісний вигляд".

Джіні Візлі була дуже стривожена долею Місіс Норіс. Рон пояснював це її великою любов'ю до котів.

– Але ж ти навіть не знала Місіс Норіс, – заспокоював він її. – Якщо чесно, нам усім значно краще без неї. – Вуста Джіні затремтіли. – Таке в Гоґвортсі не часто трапляється, – запевняв її Рон. – Того психа, що це зробив, упіймають і миттю викинуть звідси. Я тільки сподіваюся, що він перед тим ще встигне спаралізувати Філча. Я пожартував, – швиденько додав Рон, бо Джіні поблідла.

Цей напад вразив і Герміону. Вона й так багато читала, але тепер, окрім читання, майже нічого не робила. Гаррі з Роном так і не почули від неї, що вона задумала, і все з'ясувалося тільки наступної середи.

Гаррі затримався на уроці зілля й настійок, бо Снейп звелів йому позбирати з парт морських хробаків. Нашвидку пообідавши, він побіг до Рона в бібліотеку й побачив, що йому назустріч іде Джастін Фінч Флечлі, гафелпафський хлопець, з яким він познайомився на гербалогії. Гаррі вже відкрив було рота, щоб привітатися, коли Джастін, помітивши його, круто розвернувся й побіг у протилежному напрямку.

Гаррі знайшов Рона в кінці бібліотеки, де той вимірював довжину своєї домашньої роботи з історії магії. Професор Бінс звелів написати твір завдовжки в один метр на тему "Середньовічна асамблея європейських чарівників".

– Я не вірю! Мені не вистачає двадцяти сантиметрів, – розсердився Рон, випускаючи з рук пергамент, який одразу скрутився в сувій, – а Гермі она вже написала сто тридцять п'ять сантиметрів, і то дрібнесеньким почерком.

– А де вона? – спитав Гаррі, хапаючи вимірювальну стрічку і розгортаючи свою домашню роботу.

– Десь там, – показав Рон на полиці, – шукає ще якусь книжку. Мені здається, вона збирається перечитати до Різдва всю бібліотеку.

Гаррі розповів Ронові, як від нього втікав Джастін Фінч Флечлі.

– Не знаю, чого ти переймаєшся, думаю, він просто недоумок, – сказав Рон, похапцем пишучи щось величезними літерами. – Ото лиш ходить і патякає про Локартову велич!

З за книжкових полиць вийшла Герміона. Вона була чимсь невдоволена, але нарешті таки обізвалася до них.

– Розібрали всі примірники "Історії Гоґвортсу", – повідомила вона, сідаючи біля Гаррі й Рона. – Треба чекати принаймні два тижні. Шкода, що я лишила свою книжку вдома – вона вже не вміщалася у валізу разом з усіма Локартовими творами.

– Навіщо вона тобі? – запитав Гаррі.

– Для того, що й іншим, – відповіла Герміона, – Щоб знайти там легенду про Таємну кімнату.

– І про що та легенда? – відразу зацікавився Гаррі.

– Якби ж я знала. Не пам'ятаю, – закусила губу Герміона. – І я більш ніде не можу її знайти.

– Герміоно, дай почитати твій твір, – розпачливо попросив Рон, поглядаючи на годинник.

– Не дам, – раптом посуворішала Герміона. – Ти мав десять днів, щоб усе закінчити.

– Мені лишилося всього п'ять сантиметрів, ну дай! Задзвонив дзвоник. Рон і Герміона першими рушили на урок історії магії, не припиняючи суперечки.

Історія магії була найнуднішим предметом. Професор Бінс, що викладав її, був єдиним учителем привидом, і найцікавішим на його уроках було те, як він заходив до класу крізь дошку. Він був старий і зморщений, а дехто розповідав, що він не помітив, коли помер. Одного дня він просто пішов на уроки, покинувши власне тіло на кріслі перед каміном в учительській; відтоді його звички анітрохи не змінилися.

Сьогодні було нудно, як і завжди. Професор Бінс розклав свої папери й почав читати рівно й монотонно, наче старий пилосос, поки майже всі учні опинилися в стані глибокого заціпеніння, вряди годи отямлюючись, щоб занотувати якесь ім'я чи дату, а тоді знову засинали. Він уже говорив десь із півгодини, коли сталося щось таке, чого не траплялося ніколи.

Герміона підняла руку.

Професор Бінс, який саме бубонів смертельно нудну лекцію про Міжнародну чаклунську конференцію 1289 року, здивовано глянув на неї.

– Міс... е е...

– Ґрейнджер, пане професоре... Чи не могли б ви трохи розповісти нам про Таємну кімнату, – чітко запитала Герміона.

Дін Томас, що з роззявленим ротом сонно визирав у вікно, пробудився зі свого трансу. Лаванда Браун підняла голову з рук, а Невілів лікоть зіскочив із парти.

Професор Бінс закліпав очима.

– Мій предмет – історія магії, – сказав він своїм занудним, хрипким голосом. – Я, міс Ґрейнджер, маю справу з фактами, а не з міфами й легендами. – Він прокашлявся, ніби хтось хрумнув шматочок крейди, і став читати далі: – У вересні того року, підкомітет чарівників Сардинії...

Затнувшись, він зупинився. Герміона знову розмахувала рукою.

– Міс Ґрент?

– Перепрошую, пане професоре, але хіба легенди не засновані на фактах?

Професор Бінс так очманіло дивився на неї, що Гаррі був певен: досі його не перебивав жоден учень, ні живий, ні мертвий.

– Ну, – поволі вимовив професор Бінс, – думаю, можна вважати й так. – Він дивився на Герміону, ніби взагалі вперше побачив учня. – Проте легенда, яку ви згадали, – надто сенсаційна, ба навіть просто сміховинна вигадка.

Але увесь клас уже жадібно ловив кожне слово професора Бінса. Він мимохіть глянув на всі звернені до нього обличчя. Раптовий вияв такої цікавості був для нього цілковитою несподіванкою.

– Ну, гаразд, – повільно протягнув він. – Зараз я пригадаю… Таємна кімната…

Ви всі, звичайно, знаєте, що понад тисячу років тому – точна дата невідома – Гоґвортс заснували чотири найвидатніші чаклуни й чарівниці того часу. Їхні імена збереглися в назвах чотирьох шкільних гуртожитків – Ґодрик Ґрифіндор, Гелґа Гафелпаф, Ровіна Рейвенклов і Салазар Слизерин. Вони разом побудували цей замок, якнайдалі від допитливих маґлівських очей, бо то були часи, коли звичайні люди боялися чарів, а чаклуни й чаклунки зазнавали великих утисків.

Професор Бінс зупинився, обвів кімнату затьмареним поглядом і повів далі:

– Кілька років засновники працювали разом у повній гармонії: вони шукали молодь із чаклунськими здібностями і привозили її у замок для навчання. Але згодом між ними виникли непорозуміння. Почався розкол між Слизерином і рештою. Слизерин вважав, що учнів до Гоґвортсу треба приймати вкрай вибірково. Доводив, що магічні знання не повинні виходити за межі чарівничих родин. Йому не подобалося, коли набирали учнів маґлівського походження, бо їм, на його думку, не можна довіряти. Минуло ще трохи часу, і між Слизерином і Ґрифіндором спалахнула через те палка суперечка, і Слизерин покинув школу.

Професор Бінс знову замовк. Зі стуленими вустами він скидався на зморщену стару черепаху.

– Надійні історичні джерела більше нічого не повідомляють, – сказав він, – але ці вірогідні факти були перекручені завдяки химерній легенді про Таємну кімнату. Легенда сповіщає, ніби Слизерин побудував у замку засекречену кімнату, про яку нічого не знала решта засновників.

Слизерин, згідно з легендою, цю Таємну кімнату запечатав – щоб ніхто не зміг її відкрити, аж доки до школи прийде його справжній спадкоємець. Тільки спадкоємець зуміє розпечатати Таємну кімнату, випустити жахіття, яке там є, і з його допомогою очистити школу від усіх, хто не гідний вивчати магію.

Коли професор Бінс скінчив свою розповідь, запала тиша, але аж ніяк не та звичайна сонна тиша, що панувала на його уроках. Відчувався якийсь неспокій, і всі дивилися на нього, сподіваючись, що він знову заговорить. Професор Бінс трохи роздратувався.

– Але усе це, звісно, самі нісенітниці! – додав він. – Школу, природно, не раз обстежували, щоб знайти бодай які небудь свідчення існування тієї кімнати, і це робили найдосвідченіші чаклуни й чарівниці. Кімнати не існує. Це тільки вигадка для залякування легковірних.

Герміона знову підняла руку.

– Пане професоре, а що ви мали на увазі під "жахіттям", яке є в кімнаті?

– Гадають, ніби то якась потвора, яку може контролювати тільки спадкоємець Слизерина, – відповів професор Бінс сухим пронизливим голосом.

Учні стривожено перезирнулися.

– Кажу ж вам – нічого немає! – наполягав професор Бінс, перекладаючи папери.

– Немає ані Таємної кімнати, ані потвори!

– Але ж, пане професоре, – засумнівався Шей мус Фініґан, – якщо ту кімнату може відкрити тільки справжній спадкоємець Слизерина, ніхто інший не зможе її знайти, хіба не так?

– Дурниці, О'Флегерті! – роздратовано заперечив професор Бінс. – Якщо стільки гоґвортських Директорів і директорок нічого не знайшли…

Пане професоре, – пискнула Парваті Патіл, – але ж для того, щоб її відкрити, мабуть, потрібно вдатися до чорної магії.

– Те, що чарівник не вдається до чорної магії, ще не означає, що він не може до неї вдатися, міс Пеніфезер! – відрубав професор Бінс. – Я повторюю: якщо такі, як Дамблдор…

– Але, можливо, треба бути якимось родичем Слизерина, і тому Дамблдор не міг… заговорив Дін Томас, але професорові Бінсу цього було вже забагато.

– Досить! – гостро урвав він його. – Це просто міф! Кімнати не існує! Немає жодного свідчення, що Слизерин побудував бодай таємну комірчину для мітел! Я вже шкодую, що розповів вам цю безглузду вигадку! А тепер, якщо ваша ласка, берімося знову до історії, до солідних, вірогідних, перевірених фактів!

І вже через п'ять хвилин учнів знову охопила звична апатія (…)

Для того, щоби навчити учнів самозахисту, в Гогвортсі відкривають Дуельний клуб. Гаррі б'ється із Мелфоя, котрий наслав на хлопця змію, несподівано відкриває в собі здібності змієвовця, тобто людини, яка володіє зміїною мовою. А оскільки вважалося, що саме цією мовою розмовляв Слизерин, всі у школі вирішили, що саме Гаррі і є тим самим спадкоємцем Слизерина. Гаррі, Рон і Герміона починають власне розслідування: випробовують Багатозільну настоянку, вирушають у Заборонений ліс, підслуховують розмови директора школи з міністром магії. Зрештою, друзі з'ясовують, що Таємна кімната таки існує. Понад те: ув'язнене в ній чудовисько – це Василіск, Король Змій, котрий повзає трубами замку і зненацька нападає на учнів.

РОЗДІЛ СІМНАДЦЯТИЙ
Спадкоємець Слизерина

Він стояв на краю довжелезної, тьмяно освітленої кімнати. Високі кам'яні колони, на яких поспліталися численні різьблені змії, підтримували стелю, що губилася десь у пітьмі, й відкидали довгі чорні тіні крізь химерний зеленкуватий морок.

Серце його несамовито калатало. Гаррі прислухався до моторошної тиші: може, десь там, за колоною, в темному закутку причаївся Василіск? А де Джіні?

Він витяг чарівну паличку й рушив уперед поміж зміїстими колонами. Кожен обережний крок голосно відлунював від стін, що ховалися у мороці. Гаррі примружився, готовий негайно заплющити очі, тільки но почує найменший порух. Порожні зіниці кам'яних змій ніби стежили за ним. Кілька разів Гаррі хололо в грудях, йому здавалося, що деякі з них заворушилися.

Коли ж Гаррі дійшов до останньої пари колон, перед ним біля задньої стіни виросла статуя заввишки до самої стелі.

Гаррі задер голову і побачив величезне обличчя: воно було старе, мавпоподібне, з довгою ріденькою бородою, що сягала майже самого краю кам'яної мантії, з під якої у гладеньку підлогу впиралися дві велетенські сірі стопи. А між цими стопами лежала долілиць маленька, закутана в чорну мантію фігурка з яскраво рудим волоссям.

– Джіні! – скрикнув Гаррі, підбіг до неї й опустився на коліна. – Джіні! Не помирай! Будь ласка, не помирай!

Він поклав збоку свою чарівну паличку, вхопив Джіні за плечі й перевернув. Обличчя дівчинки було біле й холодне, мов мармур, а очі – заплющені. Отже, вона не скам'яніла. Але тоді вона, мабуть…

– Джіні, будь ласка, прокинься! – розпачливо шепотів Гаррі, трясучи її. Голова Джіні безпорадно метлялася в різні боки.

– Вона не прокинеться, – пролунав тихий голос. Гаррі здригнувся й озирнувся, не підводячись із колін.

Високий чорнявий хлопець спостерігав за ним, зіпершись на найближчу колону. Контури його постаті були химерно розмиті, ніби Гаррі дивився на нього крізь затуманене вікно. Але не було жодного сумніву, хто це.

– Том?.. Том Редл?..

Редл кивнув, не спускаючи з Гаррі очей.

– Чому ти кажеш, що вона не прокинеться? – запитав у розпачі Гаррі. – Вона по… вона не…?

– Вона ще жива, – відповів Редл. – Тобто, ледь жива. Гаррі глянув на нього.

Том Редл учився в Гоґвортсі п'ятдесят років тому, але ось він стоїть отут, оповитий химерним невиразним сяйвом, і аж ніяк не видається старшим за свої шістнадцять років.

– Ти привид? – запитав нерішуче Гаррі.

– Я спогад, – спокійно відповів Редл. – Спогад, що зберігався у щоденнику протягом п'ятдесяти років.

Він показав на підлогу біля величезної стопи. Там лежав розгорнутий маленький чорний щоденник – той, який Гаррі знайшов у туалеті Плаксивої Мірти. На якусь мить Гаррі здивувався, побачивши його тут, але зараз він мав вирішувати важливіші справи.

– Томе, ти мусиш допомогти мені, – сказав Гаррі, знову піднімаючи голову Джіні.

– Треба забрати її звідси. Тут Василіск. Я не знаю, де він тепер, але він може з'явитися будь якої миті. Благаю, допоможи.

Але Редл не рухався.

Гаррі, напружившись, трохи підняв Джіні і потягнувся по свою чарівну паличку.

Але її там не було.

– Ти не бачив?…

Він підняв голову. Редл і далі стежив за ним… вертячи у довгих пальцях чарівну паличку Гаррі.

– Дякую, – сказав Гаррі, простягаючи по неї руку.

Кутики Редлових вуст викривилися в посмішці. Він дивився на Гаррі, ліниво крутячи пальцями чарівну паличку.

– Послухай! – нетерпляче сказав Гаррі, згинаючись під вагою закляклого тіла Джіні. – Нам треба йти звідси! Якщо тут з'явиться Василіск…

– Він не з'явиться, поки його не покличеш, – спокійно відповів Редл. Гаррі знову поклав Джіні на підлогу, не в силі тримати її далі.

– Що ти маєш на увазі? – здивувався він. – Прошу, віддай мою паличку, вона мені може швидко знадобитися.

– Вона тобі вже не знадобиться! – ще ширше посміхнувся Редл.

– Як то не знадобиться? – з подивом запитав Гаррі.

– Я довго чекав цього, Гаррі Поттере, – сказав Редл. – Нагоди побачити тебе.

– Поговорити з тобою.

– Слухай, – урвав його, втрачаючи терпець, Гаррі, – ти, мабуть, не розумієш. Ми в Таємній кімнаті. Поговоримо іншим разом.

– Ні, поговоримо зараз! – заперечив, посміхаючись, Редл і засунув до кишені чарівну паличку.

Гаррі вражено дивився на нього. Тут діялося щось дуже дивне.

– А як це сталося з Джіні? – повільно запитав він.

– Ну, це досить цікаве запитання! – люб'язно відповів Редл. – І досить довга розповідь. Думаю, справжньою причиною було те, що вона розкрила своє серце й вибовкала усі свої таємниці невидимому незнайомцю.

– Про що ти говориш? – здивувався Гаррі.

– Про щоденник, – пояснив Редл. – Про мій щоденник. Маленька Джіні кілька місяців писала в ньому, розповідала мені про всі свої мізерні

турботи і прикрощі: як її дражнять брати, як вона мусила йти до школи у старій мантії і зі старими підручниками, як, – тут Редлові очі заблищали, – вона не має жодної надії на те, що сподобається колись знаменитому, чудовому, видатному Гаррі Поттерові.

Говорячи це, Редл не спускав очей з Гаррі. Ці очі мовби жадібно пожирали обличчя Гаррі.

– Страшенно нудно було вислуховувати дурненькі одкровення одинадцятирічної дівчинки, – вів далі Редл. – Але я набрався терпцю. Писав їй У відповідь, співчував, був люб'язний. Джіні просто захопилася мною. "Томе, ніхто не розуміє мене так, як ти... Я така рада, що можу довіритися цьому щоденникові... Це як приятель, якого всюди можна носити в кишені".

Редл зайшовся пронизливим, холодним реготом, який йому не личив. Від того сміху у Гаррі аж настовбурчилося волосся.

– Не буду хвалитися, Гаррі, але я завжди вмів причаровувати потрібних мені людей. Джіні вилила мені свою душу, а її душа саме й була мені необхідна. Я ставав дедалі міцнішим, бо живився її найглибшими страхами і найзаповітнішими таємницями. Я став могутнім, значно могутнішим за малу панночку Візлі. Досить могутнім, щоб почати ділитися з нею деякими своїми таємницями, і тепер уже в неї переливати потроху свою власну душу.

– Нічого не розумію? – у Гаррі пересохло в роті.

– Невже ти ще не здогадався, Гаррі Поттере? – лукаво вимовив Редл. – Це ж Джіні Візлі відчинила Таємну кімнату. Це вона передушила шкільних півнів і писала на стінах загрозливі слова. Це вона нацькувала Слизеринського Змія на чотирьох бруднокровців і на кицьку того сквиба.

– Ні! – прошепотів Гаррі.

– Так, – спокійно підтвердив Редл. – Звичайно, спочатку вона не знала, що робить. Це було дуже кумедно. Хотів би я, щоб ти побачив її останні щоденникові записи! О, вони стали значно цікавіші. "Дорогий Томе, – кривлявся Редл, стежачи за переляканим обличчям Гаррі, – мені здається, я втрачаю пам'ять. Вся моя мантія – в північному пір'ї, а я не знаю, звідки воно взялося. Дорогий Томе, я не пам'ятаю, що я робила в ніч на Гелловін. Тоді хтось напав на кицьку, а заляпана фарбою була я. Дорогий Томе, Персі мені каже, що я бліда й сама не своя. Мені здається, він мене підозрює... Сьогодні стався новий напад, і я знову не пам'ятаю, де я була. Томе, що мені робити? Я немов божеволію... Томе, здається, це я на всіх нападаю!"

Гаррі так стиснув кулаки, що аж нігті вп'ялися йому в долоні.

– Минуло дуже багато часу, поки мала дурнувата Джіні перестала довіряти щоденникові, – вів далі Редл. – Поступово вона щось запідозрила й вирішила його викинути. І ось тут з'явився ти, Гаррі. Ти знайшов його, і це не могло не втішити мене. Щоденник міг опинитися в чиїх завгодно руках, але його підібрав саме ти, тобто саме той, з ким я так прагнув зустрітися.

– Чому ж ти прагнув зустрітися зі мною? – запитав Гаррі. Він кипів гнівом і ледве стримувався, щоб говорити спокійно.

– Ну, знаєш, Джіні мені стільки розповіла про тебе! – відповів Редл. – Усю твою дивовижну історію. – Редлів погляд зі ще пожадливішим виразом ковзнув по шраму блискавці на Гарріному чолі. – Я захотів більше довідатися про тебе, поговорити, зустрітися з тобою. Щоб завоювати твою довіру, я вирішив показати, як я колись упіймав того великого ідіота Геґріда.

– Геґрід – мій друг! – сказав тремтячим голосом Гаррі. – А ти його підло звинуватив, хіба не так? Я думав, що ти просто помилився, але…

Редл знову пронизливо зареготав.

– Мені тоді повірили на слово, Гаррі. Можеш собі уявити, як це все виглядало в очах старого Арманда Діпіта. З одного боку, Том Редл – бідний, але дуже розумний; сирота, але вкрай відважний; Шкільний староста, зразковий учень. А з другого – великий, незграбний Геґрід, який щотижня влипає у якусь халепу, вирощує під ліжком цуциків вовкулаки, крадькома ходить до Забороненого лісу щоб поборотися з тролями… Але, мушу визнати я й сам здивувався, як добре спрацював мій план. Я думав, хтось таки збагне, що Геґрід аж ніяк не міг бути спадкоємцем Слизерина. Навіть я мусив витратити цілих п'ять років, щоб дізнатися все про Таємну кімнату й виявити потаємний вхід… Начебто Геґрідові вистачило б для цього розуму або сили!..

Здається, тільки вчитель трансфігурації Дамблдор припускав, що Геґрід невинний. Він переконав Діпіта лишити Геґріда лісником. Так, мабуть, Дамблдор здогадався… Дамблдор ніколи не любив мене так, як решта вчителів…

– Я певен, що Дамблдор бачив тебе наскрізь! – заскреготав зубами Гаррі.

– Так, він справді невпинно стежив за мною після того, як вигнали Геґріда, – зізнався Редл. – Я розумів: доки я в школі, відчиняти Кімнату надто небезпечно. Але я не збирався пустити котові під хвіст довгі роки пошуків. Я вирішив лишити щоденник, який збереже на своїх сторінках мене шістнадцятирічного. Щоб тоді одного дня, якщо пощастить, отримати змогу повести когось за собою й завершити велику справу Салазара Слизерина.

– Але ж ти її не завершив! – переможно вигукнув Гаррі. – Ніхто цього разу не помер, навіть кицька. За кілька годин буде готова настійка з мандрагори, і всі твої жертви знову оживуть.

– А хіба я не казав тобі, – спокійно запитав Редл, – що мені вже не цікаво вбивати бруднокров ців? Уже багато місяців я полюю тільки… на тебе.

Гаррі прикипів очима до Редла.

– Уяви собі мою злість, коли в моєму щоденнику замість тебе знову почала писати Джіні. Вона побачила тебе зі щоденником і, звичайно, злякалася. А що, якби ти здогадався, як він працює, і я б виказав тобі усі

її таємниці? Або, ще гірше – я розповів би тобі, хто задушив півнів? Тому мала дурепка дочекалася, поки в твоїй спальні нікого не буде, і викрала щоденник. Але я знав, що робити. Мені було ясно, що ти вистежуєш спадкоємця Слизерина. З того, що Джіні розповіла про тебе, я розумів: ти зробиш усе можливе, аби розгадати таємницю, тим паче, що напали на твою найкращу приятельку. А ще Джіні розповіла, що вся школа аж гуде про те, що ти володієш парселмовою.

Отож я змусив Джіні написати на стіні слова про її смерть, а самій чекати тут унизу. Вона впиралася, плакала й була дуже занудною. Але її життя уже дотліває: вона забагато вклала в цей щоденник, тобто в мене. І завдяки цьому я нарешті зможу покинути ці сторінки. Я чекав на твою появу, відколи ми прибули сюди. Я знав, що ти прийдеш. Маю до тебе багато запитань, Гаррі Поттере.

– Яких ще запитань? – пирхнув Гаррі, не розтискаючи кулаків.

– Ну, – відповів Редл, мило усміхаючись, – скажімо, як вийшло, що дитина без виняткових магічних здібностей спромоглася перемогти найвидатнішого чаклуна всіх часів? Як ти вижив, відбувшись тільки шрамом, а могутність лорда Волдеморта розпорошилася?

У захланних очах Редла загорілися дивні червоні вогники.

– Чого тебе цікавить, як я вижив? – поволі вимовив Гаррі. – Волдеморт з'явився пізніше за тебе.

– Волдеморт, – неголосно відповів Редл, – це моє минуле, теперішнє й майбутнє! Він витяг з кишені чарівну паличку Гаррі і почав креслити нею в повітрі, написавши три мерехтливі слова: ТОМ ЯРВОЛОД РЕДЛ.

Тоді змахнув паличкою – і літери, з яких складалося його ім'я, помінялися місцями: Я ЛОРД ВОЛДЕМОРТ

– Бачиш? – прошепотів він. – Я так називав себе ще в Гоґвортсі, звичайно, тільки серед найближчих друзів. Я не збирався вічно носити оте смердюче ім'я, яким мене назвали на честь мого маґлівського батька. Я, в чиїх жилах по материнській лінії тече кров самого Салазара Слизерина? Щоб я жив з гидким ім'ям простого маґла, який забув про мене швидше, ніж я народився, бо, бачите, виявив, що його дружина відьма? Ні, Гаррі. Я створив собі нове ім'я. Я знав: прийде час, і я стану найвидатнішим чаклуном усього світу, і від цього імені тремтітимуть навіть чарівники.

Гаррі німо дивився на Редла, хлопця сироту, що замордував його батьків і багатьох інших людей… Нарешті він видушив із себе одне слово:

– Ні! – тихо вимовив він сповненим ненависті голосом.

– Що ні? – озвався Редл.

– Ти не найвидатніший чаклун світу, – сказав Гаррі, уривчасто дихаючи. – Не хочу тебе розчаровувати, але найвидатніший чаклун світу – Албус Дамблдор. Усі так кажуть. Навіть тоді, коли ти ще мав силу, ти не відважився завоювати Гоґвортс. Дамблдор бачив тебе наскрізь, коли ти навчався у школі. Ти й досі його боїшся і ховаєшся від нього.

З Редлового обличчя зникла посмішка, а саме воно гидко скривилося.

– Для того, щоб вигнати Дамблдора з цього замку, вистачало звичайної пам'яті про мене! – просичав він.

– Не сподівайся, що він так просто зникне! – заперечив Гаррі.

Він казав перше, що спадало йому на думку – хотів залякати Редла, не так вірячи у свої слова, як бажаючи, щоб вони справдилися.

Редл відкрив було рота, але завмер.

Звідкись долинула музика. Редл озирнувся і глянув углиб порожньої кімнати. Музика звучала дедалі гучніше. Вона була моторошна, примарна, неземна; від її звуків волосся на Гарріній голові стало дибки, а його серце виривалося з грудей.

І ось, коли музика стала такою пронизливою, що Гаррі відчув, як від неї завібрували всі його ребра, на верхівці найближчої колони спалахнуло полум'я.

З'явився малиновий птах завбільшки як лебідь, а його химерний спів полинув аж до склепінчастої стелі. Птах мав розкішний золотий хвіст завдовжки як у павича і блискучі золоті пазурі, які стискали якусь пошарпану річ.

Наступної миті птах полетів просто до Гаррі, кинув ту річ до його ніг, а тоді важко сів йому на плече. Коли птах склав свої великі крила, Гаррі глянув угору й побачив, що він має довгого й гострого золотого дзьоба й чорні, немов намистинки, очі.

Птах перестав співати. Він спокійно й затишно сидів біля Гарріної щоки, не спускаючи очей з Редла.

– Це фенікс, – сказав Редл, пильно поглядаючи на птаха.

– Фоукс? – видихнув Гаррі і відчув, як золоті пазурі ніжно стисли його плече.

– А це що, – сказав Редл, приглядаючись до пошарпаної речі, яку кинув Фоукс. – А а, це ж старий шкільний Сортувальний капелюх.

Так воно й було. Біля Гарріних ніг лежав полатаний, обшарпаний і брудний капелюх.

Редл знову зареготав. То був такий гучний регіт, що в темній кімнаті аж задзвеніло, немовби водночас сміялися десять Редлів.

– То ось що Дамблдор прислав своєму оборонцеві! Співочого птаха і старого капелюха! Ну що, тобі вже не страшно, Гаррі Поттере? Почуваєшся в безпеці?

Гаррі не відповідав. Може, він і не бачив, яка йому користь із Фоукса чи Сортувального капелюха, але він, принаймні, був уже не сам. Залишалося перечекати, коли нарешті нарегочеться Редл.

– А тепер – до справи, Гаррі, – сказав Редл, ще й досі широко посміхаючись. – Двічі ми зустрічалися – в твоєму минулому й моєму майбутньому. І двічі я не зміг тебе вбити. Як ти вижив? Розкажи мені все. Що довше говоритимеш, то довше проживеш!

Гаррі швидко міркував, зважуючи свої шанси. Редл мав чарівну паличку. А в нього був Фоукс і Сортувальний капелюх. І те, і те малопридатне для поєдинку. Зрозуміло, ситуація кепська. Але що довше Редл стоїть отут, то Джіні швидше покидають останні іскорки життя... Раптом Гаррі помітив, що Редлова постать стала зриміша й виразніша. Якщо між ним і Редлом має відбутися бій, то краще тепер, аніж потім.

– Ніхто не знає, чому ти втратив свою силу, коли напав на мене, – несподівано промовив Гаррі. – Я теж не знаю. Але я знаю, чому ти не зміг мене вбити. Тому, що моя мама віддала своє життя, щоб мене врятувати. Моя мама з простого маґ лівського роду, – додав він, тремтячи від ледве тамованої люті. – Вона не дозволила тобі вбити мене. І я бачив тебе справжнього, бачив тебе торік. Ти – руїна. Ти ледь живий. Ось що залишилося від усієї твоєї сили. Ти мусиш ховатися. Ти – бридка потвора!

Редлове обличчя деформувалося, а тоді скривилося в гидотну посмішку.

– Ага, ти вижив, бо мати віддала за тебе життя. Так, це могутнє контрзакляття. Але я тепер бачу: в тобі самому немає нічого особливого. Мені було цікаво, розумієш! Адже ми дивовижно схожі, Гаррі. Навіть ти мав би це помітити. Обидва покручі, сироти, обох виховували маґли. Ми, мабуть, єдині парселмовці у Гоґвортсі з часів великого Слизерина. Ми навіть і зовні трохи схожі... Але, видно, тебе врятував від мене просто щасливий випадок. Це все, що я хотів дізнатися.

Гаррі напружено стояв, чекаючи, коли Редл піднесе чарівну паличку. Але Редлове обличчя знову розтяглося у потворній посмішці.

– А тепер, Гаррі, я хочу влаштувати невеличку виставу. Ану, порівняймо силу лорда Волдеморта, спадкоємця Слизерина, і найкращу зброю, яку спромігся дати Дамблдор видатному Гаррі Поттерові.

Редл задоволено зиркнув на Фоукса, на Сортувальний капелюх, а тоді відступив. Гарріні ноги зі страху затерпли. Він дивився, як Редл зупинився поміж високих колон і глянув угору на кам'яне обличчя Слизерина, що нависало над ним у напівтемряві. Редл роззявив рота й засичав, але Гаррі зрозумів його мову.

– Заговори до мене, Слизерине, найвидатніший з гоґвортської четвірки! Гаррі повернувся, щоб глянути на статую. Фоукс похитувався в нього на плечі.

Велетенське кам'яне обличчя Слизерина заворушилося. Заціпенівши зі страху, Гаррі побачив, як роззявляється його паща, дедалі ширше й ширше, утворюючи здоровенну чорну діру. Тоді щось у пащі заворушилося й почало виповзати.

Гаррі позадкував і наштовхнувся плечима на стіну. Його очі були міцно заплющені. Він відчув, як Фоукс злетів йому з плеча, черкнувши крилом по щоці. Гаррі хотів крикнути: "Не лишай мене!" – але що міг зробити фенікс у двобої зі Зміїним королем?

Щось велетенське бухнуло на підлогу, і Гаррі відчув, як вона задвигтіла. Він знав, що відбувається, відчував усе, майже бачив, як гігант-

ський змій виповзає зі Слизеринової пащі. Потім почув шиплячий голос Редла: "Убий його!"

Василіск підповзав до Гаррі – було чути, як важке його тіло незграбно совалося по кам'яній підлозі. Не розплющуючи очей, Гаррі наосліп кинувся кудись убік і випростав руки, аби не наткнутися на стіну. Редл аж задихався з реготу...

Гаррі спіткнувся. Він боляче впав на підлогу, відчувши на вустах присмак крові.

Змій був зовсім близько від нього, Гаррі чув його дихання.

Угорі над ним щось гучно вибухнуло, а тоді щось важке вдарило Гаррі з такою силою, що його відкинуло до стіни. Десь поруч почулося нестямне сичання і шалене гупання об колони. Ось ось його тіло проштрикнуть гострющі зуби.

Гаррі не міг цього витримати. Він ледь ледь розплющив очі – глянути, що діється.

Велетенський змій ядучо зеленого кольору, товстий, наче стовбур дуба, піднявся високо вгору, а його здоровенна голова безтямно хилиталася поміж колон. Гаррі тремтів, ладний заплющити очі, тільки но змій поверне голову. Проте невдовзі він зрозумів, що відвертало увагу Василіска.

Над його головою ширяв Фоукс, а Василіск яро намагався вхопити його своїми довгими й гострими, мов шаблі, зубами.

Фоукс кинувся на змія. Його довгий золотий дзьоб на мить кудись зник, а тоді на підлогу ринула ціла калюжа темної крові. Помах зміїного хвоста мало не зачепив Гаррі, і не встиг він заплющити очі, як Василіск повернувся. Гаррі глянув просто в його пику й побачив, що його очі – обидва великі круглі жовті ока – проштрикнув фенікс. Кров цебеніла на долівку, а змій у агонії бризкав слиною.

– Ні! – почув Гаррі Редлів вереск. – Облиш того птаха! Облиш птаха! Хлопець за тобою! Ти ж чуєш його запах! Убий його!

Осліплений змій захитався, напівочманілий, але й далі смертоносний. Фенікс кружляв над Васи лісковою головою, співаючи свою моторошну пісню, і раз по раз довбав його лускатий ніс, а з видзьобаних очей змія струменіла кров.

– На поміч! На поміч! – пристрасно шепотів Гаррі. – Хто небудь, що небудь!..

Змій знову торохнув хвостом по підлозі. Гаррі ухилився. Щось м'яке черкнуло йому обличчя. То Василіск своїм хвостом жбурнув просто йому в руки Сортувального капелюха. Гаррі схопив його – це було єдине, що в нього лишалося. Він настромив капелюха собі на голову і кинувся на підлогу – над ним знову метнувся хвіст Василіска.

"На поміч! Допоможіть! – думав Гаррі, насунувши капелюха на самі очі. – Благаю, допоможіть!"

Йому не відповів жоден голос.

Раптом капелюх зібгався, ніби його стисла невидима рука. Щось дуже важке і тверде впало Гаррі просто на голову, аж з очей йому поси-

палися іскри. Він потягся, щоб скинути капелюха, аж раптом відчув під ним щось довге і тверде.

У капелюсі з'явився розкішний срібний меч, на руків'ї якого виблискували рубіни завбільшки з яйце.

– Убий хлопця! Облиш того птаха! Хлопець за тобою! Принюхайся, відчуй його запах!

Гаррі звівся на ноги й приготувався. Голова Василіска хилилася додолу, а його тіло звивалося – воно розшукувало Гаррі, зачіпаючи колони. Гаррі бачив його великі закривавлені очні ями, бачив широко роззявлену пащу, яка могла проковтнути його цілого. З неї стриміли довгі, як його меч, зуби – гострі, блискучі, отруйні.

Змій наосліп кинувся вперед. Гаррі ухилився, і той вгатив головою об стіну. Ще кидок – і його роздвоєний язик зачепив Гарріні ребра. Гаррі схопив обома руками меча і підняв його над головою.

Василіск знову пірнув униз, і цього разу вже не схибив. Але Гаррі з усієї сили увігнав меча по саме руків'я у змієве піднебіння.

Тепла кров бризнула йому на руки – він відчув пекучий біль над ліктем. Один з найдовших отруйних зубів упився йому в руку, а тоді раптом зламався, коли Василіск у конвульсіях бебехнувся на підлогу.

Гаррі сповз по стіні на підлогу. Схопив зуб, отрута з якого розтікалася по всьому його тілу, і висмикнув його з руки. Але було вже запізно. Пекучий біль повільно розповзався довкола рани. Гаррі викинув уламок зуба, глянув на мантію, просочену його власною кров'ю, і все перед його очима попливло. Кімната немов розчинялася у вихорі тьмяних кольорів.

Повз нього пропливла якась червона пляма, і Гаррі почув біля себе м'яке поцокування кігтів.

– Фоукс! – ледве видихнув Гаррі. – Фоукс, ти молодець! – Він відчув, як птах притулив свою прекрасну голову до його рани.

Тоді почулося відлуння кроків, і над ним схилилася темна тінь.

– Ти помираєш, Гаррі Поттере! – пролунав Редлів голос. – Помираєш. Навіть Дамблдорів птах це знає. Бачиш, що він робить, Поттере? Він плаче.

Гаррі кліпнув. Фоуксова голова то з'являлася, то знову зникала йому перед очима.

Рясні перлисті сльози стікали його лискучим пір'ям.

– Я сидітиму тут і дивитимусь, як ти помреш, Гаррі Поттере. Можеш не поспішати.

Часу в мене доволі.

Гаррі відчув сонливість. Усе довкола закружляло.

– Отак закінчує життя славетний Гаррі Поттер, – пролунав далекий Редлів голос.

– Сам один у Таємній кімнаті, покинутий друзями, переможений лордом Темряви, якому він так нерозважливо кинув виклик. Гаррі, ти скоро знову побачиш свою любу матусю бруднокровку! Завдяки їй ти

прожив дванадцять зайвих років, але лорд Волдеморт нарешті здолав тебе – ти, мабуть, і сам це розумієш.

Якщо так помирають, подумав Гаррі, то це не так і страшно. Навіть біль почав ущухати.

Але чи справді він помирає? Замість провалитися в пітьму, кімната набувала дедалі виразніших обрисів. Гаррі струснув головою і побачив Фоукса, що й далі тулився до його руки. Кружальце перлистих сліз сяяло довкола рани, – але де ж вона? Самої рани вже не було.

– Забирайся геть, пташе! – раптом пролунав Редлів голос. – Забирайся від нього!

Я сказав, забирайся!

Гаррі підвів голову. Редл скерував на Фоукса чарівну паличку. Пролунав постріл, ніби з рушниці – а Фоукс знову злетів золотаво червоним вихором.

– Сльози фенікса! – тихо вимовив Редл, дивлячись на руку Гаррі. – О, так!.. Як я міг забути про їхні лікувальні властивості…

Він глянув просто в обличчя Гаррі:

– Але яке це має значення? Фактично, так ще краще. Тільки ти і я, Гаррі Поттере.

Ти і я.

Редл підняв чарівну паличку.

Рвучко махнувши крильми, знову з'явився Фоукс, і щось упало Гаррі на коліна – щоденник.

Якусь мить Гаррі і Редл, що й досі тримав над собою чарівну паличку, дивилися на нього. А тоді, навіть не роздумуючи, Гаррі схопив з підлоги василісковий зуб і застромив його в саму серцевину щоденника.

Пролунав жахливий, пронизливий крик, і зі щоденника струменем ринули цілі потоки чорнила, забризкуючи Гарріні руки й затоплюючи підлогу

Редл забився у корчах, закрутився, заверещав, закружляв, а тоді…

Він щез. Чарівна Гарріна паличка лунко впала на підлогу, і все стихло. Усе, крім чорнила, що й далі струменіло зі щоденника. Василіскова отрута пропалила в ньому велику діру.

Тремтячи усім тілом, Гаррі звівся на ноги. Йому паморочилося в голові, ніби він щойно подорожував з допомогою порошку флу. Він повільно підняв свою чарівну паличку й Сортувального капелюха, а тоді смикнув за руків'я і витяг з Василіскового піднебіння блискучого меча.

І тут з другого краю кімнати долинув тихий стогін. Заворушилася Джіні. Коли Гаррі підбіг до неї, вона вже сиділа, її ошелешений погляд ковзнув з величезної туші мертвого Василіска до Гаррі в просоченій кров'ю мантії, і зупинився на щоденнику в його руці. Затремтівши, вона голосно зойкнула й розридалася.

– Гаррі, Гаррі, я намагалася т тобі все розповісти за сніданком, але не з змогла через Персі!.. Це була я, Гаррі… я… але, їй богу, я не хотіла цього, мене примусив Редл. Він ме мене контролював! .. А якби ти вбив цю… цю зміюку? Де Редл? Я тільки п пам'ятаю, як він вийшов зі

щоденника. – Усе добре, Джіні. – Гаррі показав щоденника і Дірку від зуба. – З Редлом покінчено. Поглянь!.. І з ним, і з Василіском... Ходімо звідси...

– Тепер мене виженуть! – ридала Джіні, поки Гаррі незграбно допомагав їй підвестися. – Я мріяла вступити в Гоґвортс ще відтоді, як там учився Білл... А тепер д доведеться вертатися додому, – що скажуть мама й тато?

Фоукс чекав їх, ширяючи над входом до кімнати.

Гаррі ледь підштовхнув Джіні вперед; вони переступили через кільця мертвого Василіска й попрямували крізь лунку темряву назад до тунелю Гаррі почув, як позаду з неголосним шипінням зачинилися кам'яні двері.

Кілька хвилин вони ішли темним тунелем, а далі почули, як хтось удалині поволі пересуває каміння.

– Роне! – закричав Гаррі, наддаючи ходи. – Джіні жива! Я знайшов її!

Вони почули радісний крик, а за наступним поворотом побачили і самого Рона – він нетерпляче визирав крізь величенький отвір, який ухитрився розчистити в кам'яному завалі.

– Джіні! – Рон вистромив руку через отвір, щоб затягти її першою. – Ти жива!

Повірити не можу! Що сталося?

Хотів пригорнути її, але Джіні зі сльозами відштовхнула його.

– Але ж усе о'кей, Джіні! – сяяв усмішкою Рон. – Усе закінчилося, усе... А звідки цей птах? Услід за Джіні в отвір залетів Фоукс.

– Дамблдор прислав, – відповів Гаррі, протискаючись крізь отвір.

– А звідки в тебе меч? – Рон здивовано витріщився на зброю, що виблискувала в руках Гаррі.

– Поясню, коли виберемося звідси, – відповів Гаррі, зиркнувши на Джіні.

– Але ж...

– Не тепер! – урвав його Гаррі. Він не знав, чи варто розповідати Ронові про те, хто відчинив Таємну кімнату; принаймні не перед Джіні. – А де Локарт? – Десь там! – хихикнув Рон, кивнувши головою на трубу, якою вони прибули до тунелю. – Він у кепському стані. Зараз побачите.

Услід за феніксом, чиї широкі крила пронизували пітьму м'яким золотавим сяйвом, вони дісталися до самої труби. Там сидів Ґільдерой Локарт і цілком безтурботно щось мугикав собі під ніс.

– Йому відбило пам'ять, – пояснив Рон. – Наслав сам на себе чари забуття. Нам нічого, а він не має уявлення, хто він, де він і хто ми такі. Він сам собі небезпечний. Я звелів йому піти й зачекати нас отут.

Локарт глянув на них вельми добродушно.

– Привіт! – сказав він. – Яке дивне місце, правда? Ви що, тут живете?

– Ні, – відповів Рон, зиркнувши на Гаррі. Гаррі нахилився й зазирнув у довгу темну трубу. – Ти часом не думав, як нам звідси вибратись? – запитав він Рона.

Рон похитав головою. Фенікс Фоукс пролетів повз Гаррі й забив перед ним крильми. Його очі намистинки виблискували в пітьмі, а довгий золотавий хвіст виразно колихався. Гаррі невпевнено глянув на приятеля.

– Здається, він хоче, щоб ти вхопився за хвіст, – розгублено припустив Рон. – Але ж ти занадто важкий, щоб він підняв тебе нагору.

– Фоукс, – пояснив Гаррі, – не звичайний птах. Нам треба міцно вхопитися одне за одного. Джіні, візьми Рона за руку. Професоре Локарте…

– Це стосується вас, – розтлумачив Локартові Рон.

– Візьміть Джіні за руку.

Гаррі застромив меча і Сортувального капелюха за пояс, Рон ухопився за його мантію, а Гаррі міцно стис у руках на диво гарячі пір'їни феніксо вого хвоста.

Він відчув у собі неймовірну легкість, а наступної миті вони вже зі свистом летіли трубою вгору. Гаррі чув, як Локарт, гойдаючись десь там унизу, вигукував: "Чудово! Дивовижно! Це просто якісь чари!" Прохолодне повітря куйовдило Гарріне волосся, але не встиг він натішитись польотом, як усе закінчилося, і вони приземлилися на мокру підлогу туалету Плаксивої Мірти.

Поки Локарт поправляв свого капелюха, раковина, під якою ховалася труба, знову зісковзнула на своє місце.

Мірта витріщила на них очі.

– Ти живий! – здивовано глянула вона на Гаррі.

– Чого ти така розчарована? – похмуро озвався він, витираючи окуляри від крові та слизу.

– Бачиш… я просто подумала, що… якби ти помер, то міг би лишитися зі мною в туалеті, – сказала Мірта, ніяково побілівши.

– Бе-е! – скривився Рон, коли вони вийшли з туалету в темний порожній коридор.

– Гаррі, мені здається, Мірта кинула на тебе оком! Джіні, маєш суперницю!

Але обличчям Джіні і далі котилися сльози.

– Куди тепер? – запитав Рон, стурбовано глянувши на Джіні.

Гаррі показав на фенікса, який летів попереду, освітлюючи коридор золотавим сяйвом. Вони йшли за ним і невдовзі опинилися перед кабінетом професорки Макґонеґел.

Гаррі постукав і штовхнув двері.

РОЗДІЛ ВІСІМНАДЦЯТИЙ
Щасливий Добі

Коли Гаррі, Рон, Джіні й Локарт, укриті брудом і слизом, а Гаррі ще й кров'ю, зупинилися в дверях, на якусь мить запанувала тиша. А тоді пролунав крик:

– Джіні!

То була місіс Візлі, що сиділа й плакала перед каміном. Вона підскочила разом із містером Візлі, й вони обоє кинулися до доньки.

Але Гаррі дивився не на них. Біля каміна стояв і усміхався професор Дамблдор, а поруч, схопившись за груди, уривчасто дихала професорка Макґонеґел. Фоукс прошумів крильми повз Гарріне вухо й умостився на Дамблдоровому плечі, а Гаррі з Ро ном опинилися в міцних обіймах місіс Візлі.

– Ви врятували її! Врятували! Як ви це зуміли?

– Ми всі хотіли б про це почути, – ледь чутно промовила професорка Макґонеґел.

Місіс Візлі відпустила Гаррі, і він, на мить завагавшись, підійшов до столу й поклав на нього Сортувального капелюха, меча, інкрустованого рубінами, і рештки Редлового щоденника.

А тоді почав розповідати їм усе. Майже чверть години у завороженій тиші він розповідав про те, як почув безтілесний голос і як Герміона зрештою збагнула, що він чув у трубах Василіска; як вони з Роном пішли слідом за павуками в ліс, як Араґоґ розповів їм про те, де померла остання жертва Василіска; як він здогадався, що тією жертвою була Плаксива Мірта і що вхід до Таємної кімнати може бути в її туалеті…

Гаррі зупинився, щоб звести дух.

– Чудово! – підбадьорила його професорка Мак ґонеґел. – Отже, ти знайшов вхід… слід додати при цьому ти порушив майже сотню шкільних правил, – але яким дивом ви всі змогли вибратися звідти живими, Поттере?

Отож дещо охриплий Гаррі став розповідати про те, як вчасно прибув Фоукс і як Сортувальний капелюх передав йому меча…

Але далі він завагався. Він досі ще не згадував про Редлів щоденник і про Джіні, яка стояла, притуливши голову до плеча місіс Візлі, а сльози й далі текли по її щоках. А що, як Джіні виженуть? Гаррі почав гарячково міркувати. Редлів щоденник більше не діяв. Як тепер довести, що саме він примусив Джіні робити те все?

Гаррі з надією глянув на Дамблдора, що легенько усміхався, а в скельцях його окулярів танцювали іскорки вогню з каміна.

– А мене найдужче цікавить, – лагідно промовив Дамблдор, – як лорд Волдеморт зумів зачарувати Джіні. Адже, за моїми джерелами, він зараз переховується в албанських лісах?

Гаррі відлягло від серця – його огорнуло тепле, дивовижне відчуття полегкості.

– Щ-що? – очманіло перепитала місіс Візлі. Відомо Хто за…зачарував Джіні? Але ж Джіні… хіба Джіні не була… Це вона?..

– У всьому винен цей щоденник, – швиденько промовив Гаррі, показуючи його Дамблдорові. – Редл написав його в шістнадцять років.

Дамблдор узяв щоденника і почав його ретельно оглядати, мало не торкаючись своїм довгим гачкуватим носом вогких і обгорілих сторінок.

– Блискуче! – м'яко вимовив він. – Так, звичайно, Редл був, мабуть, найталановитіпіим учнем Гоґвортсу. – Дамблдор повернувся до подружжя Візлів, які були вкрай спантеличені.

– Мало хто знає, що лорд Волдеморт колись називався Томом Редлом. Я сам навчав його в Гоґвортсі, п'ятдесят років тому. Після школи він десь зник, багато мандрував, страшенно захопився темними мистецтвами і спілкувався з найлихішими чаклунами. Він стільки разів піддавав себе жахливим магічним перевтіленням, що коли з'явився знову – вже як Волдеморт – його неможливо було впізнати. Не було нічого спільного між лордом Вол демортом і тим розумним, приємним хлопчиною, що колись тут був старостою школи.

– Але Джіні, – здивувалася місіс Візлі, – що могла мати спільного з... з ніш наша Джіні?..

– Його... щ-щоденник! – заридала Джіні. – Я в ньому п писала, а він ц-цілий рік мені відповідав!

– Джіні! – ошелешено вигукнув містер Візлі. – Невже я нічого тебе не навчив? Що я тобі завжди казав? Ніколи не довіряй тому, що думає само по собі, і ти не знаєш, де його мозок. Чому ти не показала щоденника мені або мамі? Така підозріла річ явно належала до чорної магії!

– Я н не знала, – ридала Джіні. – Я знайшла його в одній книжці, яку мені дала мама. Я д думала, що хтось просто лишив його там і забув!..

– Панну Візлі необхідно негайно відвести до Шкільної лікарні, – рішуче втрутився Дамблдор. – На неї випало надто жахливе випробування, її не покарають. Лорд Волдеморт ошукував значно старших і мудріших за неї чарівників. – Дамблдор пі дійшов до дверей і відчинив їх. – Джіні необхідний відпочинок у ліжку і, мабуть, великий кухоль гарячого шоколаду. Це завжди мене збадьорювало, – додав він, по дружньому підморгуючи дівчинці. – Мадам Помфрі ще не спить. Вона якраз роздає мандрагоровий сік, – гадаю, жертви Василіска можуть прокинутися з хвилини на хвилину.

– То з Герміоною все гаразд! – зрадів Рон.

– Вона відбулася тільки переляком, – сказав Дамблдор.

Місіс Візлі вивела Джіні з кабінету, а містер Віз лі пішов услід за ними. Він, здається, ще й досі не отямився.

– Знаєш, Мінерво, – багатозначно мовив професор Дамблдор, – мені здається, що ми всі заслуговуємо на бучний бенкет. Чи не міг би я попросити тебе піти й повідомити про це на кухні?

– Гаразд, – погодилася професорка Макґоне ґел, прямуючи до дверей. – Ти, гадаю, і без мене розберешся з Поттером і Візлі, чи не так?

– Звичайно, – відповів Дамблдор.

Вона вийшла, а Гаррі й Рон невпевнено глянули на Дамблдора. Що означає розберешся з ними? Але ж... їх, безперечно, не повинні карати!

– Пригадую, я казав, що буду змушений відрахувати вас, якщо ви знову порушите якісь шкільні правила, – почав Дамблдор.

Рон аж рота роззявив з переляку.

– А це означає, що всі ми іноді змушені брати свої слова назад, – усміхнувся Дамблдор. – Ви обидва отримаєте спеціальну нагороду за заслуги перед школою, а також... дайте подумаю... ну. так, кожен по двісті очок для Ґрифіндору.

Рон став яскраво рожевим, немов Локартові квіти на день Валентина, і тепер уже закрив рота.

– Але дехто з нас, здається, зовсім не хоче похвалитися своєю участю у цій небезпечній пригоді, – додав Дамблдор. – Чого ти такий скромний, Ґільдерою?

Гаррі аж здригнувся – він геть забув про Ґільдероя Локарта. Озирнувшись, побачив, що той стоїть у кутку кімнати, непевно усміхаючись. Коли Дамблдор звернувся до нього, Локарт глянув через плече, щоб побачити, до кого той говорить.

– Професоре Дамблдоре, – швидко пояснив Рон, – у Таємній кімнаті сталася одна оказія. Професор Локарт...

– Я що, професор? – здивувався Локарт. – Отакої! А я гадав, що я повний дурило! Еге?

– Він намагався наслати на нас чари забуття, але чарівна паличка вразила його самого, – півголосом пояснив Дамблдорові Рон.

– Он як! – похитав головою Дамблдор, а його довгі срібні вуса затремтіли. – Наштрикнувся на власний меч, Ґільдерою?

– Меч? – не зрозумів Локарт. – Я не маю меча. А от цей хлопець має. – Він показав на Гаррі. – Він вам його позичить.

– Роне, чи не міг би ти відвести до лікарні й професора Локарта? – попросив Дамблдор. – Я хотів би перекинутися ще кількома словами з Гаррі.

Локарт рушив до виходу.

Рон, зачиняючи за собою двері, допитливо глянув на Гаррі і Дамблдора. Дамблдор підійшов до одного з крісел біля каміна.

– Присядь, Гаррі, – запропонував він, і Гаррі сів, відчуваючи незбагненний неспокій.

– Передусім, Гаррі, я хочу тобі подякувати, – сказав Дамблдор, і його очі знову замерехтіли. – Там, у кімнаті, ти виявив мені справжню відданість. Інакше Фоукс нізащо не прилетів би до тебе.

Він погладив фенікса, який сів йому на коліна тріпочучи крильми. Гаррі ніяково всміхнувся.

Дамблдор не спускав з нього очей.

– Отож ти зустрів Тома Редла, – замислено мовив Дамблдор. – Можу собі уявити, як ти його цікавив!

Раптом Гаррі заговорив про те, що не давало йому спокою.

– Професоре Дамблдоре! Редл казав, що я подібний до нього. Дуже подібний.

– Він справді таке казав? – замислено глянув Дамблдор з під своїх кошлатих сріблястих брів. – А що ти сам про це думаєш, Гаррі?

– Я не думаю, що я такий, як він! – аж трохи заголосно вигукнув Гаррі. – Тобто я... я у Ґрифіндорі... я...

Але він замовк, бо його знов охопив потаємний сумнів.

– Пане професоре, – промовив він за якусь мить, – Сортувальний капелюх казав мені, що я… що я багато чого досяг би в Слизерині. Певний час усі думали, що я спадкоємець Слизерина, бо я вмію говорити парселмовою.

– Гаррі, ти вмієш говорити парселмовою, спокійно пояснив Дамблдор, – бо Волдеморт – останній живий нащадок Салазара Слизерина – теж говорить парселмовою. Якщо я не дуже помиляюся, то разом з цим шрамом він передав тобі тієї ночі і деякі свої здатності. Я певен, що сам він, звичайно, не мав такого наміру.

– То Волдеморт передав мені частинку себе самого? – приголомшено запитав Гаррі.

– Здається, так.

– І я таки мав бути в Слизерині, – розпачливо глянув на Дамблдора Гаррі. – Сортувальний капелюх побачив у мені слизеринські властивості і…

– Послав тебе до Ґрифіндору, – спокійно докінчив Дамблдор. – Послухай, Гаррі. Так сталося, що ти володієш багатьма якостями, які Салазар Слизерин цінував у своїх улюблених учнях: його власним дуже рідкісним даром – зміїною мовою; винахідливістю, рішучістю… певною зневагою до правил, – додав він – тут його вуса знову затремтіли. – А проте Сортувальний капелюх віддав тебе у Ґрифіндор. Ти знаєш, чому так сталося. Подумай.

– Він віддав мене у Ґрифіндор тільки тому, що я попросив не посилати мене у Слизерин, – розпачливо сказав Гаррі.

– Саме так! – знову засяяв Дамблдор. – Цим ти і відрізняєшся від Тома Редла. Те, ким ми є насправді, Гаррі, набагато більше залежить не від наших здібностей, а від нашого вибору.

Гаррі приголомшено й нерухомо сидів у кріслі.

– А коли тобі потрібні ще докази, що ти істинний ґрифіндорець, то уважніше придивися до ось цього.

Дамблдор підняв зі столу закривавленого срібного меча і подав його Гаррі. Той похмуро покрутив його в руках: підсвічений вогнем каміна меч поблискував рубінами. І тут Гаррі побачив ім'я, викарбуване знизу під руків'ям: Ґодрік Ґрифіндор.

– Знай, Гаррі: тільки істинний ґрифіндорець може витягти цей меч з капелюха.

Якусь хвилину обидва мовчали. Тоді Дамблдор висунув одну з шухлядок столу професорки Макґонеґел і дістав звідти перо й каламар.

– Гаррі, тобі треба попоїсти й виспатися. А зараз – на бенкет. А я тим часом напишу в Азкабан – треба визволити нашого лісника, і дам оголошення для "Щоденного віщуна", – додав він багатозначно. – Нам буде потрібен новий учитель захисту від темних мистецтв. Ну, чому це ми завжди маємо з ними такі клопоти, га?

Гаррі підвівся й рушив до дверей. Але не встиг він торкнутися клямки, як двері так рвучко відчинилися, що аж грюкнули об стіну.

У дверях стояв розлючений Луціус Мелфой, а під його рукою зіщулився перебинтований з голови до ніг Добі.

– Добрий вечір, Луціусе! – привітно сказав Дамблдор. Містер Мелфой влетів у кімнату, мало не збивши Гаррі з ніг.

Добі з переляканим обличчям подріботів за ним, ховаючись за полу його мантії.

– Ага! – вигукнув Луціус Мелфой і вп'явся у Дамблдора холодними очима. – Ти повернувся! Члени опікунської ради звільнили тебе, а ти однак наважився вернутись у Гоґвортс.

– Бачиш, Луціусе, – незворушно усміхнувся Дамблдор, – решта одинадцять членів Ради зв'язалися сьогодні зі мною. Чесно кажучи, це була просто якась совина злива. Вони почули про загибель доньки Артура Візлі й захотіли, щоб я негайно повернувся. Зрештою, вони вирішили, що я – найкраща кандидатура на цю посаду. А ще вони розповіли мені дуже дивні речі. Декому з них здалося, ніби ти погрожував прокляcти їхні родини, якщо вони не погодяться відправити мене у тимчасову відставку.

Містер Мелфой зблід, як мрець, але його очі щілини й далі променилися люттю.

– І що? Ви, може, припинили напади? – вишкірився він. – Піймали злочинця?

– Піймали, – усміхнувся Дамблдор.

– Ну? – вигукнув містер Мелфой. – І хто це?

– Той, що й минулого разу, Луціусе, – відповів Дамблдор. – Але тепер Волдеморт діяв через іншу людину. З допомогою цього щоденника.

Допитливо стежачи за Мелфоєм, Дамблдор підняв невеличку чорну книжечку з великою дірою в центрі.

Гаррі увесь той час дивився на Добі. Ельф витворяв щось дуже дивне. Багатозначно вп'явшись у Гаррі своїми великими очима, він показав на щоденник, тоді – на містера Мелфоя, а тоді почав лупцювати себе кулаком по голові.

– Зрозуміло, – поволі промовив містер Мелфой.

– Дотепний план, – сказав Дамблдор рівним голосом, і далі дивлячись просто у вічі Мелфоя. – Адже, якби Гаррі… – містер Мелфой гостро зиркнув на Гаррі, – …та його приятель Рон не знайшли цієї книжечки, то що ж – у всьому могли б звинуватити Джіні Візлі. Ніхто не зміг би довести, Що вона діяла не з власної волі.

Мелфой мовчав. Його обличчя зненацька перетворилося на маску.

– Ти тільки уяви, – вів далі Дамблдор, – що могло б тоді статися… Візлі – одна з наших найвідоміших чистокровних родин… Уяви, як би вплинуло на Артура Візлі та його указ про захист маґлів повідомлення, що його рідна донька вбиває осіб маґлівського роду!.. Нам дуже поталанило, що цей щоденник знайдено і в ньому стерто усі Редлові спогади. Хтозна, які наслідки могли б бути за інших обставин.

– Так, дуже пощастило, – видушив із себе Мелфой.

Але Добі за його спиною й далі показував то на щоденник, то на Луціуса Мелфоя, а тоді бив себе по голові.

І Гаррі раптом зрозумів. Він кивнув Добі, і той позадкував у куток. Тепер він карав себе тим, що почав крутити свої вуха.

– Містере Мелфою, а чи не знаєте ви, звідки Джіні взяла цього щоденника? – запитав Гаррі.

– Як я можу знати, де те дурне дівчисько його взяло? – повернувся до нього Луціус Мелфой.

– Але ж це ви підкинули їй цей щоденник! – сказав Гаррі. – У книгарні "Флоріш і Блотс". Ви тоді взяли її старий підручник із трансфігурації і засунули в нього щоденника. Хіба не так?

Побілілі пальці Мелфоя почали стискатися й розтискатися.

– Доведи! – просичав той.

– Звичайно, цього вже ніхто не може зробити! – сказав Дамблдор, усміхаючись Гаррі. – Надто тепер, коли Редл уже щез зі щоденника. Проте я раджу тобі, Луціусе, не роздавати більше нікому старих шкільних речей Волдеморта. Якщо котрась із них знову потрапить у невинні руки, я не сумніваюся, що Артур Візлі з'ясує, хто саме їх давав.

Луціус Мелфой на мить завмер, і Гаррі виразно побачив, як смикнулася його права рука, ніби він намірявся вихопити чарівну паличку.

Натомість Мелфой повернувся до свого ельфа домовика:

– Ходімо, Добі!

Він рвучко відчинив двері, а коли ельф підбіг до нього, Мелфой копнув його ногою.

Добі заверещав від болю, його стогони й зойки в коридорі не вщухали.

І тут Гаррі сяйнула одна ідея.

– Пане професоре, – швидко промовив він, – чи не міг би я віддати цього щоденника містерові Мелфою, якщо дозволите?

– Звичайно, Гаррі, – спокійно відповів Дамблдор. – Тільки швиденько. Не забувай про бенкет.

Гаррі схопив щоденник і вискочив з кабінету. Він чув, як десь за поворотом зойкає бідолашний Добі. Мерщій, не знаючи, чи спрацює його план, Гаррі скинув один черевик, стягнув з ноги мокру, вкриту слизом шкарпетку, запхав у неї щоденника і побіг темним коридором.

Наздогнав їх угорі на сходах.

– Містере Мелфою, – засапано сказав він, – я щось для вас маю. І він подав Луціусу Мелфою брудну шкарпетку.

– Що це за?..

Мелфой зірвав шкарпетку зі щоденника, пожбурив її, і розлючено перевів погляд на Гаррі:

– Ти колись закінчиш так само, як твої батьки, – сказав він неголосно. – Ті придурки теж завжди лізли не в свої справи.

Він повернувся, щоб іти далі:

– Пішли, Добі. Я кому сказав – пішли!

Але Добі не рухався. Він тримав у руках бридку, липку шкарпетку і дивився на неї, як на найкоштовніший скарб.

– Господар дав Добі шкарпетку, – здивовано вимовив ельф. – Господар дав її Добі.

– Що таке? – гаркнув містер Мелфой. – Що ти верзеш?

– Добі отримав шкарпетку! – не вірив своєму щастю домовик. – Господар викинув, Добі зловив і тепер… Добі вільний!

Луціус Мелфой застигло дивився на Добі. Тоді кинувся до Гаррі.

– Хлопче, я через тебе втратив слугу! Але Добі крикнув:

– Ні, ви не зашкодите Гаррі Поттерові!

Щось гучно ляснуло, і містера Мелфоя відкинуло назад. Він покотився сходами додолу, перелітаючи по три сходинки зразу, і гепнувся десь там унизу, немов лантух. Розлючено підвівся і вихопив чарівну паличку. Але Добі загрозливо підняв свого довжелезного пальця.

– Ви негайно заберетеся звідси! – гнівно звелів він. – Ви не торкнетеся Гаррі Поттера. Забирайтеся негайно!

Луціус Мелфой не мав вибору. Востаннє люто глянувши на них, він загорнувся в мантію і вибіг.

– Гаррі Поттер звільнив Добі! – пронизливо заверещав ельф, дивлячись на Гаррі, а місячне сяйво з вікна відбивалося в його круглих очах. – Гаррі Поттер відпустив Добі на волю!..

– Це все, що я зміг, Добі! – усміхнувся Гаррі. – Але обіцяй: ти більше ніколи не будеш рятувати мені життя.

Бридке буре обличчя ельфа раптом засвітилося широкою усмішкою.

– Маю одне запитання, Добі, – сказав Гаррі, поки ельф тремтячими руками натягав на себе шкарпетку. – Ти мені казав, що моя небезпека не пов'язана з Тим Кого Не Можна Називати. Пам'ятаєш?

– То ж був ключ до розгадки, паничу, – пояснив Добі, здивовано вирячивши очі, ніби це було очевидним. – Добі вам натякнув. Адже лорда Темряви, до того, як він змінив своє ім'я, можна було вільно називати, розумієте?

– Справді, – невпевнено погодився Гаррі. – Що ж, я, мабуть, піду. Внизу бенкет… та й моя приятелька Герміона вже, напевно, прокинулась.

Добі обхопив Гаррі руками за пояс і пригорнувся до нього.

– Гаррі Поттер ще кращий, ніж Добі думав! – заридав він. – Прощавайте, Гаррі Поттере!

Знову щось гучно ляснуло – і Добі щез.

* * *

Гаррі вже бував на кількох бенкетах у Гоґвортсі, але такого ще не бачив. Усі були в піжамах, і святкування тривало цілу ніч. Гаррі не знав, що було найкращою миттю бенкету: чи та, коли Герміона підбігла до нього з вигуками: "Ти розгадав! Ти розгадав!"; чи та, коли від гафелпафського столу до нього підійшов Джастін, щоб потиснути руку, і довго вибачався за всі підозри; чи та, коли о пів на третю ночі з'явився Геґрід і так щиро поплескав Гаррі й Рона по плечах, що вони увіткнулися носами

в тарілки з бісквітами; чи та, коли з'ясувалося, що завдяки чотирьохстам очкам, які отримали Гаррі й Рон, Ґрифіндор другий рік поспіль завоював кубок гуртожитків; чи та, коли професорка Макґонеґел оголосила, що іспити відмінено ("Ой, ні!" – вигукнула Герміона); чи та, коли Дамблдор повідомив, що професор Локарт, на жаль, не зможе повернутися до школи, бо мусить трохи підлікувати свою пам'ять (почувши цю новину, разом з учнями радісно закричало й чималенько вчителів).

– А шкода, – зітхнув Рон, наминаючи пампушку з джемом. – Він якраз починав мені подобатись.

* * *

Решта літнього семестру запам'яталася яскравим сонячним сяйвом. Гоґвортс повернувся до звичного розпорядку, якщо не рахувати кількох невеличких змін: були скасовані лекції із захисту від темних мистецтв ("Ми вже й так випробували це все на практиці!" – утішав Рон невдоволену Герміону), а Луціуса Мелфоя позбавили членства в Раді опікунів школи. Драко більше не ходив по школі з таким виглядом, ніби увесь Гоґвортс належить тільки йому. Навпаки – він був тепер похмурий і насуплений. А от Джіні Візлі знову щасливо усміхалася.

Швидко минав час, і ось уже пора їхати додому на "Гоґвортському експресі". Гаррі, Рон, Герміона, Фред, Джордж і Джіні зайняли ціле купе. Вони сповна скористалися останніми кількома годинами перед початком літніх канікул, коли їм ще можна було чарувати. Грали у вибухові карти, запускали рештки останніх Фредових і Джорджевих феєрверків від Флібустьєра і роззброювали одне одного з допомогою заклять. У Гаррі це виходило чи не найкраще.

Поїзд уже підходив до вокзалу Кінґс Крос, коли Гаррі щось пригадав:

– Джіні, а що робив Персі, коли ти його побачила, і він просив, щоб ти нікому не розповідала?

– А а, це! – захихотіла Джіні. – Ну, Персі має дівчину.

Стос книжок випав у Фреда з рук просто на голову Джорджеві.

– Що-що?

– Це та староста з Рейвенклову Пенелопа Клірвотер, – пояснила Джіні: – Ще торік улітку він усе писав їй листи. Таємно зустрічався з нею в школі. Якось я забігла в порожній клас, а вони там цілуються. Тому він і був такий засмучений, коли на неї... ну, ви знаєте... напали. Але ж ви не будете його дражнити, правда? – стурбовано додала вона.

– Ми?.. Нам би й у голову таке не прийшло! – аж засяяв Фред.

– Звичайно, ні! – вишкірився Джордж. "Гоґвортський експрес" уповільнив хід і зрештою зупинився.

Гаррі дістав перо, аркуш пергаменту й повернувся до Рона з Герміоною.

– Це називають телефонним номером, – сказав він Ронові, двічі написавши номер. Тоді розірвав аркуш навпіл і дав кожному по половинці. – Минулого літа я розповів твоєму татові, як користуватися телефоном, він тобі пояснить. Подзвоніть мені, коли я буду в Дурслів, о'кей? Два місяці розмовляти лише з Дадлі – я цього не витримаю.

– Але ж коли твої тітка й дядько почують, що ти зробив цього року, – вони стануть пишатися тобою, правда? – запитала Герміона, коли вони зійшли з поїзда й занурилися в юрбу, яка прямувала до зачарованої перегородки.

– Пишатися? – перепитав Гаррі. – Ти що, збожеволіла? Адже я стільки разів міг загинути, і – от маєш – лишився живий! Та вони луснуть зі злості!

І друзі разом пройшли крізь бар'єр до маґлівського світу.

(Переклад Віктора Морозова)

Любіть Україну

Фентезі в українській літературі

В українській літературі фентезі розвивається надзвичайно активно, здобуваючи прихильність читачів. Так, є можливість знайомитися із цікавими фентезійними творами завдяки серіям книг «Українська майстерня фантастики», «Нове українське фентезі», «Поза фокусом». Своє авторитетне «фентезійне слово» вже сказали М.Соколян, брати Капранови, В.Кожелянко, В.Арєнєв, О.Ільченко, Л.Дереш, Марина Рибалко («Подорож туди, де сніг»), Валерій й Наталія Лапікури, О.Денисенко, Г.Пагутяк та інші автори.

У медіапросторі

Фільми про Гаррі Поттера

За романами про відважного чарівника кінематографістами США і Великої Британії було знято серію кінофільмів «Гаррі Поттер», що складається з дев'яти фільмів (2001-2011). Серію творили чотири видатні режисери: Кріс Коламбус, Альфонсо Куарон, Майк Ньюелл, Девід Єйтс у співпраці з двома сценаристами – Стівом Кловзом (усі фільми, крім «Гаррі Поттер та Орден Фенікса») та Майклом Голденбергом (якому належить втілення історії про Орден Фенікса). Глядачам стали добре знайомими та близькими Деніел Редкліфф, Руперт Грінт, Емма Вотсон – актори, котрі втілили образи трьох основних персонажів: Гаррі Поттера, Рона Візлі, Герміону Грейнджер. Робота над серією фільмів тривала понад десять років, так була завершена історія боротьби Гаррі Поттера та його друзів із Лордом Волдемортом.

Гаррі Поттер (Деніел Редкліфф), Герміона Грейнджер (Емма Вотсон) та Рон Візлі (Руперт Грінт)

Теорія літератури

Фентезі (англ. *fantasy* – фантазія) – жанровий різновид фантастики, у творах якого дія якого відбувається у вигаданому світі, де чудеса і вигадка тісно сплетені з реальністю. У фентезійних творах елементи магії та надприродні явища є невід'ємною складовою сюжету або, назагал, композиції. Жанровий різновид фентезі поширений у живописі, кінематографі, настільних іграх, відеоіграх, комп'ютерних іграх.

CLASSROOM

УСНО

1. Як жилося Гаррі Поттерові у родині його дядька й тітки?
2. Чому день, з опису якого починається твір, був особливо сумним для Гаррі?
3. Опишіть перебування головного героя в родині Візлі. Які особливості в стосунках Дурслі та Візлі ви зауважили?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

4. Яким способом друзі дісталися школи, коли опинилися перед перешкодою на вокзалі?
5. Чому кмітливість учнів школи чарівників викликала хвилю обурення у вчителів?
6. Чому, на вашу думку, Гаррі відмовився прислухатися до застережень Доббі?

ПИСЬМОВО

7. Випишіть основні епізоди твору, давши кожному із них назву – у цій назві має бути втілена ідея епізоду.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

8. За допомогою інтернету знайдіть зображення школи чарівників та її околиць. Скористайтеся фільмами та ілюстраціями за романами про Гаррі Поттера.

ДОСЛІДЖЕННЯ

9. Складіть характеристику образу Гаррі Поттера, добираючи цитати із тексту.
10. Опишіть правила внутрішнього розпорядку школи чарівників.
11. Чому, на вашу думку, Джінні стала головним героєм історії зі щоденником?
12. Як Гаррі вдалося здобути перемогу над змієм?

ВАША ТВОРЧІСТЬ

13. Уявіть, що ви маєте можливість «дружити через щоденник». Яким ви бачите свого співрозмовника? Які питання ви хотіли б йому задати і на які готові відповісти?

ПРОЄКТ

14. Проаналізуйте вчинки Гаррі за розвитком сюжету. Чи з усіма його рішеннями ви погоджуєтеся? Чи є моменти, де вам здається, що Гаррі варто було вчинити по-іншому? Поясніть свою думку.

У КОМАНДІ

15. Працюючи в групах, складіть характеристики образів Герміони, Рона, Джінні, Малфоя, директора та вчителів школи.

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

16. Чому Гаррі Поттер викликав особливі емоції в усіх, із ким спілкувався – або симпатію і співчуття, або гостру неприязнь?
17. Який оберіг мав Гаррі – те, з чим не могло впоратися жодне зло?
18. Оцініть ставлення директора школи та вчителів до Гаррі.

Джон Толкін
(1892 – 1973)

Той, хто мріє, має майбутнє.
Рей Бредбері

Джон-Роналд-Руел Толкін – видатний англійський письменник. Він здобув початкову освіту вдома: мама навчала своїх синів латини та французької мови, давала їм уроки малювання й музики. Свій перший твір – казку про дракона – Джон склав у семирічному віці. У школі Толкін особливо ретельно вивчав вивчав мови: грецьку, німецьку, давньоанглійську, давньонімецьку, готську, ісландську. Це захоплення привело його на факультет англійської мови та літератури Оксфордського університету. Там він відкрив для себе фінський епос і вивчив давньофінську мову, щоби читати «Калевалу» в оригіналі. Давньофінська мова стала основою альфійської – мови, яку Толкін створив для своїх героїв. Письменник був серед тих, хто укладав Великий словник англійської мови в Оксфорді. Тривалий час Толкін працював професором англійської мови у Лідському університеті, згодом – англосаксонської мови в Оксфорді. Водночас давав приватні уроки, а у вільний час складав історії про ельфів, Середзем'я, королівство Валінор.

Всесвітню славу письменникові принесли твори *«Гоббіт, або Туди і назад»* (1937), *«Володар Перснів»* (1954, твір розділений на три томи: «Братство Перснів», «Дві фортеці», «Повернення короля»). Дж. Р. Р. Толкін похований поряд із дружиною на цвинтарі поблизу Оксфорда, на їхніх надгробках вирізьблені імена легендарних героїв казкової епопеї Толкіна – «Берен» і «Лучіень». Незавершені рукописи батька згодом видав син письменника (книги «Сільмариліон» (1977), «Книга втрачених сказань» (1983-1984, перший варіант «Сільмариліону»); переклад сучасною англійською мовою середньовічних романів «Перлина» і «Сер Орфео» (1975).

Українською мовою «Володаря перснів» перекладали О. Мокровольський, О. Фешовець, А. Немирова. Н. Соколова.

Барви художнього твору «Гоббіт, або Туди і звідти» (1937)

У романі-казці ми знайомимося із гобітом Більбо Торбином, чарівником Ґандальфом і тринадцятьма гномами на чолі з Торіном Дубощитом. Пригоди відбуваються на шляху до Самотньої Гори, де дракон Смоґ стереже захоплені ним гномівські скарби. Працюючи над романом, письменник звертався до скандинавської міфології, а також до давньоанглійської поеми «Беовульф». Деякі дослідники вважають, що у своєму творі автор втілив також власний досвід участі в Першій світовій війні. У творі «зустрілися» минуле та сучасне, адже головний герой втілює риси сучасної людини, але опиняється у стародавньому світі. Більбо мандрує, пізнає світ і самого себе. Пошуки скарбу підводять читача до висновків про справжні цінності, про жадібність та її подолання.

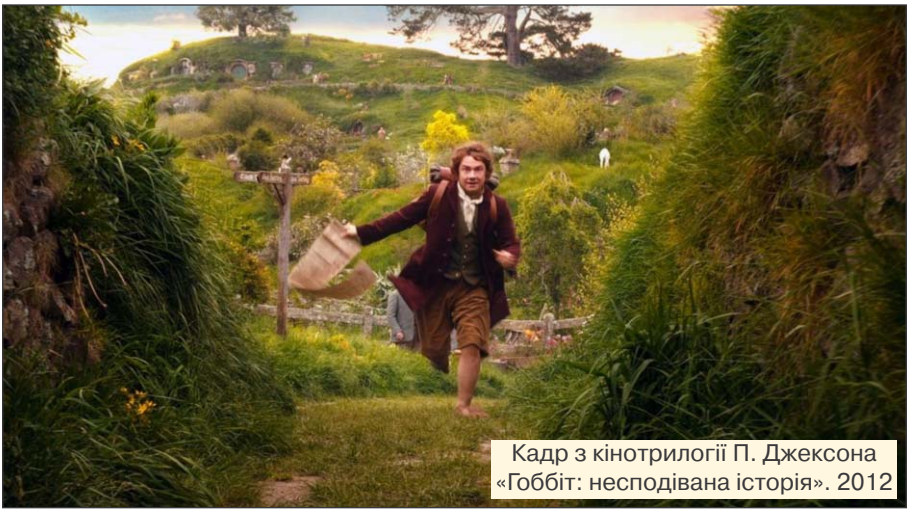

Кадр з кінотрилогії П. Джексона «Гоббіт: несподівана історія». 2012

Гоббіт, або Туди і звідти
(Уривки)

Готуємося до читання

Поміркуйте, чому Більбо придумав саме таку назву для своїх мемуарів.

Читаємо з розумінням

І. Неочікувана гостина

У норі попід землею жив собі гобіт. Ні, не в бридкій брудній вологій норі, де звідусіль стирчать хвости хробаків і смердить тванню, але й не в сухій і порожній піщаній норі, де ні на що присісти й нічого з'їсти: то була гобітська нора, а отже, – з усіма вигодами.

Вона мала довершено круглі двері, схожі на вікно в каюті вітрильника, – пофарбовані в зелений колір, із блискучою кулястою ручкою з жовтої міді рівно посередині. Двері провадили до трубоподібного передпокою, схожого на залізничний тунель, – дуже зручний незадимлений тунель, із панелями та кахляною підлогою, встеленою килимами, з полірованими стільцями вздовж стін і силою-силенною гачків для капелюхів і пальт, – гобіт любив гостей. Тунель зміївся далі й далі, заглиблюючись простісінько (але не навпростець) у схил пагорба – Пригірка, як його називали всі, хто жив на багато миль довкола, – й у тунель виходило безліч маленьких круглих дверцят, то з одного боку, то з другого. Підійматися сходами – це було не для гобіта: спальні, ванні кімнати, льохи, комори (їх було чимало), гардеробні (він мав цілі кімнати, призначені для одягу), кухні, їдальні – всі вони розташовувалися на тому самому поверсі й навіть у тому самому коридорі. Найкращі кімнати були по ліву руку (якщо йти досередини), бо тільки вони мали вікна, глибоко посаджені круглі вікна, що виходили в садок і на прилеглі луки, які спускалися до річки.

Наш гобіт був дуже заможним гобітом на прізвище Торбин. Торбини жили, сусідячи з Пригірком, іще хтозна відколи, і їх вважали тут дуже респектабельними – не лише тому, що більшість Торбинів були багатії, але й тому, що вони ніколи не встрягали в жодні пригоди і не робили нічого несподіваного. Можна було заздалегідь знати, як Торбин відповість на те чи інше питання, тож і не завдавати собі клопоту запитувати його. Та ця історія – саме про те, як Торбин устрягнув-таки у пригоду і як йому, на його власний подив, довелося робити і казати речі цілком несподівані. Він міг утратити пошану сусідів, проте досягнув… – ну, ви самі побачите, чи досягнув він, урешті, чого-небудь.

Матуся оцього нашого гобіта… – до речі, а хто такий гобіт? Я гадаю, гобітів сьогодні треба якось описати, адже вони стали рідкісними і почали триматись осторонь від Великого Народу, як вони називають нас. Вони є (чи були) маленькими чоловічками, десь до половини нашого зросту, і меншими, ніж бородаті ґноми. У гобітів борід немає. У них також мало або й зовсім немає нічого чарівного, за винятком звичайних буденних чарів, які допомагають їм зникати безшумно та швидко, коли дурні здоровані, як-от ви чи я, немов слони, незграбно сунуть у їхній бік, зчиняючи шум, який можна почути за милю. Гобіти схильні до повноти; вони вдягаються в усе яскраве (переважно в зелене та жовте); не носять взуття, бо від природи мають на ступнях товсту підошву та густе і тепле брунатне хутро, подібне до волосся в них на головах (тільки не кучеряве); мають довгі вправні брунатні пальці, добродушні обличчя і заливаються глибоким мелодійним сміхом (особливо після обіду, який вони залюбки заживають двічі на день, коли вдасться). Тепер ви знаєте досить, отож можна розповідати далі. Як я почав було говорити, матусею цього гобіта – тобто Більбо Торбина – була знаменита Беладонна Тук, одна з трьох славних доньок Старого Тука, старійшини гобітів, котрі жили за Річкою – власне, маленькою річечкою, що протікала біля підніжжя Пригірка. Подейкували (в інших родинах), що в далекому минулому один із Тукових предків узяв собі за дружину ельфиню. Це, звісно, дурниці, проте в усіх Туків, напевно було щось не зовсім гобітське, бо час від часу хтось із їхнього клану вирушав на пошуки пригод. Вони делікатно зникали, і родина залагоджувала цю справу; та факт залишався фактом: Туки не були такі респектабельні, як Торбини, хоча, без сумніву, жили заможніше.

Не можна сказати, що Беладонна Тук зазнала коли-небудь якихось пригод, вийшовши заміж за Бунґо Торбина. Бунґо, який був батьком Більбо, побудував для неї (а частково і за її гроші) найрозкішнішу гобітську нору, яку тільки можна було знайти чи то під Пригірком, чи по той бік Пригірка, чи взагалі за Річкою, і прожили вони там до самого кінця своїх днів. І все-таки ймовірно, що Більбо, її єдиний син, хоч він і виглядав та поводився, як точна копія його статечного та добропорядного тата, успадкував від Туків щось дивацьке, що лише чекало нагоди, щоби вийти назовні. Нагоди, щоправда, жодного разу так і не трапилося, аж

доки Більбо Торбин подорослішав, дожив приблизно до п'ятдесяти чи скількох там літ, мешкаючи в чудовій гобітській норі, яку побудував його батько – його я щойно вам описав, – і здавалося, що тепер він уже ніколи не зрушить із насидженого місця.

Через якийсь дивний збіг обставин одного ранку багато років тому – стояла благословенна світова тиша (тоді було менше гамору та більше зелені, ніж тепер, а гобіти ще були численними і розкошували), і стояв у дверях після сніданку Більбо Торбин, палячи надміру довгу дерев'яну люльку, яка сягала мало не волохатих пальців на його ногах (з охайно розчесаним хутром), – поруч проходив Ґандальф. Ґандальф! Якби ви чули бодай чверть того, що чув про нього я, – а чув я лише дещицю з усього того, що розповідають, – ви були би готові до будь-якої славної оповіді. Оповіді та пригоди виростали мов гриби скрізь, де ступала його нога. Він не проходив повз Пригірок довгі віки, чи не відтоді, як помер його приятель, Старий Тук, отож гобіти майже забули, як він виглядає. Востаннє він бував у власних справах біля Пригірка та по той бік Річки, коли всі вони були маленькими гобітенятами – хлопчиками та дівчатками.

Тож того ранку Більбо, нічого такого не сподіваючись, побачив просто собі дідугана з патерицею в руці. Він мав високий гостроверхий капелюх, був одягнутий у довгий сірий плащ, на шиї мав сріблястий шарф, поверх якого аж до пояса звисала довга біла борода, а на ногах – величезні чорні черевики.

– Добрий ранок! – привітався Більбо, не маючи на гадці нічого іншого.

Сонце сяяло, і трава була напрочуд зелена. Проте Ґандальф зиркнув на нього з-під довгих кошлатих брів, які вибивалися за широкі криси його капелюха.

– Що ти маєш на увазі? – спитав він. – Бажаєш мені доброго ранку, чи гадаєш, що цей ранок добрий, незалежно від того, хочу я цього чи ні, чи що цього ранку ти сам почуваєшся добре, чи що цього ранку всім належить бути добрими?

– Усе разом, – відповів Більбо. – До того ж це дуже гарний ранок для того, щоби викурити люльку на свіжому повітрі. Якщо маєте з собою люльку, то присядьте поруч і скуштуйте мого тютюну! Нічого поспішати – попереду цілий день! – і Більбо сів на порозі, схрестив ноги й випустив чудове сіре кільце диму, яке не розірвалось, а знялось у повітря та попливло кудись за Пригірок.

– Дуже мило! – промовив Ґандальф. – Але в мене цього ранку немає часу пускати дим кільцями. Я шукаю когось, хто б узяв участь у пригоді, яку я саме влаштовую, але дуже складно знайти кого-небудь.

– Ще б пак – у цих-от краях! Ми простий тихий народ, і пригоди нам ні до чого. Від них лише прикрі клопоти і незручності! Через них запізнюєшся на обід! Я не можу уявити, що такого в них знаходять, – відказав пан Торбин, заклав великого пальця однієї руки за підтяжку і випустив

друге, навіть більше, ніж перше, кільце диму. Потім він вибрав зі скриньки ранкову пошту і заходився читати, намагаючись не привертати уваги старого. Більбо вирішив, що вони з ним надто різні, й уже хотів, аби той пішов собі геть. Але старий не поспішав. Він стояв, не кажучи ні слова, спершись на патерицю й утупившись очима в гобіта, доки Більбо не стало геть-таки незручно й він не почав навіть трохи сердитися.

– Добрий ранок! – проказав він урешті. – Нам тут не треба ніяких пригод, красно дякую! Вам слід було би пошукати охочих по той бік Пригірка або за Річкою, – цим він давав зрозуміти, що розмову закінчено.

– Як же багато всього ти вкладаєш у цей *«Добрий ранок»* – протягнув Ґандальф. – Тепер ти маєш на увазі, що хочеш відкараскатися від мене та що тобі буде найліпше, коли я заберуся звідси.

– Зовсім ні, зовсім ні, ласкавий пане! Скажіть-но, чи не відоме мені часом ваше ім'я?

– Так-так, ласкавий пане, – а я знаю ваше ім'я, добродію Більбо Торбине. І ти, Більбо, знаєш моє, хоча й не пригадуєш, що воно мені належить. Я – Ґандальф, і Ґандальф – це я! Це ж треба – дожитися до того, щоби з тобою так подобрийранкався син Беладонни Тук, ніби ти продаєш ґудзики під дверима!

– Ґандальф, Ґандальф! Матінко моя! Чи не той мандрівний чарівник, котрий дав Старому Тукові пару магічних діамантових запонок, які застібалися самі собою і не розстібалися, доки їм не накажуть? Чи не той, хто не раз оповідав на вечірках такі чудесні історії про драконів, ґоблінів і велетів, про рятування принцес і несподіване щастя, що падало на голови вдовиних синів? Чи не той, хто не раз улаштовував такі незрівнянно гарні феєрверки? Я їх пам'ятаю! Старий Тук зазвичай затівав їх у ніч проти Літня! Розкішно! Вогні злітали догори, ніби великі лілеї, і гладіолуси, і китиці мімоз, зависаючи у вечірніх сутінках!

Ви мали б помітити, що пан Торбин був зовсім не такий приземлений, як йому хотілося би про себе думати, а також що він дуже любив квіти.

– Світку мій! – провадив він далі. – Чи не той це Ґандальф, котрий зворохобив стількох сумирних юнаків і дівчат, котрі вирушили кудись за небокрай на пошуки божевільних пригод? Усілякі дряпання по деревах у гості до ельфів чи плавання під вітрилами, плавання до чужих берегів! Гай-гай, життя тоді було таке ціка… я маю на увазі, що вам єдиному вдалося поперевертати в цих краях усе з ніг на голову. Вибачте ласкаво, та я й гадки не мав, що ви досі при ділі.

– При чому ж іще мені бути? – здивувався чарівник. – Але мені приємно, що ти дещо пам'ятаєш про мене. Принаймні в тебе, здається, залишилися добрі спогади про мої феєрверки – і це вже дарує надію. Отже, заради твого старого дідуся Тука та бідолашної Беладонни я дам тобі те, чого ти просиш.

– Вибачте ласкаво, та я нічого не просив!

– Ні, просив! Тепер уже двічі. Мого вибачення. Я даю його тобі. І до того ж зайду аж так далеко, що пошлю тебе на цю пригоду. Дуже втішно для мене, дуже добре для тебе – а ще, цілком імовірно, й корисно, якщо ти колись упораєшся з нею.

– Перепрошую! Я не хочу ніяких пригод, красно дякую. Не сьогодні. Добрий ранок! Утім, будьте ласкаві, заходьте на чай коли тільки забажаєте! От хоч би завтра! Так, приходьте завтра! До побачення! – з цими словами гобіт розвернувся і шаснув у круглі зелені двері, зачинивши їх так швидко, як тільки наважився, щоби не здатися невихованим. Чарівники завжди лишаються чарівниками.

«Ну, і навіщо я запросив його на чай?» – картав він сам себе, йдучи до комори. Він нещодавно поснідав, але подумав, що не завадило би з'їсти тістечко-друге і випити чогось після такого переляку.

Ґандальф тим часом іще довго стояв перед дверима і тихенько сміявся. Тоді підійшов ближче й кінчиком своєї патериці надряпав на чудових зелених гобітових дверях якийсь чудернацький знак. Потім попрямував геть – приблизно тоді, коли Більбо доїдав друге тістечко й уже починав думати, що дуже вдало уникнув пригод.

Наступного дня він майже забув про Ґандальфа. Він не пам'ятав би багато чого, якби не робив нотаток у спеціальній Книзі Візитів, на кшталт: «Ґандальф, чай, середа». Проте вчора він був надто схвильований, аби занотувати щось подібне.

Саме о порі чаювання несамовито закалатав вхідний дзвоник – і тоді він згадав! Він метнувся до кухні й поставив на вогонь чайник, витягнув іще одне горнятко і тарілочку, доклав на стіл зайве тістечко-друге й поспішив до дверей.

«Вибачте, що змусив вас чекати», – вже збирався сказати він, аж раптом побачив, що то зовсім не Ґандальф. То був ґном із блакитною бородою, заправленою за золотий пояс, і з блискучими очима під темно-зеленим каптуром. Щойно двері відчинилися, ґном упхався досередини, ніби на нього тут чекали.

Він повісив свого плаща з каптуром на найближчий гачок і з низьким поклоном промовив:

– Двалін, до ваших послуг!

– Більбо Торбин – до ваших! – відказав гобіт, надто здивований, аби спромогтись у ту хвилину на якісь запитання. Коли мовчати далі стало геть незручно, він додав:

– Я саме збирався пити чай – прошу, заходьте і приєднуйтесь до мене, – це прозвучало, може, трохи натягнуто, але він намагався бути гостинним. А що би зробили ви, якби з'явився якийсь непроханий ґном і без жодних пояснень розвісив свої речі у вашому передпокої?

Вони зовсім недовго посиділи за столом, а точніше – ледве дійшли до третього тістечка, коли дзвоник закалатав знову, навіть іще гучніше.

– Вибачте! – сказав гобіт і подався до дверей.

«Ну ось нарешті й ви!» – так він збирався привітати Ґандальфа цього

разу. Але то був не Ґандальф. Замість нього на ґанку стояв дуже старий на вигляд ґном із білою бородою і в шарлатному каптурі. Цей ґном теж заскочив досередини, ледве відчинилися двері, так, ніби його було запрошено.

– Бачу, вони вже почали збиратися, – сказав він, кинувши погляд на Двалінів зелений каптур, що висів на гачку. Він повісив свого шарлатного каптура поруч і зі словами: «Балін, до ваших послуг!» – приклав руку до грудей.

– Дякую! – промовив Більбо, хапаючи ротом повітря.

Якось незручно і згадувати, але оте «вони вже почали збиратися» прикро його схвилювало. Він любив гостей, однак любив бути знайомим із ними ще до їхнього приходу й віддавав перевагу особистим запросинам. У голові в нього промайнула моторошна думка, що тістечка можуть швидко закінчитись і тоді він – як господар він пильнував свої обов'язки і виконував їх, як би важко це було, – він сам залишиться ні з чим.

– Заходьте і випийте чаю! – тільки й спромігся вимовити він, глибоко зітхнувши.

– Трохи пива мене влаштувало би більше, якщо ваша ласка, добродію, – відказав білобородий Балін. – Але я не відмовлюся й від тістечка – особливо з кмином, якщо у вас знайдеться.

– Авжеж! – вихопилось у Більбо, на його власний подив, – і, так само дивуючись самому собі, він дременув до пивниці, щоби націдити кухоль пива, а тоді до комори, щоб узяти два чудові круглі тістечка з кмином, які він спік того дня, аби перекусити після вечері.

Коли він повернувся, Балін і Двалін гомоніли за столом, ніби старі приятелі (до речі, вони були брати). Більбо підсунув до них пиво й тістечка, аж тут знову закалатав дзвоник, а потім іще раз.

«Напевно, тепер уже Ґандальф», – думав засапаний Більбо, поспішаючи до дверей. Але то був не Ґандальф. То були ще два ґноми, обоє у блакитних каптурах зі срібними поясами та жовтими бородами, і кожен мав по торбині з якимись інструментами та по лопаті. Вони заскочили досередини, щойно двері прочинились, але Більбо вже годі було здивувати.

– Чим можу прислужитися, панове ґноми? – спитав він.

– Кілі, до ваших послуг! – сказав один.

– І Філі! – додав другий.

І вони обидва зірвали з голів блакитні каптури й уклонилися.

– До ваших послуг – і до послуг ваших родичів! – відповів Більбо, згадавши цього разу про своє добре виховання.

– Бачу, Двалін і Балін уже тут, – сказав Кілі. – Дозвольте й нам приєднатися до гурту!

«Гурт! – подумав пан Торбин. – Мені не подобається це слово. Я неодмінно мушу присісти на хвильку, щоби зібратися з думками і випити чаю». Він зробив лише один-єдиний ковточок – примостившись у куточку, доки четверо ґномів, засівши круг столу, теревенили про копальні

та золото, про клопоти з ґоблінами та плюндрування, завдані драконами, і ще про безліч інших речей, яких він не розумів, та й не хотів розуміти, бо вони звучали надто по-пригодницькому, – коли «дзень-дзелень-дзень-дзелень» – дзвоник закалатав знову: так, ніби якесь пустотливе гобітеня намагалося відірвати від дверей ручку.

– Хтось прийшов! – сказав Більбо, кліпаючи.

– Хтось учотирьох, сказав би я, судячи за звуком, – озвався Філі. – Крім того, ми бачили, як вони йшли слідом за нами.

Бідолашний маленький гобіт упав на стілець у передпокої, обхопив голову руками і зачудовано замислився, що ж це трапилось, і що трапиться далі, і чи всі вони залишаться на вечерю. Тоді дзвоник закалатав знову, ще гучніше, ніж доти, й він мусив бігти до дверей. Гостей було навіть не четверо, їх було П'ЯТЕРО. Ще один ґном підіспів, доки Більбо сидів у задумі. Ледве він потягнув за дверну ручку, як усі вони вже опинились у передпокої, вклоняючись один за одним і промовляючи: «До ваших послуг». Їх звали Дорі, Норі, Орі, Оїн і Ґлоїн. І миттю на гачках повисли два пурпурові каптури, сірий каптур, брунатний каптур і білий каптур, а ґноми, запхавши широкі долоні за золоті та срібні пояси, покрокували до решти гостей. Це вже була майже юрба. Хтось зажадав елю, хтось – портеру, хтось кави, і всі – тістечок, тож гобітові довелося добряче пометушитися.

Щойно на вогні опинилося велике горня кави, щойно закінчилися тістечка з кмином і ґноми накинулися на коржики з маслом – як пролунав гучний стукіт. Не дзвінок, а різке «тук-тук» у чудові зелені гобітові двері. Хтось грюкав палицею!

Більбо кинувся коридором, дуже сердитий, а водночас спантеличений і засмиканий – це була чи не найприкріша середа, яку він лише пам'ятав. Він рвучко відчинив двері й гості попадали досередини один на одного. Ще ґноми, ще четверо! А позаду стояв Ґандальф, опираючись на свою патерицю та сміючись. Він продовбав добрячу заглибину в тих чудових дверях, а заодно стер таємничий знак, який надряпав на них минулого ранку.

– Обережніше! Обережніше! – загукав він. – Це не схоже на тебе, Більбо, примушувати гостей чекати на порозі, а потім р-раз – і відчинити двері! Дозволь мені відрекомендувати Біфура, Бофура, Бомбура й особливо Торіна!

– До ваших послуг! – промовили Біфур, Бофур і Бомбур, ставши в ряд. Тоді вони повісили на гачки два жовті каптури, блідо-зелений і небесно-блакитний із довгою срібною китичкою. Цей останній належав Торінові, надзвичайно поважному ґному, власне, самому Торінові Дубощиту, який був не надто вдоволений, гепнувшись на килимок біля дверей Більбо, та ще й опинившись під Біфуром, Бофуром і Бомбуром. Хоча би тому, що Бомбур був надто огрядний і важкий. Торін насправді виглядав дуже бундючним і не сказав нічого про «послуги», та бідолашний пан Торбин так сипав перепрошеннями, що він нарешті буркнув: «Гаразд, забудьмо про це», – і перестав супитися.

– Тепер ми всі тут! – сказав Ґандальф, оглянувши тринадцять каптурів, які рядочком висіли на гачках – найкращі відстібні каптури для вечірок, – і його власний капелюх, що висів поряд. – Веселеньке зібраннячко! Сподіваюся, для тих, хто спізнився, лишилося щось з'їсти і випити! Що це? Чай? Ні, дякую! Гадаю, мені краще випити трохи червоного вина.

– І мені, – сказав Торін.

– І малинового варення та пирога з яблуками, – додав Біфур.

– І тертих пиріжків та сиру, – докинув Бофур.

– І пирога зі свининою та салату, – приточив Бомбур.

– І ще тістечок, і елю, і кави, якщо ваша ласка! – закричали інші ґноми з-за дверей їдальні.

– Та прихопи кілька яєць, будь ласка! – гукнув до нього Ґандальф, коли гобіт пошкандибав до комори. – І принеси холодне курча та маринованих огірочків!

«Можна подумати, він не гірше за мене самого знає, які припаси в моїх коморах!» – подумав пан Торбин, який почувався вкрай збентеженим і вже почав побоюватися, чи не впала бува на його дім найзлощасніша з усіх пригод. Наскладуючи на великі таці різні пляшки і тарелі, ножі та виделки, склянки і тарілки, ложки та інше начиння, він добряче впрів, розчервонівся та розсердився.

– Від цих ґномів лише гармидер і клопіт! – сказав він уголос. – Чому б їм не прийти і не допомогти мені? – Ні, ви лишень погляньте! Балін і Двалін уже стояли у дверях кухні, а за ними Філі та Кілі, й не встиг Більбо сказати «гоп», як вони прожогом занесли і таці, й пару столиків до їдальні та заново все розставили.

Ґандальф сів на чолі столу, тринадцятеро ґномів – довкола, а Більбо, присівши на ослінчик біля каміна, гриз сухарик (апетит у нього геть вивітрився) і намагався виглядати так, ніби все йшло як звичайно, принаймні не скидалося на пригоду. Ґноми їли і їли, балакали і балакали, а час минав. Нарешті вони повідсували стільці, й Більбо підвівся, щоби позбирати тарілки і склянки.

– Гадаю, ви всі залишитеся на вечерю? – запитав він якнайчемнішим ненав'язливим тоном.

– Звісно! – озвався Торін. – І після вечері. Ми не закінчимо наших справ допізна, але спершу нам треба помузикувати. А зараз поприбираймо!

Миттю дванадцятеро ґномів (без Торіна: він був надто поважний і лишився погомоніти з Ґандальфом) підхопилися з місць і поскладали все начиння на купу. Вони рушили до кухні, не чекаючи, доки звільняться таці, й у кожного на руці погойдувалася ціла вежа тарілок із пляшкою на самому вершечку, гобіт же біг за ними і майже пищав із переляку: «Будь ласка, обережніше!» А ще: «Будь ласка, не турбуйтесь! Я сам упораюсь!»

Але ґноми лише почали співати:

Трощіть порцеляну і бийте скло!
Тупіть ножі і гніть виделки!
Візьме тоді Більбо Торбина зло –
Молоком заливайте всі закапелки!
Ріжте скатерку, вино – навсібіч!
Розлитий жир ногами розносьте!
Пляшки – на друзки, а корки – в піч!
Лишайте у спальні на килимі кості!
У чані з окропом мочіть черепки,
Тоді здоровенним товчіть макогоном,
А коли бодай щось заціліє-таки –
Хай собі котиться геть із розгоном!
Візьме тоді Більбо Торбина зло!
Отже, пильнуйте! Пильнуйте скло!

Та вони, звичайно ж, не вчинили нічого з цих жахіть, і все було вимито і прибрано без жодної шкоди та з блискавичною швидкістю, тимчасом як гобіт крутився посеред кухні, намагаючись простежити, що вони роблять. Потім вони повернулися до їдальні й побачили Торіна, який палив люльку, поклавши ноги на камінну решітку. Він випускав величезні кільця диму, і вони летіли, куди він їм велів: угору в димохід, чи за годинник на камінній полиці, чи під стіл, чи колами до стелі; проте, куди би вони не летіли, були не такі прудкі, щоб утекти від Ґандальфа. Пах! – він випускав маленьке кілечко диму з короткої глиняної люльки, і воно прохоплювалося крізь чергове димове коло Торіна. Потім Ґандальфові кільця зеленіли і, повернувшись, ширяли над головою чарівника. З них уже утворилася ціла хмара, і тому при тьмяному світлі Ґандальф виглядав якось дивно і достеменно по-чаклунськи. Більбо стояв нерухомо й дивився – він любив димові кільця, – а потім почервонів на саму думку про те, як пишався він учора вранці своїми власними кілечками, віднесеними вітром за Пригірок.

– А тепер трохи музики! – гукнув Торін. – Несіть-но інструменти!

Кілі та Філі кинулися до своїх торб і витягли маленькі скрипочки; Дорі, Норі й Орі повитягали флейти звідкілясь із-під плащів; Бомбур приволік із передпокою барабан; Біфур і Бофур також вийшли і повернулися з кларнетами, які вони залишили біля дорожніх ціпків. Двалін і Балін одночасно сказали: «Пробачте, я залишив свій інструмент на ґанку!» «Прихопіть і мій!» – гукнув Торін. І вони повернулися з віолами, завбільшки з них самих, і з Торіновою арфою, загорнутою в зелену тканину. То була чудова золота арфа, і ледве Торін ударив по струнах – усі заграли і залунала музика, така незвичайна та солодка, що Більбо забув про все на світі і його понесло кудись на темні терени, де світять чужі місяці, далеко за Річку і дуже далеко від його гобітської нори під Пригірком.

Темрява проникла до кімнати крізь маленьке віконечко на схилі Пригірка, вогонь у каміні ледь мерехтів – був квітень, – а вони все ще грали, й тінь від Ґандальфової бороди колихалася на стіні.

Темрява наповнила кімнату, полум'я згасло, тіні щезли, а вони все ще грали. І раптом один по одному затягнули гортанний наспів ґномів, який співали в їхніх стародавніх підземних чертогах; ось фрагмент їхньої пісні, якщо тільки це може скидатися на пісню без їхньої музики:

За млисті й зимні гір хребти,
У прастарих печер роти
Іти нам слід, ледь зблідне схід,
Закляте злото щоб знайти.
Там ґноми насилали чар
Під молотів дзвінкий удар
У гротах нір у надрах гір,
Де спить усяка темна твар.
І королі, й ельфійська знать
Їх витворами дорожать,
І блиск зорі їх зброярі
В меча вправляли рукоять.
Твердим драконовим вогнем
Зубці вінчались діадем,
Коваль кує із зір кольє,
Гра сонце й місяць під різцем.
За млисті й зимні гір хребти,
У прастарих печер роти
Іти нам слід, ледь зблідне схід,
Щоб наше золото спасти.
Різьбили в руднях різьбярі
Зі злота арфи й пугарі,
Пісні тягли, нечутні з мли
Для ельфів і людей вгорі.
Коли вітри гули нічні,
Шуміли сосни в вишині –
Вогонь заблис, зайнявся ліс,
Мов смолоскипи осяйні.
В долині дзвін гуде в біді,
Обличчя люд підвів бліді,
Драконів гнів – гірш від вогнів –
На їх оселі впав тоді.
Гора диміла до зірок,
Настигнув ґномів долі крок:
Весь рід до ніг дракона ліг,
Покинувши печерний змрок.
За пасма пахмурних вершин,
У млу підземних порожнин
Іти нам слід, ледь зблідне схід,
За злотом, що загарбав він!

Доки вони співали, гобіт відчув, як його переповнює любов до прекрасних речей, створених умілими руками та магією, люта і ревна любов, жага, що живе в серцях усіх ґномів. У ньому прокинулося щось туківське, й він забажав вирушити в путь, аби побачити величні гори, почути шум сосон і водоспадів, дослідити печери й узяти до рук меча замість дорожнього ціпка. Він визирнув у вікно. Понад деревами на темному небі проступили зорі. Він подумав про коштовності ґномів, сяючі в пітьмі печер. Зненацька в лісі за Річкою блимнуло полум'я – мабуть, хтось розклав багаття, – й він уявив, як дракони-плюндрувачі приземляються на його тихому Пригірку і палять усе вогнем. Він здригнувся – і дуже швидко знову став просто собі паном Торбином із Торбиного Кута, що під Пригірком.

Він підвівся, весь тремтячи. У голові промайнула невиразна думка принести лампу та дещо виразніша – вдати, що пішов по лампу, заховатися за пивними діжками в пивниці й не виходити, доки ґноми не заберуться геть. Раптом він помітив, що музика та спів стихли, а ґноми всі як один дивляться на нього й очі їхні аж сяють у темряві.

– Куди це ви зібралися? – спитав Торін таким тоном, який давав зрозуміти: він здогадався про обидві думки, що промайнули в гобітовій голові.

– Може, принести лампу? – пробелькотів Більбо, ніби виправдовуючись.

– Ми любимо темряву, – сказали ґноми хором. – Темрява – для темних справ! До світанку ще багато годин.

– Звісно! – зітхнув Більбо і похапцем сів.

Але його ослінчик кудись подівся й він опустився просто на камінну решітку, з гуркотом зваливши лопатку та коцюбу.

– Цить! – гримнув Ґандальф. – Нехай Торін говорить!

І Торін почав так:

– Ґандальфе, ґноми та пане Торбине! Ми зібрались у домі нашого друга та спільника, цього незрівнянного і доблесного гобіта – хай ніколи не витреться хутро на його ногах! Хвала його вину й елю! – він зробив паузу, щоб передихнути і почути від гобіта чемну відповідь, але компліменти не справили належного враження на бідолашного Більбо Торбина, який розтулив було рота, щоби запротестувати проти титулу «доблесний», а надто проти «спільника», та не зміг видушити зі себе ні звуку, такий він був збентежений.

Тож Торін повів далі:

– Ми зібралися, щоб обміркувати наші плани, нашу тактику, стратегію, засоби та задуми. Незабаром, іще вдосвіта, ми розпочнемо нашу довгу подорож – подорож, із якої дехто з нас (а можливо, й усі ми за винятком нашого друга і порадника, хитромудрого чарівника Ґандальфа) може ніколи не повернутись. Це – урочиста мить. Наша мета гадаю, добре відома всім. Для вельмишановного пана Торбина та, мабуть, для одного-двох молодших ґномів (гадаю, я не помилюся, назвавши, на-

приклад, Кілі та Філі) ситуація, що склалася, може потребувати короткого пояснення…

Це був Торінів стиль. Він був поважний ґном. Якби його не зупинили, він би, мабуть, продовжував у тому самому дусі, доки б аж знемігся, та при цьому так і не сказав би присутнім нічого нового. Та його брутально перервали. Бідолашний Більбо вже не міг терпіти. Почувши «може ніколи не повернутись», він відчув, як до його горла підкочується крик, який одразу ж вирвався назовні, наче свист паротяга, що вилітає з тунелю. Усі ґноми підхопилися, перекинувши стіл. На кінчику своєї чарівної патериці Ґандальф засвітив блакитний вогонь, і при світлі цього феєрверка всі побачили бідолашного маленького гобіта, котрий стояв навколішках на килимку перед каміном і тремтів, як напіврозтале желе. А тоді впав на підлогу, безперестанку волаючи: «Блискавка вбила, блискавка вбила!» – і це було єдине, чого тривалий час могли домогтися від нього. Тож вони підняли його, перенесли подалі, до вітальні, поклали на диван, залишивши поруч із ним якесь питво, і повернулися до своїх темних справ.

– Вразливий хлопчина… – промовив Ґандальф. – Схильний до кумедних чудернацьких нападів, але один із найкращих – і лютий, немов дракон, якому прищемило хвіст.

Якщо ви коли-небудь бачили дракона, якому прищемило хвіст, вам стане зрозуміло, що то було тільки поетичне перебільшення стосовно будь-якого гобіта, навіть щодо двоюрідного прадіда Старого Тука, Бикореви, який був таким гігантом (як на гобіта), що міг їздити верхи на коні. Це він атакував лави ґоблінів із Грім-гори у битві на Зелених Полях і зніс своєю дерев'яною палицею голову їхньому королеві Ґольфімбулю. Голова пролетіла сотню кроків у повітрі й закотилася до кролячої нори, тож завдяки цьому і битву було виграно, й одночасно винайдено гру в ґольф.

Хай там як, а тим часом розніжений нащадок Бикореви приходив до тями у вітальні. Трохи перечекавши та хильнувши питва, яке залишили ґноми, він підкрався до дверей їдальні, геть зденервований. Говорив Ґлоїн, і ось що почув Більбо:

– Пхе! – то було якесь пирхання чи щось подібне. – Гадаєте, він годиться? Ґандальфові добре говорити, що цей гобіт лютий, але одного такого крику в мить збудження вистачить, аби дракон і його родичі прокинулись і перебили багатьох із нас. Думаю, цей крик був викликаний радше страхом, аніж збудженням! Правду кажучи, якби не знак на дверях, я був би певен, що ми помилилися хатою. Щойно я побачив маленького чоловічка, котрий підстрибував і сопів у дверях, як у мене з'явилися сумніви. Він схожий радше на бакалійника, ніж на зломщика!

Тут пан Торбин потягнув двері на себе й увійшов. Туківська порода перемогла. Він раптом відчув, що міг би обійтися без ліжка та сніданку, тільки б його вважали лютим. Як на «чоловічка, котрий підстрибував у дверях» це його насправді майже розлютило. Багато разів опісля торбинська

його половина шкодувала про його тодішній вчинок і він казав собі: «Більбо, ти був дурнем, ти сам вибрав свій шлях і сам устрягнув у це».

– Пробачте, – сказав він, – що я підслухав ваші слова. Не буду вдавати, що збагнув суть сказаного, а надто вашу заувагу про зломщика, проте мені здається, що я маю рацію, гадаючи (це він називав «триматися з гідністю»), ніби ви вважаєте мене ні на що не здатним. Я доведу вам протилежне. На дверях у мене немає ніякого знака (вони пофарбовані тиждень тому), і я цілком певен, що ви помилилися хатою. Щойно я побачив на ґанку ваші кумедні личка, як у мене з'явилися сумніви. Проте поводьтеся так, ніби все правильно. Лишень скажіть мені, що треба зробити, – і я спробую, навіть якщо мені доведеться вирушити звідси на Крайній Схід і вступити у бій із дикими зміями-перевертнями у Крайземній Пустелі. Колись у мене був прапрапрадід, Бикорева Тук, так він…

– Так-так, але це було давно, – втрутився Ґлоїн. – Я говорив про вас. І я запевняю, що на ваших дверях таки є позначка – саме та, якою користуються (чи користувались у минулому) ваші колеги. «Зломщик візьметься за пристойну роботу, бажано ризиковану і за гідну винагороду», – ось як це зазвичай читається. Ви можете сказати «експерт із полювання за скарбами» замість «зломщик», якщо вам так більше подобається. Деякі так себе і називають. Для нас це одне й те саме. Ґандальф розповів нам, що в цих краях є відповідний фахівець, котрий терміново шукає роботу і влаштовує зібрання – тут, у середу, за вечірнім чаєм.

– Звісно, позначка є, – підтвердив Ґандальф. – Я сам зробив її. З дуже вагомих міркувань. Ви просили мене знайти чотирнадцятого учасника для вашої експедиції, і я обрав пана Торбина. Хай тільки хтось скаже, що я обрав не того чи привів вас не туди, – то й залишитеся при числі «тринадцять» і скуштуєте різних лих досхочу або повернетеся додому копати вугілля.

Він так сердито насупив брови у бік Ґлоїна, що ґном утиснувся у спинку стільця; а коли Більбо спробував розкрити рота, щоби щось запитати, Ґандальф повернувся до нього і нахмурився ще дужче, настовбурчивши кошлаті брови, так що Більбо лише стиснув губи, клацнувши зубами.

– От і добре, – промовив Ґандальф. – Годі вже сперечатись. Я обрав пана Торбина, і цього має бути досить для всіх вас. Якщо я сказав, що він Зломщик, то він таки Зломщик чи буде ним, коли настане його час. У ньому закладено набагато більше, ніж ви можете здогадуватись, і далебі більше, ніж гадає він сам. Можливо, ви будете до кінця життя дякувати мені за нього. А тепер, Більбо, мій хлопчику, принеси-но лампу та присвіти нам трохи!

На столі, під великою лампою з червоним абажуром, Ґандальф розстелив шматок пергаменту, схожий на мапу.

– Це накреслив Трор, твій дідусь, Торіне, – відповів він на збуджені вигуки ґномів. – Це план Гори.

– Не думаю, що це нам дуже допоможе, – сказав Торін розчаровано, кинувши погляд на стіл. – Я досить добре пам'ятаю Гору та довколишні землі. І я знаю, де є Морок-ліс і Сухі Вересовища, де водилися дракони.

– Тут позначений червоним дракон на Горі, – докинув Балін, – але його буде досить легко знайти і без мапи, якщо ми тільки доберемося туди.

– Є одна деталь, якої ви не врахували, – сказав Ґандальф, – це таємний вхід. Бачите цю руну на західному схилі та руку над іншими рунами, яка вказує на неї? Вона позначає підземний хід до Нижніх Зал. (…)

– Колись він і справді міг бути таємним, – сказав Торін, – але звідки ти знаєш, що він лишився таким і досі? Старий Смоґ прожив там досить довго, щоб обстежити ці печери вздовж і впоперек.

– Так, але не міг скористатися ним довгі роки.

– Чому ж?

– Тому що хід занадто вузький для нього. «П'ять футів заввишки двері, троє пліч-о-пліч пройдуть крізь них», – кажуть руни, тож Смоґ не міг пролізти в такий отвір, навіть коли був маленьким дракончиком, а тепер, коли він пожер стільки ґномів і людей із Долу, – й поготів.

– А мені здається, що це доволі широка нора, – писнув Більбо (він нічого не тямив у драконах – лишень у гобітських норах). У ньому знову прокинулися збудження та цікавість, і він забув, що йому краще не роззявляти рота. Він любив мапи, й у його передпокої висіла велика мапа Околиць, де всі його улюблені доріжки для прогулянок було позначено червоним чорнилом. – Як такі великі двері можна від когось приховати, не кажучи вже про дракона? – спитав він.

Не забувайте, що він був лише маленьким гобітом.

– По-різному, – відповів Ґандальф. – Але як вони приховані насправді, ми дізнаємося тільки тоді, коли побачимо їх на власні очі. За написами на мапі я припускаю, що двері замкнено та замасковано під схил Гори. Це звичайний метод ґномів – гадаю, я маю рацію, хіба ні?

– Авжеж, – погодився Торін.

– Окрім того, – вів далі Ґандальф, – я забув згадати, що до мапи додано ключ, прецікавий маленький ключик. Оцей! – він простягнув Торінові срібного ключа з довгим стрижнем і химерною борідкою. – Бережи його!

– Ще б пак! – пожвавішав Торін і причепив ключа до гарного ланцюжка, який висів у нього на шиї, ховаючись під курткою. – Тепер наше становище починає виглядати більш обнадійливо. Останні відомості повернули все на краще. Досі ми не розуміли, з чого починати. Ми думали вирушити на Схід, якомога тихіше та обережніше, й дійти до Довгого Озера. Та потім почалися б неприємності…

– Задовго до того, – хто-хто, а я дещо знаю про шляхи, які ведуть на Схід, – перервав його Ґандальф.

– Звідти ми могли би рушити вгору Бистрицею, – вів далі Торін, не зважаючи на його репліку, – і далі до руїн Долу – старого міста в долині

біля підніжжя Гори. Та нам – жодному з нас – не до вподоби ідея йти через Головну Браму. Ріка витікає просто з-під неї й тече крізь велику ущелину на південному схилі Гори, і звідти ж вилітає дракон – занадто часто, якщо він не змінив своїх звичок.

– Це недобре, – сказав Ґандальф, – і тут не обійтися без могутнього воїна, навіть героя. Я намагався розшукати його, та воїни заклопотані двобоями між собою в дальніх землях, а в цих околицях героїв негусто – або їх просто не знайти. Мечі в цих краях переважно тупі, сокири використовують, аби рубати дерева, а щити – замість колисок або покришок для посуду, та й дракони, ніби для загальної зручності, десь далеко (і тому їх вважають легендарними). Через це я й вибрав зломщика – а надто коли згадав про існування Бічного Входу. І ось він, наш маленький Більбо Торбин, зломщик власного персоною, зломщик над зломщиками. Тож продовжуймо і складімо план.

– Що ж, – сказав Торін, – дуже добре, якщо при цьому зломщик-експерт підкине нам якісь ідеї чи пропозиції. – Він обернувся з глузливою чемністю до Більбо.

– Спершу я б хотів трохи більше дізнатися, про що йдеться, – промовив Більбо, відчуваючи цілковите збентеження та легке тремтіння в животі, однак туківська жилка змусила його вести далі. – Маю на увазі – про золото, і про дракона, і про все інше, і як золото там опинилось, і кому воно належить, і про все-все.

– Щоб ви мені були здорові! – вигукнув Торін. – Хіба ви не бачили мапи і не чули нашої пісні? І хіба ми не говорили про все це не одну годину?

– Все одно, я б хотів, щоб усе було просто і ясно, – сказав Більбо вперто, прибравши ділового вигляду (його він зазвичай приберігав для тих, хто намагався позичити в нього грошей) і роблячи все можливе, щоб здаватися тямущим, обачним і досвідченим – згідно з Ґандальфовими рекомендаціями. – Також я хотів би довідатися про ризики, непередбачувані витрати, скільки це потребуватиме часу, якою буде винагорода тощо. – Цим він хотів сказати: «Що з того матиму я і чи повернусь я живим?».

– Що ж, гаразд, – сказав Торін. – Багато років тому, за часів мого діда Трора, нашу родину витіснили з Далекої Півночі і їй довелося повернутися з усіма багатствами та знаряддями праці до Гори, позначеної тут на мапі. Гору відкрив мій далекий предок, Траїн Перший, але цього разу ґноми з нашого роду влаштували там копальні, проклали тунелі й поробили просторіші зали та більші майстерні, – а до всього, гадаю, вони знайшли чимало золота і самоцвітів. Хай там як, але вони неймовірно розбагатіли і прославились, а мій дід знову став Королем під Горою і його вельми шанували смертні люди, котрі жили південніше і поступово розселились угору по Бистриці й у долині, над якою нагусала Гора. Ось тоді вони й побудували там веселе місто Діл. Їхні королі зазвичай посилали по наших ковалів і навіть найменш вправних винаго-

роджували по-королівськи. Батьки охоче віддавали нам своїх синів у науку і щедро платили, особливо харчами, тож ми не мали клопоту вирощувати чи здобувати щось собі до столу. Загалом, для нас то були благословенні дні, навіть у найбідніших водилися грошенята, а ще було багато вільного часу, щоби робити прекрасні речі просто для забави, не кажучи вже про неперевершені чарівні іграшки, рівних яким не знайти в нинішньому світі. Тож чертоги мого дідуся були повні-повнісінькі зброї, коштовностей, келихів і всіляких різьблених штуковин, а іграшковий ярмарок у Долі був чудом Півночі.

Безперечно, це й привабило дракона. Дракони, як ви знаєте, крадуть золото й самоцвіти в людей, ельфів і ґномів – на кого натраплять, – а потім охороняють награбоване все своє життя (тобто практично вічно, якщо тільки їх не уб'ють), але ніколи не побавляться навіть мосяжним перстеником. Та й узагалі вони ледве чи знають, що таке добре попрацювати для себе (хоча зазвичай мають добре уявлення про поточні ринкові ціни), і не можуть зробити навіть такої дрібниці, як припасувати на власному панцирі відстовбурчену лусочку. За тих часів на Півночі була сила-силенна драконів, а золота, напевно, ледве чи прибувало, бо одні ґноми втекли на Південь, інших повбивали, і загальна руїна та спустошення, вчинені драконами, набули загрозливих розмірів. Так-от, був тоді особливо зажерливий, могутній і злий змій на ім'я Смоґ. Одного дня він знявся в повітря і полетів на південь. Перше, що ми почули, це був шум, ніби гул урагану, що йшов із півночі, а ще сосни на Горі зарипіли та затріщали під вітром. Пощастило тим ґномам, котрі були за межами Гори (мені теж поталанило – я був добрим парубком, любив пригоди і завжди блукав околицями, що й урятувало мені життя того дня), – так-от, із чималої відстані ми побачили, як дракон приземлився на нашу Гору в стовпі полум'я. Потім він сповз схилом донизу, а коли дістався до лісів – вони зайнялися. Тоді в Долі закалатали всі дзвони, а воїни взялися до зброї. Ґноми вибігли зі своєї великої брами, та на виході на них чекав дракон. Ніхто з наших не врятувався. Ріка запарувала, імла спустилася на Діл, і в цій імлі дракон напав на воїнів і винищив майже всіх – звичайна печальна історія, доволі буденна на ті часи. Тоді він повернувся, проповз крізь Головну Браму і спустошив усі зали, ходи та переходи, тунелі, пивниці, чертоги та галереї. Після того в Горі не залишилося жодного живого ґнома, а всі наші багатства дракон забрав собі. Напевно – бо так уже у драконів заведено – він склав їх у велику купу десь глибоко під землею і спить на ній, як на ложі. Згодом він не раз виповзав крізь велику браму, нападав під покровом ночі на Діл і викрадав собі на харч людей, особливо дівчат, – і так тривало доти, аж доки Діл перетворився на руїну, а люди або вимерли, або порозбігалися. Що там коїться зараз, я достеменно не знаю, але не думаю, щоб хтось відважився оселитися біля Гори – ближче, ніж на дальньому боці Довгого Озера.

Ми, жменька ґномів, котрі були у безпеці, сиділи, оплакуючи загиблих, у нашій криївці та проклинали Смоґа; і раптом з'явилися мої

батько та дід із обсмаленими бородами. Вони були дуже похмурі й мовчазні. Коли я запитав, як вони вибралися звідти, вони звеліли мені прикусити язика і сказали, що одного дня, у слушний час, я про це дізнаюся. Потім ми подалися геть, не придумавши нічого кращого, як блукати по різних землях, і мусили заробляти собі на прожиток – причому досить часто нам доводилося принюхуватися до ковальських робіт і навіть видобутку вугілля. Та ми ніколи не забували про вкрадені в нас скарби. І навіть тепер, коли ми, треба визнати, чимало навідкладали і вибралися зі злиднів, – тут Торін погладив золотого ланцюжка, що висів у нього на шиї, – ми все ще не втрачаємо надії повернути свої багатства і помститися Смоґові – якщо вдасться.

Я часто запитував себе, як утекли мій батько та дід. А тепер розумію, що в них був свій Бічний Вхід, про який знали тільки вони. Очевидно, вони й накреслили мапу, та я хотів би знати, як нею заволодів Ґандальф і чому вона не перейшла у спадок мені, законному спадкоємцеві.

– Я не «заволодів нею», мені її дали, – відказав чарівник. – Твого діда Трора, як ти знаєш, убив у копальнях Морії ґоблін Азоґ.

– Так, хай буде прокляте його ім'я! – вигукнув Торін.

– А Траїн, твій батько, подався світ за очі 21 квітня – минулого четверга саме виповнилося сто років з того дня, – й відтоді ти його більше не бачив…

– І це правда, – підтвердив Торін.

– Отож, твій батько і дав мені мапу, щоб я передав її тобі. І якщо я обрав для цього саме такий час і спосіб, то ледве чи ти можеш мені дорікнути, зваживши на всі турботи, яких я зазнав, розшукуючи тебе. Твій батько вже не міг пригадати власного імені, коли вручав мені пергамент, а твого не називав мені ніколи. Тож за все це, гадаю, ти маєш мені красно подякувати! Ось, тримай, – сказав він, простягаючи мапу Торінові.

– Не розумію, – пробурмотів Торін, і Більбо відчув, що йому хочеться сказати те саме. Пояснення не виглядало ясним.

– Твій дід, – проказав чарівник повільно та похмуро, – перш ніж податися до копалень Морії, передав цю мапу на збереження своєму синові. Коли твого діда вбили, твій батько вирушив світ за очі, щоб пошукати з її допомогою щастя; на його долю випало чимало різних негараздів, але до Гори він так і не дістався. Я зустрів його в темниці Чорнокнижника – не знаю лише, як він туди потрапив.

– А ви що там робили? – запитав Торін, затремтівши, й усі ґноми аж здригнулися.

– Нічого такого, про що ти подумав. Я дещо з'ясовував, як звичайно, – і до чого ж огидною та небезпечною справою це виявилося… Навіть я, Ґандальф, сам ледве втік. Я намагався врятувати твого батька, але було вже запізно. Він уже був несповна розуму і марив, забувши майже про все, крім мапи та ключа.

– Ми вже давно поквиталися з ґоблінами Морії, – сказав Торін, – тепер настав час узятись і за Чорнокнижника.

– Не кажи дурниць! Такого ворога годі подолати всім ґномам, разом узятим, якщо їх іще можна зібрати докупи з усіх чотирьох кінців світу. Єдине, чого бажав твій батько, – це щоби його син порадив собі з мапою та скористався ключем. Дракон і Гора – це для тебе забагато!

– Послухайте, послухайте! – подумав Більбо і випадково випалив це вголос.

– Послухати що? – гукнули вони всі разом, зненацька повернувшись до нього, а він був такий збуджений, що відповів:

– Послухайте, що я маю сказати!

– І що ж? – запитали вони.

– Ну, я хотів сказати, що вам слід піти на Схід і роздивитися там. До того ж існує Бічний Вхід, а драконові, гадаю, часом треба поспати. Якщо ж ви довгенько посидите на порозі, то, можливо, щось та спаде вам на думку. А взагалі, не знаю, як вам, а мені здається, що для однієї ночі вже досить балачок, – якщо ви розумієте, що я маю на увазі. Як щодо ліжка та раннього підйому і всього такого іншого? Я нагодую вас добрим сніданком, перш ніж ви рушите в путь.

– Перш ніж *ми* рушимо – гадаю, ви це хотіли сказати, – виправив його Торін. – Хіба ви не зломщик? І хіба сидіти на порозі – це не ваш фах, не кажучи вже про те, щоб прокрадатися за двері? Та я згоден щодо ліжка і сніданку. Перед мандрівкою я завжди залюбки з'їдаю шестеро яєць із шинкою – смажених, а не зварених «у мішечку», та пильнуйте, щоби жовтки не порозтікалися!

Після того як інші ґноми теж розпорядилися щодо сніданку, навіть не сказавши «будь ласка» (це дуже роздратувало Більбо), всі встали з-за столу. Гобітові ще треба було десь їх розмістити, він відвів для них усі гостьові кімнати, постелив на фотелях та диванах, і лише коли всі повлягалися, сам уклався у своє ліжечко – дуже стомлений і не вельми щасливий. Єдине, що він твердо вирішив, – це в жодному разі не вставати надто рано, щоб готувати для всіляких там зайд їхні нещасні сніданки. Туківська кров угамувалась, і тепер він не був цілком певен, що збирається вранці в якісь мандри.

Коли він лежав у ліжку, йому було чути, як Торін іще мугикав сам до себе в найкращій зі сусідніх спалень:

За млисті й зимні гір хребти,
У прастарих печер роти
Іти нам слід, ледь зблідне схід,
Щоб наше золото знайти.

Більбо заснув під це мугикання, і воно навіяло йому дуже незатишні сни. Коли він прокинувся, сонце вже давно зійшло. (...)

Подорожуючи, гноми потрапили у полон до трьох тролів, однак їм допоміг Ґандальф: дочекався світанку і перетворив тролів на камінь. У лігві тролів Торін з Ґандальфом знаходить стародавні ельфійські мечі, Більбо дістається ельфійський кинджал (він його назве Жалом). Зрештою, товариство гномів опиняється у долині Рівенділ, яка була населена ельфами. Правитель долини, Ельронд, не лише гостинно приймає мандрівників, але і допомагає їм прочитати таємні місячні літери на мапі Самотньої Гори та її околиць. Долаючи Імлисті Гори, Торін та його супутники потрапляють у полон до гоблінів. Ті приводять гномів у свої підземелля, але Ґандальф знову-таки їх рятує. Тікаючи, Більбо загубився від своїх товаришів. Однак він блукав печерами недаремно: Більбо знайшов перстень, а потім зустрів Ґолума, слизьку істоту, ктора мешкає біля підземного озера. Ґолум пропонує Більбо гру в загадки: якщо Більбо виграє, то Ґолум покаже йому вихід із печер, якщо ж програє, то Ґолум його з'їсть. Більбо пощастило, він переміг. Водночас Ґолум підозрює його у викраденні чарівного персня, що допомагає своєму власникові стати невидимим. Ґолум спробував напасти на гобіта, але Більбо випадково надягає знайдений перстень. Ставши невидимим, гобіт йде назирці за Ґолумом і знаходить вихід із печер. Незабаром Більбо зустрівся зі своїми товаришами, але мандрівників наздоганяють гобліни та варги (люті вовки). Цього разу на допомогу приходять орли. За якийсь час Більбо з товариством опиняються в будинку Беорна, котрий умів обертатися на ведмедя і допоміг друзям дістатися Морок-лісу, великого і небезпечного. Ґандальф вирушив на південь, а гноми рушили через Морок-ліс. Більбо довелося двічі скористатися чарівним перснем, рятуючи своїх товаришів від полону у велетенських павуків та лісових ельфів.

Зрештою, мандрівники прибули до Озерного Міста, далі рушили до Самотньої Гори. З допомогою персня Більбо проник у лігва дракона та викрав велику чашу. Смоґ намагається довідатися про плани мандрівників. Кмітливий Більбо, натомість, дізнається про слабке місце дракона. Смоґ помстився мешканцям, спаливши Озерне Місто. На допомогу більбо з товаришами приходить Дрізд. Він переказав Барду Лучнику все, що довідався про слабкість дракона. Смоґа вбито чорною стрілою, що була виготовлена в підземних кузнях Короля під Горою.

Гномам вдалося повернути своє королівство. Однак до Самотньої Гори прямують лісові ельфи та мешканці Озерного Міста. На чолі людей – Бард. Він вимагає від Торіна частину скарбів, адже це він убив дракона, він є спадкоємцем Ґіріона, володаря Долу, а частину своїх скарбів дракон викрав із цього міста. Звісно, гноми оголошені винними у тому, що Смоґ із помсти знищив Озерне Місто. Торін відмовляється, але Більбо прагне до мирного вирі-

шення суперечки, тому потай передає воєначальникам армій людей і ельфів як заставу Дорог-камінь – оберіг королівської династії гномів. За цей вчинок Торін звинувачує Більбо у зраді та виганяє його.

Даїн, родич Торіна, веде на підмогу гномам цілу армію. Однак раптово біля Самотньої Гори з'являються армії гоблінів і варгів. Гноми, ельфи та люди зуміли об'єднатися проти спільних ворогів. У розпал Битви П'ятьох Воїнств на допомогу прибувають орли, а також Беорн у ведмежій подобі. Беорн убиває ватажка гоблінів Болґа та багатьох ворогів. Перелякані гобліни втекли. Хоробрі воїни заплатили дорого за свою перемогу: загинув Торін і його племінники, Філі та Кілі. Щоправда, Торін встиг помиритися з Більбо. Зрештою, гобіт повертається додому, взяти з собою лише дві маленькі скрині із золотом і сріблом, адже більше скарбів, на його переконання, не потрібно.

XIX. Кінцева зупинка

Був перший день травня, коли ці двоє нарешті дісталися до краю долини Рівендолу, де стояв Останній (чи Перший) Прихисток. Знову був вечір, їхні поні стомились, особливо той, що віз скарби, – і вершники відчували, що їм усім треба відпочити. Коли вони з'їжджали крутою стежкою вниз, Більбо почув між деревами спів ельфів, ніби вони й не припиняли співати після їхнього від'їзду, – і щойно мандрівники спустилися до нижніх узлісь, ельфи заспівали пісню, дуже схожу на колишню. Ось як це приблизно звучало:

Дракона убито,
Став блиск його прахом,
Лишилося тліти
Броні й костомахам!
Хоч тлінна і зброя,
І трони так само
Із міццю людською
Й людськими скарбами –
Тріпоче тут листя
І трави зростають,
Мчать води сріблисті,
А ельфи співають:
Гей! Діль-ді-лі-діні!
Спочиньте в долині!
Зірок не затьмили
Іще самоцвіти,
А срібло безсиле
Як місяць світити;
Розсіює тіні
За золото краще

Вогонь у каміні –
Тож вештатись нащо?
О! Діль-ді-лі-діні,
Спочиньте в долині!
Чого ж плететеся
Назад проти ночі?
Зірки в піднебессі,
І річка дзюркоче!
Нав'ючені нині,
Куди ж ви в досаді?
Тут ельфи й ельфині
Натомленим раді!
Під «діль-ді-лі-діні»
Спочиньте в долині,
Діль-ді-лі-діні,
Тіль-ті-лі-тіні,
Ті-лі!

Тоді ельфи долини повиходили з-за дерев, привіталися з ними та повели їх мостом через річку до будинку Елронда. Прийняли їх щиро і гостинно, й того вечора їх оточило багато слухачів, спраглих почути оповідь про їхні пригоди. Розповідав Ґандальф, бо Більбо здолала сонливість і він відмовчувався. Майже вся історія була йому відома, бо він був її героєм і багато чого сам розповів чарівникові дорогою чи в гостях у Беорна, – та час від часу, почувши щось нове, він розплющував одне око і прислухався.

Отак, зі слів Ґандальфа, звернених до Елронда, він і довідався, куди відлучався чарівник. Виявляється, Ґандальф брав участь у великій раді добрих чарівників, знавців білої магії та різних премудростей, – це вони нарешті вигнали Чорнокнижника з його темної твердині на південній окраїні Морок-лісу.

– Відтепер, – підсумував Ґандальф, – ліс хоча б трішки очиститься. І Північ, сподіваюся, на багато-багато років звільниться від цього пострахy. Однак я волів би, щоб Чорнокнижника було покарано вигнанням із нашого світу!

– Кращого й бажати годі, – погодився Елронд, але боюся, що це станеться не за нинішньої доби, та й узагалі нескоро.

Коли оповідь про їхні мандри добігла кінця, почались інші історії, а за ними ще і ще – історії про минувшину, історії про нещодавні події та про те, що сталося взагалі хтозна-коли, – аж поки голова Більбо схилилася на груди й він солодко заснув у куточку. Прокинувся він у білосніжній постелі, просто у відчинене вікно світив місяць. Під вікном, на берегах потоку, дзвінко виспівували ельфи (…)

– Та ну вас, Веселий Народе! – сказав Більбо, визираючи з вікна. – Котра ж то година ночі? Ваша колискова розбудить і п'яного Ґобліна! Та все одно дякую вам.

– А твоє хропіння розбудить і мертвого дракона – та все одно дякуємо тобі, – передражнили його зі сміхом. – Уже наближається світанок, а спиш ти від самого вечора. Може, завтра ти зцілишся від утоми.

– Навіть короткий сон у домі Елронда цілющий, – відказав він, – але я б хотів зажити повну дозу. Ще раз на добраніч, мої прекрасні друзі!

І він знову шаснув у ліжко й проспав до пізнього ранку.

У цьому домі його втома швидко минула, і він досхочу нажартувався й натанцювався з ельфами долини, і зрання, і проти ночі. Але навіть тут він не міг уже довше баритися – з думки йому не йшов рідний дім. Тому через тиждень він попрощався з Елрондом і, вмовивши його прийняти бодай скромні дарунки, поїхав із Ґандальфом далі.

Вони навіть не встигли виїхати з долини, як небо попереду потемніло, з заходу налетів вітер і вперіщив дощ.

– «Травень веселий», – ще б пак! – скривився Більбо, коли дощ шмагонув йому в обличчя. – Та легенди лишилися позаду, і ми вертаємося додому. Гадаю, це перша прикмета, що домівка вже близько.

– Попереду ще довга дорога, – зауважив Ґандальф.

– Але це остання дорога, – відказав Більбо.

Вони під'їхали до річки, що позначала межу Дикого Краю, і спустилися крутим берегом до броду, який ви маєте пам'ятати. Річка здулася від талих вод і цілоденного дощу, але вони якось перебрели її й подалися далі, до кінцевої зупинки своєї мандрівки, бо вже вечоріло.

Усе було так само, як і раніше, тільки поменшало товариства і балачок, та ще цього разу обійшлося без тролів. Дорогою Більбо раз у раз пригадував події, які трапились у тому чи іншому місці, та слова, сказані при цьому, – йому здавалося, що відтоді минув не рік, а Цілих десять, – тож, звісно, він одразу впізнав місце, де в річку шубовснув поні, а вони звернули вбік і вскочили у препаскудну пригоду з Томом, Бертом і Віллі.

Неподалік від дороги Ґандальф і Більбо знайшли місце, де закопали тоді золото тролів, – ніхто його й не торкнувся.

– На мій вік мені вистачить, – сказав Більбо, коли вони відкопали золото. – Ліпше візьми його ти, Ґандальфе. Не сумніваюсь, ти зумієш знайти йому вжиток.

– Авжеж зумію! – відказав чарівник. – Але найкраще – поділити порівну! Може трапитися, що в тебе виникне більше потреб, аніж ти гадаєш.

Тож вони склали золото в мішки і нав'ючили їх на поні, яким це аж ніяк не сподобалося. Тепер вони просувалися повільніше, бо майже весь час ішли пішки. Але довкола все зеленіло і буяла трава, по якій гобіт брів із великим задоволенням. Він обтирав обличчя червоним шовковим носовичком – ні, не його власним (у нього не залишилося жодного), а позиченим в Елронда, – бо разом із червнем прийшло літо і стояла спека.

Оскільки все на світі має свій кінець, і навіть ця історія, нарешті настав день, коли перед їхніми очима розіслався край, де Більбо народився та виріс, де він як свої п'ять пальців знав кожен клаптик землі,

кожне дерево. Піднявшись на кручу, він розгледів удалині рідний Пригірок і раптом зупинився й продекламував:

Стільки вдаль веде доріг –
Де стіна дерев чи скель,
Струмок до моря не добіг,
Не гріє сонце підземель;
Де зима посіє сніг,
А червень цвітом звеселя,
Де каміння чи моріг
І місяць сяє з-за шпиля.
Стільки вдаль веде доріг –
Хмари чи зірки встають,
Та вернеться на свій поріг
Той, хто вирушив у путь.
Той, в чиїх очах застиг
Меч, вогонь, печерний жах,
Узрить зелений переліг,
Дерева рідні на горбах.

Ґандальф пильно поглянув на нього.

– Мій любий Більбо! – промовив він. – Що з тобою? Ти вже не той гобіт, що був колись.

Ось уже вони перейшли через міст, проминули млин на річці й опинилися простісінько перед дверима до нори Більбо.

– Матінко моя! Що відбувається? – скрикнув він.

Під дверима метушилася сила-силенна народу, статечного та миршавого, й багато хто заходив і виходив – навіть не витираючи ніг об килимок, як із прикрістю помітив Більбо.

Хоч який був здивований він – однак вони здивувалися ще більше. Він повернувся в розпал аукціону! На хвіртці висіло велике оголошення, де чорним по білому було зазначено, що «22 червня пп. Грабар, Грабар і Норчук продаватимуть із аукціону майно покійного Більбо Торбина, есквайра, Торбин Кут, що під Пригірком, Гобітон. Початок торгів – рівно о десятій». Саме наближався час другого сніданку, і більшість речей уже було продано – за різну ціну, від безціні до півдарма (як частенько трапляється на аукціонах). Між іншим, кузени Більбо Сумосели-Торбини саме вимірювали його кімнати, щоби перевірити, чи вмістяться там їхні власні меблі. Словом, Більбо визнали зниклим безвісти, і не всі відчули докори сумління, коли виявилося, що це припущення помилкове.

Повернення пана Більбо Торбина спричинило справжній переполох, як біля Пригірка, так і по той бік Пригірка й за Річкою, – то була далеко не одноденна сенсація. Втім, юридична тяганина тривала ще кілька років. І з великим зволіканням пана Торбина було офіційно визнано живим. Тих, хто зробив на торгах особливо вигідні придбання, ще треба

було в цьому переконати, і врешті-решт, аби заощадити час, Більбо довелося самому викупити майже всі його меблі. А от чимало його срібних ложок таємничим чином зникли невідомо куди. У глибині душі Більбо підозрював, що то справа рук Сумоселів-Торбинів. Вони, до речі, так і не визнали, що повернувся справжній Торбин, і залишилися з ним у напружених стосунках. Їм таки дуже кортіло оселитись у його чепурній гобітській норі.

Власне, Більбо виявив, що втратив не лише срібні ложки – він втратив репутацію. Щоправда, гобіт назавжди залишився другом ельфів, його шанували ґноми, чарівники та інші пройдисвіти, але він уже не був «статечним», як раніше. Фактично, всі гобіти, котрі жили поруч, вважали його «дивакуватим» – окрім його племінників і племінниць по Туковій лінії, але навіть їхньої з ним дружби старші не схвалювали.

Щиро кажучи, його це анітрохи не хвилювало. Він був цілком задоволений життям, і чайник у нього свистів на вогні ще мелодійніше, ніж у безтурботні дні перед Неочікуваною гостиною. Свій маленький меч він почепив над камінною полицею. Кольчугу повісив на вішаку в передпокої (а згодом – віддав до музею). Майже все золото і срібло пішло на подарунки, як практичні, так і екстравагантні, – це певним чином пояснює прихильність до нього племінників і племінниць. Лише чарівний перстень він зберігав у великій таємниці, бо користувався ним здебільшого тоді, коли з'являлися небажані відвідувачі.

Він приохотився писати вірші та гостювати в ельфів. І хоча багато хто хитав головою та крутив пальцем біля скроні, приказуючи: «Бідолашний старий Торбин!», а в його оповіді вірили одиниці, він, однак, почувався дуже щасливим до кінця своїх днів, а життя його було напрочуд довге.

Одного осіннього вечора кілька років опісля Більбо сидів у своєму кабінеті й писав мемуари – він думав назвати їх «Туди і Звідти. Вакації гобіта», – аж раптом у двері задзвонили. На порозі стояли Ґандальф і ґном – і то був сам Балін.

– Заходьте! Заходьте! – гукнув Більбо, і невдовзі вони вмостились у фотелях біля каміна. Якщо Балін помітив, що камізелька на панові Торбині дорожча, ніж колись (і зі справжніми золотими ґудзиками), то Більбо помітив, що Балінова борода стала на кілька дюймів довшою і що на ньому вельми ошатний пояс, розшитий самоцвітами.

Звісно, вони поринули в розмову про пережиті разом часи, й Більбо спитав, як там справи в околицях Гори. Виявилося, що справи йдуть дуже добре. Бард відбудував місто Діл, і під його руку зійшлися люди з-над озера, з Півдня та з Заходу. У долині почали обробляти землю, і вона знову стала родючою, Пустище ж навесні сповнюється птаством і квітами, а восени – плодами та святковими учтами. Місто Озерне відродилось і стало процвітати ще більше, ніж раніше, Бистрицею почали ходити човни з багатим крамом, – й у цілому краї запанувала дружба між ельфами, ґномами та людьми.

Старий Правитель закінчив погано. Бард дав йому багато золота для допомоги озерним людям, але, належачи до осіб, котрі схильні до драконової хвороби, він підхопив цю заразу, забрав майже все золото собі, втік із ним у Дикий Край і там, покинутий своїми спільниками, помер голодною смертю.

– Новий Правитель мудріший, – розповідав далі Балін, – і дуже популярний у народі, бо, звісно, здобув велику довіру завдяки нинішньому благоденству. Вже навіть складають пісні, де співається, що ріки при ньому потекли золотом.

– Тож пророцтва старих пісень так чи інакше справдилися! – зауважив Більбо.

– Звісно! – відказав Ґандальф. – А чому б їм не справдитися? Сподіваюся, ти не перестав вірити у пророцтва лишень тому, що доклав руку до їхнього здійснення? Ти ж не думаєш насправді, що всі твої пригоди і втечі закінчувалися щасливо завдяки чистісінькій фортуні й тільки для твоєї власної користі? Ви дуже симпатична особа, пане Торбине, і я вас дуже люблю, – втім, зрештою, Більбо, ти лише маленька істота в цьому великому світі!

– Дякувати долі! – відповів Більбо, сміючись, і простягнув чарівникові торбинку з тютюнцем.

(Переклад Олени О'Лір)

У медіапросторі

Кіноверсії творів Толкіна

2012 року на екрани вийшов фільм «Гоббіт: несподівана історія» (США, Нова Зеландія). Режисер Пітер Джексон вміло використав уже збудовані декорації у невеликому новозеландському містечку Маматі. Саме там були зняті попередні фільми Джексона – трилогія «Володар кілець». Дивовижна подорож всесвітньо відомого гобіта розгортається на тлі мальовничих краєвидів, шлях по скарби, перемога над злом та щасливе повернення додому не лише відтворюють сюжет твору, але й точно передають його настрій, втілюють образи героїв, доносять до глядача головну думку. Майстерна гра акторів допомагає уявити фантастичний світ гобітів, ельфів, орків, інших персонажів.

13 гномів з кінотрилогії П. Джексона «Гоббіт: несподівана історія». 2012

CLASSROOM

УСНО

1. Що ви довідалися про родину й традиції, серед яких виростав Більбо?

2. Як відбулося знайомство Більбо з Ґандальфом? Що розповів мандрівний чарівник своєму новому знайомому?

3. Яку цінну річ передає Ґандальф, для чого він це зробив?

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

4. Охарактеризуйте головного героя твору, Більбо, його стосунки з тими, хто був поряд.

ПИСЬМОВО

5. Випишіть з тексту імена персонажів, розподіляючи їх на дві групи: «група друзів» і «група ворогів».

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

6. З допомогою інтернету перегляньте фрагменти фільму «Гоббіт: несподівана історія» (2012 р., США, Нова Зеландія, режисер Пітер Джексон). Порівняйте образ головного героя за текстом твору та за його екранізацією.

ДОСЛІДЖЕННЯ

7. Які події вплинули на формування характеру Більбо?

ВАША ТВОРЧІСТЬ

8. Використовуючи фото, малюнки, ілюстрації, кадри з фільму, складіть колаж-опис долини Рівендолу

ПРОЄКТ

9. Відтворіть план, над яким задумалися обмірковували Ґандальф і гноми, або, як сказав Торін, «плани, нашу тактику, стратегію, засоби та задуми».

У КОМАНДІ

10. Працюючи в групах, самостійно прочитайте окремі розділи твору: розділ III «Короткий перепочинок», розділ IV «Через гору та під горою», розділ VI «З вогню та в полум'я». Розкажіть, як відбувалася мандрівка гномів, які випробування випадали на їхньому шляху, якими були їхні рішення та як вони допомагали один одному.

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

11. Опишіть Ґандальфа і Більбо після повернення до долини Рівендолу. Як змінилися головні герої, особливо Більбо?

12. Що сталося зі скарбом? Як Більбо вирішив ним розпорядитися?

13. Прокоментуйте слова головного героя: «На мій вік мені вистачить, – сказав Більбо, коли вони відкопали золото. – Ліпше візьми його ти, Ґандальфе. Не сумніваюсь, ти зумієш знайти йому вжиток».

14. Які, на вашу думку, найголовніші цінності, до яких автор привертає увагу читачів? Що допомагає вам зробити такі висновки?